

inchoatur in fide renascentium, implebitur in præmio re-
 surgentium. Ecce vnde dictum existimo, *Hæc locutus sum*
vobis, ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum implea-
tur. In vobis sit meum, impleatur vestrum. Semper enim
 erat meum plenum, & antequam vocaremini, cum vocan-
 di à me præsciremini, Sed sit & in vobis, cum hoc effici-
 mini quod præsciui de vobis. Impleatur autem vestrum,
 quia beati eritis, quod nondum estis, sicut creati estis qui
 non fuistis. *Hoc est,* inquit, *præceptum meum, ut diligatis inui-*
cem, sicut dilexi vos. Siue dicatur præceptum, siue manda-
 tum, ex vno verbo Græco vtrunque interpretatur, quod
 est *ἐπιτάγη*. Iam verò istam sententiam & antè dixerat, *Man-*
datum nouum do vobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos: ut &
vos nouum diligatis. Huius itaque mandati repetitio, com-
 mendatio est: nisi quòd ibi *mandatum nouum*, inquit, *do vo-*
bis: hic autem, *hoc est,* inquit, *mandatum meum.* Ibi tanquam
 non fuerit antea tale mandatum, hic tanquam non sit alius
 eius mandatum. Sed ibi dictum est nouum, ne in vetusta-
 te nostra perseveremus, hic dictum est meum, ne contem-
 nendum putemus. Quod autem hic ita dixit, *hoc est manda-*
tum meum, velut non sit aliud, quid putamus fratres mei?
 Nunquid non solum eius de illa dilectione mandatum est,
 qua diligimus inuicem? Nonne est aliud maius, ut diliga-
 mus Deum? Aut vero de sola nobis Deus dilectione man-
 dauit, ut alia non inquiramus? Tria certè commendat
 Apostolus dicens, *Manent autem, Fides, Spes, Caritas, tria*
hæc: maior autem his est caritas. Et si in charitate, hoc est in
 dilectione, concluduntur duo illa præcepta, maior tamen
 dicta est esse, non sola. De fide igitur nobis quàm multa
 mandata sunt, quàm multa de spe? quis potest cuncta col-
 ligere? quis enumerado sufficere? Sed intueamur quod ait
 idem Apostolus, *Plenitudo legis caritas.* Vbi ergo caritas
 est, quid est quod possit deesse? Vbi autem non est, quid
 est quod possit prodesse? Dæmon credit, nec diligit. Nemo
 diligit qui non credit. Frustra quidem, sed tamen potest
 desperare veniam qui diligit. Itaque vbi dilectio est, ibi necessario
 fides & spes: & vbi dilectio proximi, ibi necessario etiam
 dilectio Dei. Qui enim non diligit Deum, quomodo dili-
 git proximum tanquam seipsum? Est quippe impius & ini-
 quus. *Qui autem diligit iniquitatem,* non plane diligit, sed
 odit animam suam. Hoc ergo præceptum Domini teneamus,
 ut nos inuicem diligamus, & quicquid aliud præcipit, faci-
 emus: quoniam quicquid est aliud, hic habemus. Discer-
 nitur quippe ista dilectio ab ea dilectione qua se inuicem di-
 ligunt homines sicut homines. Nam vt discerneretur, ad-
 iunctum est, *sicut dilexi vos.* Vt quid enim nos dilexit Chri-
 stus, nisi vt possimus regnare cum Christo? Ad hoc ergo &
 nos inuicem diligamus, vt dilectionem nostram discerna-
 mus à cæteris, qui non ad hoc se inuicem diligunt, quia nec
 diligit. Plenitudinem dilectionis, qua nos inuicem dili-
 gere debemus, fratres charissimi, definiuit Dominus di-
 cens, *Maiorem hæc dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam*
ponat quis pro amicis suis. Quia ergo superius dixerat, *Hoc est*
mandatum meum, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos: quibus
 verbis addidit quod nunc audistis, *Maiorem hæc dilectionem*
nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis: fit
 ex hoc consequens, quod idem iste Euangelista Ioannes in
 Epistola sua dicit, vt quemadmodum Christus pro nobis
 animam suam posuit, sic & nos debeamus animas pro fra-
 tribus ponere, diligentes vti que inuicem sicut ipse dilexit
 nos, qui pro nobis animam suam posuit. Neque hoc ita
 dictum sit, quasi propterea Domino Christo pares esse pos-
 simus, si pro illo vsque ad sanguinem martyrium duxerim-
 us. Ille potestatem habuit ponendi animam suam, & ite-
 rum sumendi eam. Nos autem nec quantum volumus viu-
 imus, & morimur etiam si nolimus. Ipse se nobis præbuit
 palmitibus vitæ: nos habere præter illum non possumus
 vitam. Postremo et si fratres pro fratribus moriamur, ta-
 men in peccatorum fratrum remissionem nullius
 sanguinis martyris funditur, quod fecit ille pro nobis: neque
 in hoc quid imitemur, sed quid gratulemur, contulit
 nobis.

Vos, inquit, amici mei estis, si feceritis qua ego precipio vo-

bis.] Magna dignatio, cum seruus bonus esse non possit,
 nisi præcepta Domini sui fecerit: hinc amicos suos voluit
 intelligi, vnde boni serui possunt probari. Sed, vt dixi, ista
 dignatio est, vt Dominus quos nouit seruos suos, dignetur
 dicere amicos suos. Nam vt sciatis ad seruorum officium
 pertinere præcepta sui Domini facere, alio loco seruos vti-
 que obiurgat dicens, *Quid autem vocatis me, Domine, Domi-*
ne, & non facitis qua dico? Cum ergo dicitis, inquit, Domi-
 ne, iusta faciendo quid dicatis ostendite. Nonne seruo
 obedienti ipse dicitur est, *Euge serue bone, quoniam in paucis*
fidelis fuisti, super multa te constituiam: intra in gaudium Domini
tui. Potest igitur esse & seruus, & amicus, quia seruus bo-
 nus. Sed quod sequitur, attendamus:

Iam non dico vos seruos, quia seruus nescit quid faciat Domi-
nus eius.] Ita nomen constituit amici, vt auferat serui: non
 vt in vno vtrunque maneat, sed vt alterum altero disce-
 dente succedat. Quid est hoc? nec cum præcepta Domini
 fecerimus, serui non erimus? ita ne tunc serui non erimus,
 quando boni serui fuerimus? Et quis potest contradicere
 veritati, quæ ait, *Iam non dico vos seruos?* & cur hoc dixerit
 docet, *Quia seruus,* inquit, *nescit quid faciat Dominus eius.*
 Nunquid nam seruo bono & probato Dominus eius non
 etiam sua secreta committit? Quid est ergo quod ait, *Seruus*
nescit quid faciat Dominus eius? Verum esto nescit quid faciat:
 nunquid nescit etiam quid præcipiat? Nam & si hoc nescit,
 quomodo seruit? aut quomodo seruus est, qui non seruit?
 Et tamen ipse Deus loquitur, *Vos amici mei estis, si feceritis*
qua ego precipio vobis. Iam non dico vos seruos. O rem mirabi-
 lem. Cum seruire non possimus, nisi præcepta Domini fe-
 cerimus, quomodo præcepta faciendo serui non erimus?
 Si seruus non ero præcepta faciendo, & nisi præcepta fece-
 ro, seruire non potero: ergo seruendo seruus non ero. Sicut
 enim duo sunt timores qui faciunt duo genera timentium:
 sic duæ sunt seruitutes, quæ faciunt duo genera seruorum.
 Est timor quem perfecta caritas foras mittit, & est alius timor
 castus permanens in seculum seculi. Illum timorem qui non est
 in charitate, attendebat Apostolus cum dicebat, *Non enim*
accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. Illum autem timo-
 rem castum attendebat, cum dicebat, *Noli altum sapere,*
sed time. In illo timore quæ foras caritas mittit, et etiam
 seruitus simul foras cum ipso timore mittenda. Vtrunque
 enim iunxit Apostolus, hoc est seruitutem & timorem,
 dicendo, *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timo-*
re. Ad hanc seruitutem ad seruum pertinentem intuebat-
 ur & Dominus dicens, *Iam non dico vos seruos, quia seruus*
nescit quid faciat Dominus eius. Non ille vti que seruus ad timo-
 rem pertinens castus, cui dicitur, *Euge serue bone, intra*
in gaudium Domini tui: sed ille seruus pertinens ad timorem
 foras à charitate mittendum: de quo alibi dicit, *Seruus non*
manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum. Quo-
 niam itaque dedit nobis potestatem filios Dei fieri, vt non
 serui, sed filij simus: miro quodam & ineffabili, sed tamen
 vero modo, serui, non serui esse possumus. Serui scilicet timo-
 re casto, ad quem pertinet seruus intrans in Domini sui
 gaudium: non serui autem, timorem foras mittendo, ad
 quem pertinet seruus non manens in domo in æternum.
 Vt autem tales serui non serui simus, Dominum facere sci-
 mus. Hoc seruus ille nescit, qui nescit quid faciat Dominus
 eius: & cum aliquid boni facit, sic extollitur quasi hoc ipse
 faciat, non Dominus eius: & gloriatur in se, non in Do-
 mino gloriatur, cum se ipse deceperit, quia sic gloriatur
 quasi non acceperit. Nos autem, charissimi, vt amici Do-
 mini esse possimus, quid noster Dominus faciat, sciamus.
 Non solum enim homines, verum etiam iustos ipse facit
 nos, & non ipsi nos. Vt hoc sciamus, quis nisi ipse facit?

Voc autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audiuì à patre
meo, nota feci vobis.] Quis enim audeat affirmare vel cre-
 dere vllū hominū scire omnia quæcumque à patre audiuit
 vnigenitus filius, quando nec hoc idem verbum, cum ipse sit patris
 vnicum verbum? Quid, quod aliquanto post, in hoc ipso
 tamen sermone, *Multa,* inquit, *habeo vobis dicere, sed non po-*
testis illa portare modo? Quo igitur pacto intellecturi sumus
 omnia eum nota fecisse discipulis quæcumque audiuit à patre

Amicus
 Christi ser-
 uus etiam
 Christi.

Luc. 6.

Matt. 25.

Seruus bo-
 nus in Eu-
 angelio,
 quis dica-
 tur.

Timor du-
 plex.
 Seruitus
 duplex.
 1. Ioan. 4.
 Psal. 18.
 Rom. 8.
 Rom. 11.

Ioan. 8.
 Ioan. 1.

Eccles. 1. cum propterea quædam multa non dicat, quia scit eos modo portare non posse? Sed nimirum quod facturus est, fecisse se dicit: quia ea quæ futura sunt, fecit. Sicut enim ait per Prophetam, *foderunt manus meas, & pedes meos*: ita & hoc loco ait, omnia se nota fecisse discipulis, quæ se nouit nota esse facturum in illa plenitudine scientiæ, de qua dicit Apostolus, *Cum autem venerit quoddam perfectum est, quod ex parte est euacuabitur*. Ibi quippe dicit, *Nunc scio ex parte: tunc autem cognoscami sicut & cognitus sum. & nunc per speculum in anigmate, tunc autem facie ad faciem*. Nam & ipse Apostolus saluos nos dicit factos per lauacrum regenerationis: qui tamen alio loco, *Spe*, inquit, *salui facti sumus*. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Vnde etiam eius coapostolus Petrus: *In quem modo, inquit, non videntes creditis: quem cum videritis, exultabitis gaudio inenarrabili & honorato, percipientes mercedem fidei salutem animarum vestrarum*. Itaque sicut immortalitatem carnis, & salutem animarum futuram expectamus, quamuis iam pignori accepto salui facti esse dicamur: ita omnium notitiã quæcunque vnigenitus audiuit à patre, futuram sperare debemus, quamuis iam se hoc fecisse dixerit Christus.

Rom. 8. *Non vos me elegistis, inquit, sed ego elegi vos.*] Hæc est illa ineffabilis gloria. Quid enim eramus quando Christum nondum elegeramus, & ided non diligebamus? Nam qui non eum eligit, quomodo diligit? Nunquid iam in nobis erat quod in Psalmo canitur, *Elegi abiectus esse in domo Dei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum?* Non utique. Quid ergo eramus, nisi iniqui & perditii? Neque enim iam credideramus in eum, ut eligeret nos. Nam si iam credentes elegit, electos elegit. Cur ergo diceret, *Non vos me elegistis*, nisi quia misericordia eius præuenit nos? Non est ut dicas, Antequam crederem, iam bona operabar, ided electus sum. Quid enim est boni operis ante fidem, cum dicat Apostolus, *Omne quod non est ex fide, peccatum est?* Quid ergo dicturi sumus audiendo, *Non vos me elegistis*, nisi quia mali eramus, & electi sumus, ut boni per gratiam nos eligentis essemus? Non est enim gratia, si præcesserunt merita. Est autem gratia. Hæc igitur non inuenit, sed efficit merita. Et videte charissimi, quemadmodum non eligat, bonos, sed quos elegit, faciat bonos.

1. Pet. 1. *Ego, inquit, elegi vos, & posui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.*] Nonne iste est fructus de quo iam dixerat, *Sine me nihil potestis facere?* Elegit ergo nos & posuit ut eatis, & fructum afferamus. Nullum itaque fructum vnde nos eligeret habeamus. *Vt eatis*, inquit, *& fructum afferatis*. Imus ut afferamus, & ipse est via quã imus: in qua nos posuit, ut eatis. Proinde in omnibus misericordia eius præuenit nos. *Et fructus*, inquit, *vester maneat.*

Psal. 33. *Vt quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis.*] Maneat ergo dilectio, ipse est ergo fructus noster, quæ dilectio nunc est in desiderio, nondum in saturitate: & ipso desiderio quodcumque petierimus in nomine vnigeniti filij, dabit nobis pater. Quod autem accipere saluandis non expedit nobis, non existimemus nos petere in nomine Saluatoris: sed hoc petimus in nomine Saluatoris, quando pertinet ad orationem salutis.

Psal. 58. *Hæc mando vobis, ut diligatis inuicem.*] Ac per hoc intelligere debemus, hunc esse fructum nostrum de quo ait, *Ego vos elegi ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.* & quod adiunxit, *Vt quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis*: tunc utique dabit nobis, si diligamus inuicem: cum & hoc ipsum ipse dederit nobis, qui nos elegit non habentes fructum, quia non eum nos elegeramus. De fructu itaque nobis mandans, *Hæc mando, inquit, vobis, ut diligatis inuicem.* Vnde & Apostolus Paulus cum contra opera carnis commendare fructum Spiritus vellet, à capite hoc posuit. *Fructus*, inquit, *Spiritus est charitas*. ac deinde cætera tanquam ex isto capite exorta & religata contextuit. Merito itaque magister bonus dilectionem sic sæpè commendat, tanquam sola præcipienda sit, sine qua nõ possunt prodelle cætera bona, & quæ non potest haberi sine cæteris bonis, quibus homo efficitur bonus. Pro hac autem di-

Psal. 58. *lectione patienter debemus etiam odia mundi sustinere. Necessè est enim ut nos oderit, quos cernit nolle quod diligit. Sed plurimum nos de seipso Dominus consolatur, qui cum dixisset, Hæc mando vobis, ut diligatis inuicem, adiecit atque ait:*

Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.] Cur ergo se membrum supra verticem extollit? Recusàs esse in corpore, si non vis odium mundi sustinere cum capite.

Si de mundo, inquit, essetis mundus quod suum erat diligeret.] Vniuersa itaque hoc dicit Ecclesiæ, quam plerunque etiam ipsam mundi nomine appellat, sicut illud est, *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*. Itemque illud, *Non venit filius hominis ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum.* & Epistola sua Ioannes ait, *Aduocatum habemus ad patrem, Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio peccatorum nostrorum: non tantum nostrorum, sed & totius mundi*. Totus ergo mundus Ecclesia est, & totus mundus odit Ecclesiam. Mundus igitur odit mundum, inimicus reconciliatum, damnatus saluatum, inquinatus mundatum. Sed iste mundus quem Deus in Christo reconciliat sibi, & qui per Christum saluatur, & cui per Christum peccatum omne donatur, de mundo electus est inimico, damnato, contaminato. Ex eadem quippe massa quæ tota in Adam periit, fiunt vasa misericordiæ, in quibus est mundus pertinens ad reconciliationem: quem mundus odit ex eadem massa pertinens ad vasa iræ, quæ per te facta sunt in perditionem. Denique cum dixisset, *Si de mundo esset is, mundus quoddam suum esset, diligeret*: continuo subiicit.

Qui verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.] Ergo & ipsi inde erant, vnde ut non essent, electi sunt, non meritis suis, quorum nulla bona præcesserant opera: non natura, quæ tota fuerat per liberum arbitrium in ipsa radice vitata: sed gratuita, hoc est vera gratia. Qui enim de mundo mundum elegit, fecit quod eligeret, non inuenit: quia reliquæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. *Si autem gratia, inquit, iam non ex operibus, aliqui gratia iam non est gratia.* Si autem quæretur quomodo se diligit mundus perditionis, qui odit mundum redemptionis: diligit se utique falsa dilectione, non vera proinde falso se diligit, & verè odit. *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam.* Sed diligere se dicitur, quoniam iniquitatem qua iniquus est diligit. Et rursum odisse se dicitur, quoniam quod ei nocet, hoc diligit. Odit ergo in se naturam, diligit vitium. Odit quod factus est per Dei bonitatem, diligit quod in eo factum est per liberam voluntatem. Vnde nos quoque illum diligere & prohibemur, si rectè intelligamus, & iubemur. Prohibemur scilicet vbi nobis dicitur, *Nolite diligere mundum*. Iubemur autem vbi nobis dicitur, *Diligite inimicos vestros*. Ipsi sunt enim mundus, qui nos odit. Ergo prohibemur diligere in illo, quod ipse diligit in seipso: & iubemur diligere in illo, quod ipse odit in seipso. Vitium quippe in illo diligere prohibemur, iubemurque diligere naturam, cum ipse in se diligit vitium, oderitque naturam: ut nos eum & diligamus, & oderimus rectè: cum se ipse diligit oderitque peruersè.

Galat. 5. *Mementote, inquit, sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.*] Manifestum est igitur illum seruum qui non manet in domo in æternum, illum pertinentem ad timorem quem foras charitas mittit, esse intelligendum vbi dictum est, *Iam non dico vos seruos*. hic autem vbi dicitur, *Non est seruus maior Domino suo: si me persecuti sunt, & vos persequentur*: illum significari seruum pertinentem ad timorem castum, qui permanet in saculum saculi. Hic enim seruus est auditurus. *Euge serue bone, intra in gaudium Domini tui.*

Sed hæc omnia, inquit, facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui me misit.] Quæ omnia facient, nisi quæ dixit, odio habebunt scilicet, & persequentur sermonem quem contemnuerunt? quoniam si sermonem seruarent eorum, nec tamen odissent eos, neque persequerentur: vel etiam si odissent, nec tamen persequerentur, non omnia

facerent.

Eccles. 1. *Nonne iste est fructus de quo iam dixerat, Sine me nihil potestis facere?* Elegit ergo nos & posuit ut eatis, & fructum afferamus. Nullum itaque fructum vnde nos eligeret habeamus. *Vt eatis*, inquit, *& fructum afferatis*. Imus ut afferamus, & ipse est via quã imus: in qua nos posuit, ut eatis. Proinde in omnibus misericordia eius præuenit nos. *Et fructus*, inquit, *vester maneat.*

Rom. 8. *Ego, inquit, elegi vos, & posui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.*] Nonne iste est fructus de quo iam dixerat, *Sine me nihil potestis facere?* Elegit ergo nos & posuit ut eatis, & fructum afferamus. Nullum itaque fructum vnde nos eligeret habeamus. *Vt eatis*, inquit, *& fructum afferatis*. Imus ut afferamus, & ipse est via quã imus: in qua nos posuit, ut eatis. Proinde in omnibus misericordia eius præuenit nos. *Et fructus*, inquit, *vester maneat.*

1. Pet. 1. *Vt quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis.*] Maneat ergo dilectio, ipse est ergo fructus noster, quæ dilectio nunc est in desiderio, nondum in saturitate: & ipso desiderio quodcumque petierimus in nomine vnigeniti filij, dabit nobis pater. Quod autem accipere saluandis non expedit nobis, non existimemus nos petere in nomine Saluatoris: sed hoc petimus in nomine Saluatoris, quando pertinet ad orationem salutis.

Psal. 33. *Hæc mando vobis, ut diligatis inuicem.*] Ac per hoc intelligere debemus, hunc esse fructum nostrum de quo ait, *Ego vos elegi ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.* & quod adiunxit, *Vt quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis*: tunc utique dabit nobis, si diligamus inuicem: cum & hoc ipsum ipse dederit nobis, qui nos elegit non habentes fructum, quia non eum nos elegeramus. De fructu itaque nobis mandans, *Hæc mando, inquit, vobis, ut diligatis inuicem.* Vnde & Apostolus Paulus cum contra opera carnis commendare fructum Spiritus vellet, à capite hoc posuit. *Fructus*, inquit, *Spiritus est charitas*. ac deinde cætera tanquam ex isto capite exorta & religata contextuit. Merito itaque magister bonus dilectionem sic sæpè commendat, tanquam sola præcipienda sit, sine qua nõ possunt prodelle cætera bona, & quæ non potest haberi sine cæteris bonis, quibus homo efficitur bonus. Pro hac autem di-

Psal. 58. *lectione patienter debemus etiam odia mundi sustinere. Necessè est enim ut nos oderit, quos cernit nolle quod diligit. Sed plurimum nos de seipso Dominus consolatur, qui cum dixisset, Hæc mando vobis, ut diligatis inuicem, adiecit atque ait:*

Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.] Cur ergo se membrum supra verticem extollit? Recusàs esse in corpore, si non vis odium mundi sustinere cum capite.

Si de mundo, inquit, essetis mundus quod suum erat diligeret.] Vniuersa itaque hoc dicit Ecclesiæ, quam plerunque etiam ipsam mundi nomine appellat, sicut illud est, *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*. Itemque illud, *Non venit filius hominis ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum.* & Epistola sua Ioannes ait, *Aduocatum habemus ad patrem, Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio peccatorum nostrorum: non tantum nostrorum, sed & totius mundi*. Totus ergo mundus Ecclesia est, & totus mundus odit Ecclesiam. Mundus igitur odit mundum, inimicus reconciliatum, damnatus saluatum, inquinatus mundatum. Sed iste mundus quem Deus in Christo reconciliat sibi, & qui per Christum saluatur, & cui per Christum peccatum omne donatur, de mundo electus est inimico, damnato, contaminato. Ex eadem quippe massa quæ tota in Adam periit, fiunt vasa misericordiæ, in quibus est mundus pertinens ad reconciliationem: quem mundus odit ex eadem massa pertinens ad vasa iræ, quæ per te facta sunt in perditionem. Denique cum dixisset, *Si de mundo esset is, mundus quoddam suum esset, diligeret*: continuo subiicit.

Qui verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.] Ergo & ipsi inde erant, vnde ut non essent, electi sunt, non meritis suis, quorum nulla bona præcesserant opera: non natura, quæ tota fuerat per liberum arbitrium in ipsa radice vitata: sed gratuita, hoc est vera gratia. Qui enim de mundo mundum elegit, fecit quod eligeret, non inuenit: quia reliquæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. *Si autem gratia, inquit, iam non ex operibus, aliqui gratia iam non est gratia.* Si autem quæretur quomodo se diligit mundus perditionis, qui odit mundum redemptionis: diligit se utique falsa dilectione, non vera proinde falso se diligit, & verè odit. *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam.* Sed diligere se dicitur, quoniam iniquitatem qua iniquus est diligit. Et rursum odisse se dicitur, quoniam quod ei nocet, hoc diligit. Odit ergo in se naturam, diligit vitium. Odit quod factus est per Dei bonitatem, diligit quod in eo factum est per liberam voluntatem. Vnde nos quoque illum diligere & prohibemur, si rectè intelligamus, & iubemur. Prohibemur scilicet vbi nobis dicitur, *Nolite diligere mundum*. Iubemur autem vbi nobis dicitur, *Diligite inimicos vestros*. Ipsi sunt enim mundus, qui nos odit. Ergo prohibemur diligere in illo, quod ipse diligit in seipso: & iubemur diligere in illo, quod ipse odit in seipso. Vitium quippe in illo diligere prohibemur, iubemurque diligere naturam, cum ipse in se diligit vitium, oderitque naturam: ut nos eum & diligamus, & oderimus rectè: cum se ipse diligit oderitque peruersè.

Galat. 5. *Mementote, inquit, sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.*] Manifestum est igitur illum seruum qui non manet in domo in æternum, illum pertinentem ad timorem quem foras charitas mittit, esse intelligendum vbi dictum est, *Iam non dico vos seruos*. hic autem vbi dicitur, *Non est seruus maior Domino suo: si me persecuti sunt, & vos persequentur*: illum significari seruum pertinentem ad timorem castum, qui permanet in saculum saculi. Hic enim seruus est auditurus. *Euge serue bone, intra in gaudium Domini tui.*

Sed hæc omnia, inquit, facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui me misit.] Quæ omnia facient, nisi quæ dixit, odio habebunt scilicet, & persequentur sermonem quem contemnuerunt? quoniam si sermonem seruarent eorum, nec tamen odissent eos, neque persequerentur: vel etiam si odissent, nec tamen persequerentur, non omnia

facerent.

facerent.

facerent. *Hæc autem omnia faciet vobis*, inquit, *propter nomen meum*. Quid est aliud dicere, quam me in vobis odio habebunt: me in vobis persequentur: & sermonem vestrum, quia meus est, ideo non servabunt? *Hæc enim omnia facient vobis propter nomen meum*: non vestrum, sed meum. Tanto igitur miseres, qui ppter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiore, qui propter hoc nomen ista patiuntur: sicut ipse alio loco dicit, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*: hoc est enim propter me, vel propter nomen meum. Si eo modo intelligamus dictum, *Hæc omnia facient vobis propter nomen meum*, totum referatur ad iustos, tanquam dictum sit: *Hæc omnia patiemini ab eis*. Si autem propter nomen meum sic accipitur, tanquam diceret, propter nomen meum, quod in vobis oderunt: ita potest accipi & propter iustitiam, quam in vobis oderunt. Ac per hoc & boni, cum persecutionem faciunt malis, possunt recte dici & propter iustitiam facere, quum diligendo persequuntur malos: & propter iniquitatem, quam oderunt in ipsis malis. Ita ergo & ipsi mali possunt dici pati, & propter iniquitatem, quæ in illis punitur: & propter iustitiam, quæ in eorum pœna exercetur. Item quæri potest, si etiam mali faciunt persecutionem malis, sicut impij reges & iudices, cū essent persecutores piorum, & utique homicidas, & adulteros, & quosque maleficos, quos contra leges publicas fecisse cognoscerent, puniebant: quomodo intelligendum est, quod ait Dominus: *Si de mundo essetis, mundus quod suum est, diligeret?* Neque enim quos punit, diligit mūdus, à quo videmus supra dicta scelerum genera plerumque puniri: nisi quia mūdus est in eis, à quibus talia scelera puniuntur: mundus & in eis, à quibus talia scelera diliguntur. Mundus itaque ille, qui intelligitur in malis atque impijs, & odit, quod suum est, ex ea parte hominum, qua sceleratis nocet: & diligit quod suum est, ex ea parte hominum, qua eisdem ipsis cum consceleratis fauet. Ergo *hæc omnia facient vobis propter nomen meum*, vel ita dictum est, propter quod vos patimini: vel ita, propter quod & ipsi faciunt: quia hoc in vobis dum persequuntur, oderunt: & addidit, *quia nesciunt eum, qui me misit*. Hoc secundum eam scientiam dictum intelligendum est, de qua & alibi scriptum est: *Scire autem te, sensus est consummatus*. Hac quippe scientia, qui sciunt patrem, à quo missus est Christus, nullo modo persequuntur eos, quos colligit Christus, quia & ipsi cum eis colliguntur à Christo.

Si non venissem, & locutus eis fuisset, peccatum non haberent. Iudæos ostendit expressius de his ergo & illa dicebat. Iudæi ergo persecuti sunt Christum: quod evidentiissime indicat Evangelium. Iudæis locutus est Christus, non alijs gentibus. In eis ergo voluit intelligi mundum, qui odit Christum, & discipulos eius. Imo vero non in his solis, sed hos quoque ad eundem mundum pertinere monstravit. Quid ergo? *si non venissem, peccatum non haberent?* Nunquid sine peccato erant Iudæi, antequam Christus ad eos in carne venisset? Quis hoc vel stultissim' dixerit? Sed magnum quoddam peccatum, non omne peccatum, quasi sub generali nomine vult intelligi. Hoc est enim peccatum, quo tenentur cuncta peccata: quod unusquisq; si non habeat, dimittuntur ei cuncta peccata. Hoc est autem, quia non crediderunt in Christum, qui propterea venit, ut credatur in eum: hoc peccatum si non venisset, non utique haberent. Aduentus quippe eius, quantum credentibus salutaris, tantum non credentibus exitiabilis factus est. Sed adiunxit atque ait:

Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Potest mouere querentes, utrum hi, ad quos non venit Christus, nec locutus est eis, habeant excusationem de peccato suo. Si enim non habent, cur dictum est, propterea istos non habere, quia venit, & locutus est eis? Si autem habent, utrum ad hoc habeant, ut à pœnis alienentur, an ut minus puniantur? Ad hæc inquisita pro meo captu Domino danterepondeo, habere illos excusationem, nō de omni peccato suo, sed de hoc peccato, quia in Christum non crediderunt, ad quos non venit, & quibus non est locutus, sed non in eo sunt numero, ad quos in discipulis venit, & quibus per discipulos est locutus: quod & tunc facit, nam per

Eccelesiam suam venit ad gentes, & per Ecclesiam suam loquitur gentibus. Ad hoc enim pertinet, quod ait: *Qui vos recipit, me recipit: & qui vos spernit, me spernit*. An vultis, inquit Apostolus Paulus, *experimentum accipere eius, qui in me loquitur?* Restat inquirere, utrum hi, qui prius quam Christus in Ecclesia veniret ad gentes, & prius quam Evangelium eius audirent, vitæ huius sine præuenti sunt, seu præueniuntur, possint habere hanc excusationem. Possunt planè: sed non ideo possunt effugere damnationem. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur*. Isti certe, ad quos venit, & quibus locutus est Christus, non habent de magno infidelitatis peccato illam excusationem, qua possent dicere: Non vidimus: non audiuimus: siue non acceptaretur ista excusatio ab illo, cuius inscrutabilia sunt iudicia, siue acceptaretur: & si non ab omni damnatione liberarentur, certè aliquanto leuius damnarentur. Audistis Dominum dicentem:

Qui me odit, & patrem meum odit. Qui superius dixerat, *Hæc facient vobis, quia nesciunt eum, qui misit me*. Si interrogarentur Iudæi, utrum diligeret Deum, quid se aliud, quam diligere responderent, nec ex animo mentientes, sed errando potius opinantes? Quomodo enim diligerent patrè veritatis, qui habent odio veritatem? Nolunt enim sua facta damnari: & hoc habet veritas, ut talia facta damnentur. Tantum igitur oderunt veritatem, quantum oderunt suas pœnas, qua talibus irrogat veritas. Nesciunt autem illam esse veritatem, quæ tales, quales ipsi sunt, damnat. Oderunt ergo, quam nesciunt: & eum illam oderunt, profecto & eum, de quo nata est, nisi odisse non possunt. Ac per hoc, quia veritatem, qua iudicante damnantur, de patre Deo natam nesciunt, utique etiam ipsam nesciunt, & oderunt.

Si opera non fecissem in eis, que nemo alius fecit, peccatum non haberent. Peccatum illud, scilicet magnum, de quo & superius ait: *si non venissem, & locutus fuisset eis, peccatum non haberent*: hoc est peccatum, quod in eum loquentem & operantem non crediderunt. Hoc peccatum, quo in eum non crediderunt, ideo sic commemoratur, quia ipso peccato tenerentur & cætera: hoc enim si non haberet, & in eum crederent, dimitterentur, & cætera. Sed quid est hoc, cum dixisset, *si opera non fecissem in eis*, mox addidit, *que nemo alius fecit?* nulla quippe in operibus Christi videtur esse maiora, quam suscitatio mortuorum: quod scimus etiam antiquos fecisse Prophetas. Fecit enim Helias, fecit Heliseus, & cum in hac carne viueret, & cum in suo monumento sepultus iaceret. Fecit tamen aliquam Christus, quæ nemo alius fecit, quod quinque millia hominum de quinque, & quatuor millia de septem panibus pavit: quod super aquas ambulavit, & Petro vt hoc faceret, præstitit: quod aquam mutavit in vinum: quod aperuit oculos cæci nati: & alia multa, quæ commemorare longum est. Sed respondetur à nobis & alios fecisse, quæ ipse non fecit, & quæ nemo alius fecit. Quis enim nisi Moses Agyptios plagis tot tantisque percussit? diuiso mari populum duxit? manna de cœlo esurientibus impetrauit? aquam de petra sitientibus fudit? Quis nisi Iesus Natus populo tranhu Jordanis fluentem diuisit? & currentem solem emissit ad Dominum oratione frenavit & fixit? Quis præter Sanson propter suam sitim maxilla mortui asini exundante, satiatu est? Quis præter Heliam curru igneo in alta subuectus est? Quis præter tres viros, Ananiam, Azariam, Misahalem in flammis ardentibus, & non vrentibus deambulavit illisus? Prætereò cætera: quoniam hæc satis esse arbitror, quibus demonstretur, & alios sanctos quædam opera miranda fecisse, quæ nemo alius fecit. Sed qui tam multa vitia, & malas valetudines, vexationesque mortalium tanta potestate sanarit, nullus omnino legitur antiquorum. Ut enim taceantur, quos iubendo sicut occurrebant, saluos singulos fecit: Marcus Evangelista quodam loco ait, *Vespere autem facto, cum sol occidisset, afferbant ei omnes male habentes, & damonia habentes: & erat omnis ciuitas congregata ad ianuam: & curauit multos, qui vexabantur varijs languoribus:* & de-

Matth. 5. 20. Quia non propter iustitiam pati.

Matth. 5. 20. Quia non propter iustitiam pati.

Sapient. 6. scientia christi.

Peccati maius in peccatis.

Excusatio non peccati non habere quicquam potest.

Lucæ 10. 2. Cor. 13.

Rom. 3.

Infidelitas in peccatis.

Christi opera eius alij facere, sed non omnia. 3. Reg. 17. 4. Reg. 4. Miracula Christi. Lucæ 9. Marci 8. Matt. 14. Ioann. 2. Ioann. 9. Exo. 7. 8. & deit. Exod. 14. Exod. 16. Iosua 3. Sanson. Iudic. 15. 4. Reg. 2. Dan. 3.

Marci 1.

monia multa eiciebat. Id autem cum commemorasset Mattheus, etiam testimonium propheticum addidit, dicens:

Matth. 8. Vt adimpleatur, quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmos a se accipit, & egrotationes portauit. Item alio loco dicit Marcus: Et quocumque introibat in vicos, vel in villas, aut in ciuitatem, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel sulariam vestimenti eius tangerent: & quotquot tangebant eum, salui fiebant. Hæc nemo alius fecit in eis. Sic enim est intelligendum, quod ait, in eis, non inter eos, vel coram eis, sed profusus in eis, quia sanauit eos. Hæc quippe intelligi voluit, quæ non solum faceret admirationem, verum etiam manifestam conferrent salutem: pro quibus beneficijs vtique amorem, non odium retribuere debuerunt. Omnia quidem cæterorum miracula superat, quod est natus ex virgine, matrisque integritatem solus potuit nec conceptus violare, nec natus. Sed hoc nec coram eis factum est, nec in eis. Ad cognoscendam quippe huius miraculi veritatem, non communi cum eis aspectu, sed discreto ab eis discipulatu Apostoli peruenerunt. Iam vero illud, quod die tertio in carne, in qua occisus fuerat, de sepulchro se reddidit viuum, & nunquam deinde moriturus, cum illa ascendit in cælum, super etiam cuncta quæ fecit. Sed neque hoc factum est in Iudæis, neque coram eis: & nondum hoc fecerat, quando dicebat, Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit. Nimirum ergo illa sunt, quæ in eorum valetudinibus tanta miracula salutis ostendit, quanta illis antea nemo donauit: hæc enim viderunt, & hoc eis exprobrans adiunxit, & dicit:

Nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & patrem meum, sed vt impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis. Eorum legem dicit, non ab ipsis inuentam, sed ipsis datam: sicut dicimus, Panem nostrum quotidianum: quem tamen à Deo petimus, addendo, da nobis. Gratiis autem odit, qui nullum ex odio commodum querit, vel incommodum fugit. Sic oderunt Deum impij, sic diligunt iusti, hoc est, gratis, vt alia propter illum non expectent bona, quoniam ipse erit in omnibus omnia. Quisquis vero alius attendit Christum dicentem, Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, inueniet ipsum fecisse, si quippiam Dei homo tale aliquid fecit. Potest quippe ipse cuncta per se ipsum: nemo autem potest aliquid sine ipso. Christus namque cum patre & Spiritu sancto, non tres dii, sed vnus Deus: de quo scriptum est, Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Nemo ergo alius fecit, quæcunque in eis opera fecit: quoniam quisquis alius homo aliquid eorum fecit, ipso faciente fecit: hæc autem ipse non illis facientibus fecit.

Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, Spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Quid hoc pertinet ad illud, quod dixerat: Nunc autem & oderunt & me, & patrem meum: sed vt impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis? An quia paracletus quando venit, Spiritus veritatis, eos qui viderunt & oderunt, testimonio manifestiore conuicit, imo vero etiam aliquos ex illis, qui viderant, & adhuc oderant, ad fidem, quæ per dilectionem operatur, sui manifestatione conuerterit? Hoc vt intelligamus, ita factum esse recolimus. Venit enim die Pentecostes Spiritus sanctus in centum viginti homines congregatos, in quibus Apostoli omnes erant: qui illo adimpleti, cum linguis omnium gentium loquerentur, plures ex his, qui aderant, tanto miraculo stupefacti (quando quidem viderunt loquente Petro tam magnum atque diuinum testimonium perhiberi de Christo, vt ille, qui occisus ab eis, inter mortuos deputabatur, resurrexisset & viuere probaretur) compuncti corde, conuersi sunt, & tanti sanguinis tam impie atque immaniter fusi indulgentiam perciperunt, ipso redempti sanguine, quem fuderunt. Christi enim sanguis sic in remissionem peccatorum omnium fusus est, vt ipsum etiam peccatum possit delere, quo fusus est: Hæc ergo intuens Dominus dicebat, Odio habuerunt me gratis. Cum autem venerit Spiritus paracletus, ille testimonium perhibebit de me, tanquam diceret, Odio me habuerunt, & occiderunt videntes:

sed tale de me testimonium paracletus perhibebit, vt eos faciat in me credere non videntes. Et vos, inquit, testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Perhibebit Spiritus sanctus, perhibebitis & vos. Quia enim ab initio mecum estis, potestis prædicare quod nostis: quod vt modo non faciatis, illius Spiritus plenitudo nondum adest vobis. Ille ergo testimonium perhibebit de me, vt vos perhibeatis. Dabit enim vobis fiduciam testimonium perhibendi, charitas diffusa in cordibus vestris, per Spiritum sanctum, qui dabitur vobis. Quæ vtique Petro adhuc defuit, quando mulieris ancillæ interrogatione perterritus, non potuit verum testimonium perhibere, sed contra suam pollicitationem timore magno compulsus est ter negare. Timor autem iste non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis. Itaque quia ille perhibebit, etiam vos perhibebitis. Ille in cordibus vestris, vos in vocibus vestris. Ille in spirando, vos sonando: vt possit impleri, In omnem terram exiit sonus eorum. Parum quippe fuerat eos adhortari exemplo suo, nisi impletet Spiritu suo. Denique Apostolus Petrus, cui iam verba eius audisset, vbi dixerat, Non est seruus maior domino suo: si me persecuti sunt, & vos persequentur: & hoc in illo iam videret impleri, in quo patientiam domini sui, si exemplum sufficeret, debuit imitari, succubuit, & negauit, non vtique ferens, quod illum ferre cernebat. Cum vero accepit donum Spiritus sancti, quem negauerat, prædicauit, & quem confiteri timuerat, non timuit profiteri. Prius enim exemplo fuerat edoctus, vt quod conuenerat, nosset. Sed nondum fuerat virtute fultus, vt quod nouerat, faceret. Instructus erat vt sciret, sed non erat firmatus, ne caderet. Quod posteaquam per Spiritum sanctum factum est, annunciauit vsque ad mortem. Ideo subinfert Dominus:

CAPVT XVI.

Hæc, inquit, locusus sum vobis, vt non scandalizemini. Canitur quippe in Psalmo, Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Merito itaque promisso Spiritu sancto, quo in eis operante fierent testes eius, subiunxit, Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Cum enim charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, sic pax multa diligentibus legem Dei, vt non sit in eis scandalum. Deinde quæ passuri essent, iam exprimens ait:

Extra synagogas facient vos. Quid autem mali erat Apostolis expelli de Iudaicis synagogis, quasi non inde se fuerant separaturi, etiam si eos nullus expelleret? Sed nimirum hoc voluit denunciare, qui Iudæi Christum non fuerant recepturi: & ideo futurum erat, vt foras mitterentur cum illo, ab eis qui esse nollent in illo, hi qui esse non possent sine illo. Nam profecto, quia non erat vllus alius populus Dei, quam illud semen Abraham: si agnoscerent & reciperent Christum tanquam rami naturales in olea permanerent, nec aliæ fierent Ecclesiæ Christi, aliæ synagogæ Iudæorum: eadem quippe essent, si in eodem esse voluissent: quod quia noluerunt, quid restabat, nisi vt remanentes extra Christum, extra synagogas facerent eos, qui non relinqueret Christum? Accepto quippe Spiritu sancto testes eius effecti, non vtique tales essent, de quibus dicitur, Multi principes Iudæorum crediderunt in eum: sed propter metum Iudæorum, ne percellerent de synagogis, non audebant confiteri eum. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam Dei. Crediderunt ergo in eum, sed nõ sic, quomodo volebat eos credere, qui dicebat, Quomodo potestis credere gloriam ab inuicem expectant es, & gloriam quæ à solo Deo est, non querentes? Discipulis ergo sic in eum credentibus, illa congruit prophetia, quæ de ipsis inuenitur impleta, Domine in lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exultabunt: quoniam gloria virtutis eorum tu es. Merito eis dicitur: Extra synagogas facient vos. Illi scilicet, qui zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Nec expulsi ab hominibus erubescunt, quoniam gloria virtutis eorum ipse est. Denique cum hoc eis dixisset, adiecit:

Miracula sanctorum omnia Christus fecit.

Matth. 6. Gratiis odit & a mare.

Coloss. 3.

Psalm. 71.

Act. 1.

Ioan. 1. Petri peritor.

1. Ioan. 4.

Psalm. 11.

Psalm. 11.

Rom. 1.

Rom. 11.

Ioan. 12.

De synagoga eorum di memo.

Ioan. 1.

Psalm. 11.

Rom. 11.

Sed venit hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo, & hæc facient vobis, quia non cognouerunt patrem, neque me.] Hoc est, non cognouerunt Deum, nec eius filium, cui se in vobis occidendis prestare arbitrantur obsequium. Quæ verba Dominus ita subiecit, tanquam ex hoc consolaretur, qui de synagoga Judaica pellerentur. Prænuñcians enim, quæ mala essent pro eius testimonio perpeffuri, *extra synagogas, inquit, facient vos.* Quid ergo ibi facit hoc verbum, quod ait: *Sed venit hora:* non ait, & venit: cum tribulationem super tribulationem, non consolationem post tribulationem venturam illis esse prædiceret? An forte sic eos illa de synagoga separatio fuerat turbatura, ut mori mallet, quam in hac vita sine Iudæorum congregationibus immorari? Absit ut sic turbarentur, qui Dei, non hominum gloriam requirebant. Quid ergo est, *extra synagogas facient vos, sed venit hora:* cum potius dicere debuisset videatur. Et venit hora, *ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo?* Neque enim saltem dictum est, sed venit hora, ut interficiat vos, quasi ut eis mors pro consolatione illius separationis accideret: *sed venit, inquit, hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo.* Prorsus non mihi videtur aliud significare voluisse, nisi ut intelligerent atque gauderent, tam multos se Christo acquisituros, cum de Iudæorum congregationibus pellerentur, ut eos non sufficerent pellere, sed non sinerent viuere, ne omnes ad nomen Christi sua prædicatione conuerterent, & ab obseruatione Iudaismi tanquam diuinæ veritatis auerterent. Hoc enim de Iudæis dictum debemus accipere, de quibus dixerit: *Extra synagogas facient vos.* Nam testes, id est, martyres Christi, etiam si occisi sunt à gentibus, nõ tamen illi arbitrati sunt Deo, sed diis suis falsis obsequium se prestare, cum hoc facerent. Iudæorum autem omnis, qui occidit prædicatores Christi, Deo se prestare putauit obsequium, credens quod desereret Deum Israel, quicumque conuerterentur ad Christum. Ut enim & ipsum Christum occiderent, ista ratione commoti sunt: nam eorum de hac etiam re verba conscripta sunt, *Videtur quia totus mundus post eum abiit: si dimiserimus eum viuere, venient Romani, tollent nobis & locum, & gentem,* & quod Caiphas dixit, *Expedit ut vnus homo pro populo moriatur, & non tota gens pereat.* Et in hoc ergo suo discipulos exierit exemplo, quibus dixerat, *Si me persecuti sunt, & vos persequentur:* ut quemadmodum illum occidendo, Deo se prestare obsequium putauerunt, sic etiam illos. Ille itaque sensus est in his verbis, *Extra synagogas facient vos:* sed nolite solitudinem formidare. Separati quippe à congregatione eorum, tam multos in meo nomine congregatis, ut illi metuentes ne templum, quod erat apud eos, & omnia legis veteris sacramenta deserantur, interficiant vos: sic fundentes sanguinem vestrum, ut Deo se prestare arbitrentur obsequium. Ecce est illud, quod de illis dixit Apostolus, *Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.* Obsequium se prestare putabant Deo, interficiendo famulos Dei. O error horrendus. Itane ut placeas Deo, percutis placentem Deo? & Dei templum viuum te feriente prostrantur, ne Dei templum lapidum deseratur? O execrabilis cæcitas: sed ex parte in Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret. Sed pro illis occisus colligebat eos, qui de his futuris, antequam occideretur, instruxerit eos, ne ignaros atque imparatos animos mala inopinata & improuisa, quamuis cito transitura, turbarent, sed præcognita & patienter accepta ad bona sempiterna perducerent. Hanc enim fuisse causam, ut hæc eis prænuñciaret, etiam ipse demonstrat, adiungens.

Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, & reminiscamini, quia ego dixi vobis.] Hora eorum, hora tenebrosa, hora nocturna. Sed *in die mandauit Dominus misericordiam suam,* & nocte declarauit, quando nox Iudæorum, separatam à se diem Christianorum in illa confusione suscauit, & quando carnem occidere potuit, fidem tenebrare non potuit.

Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram: nunc autem vado ad eum, qui me misit.] Vbi primum videndum

est, vtrum eis futuras non prædixerit antè passiones. Sed alii tres Euangelistæ satis eum prædixisse ista demonstrant antequam ventum esset ad cænam, quia perfecta secundum Ioannem ista locutus est, vbi ait: *Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.* An forte hinc ista soluitur quæstio, quia & illi eum narrare passioni proximum fuisse, cum hæc diceret? Non ergo ab initio quando cum illis erat, qui iam discessurus, iamque ad patrem perrecturus hæc dixit: & ideo etiam secundum illos Euangelistas verum hoc est, quod hic dictum est, *Hæc autem vobis ab initio non dixi.* Sed quid agimus de fide Euangelij secundum Matthæum, qui hæc eis à Domino non solum cum iam esset Pascha, cum discipulis cœnatus in imminente passione, verum & ab initio denunciata esse commemorat, vbi primum nominatim duodecim exprimuntur Apostoli, & ad opera diuina mittuntur? Quid sibi ergo vult, quod hic ait, *Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram?* nisi quia ex ea, quæ hic dicit de Spiritu sancto, quod sit venturus ad eos, & testimonium perhibiturus, quando illi mala passuri sunt, hæc eis ab initio non dixit, quia cum ipsis erat. Consolator ergo ille, vel aduocatus (vtrunque enim interpretatur, quod est Græcè παρακλητος) Christo abscedente fuerat necessarius: & ideo de illo non dixerat ab initio, quando cum illis erat, quia eius præsentia consolabantur. Abscessurus autem oportebat, ut diceret illum esse venturum, per quem futurum erat, ut charitate diffusa in cordibus suis, verbum Dei cum fiducia prædicarent: & illo intrinsecus apud eos testimonium perhibente de Christo, ipsi quoque testimonium perhiberent, neque scandalizarentur, cum inimici Iudæi absque synagoga facerent eos, & interficerent, arbitantes obsequium se prestare Deo: quoniam *charitas omnia tolerat:* quæ diffundèda erat in cordibus eorum per sancti spiritus donum. Hinc ergo iste totus dicitur sensus, quia facturus eos erat martyres suos, id est, testes suos per spiritum sanctum, ut illo in eis operante, persecutionum quæcunque aspera tolerarent, nec frigerent à charitate prædicandi, illo diuino igne succenti. *Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram,* & ego vos consolabar mea præsentia corporali exhibita humanis sensibus vestris, quam paruuli capere poteratis. *Nunc autem vado ad eum, qui me misit: & nemo, inquit, ex vobis interrogat me, quod vadis?* Significat sic futurum, ut nullus interrogaret, quod palam fieri visu corporis cerneret. Nam superius interrogauerant eum, quod esset iturus, & responderat eis, eò se iturum, quod ipsi tunc venire non possent. Nunc verò ita ipse promittit iturum, ut nullus eorum, quod vadit, interroget. Nubes enim suscepit eum, quando ascendit ab eis, & euntem in caelum, nõ verbis quæsierunt, sed oculis deduxerunt.

Sed quia hæc locutus sum vobis, inquit, tristitia impleuit cor vestrum.] Videbat itaque, quid illa sua verba in eorum cordibus agerent. Spiritualem quippe nondum habentes interiori consolationem, quam per spiritum sanctum fuerant habituri, id quod exterius in Christo videbant, amittere metuebant: & quia se amissuros esse, illo vera denunciante, dubitare non poterant, contristabatur humanus affectus, quia carnis desolabatur aspectus. Nouerat autem ille, quid eis potius expediret: quia visus interior ipse est vtiq; melior, quo eos consolaturus fuerat Spiritus sanctus, non cernitium corporibus ingesturus corpus humanum, sed seipsum credentium pectoribus infusus. Deniq; adiungit:

Sed ego veritatem dico vobis: Expedit vobis, ut ego vadam. Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos.] Tanquam diceret, Expedit vobis, ut hæc forma serui auferatur à vobis. Caro quidem factum verbum habito in vobis, sed nolo adhuc me carnaliter diligatis, & isto lacte contenti, semper infantes esse cupiatis. *Expedit vobis, ut ego vadam: si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Si alimenta tenera, quibus vos alui, non subtraherem, solidum cibum meum non esurietis. Si carnaliter hæseritis, capaces Spiritus non eritis. Nam quod est, *Si non abiero, paracletus non veniet ad vos?* Nunquid hic positus, eum non poterat mittere? Quis hoc dixerit? Neque enim,

Consolatio
Spiritus
sancti.

Act. 7.

Visus interior.

Carnalis
Christi dilectio.

vbi ille erat, iste inde recesserat, & sic venerat à patre, vt non maneret in patre. Postremo, quomodo eum etiam hic constitutus non poterat mittere, quem scimus super eum baptizatum venisse, atque mansisse, imò verò à quo scimus, eum nunquam separabilem fuisse? Quid est ergo, *Si non abiero, paracletus non veniet ad vos?* nisi, non potestis capere Spiritum sanctum, quamdiu secundum carnem nosse persistetis Christum? Vnde ille, qui iam ceperat Spiritu, *Et si noueramus*, inquit, *secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus*. Ipsam quippe carnem Christi, non iam secundum carnem nouit, qui verbum carnem factum spiritualiter nouit. Hoc nimirum significare voluit magister bonus, dicendo, *Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos*. Christo enim discedente corporaliter, non solum Spiritus sanctus, sed & pater & filius illis adfuit spiritualiter. Nam si ab eis sic abfcessit Christus, vt pro illo, non cum illo esset Spiritus sanctus, vbi est eius promissio, dicentis, *Ecce vobiscum sum vsque in consummationem seculi & Veniemus ad eum ego & pater, & mansorem apud eum faciemus* cum Spiritum sanctum ita se promiserit esse missurum, vt cum eis esset in æternū: ac per hoc cum ex carnalibus vel animalibus essent spirituales futuri, profecto & patrem & filium & Spiritum sanctum capacius fuerant habituri. In nullo ergo credendus est, esse pater sine filio & Spiritu sancto: sed, vbi eorum quilibet vnus, ibi Trinitas Deus est vnus. Oportebat autem ita insinuari Trinitatem, vt quamuis nulla esset diuersitas substantiarum, sigillatim tamen commédaretur distinctio personarum.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.] Quid est hoc? Nunquidnam Dominus Christus non arguit mundum de peccato, cum ait, *Si non venissem, & locutus eis fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo?* Sed ne forte quis dicat, hoc ad Iudæos proprie pertinere non ad mundum, nonne ait alio loco, *Si de mundo essetis, mundus quod suum esset, diligeret?* Nunquid non arguit de iustitia, vbi ait: *Pater iuste, mundus te non cognouit?* Nunquid non arguit de iudicio, vbi se ait in finis esse dicturum, *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius?* & multa alia reperiuntur in sancto Euangelio, vbi de his Christus arguet mundum. Quid est ergo, quod tanquam proprie tribuit hoc Spiritui sancto? An forte, quia Christus ad Iudæorum gētem locutus est, mundum non videtur arguisse: vt ille intelligatur argui, qui audit arguentem: Spiritus autem sanctus in discipulis eius, toto orbe diffusis, non vnā gentem intelligatur arguisse, sed mundum? Nam hoc illis ait ascensurus in cælum, *Non est vestrum scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus sancti superuenientem in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in tota Iudæa & Samaria, & vsque in fines terræ*. Hoc est, arguere mundum. Sed quis audeat dicere, quod per discipulos Christi arguat mundum Spiritus sanctus, & non arguat mundum ipse Christus, cum clamet Apostolus, *An vultis experimentum accipere eius, qui in me loquitur Christus?* Quos itaque arguit & Spiritus sanctus, arguit vtique Christus. Sed quantum mihi videtur, quia per Spiritum sanctum diffundenda erat charitas in cordibus eorum, quæ foras mittit timorem, quo impediri possent, ne arguere mundum, qui persecutionibus fremebat, auderent: propterea dixit, *Ille arguet mundum*: tanquam diceret, Ille diffundet in vestris cordibus charitatem. Sic enim timore depulso, arguendi habebitis libertatem. Sape autem diximus, inseparabilia esse opera Trinitatis, sed sigillatim commendandas fuisse personas, vt non solum sine separatione, verum etiam sine confusione & vnitas intelligatur, & Trinitas.

De peccato quidem, inquit, *quia non credunt in me.*] Hoc enim peccatum quasi solum præ cæteris posuit, quia hoc manente cætera retinentur: & hoc discedente cætera remittuntur.

De iustitia verò, inquit, *quia ad patrem vado, & iam non videbitis me.*] Hinc primo videndum est, si recte quisquam arguitur de peccato, quomodo recte arguatur & de iustitia.

Nunquid enim, si arguendus est peccator, propterea quia peccator est, arguendum quisquam putabit & iustum propterea quia iustus est? Absit: nam & si aliquando iustus arguitur, ideo recte arguitur, quia sicut scriptum est, *Non est iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet*. Quocirca etiam cum iustus arguitur, de peccato arguitur, non de iustitia: quoniam & in illo, quod legimus diuinitus dictum, *Noli effici iustus multum*, non est notata iustitia sapientis, sed superbia præsumptis. Qui ergo fit iustus multum, ipso nimio fit iniustus. Multum enim se facit iustum, qui dicit, se non habere peccatum: aut qui se purat non gratia, sed sua voluntate, sufficiente, effici iustum. Nec recte videndo iustus est, sed potius inflatus, putando se esse, quod non est. Quo pacto igitur mundus arguendus est de iustitia, nisi de iustitia credentium? Arguitur namque de peccato, quia in Christum non credit: & arguitur de iustitia eorum, qui credunt. Ipsa quippe fidelium comparatio, infidelium est vituperatio. Hoc & ipsa expositio satis indicat. Volens enim aperire quid dixerit, *De iustitia verò*, inquit, *quia ad patrem vado, & iam non videbitis me*. Non ait, & iam non videbunt me, de quibus dixerat, quia non credunt in me. Sed peccatum quid vocaret, exponens, de illis locutus est, dicens: quia non credunt in me. Exponens autem, quam diceret iustitiam, de qua dixit, mundus arguitur, ad ipsos, quibus loquebatur, se conuertit, atque ait: *Quia ad patrem vado, & iam non videbitis me*. Quapropter mundus de peccato quidem suo, de iustitia vero arguitur aliena: sicut arguuntur de lumine tenebræ. *Omnia enim, quæ arguuntur*, ait Apostolus, *à lumine manifestantur*. Quantum enim malum fecit eorum, qui non credunt, non solum per seipsum, verum etiam ex bono potest eorum apparere, qui credunt. Et quoniam ista vox infidelium esse consuevit: Quomodo credemus, quod non videmus? ideo credentium iustitiam sic oportuit definiri, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. *Beati enim, qui non videbunt, & credent*. Nam & qui viderunt Christum, non eo laudata est fides eorum, quia credebant, quod videbant, id est, filium hominis: sed quia credebant, quod non videbant, id est, filium Dei. Cum ergo & ipsa forma serui subtracta, eorum esset aspectibus, tum vero ex omni parte impletum est, iustus ex fide videtur. *Est enim fides*, sicut in Epistola, quæ ad Hebræos est, definitur, *speculatio substantiæ, conuictio rerum, quæ non videntur*. Sed quid est, *Iam non videbitis me?* Non enim ait, *Ad patrem vado, & non videbitis me*, vt temporis intervalum, quo non videbitur, significasse intelligeretur, siue breue, siue longum, tamen vtique terminatum: sed dicendo, *Iam non videbitis*, velut nunquam eos de cætero visuros, Christum veritas pronunciauit. Hæc iniustitia est, nunquam Christum videre, & in eum tamen credere? cum propterea laudetur fides, ex qua iustus viuir, quoniam credit, quæ modo non videt, Christum se aliquando esse visurum? Postremo secundum iustitiam hanc iustus non erat gloriosissimus Stephanus, qui cum lapidaretur, ait: *Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantem ad dexteram Dei?* Quid ergo est, *ad patrem vado, & non videbitis me?* nisi, quod modo sum vobiscum. Tunc enim erat adhuc mortalis in similitudine carnis peccati, qui esurire poterat, ac sitire, fatigari poterat atque dormire. Hunc ergo Christum, id est, talem Christum, cum transisset de hoc mundo ad patrem, non erant iam visuri: & ipsa est iustitia fidei, de qua dicit Apostolus, *Et si noueramus Christum secundum carnem, sed iam non nouimus*. Erit itaque (inquit) vestra iustitia, qua mundus arguitur, quia *vado ad patrem, & iam non videbitis me*. Non videbitis humilem, sed excelsum. Non videbitis mortalem, sed sempiternum. Non videbitis iudicandum, sed iudicatum: & hac fide vestra, id est, iustitia vestra, arguet Spiritus sanctus incredulum mundum. Arguet etiam.

De iudicio, quia princeps mundi huius iudicatus est.] Quis est iste? nisi de quo ait alio loco, *Ecce venit princeps mundi huius*

Trinitatis opera ind- uisa.

Infidelitatis peccatū.

Iustum ve- mo. Ecclē. 9. De peccat argui. Iustum nō minim.

De iustitia argui quomodo quæ dicitur.

Ephē. 5.

Ioan. 21.

Fide au- modo in aut iustis.

1. Cor. 11.

2. Cor. 1.

huius, & in me nihil inuenit, id est, nihil iuris sui, nihil quod ad eum pertineat, nullum scilicet omnino peccatum, per hoc enim est diabolus princeps mundi. Non enim cæli & terræ, & omnium quæ in eis sunt, est diabolus princeps, quia significatione intelligitur mundus, ubi dictum est, *Et mundus per eum factus est*: sed mundi est diabolus princeps, de quo mundo ibi continuo subiungit atque ait, *Et mundus eum non cognouit*: hoc est, homines infideles, quibus toto orbe terrarum plenus est mundus: inter quos gemit fidelis mundus, quem de mundo elegit, per quem factus est mundus: de quo ipse dicit, *Non venit filius hominis, ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum*. Mundus eo iudicante damnatur, mundus eo subueniente saluatur: quoniam sicut arbor foliis & pomis, sicut area paleis & frumentis, ita infidelibus & fidelibus plenus est mundus. Princeps ergo mundi huius, hoc est, princeps tenebrarum harum, id est, infidelium, de quibus eruitur mundus, de quibus dicitur, *Fuisti aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino*, Princeps mundi huius, de quo alibi dicit, *Nunc princeps mundi huius in usus est foras*, utique iudicatus est: quoniam iudicio ignis æterni irrevocabiter destinatus est. De hoc itaque iudicio, quo princeps iudicatus est mundi, arguitur à sancto Spiritu mundus, quoniam cum suo principe iudicatur, quem superbus atque impius imitatur. *Si enim Deus, sicut dicit Apostolus Petrus, peccantibus angelis non pepercit, sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniendos seruari*: quomodo non à sancto Spiritu de hoc iudicio mundus arguitur, quando in sancto Spiritu hæc Apostolus loquitur? Credant itaque homines in Christum, ne arguantur de peccato infidelitatis suæ, quo peccato omnia detinentur. Transeant in numerum fidelium, ne arguantur de iustitia eorum, quos iustificatos non imitantur. Caueant futurum iudicium, ne cum mundi principe iudicentur, quem iudicatum imitantur. Etenim ne sibi existimet parci superbia dura mortalium, de superbiorum supplicio terrenda est angelorum. Quod itaque ait Dominus:

Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Adicienda illis fuerant, quæ nesciebant, non quæ dicerant, euertenda. Et ille quidem potuit hoc ita dicere, quia illa ipsa, quæ docuerat, si vellet eis sic aperire, ut in illo conspiciantur ab angelis, hæc infirmitas humana, in qua adhuc erant, ferre non posset. Spirituales autem homines quilibet potest alterum hominem docere quod nouit, si proficiendo capaciorum faciat Spiritus sanctus, in quo & ipse Doctor aliquid amplius addiscere poterit, ut sint ambo docibiles Dei. Qua occasione vani quidam Apocalypsin Pauli, quam sanitas non recipit Ecclesiæ, nescio quibus fabulis plenam, stultissima præsumptione finxerunt, dicentes hanc esse, unde dixerit raptum se fuisse in tertium cælum, & illic audisse ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui: ubi si dixisset, quæ adhuc non licet homini loqui, ut cunque istorum tolerabilis esset audacia. Cum vero dixerit, *quæ non licet homini loqui*, isti sunt, qui hæc audeant impudenter & infeliciter loqui. Quid est, quod ait Dominus de Spiritu sancto, cum eum venturum esse promitteret, & docturum discipulos eius omnem veritatem, vel eos deducturum in omni veritate? Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur. Simile enim est hoc ei, quod de seipso dicit, *Non possum à me facere quicquam: sicut audio, iudico*. Sed illud cum exponeremus, secundum hominem accipi posse diximus, ut obedientiam suam, qua factus est obediens vsque ad mortem, prænucciasset filius videretur & in iudicio futuram, quo viuos & mortuos iudicabit: quia hoc per id facturus est, quod filius hominis est, propter quod dicit, *Pater nō iudicat quæquam, sed omne iudicium filio dedit*: quia in iudicio non forma Dei, qua cœqualis est patri, nec ab impijs videri potest, sed forma hominis apparebit, qua minoratus est etiam modico minus ab Angelis, quamuis iam in charitate, non in pristina sit humilitate venturus, conspicuus tamen futurus & bonis & malis. Hinc ait & illud, *Et potestatem dedit ei iudicium facere, quoniam filius hominis est*. In quibus verbis eius manifestatur non eam formam præsen-

tandam esse in iudicio, in qua cum esset, non rapinam arbitratus est esse se a qualem Deo: sed illam, quam cum semetipsum exinanisset, accepit. *Semetipsum enim exinanuit, formam serui accipiens*. In quo videtur etiam ad faciendum iudicium obedientiam suam commendasse, cum dicit, *Non possum à me ipso facere quicquam: sicut audio, iudico*. Adam namque, per cuius vnus hominis obedientiam peccatores constituti sunt multi, non sicut audiuit, iudicauit: quia quod audiuit, præuaricauit, & à semetipso fecit malum: quia non Dei voluntatem, sed suam fecit. Iste autem per cuius vnus hominis obedientiam iusti constituntur multi, non solum obediens fuit vsque ad mortem crucis, in qua est viuis iudicatus à mortuis, sed obediens se futurum promittens in ipso quoque iudicio, quo est de viuis iudicaturus & mortuis. *Non possum, inquit, à me ipso facere quicquam: sicut audio, iudico*. Sed nunquid de Spiritu sancto quod dictum est, *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur*: secundum hominem, vel secundum assumptionem cuiusquam creaturæ dictum esse audebimus opinari? solus quippe in Trinitate filius formam serui accepit: quæ forma illi ad veritatem personæ cooptata est, id est, ut filius Dei & filius hominis vnus sit Iesus Christus, ne non Trinitas, sed quaternitas prædicetur à nobis, quod absit à nobis: propter quam personam, profecto vnā ex duabus substantijs diuina humanaque constantem, aliquando secundum id, quod Deus est loquitur, ut est illud, quod ait, *Ego & pater vnum sumus*. Aliquando secundum id, quod homo est, sicut & illud, *Quoniam pater maior me est*: secundum quod accipimus, esse ab eo dictum, & hoc vnde nunc disputo, *Non possum à me ipso facere quicquam: sicut audio, iudico*. In persona vero Spiritus sancti, quomodo id accipimus, quod ait, *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur*: cum in ea non sit alia diuinitatis, alia humanitatis, vel alterius creaturæ cuiuscunque substantia, magna exortitur difficultas. Cum igitur Spiritus sanctus nulla susceptione hominis sit homo factus, nulla susceptione angeli sit angelus factus, nulla susceptione cuiuspiam creaturæ creatura sit factus: quomodo de illo intelligendum est, quod Dominus ait, *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur*? Ardua quæstio, nimis ardua. Ipse ad sit Spiritus, ut saltem, sicut eam cogitare possum, sic eloqui possim: ac sic ad intelligentiam vestram, pro mei moduli facultate, perueniat. Prius itaque nosse debetis & intelligere, qui potestis, credere autem, qui intelligere nondum potestis, in ea substantia, quæ Deus est, non quasi per corporis molem sensus locis proprijs esse distributos, sicut in carne mortali quorumcunque animalium alibi est visus, alibi auditus, alibi olfactus, per totum autem tactus. Absit hoc credere in illa incorporea immutabilique natura. Audire ergo ibi, & videre, id ipsum est. Cum enim discitur scire, ibi sunt omnia, & videre & audire, & olfacere & gustare, & tangere, sine vlla huius mutatione substantiæ, sine vlla mole, quæ in alia parte maior, in alia minor, etiam in sensibus puerili pectore cogitatur, quando Deus sic cogitatur. Cū ergo de Spiritu sancto dicitur, *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur*: multo magis ibi simplex natura: ubi verissime simplex vel intelligenda est, vel credenda, quæ longe naturam nostræ mentis excedit. Mutabilis est quippe mens nostra, quæ percipit discendo, quod nesciebat, & amittit dediscendo, quod sciebat: & verisimilitudine fallitur, ut pro vero approbet falsum: & obscuritate sua quasi quibusdam tenebris impeditur, ne perueniat ad verum: & ideo non est ista substantia verissime simplex, cui non est hoc, esse quod nosse. Potest enim esse, nec nosse. At illa diuina non potest ita esse: quia id, quod habet, est: ac per hoc non sic habet scientiam, ut aliud illi sit scientia, qua scit, aliud essentia, qua est: sed vtrunque vnum: quanquam nec vtrunque dicendum est, quod simpliciter vnum est: sicut habet pater vitam in semetipso, nec aliud est ipse quam vita, quæ in illo est: & dedit filio vitam, habere in semetipso: hoc est, genuit filium, qui & ipse vita esset. Sic itaque debemus accipere, quod de Spiritu sancto dictum est, *Non enim loquetur à semetipso, sed*

Philip. 2.

Ad peccatum.

19an. 10.

10an. 14.

10an. 5.

Spiritus sanctus quomodo dicitur loqui.

Mentis nostre mutabilitas.

10an. 5.

quacunq̄ audiet, loquetur: vt intelligamus, non eum esse à semetip̄o: pater quippe solus de alio non est: nam & filius de patre natus est, & Spiritus sanctus de patre procedit. Pater autem nec natus est de alio, nec procedit. Nec ideo

Diffinitio Trinitatis non amittit. Nasci & procedere.
sane aliqua disparitas in summa illa Trinitate cogitationi occurrat humanæ. Nam & filius ei, de quo natus est, & Spiritus sanctus ei, de quo procedit, æqualis est. Quid autem illuc interfit inter procedere & nasci, & longum est querendo differere, & temerarium cum differueris, definire: quia & meatu vtuntur, comprehendere, & quid forte mens inde comprehenderit, linguæ difficillimum est explicare, quantumlibet præsit Doctor, quantumlibet sit auditor. Non ergo loquetur à semetip̄o, quia non est à semetip̄o: sed quacunq̄ audiet, loquetur. Ab illo audiet, à quo procedit. Audire illi, scire est: sicut superius disputatum est. Quia ergo non à semetip̄o, sed ab illo, à quo procedit: à quo illi est essentia, ab illo & scientia. Ab illo igitur audientia: quod nihil est aliud, quam essentia. Nec moueat, quod verbum futuri temporis positum est. Non enim dictum est, quacunq̄ audiuit, aut quodcunq̄ aliud, sed quacunq̄ audiet, loquetur. Illa quippe audientia sempiterna est, quia sempiterna scientia. In eo autem, quod sempiternum est, sine initio, & sine fine: cuiuslibet temporis verbum ponatur, siue præteriti, siue præsentis, siue futuri, non mendaciter ponitur. Quamuis enim natura illa immutabiliter non recipiat, fuit & erit, sed tantum est (ipsa enim veraciter est, quia mutari non potest: & ideo illi tantum cõuenienter dicere, *Ego sum qui sum: & dices filijs Israel, Qui est, misit me ad vos*) tamen propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mortalitas, & nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus & fuit, & est, & erit. Fuit in præteritis seculis, est in præsentibus, erit in futuris. Fuit, quia nunquam defuit. Erit, quia nunquam deerit. Est, quia semper est. Neque enim velut qui iam non sit, cum præteritis occidit, aut cum præsentibus: velut qui non maneat, labitur: aut cum futuris, velut qui non fuerat, orietur: Proinde cum secundum volumina temporum locutio humana variatur, quia per nulla deesse potuit, aut potest aut poterit tempora, vera de illo dicuntur cuiuslibet temporis verba. Semper itaque audit Spiritus sanctus, quia semper scit: ergo & sciuit, & scit, & sciet: ac per hoc & audiuit, & audit, & audiet: quia sicut iam diximus, hoc illi est audire, quod scire: & scire illi, hoc est, quod esse. Ab illo igitur audiuit, audit, audiet, à quo est. Ab illo est, à quo procedit. Sed quod adiungit:

Essentia & audientia.

Aeternitati omne tempus id est.

Exodi 3.

Est, proprie de Trinitate dicitur.

Clarificatio Christi.

Matth. 3.

Gloria.

Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciat vobis. Non negligenter est transcendendum. Quod enim ait, *Ille me clarificabit*, potest intelligi, quia diffundendo in credentium cordibus charitatem, spiritalisque faciendo, declarabit eis, quomodo patri filius esset æqualis, quem secundum carnem prius tantummodo nouerant, & hominem sicut homines cogitabant: vel certe, quia per ipsam charitatem fiducia repleti, & timore depulso, annunciauerunt hominibus Christum, ac sic eius fama diffusa est toto orbeterrarum: vt sic dixerit, *Ille me clarificabit*: tanquam diceret, *Ille vobis auferet timorem, & dabit amorem: quo me ardentius prædicantes, gloriæ meæ per totum mundum dabitis odorem, commedabitis honorem.* Quod enim facturi erant in Spiritu sancto, hoc eundem Spiritum dixit esse facturum: quia est etiam illud, *Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.* Verbum quippe Græcum, quod est *doxareis*, alius clarificabit, alius glorificabit, Latini interpretes in sua quæque translatione posuerunt: quoniam ipsa, quæ Græce dicitur *doxa*, vnde dictum est *doxareis*, & claritas interpretatur, & gloria. Gloria namque fit quisque clarus, & claritate gloriosus: ac per hoc, quod vtroque verbo significatur, id ipsum est. Sicur autem definiuerunt antiqui Latine lingue clarissimi auctores, gloria est freques de aliquo fama cum laude. Quæ cum est in hoc mundo facta de Christo, non Christo credenda est magnum aliquid contulisse, sed mundo. Bonum enim laudare, non laudando, sed laudantibus prodest. Quapropter, quoniam de his nihil hoc loco dic-

dum est, qui Christum vituperat atque blasphemant: quia de gloria eius loquitur, quia est glorificatus in mundo, non eum glorificauit Spiritus sanctus vera gloria, nisi in Ecclesia sancta Catholica. Alibi enim, id est, vel apud hæreticos, vel apud quosdam paganos, vera in terris gloria non potest esse, & vbi videtur esse frequens de illo fama cum laude, vera eius gloria in Ecclesia Catholica sic per Prophetam cantatur, *Exaltare super caelos Deus, & super omnem terram gloria tua.* Quia itaque post eius exaltationem venturus erat Spiritus sanctus, & eum glorificaturus, hoc facer Psalmus, hoc ipse vnigenitus promisit futurum, quod videmus impletum. Quod autem ait: *De meo accipiet, & annunciat vobis*, Catholicis audite auribus, Catholicis percipite mentibus. Non enim propterea, sicut quidam hæretici putauerunt, minor est filio Spiritus sanctus, quasi filius accipiat à patre, & Spiritus sanctus à filio, quibusdam gradibus naturarum: absit hoc credere, absit hoc dicere, absit à Christianis cordibus cogitare. Denique continuo soluit ipse quætionem, & cur hoc dixerit, explanauit.

Omnia, inquit, quacunq̄ habet pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, & annunciat vobis. Quid vultis amplius? Ergo de patre accepit Spiritus sanctus, vnde accepit filius: quia in hac Trinitate de patre natus est filius, de patre procedit Spiritus sanctus: qui autem de nullo natus sit, de nullo procedat, pater est solus. Quomodo autem dixerit vnigenitus filius, *Omnia quæ habet pater, mea sunt*: quæ utique non sic, quemadmodum dictum est illi filio non vnigenito, sed ex duobus maiori, *Tu mecum es semper, & omnia mea tua sunt*: eo loco, si Dominus voluerit, diligenti consideratione tractabitur, vbi dicit vnigenitus patri, *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.*

Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad patrem. Hæc ita obscura erant discipulis antequam id, quod dicit, esset impletum, vt quærentes inter se quid esset, quod diceret, omnino sentire faterentur. Sequitur enim Euangelium:

*Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid est hoc, quod dicit nobis, Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me? & quia vado ad patrem? Dicebant ergo, quid est hoc, quod dicit, Modicum, & non videbitis me? Hoc enim est, quod eos mouebat, quia dixit, modicum, & non videbitis me. Nam in præcedentibus quia nõ dixerat modicum, sed dixerat, *ad patrem vado, & iam non videbitis me*: tanquam aperte illis visus est locutus, nec inter se de hoc aliquid quæsierunt. Nunc ergo, quod illis tunc obscurum fuit, & mox manifestatum est, iam nobis vtique manifestum est: Post paululum enim passus est, & non viderunt eum. Rursus post paululum resurrexit, & viderunt eum. Illud autem quod ait, *iam non videbitis me*: quia isto verbo, id est, iam, hoc intelligi voluit, quod cum vltius non viderent, ibi exposuimus, quomodo accipiendum sit, vbi dixit: *De iustitia arguet mundum Spiritus sanctus, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me*: quia scilicet mortalem Christum vltius non viderent.*

Cognouit autem Iesus, sicut sequens Euangelista dicit, quia volebant eum interrogare, & dixit eis, De hoc queritis inter vos, quia dixi, Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me? Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, & mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra in gaudium vertit. Et hoc sic accipi potest, quia contristati sunt discipuli Domini de morte Domini, & confestim de resurrectione lætati sunt. Mundus autem, quo nomine significati sunt inimici, à quibus Christus occisus est, tunc vtique lætati sunt occiso Christo, quando sunt discipuli contristati. Mundi quippe nomine, militia potest mundi huius intelligi, id est, hominum mundi huius amicorum. Vnde Iacobus Apostolus in Epistola sua dicit, *Quicumque voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituetur.* Quibus inimicus Dei factum est, vt nec eius vnigenito parceretur. Deinde subiungit, & dicit:

Mulier cum parurit, tristitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ, propter gaudium,

Spiritus sanctus non querit inter vos, quia clarificatus est.

Psal. 56.

Spiritus sanctus non querit inter vos.

Luc. 11.

Matth. 11.

gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.] Nec ista similitudo ad intelligendum videtur esse difficilis, quoniam comparatio eius in promptu est, eodem ipso exponente cur dicta sit. Parturitio quippe tristitiæ, partus autem gaudii comparatur: quod tunc maius esse consuevit, quando non puella, sed puer nascitur. Quod verò ait, *Gaudium vestrum nemo auferet à vobis*: quia gaudium ipsorum est ipse Iesus, significatum quod ait Apostolus, *Christus surgens à mortuis, iam non moritur, mors ei ultra non dominabitur*. Huc, sicut in isto Evangelij capitulo, vnde hodie disputamus, velut facili intellectu omnia cucurrerunt. Ac rior necessaria est, in his quæ sequuntur, intentio.

Quid est enim, quod ait, *Et in illo die me non rogabitis quicquam?*] Hoc verbum, quod est rogare, non solum petere, verum etiam interrogare significat: & Græcum Evangelium, vnde hoc translatum est, tale habet verbum, quo vtrunque possit intelligi: vt hæc ambiguitas, nec inde solvatur: quamquam & si solueretur, non ideo nulla quæstio remaneret. Dominum enim Christum, posteaquam resurrexit, & interrogatum legimus, & rogatum. Nam interrogatus est à discipulis ascensus in cælum, quando presentaretur, & quando regnum esset Israel. Cum verò iam esset in cælo, rogatus est à sancto Stephano, vt Spiritum eius acciperet. Et quis audeat vel cogitare, vel dicere, in cælo sedentem Christum rogandum non esse, & in terra manentem rogandum fuisse? Rogandum non esse mortalem, rogari debuisse mortalem? Immodò charissimi, rogemus eum, vt nodum quæstionis huius ipse dissoluat, lucendo in cordibus nostris ad videnda, quæ dicit. Puto enim quod ait, *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis*: non ad illud tempus esse referendum, quo resurrexit, eisque suam carnem cernendam tangendam quæ monstrauit, sed potius ad illud, vnde iam dixerat, *Qui diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo meipsum illi*. Iam quippe cetera exerat, iam se illis in carne monstrauerat, iam sedebat ad dexteram patris, quando dicebat idem ipse Apostolus Ioannes, cuius & hoc Evangelium est in Epistola sua, dicens: *Num filij Dei sumus, & nondum manifestatum est quod erimus: scimus quia cum manifestatum fuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Ita visio, non vitæ auius est, sed futura: non temporalis, sed æterna. Hæc est vita æterna, dicente ipsa vita, *Vt cognoscant te, inquit, vnum verum Deum, & quem misisti: sum Christum*. De hac visione & cognitione dicit Apostolus, *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc sero ex parte, tunc autem cognosciam, sicut & cognitus sum*. Hunc totius laboris sui fructum Ecclesiæ nunc parturit desiderando, tunc est paritura cernendo. Parturit gemendo, paritura letando. Parturit orando, paritura laudando: & ideo masculum, quoniam ad istum fructum contemperationis, cuncta officia referuntur actionis. Solus enim est liber, quia propter se appetitur: non refertur ad aliud: huic seruit actio. Ad hunc enim refertur quicquid bene agitur, quia propter hunc agitur. Ipse autem non propter aliud, sed propter seipsum tenetur & habetur. Ibi ergo finis, qui sufficit nobis: æternus igitur erit. Neque enim in nobis fuisse finis, nisi cuius nullus est finis. Hoc inspiratum erat Philippo, quando dixit, *Domine, esende nobis patrem, & sufficit nobis*. In qua ostensione promissit & filius, dicens: *Non credis, quia ego in patre, & pater in me est?* De hoc itaque, quæ superius dicta sunt, melius existimo intelligi, *Modicum, & iam non videbitis: & iterum modicum, & videbitis me*. Modicum est enim hoc totum spatium, quo præsens peruolat seculum. Vnde dicit ipse Euangelista in Epistola sua, *Nouissima hora est*. Ideo namque addidit: *Quia vado ad patrem*: quod ad priorem sententiam referendum est, ubi ait, *Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me*. Eundo quippe ad patrem, facturus erat, vt non eum viderent. Ac per hoc non ideo dictum est, quia fuerat moriturus, & donec resurgeret, ab eorum aspectibus recessurus, sed quod esset iturus ad patrem: quod fecit postea-

quam resurrexit, & cum eis per quadraginta dies conuersatus, ascendit in cælum. illis ergo ait, *Modicum, & iam non videbitis me*, qui eum corporaliter tunc videbant, quia iturus erat ad patrem, & eum deinceps mortalem visuri non erant, qualem cum illa loqueretur, videbant. Quod vero addidit, *Et iterum modicum, & videbitis me*: vniuersæ promissit Ecclesiæ, sicut vniuersæ promissit: *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi*. Non tardat Dominus promissum: modicum, & videbitis eum: vbi iam nihil rogemus, nihil interrogamus: quia nihil interrogandum remanebit, nihil querendum latebit. Hoc modicum, longum nobis videtur, quoniam adhuc agitur: cum finitum fuerit, tunc sentiemus, quam modicum fuerit. Non ergo sit gaudium nostrum, quale habet mundus, de quo dictum est, *Mundus autem gaudebit*. Nec tamen in huius desiderij parturitione sine gaudio tristis simus, sed sicut ait Apostolus, *spe gaudentes, in tribulatione esse debeat*: quia & ipsa parturiens, cui comparati sumus, plus gaudet de mox futura prole, quam tristis est de præfenti dolore.

Amen amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.] Iam dictum est in superioribus huius Domini sermonis partibus, propter eos, qui nulla petunt à patre in nomine Christi, nec accipiunt. Non petitur in nomine Saluatoris, quicquid petitur contra rationem salutis. Non enim solum literarum ac syllabarum, sed quod sonus ipse significat, & quod eo sono recte ac veraciter intelligatur, hoc accipiendum est, cum dicit, *in nomine meo*. Vnde qui hoc sentit de Christo, quod non est de vnico Dei filio sentiendum, non petit in eius nomine, etiam si non taceat literis ac syllabis Christum: quoniam in eius nomine petit, quem cogitat cum petit. Qui vero quod est de illo sentiendum, sentit, ipse in eius nomine petit: & accipit quod petit, si non contra salutem sempiternam petit. Accipit autem, quando debet accipere. Quædam enim non negantur, sed vt congruo dentur tempore, differuntur. Ita sane intelligendum est, quod ait, *Dabit vobis*, vt ea beneficia significata sciatur his verbis, quæ ad eos, qui petunt, proprie pertinent. Exaudiuntur quippe omnes sancti pro seipsis, non autem pro omnibus exaudiuntur, vel amicis, vel inimicis, vel quibuslibet alijs: quia non vtunque dictum est est, *Dabit, sed Dabit vobis*.

Vsque modo, inquit, non petitis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis: vt gaudium vestrum sit plenum.] Hoc quod dicit, *Gaudium plenum*: profecto non carnale, sed spirituale gaudium est. Et quando tantum erit, vt aliquid ei iam non sit addendum, proculdubio tunc erit plenum. Quicquid ergo petitur, quod pertineat ad hoc gaudium consequendum, hoc est, in nomine Christi petendum, si diuinam intelligimus gratiam, si vere beatam poscimus vitam. Quicquid autem aliud petitur, nihil petitur: non quia omnino nulla res est, sed quia in tanta rei comparatione quicquid aliud concupiscitur, nihil est. Neque enim profus nulla res est homo, de quo ait Apostolus, *Qui se putat aliquid esse, cum sit nihil*. In comparatione quippe spiritualis hominis, qui scit gratia Dei se esse quod est, si quis vana præsumit, nihil est etiam. Si ergo recte intelligi potest, *Amen amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis*: vt hoc quod ait, *Si quid*, non quodlibet intelligatur, sed aliquid quod non in beatæ vitæ comparatione sit nihil: & quod sequitur, *Vsque modo non petitis quicquam in nomine meo*, duobus modis intelligi potest: vel quia non in nomine meo petistis, quod nomen non sicut cognoscendum est, cognouistis: vel non petitis quicquam, quoniam in comparatione rei, quam petere debuitis, pro nihilo habendum est, quod petistis. Vt igitur in eius nomine non nihil, sed gaudium plenum petant, quoniam si aliquid aliud petunt, id aliquid nihil est, exhortatur, dicens: *Petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum*, id est, hoc in nomine meo petite, vt gaudium vestrum sit plenum, & accipietis. Iste enim bene in petendo perfe-

Parum
Rom. 12.
Rom. 12.
Christi nomine petere
quid sit.
Gala. 6.
Petitiones fidelium.

Matt. 28.

Rom. 12.

Christi nomine petere quid sit.

Gala. 6.

Petitiones fidelium.

uerantes sanctos suos nequaquam misericordia diuina fraudabit.

Proverbia
Christi.

1. Cor. 3.

Hac, inquit, in proverbis locutus sum vobis. Venit hora, cum iam non in proverbis loquar vobis, sed palam de patre annuntiabo vobis.] Possent dicere hanc, de qua loquitur horam, futurum oportere seculum intelligi, ubi videbimus palam, quod beatus Paulus dicit. *facie ad faciem*: ut quod ait, *Hac in proverbis locutus sum vobis*, hoc fit, quod ab eodem Apostolo dictum est, *Videmus nunc per speculum in enigmate*. Annuntiabo autem vobis, quia per filium pater videbitur, iuxta illud, quod alibi ait, *Neque patrem quis cognoscit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare*. Sed istum sensum videtur impedire, quod sequitur:

Luca 10.

1. Ioan. 3.

Psal. 102.

Psal. 16.

In illo die in nomine meo petetis.] In futuro enim seculo cum peruenerimus ad regnum, ubi similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est, quid petituri sumus, quando satiabitur in bonis desiderium nostrum? Vnde & in alio Psalmo dicitur, *Satiabor, cum manifestabitur gloria tua*. Petitio namque alicuius est indigentia, quæ ibi nulla erit, ubi hæc satietas erit. Relinquitur itaque, quantum sapere valeo: ut intelligatur Dominus Iesus discipulos suos de carnalibus vel animalibus se spirituales promississe futurum, quamuis nondum tales, quales erimus, quando spiritale etiam corpus habebimus, sed qualis erat, qui dicebat: *Sapientiam loquimur inter perfectos*, &, *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus*, &, *Non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, non in sapientia humana doctis verbis, sed docti spiritu, spiritibus spiritibus parentes*. Animalis autem non percipit, quæ sunt spiritus Dei. Non itaque percipiens, quæ sunt spiritus Dei, homo animalis, sic audit quæcunque audit de Dei natura, ut aliud quam corpus cogitare non possit, quamlibet amplissimum vel immensum, quamlibet lucidum ac speciosum corpus. Tamé ideo proverbialiter illi sunt quæcunque dicta sapientia de incorporea immutabiliq; substantia: non quod ea tanquam proverbialia deputat, sed quia sic cogitat, quomodo qui proverbialia solent audire, neque intelligere. Cum vero spiritualis cœperit omnia diiudicare, ipse autem à nemine diiudicari (etiam si in hac vita adhuc velut per speculum ex parte perspicit, tamen non vlllo corporis sensu, non vlla imaginaria cogitatione, qua capit aut fingit qualescunque similitudines corporum, sed mentis certissima intelligentia, ita Deum non corpus esse, sed spiritum, ita palam de patre annunciantem filio, ut eiusdem substantia conspicitur & ipse, qui annunciat) tunc in eius nomine petunt, quia in sono eius nominis non aliud quam res ipsa est, quæ hoc nomine vocatur, intelligant. Hi possunt utcunque cogitare Dominum nostrum Iesum Christum, in quantum homo est, pro nobis interpellare patrem: in quantum autem Deus est, & nos exaudire cum patre: quod eum significasse arbitror, ubi ait:

1. Cor. 2.

1. Cor. 3.

1. Cor. 2.

1. Cor. 5.

1. Cor. 2.

Christus homo in quâ sit interpellat pro nobis.

Filius quomodo patrem reget in diuinis.

1. Ioan. 4.
Christus prior dilexit nos.

Et non dico vobis, quia ego rogabo patrem de vobis.] Ad hoc quippe intuentum, quomodo nõ rogat patrem filius, sed simul exaudiunt rogantes pater & filius, non nisi spiritualis oculus mentis ascendit.

Ipsè enim pater, inquit, amat vos, quia vos me amastis.] Ideo amat ille, quia nos amamus? An potius quia ille amat, ideo nos amamus? Ex Epistola sua Euangelista idem ipse respondeat. *Nos diligimus, inquit, quia ipse prior dilexit nos*. Hinc ergo factum est, ut diligeremus, quia dilecti sumus. Prorsus donum Dei est, diligere Deum. Ipse ut diligeretur, dedit, qui non dilectus dilexit. Displicentes amati sumus, ut esset in nobis, vnde placeremus. Non enim amarem filium, nisi amarem & patrem. Amat nos pater, quia nos amamus filium: cum à patre & filio acceperimus, ut patrem amemus & filium. Diffundit enim charitatem in cordibus nostris amborum spiritus, per quem spiritum & patrem amamus, & filium: & quem spiritum cum patre amamus & filio. Amorem itaque nostrum pium, quo colimus Deum, fecit Deus, & vidit quia bonum est: ideo quippe nos amavit ipsos, quia amavit ipse quod fecit. Sed non in nobis faceret quod amaret, nisi antequam id faceret, nos amaret.

Et credidistis, inquit, quia à Deo exiit. Exiit à patre, & venit in mundum. Iterum relinquo mundum, & vado ad patrem.] Plane credimus. Neque enim propterea incredibile debet videri, quia sic ad mundum veniens exiit à patre, ut non desereret patrem: & sic vadit ad patrem relicto mundo, ut non deserat mundum. Exiit enim à patre, quia de patre est: & in mundum venit, quia mundo suum corpus ostendit, quod de virgine assumpsit. Reliquit mundum corporali discessione, perrexit ad patrem hominis ascensione, nec mundum deseruit præsentia gubernatione, quales erant discipuli Christi, quando cum eis ante passionem loquebatur magna cum paruis, sed sicut oportebat, ut magna dicerentur & paruis: quia nondum accipere Spiritu sancto, quemadmodum eum post eius resurrectionem vel ipso insufflante, vel desuper acceperunt, humana magis quam diuina sapiebant, ut multis iudiciis per totum Euangelium declaratur. Vnde & hoc est, quod in ista lectione dixerunt. Ait enim Euangelista:

Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis. Nunc scimus, quia nosti omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus, quod à Deo existi.] Ipse Dominus paulo ante dixerat, *Hac in proverbis locutus sum vobis: venit hora, cū iam non in proverbis loquar vobis*. Quomodo ergo isti dicunt, *Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis*? Nunquid hora iam venerat, qua non iam in proverbis se promiserat locuturum? Prorsus quod nondum illa hora venisset, continuatio verborum eius ostendit, quæ adhuc illam promittat horam, qua non iam in proverbis loquetur, sed palam de patre annuntiabit eis: in qua hora dicit eos in suo nomine petituros, nec se patrem de illis rogaturum, eo quod ipse pater amet eos, quia ipsi amauerunt Christum, & crediderunt, quod à patre exierit, & venerit in mundum, iterum relicurus mundum, & iturus ad patrem. Cum ergo adhuc promittatur illa hora, in qua sine proverbis locuturus est, cur isti dicunt, *Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis*? nisi quia illa, quæ scit ipse, non intelligentibus proverbialia sunt? quæ adeo non intelligunt, ut nec saltem non se intelligere intelligant. Paruuli enim erant, nondum spiritualiter diiudicabant, qui de rebus non ad corpus, sed ad Spiritum pertinentibus, audiebant. Denique de ipsa horum ætate adhuc secundum interiorem hominem parua & infirma eos admonens:

Respondit eis Iesus, Modò creditis? Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & tamen non sum solus, quia pater mecum est.] Paulò ante dixerat, *Relinquo mundum, & vado ad patrem*, nunc dicit: *Pater mecum est*. Quis vadit ad eum, qui cum illo est? Sed hoc intelligenti est verbum, non intelligenti proverbium: sicutamen quomodo à paruulis non intelligitur, utcunque fugitur, & eis etiam si non præbet, quia nondum eum capiunt, solidum cibum, saltem lacteum non denegat alimentum. Ex hoc alimento est, quod sciebant, eum nosse omnia, nec opus ei esse, ut eum quis interroget. Quod quidem cur dixerint, quæri potest. Videtur enim potius fuisse dicendum, Non opus est tibi, ut quenquam interroges, non ut quis te interroget. Dixerant quippe, *Scimus quia nosti omnia*: & utique qui nouit omnia, magis à nescientibus interrogari solet, ut interrogantes audiant, quod volunt, ab eo qui nouit omnia, non ipse interrogare tanquam volens aliquid scire, qui nouit omnia. Quid sibi ergo vult, quod ei, quem sciebant nosse omnia, cum dicere debuisset videantur: Non opus est tibi ut quenquam interroges: dicendum potius putauerunt, *Non opus est tibi, ut quis te interroget*? Quid quod vtrunque legimus factum, & interrogasse scilicet Dominum, & interrogatum fuisse? Sed hoc cito soluitur, quia hoc non ei, sed illis opus erat, quos interrogabat, vel à quibus interrogabatur. Neque enim aliquos ille interrogabat, ut ab eis aliquid disceret, sed eos potius ut doceret: & qui interrogabant eum, volentes ab illo aliquid discere, illis profecto id opus erat, ut scirent aliqua ab illo, qui nouerat omnia.

Discipuli
Christi
nales
ante
recep
tionem
Spiri
tus sancti

Proverbia
quæ dicitur

Proverbia
Christi
Lacteum
alimento

Nimirum ergo, propterea ei non opus erat, ut eum quis interrogaret, quoniam nos, quando interrogamur ab eis, qui volunt à nobis aliquid scire, ex ipsis interrogationibus eorum cognoscimus, quid velint dicere. Opus est ergo nobis ab eis interrogari, quos docere aliquid volumus, ut inquisitiones eorum, quibus respondendum est, nouerimus. Illi autem, ne id quidem opus erat, qui omnia nouerat: nec opus habebat, quod ab eo quisque scire velit, per eius cognoscere interrogationem: quia priusquam interrogaretur, interrogatoris nouerat uoluntatem. Sed ideo se patiebatur interrogari, ut vel eis, qui tunc erant, vel quibus hæc siue dicta fuerant audituri, siue scripta lecturi, quales essent, à quibus interrogabatur, ostenderet: eoque modo nossemus, vel quibus non circumueniretur fraudibus, vel quibus apud eum proficeretur accessibus. Præuidere autem cogitationes hominum, & ideo non opus habere, ut eum quis interrogaret, magnum Deo non erat, sed magnū paruulis erat, qui ei dicebant, *In hoc credimus, quia à Deo existit.* Multo autem maius erat, ad quod intelligendum cos uolebat extendi, & crescere, quod cum illi dixissent, uerumque dixissent, *A Deo existit:* ait ille, *Pater mecum est:* ne sic à patre filium cogitarent exisse, ut putarent etiam recessisse. Deinde sermonem istum magnum prolixumque concludens:

Hæc, inquit, locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confide: ego uici mundum. Illud initium fuerat habitatura ista pressura, de qua superius, ut eos ostenderet paruulos, quibus adhuc non intelligentibus, & aliud pro alio sentientibus, prouerbia quodammodo essent, quæcunque magna & diuina dixisset, ait: *Modo creditis: ecce uenit hora, & iam uenit, ut dispergamini unusquisque uestrum in propria.* Ecce initium pressuræ, sed non eo modo perseveraturæ. Quod enim adiunxit, *Et me non solum relinquitis,* non uult eos tales esse in consequente pressura, quam post eius ascensionem in mundo fuerant habituri, ut relinquunt eum, sed ut in illo pacem habeant permanentes in eo. Non enim quando comprehensus est, tantummodo carne sua eius carnem, uerum etiam mente reliquerunt fidem. Ad hoc pertinet, quod ait, *Modo creditis: ecce uenit hora, ut dispergamini in propria, & me relinquitis.* Tanquam diceret, Tunc ita perturbabimini, ut etiam quod modo creditis, relinquitis. Venerunt enim ad tantam desperationem, & suæ pristinae fidei (ut ita dixerim) mortem, quanta apparuit in illo Cleopa, qui post eius resurrectionem cum illo se loqui nesciens, & quid ei contigerit, narrans: *Nos, inquit, sperabamus, quod ipse fuerat redempturus Israel.* Ecce quomodo eum reliquerant, deserendo etiam ipsam fidem, qua in eum ante crediderant. In ea uero oppressura, quam post eius glorificationem accepto sancto Spiritu pertulerunt, non eum reliquerunt: & quamuis fugerent de ciuitate in ciuitatem, ab ipso non refugerunt: sed habentes pressuram in mundo, ut in illo pacem tenerent, ab ipso refugi fuerunt, sed ipsum refugium potius habuerunt. Dato quippe sancto Spiritu, factum est in eis, quod nunc dictum est eis, *Confidite, quia ego uici mundum.*

Considerant, & uicerunt. In quo, nisi in illo? Non enim uicisset ille mundum, si membra eius uinceret mundus. Unde ait Apostolus, *Gratia Deo, qui dat nobis uictoriam,* continuoque subiicit, *Per Dominum nostrum Iesum Christum:* qui dixerat suis, *Confidite, quia ego uici mundum.* Ante ista, quæ nunc sumus adiuuante Domino tractaturi, dixerat Iesus, *Hæc locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis:* quæ non recentiora paulo superius ab eo dicta, sed omnia debemus accipere, siue quæcunque illis locutus est, ex quo eos cepit habere discipulos, siue certe, ex quo post cænam exorsus est hæc admirabilem prolixumque sermonem. Talem quippe commemorauit causam, cur eis sit locutus, ut ad eum finem rectissime referantur, vel omnia, quæ locutus est eis, uel ea maxime, quæ dixit iam pro eis moriturus, tanquam uerba nouissima, posteaquam de cõuiuio sancto ille, qui eum fuerat traditurus, egressus est. Hanc enim causam commendauit sermonis sui, ut in illo pacem haberet, propter quod totum agitur, quod Christiani sumus. Hæc

enim pax finem temporis non habebit, & omni spei nostræ intentionis actionisque finis ipsa erit. Propter hanc sacramentis eius imbuimur: propter hanc mirabilibus operibus & sermonibus erudimur: propter hæc in eum credimus & speramus, & eius amore, quantum donat, accendimur. Hæc in pace in pressuris omnibus consolamur: hæc pressuris omnibus liberamur. Propter hanc omnem tribulationem fortiter sustinemus, ut in hac feliciter sine uila tribulatione regnemus. Merito ad eam clausit uerba, quæ parum intelligentibus discipulis erant prouerbia. Cū ergo dixisset, propter quid omnia sit locutus, ut in illo scilicet pacem haberent, in mundo habentes pressuram: exhortatusque fuisset, ut fiderent, quoniam ipse uicit mundum: eo qui erat ad illos sermone finito, deinde ad patrem uerba direxit, & orare iam cepit. Sic enim Euangelista sequitur, dicens;

CAPVT XVII.

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit: *Pater, uenit hora, clarifica filium tuum.* Poterat Dominus unigenitus & coæternus patri, in forma serui, & ex forma serui, si hoc opus esset, orare silentio: sed ita se patri exhibere uoluit precatorem, ut meminisset se nostrum esse doctorem. Proinde quam fecit orationem pro nobis, notam fecit & nobis: quoniam tanti magistri nostri non solum ad ipsos est sermocinatio, sed etiam pro ipsis ad patrem oratio: & si illorum, qui ad hæc dicta aderant, audituri, profecto & nostra, qui fueramus conscripta lecturi. Quapropter hoc quod ait, *Pater, uenit hora, clarifica filium tuum:* ostendit omne tempus, & quid quando face-

ret, uel fieri sineret, ab illo esse dispositum, qui temporibus subditus non est: quoniam quæ futura fuerant per singula tempora, in Dei sapientia causas efficientes habent, in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hæc hora fato uigente uenisse, sed Deo potius ordinante: nec sidera necessitas Christi connexuit passionem. Absit enim, ut si Christum tempus, ut moreretur, impedit, sed tempus Christum, quo moreretur, elegit: qui etiam tempus, quo de uirgine natus est: cum patre constituit, de quo sine tempore natus est. Secundum quam ueram sanamque doctrinam etiam Paulus Apostolus, *Cum autem uenit, inquit, plenitudo temporis, misit Deus filium suum: & Deus per Prophetam, Tempore, ait, acceptabili exaudiuite, & in die salutis adiuuite: & rursus Apostolus, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Dicit ergo, *Pater, uenit hora,* qui cum patre disposuit omnes horas: tanquam dicens, *Pater, quam propter homines, & apud homines ad me clarificandum simul constituimus, uenit hora: clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te.* Clarificatum à patre filium, nonnulli accipiunt in hoc, quod ei non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Sed si passione clarificatus dicitur, quanto magis resurrectione? Nam in passione magis eius humilitas quam claritas commendatur, Apostolo teste, qui dicit, *Humiliauit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Deinde sequitur & de eius clarificatione, cum dicit, *Propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris.* Hæc est clarificatio Domini Iesu Christi, quæ ab eius resurrectione sumpsit exordium. Humilitas autem eius incipit in sermone Apostoli ab eo loco, ubi ait, *Semetipsum exinaniiuit formam serui accipiens: & peruenit usque ad mortem crucis.* Claritas uero eius incipit ab eo loco, ubi ait, *Propter quod & Deus eum exaltauit: & peruenit, quod in gloria est Dei patris.* Ut ergo mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus resurrectione clarificaretur uel glorificaretur, prius humiliatus est passione: non enim à mortuis resurrexisset, si mortuus non fuisset. Humilitas, claritas est meritum: claritas, humilitatis est præmium. Sed hoc totum fa-

Pax Christi.

Orationem suam cur nobis nota fecit, ut uoluit Christi.

Clarificatio Christi.

Passio Christi non erat fatalis.

Temporibus omnium moderator.

Galat. 4.

Esa. 49.

2. Cor. 6.

Hora Christi.

si passionis quomodo dicta.

Rom. 8.

Philip. 2.

Humiliatio Christi.

Humilitas
in premiis
claritas.

Etum est in forma serui. In forma vero Dei semper fuit, semper erit claritas: imò non fuit, quasi iam non sit: nec erit, quasi nondum sit, sed sine initio, sine fine semper est claritas. Quod ergò ait, *Pater, venit hora, clarifica filium tuum*: sic intelligendum est, tanquam dixerit, venit hora seminandæ humilitatis: fructum non differas claritatis. Sed quòd sibi vult, quòd sequitur:

Vt filius tuus clarificet te? Clarificatum à patre filium secundum formam serui, quam pater suscitauit à mortuis, & ad suam dexteram collocauit, res ipsa indicat, & nullus ambigit Christianus. Sed quoniam non tantum dixit, *Pater, clarifica filium tuum*, sed addidit etiam, *vt filius tuus clarificet te*: meritò quæritur, quomodo patrem glorificauerit filius, cum sempiterna claritas Patris nec diminuta fuerit in forma humana, nec augeri potuerit in sua perfectione diuina. Sed in seipsa claritas Patris nec minui nec augeri potest: apud homines autem proculdubio minor erat, quando in Iudæa tantummodo Deus notus erat: & nondum à solis ortu vsque ad occasum laudabant pueri nomen Domini. Hoc autem quia per Euangelium Christi factum est, vt per filium pater innotesceret gentibus: profecto patrem clarificauit & filium. Si autem tantummodo mortuus fuisset filius, nec resurrexisset, proculdubio nec à patre clarificatus esset, nec patrem clarificasset. Nunc autem resurrectione clarificatus à patre, resurrectionis suæ prædicatione clarificet patrem. Hoc quippe aperit ordo

Pater quomodo à filio clarificatus.

Psal. 75.
Psal. 112.

Clarifica filium.

ipse verborum. *Clarifica*, inquit, *filium tuum: vt filius tuus clarificet te*, tanquam diceret, Resuscita me, vt innotescas toti orbi per me. Deinde magis magisque pandens, quomodo clarificet patrem filius?

Sicut dedisti, inquit, *ei potestatem omnis carnis, vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam.*] Omnem carnem, dixit omnem animam, à parte totum significans: quemadmodum rursus à parte superiore, significatus est homo totus, vbi ait Apostolus, *Omnis anima potest atibus sublimioribus subdita sit.* Quid enim dixit, omnis anima, nisi omnis homo? Hoc autem, quod potestas Christo à patre data est omnis carnis, secundum hominem intelligendum est: nam secundum Deum *omnia per ipsum facta sunt, & in ipso condita sunt omnia in celo & in terra, visibilia & inuisibilia.* Sicut ergo *dedisti ei potestatem*, inquit, *omnis carnis*, ita te glorificet filius, id est, notum te faciat omni carni, quam dedisti ei. Sic enim dedisti, *vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.*

Rom. 13.
Anima pro homine ponitur.
Coloss. 1.

Cognitio Dei vita æterna.

Hac est autem vita æterna, inquit, *vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.*] Ordo verborum est: vt te, & quem misisti Iesum Christum, cognoscant solum verum Deum. Consequenter enim & Spiritus sanctus intelligitur, quia Spiritus est patris & filii, tanquam charitas substantialis & consubstantialis amborum: quoniam non duo dii pater & filius: nec tres dii pater & filius & Spiritus sanctus: sed ipsa Trinitas, vnus solus verus Deus. Nec idem tamen pater qui filius, nec idem filius qui pater, nec idem Spiritus sanctus, qui pater aut filius, quoniam tres sunt, pater, & filius, & Spiritus sanctus: sed ipsa Trinitas vnus est Deus. Si ergò eo modo te glorificat filius, *sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, & sic dedisti, *vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam: & hac est vita æterna, vt cognoscant te*: sic te igitur filius glorificat, vt omnibus, quos dedisti ei, te cognitum faciat. Porro si cognitio Dei est vita æterna, tanto magis viuere tendimus, quanto magis in hac cognitione proficimus. Non autem moriemur in vita æterna. Tunc ergo Dei cognitio perfecta erit, quando nulla mors erit. Summa tunc Dei clarificatio, quia summa gloria. A veteribus autem gloria, qua gloriosi homines dicuntur, ita est definita: Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. At si homo laudatur, cum famæ creditur, quomodo Deus laudabitur, quando ipse videbitur? Propter quod scriptum est, *Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te.* Ibi erit Dei sine fine laudatio, vbi erit Dei plena cognitio: & quia plena cognitio, ideo clarificatio vel glorificatio. Sed prius hic clarificatur Deus, dum annunciatu hominibus inno-

Gloria.

Psal. 83.

tescit, & per fidem credentium prædicatur, propter quod dicit:

Ego te clarificaui super terram: opus consummaui quod dedisti mihi, vt faciam. Non ait, iussisti, sed dedisti: vbi commendatur euidenter gratia. Quid enim habet, quod non accepit, etiam in vnigenito humana natura? An non accepit vt nihil mali, sed bona faceret omnia, quando in vnigenitæ personæ suscepta est à verbo, per quod facta sunt omnia? Sed quomodo consummauit opus, quod accepit vt faciat, cum restet adhuc passionis experimentum, vbi martyribus suis maxime præbuit, quod sequerentur exemplum: vnde ait Apostolus Petrus, *Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, vt sequamur vestigia eius: nisi quia consummasse dicit, quod se consummaturum certissime nouit?* sicut longe ante in prophetia præteriti temporis vsus est verbis, quando post annos plurimos futurum fuerat, quod dicebat. *Foderunt, inquit, manus in latera mea, & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea.* Non ait, fodient & dinumerabunt. Et in hoc ipso Euangelio: *Omnia*, inquit, *quæ audiui à patre meo, nota feci vobis.* Quibus ait postea, *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Qui enim certis & immutabilibus causis omnia futura prædestinauit, quicquid facturus est, fecit. Nam & per Prophetam dictum de illo est, *Qui fecit, quæ futura sunt.* Secundum hoc etiam quod sequitur, dicit:

Et nunc clarifica me, tu pater, apud te ipsum, claritate quam habui prius quam mundus esset apud te.] Nam supra dixit, *Pater, venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te.* In quo verborum ordine ostenderat, prius à patre clarificandum filium, vt patrem clarificaret & filius. Modo autem dicit, *Ego te clarificaui super terram: opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam: & nunc clarifica me.* Tanquam prior ipse patrem clarificauerit, à quo deinde, vt clarificetur, exposcit. Ergò intelligendum est vtroque verbo superius vsum secundum id, quod futurum erat, *clarifica filium, vt clarificet filius*: modò verò vsum fuisse verbo præteriti temporis de re futura, vbi ait, *Ego te clarificaui super terram: opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam.* Deinde dicendo, *Et nunc clarifica me, tu pater, apud te ipsum*, quasi posterius esset clarificandus à patre, quem prius ipse clarificauerat, quid ostendit, nisi superius vbi ait, *Ego te clarificaui super terram*: ita locutum se fuisse, tanquam fecisset, quod facturus esset: hic autè poposcisse, vt pater faceret, per quod illud filius factus esset, id est, vt pater clarificaret filium, per quam filii clarificationem etiam filius esset clarificaturus patrem? Denique si de re, quæ futura erat, ponamus etiam futuri temporis verbum, vbi pro tempore futuro posuit ipse præteritum, nulla sententiæ remanebit obscuritas: velut si dixisset, *Ego te clarificabo super terram: opus consummabo, quod dedisti mihi vt faciam, & nunc clarifica me tu pater apud te ipsum.* Nempè ita planum est, sicut illud vbi ait, *Clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te.* & ipsa est omnino sententia, nisi quia hic dicitur est eiusdem clarificationis modus, ibi autem tacitus: tanquam illud isto exponeretur eis quos poterat per mouere quomodo pater filium, & maxime quomodo patrem clarificaret filius. Dicendo enim clarificari à se patrem super terram, se autem à patre apud eundem patrem, modum profecto vtriusque clarificationis ostendit. Ipse quippe patrem clarificauit super terram, eum gentibus prædicando. Pater verò ipsum apud semetipsum, ad suam dexteram collocando. Sed idè postea de clarificando patre, vbi ait, *Ego te clarificaui*, verbum præteriti temporis ponere maluit, vt monstraret in prædestinatione iam factum, & pro iam factò habendum, quod certissime fuerat futurum: id est, vt à patre apud patrem glorificatus, patrem super terram glorificaret & filius. Sed hanc prædestinationem in sua clarificatione manifestius aperuit, quæ eum clarificauit pater, in eo, quod adiunxit, *claritate quam habui prius quam mundus esset apud te.* Ordo verborum est, quam habui apud te priusquam mundus esset. Ad hoc valet quod ait, *Et nunc clarifica me.* hoc est, sicut iudic, ita & nunc. Sicut tunc prædestinatione ita

Gratie diuine innotescit.

Passio Christi.

Præteriti temporis.

Pater & filii.

& nunc

& nunc perfectione fac in mundo, quod apud te iam fuerat ante mundum. Fac in suo tempore, quod ante omnia tempora statuisti. Hoc quidam sic intelligendum putauerunt, tanquam natura humana, quæ suscepta est à verbo, conuerteretur in verbum, & homo mutaretur in Deum, imò si diligentius quod opinati sunt, cogitemus, homo periret in Deo. Non enim quisquam ex ista mutatione hominis vel duplicari Dei verbum dicturus est, vel augeri, vt aut duo sint, quod vnum fuit, aut amplius sit, quod minus fuit. Porro si natura humana in verbum mutata quæ conuerfa, verbum Dei quantum erat, & quod erat. Hoc erit: vbi est homo, si non periret? Sed ad hanc opinionem, quam veritati prorsus non video conuenire, nihil nos vrget, si filio dicente, *Et nunc clarifica me tu pater apud te ipsum claritate, quam habui prius quam mundus esset, apud te: intelligam prædestinationem claritatis humanæ, quæ in illo est naturæ, ex mortali immortalis apud patrem futuræ: & hoc iam prædestinando factum fuisse antequam mundus esset, quod in mundo etiam, si toto tempore fieret. Si enim de nobis dixit Apostolus, Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, cur abhorrere putatur à vero, si tunc pater caput nostrum glorificauit, quando nos in ipso, vt membra eius essemus, elegit? Sic enim nos electi, quomodo ipse clarificatus: quia prius quam mundus esset, nec nos eramus, nec ipse mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Sed ille qui per ipsum, in quantum verbum eius est, etiam quæ futura sunt, fecit: & vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint, profecto secundum id, quod mediator Dei & hominū homo est, ante mundi constitutionem pro nobis in ipso pater glorificauit ipsum, sicut tūc elegit etiam nos in ipso. Quid enim dicit Apostolus? Scimus autem, quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, ijs qui secundum propositum vocati sunt. Quos enim præsciuit & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij eius, vt sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, illos & vocauit. Nisi forte ipsum prædestinatum dicere formidabimus, quia de nobis tantum, vt efficiamur, conformes imaginis eius, hoc dixisse videtur Apostolus. Recte quippe dicitur, non prædestinatus, secundum id, quod est verbum Dei, Deus apud Deum. Vt quid enim prædestinaretur, cum iam esset, quod erat, sine initio, sine termino, sempiternus? Illud autem prædestinandum erat, quod nondum erat, vt filio suo tempore fieret, quemadmodum ante omnia tempora prædestinatum erat, vt fieret. Quisquis igitur Dei filium prædestinatum negat, hunc eundem filium hominis negat. Sed propter contentiosos etiam hinc audiamus Apostolum in suarum exordio literarum: Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum. Secundum hanc ergo prædestinationem etiam clarificatus est, priusquam mundus esset, vt esset claritas eius, ex resurrectione mortuorum, apud patrem, ad cuius dexteram sedet. Cum ergo videret ille prædestinatæ suæ clarificationis venisse iam tempus, vt & nunc fieret in redditione, quod fuerat in prædestinatione iam factum, orauit, dicens: *Et nunc clarifica me, tu pater, apud te ipsum, claritate quam habui, prius quam mundus esset, apud te: tanquam diceret, claritate quam habui apud te, id est, illam claritatem, quam habui apud te in prædestinatione tua, tempus est, vt habeam etiam viuens in dextera tua.**

Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Quod si de his tantum dicit discipulis, cum quibus conauit, & ad quos antequam orare inciperet, tam multa locutus est, non pertinet hoc ad illam clarificationem, siue (vt alii interpretati sunt) glorificationem, de qua superius loquebatur, qua filius clarificat, vel glorificat patrem. Quanta est enim vel qualis gloria, duodecim vel undecim potius innotuisse mortalibus? Si autem quod ait, *Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo*, omnes hic intelligi voluit, etiam qui in eum fuerant credituri, ad eius magnam, quæ futura erat ex o-

mnibus gentibus, Ecclesiam pertinentes, de qua in Psalmo canitur, *In Ecclesia magna confitebor tibi: est plane ista clarificatio, qua filius clarificat patrem, cum eius nomen notum facit omnibus gentibus, & tam multis generationibus hominum. Et talè hoc est, quod hic ait: Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo: quale illud, quod paulò antè dixerat, Ego te clarificaui super terram: pro tempore futuro, & illic & hic præteritum ponens, sicut qui sciret prædestinatum esse, vt id fieret, & ideo fecisse se dicens, quod erat sine ulla dubitatione facturus. Sed de his, qui iam erant discipuli eius, non de omnibus, qui in illum fuerant credituri, eum dixisse quod dixit, Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo: ea quæ sequuntur, credibilis esse demonstrent. Cum enim hoc dixisset, adiunxit:*

Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba, quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt: & cognouerunt verè, quia à te exiit, & crediderunt, quia tu me misisti.] Quanquam & hæc omnia de omnibus futuris si delibus dici potuerunt specie perfecta, cum adhuc essent futura. Sed vt de his solis, quod tunc habebat discipulis, hæc loqui intelligatur, illud magis vrget, quod paulò post ait: *Cum essem cum eis, ego seruabam eos: quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex ijs periit, nisi filius perditionis: vt scripsera impleatur.* Iudam significans, qui tradidit eum. Ex illo quippe duodenario numero Apostolorum solus ille periit. Deinde subiungit, *Nunc autem ad te venio.* Vnde manifestum est, eum de corporali sua dixisse præsentia. *Cum essem cum eis, ego seruabam eos:* veluti iam cum eis ea præsentia non esset. Eo modo enim significare voluit ascensionem suam mox futuram, de qua dixit, *Nunc autem ad te venio*, iturus vtique ad dexteram patris, vnde venturus est viuos & mortuos iudicare, præsentia itidem corporali secundum fidei regulam, sanamque doctrinam: nam præsentia spiritali cum eis erat vtique futurus post ascensionem suam, & cum totæ Ecclesiæ suæ in hoc mundo vsque in consummationem seculi: Vnde non vtique recte intelliguntur, de quibus dixerit, *Cum essem cum eis, ego seruabam eos: nisi hi, quos in se credentes seruare iam cœperat præsentia corporali, & quos relicturus fuerat absentia corporali, vt eos cum patre seruaret præsentia spiritali. Post vero adiungit & cæteros suos, vbi dicit, Non pro his autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt in me per verbum eorum: vbi manifestius ostendit, quod non de omnibus ad eum pertinentibus superius loqueretur, ab eo loco, vbi ait, *Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi: sed de his tantum, qui eum cum illa diceret, audiebant. Ab ipso itaque orationis eius exordio, vbi subleuatis oculis in cælum dixit, Pater, venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te: vsque ad illud, quod paulo post ait, Et nunc clarifica me, tu pater, apud te ipsum, claritate quam habui antequam mundus esset, apud te: omnes suos volebat intelligi, quibus notum faciendo patrem, clarificat eum. Cum enim dixisset, *Vt filius tuus clarificet te*, mox quemadmodum id fieret, demonstraui, dicens: *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Non enim potest cognitione hominum clarificari pater, nisi & ille cognoscatur, per quem clarificatur, id est, per quem populus innotescit. Hæc est clarificatio patris, quæ non circa solos illos Apostolos facta est, sed circa omnes homines fit, quibus suis membris caput est Christus. Neque enim de solis Apostolis potest intelligi, *Sicut dedisti eis potestatem omnis carnis, vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam: sed vtique de omnibus, quibus in eum credentibus, vita æterna donatur. Iam nunc ergo videamus, quid de illis, à quibus tunc audiebatur discipulis suis dicat: Manifestaui, inquit, nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi. Non ergo nouerant Dei nomen, cum essent Iudæi? & vbi est, quod legitur, *Notus in Iudæa Deus: in Israel magnum nomen eius?* Ergo manifestaui nomen tuum hominibus istis, quos***

Dei nomen
genibus
notum.
Diuinitatis
vbi.

Ioh. 1.

dediti mihi de mundo, qui me audiunt hæc dicentem : non illud nomen tuum, quo vocaris Deus, sed illud, quo vocaris pater meus : quod nomen manifestari sine ipsius filij manifestatione non posset. Nam quod Deus dicitur, etiam omnibus gentibus ante quam in Christum crederent, non omnimodo esse potuit hoc nomen incognitum. Hæc est enim vis veræ diuinitatis, vt creaturæ rationali iam ratione videnti non omnino ac penitus possit abscondi. Exceptis enim patris, in quibus natura nimium deprauata est, vniuersum genus humanum Deum mundi huius fatetur auctorem. In hoc ergo, quod fecit huic mundum caelo terraque conspicuum, etiam antequam imbuerentur in fide Christi, notus est omnibus gentibus. In hoc autem, quod non est iniurijs suis & cum dijs falsis colendus, notus in Iudæa Deus. In hoc vero, quod pater est huius Christi, per quem tollit peccatum mundi, hoc nomen eius prius occultum omnibus, nunc manifestauit eis, quos dedit ei pater ipse de mundo. Sed quomodo manifestauit, si nondum venit hora, de qua superius dixerat, quod veniret hora, cum iam non in prouerbis, inquit, loquar vobis, sed palam de patre meo annuntiabo vobis? An vero annuntiatio manifesta putabitur in prouerbis? Cur ergo dictum est, palam annuntiabo, nisi quia in prouerbis non est palam? Quod autem non prouerbis occultatur, sed verbis manifestatur, proculdubio palam dicitur. Quomodo ergo manifestauit, quod nondum palam dixit? Proinde sic intelligendum est pro tempore futuro præteritum positum, quemadmodum illud : *Omnia quaecumque audiui à patre meo, nota feci vobis*, quod nondum fecerat, sed loquebatur quasi fecisset, quod immobiliter esse præfixum sciebat, vt faceret. Quid est autem, *Quos dedisti mihi de mundo*? Dicitur enim de illis, quod non essent de mundo. Sed hoc regeneratio præstitit, non generatio. Quid est etiam, quod sequitur, *Tui erant, & mihi eos dedisti*? An aliquando erant patris, quando non erant vnigeniti filij eius? & habuit aliquando pater aliquid sine filio? Absit: veruntamen habuit aliquando aliquid Deus filius, quod nondum habuit idem ipse homo filius: quia nondum erat homo factus ex matre, quando tamen habebat vniuersa cum patre: quapropter dixit, *Tui erant*. Non se inde separauit Deus filius, sine quo nihil vnquam pater habuit: sed solet ei tribuere omnè quod potest, à quo est ipse, qui potest. A quo enim habet, vt sit, ab illo habet vt possit: & id simul vtrunque semper habuit: quia nunquam fuit, & non potuit. Quocirca quicquid potuit pater, semper cum illo fuit & potuit: quoniam ille, qui nunquam non fuit, & nunquam non potuit, nunquam sine patre fuit, nunquam sine illo pater fuit. Quod itaque ait, *Et mihi eos dedisti*, hominem se accepisse hanc potestatem, vt eos haberet, ostendit: quoniam qui super omnes fuit, non semper homo fuit. Quamobrem cum patri potius tribuisse videatur, vt ab eo illos accepit, quoniam ex ipso est, quicquid est, de quo est, etiam ipse sibi eos dedit, hoc est, cum patre Deus Christus homini Christo, quod cum patre non est, homines dedit. Denique qui hoc loco dicit, *Tui erant, & mihi eos dedisti*: iam superius eisdem discipulis dixerat, *Ego vos de mundo elegi*. Conteratur hic cogitatio carnalis, atque dispareat. De mundo sibi à patre dicit filius datos homines, quibus alio loco dicit, *Ego vos de mundo elegi*. Cum patre idem ipse homo filius de mundo eos accepit à patre. Non enim pater illos filio dedisset, nisi elegisset. Ac per hoc filius, sicut non inde separauit patrem, quando dixit, *Ego vos de mundo elegi*, quoniam simul eos elegit & pater: sic non inde separauit, & se quando dixit, *Tui erant*: quia & ipsius filij pater erat. Nunc autem homo idem ipse filius accepit eos, qui non erant ipsius, quia & formam serui ipsius accepit, id est, quæ non erat ipsius. Sequitur ac dicit, *Et sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quia omnia, que dedisti mihi, abs te sunt*: id est, cognouerunt, quia abs te sum. Simul enim pater dedit omnia, cum genuit, qui haberet omnia. *Quia verba*, inquit, *que dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt*, id est, intellexerunt atque tenuerunt. Tunc enim verbum accipitur, quando mente percipitur.

Et cognouerunt vere, quia à te exi: & crediderunt, quia tu me misisti.] Et hic subaudiendum est, verè. Quod enim dixit, *Cognouerunt verè*, exponere voluit adiungendo, *Et crediderunt*. Hoc itaque crediderunt vere, quod cognouerunt vere. Id enim est, à te exi, quod est, tu me misisti. Cum ergo dixisset, *Cognouerunt verè*, ne quisquam putaret, illam cognitionem iam per speciem factam, non per fidem, exponendo addidit, *& crediderunt*: vt subaudiamus vere, & coram intelligamus, hoc dictum esse, *Cognouerunt verè*, quod est, crediderunt vere: non eo modo, quem significauit paulò ante, cum dixit, *Modo creditis, venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis*: sed crediderunt verè, quomodo credendum est, inconcussè, firmè, stabiliter, fortiter, non iam in propria redituri, & Christum relicturi. Adhuc ergo discipuli non erant tales, quales eos dicit verbis præteriti temporis, quasi iam essent, prænuncians quales futuri essent, accepto scilicet Spiritu sancto, qui eos, sicut promissum est, doceret omnia: quem prius quam acciperent, quomodo seruauerunt eius sermonem (quod de illis quasi fecerint, dixit) quando primus eorum ter eum negauit, cum ex ore eius audisset, quid futurum esset homini, qui eum coram hominibus negauisset? Dedit ergo eis verba, sicut dicit, quæ dedit ei pater. Sed quando illa non foris in auribus, sed intus in cordibus spiritualiter acceperunt, tunc vere acceperunt, quia tunc vere cognouerunt. Vere autem cognouerunt, quia vere crediderunt. Ipsi autem filio, quomodo pater ea verba dederit, quibus verbis homo poterit explicare? Facilius sane quæstio videtur, si secundum id, quod filius est hominis, accepisse à patre illa verba credatur: quanquam natus ex virgine, quando & quomodo ea didicerit, quis enarrabit? quando etiam ipsam, quæ de virgine facta est, *generationem eius quis enarrabit*? Si vero secundum id, quod est de patre genitus, patrique coæternus, accepisse à patre ista verba cogitetur: nihil ibi temporis cogitetur, quasi prius fuerit, qui ea non habuerit, atque vt haberet, quæ non haberet, accepit: quoniam quicquid Deus pater Deo filio dedit, gignendo dedit. Ita enim dedit filio pater, sine quibus filius esse non posset, sicut ei dedit, vt esset. Nam quomodo aliter verbo verba daret aliqua, in quo ineffabiliter dixit omnia?

Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro eis, quos dedisti mihi.] Mundum vult modo intelligi, qui viuunt secundum concupiscentiam mundi, & non sunt in ea sorte gratiæ, vt ab illo eligantur ex mundo. Non itaque pro mundo, sed pro his, quos ei pater dedit, rogare se dicit. Per hoc enim, quod eos illi pater iam dedit, factum est, vt non pertineant ad eum mundum, pro quo non rogat. Deinde subiungit:

Quia tui sunt.] Neque enim, quia pater eos filio dedit, amisit ipse, quos dedit, cum adhuc filius sequatur, & dicat:

Et mea omnia tua sunt, & tua mea.] Vbi satis apparet, quomodo vnigeniti filij sint omnia, quæ sunt patris: per hoc vtique, quod etiam ipse Deus est, & de patre patri est natus æqualis: non quomodo dictum est vni ex duobus filiis, maiori scilicet: *Tu mecum semper es, & omnia mea tua sunt*. Illud enim dictum est de his omnibus creaturis, quæ infra creaturam sanctam rationalem sunt, quæ vtrique subduntur Ecclesiæ. In qua vniuersa Ecclesiæ & illi duo intelliguntur filij maior & minor cum omnibus Angelis sanctis, quibus erant æquales in regno Christi & Dei. Hoc autem ita dictum est, *Et mea omnia tua sunt, & tua mea*, vt hic sit etiam ipsa creatura rationalis, quæ non nisi Deo subditur, vt ei, quæ infra illam sunt, cuncta subdantur. Hæc ergo cum sit Dei patris, non simul esset & filij, nisi patri esset æqualis. De ipsa quippe agebat, cum diceret, *Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, qui tui sunt, & mea omnia tua sunt, & tua mea*. Nec fas est, vt sancti, de quibus hæc locutus est, cuiusquam sint, nisi eius, à quo creati & sanctificati sunt. Ac per hoc omnia, quæ ipsorum sunt, necesse est, vt eius sint, cuius & ipsi sunt. Ergo cum & patris & filij sunt, æquales eos esse demonstrat,

quorum

quorum æqualiter sunt. Illud autem quod ait, cum de Spiritu sancto loqueretur, *Omnia quæ habet pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis:* de his dixit, quæ ad ipsam patris pertinent diuinitatem, in quibus illi est æqualis, omnia quæ habet habendo. Neque enim Spiritus sanctus de creatura quæ patri est subdita & filio. fuerat accepturus quod ait, de meo accipiet: sed utique de patre, de quo procedit Spiritus, de quo est natus & filius.

Et clarificatus sum, inquit, in eis.] Nunc suam clarificationem tanquam facta sit dicit, cum adhuc esset futura: superius autem de patre poscebat ut fieret. Sed utrum ipsa sit clarificatio de qua dixerat, *Et nunc clarifica me tu pater, apud te metipsum, claritate quam habui prius quam mundus esset, apud te:* utique requirendum est. Si enim apud te, quomodo in eis? An cum hoc ipsum innoscit eis, ac per ipsos omnibus qui credunt eis testibus suis, possumus plane sic intelligere, dixisse Dominum, de Apostolis quod clarificatus sit in eis? Dicendo enim esse iam factum, ostendit iam fuisse prædestinatam: & certum haberi voluit, quod esset futurum.

Et iam, inquit, non sum in mundo, & hi in mundo sunt.] Si horam prorsus illam qua loquebatur attendas, utriusque adhuc in mundo erant, & ipse scilicet, & illi de quibus hoc dicebat. Nô enim secundum profectum cordis & vitæ id accipere possumus vel debemus, ut illi propterea esse adhuc dicantur in mundo, quod mundana adhuc sapiant: ille autem iam non esse in mundo, sapiendo diuina. Positum est enim hic vnum verbum quod nos ita intelligere omnino non sinat, quia non ait, *Et non sum in mundo:* sed, *Iam non sum in mundo.* per hoc ostendens se fuisse in mundo, iam nô esse. Nunquid ergo fas est, ut eum credamus aliquando mundana sapuisse, & ab hoc errore liberatum, iam illa non sapere? Quis tam impio sensu se induerit? Restat igitur, ut secundum id quod etiam ipse in mundo prius erat, in mundo se dixerit iam non esse, profecto præsentia corporali, à mundo scilicet absentiam suam iam cito futuram, illorum autem tardius: per hoc ostendens, quod se iam nô hic esse, illos autem hic esse dixit, cum & ipse hic, & illi hic adhuc essent. Sic enim est locutus homo congruens hominibus, ut mos loquendi sese habet humanus. An nô cotidie dicimus, iam non est hic, de aliquo quantumquâ abituro? & maxime hoc de morituris solet dici, quantumquâ & ipse Dominus tanquam præuidens quid lecturos mouere posset, adiecit:

Et ego ad te venio.] Sic exponens quodammodo cur dixerit, *Iam non sum in mundo.* Commendat ergo patri eos, quos corporali absentia relicturus est, dicens:

Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi.] Nempè sicut homo Deum rogat pro discipulis suis quos accipit à Deo. Sed attende quod sequitur:

Vt sint, inquit, vnum, sicut & nos.] Non ait, *Vt nobiscum sint vnum:* aut, ut simus vnum & ipsi, & nos, sicut vnum sumus nos: sed ait, *Vt sint vnum, sicut & nos.* Ipsi utique in natura sua sint vnum, sicut & nos in nostra vnum sumus. Quod proculdubio verum nô diceret, nisi Deus hoc diceret, quod eiusdem naturæ Deus est, cuius & pater: secundum quod alibi dixit, *Ego & pater vnum sumus.* non secundum id quod etiam homo est: nam secundum hoc, *pater maior me est,* dixit:

Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo.] Me, inquit, veniente ad te, serua eos in nomine tuo: in quo eos, quando cum eis eram, & ipse seruabam. In nomine patris seruabat discipulos suos filius homo, cum eis humana præsentia constitutus. Sed etiam pater in nomine filij seruabat, quos in nomine filij petentes exaudiebat. His quippe idem filius dixerat, *Amen amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.* Neque hoc tam carnaliter debemus accipere, veluti vicissim nos seruent pater & filius, amborum in nobis custodiendis alternante custodia, quasi succedat alius quando discesserit alius. Simul enim nos custodiunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, qui est vnus verus beatus Deus. Sed scriptura nos non leuat, nisi descendat ad nos: sicut verbum caro factum descendit ut leuaret, non cecidit ut iaceret. Si descendentem cognouimus, cum le-

uante surgamus, & intelligamus, cum ita loquitur, perfonas cum distinguere, non separare naturas. Quando ergo seruabat discipulos suos filius præsentia corporali, non expecebat pater ad custodiendum succedere filio discedenti, sed eos ambo seruabant potentia spiritali: & quando abiens abstulit filius præsentiam corporalem, tenuit cum patre custodiam spiritalem: quia & custodiendus quando filius homo accepit, custodiæ paternæ non eos abstulit: & cum pater filio custodiendos dedit, non dedit sine ipso cui dedit, sed homini filio non sine Deo, eodem ipso utique filio. Sequitur ergo filius, & dicit:

Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex his perijt, nisi filium perditionis, ut scriptura impleatur.] Filius perditionis dictus est traditor Christi, perditioni prædestinatus, secundum scripturam: quia de illo in Psalmo centesimo octauo, maxime prophetatur.

Nunc autem, inquit, ad te venio: & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semet ipsis.] Ecce in mundo se loqui dicit, qui paulò ante dixerat, *Iam non sum in mundo.* Quod cur dixerit, ibi exposuimus, imò ipsum id exposuisse docuimus. Ergo & quia nondum abierat, hic adhuc erat: & quia mox fuerat abiturus, hic quodammodo iam non erat. Quod sit autem hoc gaudium, de quo ait, *Vt habeant gaudium meum impletum in semet ipsis,* iam superius expressum est, ubi ait, *Vt sint vnum, sicut & nos.* Hoc gaudium suum, id est, à se in eos collatum, in eis dicit implendum, propter quod se locutum dixit in mundo. Hæc est pax illa & beatitudo in futuro sæculo, propter quam consequendam, temperanter & iuste & pie viuendum est in hoc sæculo. Loquens adhuc Dominus ad patrem, & orans pro discipulis suis dicit:

Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus odio eos habuit.] Nondum id experti fuerant passionibus suis, quæ illos postea sunt secutæ: sed more suo dicit ista, verbis præteriti temporis futura prænuncians. Deinde causam subiiciens cur eos odio habuit mundus:

Quia non sunt, inquit, de mundo, sicut & ego non sum de mundo.] Hoc eis regeneratione collatum est. Nam generatione de mundo erant: propter quod iam eis dixerat, *Ego vos de mundo elegi.* Donatum est ergo eis, ut sicut ipse, nec ipsi essent de mundo, eos ipso liberante de mundo. Ipse autem de mundo nunquam fuit, qui etiam secundum formam serui de Spiritu sancto ipse natus est, de quo illi renati. Nam si propterea illi iam non de mundo, quia renati sunt de Spiritu sancto: propterea ille nunquam de mundo, quia natus est de Spiritu sancto.

Non rogo, inquit, vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos ex malo.] Adhuc enim necessarium habebant, quamuis iam non essent de mundo, esse tamen in mundo. Repetit eandem sententiam.

De mundo, inquit, non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate.] Sic enim seruantur ex malo: quod superius orauit, ut fieret. Quæri autem potest, quomodo de mundo iam nô erant, si sanctificati in veritate nondum erant? aut si iam erant, cur poscat ut sint? An quia & sanctificati, in eadem proficiunt sanctitate, fiuntque sanctiores, neque hoc sine adiutorio gratiæ Dei, sed illo eorû sanctificante profectum, qui sanctificauit inceptum? Vnde & Apostolus dicit, *Qui in vobis opus bonum cepit, perficiet vsq; in diem Christi Iesu.* Sanctificatus itaque in veritate hæredes testamenti noui: cuius veritatis vmbra fuerunt sanctificationes veteris testamenti. Et cum sanctificantur in veritate, utique sanctificantur in Christo, qui veraciter dixit, *Ego sum via, veritas, & vita.* Item quando ait, *Veritas liberabit vos:* paulo post exponens quid dixerit, *Si vos, inquit, filius liberauerit, tunc verè liberi eritis.* Ut ostenderet hoc prius dixisse veritatem, quod postmodum filium. Quid ergo aliud & hoc loco dixit, *Sanctifica eos in veritate,* nisi, sanctifica eos in me? Denique sequitur, & hoc apertius insinuare non desinit.

Sermo tuus, inquit, veritas est.] Quid aliud dixit, quàm, Ego veritas sum? Græcum quippe Euangelium λόγος habet, quod etiam ibi legitur ubi dictum est, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* & utique ipsum verbum nouimus vnigenitum Dei filium: quod

Perditionis filius.

Pax fuerit scilicet.

Philip. 1.

Sancti sanctiores sunt.

Ioan. 14. Ioan. 8.

Sermo id est quod verbum.

Ioan. 1.

caro factum est, & habitavit in nobis. Vnde & hic poni potest, & in quibusdam codicibus positum est, Verbum tuum veritas est: licet in quibusdam codicibus etiam ibi scriptum est, In principio erat sermo. In Græco autem sine vlla varietate & ibi & hic λόγος est. Sanctificat itaque pater in veritate, id est, in verbo suo, in vnigenito suo, suos hæredes, eiusque cohæredes. Sed nunc adhuc de Apostolis loquitur: nam sequutus ita adiungit:

Sicut me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum.]

Quos misit, nisi Apostolos suos? Nam & ipsum nomen ἀπόστολος, quoniam Græcum est, nihil nisi missum significat in Latino. Misi ergo Deus filium suum, non in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati: & misit filius eius eos, quos natos in carne peccati, sanctificavit à labe peccati. Sed quoniam per hoc quod mediator Dei & hominum homo Christus Iesus factus est caput Ecclesiæ, illi membra sunt eius: idèd ait quod sequitur:

Et pro eis ego sanctifico me ipsum.] Quid est enim, Et pro eis ego sanctifico me ipsum: nisi, eos in me ipso sanctifico? cum & ipsi sint ego: quoniam de quibus hoc ait, vt dixi membra sunt eius, & vnus est Christus caput & corpus, docente Apostolo, atque dicente de semine Abraham, Si autem vos Christi, ergo Abraham semen estis, cum dixisset superius, Non dicit, & seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo, quod est Christus. Si ergo semen Abraham, hoc est Christus, quid aliud dictum est, quibus dictum est, Ergo Abraham semen estis: nisi, Ergo Christi estis? Inde est quod alio loco idem ipse Apostolus ait, Nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ desunt pressurarum Christi, in carne mea. Non dixit, pressurarum mearum, sed Christi, quia membrum erat Christi. Mox addit:

Vt sint & ipsi sanctificati in veritate.] Quod quid est aliud, quàm in me? secundum id quod veritas est verbum illud in principio, Deus, in quo & ipse filius hominis sanctificatus est ab initio creationis suæ, quando verbum factum est caro, quia vna persona facta est verbum & homo. Tunc ergo sanctificavit se in se, hoc est hominem se, in verbo se, quia vnus est Christus verbum & homo, sanctificans hominem in verbo. Propter sua verò membra, Et pro eis, inquit, ego. Id est, quod promisi etiam ipsis, quia & ipsi sunt ego: sicut mihi profuit in me, quia homo sum sine ipsis: & ego sanctifico me ipsum, hoc est, ipsos in me, tanquam me ipsum, sanctifico ego, quoniam in me etiam ipsi sunt ego. *Vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Quid est, Et ipsi: nisi, quemadmodum ego in veritate, quod sum ego?*

Non pro eis autem rogo tantum.] Id est, pro discipulis qui cum illo tunc erant:

Sed & pro eis, inquit, qui credituri sunt per verbum eorum in me.] Vbi omnes suos intelligi voluit, non solum qui tunc erant in carne, sed etiam qui futuri erant. Quotquot enim postea crediderunt in eum, per verbum Apostolorum sine dubio crediderunt: & donec veniat, credituri sunt. Iphis enim dixerat, Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. & per hos Euangelium ministratum est, etiam antequam scriberetur. & vtique quisquis in Christum credit, Euangelio credit. Non itaque hi tantum intelligendi sunt, quos ait in se credituros per verbum eorum, qui ipsos cum in carne viuerent, Apostolos audiebant, sed & post obitum eorum, & nos longè post nati, per verbum eorum credimus in Christum: quoniam ipsi qui cum illo tunc fuerunt, quod ab illo audierunt, cæteris prædicauerunt: atque ita verbum eorum, vt etiam nos crederemus, ad nos vsque peruenit, vbicumque est eius Ecclesia: & peruenturum est ad posteros, quicumque vbicumque in eum postea credituri sunt. Potest itaque videri Iesus in hac oratione, nõ orasse pro quibusdam suis, nisi diligenter scrutemur in eadem oratione verba eius. Si enim pro eis prius orauit, sicuti iam ostendimus, qui cum illo tunc erant: postea vero etiam pro eis, qui per verbum eorum in illum fuerant credituri: potest dici non orasse pro illis, qui neque tunc erant cum illo, quando ista dicebat, neque per verbum eorum postea, sed in eum siue per ipsos, siue quomodolibet, tamen ante crediderant. Nunquid enim cum illo tunc erat Nathanael?

Nunquid Ioseph ille ab Arimathia, qui corpus eius à Pilato petiuit, quem iam discipulum eius fuisse iste ipse Ioannes Euangelista testatur? Nunquid Maria mater eius, & aliae foeminae quas eius discipulas in Euangelio iam tunc fuisse didicimus, nunquid cum illo tunc erant, de quibus sæpè dicit idem Ioannes Euangelista, Multi crediderunt? Nam vnde erat multitudo illa eorum, qui cum ramis partim præcedebant, partim sequebantur infidentem iumento, dicentes, Benedictus qui venit in nomine Domini? Et cum eis pueri, de quibus ait fuisse prædictum? Ex ero infantium & lactentium post fecisti laudem? Vnde quingenti fratres, quibus simul post resurrectionem non apparuisset, nisi in eum ante credidissent? Vnde illi centum & nouem, qui cum istis vndecim centum viginti erant, quando simul congregati post eius ascensionem expectauerunt & acceperunt promissum Spiritum sanctum? Vnde erant isti omnes, nisi ex illis de quibus dictum est, Multi crediderunt in eum? Non ergo pro eis tunc Saluator orauit, quoniam pro eis orauit, qui cum illo tunc erant, & pro alijs, qui per verbum eorum in eum iam non crediderant, sed fuerant credituri? Isti autem nec cum illo tunc erant, & in eum iam ante crediderant. Omitto dicere de Simeone sene, qui in infantulam credidit: de Anna Prophetissa: de Zacharia, & Elizabeth, qui eum prophetauerunt antequam de virgine nasceretur. De filio eorum Ioanne, præcurfore eius, amico sponsi, qui eum & in sancto Spiritu agnouit, & absentem prædicauit, & alijs agnoscendum, cum præsens esset, ostendit. Hos omitto, quoniam responderi potest, orandum pro talibus mortuis non fuisse, qui cum magnis suis meritis hinc abierant, & recepti quiescebant, hoc enim de antiquis iustis similiter responderetur. Quis enim eorum à damnatione totius massæ perditionis, quæ per vnum hominem facta est, saluus esse potuisset, nisi in vnum mediatorem Dei & hominum in carne venturum, reuelante Spiritu credidisset? Sed nunquid ei pro Apostolis orandum fuit: & pro tam multis, qui in hac vita adhuc erant, nec cum illo tunc erant, & ante iam crediderant, orandum non fuit? Quis hoc dixerit? Intelligendum est igitur, quod nondum in eum sic crediderant, quomodo in se ipse credi volebat: quandoquidem & ipse Petrus, cui confitenti & dicenti, Tu es Christus filius Dei vini, tam magnum testimonium perhibuerat, magis eum mori nolebat, quàm mortuum resurrecturum esse credebat: vnde mox ab eo appellatus est Satanas. Fideliores itaque reperiuntur, qui defuncti iam fuerant, & resurrecturum Christum, reuelante spiritu, non vtique dubitabant, quàm illi qui cum credidissent ipsum redempturum Israël, visa eius morte, spem totam quam de illo habuerant, perdididerunt. Nihil itaque melius credimus, quàm post eius resurrectionem, impartito Spiritu sancto, edocis & confirmatis Apostolis, eisque in Ecclesia primitus doctoribus constitutis, per eorum verbum sic alios credisse, quemadmodum in Christum credi oportebat: id est, vt fidem resurrectionis eius tenerent: ac per hoc, & illos omnes, qui iam in eum credidisse videbantur, ad eorum numerum pertinuisse, pro quibus orauit, dicens, Non pro his autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me. Sed restat nobis ad istam questionem adhuc soluendam beatus Apostolus Paulus, & ille ille crudelis in scelere, fidelis in cruce. Paulus quippe Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, se factum dicit Apostolum, & de ipso suo loquens Euangelio ait, Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Quomodo igitur erit in eis, de quibus dictum est, Credituri sunt per verbum eorum in me? Latro verò ille tunc credidit, quando in ipsis doctoribus fides quæ fuerat qualiscunque, defecit. Nec ipse itaque per eorum verbum credidit in Christum Iesum, & tamen sic credidit, vt quem videbat crucifixum, confiteretur non solum resurrecturum, verumetiam regnaturum, dicendo, Memento mei cum veneris in regnum tuum. proinde relinquitur, vt si Dominus Iesus in hac oratione pro suis omnibus quicumque in hac vita (quæ tentatio est super terram) vel tunc erant, vel

In principio erat sermo.

Rom. 8. Carnem peccati Christum non induit sed similitudinem carnis peccati.

Galat. 3.

Coloss. 1.

Euangelio credit quis in Christum credit. Verbum Apostolorum quod dicatur.

Ioseph ab Arimathia. Psal. 1. Cor. 1. Act. 1. Ioan. 2. Luc. 2. Luc. 1. Ioan. 1. Mortui in te Christus. Galat. 1. Paulus Apostolus non per hominem. Galat. 1. Latro in delin. Luc. 23. Job. 7.

futuri erant, orasse credendus est, sic intelligamus quod dictum est, per verbum eorum, ut ipsum verbum fidei quod predicauerunt in mundo, hic significatum esse credamus: dictum autem esse verbum eorum, quoniam ab ipsis est primitus ac precipue predicatum. Iam enim ab ipsis predicabatur in terra, quando per reuelationem Iesu Christi ipsum verbum eorum Paulus accepit: vnde & contulit cum eis Euangelium, ne forte in vacuum cucurrisset, aut curreret: & dextras ei dederunt, quia & in illo quamuis non per eos illi datum, tamen verbum suum, quod iam predicabant, & in quo fundati fuerant, inuenerunt: de quo verbo resurrectionis Christi idem dicit Apostolus, *Sive ego, sive illi, sic predicamus, & sic credidistis.* Et iterum, *Hoc est, inquit, verbum fidei, quod predicamus, quia si confessus fueris in ore tuo, quod Dominus est Iesus Christus, & credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.* Et in Actibus Apostolorum legitur, quod in Christo Deus definiuit fidem omnibus, suscitans eum à mortuis. Hoc verbum fidei, quia principaliter ac primitus per Apostolos qui ei cohaeserant, predicatum est, ideo *Verbum eorum*, dictum est, Neque enim propterea non verbum Dei, quia dictum est *Verbum eorum*, cum dicat idem Apostolus Thessalonicenses accepisse à se non ut verbum hominum, sed *sicut est*, inquit, *verè verbum Dei.* Ideo ergo Dei, quia Deus id donauit. Eorum vero verbum dictum est, quia hoc predicandum, illis Deus primitus ac precipue commendauit. Ergo illa oratione pro omnibus quos redemit, siue tunc in carne viuentes, siue postea futuros, redemptor noster orauit, cum rogans pro Apostolis, qui cum illo tunc erant, adiunxit etiam illos qui per eorum verbum in eum fuerant credituri. Cum ergo Dominus Iesus orasset pro discipulis suis quos tunc secum habebat, atque adiunxisset suos alios, dicens, *Non pro his autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me:* velut quaereremus quid vel quare pro illis rogaret, continuo subiunxit dicens:

Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis vnum sint.] Et superius cum adhuc pro solis discipulis quos secum habebat oraret, *Pater sancte*, inquit, *serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: ut sint vnum, sicut & nos.* Hoc ergo etiam nunc & pro nobis rogauit, quod tunc pro illis, ut omnes, hoc est & nos & illi, vnum simus. Vbi diligenter aduertendum est, non dixisset Dominum, *Vt omnes vnum simus*, sed *ut omnes vnum sint: sicut tu pater in me, & ego in te*, subintelligitur, *vnum sumus*. quod aptius dicitur postea, quia & prius dixerat de discipulis, qui cum illo erant, ut sint vnum, sicut & nos. Quamobrem ita est pater in filio, & filius in patre, ut vnum sint, quia vnus substantiae sunt. Nos vero esse quidem in eis possumus, vnum tamen cum eis esse non possumus: quia vnus substantiae nos & ipsi non sumus, in quantum filius cum patre Deus est. Nam in quantum homo est, eiusdem substantiae est, cuius & nos sumus. Sed nunc illud potius voluit commendare, quod alio loco ait, *Ego & pater vnum sumus.* vbi eandem patris & suam significauit esse naturam, ac per hoc cum & in nobis sint Pater & Filius, vel etiam Spiritus sanctus, non debemus eos putare naturae vnus esse nobiscum. Sic itaque sunt in nobis, vel nos in illis, ut vnum sint in natura sua, nos vnum in nostra. Sunt quippe ipsi in nobis, tanquam Deus in templo suo. Sumus autem nos in illis, tanquam creatura in creatore suo. Deinde cum dixisset, *Vt & ipsi in nobis vnum sint*, adiunxit:

Vt mundus credat, quia tu me misisti.] Quid est ergo, omnes vnum sint, ut mundus credat? Ipsi quippe Omnes, mundus est credens. Neque enim alij sunt qui vnum erant, & alius est mundus propterea crediturus, quia illi vnum erant: cum proculdubio de his dicat, *Vt omnes vnum sint*, de quibus dixerat, *Non pro his autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me:* continuo subiungens, *Vt omnes vnum sint.* Ipsi autem omnes, qui nisi mundus est, non hostilis utique, sed fidelis? Nam ecce qui dixerat, *Non pro mundo rogo, pro mundo rogat, ut credat: quoniam est mundus, de quo scriptum est, Ne cum hoc mundo damnemur.* pro isto mundo non rogat, neque enim

quo sit praedestinatus, ignorat. Est & mundus de quo scriptum est, *Non venit filius hominis ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum.* Vnde & Apostolus, *Deus erat, inquit, in Christo mundum reconcilians sibi.* pro isto mundo dicens, *Vt mundus credat quia tu me misisti.* Per hanc enim fidem mundus reconciliatur Deo, cum credit in Christum, qui est missus à Deo. Quomodo ergo intellecturi sumus quod ait, *Vt & ipsi in nobis vnum sint, ut credat mundus quia tu me misisti?* nisi quia non in eo causam posuit, ut credat mundus, quia illi vnum sunt: tanquam ideo credat, quod eos esse vnum videt, cum ipse mundus sit, omnes qui credendo vnum fiunt: sed orando dixit, *Vt mundus credat:* sicut orando dixit, *Vt omnes vnum sint:* orando dixit, *Vt & ipsi in nobis vnum sint:* hoc est enim, omnes vnus sint, quod est, mundus credat: quoniam credendo vnum fiunt: & perfecte vnum, qui cum natura essent vnum, dissentiendo ab vno, non erant vnum. Denique si verbum quod ait, *rogo*, tertio subaudiamus, vel potius, quod plenius fiat, vbique ponamus, erit huius expositio sententiae manifestior: *Rogo ut omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te. Rogo ut & ipsi in nobis vnum sint. Rogo ut mundus credat quia tu me misisti.* Ideo quippe addidit quod dixit, *In nobis:* ut quod vnum efficiatur fidelissima charitate, gratiae Dei nouerimus tribuendum esse, non nobis: sicut Apostolus cum dixisset, *Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux*, inquit: & ne sibi hoc tribuerent, adiecit, *In Domino.* Deinde Saluator noster rogando patrem, se hominem demonstrabat. Nunc demonstrans & seipsum, quoniam cum patre Deus est, facere quod rogat:

Et ego, inquit, claritatem quam dedisti mihi, dedi eis.] Quam claritatem, nisi immortalitatem, quam natura humana in illo fuerat acceptura? Nam nec ipse adhuc acceperat eam, sed more suo propter immobilitatem praedestinationis, praeteriti temporis verbis futurum significat, quod nunc clarificandus, hoc est suscitandus à patre, & ipse fit nos ad eam claritatem suscitaturus in finem. Simile est hoc ei quod alibi dicit, *Sicut pater suscitauit mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat.*] Et quos, nisi eosdem quos pater? Quaecumque enim pater facit, non alia, sed haec & filius, nec aliter, sed similiter facit: ac per hoc suscitauit & seipsum etiam ipse. Nam vnde est, *Soluite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud?* Proinde immortalitatis claritatem quam sibi à patre datam dicit, etiam sibi ipse de ditate intelligendus est, etsi non dicit. Ideo quippe sapius solum patrem facere dicit quod & ipse facit, ut cum patre quicquid est, ei tribuat de quo est. Sed aliquando etiam tacito patre se dicit facere, quod facit cum patre, ut intelligamus ita filium non esse à patris opere separandum quando se tacito patrem dicit aliquid operari, quemadmodum nec pater ab opere filij separatur quando ipso tacito filius operari dicitur quod nihilominus pater operatur. Cum ergo tacet filius in opere patris operationem suam, humilitatem suam commendat, ut sit nobis salubrior. Cum vero vicissim in opere suo tacet operationem patris, parilitatem suam commendat, ne credatur inferior. Illo modo igitur & hoc loco nec se fecit alienum à patris opere, quamuis dixerit, *Claritatem quam dedisti mihi:* quia & ipse dedit eam sibi. Nec patrem fecit alienum ab opere suo, quamuis dixerit, *dedi eis:* quia & pater illam dedit eis. Inseparabilia namque sunt opera non solum patris & filij, verum etiam Spiritus sancti. Sicut autem ex eo quod patrem pro suis omnibus rogauit, hoc fieri voluit, ut omnes vnum sint: ita ex hoc etiam suo beneficio quod ait, *claritatem quam dedisti mihi, dedi eis:* id fieri nihilominus voluit. Nam continuo subiunxit:

Vt sint vnum, sicut nos vnum sumus, deinde addidit, Ego in eis, & tu in me: ut sint consummati in vnum.] Vbi se mediatorum inter Deum & homines breuiter intimauit. Neque enim hoc ita dictum est, tanquam pater non sit in nobis, aut nos in patre non simus: cum & alio loco dixerit, *Venimus ad eum, & mansionem apud eum faciemus.* & hic paulo ante non dixerit, *Ego in eis, & tu in me*, quod dixit modo: aut *ipsi in me, & ego in te, sed tu in me, & ego in te, & ipsi in nobis.* Quod ergo nunc ait, *Ego in eis, & tu in me:* ita dictum est ex

2. Cor. 3.

persona mediatoris. sicut illud quod Apostolus ait, *Vos Christi, Christus verò Dei*. Quod verò addit, *Vt sint consummati in vnum*: ostendit eo per duci reconciliatione, quæ fit per mediatorem, vt perfecta beatitudine, cui nihil iam possit adijci, perfruamur. Vnde id quod sequitur, *Vt cognoscat mundus, quia tu me misisti*: non sic accipiendum puto, tanquã iterum dixerit, *Vt credat mundus*. Aliquando enim & Cognoscere pro eo quod est Credere, ponitur: vt est quod ait aliquanto superius, *Et cognouerunt verè quia à te exij, & crediderunt quia tu me misisti*. Hoc dixit potterius *Crediderunt*, quod prius dixerat *Cognouerunt*. Sed hic, quandoquidem de consummatione loquitur, talis est intelligenda cognitio, qualis erit per speciem, non qualis nunc est per fidem. Nam videtur ordo esse seruatus in eo quod paulò ante dixit, *Vt credat mundus*: hic autem, *Vt cognoscat mundus*. Ibi enim quamuis dixerit, *vt omnes vnum sint, & in nobis vnum sint*: non ait tamen, sint consummati in vnum: atque ita subnexuit, *vt credat mundus, quia tu me misisti*. Hic verò, *vt sint*, inquit, *consummati in vnum*: ac deinde non addidit, *vt credat mundus*, sed, *vt cognoscat mundus quia tu me misisti*. Quamdiu enim credimus quod non videmus, nondum sumus ita consummati, quemadmodum erimus cum meruerimus videre quod credimus. Rectissime igitur ibi ait, *vt credat mundus*: hic, *vt cognoscat mundus*. Tamen & ibi & hic, *quia tu me misisti*: vt nouerimus quantum pertinet ad Patris & Filij inseparabilem charitatem, hoc nos modo credere, quo tendimus credendo cognoscere. Si autem diceret, *vt cognoscat quia tu me misisti*, tantumdem valeret, quantum hoc quod ait, *Vt cognoscat mundus*. Ipsi sunt enim mundus, non permanens inimicus, qualis est mundus damnationi prædestinatus, sed ex inimico amicus effectus: propter quem *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*: idè dixit, *Ego in eis, & tu in me*: tanquam diceret, *Ego in eis ad quos misisti me: & tu in me, mundum reconcilians tibi per me*. Propterea sequitur etiam illud quod ait:

Et dilexisti eos, sicut & me dilexisti. ¶ In filio quippe nos pater diligit, quia in ipso nos elegit ante mundi constitutionem. Qui enim diligit vnigenitum, profecto diligit & membra eius, quæ adoprauit in eum per eum. Nec idèd pares sumus vnigenito filio, per quem creati & recreati sumus, quia dictum est, *Dilexisti eos, sicut & me*. Neque enim semper æqualitatem significat, qui dicit, *Sicut illud, ita & illud*: sed aliquando tantum, quia est illud, est & illud: aut quia est illud, vt sit & illud. Quis enim dixerit eo prorsus modo in mundum à Christo Apostolos missos, quo modo ipse est missus à patre? Vt enim alias taceam differentias, quas commemorare longum est, missi sunt certè illi cum iam homines essent: missus est autem ipse, vt homo esset: & tamen superius ait, *Sicut me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum*: tanquam diceret, *Quia misisti me, misi eos*. ita & hoc loco, *Dilexisti eos*, inquit, *sicut & me dilexisti*: quod aliud nihil est, quàm dilexisti eos, quoniã & me dilexisti. Non enim membra filij non diligeret, qui diligit filium. Aut alia causa est diligendi membra eius, nisi quia diligit eum. Sed diligit filium secundum diuinitatem, quia genuit illum æqualem sibi. Diligit eum etiam secundum id quod homo est, quia ipsum vnigenitum *verbum caro factum est*, & propter verbum ei chara verbi caro. Nos autem diligit, quoniam sumus eius membra quem diligit: & hoc vt essemus, propter hoc nos dilexit antequam essemus. Quapropter incomprehensibilis est dilectio qua diligit Deus, neq; mutabilis. Non enim ex eo quo ei reconciliati sumus per sanguinem filij eius, nos cepit diligere: sed ante mundi constitutionem dilexit nos, vt cum eius vnigenito etiam nos filij eius essemus, prius quàm omnino aliquid essemus. Quòd ergo reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, non sic audiatur, non sic accipiatur, quasi idèd nos reconciliauerit ei filius, vt iam inciperet amare quos oderat: sicut reconciliatur inimicus inimico, vt deinde sint amici, & inuicem diligant, qui oderant inuicem: sed iam nos diligenti reconciliati sumus ei, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Quod vtrum verum dicam, attestetur Apostolus: *Con-*

mendat, inquit, dilectionem suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam cum inimicitias aduersus eum exercentes, operaremur iniquitatem: & tamen ei verisimè dictum est, *Odisti Domine omnes qui sperantur iniquitatem*. Proinde mire & diuino modo, & quando nos oderat, diligebat: oderat enim nos quales ipse non fecerat, & quia iniquitas nostra opuseius non omni ex parte contumperat, nouerat simul in vnoquoque nostrum & odisse quod feceramus, & amare quod fecerat. Et hoc quidem in omnibus intelligi potest de illo cui veraciter dicitur, *Nihil odisti eorum quæ fecisti*. Non enim quod odisset, esse voluisset, aut omnino esset, quod omnipotens esse noluisse: nisi & in eo quod odit, esset etiam quod amaret. Meritò quippe odit, & velut regula suæ artis, alienum improbat vitium: amat tamen suum etiam in vitio pro sua vel sanatione beneficiorum, vel damnatione iudicium. Ita Deus nihil odit eorum quæ fecit. Naturarum enim, non vitorum conditor, mala quæ odit, ipse non fecit: & de malis eisde, vel sanando ea per misericordiam, vel ordinando per iudicium, bona sunt ipsa quæ fecit. Cùm igitur eorum quæ fecit, nihil oderit, quis dignè possit eloqui quantum diligit membra vnigeniti sui, & quanto amplius ipsam vnigenitum, in quo condita sunt omnia visibilia & invisibilia, quæ in suis generibus ordinata, ordinatissime diligit? Membra quippe vnigeniti, ad Angelorum sanctorum æqualitatem gratiæ suæ largitate perducit, Vnigenitum autem cum sit Dominus omnium, proculdubio est Dominus Angelorum: natura quia Deus est, non Angelus, sed potius patri æqualis: gratia vero qua homo est, quo modo non excedit excellentiam cuiuslibet Angeli, cum sit vna persona carnis & verbi? In magnam spem Dominus Iesus suos erigit, qua maior omnino esse non possit. Audite, & estote in spe gaudentes, propter quod vita ista non amanda, sed toleranda sit, vt esse possitis in eius tribulatione patientes. Audite inquam, & quòd spes nostra leuetur, attendite. Christus Iesus dicit: filius Dei vnigenitus, qui patri coæternus & æqualis est, dicit, qui propter nos homo factus est, sed sicut omnis homo mendax non factus est, dicit: via, vita, veritas dicit: qui nondum vicit, de his quibus vicit, dicit: audite, credite, sperate. desiderate quod dicit:

Pater, inquit, quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum. ¶ Qui sunt isti, quos dicit à patre datos sibi? Nonne illi de quibus alio loco dicit, *Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum*? Iam quomodo ea quæ fieri dicit à patre, faciat & ipse cum patre, si quid in hoc Euangelio profecimus, nouimus. Ipsi sunt ergo quos à patre accepit, quos & ipse de mundo elegit. Ad quæ elegit? vt iam non sint de mundo, sicut non est & ipse de mundo, & sint tamen etiam ipsi mundus credens, & cognoscens quod CHRISTVS à Deo patre sit missus, vt mundus ex mundo liberaretur: ne mundus Deo reconciliandus, cum mundo inimicissimo damnaretur. Sicut enim ait in huius orationis exordio, dedit ei potestatem omnis carnis, id est omnis hominis, vt liberet quos voluerit, damnet quos voluerit, qui viuos & mortuos iudicabit: sed eos sibi dicit esse datos, quibus omnibus det vitam æternam. Sic enim ait, *Vt omne quod dedit ei, det eis vitam æternam*. Proinde non ei dati sunt, quibus vitam non dabit æternam: quamuis & ipsorum potestas ei data sit, cum potestas ei data est omnis carnis, id est omnis hominis. Ita mundus reconciliatus ex inimico liberatur mundo, cum in illo exercet potestatem suam, vt eum in mortem mittat æternam: hunc autem facit suum, cui vitam donet æternam. Quapropter omnibus prorsus quibus suis bonus pastor, omnibus membris suis magnum caput, promissit hoc præmium, vt vbi est ipse, & nos cum illo simus, nec poterit nisi fieri quod omnipotenti patri se velle dixit omnipotens filius. Ibi est enim & Spiritus sanctus pariter æternus, pariter Deus, Spiritus vnus duorum, & substantia voluntatis amborum. Nam illud quod dixisse legitur propinquantem passione, *Verum non quod ego volo, sed quod tu vis pater*: quasi alia patris, alia filij sit voluntas, aut fuerit: sonus est nostræ in-

Cognoscere, pro credere.

Consummatio Christianorum.

Reconciliatio mediatoris quòd nos perducit.

Adoptio nostra per filium Dei.

Sicut, non temper omnimodè similitudine significat.

Reconciliatio nostra, cum Deo, quomodo intelligatur.

Amor Dei erga nos. Rom. 5.

Christus Dei erga nos inueniuntur. Odisse enim modo dicitur Deo.

Sap. 11.

Malo Deo bene videtur.

Coloss. 1.

Vnigenitus Dei simus, Angelorum Dominus.

Ioan. 1.

Matt. 16. Verum non quod ego volo, sed quod tu vis, pater.

mitatis quamuis fidelis, quam in se caput nostrum transfuravit, quando etiam peccata nostra portauit. Vnam vero esse Patris & Filij voluntatem, quorum etiam Spiritus vnus est, quo adiuncto agnoscimus Trinitatem: et si intelligere nondum permittit infirmitas, credat pietas. Sed quoniam quibus promiserit, & quam firma sit ipsa promissio, pro sermonis breuitate iam diximus, hoc ipsum, quantum valemus, quid sit quod dignatus est promittere, videamus. *Quos dedisti mihi, inquit, volo ut vbi ego sum, & ipsi sint mecum.* Quantum attinet ad creaturam in qua factus est ex semine Dauid secundum carnem, nec ipse adhuc erat, vbi futurus erat: sed eo modo dicere potuit, *Vbi ego sum*: quod intelligere debemus, quod cito fuerat ascensus in cælum: vt iam ibi esse se diceret, vbi erat mox futurus. Potuit & illo modo, quo ante iam dixerat loquens ad Nicodemum, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo.* Nam & ibi non dixit, *Erit*, sed *Est*: propter vnitatem personæ, in qua Deus & homo est, & homo Deus. In cælo ergo nos futuros esse promisit. Illo enim forma serui leuata est, qua sumpsit ex virgine, & ad patris dexteram collocata. Propter spem tanti huius boni & Apostolus ait, *Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam dilectionem qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, conuincit nos Christo, cuius gratia sumus saluati, & simul excitauit in cælestibus in Christo Iesu.* Hoc ergo potest intelligi dixisse Dominus, *Vt vbi sum ego, & illi sint mecum.* Et ipse quidem de se dixit, quod ibi iam esset, de nobis autem velle se dixit, vt essemus ibi cum illo: non quod iam essemus, ostendit. Apostolus autem quod Dominus velle se dixit vt fieret, tanquam factum fuerit, est locutus. Non enim ait, *Excitaturus est nos, & in cælestibus sedere facturus, sed, excitauit, & sedere in cælestibus fecit*, quia non inaniter sed fideliter iam deputat factum, quod futurum esse non dubitat. Quod vero attinet ad formam Dei, in qua æqualis est patri, si secundum eam velimus intelligere quod dictum est, *Volo ut vbi ego sum, & illi sint mecum*: abscedat ab animo omnis imaginum corporalium cogitatio. Quicquid menti occurrerit longum, latum, crassum, qualibet luce corporea coloratum, per quolibet locorum spatia vel finita vel infinita diffusum: ab his omnibus quantum potest aciem suæ contemplationis vel intentionis auertat: & non inquirat æqualis patri filius vbi sit, quoniam nemo inuenit vbi non sit: sed qui vult querere, querat potius vt cum illo sit, non vbique sicut ille, sed vbicunque esse poterit. Qui enim homini pœnaliter pendenti, & salubriter contententi ait, *Hodie mecum eris in paradiso*: secundum id quod homo erat, anima eius ipso die futura fuerat in inferno, caro in sepulchro. Secundum id autem quod Deus erat, vtique & in paradiso erat: & ideò latronis anima à pristinis facinoribus absoluta, & illius munere iam beata: quamuis vbique sicut ille esse non poterat, tamen etiam ipso die cum illo in paradiso poterat, vnde ille qui vbique semper est, non recesserat, propterea nimirum non ei satis fuit dicere, *Volo ut vbi ego sum, & ipsi sint*: sed addidit, *mecum*. Esse cum illo enim, bonum magnum est. Nam & miseri possunt esse vbi est ille, quoniam quicunque vbicunque fuerint, est & ille. Sed beati soli sunt cum illo, quia beati esse non poterunt, nisi ex illo. An non Deo veraciter dictum est, *Si ascendero in cælum, tu ibi es. Si descendero in infernum, ades?* Aut vero Christus, non est Dei sapientia, quæ attingit vbique propter suam munditiam? Sed *lux lucet in tenebris, nec eam tenebra comprehendunt.* Ac per hoc, vt de re visibili quamuis longè dissimili qualescunque sumamus exemplum, sicut cæcus etiam si ibi sit lux est, non est tamen ipse cum luce, sed absens est à præsentem: ita infidelis atque impius, aut etiam fidelis & pius, nondum tamen ad intuendum sapientiæ lumen idoneus, etiam si esse nusquam possit, vbi non sit & Christus, non est tamen ipse cum Christo, duntaxat per speciem. Nam hominem piè fidelem, non est dubitandum cum Christo esse per fidem: propter quod dicit, *Qui non est mecum, aduersum me est.* Sed cum Patri Deo dicebat, *Quos dedisti mihi, volo ut vbi ego sum, & illi sint mecum*: de specie illa omnimodò dicebat, in qua *videbimus eum sicuti est.* Ne-

mo serenissimum sensum nubilosa contradictione perturbet. Consequentia perhibeant testimonium præcedentibus verbis. Nempè quum dixisset, *Volo ut vbi ego sum, & illi sint mecum*: continuo securus adiunxit.

Vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.] *Vt videant*, dixit, non *Vt credant*. Fidei merces est ista, non fides. Si enim fides ad Hebræos in Epistola, rectè definita est, *conuictio rerum quæ non videntur*: cur non merces fidei definiatur visio rerum quæ creditæ sperabantur? Cum viderimus enim claritatem, quam dedit pater filio, etiamsi eam dici hoc loco intelligamus, non quam pater æquali filio gignens eum dedit, sed quam factio hominis filio dedit ei post mortem crucis: quando ergo videbimus illam filij claritatem, profecto tunc fiet iudicium viuorum atque mortuorum. *Tunc*

Esai. 26. tolletur impius, ne videat claritatem Domini. Quam autem? nisi illam qua Deus est. *Beati enim mundi cordis, quia ipsi*

Matth. 5. Deum videbunt. Nec mundi cordis sunt impij: propterea non videbunt. *Tunc ibunt ipsi in supplicium æternum* (sic enim *tolletur impius, ne videat claritatem Domini*) *iusti autem ibunt in vitam æternam.* Et quæ est vita æterna? vt cognoscant, inquit, *te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* non vtique sicut eum cognouerunt, qui licet non mundi cordis, tamen in forma serui clarificata iudicantem videre potuerunt: sed sicut cognoscendus est à mundis corde solus verus Deus cum Patre, & Spiritu sancto Filius, quia ipsa Trinitas est solus verus Deus. Si ergo secundum id quod filius Dei Deus est patri æqualis atque coæternus, accipiamus hoc dictum, *Volo ut vbi ego sum, & ipsi sint mecum*: in patre cum Christo erimus: sed ille sicut ille, nos sicut nos, vbicunque corpore fuerimus. Si enim loca dicenda sunt & quibus non corpora continentur, & locus est cuique rei, vbi est: locus Christi æternus vbi semper est, ipse pater

Locus Christi. i. pater in me est, & in hac oratione, Sicut tu pater, inquit, in me, & ego in te. & locus noster ipsi sunt, quia sequitur, Vt & ipsi in nobis vnum sint. & nos locus Dei sumus, quoniam Templum Dei nos sumus. Psal. 75.

est: & locus patris, filius est: *quia ego, inquit, in patre, & pater in me est, & in hac oratione, Sicut tu pater, inquit, in me, & ego in te.* & locus noster ipsi sunt, quia sequitur, *Vt & ipsi in nobis vnum sint.* & nos locus Dei sumus, quoniam templum eius sumus, sicut orat pro nobis, qui mortuus est pro nobis, viuittque pro nobis. In ipsis vnum sumus, quia factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion, quæ nos sumus. Sed quis idoneus est loca ista, vel quæ sunt in locis istis, sine spatiois capacitibus, & sine corporeis mollibus cogitare? Non parum tamen proficitur, si saltem quicquid tale oculo cordis occurrerit, negatur, respuitur, improbatur, & lux quædam in qua ista neganda, respuenda, improbanda cernuntur, sicut potuerit, cogitatur, & quàm sit certa cognoscitur & amatur, vt inde surgatur, atque ad interiora tendatur. Quæ cum penetrare mens inualida, & minus quàm illa sunt pura, nequieuit, non sine amoris gemitu, & desiderij lachrymis inde pellatur, & patienter ferat, quam diu fide mundatur: atque vt illic habitare valeat, sanctis moribus præparetur.

Quomodo ergo non erimus cum Christo vbi est, quando in patre cum illo erimus, in quo est? Neque hinc Apostolus nobis, quamuis nondum rem tenentibus, sed tamen spem gerentibus tacuit. Ait enim, *Si resurrexisti cum Christo, quæ sursum sunt querite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, inquit, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ecce interim fide ac spe vita nostra vbi Christus est, cum illo est, quia cum Christo in Deo est. Ecce velut iam factum est quod orauit vt fieret dicens, *Volo ut vbi ego sum, & illi sint mecum*, sed nunc per fidem: quando autem fiet per speciem? *Cum Christus, inquit, apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria.* Tunc apparebimus quod tunc erimus: quia tunc apparebit non inaniter nos id credidisse ac sperasse antequam essemus. Faciet hoc ille, cui filius cum dixisset, *Vt videant claritatem meam quam dedisti mihi, continuo subiunxit, Quia dilexisti me ante constitutionem mundi.* In illo enim dilexit & nos ante constitutionem mundi: & tunc prædestinauit, quod in fine facturus est mundi.

Pater, inquit, iuste, mundus te non cognouit.] Quia iustus es, ideò te non cognouit. Mundus quippe ille damnationi

Visio, fidei merces.

Esai. 26. Matth. 5.

Locus Christi. i.

Templum Dei nos sumus. Psal. 75.

Coloss. 3. Vita in Christo abscondita.

Mundus duplex, bonus & bonus.

prædestinatus, meritò non cognouit: mundus verò quem per Christum reconciliauit sibi, non merito, sed gratia cognouit. Quid est enim eum cognoscere, nisi vita æterna? quam mundo damnato utique non dedit, reconciliato dedit. Propterea itaque mundus non cognouit, quia iustus es: & meritis eius ut non cognosceret retribuisti. Et propterea itaque mundus reconciliatus cognouit, quia misericors es: & ut cognosceret, ei non meritò, sed gratia subuenisti. Denique sequitur:

Ego autem te cognoui.] Ipse fons gratiæ est, Deus natura, homo autem de Spiritu sancto & virgine, ineffabili gratia. Denique propter ipsum, quia gratia Dei per Iesum Christum est Dominum nostrum.

Et hi cognouerunt, inquit, quia tu me misisti.] Ipse est mundus reconciliatus. Sed quia tu me misisti, idè cognouerunt: ergo gratia cognouerunt.

Et notum feci, inquit, eis nomen tuum, & notum faciam.] Notum feci per fidem, notum faciam per speciem. Notum feci cum fide peregrinantibus: notum faciam sine fine regnantibus.

Vt dilectio, inquit, quam dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.] Non est vsitata locutio, dilectio quam dilexisti me. Vsitata quippe diceretur, dilectio quam dilexisti me. De Græco quidem ista translata est: sed sunt similes & Latinæ, sicut dicimus, fidelem seruitutem seruiuit, strenuam militiam militauit: quod dici debuisse videatur, fidei seruitute seruiuit, strenua militia militauit. Qualis autem ista locutio est, dilectio quam dilexisti me, tali & Apostolus vsus est, *Bonum certamen certauit*: non ait, bono certamine, quod vsitatus & tanquam rectius diceretur. Quomodo autem dilectio qua dilexit pater filium, est & in nobis: nisi quia membra eius sumus, & in illo diligimur, cum ipse diligitur totus, id est, caput & corpus? idè subiunxit, *Et ego in ipsis*: tanquam diceret, quoniam ego sum & in ipsis. Aliter enim est in nobis tanquam in templo suo, aliter autem quia & nos ipse sumus, cum secundum id, quod ut caput nostrum esset, homo factus est, corpus eius sumus.

FINITA EST SALVATORIS ORATIO.

INCIPIT PASSIO.

CAPVT XVIII.

HÆC cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis, &c.] Hoc, quod narrat ingressum Dominum cum discipulis suis in hortum, nõ continuò factum est cum eius illa finita esset oratio, de cuius verbis ait, *Hæc cum dixisset Iesus*: sed alia quædam interposita, quæ ab isto prætermissa, apud alios Euangelistas leguntur: sicut apud hunc inueniuntur multa, quæ illi similiter in sua narratione tacuerunt. Quomodo autem inter se omnes conueniant, nec veritati quæ per alium promitur, ab alio repugnetur, quisquis nosse desiderat, non in his sermonibus, sed in alijs laboriosis literis quærat. Non ergo sic accipiamus quod ait, *Hæc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus in quem introiit ipse, & discipuli eius*: tanquam continuò post illa verba in illum hortum fuerit ingressus: sed ad hoc valeat quod dictum est, *Hæc cum dixisset Iesus*: ut non eum ante opinemur ingressum, quàm illa verba finiret.

Sciebat autem, inquit, & Iudas qui tradebat eum, locum.] Ordo verborum est, Sciebat locum, qui tradebat eum, quia frequenter, inquit, Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Ibi ergo lupo ouina pelle contactus, & inter oues alto patris familias consilio toleratus, didicit ubi ad tempus exitum dispergeret gregem, insidijs appetendo pastorem.

Iudas ergo, inquit, cum accepisset cohortem, & à principibus

& Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.] Cohors, non Iudæorum, sed militum fuit. A prædicatione itaque intelligatur accepta, tanquam ad tenendum eum, seruatò ordine legitime potestatis, ut nullus tenentibus auderet obistere. Quamquam & manus tanta fuerit congregata, & sic armata veniebat, ut vel terreret, vel etiam repugnaret, si quisquam Christum defendere auderet. Ita quippe eius abscondebatur potestas, & obtendebatur infirmitas, ut hæc inimicis necessaria viderentur aduersus eum in quem nihil valuissent, nisi quod ipse voluisset, bene utens bonus malis, & faciens bona de malis, ad faciendos bonos ex malis, & discernendos à malis.

Iesus itaque (sicut Euangelista secutus adiungit) sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit, & dixit eis, Quid queritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis. Ut ergo dixit eis, Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.] Vbi nunc militum cohors & ministri principum ac Pharisæorum? ubi terror & munimen armorum? Nempè vna vox dicentis, *Ego sum*, tantam turbam odijs ferocem, armisque terribilem, sine telo vllò perculit, repulit, strauit. Deus enim latebat in carne, & sempiternus dies ita membris occultabatur humanis, ut laternis & facibus quæreretur. Occidendus à tenebris, *Ego sum*, dicit, & impios deiecit. Quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit? Et nunc ubique per Euangelium, *Ego sum*, dicit Christus, & à Iudæis expectatur Antichristus, ut retro redeant, & in terram cadant, quoniam deserentes cœlestia, terrena desiderant. Certè ad comprehendendum Iesum, persecutores cum traditore venerunt: quem quærebant, inueniunt. Audierunt, *Ego sum*. Quare non comprehenderunt, sed abierunt retrorsum, & ceciderunt? nisi quia hoc voluit, qui potuit quicquid voluit. Verum si nunquam se ab eis permitteret apprehendi, non quidem illi facerent propter quod venerant: sed hoc ipse faceret, propter quod venerat. Eum quippe illi occidendum quærebant sciuendo: sed quærebant nos & ipse moriendo. Proinde quia temere volentibus, nec valentibus ostendit potestatem suam, iam teneant eum, ut faciat de nescientibus voluntatem suam.

Iterum ergo eos interrogauit, quid queritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus, Dixi vobis quia ego sum, si ergo me queritis, finite hos abire. Ut impleatur sermo quem dixit, quia quos dedisti mihi non perdidit ex eis quemquam.] Si me, inquit, queritis, finite hos abire. Inimicos videt, & hoc faciunt quod iubet. Sinunt eos abire, quos non vult perire. Nunquid autem non erant postea morituri? Cur ergo si tunc morerentur, perderet eos, nisi quia nondum in eum sic credebant, quomodo credunt quicumque non pereunt?

Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit principis seruum, & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen serui Malchus.] Solus hic Euangelista etiam nomen serui huius expressit, sicut Lucas solus, quòd eius auriculam Dominus tetigerit, & sanauit eum. Malchus autem interpretatur regnator. Quid ergo auris pro Domino amputata, & à Domino sanata significat, nisi auditum amputatum, vetustate: renouatum, ut sit in nouitate Spiritus, & non in vetustate literæ? Quod cum præstitum fuerit à Christo, quis dubitet regnaturum esse cum Christo? Quod autem seruus inuentus est, & hoc ad illam pertinet vetustatem, quæ in seruitutem generat, quod est Agar. Sed cum accessit sanitas, figurata est & libertas. Factum tamen Petri Dominus improbavit, & progredi ultra prohibuit, dicens.

Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem quem dedit mihi pater, non vis ut bibam illum?] In suo quippe facto ille discipulus magistrum defendere voluit, non quod significatum est cogitauit. Et ille igitur ad patientiam commonendus fuit, & hoc ad intelligentiam conscribendum. Quòd autem à patre sibi dicit datum calicem passionis, profecto illud est quod Apostolus ait, *Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Verum auctor calicis huius est etiam ipse qui bibit. Vn

de idem Apostolus item dicit, *Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suavitatis.*

Cohors ergo & tribunus & ministri Iudeorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.] Comprehenderunt ad quem non accesserunt, quoniam dies ille, illi verò tenebræ permanferunt: nec audierunt. *Accedite ad eum, & illuminamini.* Si enim sic accenderent, non eum manus occidendum, sed recipiendum corde comprehenderent. Nunc autem quando eum illo modo comprehenderunt, tunc ab eo longius recesserunt: & ligauerunt eum, à quo solui potius velle debuerunt. Et erant fortassis in eis qui tunc impulerunt Christo vincula sua, atque ab eo postea liberati dixerunt, *Dirupisti vincula mea.* Hæc hodie satis sint: tractantur Deo volente sermone alio quæ sequuntur. Posteaquam persecutores tradente Iuda comprehensum Dominum ligauerunt, qui, vt Apostolus inquit, *nos dilexit, & tradidit semetipsum pro nobis omnibus tradidit eum:* vt intelligatur Iudas non laudabilis vtilitate traditionis huius, sed scelestis voluntate damnabilis;

Adduxerunt eum (sicut hic Ioannes Euangelista narrat) ad Annam primum.] Nec tacet causam cur ita factum sit;

Erat enim, inquit, socer Caipha, qui erat pontifex anni illius. Erat autem, inquit, Caiphas qui consilium dederat Iudeis, quia expedit vnum hominem mori pro populo.] Merito & Matthæus cum id breuius narrare voluisset, eum ad Caipham ducturum fuisse commemorat: quia & ad Annam prius idem ductus est, quod socer eius fuerit. Vbi intelligendum est, hoc eundem Caipham fieri voluisse.

Sequebatur autem, inquit, Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.] Quisnam sit iste discipulus, non temere affirmandum est, quia tacetur. Solet autem idem Ioannes se ita significare, & addere, *Quem diligebat Iesus.* Fortassis ergo & hic ipse est. Quisquis tamen sit, sequentia videamus.

Discipulus autem ille, inquit, erat ad notus pontifici. Petrus autem stabat ad ostium foris. *Exiit ergo discipulus qui erat ad notus pontifici, & dixit ostiaria, & introduxit Petrum.* Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, *Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Dixit ille, *Non sum.*] Ecce est illa promittentis audacia, & de se plurimum præfidentis. Vbi sunt verba illa quando ait, *Quare non possunt sequi te modo? Animam meam pro te ponam.* Hoc cine est sequi magistrum, se negare discipulum? Sic cine pro Domino anima ponitur, vt hoc ne fiat, vox ancillæ formidetur? Sed quid mirum si Deus vera prædixit, homo autem falsa præsumsit? Sanè in ista quæ iam cepta negatione Apostoli Petri, debemus aduertere non solum ab eo negari Christum, qui dicit eum non esse Christum, sed ab illo etiam, qui cum sit, negat se esse Christianum. Dominus enim non ait Petro, *Discipulum meum te negabis, sed me negabis.* Negauit ergo ipsum, cum se negauit eius esse discipulum. Quid autem aliud isto modo, quam se negauit esse Christianum? Quamuis enim discipuli Christi nõdum appellarentur hoc nomine (post ascensionem quippe eius in Antiochia primum ceperunt appellari discipuli Christiani) iam tamen erat, res ipsa illo postea vocabulo nuncupanda. Iam erant discipuli, qui postea sunt appellati Christiani, & hoc commune nomen, sicut communem fidem, etiam ad posterum transferunt. Qui ergo se Christi negauit esse discipulum, ipsam rem negauit, cuius nomen est vocari Christianum. Quam multi postea, non dico senes & anus (in quibus huius vitæ fatietas facilius potuit mortem pro Christi confessione contemnerè) nec solum iuuentus vtriusque sexus (de qua ætate conuenienter videtur exigi fortitudo) sed etiam pueri puellæque potuerunt, & innumerabilis societas sanctorum martyrum in regnum cælorum fortiter & valenter intravit, quod tunc iste non potuit, qui clauas regni eius accepit? Ecce vnde dictum est, *Sinite hos abire, quando se pro nobis tradidit, qui suo sanguine nos redemit: vt impletur sermo quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidit ex eis quemquam.* Vtique enim Petrus, si negato Christo hinc iret, quid aliud quam periret?

Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se.] Non hyems erat, sed tamen frigus erat,

quale solet etiam æquinoctio verno aliquando contingere.

Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis eius, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus, *Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga, & in templo, quod omnes Iudei conueniunt, & in occulto locutus sum nihil: quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt, quid locutus sum ipsis. ecce hi sciunt quæ dixerim ego.*] Non prætereunda nascitur quæstio, quomodo dixerit Dominus Iesus, *Ego palam locutus sum mundo,* & maximè illud quod ait, *In occulto locutus sum nihil.* Nonnè in hoc ipso recentiore sermone quem post cenam discipulis est locutus, ait illis, *Hæc in prouerbis locutus sum vobis: venit hora cum iam non in prouerbis loquar vobis, sed palam de patre meo annuntiabo vobis?* Si ergo ipsis coniunctioribus discipulis suis non loquebatur palam, sed horam promittebat quando palam esset locutus, quomodo palam locutus est mundo? Deinde illis ipsis suis, sicut aliorum quoque Euangelistarum testatur autoritas, in eorum comparatione qui discipuli eius non erant, multo vtiq̃ manifestius loquebatur quando cum eis remotus erat à turbis. Tunc enim eis & parabolas aperiebat, quas clausas proferebat ad alios. Quid est ergo, *In occulto locutus sum nihil?* Sed intelligendum est ita eum dixisse, *Palam locutus sum mundo,* ac si dixisset, *Multi me audierunt.* Ipsum autem palam, modo quodam erat palam, modo autem quodam non erat palam. Palam quippè erat, quia multi audiebant: & rursus non erat palam, quia non intelligebant. Et quod seorsum discipulis loquebatur, non in occulto vtiq̃ loquebatur. Quisnamque in occulto loquitur, qui coram tot hominibus loquitur? cum scriptum sit, *In ore duorum vel trium testium, stabit omne verbum.* præfertim si hoc loquitur paucis, quod per eos velit innotescere multis, sicut ipse Dominus ait illis quod adhuc paucos habebat, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.* Ergo & hoc ipsum quod ab eo dici videbatur occulte, quodammodo non dicebatur in occulto, quia non ita dicebatur eis quibus dictum fuerat, vt taceretur, sed ita potius, vt vsquequaque prædicaretur. Si ergo dici potest aliquid & palam simul & non palam, vel in occulto simul & non in occulto, quomodo dictum est, *vt videntes videant, & non videant?* Quomodo enim videant, nisi quia palam, non in occulto? & quomodo rursus iisdem ipsi non videant, nisi quia non palam, sed in occulto? Eatamen ipsa quæ audierant, sed non intellexerant, talia erant, vt non possent iustè ac veraciter criminari: & quotiescunque interrogando tentauerunt, vt inuenirent vnde accusaret eum, sic eis respondit, vt omnes eorum retunderentur dolis, & calumniæ frustrarentur. Ideo dicebat, *Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid locutus sum ipsis. ecce hi sciunt quæ dixerim ego.*

*Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alampam Iesu, dicens, Sic respondes pontifici? Respondit Iesus, Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo. si autem bene, quid me cadis?] Quid ista responsione verius, mansuetius, iustius? Eius enim est de quo prophetica vox præcesserat, *Intendo prospere procedere & regna, propter veritatem & mansuetudinem, & iustitiam.* Si cogitemus quis acceperit alampam, nonne vellemus eum qui percussit, aut cælesti igne consumi, aut terra dehiscente forberi, aut correptum dæmonio volutari, aut aliqua huiusmodi qualibet poena vel etiam grauiore puniri? Quid enim horum per potentiam iubere non potuisset, per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere maluisset, qua vincitur mundus? Hic dicit aliquis, *Cur non fecit quod ipse præcepit? Percussit enim non sic respondere, sed maxillam debuit alteram præparare. Quid quod & veraciter, & mansuete, iustèque respondit, & non solum alteram maxillam iterum percussuro, sed totum corpus figendū præparauit in ligno? & hinc potius demonstrauit quod demonstrandum fuit, sua scilicet magna illa præcepta patientiæ, non ostentatione corporis, sed cordis præparatione facienda. Fieri enim potest vt alteram maxillam visibiliter homo præbeat & iratus. Quanto ergo melius**

& respondit vera placatus, & ad perferenda grauiora tranquillo animo fuit paratus? Beatus est enim qui omnibus quæ iniusta pro iustitia patitur, potest veraciter dicere, *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.* Hinc fit quippè quod sequitur, *Cantabo & Psallam.* quod Paulus & Barnabas etiam in vinculis durissimis facere potuerunt. Sed ad narrationis Euangelicæ sequentia redeamus.

Psal. 107.

Silas.

Actor. 16.

Matt. 26.

Pontificum
Iudeorum
ambitio &
cupiditas.

Luc. 3.

Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Ad illum enim, sicut Matthæus dicit, ab initio ducebatur, quoniam ipse erat illius anni princeps sacerdotum. Alterius quippe intelligendi sunt agere solere annos ambo pontifices, id est principes sacerdotum, qui erant illo tempore Annas & Caiphas, quos Lucas Euangelista commemorat, narrans quo tempore cœperit Dominus præcursores Ioanne prædicare regnū glorum, & congregare discipulos. Sic enim dicit, *Sub principibus sacerdotum Anna & Caipha factum est verbum Domini super Ioannem Zacharia filium in deserto.* &c. Proinde isti ambo pontifices vicissim tuos annos agebant, & erat annus Caiphæ quando passus est Christus. Idè secundum Matthæum cum comprehensus esset, ad illum ductus est, sed prius ad Annam (secundum Ioannem) venerunt cum illo, non quia collega, sed quia focer eius erat. & credendum est secundum voluntatem Caiphæ id esse factum, vel etiam domos eorum ita fuisse positas, vt non deberet Annas à transeuntibus præteriri. Sed cum dixisset Euangelista, quod eum ligatum miserit Annas ad Caiphā, reuersus est ad locum narrationis vbi reliquerat Petrum, vt explicaret quod in domo Annæ detrina eius negatione contigerat.

Erat autem, inquit, Simon Petrus stans, & calefaciens se. Hoc recapitulat quod antè iam dixerat: deinde quæ secuta sunt. iugit. *Dixerunt ergo ei, Nihil quid & tu ex discipulis eius es: Negauit illo, & dixit, Non sum.* Iam semel negauerat, ecce iterum. Deinde vt tertia negatio completeretur; *Dicit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscondit Petrus auriculam, Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ego negauit Petrus, & statim gallus cantauit.* Ecce medicus est cōpleta prædictio, ægroti conuicta præsumptio. Non enim factum est quod iste prædixerat, *Animam meam pro te ponam:* sed factum est quod ille prædixerat, *Ter me negabis.*

Adducunt ergo, inquit, Iesum ad Caipham, in Prætorium. Ad Caipham quippe ab Anna collega & focero eius dixerat missum. Sed si ad Caipham, cur in prætorium, quod nihil aliud vult intelligi quā vbi præses Pilatum habitabat? Aut igitur aliqua vrgēte causa de domo Annæ, quo ad audiendum Iesum ambo cōuenerant, Caiphas perrexit ad prætorium præsidis, & focero suo Iesum reliquerat audiendum: aut in domo Caiphæ prætorium Pilatus acceperat, & tanta domus erat, vt seorsum habitantem Dominum suum, seorsum iudicem ferret.

Erat autem manē, & ipsi id est, qui ducebant Iesum non introierunt in prætorium. Hoc est, in eam partem domus quam Pilatus tenebat. Ipsa erat domus Caiphæ: cur autem non introierint in prætorium, exponens causam; *Vt non contaminarentur, inquit, sed manducarent Pascha.* Dies enim agere cœperant azymorum: quibus diebus contaminatio illis erat in alienigenæ habitaculum intrare. O impia cæcitas, Timebant, ne habitaculo videlicet contaminarentur alieno, & non contaminarentur scelere proprio. Alienigenæ iudicis prætorio contaminari timebant, & fratris innocentis sanguine non timebant: vt hoc solum interim dicam, vbi rea malorum conscientia tenebatur. nam quod etiam Dominus erat, qui eorum impietate ducebatur ad mortem, & vitæ dator occidebatur, nō eorum conscientia, sed ignorantia deputetur.

Exiit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quam accusationem assertis aduersus hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non ibi tradidissimus eum. Interrogentur atque respondeant ab immundis spiritibus liberari, languidi sanati, leprosi mundati, surdi audientes, muti loquentes, cæci videntes, mortui resurgentes, & quod omnia superat, stulti sapientes, virum sit malefactor Iesus: sed ista dicebant, de quibus prophetia iam ipse dixerat, *Retribuebant mihi mala pro bonis.*

Psal. 34.

Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicare eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam. Quid est quod loquitur insana crudelitas? An non interficiebant, quem interficiendum offerebant? An fortè crux nō interficit? Sic desipiunt, qui nō sèctantur sed infectantur sapientiam. *Quid est autem, Nobis non licet interficere quenquam?* si malefactor est, cur non licet? Nonne lex eis præcipit ne malefactoribus, præsertim qualem istum putabant, à suo Deo seductoribus, parcant? Sed intelligendum est eos dixisse nō sibi licere interficere quenquam ea paschæ festiuitate quam celebrare iam cœperant, propter quam de ingressu etiam prætorij contaminari metuebāt. Ita ne obduruistis falsi Israelitæ? Itane omnem sensum nimia malitia perdidistis, vt ideo vos à sanguine innocentis impollutos esse credatis, quia eum fundendū alteri traditis? Nunquid & Pilatus illū, qui potestati eius à vobis ingeritur occidēdus, suis est manibus occisurus? Si nō eum voluistis occidi, si nō insidiati estis, si nō vobis tradendum pecunia cōparastis, si non cōprehendistis, vinxistis, adduxistis, odistis, si non occidendū gentiliū manibus obtulistis, vocibus poposcitis, nō eum à vobis interfecit iactate. Si aut illis omnibus vestris præcedentibus factis, etiam *Crucifige, Crucifige* clamastis, audite quæ cōtra vos etiam Propheta clamat, *Filij hominū, dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta:* Ecce quibus armis, quibus sagittis, qua machæra iustum interfecistis, quando vobis interficere quenquā non licere dixistis. Hinc est quod ad comprehendendū Iesum, cum sacerdotum non venissent principes, sed misissent. Lucas tamen Euangelista in eodē suæ narrationis loco, *Dixit autem, inquit, Iesus ad eos qui venerūt ad se principes sacerdotum, & magistratus templi & seniores, Quasi ad latronem exiistis, &c.* Sicut ergo principes sacerdotum non per seipso, sed per quos miserunt ad cōprehendendū Christum, quid aliud quā ipsi in suæ iusionis potestate venerunt? sic oēs qui crucifigendum Christum impijs vocibus clamauerunt, nō quidem per seipso, sed eum tamen ipsi per illum qui eorum clamore ad hoc nefas impulsus est, occiderunt. Quod verò Ioannes Euangelista subiungit, *Vt sermo Iesu impleretur quem dixit significans quæ esset morte moriturus.* Non hic mortem crucis vult intelligi, sed quod eum Iudæi forent gentibus traditurus, hoc est, Romanis. Nam Pilatus Romanus erat, eumqu; in Iudæam Romanis præsidem miserant. Vt ergo iste sermo Iesu impleretur, id est, vt eum sibi traditū gentes interficerent, quæ Iesus futurū esse prædixerat, idè Pilatus, qui Romanus iudex erat, cū vellet eum reddere Iudæis, vt secundū suam legem iudicarent eum, noluerunt eum accipere, dicentes, *Nobis non licet interficere quenquam.* ac sic impletus est sermo Iesu, quæ de sua morte prædixit, vt eum à Iudæis traditum interficerent gentes, minore scelere quā Iudæi, qui se illo modo ab eius interfecione velut alienos facere voluerūt, non vt eorum innocentia, sed dementia monstraretur.

Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus & vocauit Iesum, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum? & respondit Iesus, A te metipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Sciebat utique Dominus & quod ipse interrogauit, & quod ille responsurus fuit: sed tamen dici voluit, non vt ipse sciret, sed vt conscriberetur quod nos vt sciremus, voluit.

Respondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti? Respondit Iesus, Regnum meum non est de hoc mundo. si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent vt non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Hoc est quod bonus magister scire nos voluit. Sed prius nobis demonstranda fuerat hominum de regno eius opinio, siue gentium, siue Iudæorum, à quibus id Pilatus audierat: quali propterea fuisset morte plectendus, quod illicitum affectauerit regnum: vel quoniam solent regnaturis inuidere regnantes. & videlicet cauendum erat, ne huius regnum siue Romanis siue Iudæis esset aduersum. Poterat autem Dominus quod ait, *Regnum meum non est de mundo hoc, &c.* ad primam interrogationē præsidis respondere, vbi ei dixit, *Tu es Rex Iudæorum?* Sed cum vicissim interrogans vtrum hoc à semetipso diceret, an audisset ab alijs, illo respondente

Exod. 21.

Psal. 56.

Luc. 21.

Pilatus
homo
liber
manni.

ostendere voluit hoc sibi apud illum fuisse à Iudæis velut
 crimen obiectum, patefaciens nobis cogitationes hominum,
 quas ipse nouerat quoniam vana sunt. Eisq; post responsum
 Pilati, iam Iudæis & gentibus opportunus apriusque res-
 pondens, Regnum, inquit, meum non est de mundo hoc.
 Quod si interrogante Pilato continud respondisset, non
 etiam Iudæis, sed solis gentibus hoc de se opinantibus
 respondisse videretur. Nunc verò, quoniam respondit
 Pilatus, Numquid ego Iudæus sum? *genstua & pontifices tra-*
derunt te mihi: quid fecisti? abstulit à se suspicionem qua
 posset putari à semetipso dixisse, quod Iesum regem dixe-
 rat esse Iudæorum, id se à Iudæis audisse demonstrans. De-
 inde dicendo, *Quid fecisti?* satis ostendit illud ei pro crimine
 obiectum: tanquam diceret, Si regem te negas, quid feci-
 sti vt tradereris mihi? quasi mirum non esset si punien-
 dis iudici traderetur, qui se diceret regē. Si autem hoc non
 diceret, quere dū ab illo esset quid aliud fore fecisset, vnde
 tradi iudici dignus esset. Audite ergo Iudæi & gentes,
 Audi circuncisio, audi præputium. Audite omnia regna
 terræ. Non impedio dominationem vestram in hoc mun-
 do. *Regnum meum non est de hoc mundo.* Nolite metuere metu
 vani sitio, quo Herodes ille maior cū Christus natus nunci-
 aretur, expauit, & tot infantes, vt ad eum mors perueni-
 ret, occidit, timendo quàm irascendo crudelior. *Regnum,*
 inquit, *meum non est de hoc mundo.* Quid vultis amplius? Venite
 ad regnum quod non est de hoc mundo. Venite creden-
 do, & nolite scire metuendo. Dicit quidem in propheta
 de Deo patre: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super*
Sion montem sanctum eius: sed Sion illa, & mons ille, non est
 de hoc mundo. Quod enim eius regnum, nisi credentes in
 eum? de quibus dicit, *De hoc mundo non sunt, sicut & ego non*
sum de mundo, quamuis eos esse vellet in mundo. propter
 quod de illis dixit ad patrem, *Non rogo vt tollas eos de mundo,*
sed vt serues eos à malo. Vnde & hic non ait, *Regnum meum non*
est in hoc mundo, sed non est *de hoc mundo.* & cum proba-
 ret dicens, *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei de-*
certarent vt non traderer Iudæis: non ait, *Nunc autem meum re-*
gnum non est hic, sed non est *hinc.* Hic est enim regnum eius
 vsq; in finem sæculi, habens inter se commissa zizaniam vsq;
 ad messem. Mæsis enim est finis sæculi, quando messorum
 venient, id est angeli, & colligent de regno eius omnia scā-
 dala. quod vtique non fieret, si regnum eius non esset hic.
 Sed tamen non est hinc, quia peregrinatur in mundo. Re-
 gno quippè suo dicit: *De mundo non estis, sed ego vos de mun-*
do elegi. Erant ergo de mundo, quando regnum eius non
 erant, sed ad mundi principem pertinebant. De mundo
 est ergo quicquid humanum à vero quidē Deo creatum,
 sed ex Adam vitiatum atque damnata stirpe generatum est.
 Factum est autem regnum non iam de mundo, quicquid
 inde in Christo regeneratum est. Sic enim Deus nos eruit
 de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij cha-
 ritatis suæ: de quo regno dicit, *Regnum meum non est de hoc*
mundo: vel regnum meum non est hinc.

Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Iesus, Tu
 dicis quia rex sum ego. Non quia regem timuit confiteri,
 sed tu dicis, ita libratum est, vt neque se regem neget (rex
 est enim, cuius regnum non est de hoc mundo) neque regem
 talem se esse fateatur, cuius regnum putetur de hoc
 mundo. Talem quippè sentiebat qui dixerat, Ergo Rex es tu:
 cuius responsum est, Tu dicis quia rex sum ego. Dicitū est enim,
 Tu dicis: ac si dictum esset, Carnalis carnaliter dicis. Deinde
 subiungit, Ergo in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testi-
 monium perhibeam veritati. Nam producenda huius pron-
 ominis syllaba, quod ait, in hoc natus sum, tanquam dixe-
 rit, in hac re natus sum: sed corripienda, tanquam dixe-
 rit, In hanc rem natus sum, vel ad hoc natus sum: sicut
 ait, Ad hoc veni in mundum. In Græco namque Euangelio
 nihil est huius locutionis ambiguum. Vnde manifestum
 est, eum temporalem natiuitatem suam hic commemorasse,
 quia incarnatus venit in mundum: non illum sine initio,
 qua Deus erat, per quem pater condidit mundum. In
 hoc ergo se dixit natū, id est propter hoc natum, & ad hoc
 venisse in mundum, vtique nascendo de virgine, vt testi-
 monium perhibeat veritati. Sed quia non omnium est fi-

des, adiunxit atque ait; *Omnis qui est ex veritate, audit vocem*
meam. Audiat vtique interioribus, id est, obaudit voci
 meæ: quod tantundem valeret ac si diceret, credit mihi.
 Cum itaq; Christus testimonium perhibeat veritati, pro-
 fecto testimonium perhibet sibi. Eius quippè vox est, *Ego*
sum veritas. & dixit alio quoque loco, *Ego testimonium per-*
hibeo de me. Quod verò ait, *Omnis qui est ex veritate, audit vo-*
cem meam: gratiam eam commendauit, qua nos secundum
 propositum vocat: de quo proposito dicit Apostolus, *Sci-*
mus quia diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, ijs qui
secundum propositum vocati sunt. Propositum, scilicet vo-
 cantis, non vocatorum. quod alibi apertius ita positum
 est, *Collaboro Euangelio secundum virtutem Dei saluos nos fa-*
cientis, & vocantis vocatione sua secunda, non secundum opera no-
stra, sed secundum suum propositum & gratiam. Nam si natu-
 ram cogitemus, in qua creati sumus, cum omnes veritas
 creauerit, quis non est ex veritate? Sed non omnes sunt
 quibus datum est vt audiant veritatem, hoc est, obediant
 veritati, & credant in veritatem, quia id ex ipsa veritate
 præstatur, nullis proculdubio præcedentibus meritis, ne
 gratia non sit gratia. Si enim dixisset, *Omnis qui audit vo-*
cem meam, ex veritate est: ideo dictum ex veritate puta-
 retur, quia obtemperat veritati: nō autem hoc ait, sed ait,
Omnis qui est ex veritate, audit meam vocem. Ac per hoc non
 ideo est ex veritate, quia eius audit vocem, sed ideo audit,
 quia ex veritate est, id est, quia hoc illi donum ex veritate
 collatum est. Quod quicquid est aliud, quàm donante
 Christo, credi in Christum?

Dixit ei Pilatus, Quid est veritas? (Nec expectauit audire
 responsum) Sed cum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudæos, & di-
 xit eis, Nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo, vt vnū
 dimittam vobis in Pascha. Vultis ergo dimittam vobis regem Iu-
 dæorum? Credo, cum dixisset Pilatus, Quid est veritas? in
 mentem illi venisse continuo consuetudinem Iudæorum,
 qua solet eis dimitti vnus in Pascha: & ideo non expecta-
 uit, vt responderet ei Iesus, Quid est veritas: ne mora fieret,
 cum recolisset morem quo posset eis per Pascha dimitti:
 quod eum valde cupiuisse manifestum est. Auelli tamen
 ex eius corde nō potuit Iesum esse regem Iudæorum, tan-
 quam hoc sibi, sicut in titulo, ipsa veritas fixerit, de qua
 quid esset, interrogauit. Sed hoc audito, clamauerunt rur-
 sum omnes dicentes;

Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro. Non
 reprehendimus ō Iudæi, quod per Pascha liberatis nocen-
 tem, sed quod occiditis innocētem, quod tamen nisi fieret,
 verum Pascha non fieret. Sed vmbra veritatis à Iudæis er-
 rantibus tenebatur, & mirabili dispensatione diuinæ sapi-
 entię, per homines fallaces eiusdem vmbre veritatis im-
 plebatur: quia vt verum Pascha fieret, Christus velut quis
 immolabatur.

CAPVT XIX.

Cum Iudæi clamassent, non Iesum sibi à Pilato velle
 dimitti per Pascha, sed Barabbam latronē, non salua-
 torē, sed interfectore, non datorem vitæ, sed ademptore.

Tunc apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Hoc autem
 Pilatus non ob aliud fecisse credendus est, nisi vt eius iniu-
 riis Iudæi satiati, sufficere sibi existimarent, & vsque ad
 eius mortem scire desisterent. Ad hoc pertinet quod
 idem præses etiam cohortem suam permisit facere quæ
 sequuntur: aut fortassis & iussit: quamuis hoc Euangeli-
 sta tacuerit. Dixit enim quid deinde fecerint milites: Pila-
 tum tamen id iussisse non dixit.

Et milites, inquit, plectentes coronam de spinis, impauerunt
 capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum, & veniebant ad
 eum, & dicebant, Ave rex Iudæorum, & dabant ei alapas. Sic
 implebantur quæ de se prædixerat Christus. sic martyres
 informabantur ad omnia quæ persecutores libuisset face-
 re perferenda. sic paulisper occultata tremenda potentia,
 sic regnum quod de hoc mundo nō erat, superbum mun-
 dum, nō atrocitate pugnandi, sed patiendi humilitate vin-
 cebat. sic illud granum multiplicandum seminabatur hor-
 ribili contumelia, vt mirabili pullularet in gloria.

Ioan. 12.

Ioan. 8.

Propo-
situm Dei
Rom. 8.2. Tit. 1.
Vocatio
secunda.Christo nō
creit, nisi
donante
Christo.Pascha Iu-
dæorum.Iudæorum
regē Chri-
stum Pila-
tus opus-
batur.Martyrum
informa-
tio.

Exijt iterum Pilatus foras: & dicit eis, Ecce adduco eum foras, vt cognoscatis quia in eo nullam causam inuenio. Exijt ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum: & dicit eis, Ecce homo.] Hinc apparet non ignorante Pilato, hæc à militib. facta, siue iusserit ea, siue permiserit: illa scilicet causa quam supra diximus, vt hæc eius ludibria inimici libentissimè biberent, & vterius sanguinem non sitiret. Egreditur ad eos Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum: non clarus imperio, sed plenus opprobrio, & dicitur eis, *Ecce homo*. Si regi inuidetis, iam parcite, quia deiectum videtis. Flagellatus est, spinis coronatus est, ludibriosa veste amictus est, amarissimis conuitijs illusus est, alapis cæsus. Feruet ignominia, frigescat inuidia. Sed non frigescit: inardescit potius & increfcit.

Cum enim vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite eum. Ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.] Ecce altera maior inuidia: parua illa quippe videbatur, velut affectatæ illicito ausu regis potestatis: & tamen neutrum sibi Iesus mendaciter vlrpauit: sed vtrunque verum est, & vnigenitus est Dei filius, & rex à Deo constitutus super Sion montem sanctum eius, & vtrunque nunc demonstraret, nisi quanto erat potentior, tanto mallet esse patientior.

Cum ergo audisset Pilatus hoc verbum, magis timuit, & ingressus est pratorium iterum, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei.] Hoc silentium Domini Iesu Christi non semel factum, collatis omnium Euangelistarum narrationibus, reperitur & apud principes Sacerdotum, & apud Herodem: quo eum, sicut Lucas indicat, miserat Pilatus audiendum, & apud ipsum: vt non frustra de illo prophetia præcesserit, *Sicut agnus coram tondente sese sine voce, sic non aperuit os suum*. Tunc vtique, quando interrogantibus non respondit. Quamuis enim quibusdam interrogationibus sæpè responderit, tamen propter illa in quibus noluit respondere, ad hoc data est de agno similitudo, vt in suo silentio non reus sed innocens haberetur. Cum ergo iudicaretur vbicunque non aperuit os suum, sicut agnus non aperuit, id est, non sicut malè sibi conficius, qui de peccatis conuincebatur suis, sed sicut mansuetus, qui pro peccatis inmolabatur alienis.

Dicit ergo ei Pilatus, Mibi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere? Respondit Iesus, Non haberes aduersus me potestatem vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.] Ecce respondit, & tamen vbicunque non respondit, non sicut reus siue dolosus, sed sicut agnus, hoc est, sicut simplex atque innocens non aperuit os suum. Proinde vbi non respondebat, sicut ouis filebat. vbi respondebat, sicut pastor docebat. Dicamus ergo quod dixit, quod & per Apostolum docuit, quia non est potestas nisi à Deo: & quia plus peccat qui potestati innocentem occidendum liuore tradit, quam potestas ipsa, si eum timore alterius maioris potestatis occidit. Talem quippè Deus Pilato dederat potestatem, vt esset etiam sub Cæsaris potestate. quapropter, *Non haberes*, inquit, *aduersus me potestatem vllam*, id est, quantulamcunque habes, nisi hoc ipsum quicquid est, tibi esset datum desuper. Sed quoniam scio quantum sit, non enim tantum est, vt tibi omnimodo liberum sit: propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Ille me quippè tuæ potestati tradidit inuidendo, tu vero eandem potestatem in me exerciturus es metuendo. Nec timendo quidem præsertim innocentem homo hominem debet occidere: sed tamen id zelando facere multo maius malum est, quàm timendo: & ideo non ait verax magister, *Qui me tibi tradit*, ipse peccatum habet, tanquam ille non haberet, sed ait, *Maius habet peccatum*: vt etiam se habere intelligeret. Neque enim propterea illud nullum est, quia maius est.

Exinde querebat Pilatus dimittere eum.] Quid est hoc quod dictum est, exinde: quasi antea iam non querebat

Lege superiora, & inuenies iam dudum eum quærere dimittere Iesum. Exinde itaque intelligendum est, propter hoc, id est, ex hac causa, ne haberet peccatum occidendo innocentem sibi traditum, quamuis minus peccans quàm Iudæi, qui eum illi tradiderunt occidendum. Exinde ergo, id est ideo, ne hoc peccatum faceret, non nunc primum, sed ab initio querebant eum dimittere.

Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.] Maiorem timorem se ingerere putauerunt Pilato terrendo de Cæsare, vt occideret Christum, quàm superius vbi dixerunt, *Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit*. Eorum legem quippe ille non timuit vt occideret, sed magis filium Dei timuit ne occideret. Nunc verò non sic potuit contemnere Cæsarem, authorem potestatis suæ, quemadmodum legem gentis alienæ. Adhuc tamen Euangelista sequitur, & dicit;

Pilatus ergo cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabatha. Erat autem parasceue pascha hora quasi sexta.] Qua hora sit Dominus crucifixus, propter Euangelistæ alterius testimonium, qui dixit, *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*: quoniam magna disceptatio solet oboriri, cum ad ipsum locum vbi crucifixus narratur, ventum fuerit, vt potuerimus, si Dominus voluerit, differemus. Cum ergo pro tribunali sedit Pilatus;

Dicit Iudæis, Ecce rex vester. Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Dixit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam?] Adhuc terrorem quem de Cæsare iniecerant, superare conatur, de ignominia eorum volens eos frangere, dicendo, Regem vestrum crucifigam? quos de ignominia Christi mitigare non poterat. sed timore mox vincitur.

Responderunt enim pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.] Apertissimè quippe contra Cæsarem venire videretur, si regem se non habere nisi Cæsarem profitentibus, alium regem velit ingerere, dimittendo impunitum, quem propter hos ausus ei tradiderunt occidendum. Tradidit ergo eis illum, vt crucifigeretur. Sed nunquid aliud ante cupiebant, quando dicebat, *Accipite eum vos, & crucifigite?* vel etiam superius, *Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum?* Cur autem hoc illi tantopere voluerunt, dicentes, *Nobis non licet interficere quenquam?* & omni modo instantes vt non ab eis, sed à præfide occideretur, & ideo eum occidendum accipere recusantes, si tunc eum accipunt occidendum? Aut si hoc non sit, cur dictum est, *Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur?* An aliquid interest? Planè interest. Non est enim dictum, Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur eum, sed vt crucifigeretur: id est, vt iudicio ac potestate præfidis crucifigeretur. Sed ideo illis traditum dicit Euangelista, vt eos crimine implicatos, à quo alieni esse conabantur, ostenderet. Non enim faceret hoc Pilatus, nisi vt id quod eos cupere cernebat, impleret. Quod ergo sequitur;

Susciperunt autem Iesum, & eduxerunt.] Potest ad milites iam referri apparitores præfidis. nam postea euentius dicitur, *Milites ergo cum crucifixissent eum*. quamuis Euangelista etiam si totum Iudæis tribuit, merito facit. Ipsi enim susceperunt, quod auidissimè flagitauerunt: & ipsi fecerunt, quicquid vt fieret extorserunt. Iudicante atque damnante Pilato pro tribunali, Dominum nostrum Iesum Christum hora quasi sexta, susceperunt & eduxerunt.

Et baiulans sibi crucem, exijt in eum qui dicitur Caluarie locum, Hebraicè Golgotha: vbi eum crucifixerunt.] Quid est ergo quod Marcus Euangelista dicit, *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum?* nisi quia hora tertia crucifixus est Dominus linguis Iudæorum, hora 6. manibus militum: vt intelligamus horam quintam iam fuisse transactam, & aliquid de sexta cœptum, quando sedit pro tribunali Pilatus, quæ dicta est à Ioâne, hora quasi sexta. & cū duceretur vt ligno cū duobus

Silentium Christi.

Luca 23.

Esaia 53
quo comparatur.

Omnis potestas à Deo.

Rom. 13.

Iudex timore maioris alicuius potestatis inique indicons, minus peccat quam, &c.

Malum quod zelandum sit, maius est quam quod metuendum sit.

Iudæi mors Christi

Mat. 13.

latronibus configeretur, & iuxta eius crucem gererentur quæ gesta narrantur, hora sexta integra completeretur: ex qua hora vsque ad nonam Sole obscurato tenebras factas, trium Euangelistarum, Matthæi, Marci, Lucæ contestatur autoritas. Est & alia huius quæstionis, vt non hic accipiat hora sexta diei, quia nec Ioannes ait; Erat autem hora diei quasi sexta: sed ait, *Erat autem parasceue pascha hora quasi sexta.* parasceue autem Latine præparatio est: Sed isto verbo Græco libentius vtuntur Iudæi, in huiusmodi obseruationibus, etiã qui magis Latine quàm Græcè loquuntur. Erat autem præparatio paschæ. *Pascha* vero nostrum, sicut dicit Apostolus, *immolatus est Christus.* Cuius paschæ præparationem, si ab hora noctis nona computemus: (tunc enim videntur principes Sacerdotum prænucciassse Domini immolationem, dicentes: *Reus est mortis: cum adhuc, in domo pontificis audiretur: vnde cõgruenter accipitur inde cõpisse præparationem veri Paschæ, cuius vmbra erat pascha Iudæorum, id est, immolationis Christi, ex quo à sacerdotibus prænucciatus est immolandum) profecto ab ea noctis hora, quæ nona fuisse conuincitur, vsque ad horam diei tertiam, qua crucifixum esse Christum Marcus Euangelista testatur, sex horæ sunt, tres nocturnæ, tres diurnæ. Vnde in hac parasceue paschæ, id est, præparatione immolationis Christi, quæ ab hora noctis nona cõcepta erat, quasi sexta agebatur hora: id est, peracta quinta, iam sexta currere cõeperat, quando Pilatus tribunal ascendit. Adhuc enim erat ipsa præparatio, quæ ab hora noctis nona cõeperat, donec fieret quæ præparabatur Christi immolatio, quæ facta est, hora (secundum Marcum) tertia, nõ præparationis, sed diei: eademq; sexta non diei, sed præparationis, sex vtiq; horis à noctis nona vsq; ad diei tertiam cõputatis. Harum duarum solutionũ istius difficilis quæstionis eligat quisque quam volet. Melius autem quid eligat iudicabit, qui de consensu Euangelistarum, quæ operosissimè disputata sunt legerit. *Susciperunt autem Iesum, & eduxerunt eum: & baiulans sibi crucem, exiit in eum, qui dicitur Caluaria locum, Hebraicè autem Golgotha, vbi eum crucifixerunt.* Ibat ergo ad locum vbi erat crucifigendus, portans crucem suã Iesus. Grande spectaculum: sed si spectet impietas, grande ludibrium. si pietas, grande mysterium: si spectet inpietas, grande ignominia documentũ. Si pietas, grande fidei monumentum. Si spectet impietas, ridet Regem pro virga regni, lignũ sui portare supplicij. Si pietas, videt regem batulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus fuerat, etiam in frontibus regum: in eo spernendus oculis impiorum, in quo erant gloriatura corda sanctorum. Dicturo enim Paulo, *Mibi enim absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, ipsã crucem suo geltans humero commendabat: & lucernæ arsuræ, quæ sub modio ponenda nõ erat, candelabrum ferebat. Baiulans ergo sibi crucem, exiit in eum qui dicitur Caluaria locum, Hebraicè Golgotha: vbi eum crucifixerunt: Et cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.* Isti duo, latrones erant, sicut aliorum Euangelistarum narratione didicimus cum quibus crucifixus, & inter quos fixus est Christus, de quo præmissa dixerat prophetia, *Et inter iniquos deputatus est.**

Scriptis autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus Rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudæorum, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus: & scriptum Hebraicè, Græcè, & Latine: Rex Iudæorum.] Hæ quippè tres linguæ ibi præcæteris eminebant: Hebræa propter Iudæos in lege Dei gloriantes: Græca propter gentium sapientes. Latina propter Romanos multis ac pene omnibus iam tunc gentibus imperantes.

Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.] O ineffabilem vim diuinæ operationis, etiam in cordibus ignorantium. Nonne occulta vox quædam Pilato intus quodam, si dici potest, clamoso silentio perfonabat? quod tanto ante in Psalmorum literis prophetatum est, *Ne corruptas tituli inscriptionem?* Ecce tituli inscriptionem non corruptit: Quod

scripsit, scripsit. Sed etiam pontifices qui hoc corrumpi volebant, qui dicebant. *Noli scribere, inquit, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum. Quid loquimini infanti? Quid fieri contradicitis, quod mutare nullo puncto potestis? Nunquid enim propterea non erit verum quia Iesus ait, Rex sum Iudæorum? Si corrumpi non potest quod Pilatus scripsit, corrumpi potest quod veritas dixit? Sed Iudæorum tantum rex Christus est, an & gentium? Imò & gentium. Cùm enim dixisset in Prophetia, *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion, montem sanctum* Psalm. 2. eum, prædicans præceptum Domini: ne propter montem Sion solis Iudæis eum regem quisquam diceret constitutum, continuò subiecit, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu. ego hodie genui te. Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuã, & possessionem tuam terminos terra.* Vnde & ipse iã per os proprium loquens apud Iudæos; *Habeo, inquit, alias oves, quæ non sunt ex hoc ovili: oportet me & ipsas adducere, & vocem meam audient: & erit vnus grex, & vnus pastor.* Cur ergo magnum volumus intelligi in hoc titulo sacramentũ, in quo scriptũ erat, *Rex Iudæorum: si Rex est Christus & gẽtium?* quia scilicet oleaster factus est particeps pinguedinis oleæ. Nam olea, particeps facta est amaritudinis oleastri. Nam in eo qd de Christo veraciter scriptus est titulus, *Rex Iudæorũ,* qui sunt intelligendi Iudæi? nisi Abrahamæ semen, filij promissionis, qui sunt etiam filij Dei, quoniam non qui filij promissionis, deputantur in semine: & gentes erant, quibus dicebat, *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahamæ estis, secundum promissionem hæredes.* Rex ergo Iudæorum Christus, sed Iudæorum circumcissione cordis: spiritu, non litera: quorum laus non ex hominibus, sed ex Deo est, pertinentium ad Hierusalem liberam, matrem nostram, æternam in celis, Saram spiritualem ancillam, & filios eius de domo libertatis eijcientem. Ideo enim Pilatus quod scripsit, scripsit: quia Dominus, quod dixit, dixit.*

Milites ergo cùm crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem: & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit: vt Scriptura impleretur dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem.] Factum est quod voluerunt Iudæi. Non ipsi, sed milites qui parabant Pilato, iudicante ipso crucifixerunt Iesum: & tamen si voluntates, si insidias, si opera, si traditionem; postremo si extorquentes clamores eorum cogitemus, magis vtiq; Iudæi crucifixerunt Iesum: sed de partitione & fortitione vestimentorum eius, non est prætereunter loquendum. Quamuis enim omnes Euangelistæ quatuor, huius rei meminerint, cæteri tamen breuius quàm Ioannes, & clausè illi, iste vero apertissimè, & quot partes de vestimentis eius fecerint, dixit, id est quatuor, vt singulas tollerent. Vnde apparet quatuor milites fuisse, qui eo crucifigendo prædici paruerunt. Manifeste quippè ait, *Milites ergo cùm crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem: & tunicam.* subaudiendum est, acceperunt: vt iste sit sensus. Acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem. acceperunt & tunicam: & sic locutus est, vt de cæteris vestimentis nullam sortem missam esse videamus, sed de tunica, quàm simul cum cæteris acceperunt, sed non similiter diuiserunt. De hac enim sequitur exponens, *Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum.* Cur autem de illa sortem miserint, narrans, *Dixerunt ergo, inquit, adinuicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit.* Apparet itaque in aliis vestibus æquales eos habuisse partes, vt fortiri necesse non fuerit: in illa verò vna, non eos habere potuisse singulas partes, nisi scinderetur, vt pannos eius inutiliter tollerent. quod ne facerent, ad vnum eam peruenire fortitione maluerunt. Huius Euangelistæ narrationi consonat etiam propheticum testimonium, quod & ipse cõtinuò subiungens, *Vt scriptura, inquit, impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem.* Non enim ait fortiti, sed partiti. nec ait, fortientes partiti sunt in cæteris vestimentis sortem, omnino non nominans, postea dixit,

Psalm. 2.

Christus non Iudæorum tantũ rex sed gentium. Ioan. 10.

Rom. 11.

Rom. 9.

Galat. 3. Iudæi spirituales.

Rom. 2.

Crucifixus est à quatuor militibus.

Et in vestem meam miserunt sortem, propter illam reliquam tunicam. De qua redicam quod ipse donauerit, cum prius eam quæ oboriri potest, tanquam Euangelistæ inter se discrepent, calumniam propulsauero, demonstrent nullius cæterorum verba narrationi Ioannis esse contraria.

Matth. 27. Matthæus enim dicendo, *Diuiserunt vestimenta eius sortem mittentes*: ad totam diuisionem vestimentorum voluit intelligi etiam illam tunicam pertinere, de qua sortem miserunt: quia vtiq; omnes vestes diuidendo, in quibus & illa fuit, de ipsa sortiti sunt. Tale est quod ait etiam Lucas, *Diuidentes vestimenta eius, miserunt sortes*. Diuidentes enim venerunt ad tunicam, de qua facta est sortitio, vt inter eos vniuersa vestimentorum eius diuisio completur. Quid autem interest vtrum dicatur, *diuidentes miserunt sortes*, quod ait Lucas: an, *diuiserunt sortem mittentes*, quod ait Matthæus? nisi quod Lucas dicendo *sortes*, pluralem pro singulari numerum posuit: quæ locutio scripturis sanctis insolita non est, quamuis nonnulli codices *Sortem* reperiantur habere, non *Sortes*. Marcus itaque solus videtur aliquam intulisse quæstionem. Dicendo enim, *Mittentes sortem super eis, quis quid tolleret*: tanquam super omnibus vestimentis, non super sola tunica fors sit missa, locutus videtur. Sed etiam hic breuitas obscuritatem facit. Sic enim dictum est, *mittentes sortem super eis*, ac si diceretur, mittentes sortem cum diuiderentur, quod & factum est: omnium quippè vestimentorum eius diuisio completa non esset, nisi sorte claruisset quis etiam illam tunicam tolleret: vt sic contentio diuidentium finiretur, vel nulla potius oriretur. Quod ergo ait, *quis quid tolleret*, quandoquidem hoc sorti deputatur, nõ ad omnia quæ diuisa sunt vestimenta referendum est. fors enim missa est, quis illam tunicam tolleret: de qua quoniam narrare prætermisit qualis fuerit, & quemadmodum æqualibus factis partibus sola remanserit. quæ ne concinderetur, venit in sortem: pro ea positum est quod ait, *quis quid tolleret*: id est, quis eam tolleret: tanquam si totum ita diceretur, *Diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes super eis*, quis tunicam quæ partibus æqualibus super fuerat, tolleret. Querat forte aliquis, quid significet in tot partes vestimentorum facta diuisio, & de tunica illa sortitio. Quadripertita vestis Domini nostri IESU CHRISTI, quadripertitam figurauit eius Ecclesiam, toto scilicet qui quatuor partibus constat terrarum orbe diffusam, omnibus eisdem partibus æqualiter, id est concorditer distributam. propter quod alibi dicit misurum se Angelos suos, vt colligant electos eius à quatuor ventis. quod quid est, nisi à quatuor partibus mundi, Oriente, Occidente, Aquilone, & Meridie? Tunica verò illa sortita, omnium partium significat vnitatem, quæ charitatis vinculo continetur. De charitate autem locuturus Apostolus, *Supereminentiorem*, inquit, *vitam vobis demonstro*. & alio loco ait, *Cognoscere etiam supereminentem scientia charitatem Christi*. Itemq; alibi: *Super omnia autem hac, charitatem, quæ est vinculum perfectionis*. Si ergo charitas & supereminentiorem habet viam, & supereminet scientiæ, & super omnia præcepta est, meritò vestis quæ significatur, de super contenta perhibetur: *inconsutilis* autem, ne aliquando dissuatur: & ad vnum peruenit, quia in vnum omnes colligit, sicut in Apostolis, cum esset etiam ipse numerus duodenarius, id est quadripertitus inter omnes, & omnes essent interrogati, solus Petrus respondit, *Tu es Christus filius Dei visus*. & ei dicitur, *Tibi dabo clauis regni calorum*: tanquam ligandi & soluendi solus acceperit potestatem, cum & illud vnus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius vnitatis acceperit. Ideo vnus pro omnibus, quia vnitatis est in omnibus. Vnde & hic cum dixisset, *desuper contexta*, addidit, *per totum*. quid si referamus ad id quod significat, nemo eius est expertus, qui pertinere inuenitur ad totum: à quo toto, sicut Græca indicat lingua catholica vocatur Ecclesia. In sorte autem quid nisi Dei gratia commendata est? Sic quippè in vno ad omnes peruenit, cum fors omnibus placuit, quia & Dei gratia in vnitatis ad omnes peruenit: & cum fors mittitur, non personæ cuiusquam, vel meritis, sed occulto Dei iudicio ceditur. Nec ideo ista, non aliquid boni significasse quis

Luc. 23.

Matth. 15.

*Vestimenta
vnde brevis
diuisio
sortitio
quid signi-
ficet, Ec-
clesia toto
orbe diffu-
sa.*

Matth. 13.

Tunica in-

conscutis.

Ephes. 4.

Ephes. 3.

Coloss. 3.

Matth. 6.

*quod vnus
entis vni-
uersale di-
citur.
Sortis mis-
sio.*

dixerit, quia per malos facta sunt, non scilicet per eos, qui Christum secuti, sed qui sunt persecuti. Quid enim de ipsa cruce dicturi sumus, quæ certè similiter ab inimicis atque impiis Christo facta & impacta est? & tamen ea significari rectè intelligitur quod ait Apostolus, *qua sit latitudo & longitudo, & altitudo, & profundum*. Postremò quid est quod omnes nouerunt signum Christi, nisi crux Christi? quod signum nisi adhibeatur siue frontibus credentium, siue ipsi, si aquæ ex qua regenerantur, siue oleo quo chrismate vnguntur, siue sacrificio quo aluntur, nihil eorum rite perficitur. Quomodo ergo per id quod mali faciunt, nihil boni significatur, quando per crucem Christi quam fecerunt mali, in celebratione sacramentorum eius, bonum nobis omne signatur? *Et milites quidem, inquit, hac fecerunt.*

Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha, & Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus: deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Hæc nimirum est illa hora, de qua Iesus aquam conuersurus in vinum dixerat matri, *Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea*. Hanc itaque horam prædixerat, quæ tunc nondum venerat, in qua deberet agnoscere moriturus, de qua fuerat mortalis natus. Tunc ergo diuina facturus, non diuinitatis, sed infirmitatis matrem velut incognitam repellere: nunc autem humana iam patiens, ex qua fuerat factus homo, affectu commendabat humano. Tunc enim qui Mariam creauerat, innotescere virtute: nunc vero quod Maria pepererat, peditabat in cruce. Moralis igitur insinuat locus. Facit quod faciendum admonet. Exemplo suo instruit præceptor bonus, vt à filiis piis impendatur cura parentibus. tanquam lignum illud vbi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis. Ex hac doctrina sua didicerat Paulus Apostolus, quod docebat doctore dicebat, *Si quis autem suis, & maxime domesticis non prouiderit, fidem negat, & est infidelis deterior*. Quid autem cuique tam domesticum, quam parentes filiis, aut parentibus filiis? Huius itaque saluberrimi præcepti, ipse magister sanctorum, de seipso constituere exemplum, quando non vt famulæ Deus, quam creauerat & regebat, sed vt matri homo de qua creatus fuerat, & quam relinquebat, alterum pro se quodammodo filium prouidebat. Nam cur hoc fecerit, quod sequitur indicat. Ait enim Euangelista, *Ex illa hora accepit eam discipulus in sua*. de seipso dicens: sic quippè de se commemorare solet, quod eum diligebat Iesus: qui vtiq; omnes, sed ipsum præ cæteris & familiarius diligebat, ita vt in conuiuio super pectus suum discumbere faceret. credo vt istius Euangelij, quod per eum fuerat prædicaturus, diuinam excellentiam hoc modo altius commendaret. Sed in quæ sua Ioannes matrem Domini accepit? Neque enim non ex eis erat qui dixerant ei, *Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te*: sed ibi quoque audierat, *Quicumque ista dimiserit propter me, accipiet in hoc seculo centies tantum*. Habebat ergo ille discipulus centupliciter plura quam dimiserat, in quæ suscipere eius matrem, qui illa donauerat. Sed in ea societate beatus Ioannes perceperat centuplum, vbi nemo dicebat aliquid suum, sed erant illis omnia communia, sicut in Actibus Apostolorum scriptum est. Sic enim Apostoli erant quasi nihil habentes, & omnia possidentes: & distribuere vniuius, prout cuiq; opus erat: vnde intelligendum est sic distributum fuisse huic discipulo quod opus erat, vt illic etiam beatæ Mariæ tanquam matris eius portio poneretur. Magisq; sic debemus accipere quod dictum est, *Ex illa hora suscepit eam discipulus in sua*, vt ad eius curam quicquid ei esset necessarium, pertinere. Suscepit ergo eam in sua: nõ prædia, quæ nulla proprie possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat. Deinde subiungit;

Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dicit, Sitio. Vt ergo positum erat aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. Quis potest

*A mala
etiam facta
bonum
Ephes. 3.
Cruce
Ierem.
Ioh. 2.
Filij, pe-
renia
labam.
1. Tim. 1.
Domest-
icorum
egeat.
Dilectio
se à Christo
fere iustis
cas Ioannes
Euangelis-
ta.
Matth. 19.
Act. 4.
Ioh. 13.
Iohannes
Euangelis-
ta habuit
quæ*

quæ facit, ita disponere, quomodo disposuit homo iste qui passus est? Sed homo mediator Dei & hominum, homo de quo prædictum legitur, *Et homo est, & quis agnoscit eum?* quoniam omnes per quos hæc fiebant, non agnoscebant hominem Deum. Homo namque apparebat, qui Deus latebat. Pariebat hæc omnia qui apparebat, & idem ipse disponebat hæc omnia, qui latebat. Vidit ergo, quia consummata sunt omnia quæ oportebat, ut fierent antequam acciperet acetum, & traderet spiritum. Atque ut hoc etiam consummaretur quod scriptura prædixerat, *Et in siti mea potauerunt me aceto.* Sitio, inquit, tanquam diceret, Hoc minus fecistis, date quod estis. Iudæi quippe ipsi erant degenerantes à vino Patriarcharum & Prophetarum, & tanquam de pleno vase iniquitate mundi huius impleti, cor habentes velut spongiam cauernosis quodammodo atque tortuosis latibulis fraudulentum. Hyssopo autem circumposuerunt spongiam aceto plenam, quoniam herba est humilis, & peccus purgat, ipsius Christi humilitate congruenter accipimus, quam circumdederunt, & se circumuenisse potauerunt. vnde est illud in Psalmo quinquagesimo, *Asperges me Domine hyssopo, & mundabor.* Christi namque humilitate mundamur, quia nisi humiliasset semetipsum, factus obediens usque ad mortem crucis: non utriusque sanguis eius in peccatorum remissionem, hoc est, in nostram mundationem fuisset effusus. Nec moueat, quomodo spongiam ori eius potuerint admouere, qui in cruce fuerat exaltatus à terra. Sicut enim apud alios Euangelistas legitur (quod hic prætermisit) in arundine est factum, ut in spongia talis potus ad crucis sublimia leuaretur. Per arundinem vero scriptura significabatur, quæ implebatur hoc facto. Sicut enim lingua dicitur, vel Græca, vel Latina, vel alia quælibet, sonus significans qui lingua promitur: sic arundo dici potest litera quæ arundine scribitur. Sed sonos significantis vocis humanæ vsitatissimè dicimus linguas: scripturarum vero arundinem dici, quominus est vsitatum, eo magis est mysticè figuratum. Faciebat ista populus impius, patiebatur ista misericors Christus. Qui faciebat, quid faceret nesciebat. Qui patiebatur autem, non solum quid fieret, & cur fieret sciebat, verum etiam de male facientibus benè ipse faciebat. *Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est.* Quid, nisi quod prophetia tanto antè prædixerat? Deinde quia nihil remanserat quod antequam moreretur, fieri adhuc oporteret, tanquam ille qui potestatem haberet ponendi animam suam, & iterum sumendi eam, peractis omnibus quæ ut peragerentur expectabat, *inclinato capite tradidit spiritum.* Quis ita dormit quando voluerit, sicut Christus mortuus est quando voluit? Quis ita cum voluerit, abit, quomodo cum voluit abiit? Quanta spiranda vel timenda potestas est iudicantis, si apparuit tanta morientis? Tacet autem Ioannes verba quæ dixit tradendo spiritum, *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.* Et dicit spiritum, quia spiritus nomen est rei ita incorporeæ, quod etiam independens est à corpore, iuxta id quod superius dictum est, *Spiritus est Deus.*

Iudæi ergo, inquit, quoniam *parascene erat, ut non remaneret in cruce corpora sabbato* (erat enim magnus dies illo sabbati) rogauerunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. Non crura tollerentur, sed hi quibus ideo frangebantur, ut morerentur, & auferrentur ex ligno, ne pendentibus in crucibus, magnum diem festum sui diuturni cruciatus, horrore fedarent.

Venerunt ergo milites, & primi quidem frangerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, ut viderent eum iam mortuum, non frangerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis & aqua. Vigilanti verbo Euangelista vsus est, ut non diceret, latus eius percussit, aut vulnerauit, aut quid aliud, sed aperuit, ut illic quodammodo vitæ ostium panderetur, vnde sacramenta Ecclesiæ manauerunt, sine quibus ad vitam quæ vera vita est, non intratur. Ille sanguis in remissionem fusus est peccatorum. Aqua illa salutare temperat poculum. hæc & lauacrum prætat, & potum. Hoc prænunciabat quod Noë in latere arcæ ostium facere ius-

us est, quia intrarent animalia quæ non erant diluuii peritura, quibus præfigurabatur Ecclesia. Propter hoc, prima mulier facta est de viri latere dormientis, & appellata est vita, materque viuorum. Magnum quippe significauit bonum ante magnum præuaricationis malum. Et hic secundus Adam inclinato capite, in cruce dormiuit, ut inde formaretur ei coniunx, quæ de latere dormientis effluxit. Omors, vnde mortui reuiuiscunt. Quid isto sanguine mundius? Quid vulnere isto salubrius?

Et qui vidit, inquit, testimonium perhibuit: & verum est eius testimonium: & ille scit quia vera dicit, ut & vos credatis. Nō dixit, ut & vos sciat, sed ut credatis. Scit enim qui vidit, cuius credat testimonio qui non vidit. Magis autem ad fidem credere pertinet, quàm videre. Nam quid est aliud credere, quàm fidem accommodare?

Facta sunt enim hæc, inquit, ut scriptura impleretur, *Os non comminuetis ex eo.* & iterum alia scriptura dicit, *Videbunt in quem confixerunt.* Duo testimonia de scripturis reddidit tingulis rebus quas factas fuisse narravit. Nam quia dixerat, *Ad Iesum autem cum venissent, ut viderent eum iam mortuum, non frangerunt eius crura,* ad hoc pertinet testimonium, *Os non comminuetis ex eo.* quod præceptum est eis qui celebrare pascha iusti sunt ouis immolatione in veteri lege, quæ dominicæ passionis umbra præcesserat; vnde *Pascha nostrum immolatus est Christus:* de quo & Esaias Propheta prædixerat, *Sicut ouis ad immolandum ductus est.* Item quia subiunxerat, *Vnus militum lancea latus eius aperuit:* ad hoc pertinet alterum testimonium, *Videbunt in quem confixerunt.* vbi promissus est Christus in ea quæ crucifixus est carne venturus.

Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia, eo quod esset discipulus Iesu, ut tolleret corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum. Non ita distinguendum est ut dicamus, primùm ferens mixturam myrrhæ, seu ut quod dictum est primùm, ad superiorem sensum pertineat. Venerat enim ad Iesum Nicodemus nocte primùm: quod idem Ioannes narravit ipse in prioribus Euangelij sui partibus. Hic ergo intelligendum est, ad Iesum non tunc solum, sed tunc primùm venisse Nicodemum: ventitasse autem postea, ut fieret audiendo discipulus, quod certè modo in reuelatione corporis beatissimi Stephani serè omnibus gentibus declaratur.

Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos Iudæis est sepelire. Non mihi videtur Euangelista frustra dicere voluisse, sicut mos Iudæis est sepelire. Ita quippe, nisi fallor, admonuit in huiusmodi officiis, quæ mortuis exhibentur, mortem cuiusque gentis esse seruandum.

Erat autem in loco vbi crucifixus est, hortus, & in hortu monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. Sicut in Mariæ virginis vtero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est, ita in hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est.

Ibi ergo propter *parascenen Iudæorum*, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum. Acceleratum vult intelligi sepulcrum, ne aduesperaret, quando iam propter *parascenen*, quam cœnam puram Iudæi Latine vsitatus apud nos vocant, facere tale aliquis non licebat.

CAPVT XX.

Vna autem sabbathi Maria Magdalene venit manè, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: & vidit lapidem sublatum à monumento. Vna sabbati est, quam iam diem Dominicam propter Domini resurrectionem mos Christianus appellat: quam Matthæus solus in Euangelistis primam sabbati nominauit.

Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dicit eis, Tulerunt Dominum de monumento: & nescimus vbi posuerunt eum. Nonnulli codices etiam Græci habent, Tulerunt Dominum meum: quod videri dictum potest propensione charitatis, vel famula-

Credere magis ad fidem pertinet, quam videre.

Exod. 12.

1. Cor. 5.

Esaias 53.

Latus Christi aperit.

Nicodemus.

IOAN. 1.

D. Stephani corporis reuelatio.

Mortuorum cura, pro more cuiusque gentis agenda.

Parascene quid sit.

Dies Dominica.

tus affectu. Sed hoc in pluribus codicibus, quos in promptu habuimus, non inuenimus.

Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus praecurrerat citius Petro, & venit primus ad monumentum.] Aduertenda hic & commendanda recapitulatio, quomodo reditū est ad id quod fuerat prætermissum: & tamen quasi hoc sequeretur, adiunctum est. Cum enim iam dixisset, venerunt ad monumentum, regressus ut narret quomodo venerint: atque ait, *Currebant autem duo simul, &c.* Vbi ostendit, quod præcurrens ad monumentum prior venerit alius ille discipulus quem seipsum significat, sed tanquam de alio cuncta narrat.

Et cum se inclinasset, inquit, vidit posita linteamina, non tamen introiit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in vnum locum.] Putamus ne nihil ista significat? Nequaquam id putauerim: sed ad alia festinamus, in quibus immorari quæstionis vel obscuritatis alicuius, necessitate compellimur. Nam ista quæ per se ipsa manifesta sunt, quid singula etiam significant, quærere, sanctæ quidem delicia sunt, sed ocioforum, quod non sumus nos.

Tunc ergo introiit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum.] Prior venit, posterior intrauit. Nec hoc utique vacat: sed mihi ad ista non vacat.

Et vidit, inquit, & credidit.] Hic nonnulli parum attendentes, putant hoc Ioannem credidisse, quod Iesus resurrexerit. Sed quod sequitur, non hoc indicat. Quid sibi enim vult quod statim adiunxit;

Nondum enim sciebant scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere.] Non ergo eum credidit resurrexisse, quem nesciebat oportere resurgere. Quid ergo vidit? quid credidit? Vidit scilicet inane monumentum, & credidit quod dixerat mulier, eum de monumento esse sublatum. Nondum enim sciebant scripturam, quia oportet eum à mortuis resurgere. & ideo quando id ab ipso Domino audiebant, quamuis apertissime diceretur, consuetudine audiendi ab illo parabolis, non intelligebat, & aliquid aliud eum significare credebant. Sublatum esse Dominum de monumento discipulis eius Petro & Ioanni nunciauerat Maria Magdalene: quod illi venientes inuenerunt sola linteamina quibus corpus fuerat involutum. Et quid aliud credere poterunt, nisi quod illa dixerat, quod etiam ipsa crederat?

Abierunt ergo iterum ad semetipsos discipuli (id est, vbi habitabant, & vnde ad monumentum cucurrerant) Maria autem stabat ad monumentum foris plorans.] Viris enim redeuntibus, infirmiore sexum in eodē loco fortior figebat affectus: & oculi qui Dominum quæsierant, & non inuenerant, lacrymis iam vacabant, amplius dolentes quod fuerat sublatum de monumento, quam quod fuerat occisus in ligno, quoniam magistri tanti, cuius eis vita subtracta fuerat, nec memoria remanebat. Tenebat itaque ad monumentum iam dolor iste mulierem.

Dum ergo fletet, inclinavit se, & prospexit in monumentum.] Cur hoc fecerit, nescio: non enim nesciebat non ibi esse iam quem quærebat, quando quidem inde sublatum & discipulis ipsa nunciauerat, & illi ad monumentum venerant, & non solum intuendo, sed etiam intrando corpus Domini quæsierant, nec inuenerant. Quid ergo sibi vult quod ista cum fletet, rursus in monumentum inclinata prospexit? Vtrum quod nimium dolebat, nec suis nec illorum oculis facile putabat esse credendum? An potius diuino instinctu in animo eius effectum est ut prospiceret? Prospexit enim;

Et vidit duos Angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.] Quid est quod vnus ad caput, ad pedes alter sedebat? An quoniam qui Græcè Angeli dicuntur, Latine sunt nuncii: isto modo Christi Euangelium velut à capite vsque ad pedes, ab initio vsque ad finem significabant esse nunciandum?

Dicunt ei illi, Mulier, quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.] Angeli lacrymas

prohibebant, vbi quid aliud quam futurum quodammodo gaudium nunciabant? Ita enim dixerunt, *quid ploras?* ac si dicerent, plorare noli. At illa eos putans interrogasse nescientes, causas prodidit lacrymarum: *quia tulerunt, inquit, Dominum meum.* Dominum suum vocas, Domini sui corpus exanime, à toto partem significans: sicut omnes confitentur Iesum Christum filium Dei vnicum Dominum nostrum, quod vtique est simul & verbum & anima & caro, crucifixum tamen & sepultum, cum sola eius sepulta sit caro. *Et nescio, inquit, vbi posuerunt eum.* Hæc erat causa maior doloris, quia nesciebat quod iret ad consolandum dolorem. Sed hora iam venerat, qua id quod nunciatum quodammodo fuerat ab Angelis flere prohibebatur, gaudium succederet fletibus.

Denique cum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & nesciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus, *Mulier, quid ploras? quem quæris?* Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei, *Domine, si tu sustulisti eum, dicit mihi: vbi posuisti eum? & ego eum tollam.* Dicit ei Iesus, *Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister.*] Nemo calumniatur mulierem, quod hortulanum dixerit Dominum, & Iesum magistrum. Ibi enim rogabat, hic agnoscebat. Ibi honorabat hominem, à quo beneficium postulabat: appellabat dominum, cuius ancilla non erat, ut per eum perueniret ad Dominum cuius erat. Aliter ergo Dominum dixit, *sustulerunt Dominum meum.* aliter autem, *Domine, si tu sustulisti eum.* nam & propheta appellauerunt dominos eos qui homines erant, sed aliter illum de quo scriptum est, *Dominus nomen ei.* Sed ista mulier quæ iam fuerat conuersa retrorsum, vt videret Iesum, quando eum putauit esse hortulanum, & cum illo utique loquebatur, quomodo rursus conuersa dicitur, vt ei diceret, *Rabboni?* nisi quia tunc conuersa corpore, quod non erat putauit: nunc corde conuersa, quod erat agnouit.

Dicit ei Iesus, Noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dicit eis, Ascendo ad patrem meum, & ad patrem vestrum, & Deum meum, & Deum vestrum.] Est in his verbis quod breuiter quidē, sed tamen attentius pertractare debeamus. Iesus quippe mulierem quæ illum magistrum agnouit & appellauit, cum hæc ei responderet, fidem docebat: & hortulanus ille in eius corde tanquam in horto suo granum sinapis seminabat. Quid est ergo, *Noli me tangere?* & tanquam huius prohibitionis causa quæreretur, adiunxit, *Nondum enim ascendi ad patrem meum.* Quid est hoc? Si stans in terra non tangitur, sedens in cælo quomodo ab homine tangeretur? qui certè antequam ascenderet, discipulis se tangendum obrulit, dicens, sicut Lucas Euangelista testatur, *Palpare & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere.* Vel quando dixit discipulo Thomæ, *Infer digitum tuum hic, & vide manus meas, & asser manum tuam, & mitte in latus meum.* Quis autem sit tam absurdus, vt dicat eum à discipulis quidem antequam ad patrem ascendisset, voluisse se tangi, à mulieribus autem noluisse, nisi cum ascendisset ad patrem? Sed ne qui sic vellet desperare sineretur, leguntur etiam femina post resurrectionem, antequam ad patrem ascenderet, tetigisse Christum, in quibus erat etiam ipsa Maria Magdalene, narrante Matthæo quod occurrit illis Iesus dicens, *Auete. Illa autem accesserunt, inquit, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum.* hoc à Ioanne prætermissum est, sed à Matthæo verum dictum. Restat ergo vt aliquod in his verbis lateat sacramentum: quod siue inueniamus, siue inuenire minimè valeamus, inesse tamen nullo modo dubitare debemus. Aut ergo sic dictum est, *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum:* vt in illa forma figuraretur Ecclesia de gentibus, quæ in Christum non credidit, nisi cum ascendisset ad patrem, aut sic in se credi voluisse Iesus, hoc est sic se spiritualiter tangi, quod ipse & pater vnus sint. Eius quippe intimis sensibus quodammodo ascendit ad patrem, qui sic in eo profecerit, vt patri agnoscat æqualem. Aliter non rectè tangitur, id est aliter in eum non rectè creditur. Poterat autem sic credere Maria, vt eum putaret imparè patri, quod utique prohibetur cū dicitur ei, *Noli me tangere;* id est, noli in me sic credere,

quemadmodum adhuc sapis. Noli tuum sensum hucusq; pertendere, quod pro te factus sum, nec transire ad illud per quod facta es. Quomodo enim non carnaliter adhuc in eum credebatur, quem sicut hominem fiebat? *Nondum enim, inquit, ascendi ad patrem meum.* Ibi me tanges, quando me credideris patri non imparem Deum. *Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & ad patrem vestrum.* Non ait, patrem nostrum. Aliter ergo *meum*, aliter *vestrum*. Natura *meum*, gratia *vestrum*. Et *Deum meum, & Deum vestrum.* Neque hic dixit Deum nostrum. Ergo & hic aliter *meum*, aliter *vestrum*. Deum *meum*, sub quo & homo sum. Deum *vestrum*, inter quos & ipsum mediator sum.

Venit Maria Magdalene nuncians discipulis, quia vidi Dominum, & haec dixit mihi. Cum esset ergo sero die illa vna sabbatorum, & fores essent clausae vbi erant discipuli congregati propter metum Iudeorum, venit Iesus, & stetit in medio discipulorum, & dicit eis, *Pax vobis: & cum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus.* Clavi enim manus fixerant, lancea latus aperuerat. Vbi ad dubitantium corda sananda, vulnere sunt servata vestigia. moli autem corporis, vbi diuinitas erat, ostia clausa non obstituerunt. Ille quippe eis non apertis intrare potuit, quo nascente virginitas inuiolata permansit.

Gaui si sunt ergo discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis.] Iteratio, confirmatio est. Ipse quippe per Prophetam promisit pacem super pacem.

Sicut misit me pater, inquit, & ego mitto vos.] AEqualem patri filium nouimus, sed hic verba mediatoris agnoscimus, medium quippe se ostendit dicendo. Ille me, & ego vos.

Hac cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum.] Insufflando significauit Spiritum sanctum, non patris solius esse spiritum, sed & suum.

Quorum remisistis, inquit, peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt.] Ecclesiae charitas, quae per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit. Eorum autem qui non sunt eius participes, tenet. ideo posteaquam dixit, *Accipite Spiritum sanctum*, continuo de peccatorum remissione subiecit:

Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum; Ille autem dixit eis. Nisi videro in manibus eius sicut clavorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius: non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus: & Thomas cum eis: Venit Iesus inanis clausis, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. Deinde dicit Thomas: Infer digitum tuum huc & vide manus meas & asser manum tuam, &c.] Videbat tangebaturque hominem, & confitebatur Deum quem non videbat, neq; tangebatur. Sed per hoc quod videbat atq; tangebatur, illud iam remota dubitatione credebatur, dicit ei Iesus;

Quia vidisti me, credidisti.] Non ait, tetigisti me, sed vidisti me: quonia generalis quodammodo sensus est visus. nam & per alios quatuor sensus nominari solet: velut cum dicimus, Audi & vide quam bene sonet. Olfac & vide, quam bene oleat. Gusta & vide, quam bene sapiat. Tange & vide, quam bene caleat. Vbiq; sonuit vide, cum visus proprie non negetur ad oculos pertinere. Vnde & hic ipse Dominus;

Infer, inquit, digitum tuum, & vide manus meas.] Et quid aliud ait, quam tange & vide? nec tamen oculos ille habebat in digito. Ergo siue intuendo, siue etiam tangendo, *Quia vidisti me, inquit, credidisti,* quamuis dici posset, non autem fuisse discipulum tangere, cum se offerret ille tangendum. Non enim scriptum est, & tetigit Thomas, sed siue aspiciendo tantum, siue etiam tangendo viderit & crediderit, illud quod sequitur, magis gentium fidem praedicat atque commendat.

Beati qui non viderunt, & crediderunt.] Praeteriti temporis visus est verbis, tanquam ille qui quod erat futurum, in sua nouerat praedestinatione iam factum.

Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Hac autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei: & vt credentes,

vitam habeatis in nomine eius.] Hoc capitulum, libri huius indicat finem. Sed narratur hinc deinde quemadmodum se manifestauerit Dominus ad mare Tiberiadis, & in captura piscium commendauerit Ecclesiae sacramentum, qualis futura est in vltima resurrectione mortuorum. Ad hoc itaque commendandum valere arbitror, quod tanquam finis interpositus est libri, quod esset etiam securae narrationis quasi prooemium, quod ei quodammodo faceret eminentiorem locum.

A P O S T O L O R V M

Piscatio.

C A P V T X X I.

QVAERI solet de hac piscatione discipulorum, verum redierint Petrus & filij Zebedaei ad id quod prius fuerant quam a Domino vocarentur. Erant enim piscatores quando eis dixit, *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.* tunc eum quippe illi secuti sunt, vt magisterio eius relictis omnibus adhererent, intantum, vt cum ab eo diues ille tristis abscederet, cui dixerat, *Vade, vende omnia quae habet, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni sequere me: diceret ei Petrus, Ecce nos dimisimus omnia, & sequuti sumus te.* Quid est ergo quo nunc quasi Apostolatu relicto fiunt quod fuerant, & quod dimiserant repetunt, tanquam obliui quod audierant, *Nemo ponens manum super aratrum, respiciens retro, aptus est regno caelorum?* Quod si fecissent defuncto Iesu prius quam resurrexisset a mortuis, (quod quidem non poterant, quoniam dies quo crucifixus est, totos eos tenebat attentos vsque ad eius sepulturam, quae ante vesperam facta est: sequens autem dies erat sabbati, quando eis patrium morem seruantibus operari vtique licebat: tertio vero die Dominus resurrexit, eosq; reuocauit ad spem quam de illo non habere iam coeperant) tamen si tunc fecissent, putarem eos illa quae animos eorum occupauerat desperatione fecisse: nunc vero post eum sibi de sepulchro redditum viuum, post oblatam suis oculis & manibus non solum videndam, verum etiam tangendam atque palpandam reditu carnalis euidentissimam veritatem, post inspecta vulnerum loca, vsq; ad Apostoli Thomae confessionem, qui se aliter crediturum non esse praedixerat, post acceptum eius insufflatione Spiritum sanctum, post verba in suas aures eius ore prolata, *Sicut misit me pater, & ego mitto vos: quorum remisistis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt:* subito fiunt, sicut fuerant, non hominum, sed piscium piscatores? His ergo quos hoc mouet, respondendum est, non fuisse eos prohibitos arte sua, licita scilicet atque concessa, victum necessariu quaerere, sui Apostolatus integritate seruata, si quando vnde viuerent, aliud non haberent. Nisi forte quispiam putare audebit aut dicere Apostolum Paulum non pertinuisse ad eorum perfectionem, qui relictis omnibus Christum secuti sunt: quoniam ne quenquam eorum grauaret quibus Euangelium praedicabat, suu victum suis manibus transigebat. vbi magis impletu est quod ait, *Plus omnibus illis laboraui.* & adiunxit, *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* vt hoc quoq; appareat Dei gratiae deputandum, quod & animo & corpore poterat vsque adeo plus omnibus illis laborare, vt neque cessaret ab Euangelio praedicando, neque tamen ex Euangelio, sicut illi, sustentaret hanc vitam, cum id per tot gentes, in quibus Christi nomen non fuerat prophetatum, multo latius atque fertilius seminaret. Vbi ostendit, ex Euangelio viuendi, hoc est victum habendi, non necessitate Apostolis imposita, sed potestatem dari. quam potestatem commemorat idem Apostolus dicens, *Sinos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Si alij potestatis vestra participant, non magis nos? Sed non sumus vsi, inquit, hac potestate.* Et paulo post: *Qui altari seruiunt, inquit, altari comparantur. Sic & Dominus ordinauit ijs qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum.* Satis igitur apertum est, non imperatum, sed in potestate Apostolis positum, vt aliunde non viuerent, nisi ex Euang-

Matt. 14.

Matt. 19.

questio.

Luc. 9.

Artes exercere praedicatoribus Euangelij licet.

2. Thef. 2.

1. Cor. 15.

Euangelizantibus de Euangelio viuere licet. 1. Cor. 9.

Altari seruientes, de altari viuere possunt

gelio, & ab eis quibus Euangelium prædicando, spiritualia feminabant, carnalia meterent, hoc est, carnis huius sustentaculum fumerent, & tanquã milites Christi stipendium debitum acciperent, sicut à prouincialibus Christi. Vnde idem ipse miles egregius paulò superiùs de hac re dixerat.

1. Cor. 9.

Pauli apostoli viri.

Quis militat suis stipendijs vnguant? quod tamen ipse faciebat, quia plus illis omnibus laborabat. Si ergo beatus Paulus vt ea potestate, quam profecto cum cæteris Euangelij prædicatoribus habebat, non cum cæteris vteretur, sed suo stipendio militaret, ne gentes à nomine Christi penitus alienas, doctrina eius quasi venalis offenderet, aliter educatus, artem quam nõ nouerat didicit, vt dum suis manibus transigitur doctor, nullus graualetur auditor: quanto magis beatus Petrus qui iam piscator fuerat, quod nouerat fecit: si ad præsens illud tempus aliud vnde viueret, non inuenit? Sed respondebit quispiam: Et cur non inuenit, cum Dominus promiserat dicens, *Querite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia apponentur vobis?* prorsus etiam sic Dominus quod promisit impleuit. Nam quis alius pisces qui caperentur apposuit? qui non ob aliud credendus est eis ingressisse penuriam, qua compellerentur ire piscatum, nisi dispositum volens exhibere miraculum, vt simul & prædicatores Euangelij sui pasceret, & ipsum Euangelium tanto sacramento quod erat de numero piscium commendaturus, augetet;

Matt. 6. Querite primum regnum Dei, &c. interpretatum.

Dicit ergo Simon Petrus, *Vado piscari.* Dicunt ei qui cum illo erant, *Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt nauem, & illa nocte nihil apprehenderunt (vsque) & cum tanti essent, non est scissum rete.* Hoc est magnum sacramentum in magno Ioannis Euangelio, & vt vehementius commendaretur, loco vltimo scriptum. Quod ergo septem discipuli fuerint in ista piscatione, Petrus & Thomas & Nathanael, & duo filij Zebedæi, & alij duo quorum nomina tacentur, isto suo septenario numero fidem significat temporis. Vniuersum quippe septem diebus voluit tempus. Ad hoc pertinet quod *manè factò Iesus stetit in littore*: quia etiam littus finis est maris, & ideo finem significat seculi. Eundem finem seculi ostendit, & quod Petrus rete extraxit in terram, hoc est in littus: quod ipse Dominus aperuit, vbi alio loco de sagena in mare missa similitudinem dedit, & *eam trahunt*, inquit, *ad littus.* Quo littus quid esset exponens ait, *Sic erit in consummatione seculi.* Sed illa verbi est, non rei gelta parabola. Re autem gelta, sicut hoc loco, qualiter in seculi fine futura sit, ita Dominus alia piscatione significauit Ecclesiam qualiter nunc sit. Quod autem illud fecit initio prædicationis suæ, hoc vero post resurrectionem suam, hinc ostendit illam capturam piscium bonos & malos significare quos nunc habet Ecclesia, istam verò tantummodo bonos, quos habebit in æternum completa in fine huius seculi resurrectione mortuorum. Denique ibi Dominus non sicut hic, in littore stabat, quando iussit pisces capi, sed *ascendens in vnam nauem qua erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum: & in ea sedens docebat turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.* & illic quod captum est piscium, in nauiculis fuit, non sicut hic rete traxerunt in terram. His lignis, & si qua aliqua potuerint reperiri, ibi Ecclesia in hoc seculo, hic vero in fine seculi figurata est. ideo illud ante: hoc autem post resurrectionem Domini factum est: quia ibi nos Christus significauit vocatos, hic resuscitados. Ibi retia non mittuntur in dexteram, ne solos significant bonos: nec in sinistram, ne solos malos, sed indifferenter: *laxate, inquit, retia vestra in capturam*, vt permixtos intelligamus bonos & malos. Hic autem, *Mittite, inquit, in dexteram nauigij rete*: vt significaret eos qui stabant ad dexteram, solos bonos. Ibi rete propter significanda schismata rumpebatur: hic vero quonia tunc iam in illa summa pace sanctorum nulla erant schismata, pertinuit ad Euangelistam dicere: Et cum tanti essent, id est tam magni, non est scissum rete, tanquam illud respiceret vbi scissum est, & in illius mali comparatione commendaret hoc bonum. Ibi capta est multitudo piscium tanta, vt impleta duo nauigia mergerentur, id est in submersione premerentur. Non enim merfa sunt, sed tamen periclitata.

Septenarius numerus.

Littus.

Matt. 13.

Piscatio Apostolorum duplex.

Lucæ 5.

Dextrarum Opus.

Rete non scissum in piscium capturam, quid significet. Nauicularum amaranum Opus.

Vnde enim existunt in Ecclesia tanta quæ gemimus, nisi cum tantæ multitudini obfisti non potest, quæ ad submergendam propemodum disciplinam intrat cum moribus suis à sanctorum itinere penitus alienis? Hic autem miserunt rete in dexteram partem, & iam non valebant illud trahere præ multitudinem piscium. Quid est, & iam non valebant illud trahere? nisi quia illi qui pertinent ad resurrectionem vitæ, id est, ad dexteram, & intra Christiani nominis retia defunguntur, non nisi in littore, id est in fine seculi cum resurrexerint, apparebunt? Ideò non valuerunt sic trahere retia, vt in nauem refunderent quos ceperant pisces, sicut de illis factum est quibus rete diruptum, & nauicula pressæ sunt. Habet istos dextros Ecclesia post finem vitæ huius in somno pacis, velut in profundo latentes, donec ad littus rete perueniat, quod traheretur quasi à cubitis ducentis. Quod autem illic duabus nauiculis, propter circumcisionem & præputium, hoc isto loco ducentis cubitis exilitimo figuratum propter vtriusque generis electos, & circumcisionis, & præputij, tanquam centi & centum: quia in summa centenaria numerum ad dexteram transijt. Postremò in illa piscatione numerus non exprimitur, tanquam illud ibi fiat quod prædictum est per Prophetam, *Annuntiaui & locutus sum: multiplicati sunt super numerum.* Hic verò non sunt aliqui super numerum, sed certus est numerus centum quinquaginta tres. Cuius numeri ratio Domino adiuuante reddenda est. Si enim numerum constituuimus qui Legem significet, quid erunt nisi decem? Decalogum quippe legis, id est decem nouissima illa præcepta, digito Dei in duabus lapideis tabulis primam fuisse conscripta, certissimum est nobis. Sed lex, quando non adiuuat gratia, præuaricatores facit, & tantummodo in terra est. Propter hoc enim maximè ait Apostolus, *Litera occidit spiritus autem viuificat.* Accedat ergo ad literam spiritus, ne occidat litera quæ non viuificat spiritus: sed vt operemur præcepta legis, nõ viribus nostris, sed gratia saluatoris. Cum autè accedit ad legem gratia, id est ad literam spiritus, quodammodo denario numero additur septenarius. Iste quippe numero, id est septenario, significari spiritum sanctum, aduertenda literarum sacrarum documenta testantur. Nempe enim sanctitas vel sanctificatio, ad centum proprie pertinet spiritum. Vnde cum & Pater spiritus sit, & Filius spiritus sit, quoniam Deus spiritus est: & pater sanctus, & filius sanctus sit: proprio tamen nomine amborum, spiritus vocatur spiritus sanctus. Vbi ergo primum in lege sonuit sanctificatio, nisi in die septimo? Non enim sanctificauit Deus diem primum, in quo fecit lucem: aut secundum, in quo fecit firmamentum: aut tertium, in quo discreuit mare à terra, & terra herbam lignumque produxit: aut quartum, in quo sidera sunt creata: aut quintum, in quo animalia quæ in aquis viuunt, & in aere volitant: aut sextum, in quo terrestis anima viua, & ipse homo: sed sanctificauit diem septimum, in quo requieuit ab operibus suis. Conuenienter igitur septenario numero significatur spiritus sanctus. Esaias autem propheta, *Requiescet in eo, inquit, spiritus Domini*, eumque deinceps commendans ab opere vel munere septenario, *Spiritus, inquit, sapientia & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientia & pietatis: & implebit illum spiritus timoris Domini.* Quid? in Apocalypsi nonne septem spiritus Dei dicuntur, cum sit vnus atque idem spiritus, diuidens propria vniciuique prout vult? Sed operatio septenaria vnus spiritus sic appellata est ab eodem spiritu qui scribenti adfuit, vt septem spiritus dicerentur. Cum itaque legis denario spiritus sanctus per septenarium numerum accedit, fiunt decem & septem: qui numerus ab vno vsque ad seipsum computatis omnibus crescens, vsque ad centum quinquaginta tres peruenit. Ad vnum enim si adicias duo, fiunt vti que tres: his si adicias tres, & quatuor, fiunt omnes decem. Deinde si addas omnes numeros qui sequuntur, vsque ad decem & septem, ad supradictum numerum summam perducitur. id est, si ad decem quo ab vno vsque quatuor perueneras, addas quinq; & fiant quindecim: his si addas sex & fiant viginti vnus: his si addas septem, & fiant viginti octo: his si addas octo, & nouem & decem, & fiant quinquagintaquinque: his si

Centenarius numerus.

Psal. 39.

Denarius numerus.

Exod. 31.

Legimus.

1. Cor. 3.

Littera.

ritus viuificanda.

Septenarius numerus.

Sanctus.

Spiritus sanctus attribuitur.

1. Tim. 4.

Spiritus sanctus per seipsum.

1. Cor. 12.

Diei spiritus.

Genes. 1.

Esaias.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

Septenarius numerus.

Pisces.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

Septenarius numerus.

Pisces.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

Septenarius numerus.

Pisces.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

Septenarius numerus.

Pisces.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

Septenarius numerus.

Pisces.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

Septenarius numerus.

Pisces.

Apoc. 1.

1. Cor. 12.

addas vndecim & duodecim & tredecim, & fiat nonaginta
vnum: his rursum quatuordecim & quindecim & sedecim,
& fiant centum triginta sex: huic numero adde illum qui
restat de quo agitur, id est decem & septem, & piscium nu-
merus ille complebitur. Non ergo tantum modo centum
quinquaginta tres sancti ad vitam resurrecturi significan-
tur æternam: qui numerus ter habet etiam quinquagenari-
um numerum: & in super ipsa tria propter mysterium
Trinitatis. Quinquagenarius autem, multiplicatis septem
per septem, & vnus adiectione, completur. Nam septies
septem fiunt quadraginta nouem. Vnus autem additur, vt
eo significetur vnum esse qui per septem, propter opera-
tionem septenariam demonstratur. & nouimus Spiritum
sanctum post ascensionem Domini quinquagesimo die mis-
sum, quem discipuli iussi sunt expectare promissum. Non
igitur frustra dicti sunt hi pisces & tot & tanti, id est, & cen-
tum quinquaginta tres, & magni. Sic enim scriptum est,
*Et traxerunt rete in terram, plenum magnis piscibus centum quin-
quaginta tribus.* Cum enim dixisset Dominus, *Non veni legem
soluere, sed adimplere:* daturus vtique spiritum, per quæ
lex posset impleri, tanquam septem additurus ad decem,
paucissimis verbis interpositis ait, *Qui ergo soluerit vnum de
mandatis istius minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabi-
tu in regno celorum.* Ille ergo poterit pertinere ad nume-
rum piscium magnorum: minimus autem ille, qui soluit
factis, quod docet verbis, in tali Ecclesia potest esse, qua-
lem significat piscium prima illa captura, habentem bonos
& malos: quia & ipsa dicitur regnum celorum, propter
quod ait, *Simile est regnum celorum sagma missa in mare, & ex
omni genere piscium congreganti.* vbi vult intelligi etiam bo-
nos & malos, quos dicit in litore vel in fine seculi separan-
dos. Denique vt ostenderet istos minimos reprobos esse,
qui docent bona loquendo, quæ soluntur malè viuendo:
nec quasi minimos in vita æterna futuros, sed omnino ibi
nō futuros: cum dixisset, *Minimus vocabitur in regno celorum,*
continuo subiicit, *Dico autem vobis, quia nisi abundauerit ius-
titia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabit is
in regnum celorum.* Consequens est ergo, vt qui minimus est
in regno celorum qualis nunc est Ecclesia, non intret in
regnum celorum qualis tunc erit Ecclesia: quoniam do-
cendo quod soluit, ad eorum societatem qui faciunt quod
docent, non pertinebit: & ideo non erit in numero piscium
magnorum: quoniam *quis fecerit & docuerit, magnus vocabitur in
regno celorum:* & quia hic magnus erit, ideo ibi minimus ille
nō erit. Vtq; adeo quippè ibi magni erunt, vt q; ibi minor
est, maior sit eo quo hic nemo maior est. Sed tamē hic qui
magni sunt, id est qui in hoc regno celorum vbi sagma con-
gregat bonos & malos, faciunt bona quæ docent, ipsi erunt
in illa regni celorum æternitate maiores: quos isti ad de-
xerā, & ad resurrectionem vitæ pertinentes indicant pis-
ces. Potest etiam si numerus iste cōsideretur, occurrere ad
Ecclesiæ sanctitatis, quæ per Dominū nostrū Iesum Chri-
stum facta est: vt quoniam septenario numero creatura con-
stat, cum ternarius animæ, & quaternarius corpori tribuitur,
susceptio ipsa hominis significetur, ducanturq; tria septies,
quia pater misit filiū, & pater in filio est, & dono Spi-
ritus sancti de virgine natus est, hæc sunt tria, Pater, & Fi-
lius, & Spiritus sanctus. Septies autē ipse homo temporali
dispensatione susceptus, vt fieret sempiternus. fit ergo sum-
ma numeri viginti vnū, vel tria septies. Hæc autem homi-
nis susceptio, ad liberationem valuit Ecclesiæ, cui ille ca-
put est. At ipsa Ecclesia propter animā & corpus in eodem
septenario numero reperitur. Ducantur itaq; viginti vnū
item septies propter eos qui per hominem dominicum li-
berantur: & fiunt simul 147, cui additur senarius numerus
signū perfectionis, quia partibus suis quæ illum metiuntur,
constat ita vt nihil minus, nihil amplius inuenitur. Meti-
untur quippè illum, vnū, quod habes sexies, & duo quæ habet
ter, & tria quæ habet bis: quæ simul ducta, vnum & duo &
tria, sex fiunt. Quod fortassis ad illud etiam sacramentum
pertineat, quod Deus sexta die perfecit omnia opera sua.
Ad centum igitur & quadraginta septem cum sex adde-
ris, quod signum perfectionis est, fiunt centum quingenta-
tria: qui numerus piscium inuenitur posteaquam iussu do-

mini in dexteram partem missa sunt retia, vbi peccatores,
qui ad sinistram pertinent, non inueniuntur. Peractis ergo
Dominus quadraginta diebus post resurrectionem cum
discipulis suis, id est, comedans eis, quod pro nobis tem-
poraliter gestum est, ascendit in cælum, & post alios qua-
draginta dies misit Spiritum sanctum, quo perficerentur
spiritaliter ad inuisibilia capiendū, qui visibilibus tempo-
ralibusque crediderant, ipsis videlicet decem diebus, post
quos misit Spiritum sanctum, eandem perfectionem, quæ
per Spiritum sanctum confertur, denario indicans. Ergo
quoniam perfectio, quæ fit per spiritum sanctum, quando
adhuc in carne ambulamus, quamuis non viuamus carnal-
iter, cum ipsa temporali dispensatione copuletur, rectè vi-
detur quinquagenarius numerus ad Ecclesiam pertinere,
sed iam purgatam atq; perfectam, quæ temporalis dispen-
sationis fidem, atq; æternitatis futuræ spem charitate am-
plectitur, id est, quasi quadragenariū numero denario copu-
lat. Hæc autem Ecclesia, ad quam pertinet quinquagenari-
us numerus, quia ex tribus generibus hominum eligitur,
Iudæis, gentibus, & carnalibus Christianis, siue quia sacra-
mento Trinitatis imbuitur: numero quo significatur, ad
centenarium & quinquagenarium peruenit: quinquaginta
enim ter ducta, fiunt centum quinquaginta: quo cum addi-
deris ipsa tria, quia insigne & eminens debet esse, quod in
nōmine Patris, & Filij, & Spiritus sancti lauacro regenera-
tionis abluitur, fiunt centum quinquaginta tria: qui nume-
rus piscium inuenitur, quia in dexteram partem missa sunt
retia, & ideo magnos id est perfectos, & regno celorum
aptos habet: vbi iam cōquiescente dispensatione, quæ qua-
dragenario numero significatur, denarius remanet: quam
mercedem sancti qui operantur in vinea, percepturi sunt.
Peracta quippè illa piscatione, dixit eis Iesus;

*Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare
eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est.* Si ergo sciebant,
quid opus erat vt interrogarent? Si autem non opus erat,
quare dictū est, non audebant, quasi opus esset, sed timore
aliquo non auderent? Sensus ergo hic est, Tanta erat eui-
dencia veritatis qua Iesus illis discipulis apparebat, vt eorū
non solum negare, sed ne dubitare quidē nullus auderet:
quoniam si quisquā dubitaret, vtiq; interrogare deberet.
sic ergo dictum est, *Nemo audebat interrogare, tu quis es? ac si
diceretur, Nemo audebat dubitare quin ipse esset.*

*Et venit Iesus, & accepit panem, & dedit eis, & piscem simili-
ter.* Ecce dictum est etiam quod pranderint: de quo pran-
dio aliquid suauē ac salubre dicemus & nos, si pascat & nos.
Superius narratum est, quod isti discipuli quando descen-
derunt in terram, *viderunt prunas positas, & piscem superpositū,
& panem.* Vbi non est intelligendum etiam panem fuisse
superpositum prunis, sed tantum subaudiendum, viderunt
quod verbum si repetamus ex loco vbi subaudiendū est,
ita totum dici potest, *Viderunt prunas positas, & piscem
superpositum, & panem viderunt.* Vel ita potius, viderunt
prunas positas, & piscem superpositum, viderunt & panem.
Iubente etiam Domino attulerunt & de piscibus quos ipsi
ceperant. Quod eos fecisse, quamuis à narrante non est ex-
pressum, tamen Dominum iussisse non tacitū est: ait enim,
Afferte de piscibus quos nunc prendidistis. & vti que iubente illo
eos non fecisse quis credat? Hinc ergo fecit prandium Do-
minus illis septem discipulis suis, de pisce scilicet quæ prunis
superpositum viderant: huic adiungens ex illis quos
ceperant. De pane quidem nihilominus eos vidisse narra-
tum est. Piscis affus, Christus est passus: ipse & panis qui de
cælo descendit. Huic cōcorporatur Ecclesia ad participan-
dum beatitudinem sempiternam. Propter quod dictum
est, *Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.* vt omnes qui hæc
spem gerimus, per illum septenarium numerum discipu-
lorum, per quem potest hoc loco nostra vniuersitas intel-
ligi figurata, tanto sacramento nos communicare nosse-
mus, & eidem beatitudini sociari. Hoc Domini prandium
est cum discipulis suis, quo Ioannes Euangelium suum,
cum haberet de Christo alia multa quæ diceret, magna, vt
existimo, & rerum magnarum contemplatione concludit.
Hic enim Ecclesia qualis in solis bonis futura est, signi-
ficatur per capturā centum quinquaginta triū piscium:

Quinqua-
genarius
numerus.

Piscis af-
fus, Chri-
stus passus.

& eis qui hæc credunt, sperant, diligunt, participatio tantæ beatitudinis per hoc prandium.

Hoc iam tertio inquit, manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset à mortuis. Quod non ad ipsas demõstrationes, sed ad dies referre debemus: id est primo die cum resurrexit: & post dies octo quando discipulus Thomas vidit & credidit: & hodie quando hoc de piscibus fecit. Post quot aut dies id fecerit, dictum non est. Nam ipso primo die non semel visus est, sicut Euangelistarum omnium testimonia collata demõstrant: sed, sicut dictum est, numerandæ sunt manifestationes eius, ut ista sit tertia. Prima quippè habenda est eademq; vna, propter vnum diem, quotiescunq; se & quibuscunq; & die illo quo resurrexit, ostendit. Secunda post dies octo: & hæc tertia: & deinde quoties voluit, vsque ad diem quadragesimum, quo ascendit in cælum: quamuis non scripta sint omnia.

Cum ergo prandisset, dicit Simoni Petro: Simon Ioannis, diligis me plus his? &c. Hunc inuenit exitum ille negator, & amator præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus. Hunc inuenit exitum, ut pro eius nomine perfecta dilectione moreretur, cum quo se moriturum parua festinatione promiserat. faciet eius resurrectione firmatus, quod immature pollicebatur infirmus. Hoc enim oportebat, ut prius Christus pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi prædicatione moreretur. Præpostulerum fuit quod audere ceperat humana temeritas, cum istum disposuisset ordinem veritas. Animam suam positurum se pro Christo Petrus putabat, pro liberatoe liberandus, cum Christus venisset animam suam positurum pro suis omnibus, in quibus erat & Petrus. quod ecce iam factum est. Nunc iam firmitas cordis ad suscipiendam mortem pro nomine Domini vera ipso donante sumatur, non falsa nobis errantibus præsumatur. Nunc est ut vitam huius non metuamus interitum: quia resurgente Domino, vitam alterius præcessit exemplum. Nunc est Petre, ut mortem non timeas: viuuit quem mortuum dolebas: & quem pro nobis mori carnali amore prohibeas, ausus es præuenire doctorem, formidasti eius persecutorem. iam pretio pro te fuso, nunc est ut sequaris emptor: & sequeris omnino vsque ad mortem crucis. Verba eius audisti, quem iam veracem probasti. Passurum te ipse prædixit, qui te prædixerat negaturum. Sed prius Dominus quod sciebat interrogat, nec semel, sed iterum ac tertio, utrum Petrus eum diligat: nec aliud toties audit à Petro, quam se diligit: nec aliud toties commendat Petro, quam suas oues pasci. Redditur negationi trina trina confessio ne minus amori lingua feruiat, quam timori: & plus vocis elucuisse videatur mors imminens, quam vita præsens. Sic amoris officium, pascere dominicum gregem: si fuit timoris indicium, negare pastoris. Qui hoc animo pascunt oues Christi, ut suas velint esse, non Christi: se conuincunt amare, non Christum, vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cupiditate, non obediendi & subueniendi & Deo placendi charitate. Contra hoc ergo vigilat toties inculcata ista vox Christi, quos Apostolus gemit sua querere, non quæ Iesu Christi. Nunquid est aliud, Diligis me: pascue oues meas? quam si diceretur, Si me diligis, non te: pascere te, cogita oues meas: & sicut meas pascue, non sicut tuas: gloriam meam in eis quære, non tuam: Dominum meum, non tuum: lucra mea, non tua: ne sis in eorum societate, qui pertinent ad tempora periculosa, seipso amantes, & cætera quæ huic malorum initio conueniunt. quod vitium maxime cauendum est eis, qui pascunt oues Christi, ne sua querant, non quæ Iesu Christi, & in usus cupiditatum suarum conferant, pro quibus sanguis fusus est Christi. Cuius amor in eo qui pascit oues eius, in tam magnum debet spirituales crescere ardorem, ut vincat etiam mortis naturalem timorem, quo mori nolumus, & quando cum Christo viuere volumus. Nam & Apostolus Paulus dicit se habere concupiscentiam dissolui, & esse cum Christo: ingemiscit tamen grauatus, & non vult spoliari, sed superuelli, ut absorbeat mortale à vita: Et huic Dominus dilectori suo;

Cum senueris, inquit, extendes manus tuas, & alius te cinget, &

ducet quod non vis. Hoc enim dixit ei, significans qua morte clarificaturus erat Deum. Extendes, inquit, manus tuas, hoc est crucifigeris. Ad hoc autem ut venias, alius te cinget, & ducet non quod vis, sed quod non vis. Prius dixit quod fieret, & deinde quomodo fieret. Non enim crucifixus, sed utique crucifigendus, quod nollet et ductus, nam crucifixus, non non quod volebat abijci, sed potius quod volebat. Solutus quippè à corpore, volebat esse cum Christo: sed, si fieri posset, præter mortis molestiam, vitam concupiscebatur æternam: ad quam molestiam nolens ductus est: sed ab ea volens eductus est. Nolens ad eam venit, sed volens eam vicit, & reliquit hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, vsque adeo naturalem, ut cum B. Petro nec senectus auferre potuerit, cui dictum est, Cum senueris, duceri quod non vis. Quem quidem affectum propter nos consolandos etiam in se, transfigurauit ipse saluator dicens: Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. qui utique mori venerat, & habebat mortis necessitatem, sed voluntaria potestate positurus animam suam, & rursus eadem potestate sumpturus. Sed molestia quantacumque sit mortis, debet eam vincere vis amoris, quo amatur ille: qui cum sit vita nostra, etiam mortem voluit perferre pro nobis. Nam si nulla esset mortis vel parua molestia, non esset tam magna gloria martyrum. Sed si pastor bonus qui posuit animam suam pro ouibus suis, ex ipsis ouibus tam multos martyres fecit, quanto magis debent vsque ad mortem pro veritate certare, & vsque ad sanguinem aduersus peccatum, quibus oues ipsas pascendas, hoc est pascendas regendasque committit? Ac per hoc præcedente passionis eius exemplo, quis non videat magis debere imitando pastori hæere pastores, si eum multa etiam imitatae sunt oues? sub quo pastore vno, in grege vno, & pastores ipsi sunt oues. Omnes quippè fecit suas oues, pro quibus est omnibus passus: quia & ipse ut pro nobis pateretur, ouis est factus. Cum ergo prænucciasset Dominus Petro qua morte clarificaturus esset Deum, dicit ei, Sequere me: &c. vsque; Sed si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Cur enim dicitur Petro, Sequere me: nec dicitur cæteris qui simul aderant, & profecto eum sicut magistrum discipuli sequebantur? Et si ad passionem intelligendum est, nunquid solus pro Christiana veritate passus est Petrus? nonne ibi erat in illis septem alius filius Zebedæi, frater Ioannis, qui post eius ascensionem ab Herode manifestatur occisus? Verum aliquid dixerit, quoniam non est Iacobus crucifixus, merito dictum esse Petro, sequere me: qui non solum mortem, sed etiam mortem crucis, sicut Christus, expertus est. Si hoc & nihil aliud quod sit conuenientius, potuerit inueniri: cur ergo de Ioanne dictum est, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? & repetitum est, Tu me sequere: tanquam ille ideo non sequeretur, quoniam eum manere voluit donec veniat? Quis facile aliud dictum esse credat, quam quod fratres crederent, qui tunc erant, quod scilicet non esset discipulus ille moriturus: sed donec Iesus veniret, iste maneret in vita? Sed hanc opinionem Ioannes ipse abstulit, non hoc dixisse Dominum aperta contradictione declarans. Cur enim subiungeret;

Non dixit Iesus, non moritur. Nisi, ne hominum cordibus quod falsum fuerat inhaereret? Sed cui placet, adhuc resistat, & dicat verum esse quod ait Ioannes, non dixisse Dominum quod discipulus ille non moritur, sed hoc tamen significatum esse talibus verbis, qualia eum dixisse narravit: & asserat Ioannem Apostolum viuere: atque in illo sepulcro eius quod est apud Ephesum, dormire potius eum, quam mortuum iacere contendat: assumatque in argumentum, quod illic terra sentim scateret & quasi ebullire perhibetur, atque hoc eius anhelitu fieri, siue constanter siue pertinaciter asseueret. Non enim possunt deesse qui credant, si non desunt qui etiam Moysen asserant viuere: quia scriptum est, eius sepulcrum non inueniri, & apperuit cum Domino in monte vbi & Helias fuit, quem mortuum legimus non esse, sed raptum, quasi Moyli corpus non potuerit alicubi sic abscondi, ut prorsus homines lateret vbi esset, atque inde ad horam diuinitus excitari, quando cum Christo Helias & ipse sunt visi, sicut ad horam multa sanctorum corpora surrexerunt quando passus est Christus, & post eius resurrectionem

Apparitiones coram peccatis resurrectionem.

Mortuus est in quibus visus.

Matt. 16.

Pastorum Christiano- rum institutio.

Philipp. 2. Ioannes Apostolus & Euangelista à Christo præcesserit dilectum.

Mortui timor naturalis. Philip. 1.

Pauli timor mortis.

Vitalis mansuetudo est. Mortis communitas.

Matt. 11.

Martyrum gloria.

Quis dicitur Christianus.

Act. 1.

Ioannes Evangelista an mortuus fuerit.

Sepulcrum Ioannis & marie eius.

Moyli corpus non potuerit alicubi sic abscondi.

Matt. 27.

apparuerunt multis in sancta, sicut scriptum est, *ciuitate*. Sed nunquid hinc tanta illa soluitur quaestio, si magno miraculo, qualia potest facere omnipotens, tamdiu viuum corpus in sopore sub terra est, donec veniat terminus saeculi? Quinimò fit amplior & difficilior, cur discipulo Iesus quem praeter ceteris diligebat, intantum vt supra pectus eius discumbere mereretur, pro magno munere longum in corpore donauerit somnum, cum beatum Petrum peringentem martyrij gloriam ab onere ipsius corporis soluerit, eique concesserit quod Apostolus Paulus se concupisse dixit & scripsit, dissolui, & esse cum Christo? Si autem, quod magis creditur, ideò sanctus Ioannes ait non dixisse Dominum, non moritur, ne illis verbis quæ dixit, hoc voluisse intelligi putaretur, corpusque eius in sepulchro eius exanime, sicut aliorum mortuorum, iacet: restat vt si verè ibi sit, quod sparsit fama de terra quæ subinde ablata succreuit, aut ideò fiat, vt eo modo commendetur pretiosa mors eius, quoniam nõ eam commendat martyrium: (non enim cum pro fide Christi persecutor occidit) aut propter aliquid aliud, quod nos latet: manet tamen quaestio cur dixerit Dominus de homine morituro, *Si eum volo manere donec veniam*. Illud etiam in his duobus Apostolis Petro & Ioanne quem non moueat ad quaerendum, cur Ioannem plus dilexerit Dominus, cum ipsum Dominus plus dilexerit Petrus? Vbiunque enim se commemorat Ioannes, vt nomine suo tacito ipse posuit intelligi, hoc addit quod eum diligebat Iesus, quasi solum diligeret: vt hoc signo discerneretur à cæteris, quos omnes vtique diligebat. Quid ergo nisi amplius se dilectum, cum hoc diceret, volebat intelligi? quod absit vt mendaciter diceret. Quod autem maius dare potuit Iesus maioris erga eum suæ dilectionis indicium, quam vt homo cum cæteris condiscipulis suis socius tantæ salutis, solus tamen recubuerit super pectus ipsius saluatoris? porro quod Apostolus Petrus plus alijs dilexerit Christum, possunt quidem documenta multa proferri: sed vt longè in alia nõ eamus, in ipsius tertiæ manifestationis paulo superius lectione quæ illà præcedit, satis euidenter apparet, vbi interrogans eum dixit, *Diligis me plus his?* quod vtique sciebat, & tamen interrogabat, vt etiam nos qui legimus Euangelium, amorem Petri erga Dominum, & illo interrogante, & illo respondente nossemus. Quod autem in eo quod respondit Petrus, *Amo te*: non addit, *plus his*: hoc respondit quod de seipso sciebat. Non enim quantum ab alio quolibet diligeretur, scire poterat, qui cor alterius videre non poterat: sed tamen superioribus verbis dicendo, *Etiam Domine, tu scis*: satis & ipse declarauit scientem Dominum interrogasse quod interrogauit. Sciebat igitur Dominus non solum quod diligeret, verum etiam quod plus illis eum diligeret Petrus: & tamen si proponamus quærentes, quis duorum sit melior, vtrum qui plus, an qui minus diligit Christum: quæ dubitabit respondere, eum qui plus diligit, esse meliorem? Item si proponamus, quis duorum sit melior, vtrum quem minus, an quem plus diligit Christus: eum qui plus diligitur à Christo, meliorem proculdubio respondebimus. In illa ergo comparatione quam prius proposui, Petrus Ioanni, in hac vero altera Ioannes anteponitur Petro. Proinde tertiam sic proponimus, *Quis est duorum discipulorum melior, qui minus quam condiscipulus eius diligit Christum, & plus quam condiscipulus eius diligitur à Christo: an ille quem minus quam condiscipulum eius diligit Christus, cum plus ipse quam suus condiscipulus diligit Christum?* Hic plane cunctatur responsio, & augetur quaestio. Quantum autem ipse sapio, meliorem qui plus diligit Christum, feliciorem vero quem plus diligit Christus, facile responderem, si iustitiam liberatoris nostri minus eum diligentis à quo plus diligitur, & eum plus à quo minus diligitur, quemadmodum defenderem, peruiderem. Aggrediar tamen de soluenda quaestione tam ingenti, pro viribus quas ipse donauerit, disputare. Hucusque enim propolita est, non exposita. Exponenda vero eius hoc sit exordium, vt meminerimus, in hoc corruptibili corpore, quod aggrauat animam, vitam nos miseram viuere: sed qui iam redempti per mediatorem sumus, & Spiritum sanctum pignus accepimus,

beatam vitam in spe habemus, etsi re ipsa nõ dum tenemus. Spes autem quæ videtur, nõ est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod nõ videmus, speramus, per patientiam expectamus. Hanc itaque vitam, de qua scriptum est, *Nunquid non tentatio est vita humana super terram?* in qua cotidie clamamus ad Deum, *Libera nos à malo*: cogitur homo tolerare etiam remissis peccatis, quamuis vt in eam veniret miseriam, primum fuerit causa peccati: productior est enim poena quam culpa, ne parua putaretur culpa, si cum illa finiretur & poena. Hæc est istorum dierum, quos in hac mortalitate agimus malos, quamuis in eis diligamus videre dies bonos, fienda quidem, sed non reprehendenda conditio. Venit enim de ira Dei iusta, de qua scriptura legens, *Homo, inquit, natus ex muliere, breuis vita, & plenus ira*. In hac ira sua continens, sicut scriptum est, misericordione suas Deus, præter alia solatia miserorum quæ generi humano præbere non cessat, misit filium suum vnigenitum, per quem creauit vniuersa, vt manens Deus fieret homo, vt esset mediator Dei & hominum homo Christus Iesus: in quem credentes, per lauacrum regenerationis soluto reatu omnium peccatorum, liberarentur à damnatione perpetua, & viuerent in fide & spe & caritate. Et quia in ipso quoque ambulantes, non sunt sine peccatis, quæ de huius vitæ infirmitate subrepunt, dedit elemosynarum remedia salutaria, quibus eorum adiuuaretur oratio, vbi eos dicere docuit, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. Hoc agit Ecclesia spe beata in hac vita ærumnosa: cuius Ecclesiæ Petrus Apostolus propter Apostolatus sui primatum gerebat figurata generalitate personam. Quod enim ad ipsum proprie pertinet, natura vnus homo erat, gratia vnus Christianus, abundantiore gratia vnus idemque primus Apostolus. Sed quando ei dictum est, *Tibi dabo clauas regni caelorum: quod ligaueris super terram, erit ligatum & in caelis: & quodcuque solueris super terram, erit solutum & in caelis*: vniuersam significabat Ecclesiam, quæ in hoc sæculo diuersis tentationibus velut imbribus fluminibus, & tentationibus qua viuitur, nõ cadit, quoniam fundata est super petram, vnde Petrus nomen accepit. Non enim à Petro petra, sed Petrus à petra: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur. Ideò quippe ait Dominus, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, quia dixerat Petrus, *Tu es Christus filius Dei viui: super hanc ergo, inquit, petram, quam cõfessus est, ædificabo Ecclesiam meam*. Petra enim erat Christus: super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. *Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere, præter id quod possum est, quod est Christus Iesus*. Ecclesia ergo quæ fundatur in Christo, clauas ab eo regni caelorum accepit in Petro: id est, potestatem soluendi, ligandi que peccata. Quod est enim per proprietatem in Christo Ecclesia, hoc est, per significationem Petrus in petra, qua significatione intelligitur Christus petra, Petrus Ecclesia. Hæc igitur Ecclesia, quam significabat Petrus, quamdiu degit in malis, amando & sequendo Christum, liberatur à malis. Magis autem sequitur in eis, qui certant pro veritate vsque ad mortem. Sed vniuersitati dicitur, *Sequere me*: pro qua vniuersitate passus est Christus, de quo dicit idem Petrus, *Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, vt sequamur vestigia eius*. Ecce propter quod ei dictum est, *Sequere me*. Est autem alia vita immortalis, quæ non est in malis. *Ibi facie ad faciem videbimus, quod hic per speculum & in enigmate videtur*, quando multum in concupiscenda veritate proficitur. Duas itaque vitas sibi diuinitus prædicatas & commendatas nouit Ecclesia, quarum vna est in fide, altera in specie. Vna in tempore peregrinationis, altera in æternitate mansionis. Vna in labore, altera in requie. Vna in via, altera in patria. Vna in opere actionis, altera in mercede contemplationis. Vna declinat à malo, & facit bonum: altera nulum habet à quo declinet malum, & magnum quo fruatur bonum. Vna cum hoste depugnat, altera sine hoste regnat. Vna carnales libidines frenat, altera spiritualibus delectationibus vacat. Vna subuenit indigenti, altera ibi est vbi nullum inuenit indigentem. Vna aliena peccata, vt sua sibi ignoscantur, ignoscit: altera nec patitur quod

Phil. 1.
Ioh. 14.
Ioh. 15.
Ioh. 16.
Ioh. 17.
Ioh. 18.
Ioh. 19.
Ioh. 20.
Ioh. 21.
Ioh. 22.
Ioh. 23.
Ioh. 24.
Ioh. 25.
Ioh. 26.
Ioh. 27.
Ioh. 28.
Ioh. 29.
Ioh. 30.
Ioh. 31.
Ioh. 32.
Ioh. 33.
Ioh. 34.
Ioh. 35.
Ioh. 36.
Ioh. 37.
Ioh. 38.
Ioh. 39.
Ioh. 40.
Ioh. 41.
Ioh. 42.
Ioh. 43.
Ioh. 44.
Ioh. 45.
Ioh. 46.
Ioh. 47.
Ioh. 48.
Ioh. 49.
Ioh. 50.
Ioh. 51.
Ioh. 52.
Ioh. 53.
Ioh. 54.
Ioh. 55.
Ioh. 56.
Ioh. 57.
Ioh. 58.
Ioh. 59.
Ioh. 60.
Ioh. 61.
Ioh. 62.
Ioh. 63.
Ioh. 64.
Ioh. 65.
Ioh. 66.
Ioh. 67.
Ioh. 68.
Ioh. 69.
Ioh. 70.
Ioh. 71.
Ioh. 72.
Ioh. 73.
Ioh. 74.
Ioh. 75.
Ioh. 76.
Ioh. 77.
Ioh. 78.
Ioh. 79.
Ioh. 80.
Ioh. 81.
Ioh. 82.
Ioh. 83.
Ioh. 84.
Ioh. 85.
Ioh. 86.
Ioh. 87.
Ioh. 88.
Ioh. 89.
Ioh. 90.
Ioh. 91.
Ioh. 92.
Ioh. 93.
Ioh. 94.
Ioh. 95.
Ioh. 96.
Ioh. 97.
Ioh. 98.
Ioh. 99.
Ioh. 100.

Rom. 8.
Iob. 7.
Matth. 6.
Peccatum malorum omnium nostrorum causa. Psal. 33.
Iob. 14.
Psal. 76.
Elemosynarum remedia. Matth. 6.
Petri dignitas.
Matt. 16.
Petrus à petra dicitur non contrã.
1. Cor. 10.
1. Cor. 3.
Petrus Ecclesie.
1. Pet. 2.
Piscines Christi voluntarie, nostre necessitate.
Vita due Ecclesie.

ignoscit, nec facit quod sibi possit ignosci. Vna bona & mala discernit, altera quæ bona sunt cernit. Ergo vna bona est, sed adhuc misera altera melior, & beata. Ista significata est per Apostolum Petrum, illa per Ioannem. Tota hic agitur ista vsque in huius sæculi finem, & illic inuenit finem: differtur illa complenda post huius sæculi finem, sed in futuro sæculo non habet finem. Idem dicitur huic, *Sequere me*: de illo autem, *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te tu me sequere*. Quid enim & hoc, quantum sapio, quantum capio, quid est hoc? nisi, *tu me sequere* per imitationem perferendi temporalia mala: ille maneat donec sempiterna venio redditurus bona: quod apertius ita dici potest, *Perfecta me sequatur actio, informata meæ passionis exemplo*: inchoata verò contemplatio maneat donec venio, perficienda cum venero. Sequitur enim Christum perueniens vsque ad mortem pia plenitudo patientiæ: manet autem donec veniat Christus, tunc manifestanda plenitudo scientiæ. Hic quippe tolerantur mala huius mundi in terra morientium, ibi videbuntur bona Domini in terra viuentium. Quod enim ait, *Volo enim manere donec veniam*, non sic intelligendum est quasi dixerit remanere vel permanere, sed expectare quoniam quod per eum significatur, non vtrique nunc, sed cum venerit Christus, implebitur. Quod autem per hunc significatur, cui dictum est, *Tu me sequere*, nisi nunc agatur, nec peruenietur ad illud quod expectatur. In hanc autem actiua vita quâto magis Christum diligimus, tanto facilius liberamur à malo. At ipse nos minus diligit quales nunc sumus: & hinc idem liberat, ne semper tales simus. Ibi vero amplius nos diligit, quoniam quod ei displiceat, & quod à nobis auferat, non habebimus. Nec ob aliud hic nos diligit, nisi vt sanet, & transferat ab ijs quæ non diligit. Hic ergo minus, vbi non vult, remaneamus: ibi amplius, quò vult, transeamus, & vnde nò vult pereamus. Amet ergo eum Petrus, vt ab ista mortalitate liberemur: ametur ab eo Ioannes, vt in illa immortalitate seruemur. Sed ista ratione illud ostenditur, cur amplius Ioannem quàm Petrum amauerit Christus, non cur amplius Petrus quàm Ioannes amauerit Christum. Neque enim sic plus nos diligit Christus in futuro sæculo (vbi cum illo sine fine viuemus) quàm in isto, vnde eruiamur, vt illic semper simus: & propterea nos tunc eum minus dilecturi nò sumus, quâdo meliores erimus: cum meliores vtrique, nisi amplius eum diligendo, nullo modo esse possimus. Cur ergo Ioannes minus eum diligebat quàm Petrus, si eam vitam significabat, in qua est multo amplius diligendus? nisi quia propterea dictum est, *Volo eum manere*, id est, expectare, *donec venio*: quoniam & ipsum amorem, qui tunc amplior erit, nondum habemus, sed futurum expectamus, vt cum ipse venerit, habeamus. Nam sicut in epistola sua idem dicit Apostolus, *Nondum apparuit quod erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est*. Tunc ergo amplius quod videbimus, diligemus. Ipse autem Dominus, illam quæ futura est virâ nostram, qualis in nobis futura sit, sciens prædestinatione, plus amat, vt ad eam nos amando perducatur. Quocirca quoniam *vniversa via Domini misericordia & veritas*, miseriam nostram presentem nouimus, quia sentimus: & idem misericordiam Domini, quam nobis de miseria liberandis exhiberi volumus, plus amamus: eamque quotidie maximè peccatorum remissione poscimus & habemus. Hoc per Petrum significatum est plus amantem, sed minus amatum, quia minus nos amat Christus miseros quàm beatos. Veritatis enim contemplationem, qualis tunc futura est, minus amamus, quia

nondum nouimus, nec habemus. Hæc per Ioannem significata est minus amantem, atque idem & ad ipsam, & ad eius in nobis amorem, qualis ei debetur, implendum, donec veniat Dominus, expectantem, sed plus amatum: quia id quod per illū figuratum est, hoc efficit beatum. Nemo istos tamè insignes Apostolos separat: & in eo quod significabat Ioannes, ambo futuri erant. Significandò sequebatur iste, manebat ille. Credendo autem ambo mala presentia huius miseriæ tolerabant. Ambo futura bona illius beatitudinis expectabant. Nec ipsi soli, sed vniversa hoc facit sancta Ecclesia sponsa Christi, ab istis tentationibus eruenda, in illa felicitate seruanda: quas duas vitas Petrus & Ioannes figurauerunt, singuli singulas, verum & in hac temporaliter ambulauerunt ambo per fidem, & illa in æternum fruuntur ambo per speciem. Omnibus igitur sanctis ad Christi corpus inseparabiliter pertinentibus, propter huius vitæ procellosissimæ gubernaculum, ad ligandâ & soluenda peccata, clauis regni cœlorum primus Apostolorum Petrus accepit, eisdemque omnibus sanctis, propter vitæ illius sacratissimæ quietissimum sinum, super pectus Christi Ioannes Euangelista discubuit: quoniam nec iste solus, sed vniversa Ecclesia ligat soluitque peccata: nec ille de Christi diuinitate, & de totius diuinitatis Trinitate atque vnitatem sublima (quæ in illo regno facie ad faciem contemplanda, nunc autem donec veniat Dominus, in speculo atque ænigmate contuenda sunt) quæ prædicando ruclaret, de fonte dominici pectoris solus bibit, sed ipse Dominus ipsum Euangelium pro sua cuiusque capacitate omnibus suis bibendum toto terrarum orbe diffudit. Sunt qui senserint, & hi quidem nò contemptibiles sacri eloquij tractatores, à Christo Ioannem Apostolum propterea plus amatum, quòd neque vxorem duxerit, & ab ineunte pueritia castissimus vixerit. Hoc quidem in scripturis canonicis nò euidenter apparet: veruntamen id quoque multum adiuuat congruentiam huiusce sententiæ, quod illa vita per eum significata est, vbi non erunt nuptiæ.

Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimonium eius. Sunt autem, inquit, & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. Non spatio locorum credendum est, mundum capere nò posse, quæ in eo scribi quo modo possent, si scripta non ferret: Sed capacitate legentium comprehendere fortasse non possent: quamuis salua rerum fide plerumque verba excedere videantur fidem: quod non fit quando aliquid quòd erat obscurum vel dubium, causa & ratione reddita exponitur: sed quando id quòd apertum est, vel augetur, vel extenuatur, nec tamen à tramite significandæ veritatis erratur: quoniam sic verba rem quæ indicatur, excedunt, vt voluntas loquentis nec fallentis appareat, qui nouit quoutque credatur, à quo vltra quàm credendum est, vel minuitur loquendo aliquid, vel augetur. Hunc loquendi modum Græco nomine hyperbolem vocant: qui modus, sicut hoc loco, ita in nònullis alijs diuinis literis inuenitur, vt est, *Posuerunt in cælum os suum, & Verticem capilli per ambulantium in delictis suis*. & multa huiusmodi, quæ scripturis sanctis non duntaxat, sicut alij tropi, hoc est locutionum modi: de quibus operosius disputarem, nisi Euangelista terminante Euangelium suum, etiam compelleret meum terminare sermonem.

Expositionis Bedæ presbyteri in Ioannis Euangelium, finis.

Sequuntur eiusdem venerabilis Bedæ presbyteri, famuli Christi, expositiones optime in Acta Apostolorum, decenti ordine & quadranti serie: tum, quòd ab eodem Luca Euangelista, à quo proximè expositum Euangelium, conscripta sunt: tum, quia phrasi Euangelicæ maximè omnium consentiunt: tum etiam, quòd his fortè de causis post Euangelia & Epistolas Pauli, in quas seorsum Explicationes idem auctor collegit, in Biblijs vulgatis citari solent. Post quæ, iuxta prædictum ordinem in Epistolas Catholicas, ac demum in Apocalypsim Diui Ioannis addemus eiusdem Explanations: hunc Tomum, non inasperate, nec infideliter clausuri.

**PROLOGVS VE-
NERABILIS BEDÆ
PRESBYTERI FAMVLI CHRISTI,
AD ACCAM EPISCOPVM, IN EXPO-
SITIONEM ACTVVM
Apostolorum.**

*Domino in Christo desideratissimo & verè beatissimo
Acca Episcopo, Beda, perpetuam in Do-
mino salutem.*

Acepi creberrimas beatitudinis tuæ literas, quibus me commonere dignatus es, ne mentis acumen inerti otio torpere & obdormire permittam, sed meditando scrutandisque cotidie scripturis vigil atque indefessus insistam, & post expositionem Apocalypseos sancti Evangelistæ Ioannis, quam fratris nostri Eusebij rogatu tribus libris complexam, mox tibi transcribendam destinavi, in explanationem quoque beati Evangelistæ Lucæ, iuxta veltigia patrum, quantum valeam sudoris impendam. Quod quia facere necdum potui, & operis videlicet immensitate perterritus, & obstreptentium causarum (quas tu melius nosti) necessitate præpeditus, ne tamen tuæ postulationis contemneretur auctoritas, quod interim potui, feci. Mihi enim opusculum in Actus Apostolorum, quod ante non multos dies editum, & velocissimè quantum tempus dederat, ne tua sacrosancta voluntas impeditur, emendatum membranulis indideram. Vbi ea quæ vel mysticè gesta vel obscurius dicta videbantur, prout potui dilucidare tentavi. In quo me opusculo cum alij plurimi fidei Catholicae scriptores, tum maximè iuuit Arator sanctæ Romanæ Ecclesiæ subdiaconus, qui ipsum ex ordine librum heroico carmine percurrens, nonnullos in eodem metro allegoriæ flores admiscuit: occasionem mihi tribuens, vel alia ex his colligendi, vel eadem planius exponendi. Actus igitur Apostolorum (vt beatus Hieronymus ait) nudam quidem sonare videntur historiam, & nascentis Ecclesiæ infantiam texere: sed si nouerimus eorum scriptorem Lucam esse medicum, cuius laus est in Evangelio, animaduertimus pariter omnia verba illius, animæ languentis esse medicinam. E quibus nos aliqua iusta modulum nostræ paruitatis exposituri, primo admonere curabimus, ipsum Evangelistam Lucam, vt dictum est, iuxta traditionem veterum Ecclesiæ tractatorum, medicinæ artis fuisse peritissimum, & magis Græcas literas scisse quàm Hebræas. Vnde sermo eius tam in Evangelio quàm in Actibus Apostolorum, comptior est, & secularium redolet eloquentiam, magisque testimonij Græcis vtitur quàm Hebræis. Ex quo accidit, quod maximè miror, & propter ingenij tarditatem vehementissimo stupore percussus nescio perferuari, qua ratione cum in Hebraica veritate à diluuiò vsque ad Abraham decem generationes inueniantur, ipse Lucas qui Spiritu sancto calamum regente nullatenus salum scribere potuit, vndecim generationes iuxta septuaginta interpretes adiecto Cainam, in Evangelio ponere maluerit. Ideò autem in Euangelij Procemio dicit tibi visum esse ex ordine diligenter scribere, quoniam hoc multi conati sunt. Sed eos debemus accipere, quorum in Ecclesia multa extat auctoritas, quia id quod conati sunt, implere minimè potuerunt. Ille autem non solum vsque ad resurrectionem, as-

sumptionemque Domini perduxit narrationem suam, vt in quatuor auctoribus Euangelicæ scripturæ dignum suo labore haberet locum, verum etiam deinceps quæ per Apostolos gesta sunt, quæ sufficere credidit ad ædificandam fidem legentium vel audientium ita scripsit, vt solus eius liber fide dignus haberetur in Ecclesia de Apostolorum Actibus narrantis, reprobatis omnibus qui non ea fide qua oportuit, facta dictaque Apostolorum scribere ausi sunt. Eo quippe tempore scripserunt Marcus & Lucas, quo non solum ab Ecclesia Christi, verum etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus Apostolis probari poterunt. Nam Domini nutu gerebatur, vt non solum Apostoli qui viderant, sed & discipuli qui auditu didicerant, facta Christi dictaque conscriberent, quatenus sequentibus Ecclesiæ doctoribus ea quæ non viderant prædicandi scribendique fiducia pariter & auctoritas præberetur, Actus vero Apostolorum, & præcipuè beati Pauli, cuius indiuiduus in peregrinando comes exiit beatus Lucas, sicut viderat ipse composuit. Quorum contextus omnis quantum ex aliorum historijs animaduertere potuimus, continet annos vigintiocto, id est, Tiberij Cæsaris annos sex, Caij annos quatuor, Claudij annos quatuordecim. Cuius principis Petrus Apostolus Romam venit, & in quarto anno fame facta, octauo anno sunt Iudæi Roma expulsi. Item Neronis quatuor annos, quorum duos extremos beatus Paulus Romæ in libera mansit custodia. Ex quo intelligimus, in eadem vrbe librum esse compositum. Itemque vt per Iudæorum quoque Reges eadem tempora discernam, Herodes, Philippus, & Lysanias Tetrarchæ præfuerunt annis sex. Herodes Rex qui & Agrippa qui Cæsareæ periit, annos septem. Agrippa filius eius, sub quo Paulus Romam missus est, annos quindecim. Cuius restant vsque ad subuersionem Hierosolymorum anni duodecim. Hæc distinctius excuro sum, vt cum eiusdem libelli reuoluas historiam, quid sub quo tempore gestum sit, euidenter agnoscere possis. Mihi autem & explanatiunculam Epistolæ beatissimi Evangelistæ Ioannis, cuius maximam partem ex Homilijs sancti Augustini latissima suauitate diffusis, compendiosius breuiatur excerpti. Nonnulla vero in calce etiam proprio sudore subtexui. In quo vtroque opere, si quid utilitatis inueneris, De donis ascribe. Si quid superflui meæ fragilitati compatere. Intercedentem pro nobis beatitudinem vestram Dominus omnipotens ad regimen Ecclesiæ perpetuo conferuet incolumen.

Marci & Lucæ auctoritas.

Actus Apostolorum. 28. annis.

Iudæorum Regum tempora.

INCIPIT EXPOSITIO

**VENERABILIS BEDÆ PRESBY-
TERI SVPER ACTA APOSTO-
LORVM.**

CAPVT I.

Primum quidem sermonem feci de omnibus & Theophile, qua cepit Iesus facere & docere. De omnibus se dicit Christi factis & dictis in Euangelio scripsisse, non quòd omnia comprehendere potuerit, ne sit contrarius Ioanni qui ait, *Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc: sed quod de omnibus elegerit vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio dispensationis suæ. Theophilus interpretatur Dei amator, vel à Deo amatus. Quicumque ergo Dei amator est, ad se scriptum credat, suæque hic animæ, quia Lucas medicus scripsit, inueniat salutem. Et notandum quòd ait, Quæ cepit Iesus facere & docere. Primo facere, postea docere. Quia Iesus bonum doctorem instituens, nulla nisi quæ fecit, docuit.*

De omnibus quomodo scripsit.

Theophilus.

Facere & docere.

Vsq; in diem qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum quos elegit assumptus est. Per hyperbaton legendum, vsq; in diem qua assumptus est, præcipiens ante assumptionem,

id est, præcepta dans Apostolis: quæ vel hic vel in Euangelij leguntur. Est ergo sensus: Scripsi de Iesu à tempore quo cœpit signa facere & docere vsque in diem qua eisdem consummatis, vnde venerat redijt.

Per dies quadragesimæ apparetur eis, & loquens de regno Dei, & conuersionis, &c.] Ad intruendam Dominus fidem suæ resurrectionis, sæpius Apostolis post passionem suam vitus apparuit, cibos sumit, eandemque quam à mortuis suscitauerat palpandam carnem exhibet. Sed altiori mysterio per hanc quadragesimam dierum cum discipulis conuersionem, significat se occulta præsentia quæ promiserat impleturum. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.* Ille enim numerus hanc temporalem terrenamque vitam vel propter quatuor anni tempora, vel propter quatuor ventos cœli designat. Nam postquam consepulti fuimus cum Christo per baptismum in mortem, quasi rubri maris calle transito, necessarium in hac solitudine Domini habemus ducatum, qui nos ad cœlestia perducatur, & imaginis suæ denario remunerans, præsentia sancti Spiritus quasi vera iubilei quiete beatificet.

Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.] Nondum fuerant Apostoli baptizati, non tamen aqua, sed Spiritu sancto, quos intelligimus iam fuisse baptizatos, siue baptismo Ioannis (vt nonnulli arbitrantur) seu (quod magis credibile est) baptismo Christi. Neque enim ministerium baptizandi fuerat, vt haberet baptizatos feruos per quos ceteros baptizaret, quia non defuit memorabilis illius humilitatis ministerium, quando eis lauit pedes. Cum ergo diceret Dominus, *Quia Ioannes quidem baptizauit aqua, nequaquam subiunxit, Vos autem baptizabitis, sed, Vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Quia neque Apostoli, neque sequaces eorum qui vsque hodie baptizant in Ecclesia, aliter quam Ioannes, id est, in aqua baptizare præualent: sed tantum inuocato Christi nomine adest interior virtus Spiritus sancti, quæ homine aquam tribuente baptizatorum animas simul & corpora purificet: quod in Ioannis baptismo nõ habebat. *Nondum enim er at Spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.*

Igitur qui conuenerant, interrogabant eum dicentes: Domine, sin tempore hoc restitues regnum Israël?] Quoniam apprensus eis locutus est de regno Dei, Spiritus quoque sancti non post multos dies promisit aduentum, consequenter eum de eodem regno percontantur, vtrum videlicet mox adueniente Spiritu sancto in præsentia restituendum, an in futuro sanctis referuandũ credere debeant. Carnales enim adhuc discipuli, resurrectione Christi completa, continuo regnum Israël credebant esse venturum. Iuxta quod Cleophas ait: *Nos autem sperabamus, quod ipse esset redempturus Israël.* Et Euangelista præmisit, quia Domino Hierosolymam venturo existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Sed oportebat impleri Prophetiam, qua patri canens: *Tu vero repulisti, & spreuisti, & distulisti Christum tuum.* Repulit enim & spreuit filium pater, quando eum in passione deseruit loquẽtem, *Deus Deus meus quare me repulisti?* Distulit autem, vt quem sancti illo tempore regnaturum putabant, expectet in die iudicij in sua maiestate venturum. Vnde & ipse Dominus spiritalem Israël & regnum cœlestis à Prophetis fuisse promissum inlinuans, ait:

Non est vestrum nosse tempora vel momenta qua pater posuit in sua potestate.] Illius (inquiens) regni tam secretum tempus est, vt patris tantummodo scientiæ pateat. Et quando dicit, *Non est vestrum scire:* ostendit quod & ipse sciat, cuius omnia sunt quæ patris sunt, sed non expedit nosse mortalibus, vt semper incerti de aduentu iudicis, sic quotidie uiuant, quasi die alia iudicandi sint.

Sed accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos. Et eritis mihi testes in Hierusalem, &c.] Cum superuenerit, inquit, in vos Spiritus sanctus, nequaquam regnum Israël, siue regnum Dei in Israël, vt putatis, afferet, sed vobis virtutem de me testificandi præbebit. Tantumque regni illius tempora longè sunt, vt prius non solum hanc Hierosolymorum urbem, verumetiam omnes Iudææ fines, de-

hinc autem & proximè gentem Samaritæ, ad extremum nouissimos quoque per circuitum mundi terminos Euangelij fama percurrat.

Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est.] Marcus quidem aliam Domini locutionem commemorans, ait: *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum.* Sed quia Lucas significantius adiecit, *Cum hæc dixisset, eleuatus est:* ostendit profecto illis quos commemorauerat sermonibus expletis, Dominum ascendisse ad cœlos.

Et nubes suscepit eum ab oculis eorum.] Vbiq; creatura suo creatori præstat obsequium. Astra indicant nascentem, patientem obnubunt, recipiunt nubes ascendentem, redeuntem ad iudicium comitabuntur.

Ecce duo viri assiterunt illis in vestibus albis.] Albæ vestes exaltationi magis congruunt quam humiliationi. Et idẽ Domino ascendente, in albis vestibus Angeli apparent, qui nato Domino in albis vestibus apparere non dicuntur, quia qui in natiuitate sua apparuit Deus humilis, in ascensione sua ostensus est homo sublimis. Nam & locus congruit, dum his qui in humili ciuitatula natus est homo, de monte sublimi regressus est ad cœlum.

Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum.] Ob duas illi causas Angeli videntur, vt videlicet ascensionis tristitiam, regressionis commemoratione consolarentur, & vt verè in cœlum illum ire monstrarent, & non quasi in cœlum sicut Heliam.

Sic veniet quem admodum vidistis eum euntem in cœlum.] Id est, in eadem forma carnis atque substantia veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus. Cui profecto immortalitatem dedit, naturam nõ abstulit. Cuius etiam gloria diuina quæ quondam in monte tribus discipulis apparuit, peracto iudicio ab omnibus sanctis videbitur, quando tolleretur impius ne videat gloriam Dei.

Tunc reuersi sunt Hierusalem à monte qui vocatur Oliueti.] Dominus & Saluator noster principe tenebrarũ deũ cto, in locum pacis & luminis fideles educit. Meritoque montem charismatis ascendit, sanctum promissurus spiritum, cuius non vnctio docet de omnibus.

Qui est iuxta Hierusalem, Sabbati habens iter.] Iuxta historiam indicat montem Oliuarum spatio milliarij ab vrbe Hierusalem esse discretum. Sabbato enim iuxta legem plus quam mille passus incedere non licebat. Iuxta allegoriam vero, qui gloriam Domini ad patrem ascendens intus intueri merebitur, & Spiritus sancti promissione ditari, hic Sabbati itinere urbem perpetuæ pacis ingreditur. Eritque ei iuxta Esaiam Sabbatum ex Sabbato, quia qui hic cessauit à peruerso opere, illic quiescet in cœlesti retributione. At contrã qui in hoc sæculo quasi qer tempus sex dierum, salutem operari neglexerit, illo perpetuæ quietis tempore, de finibus beatæ Hierusalem excludetur, illud Euangelium contemnens, *Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel Sabbato.*

Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt vbi manebant.] Locum in superiori designat, quia iam à terrena conuersione Sabbati, ad superiora scientiæ, virtutisque cõscenderant.

Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.] Putant quidam duos fuisse Apostolos Iacobi vocabulo nuncupatos, Iacobum videlicet Zebedæi, & Iacobum Alphæi, tertium vero Iacobum fratrem Domini, non Apostolum, sed Episcopum fuisse Hierosolymorum. Quod nequaquam verum est, sed iuxta Euangeliorum fidem, eundem Iacobum filium Alphæi Apostolum præfuisse Hierosolymis sciendum est, qui frater Domini dictus est, eo quod fuerit Mariæ materteræ Domini filius, cuius Ioannes Euangelista meminit. *Stabant autem (inquiens) iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha.* Mariam hanc Cleophæ à patre siue à familia cognominans. Quomodo enim frater Domini non Apostolum, sed tertius Iacobus esse dicatur, cum & Paulus eum nominet Apostolum, *Alium autem (inquiens) Apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem Domini?* Et Euangelista Marcus, eundem non tertium, sed alterum appellet dicens: *Erant*

Quadragesimarij ratio.

Baptizati vt quando Apostoli.

Sperabamus.

Creatura suo obsequia.

Albæ vestes.

Sic veniet.

Sabbati iter.

Iacobi de vultu.

Frater Domini.

Maria Cleopha.

autem & mulieres de longè afficientes, inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome. Cum enim maior & minor non inter tres, sed inter duos soleant præbere distantiam, maior Iacobus Alphæi appellatur ad distinctionem maioris qui erat filius Zebedæi. Lege librum beati Hieronymi aduersus Heluidium. Simon autem Zelotes, ipse est qui in Euangelij scribitur Chananaus. Chana quippe zelus interpretatur. Erat enim de vico Galilææ Chana, vbi Dominus aquas conuertit in vinum, & post fratrem suum Iacobum Hierosolymorum rexit Ecclesiam, centumque & viginti annorum sub Traiano crucem ascendit. Consobrinus is secundum carnem Saluatoris fuisse declaratur, quia patrem ipsius Cleopham, fratrem fuisse Ioseph, Egesippus contestatus est. Iudas vero Iacobi, id est, frater Iacobi, idem est qui in Euangelij vocatur Thaddæus, missusque est Edissam ad Abagarum Regem Hosroenæ, vt Ecclesiastica tradit historia. Sequitur:

Hi omnes erant vnanimiter perseverantes in oratione.] Vnanimiter perseverant in oratione, qui aduentum sancti Spiritus expectant. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum. Et idè quicumque eius promissa cupierit accipere dona, perseveranter debet insistere precibus fraterna charitate conditis.

Erat autem turba bonorum simul, consumens eò viginti.] Hi centum viginti ab vno vsque ad quindecim paulatim & per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui propter vtriusque legis perfectionem in Psalterio mysticè continetur, & in quo vas electionis apud Petrum Hierosolymis commoratur. Oportebat enim vt Sacramentum quod legislator in annis exhibuit, hoc nouæ gratiæ prædicatores suo numero designarent.

Viri fratres, oportet impleri scripturam quam prædixit Spiritus sanctus, &c.] In vnderario numero Petrus Apostolus remanere metuit. Omne enim peccatum vnderarium est, quia dum peruersè agit, præcepta Decalogi transit. Vnde quia nulla nostra iustitia per se innocens est, tabernaculum quod Arcam Domini continebat intus, vndericim velis ciliicinis desuper obuelabatur. Numerumque Apostolorum duodenarium redintegrat, vt per duas septenarij partes (ter enim quaterni decus dipondij) gratiam quam verbo prædicabant, & cum numero seruarent, & qui mundo quadriformi fidem sanctæ Trinitatis prædicaturi erant, Domino dicente: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*: iam operis perfectione numeri quoque Sacramento firmarent. Iuxta altiore autem intellectum, damnum Ecclesiæ quod in falsis fratribus patitur, hætenus ex parte maxima perdurat incorrectum. At cum in fine mundi populus Iudæorum qui Dominum crucifixi reconciliandus Ecclesiæ creditur, velut quinquagesimo die propinquante, Apostolorum est summa restituta.

Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis.] Qui Dominum vitæ vendidit, terra viuentium amissa, agrum sanguinis & mortis æternæ, sceleris & nominis sui memoriam possidet. Alioquin nõ ipse Iudas emptum pretio sanguinis agrum figuli possidere meruit, qui relatis triginta argenteis, traditionis crimen criminiosiore in se protinus morte multauit. Sed more sacri eloquij, *possedit dictum est*, possidere fecit. Sicut beatus Iob ait: *Et abominabuntur membra mea*, id est, abominabilem me membra corruptibilia reddent.

Et suspensus crepuit medius.] Dignam sibi pœnam traditor amens inuenit, vt videlicet guttur quo vox proditiõnis exierat, laquei nodus necaret. Dignam etiam locum interitus quæsiuit, vt qui hominum Angelorumque Dominum morti tradiderat cælo terræque perosus, quasi aëris tantummodo spiritibus sociandus, iuxta exemplum Achitophel & Absalon qui Regem Dauid persecuti sunt, aëris medio periret. Cui vtique satis digno exitu mors ipsa successit, vt viscera quæ dolum proditiõnis conceperant, supra caderent, & vacuas euoluerent in auras. Cuius simillima pœnæ mors Arrium hæresiarcham damnasse refertur, vt quia ille humanitatem Christi, iste diuinitatem

extinguere moliebatur, ambo sicut sensu inanes vixerant, sic quoque ventre vacui perirent.

Fiat habitatio eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & Episcopatum eius accipiat alter.] Plani quidem sunt isti versiculi, & palam beato Petro interpretante expositi: quia & Iudas meritâ præuaricationis suæ pœnam excepit, abiensque in locum suum, gehennam videlicet infernalem, communem humanæ conuersationis habitacionem immatura & impia morte deseruit, & nihilominus accipiente sancto Matthia locum ministerij illius, & Apostolatus, sacratissima perfectionis Apostolicæ summa restaurata est. Sed notandum quod nequaquam iuxta vulgatam editionem de vno centesimo octauo Psalmo totum testimonium est sumptum, verum extrema pars tantum, prior vero de sexagesimo octauo, in quo dictum est de Iudæis: *Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet.* Dum enim vellet beatus Petrus & Iudæ abiectiõnem & electionem Matthiæ testimonijs astruere prophetis, iunxit testimonium quod Episcopatu Matthiæ specialiter, & illud quod de Iudæorum, in quorum numero etiam Iudas erat, abiectiõne generaliter positum erat. Quod nescio à quo primum imperito emendatore, centesimo octauo Psalmo additum est. Qui cum videret hos versiculos pariter à beato Petro positos, suum Psalterium pariter non habuisse, putare cepit falsatum se habere codicem, & quod non habuerat, superadjicere præsumpsit. Eodem modo tertio decimo Psalmo de Epistola Pauli ad Romanos, octo versus quos ipse de vniuersis Psalmis, & Esaiâ Propheta contexerat, adiecti sunt. Quorum primus est: *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Vltimus: *Non est timor Dei ante oculos eorum.* Hæc enim quæ dixi, non solum Hebraica veritas, & emendatior septuaginta interpretum editio, verum aperta quoque ratio comprobatur, quod in eodem centesimo octauo Psalmo, exceptis his versiculis, triginta sint maledictiones in Iudam Scariothem illatæ, iuxta numerum argenteorum quibus Dominum vendere non timuit. Quarum prima hæc est: *Constitu super eum peccatorem.* Extrema vero hæc, *Et operiantur sicut diploide confusione sua.*

Ioseph qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est iustus, & Matthiam.] Barsabas filius quietis, Matthias Dei paruus interpretatur. De quo Arator,

*O quantum distans humana supernis
Iudicij? Parui meritis transcenditur ille
Laude hominum qui iustus erat.*

Et dederunt sortes eis, &c.] Non hoc exemplo, vel quod Ionas Propheta sorte deprehensus sit, indifferenter fortibus est credendum, cum privilegia singulorum, vt Hieronymus ait, *communem legem sacra omnino non possint.* Nam ibi & gentiles viri, tempestate coacti, auctorem periculi sorte quærebant, & hic Matthias sorte eligitur, ne Apostoli electio à mandato discrepare legis veteris videretur, vbi summus sacerdos sorte quæri iubebatur, sicut de Zacharia dicitur: *Secundum consuetudinem sacerdotij sorte exijt vt incensum poneret.* Qui idcirco, vt reor, tunc sorte legebatur, vt typo figuraretur, verum semper quærendum fuisse sacerdotem, donec veniret cui repositum erat, qui non in hostiarum cruore, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta. Cuius hostia tempore Paschæ immolata, sed die Pentecostes Spiritu sancto in igne apparente, vera consumpta est. Veteris enim erat consuetudinis, acceptas Deo victimas cœlesti igne consumi. Donec ergo veritas completeretur, figuram licuit exercei. Inde est quod Matthias qui ante Pentecosten ordinatur, sorte quaritur: Septem vero Diaconi postea, nequaquam fortis agitatione, sed discipulorum tantum electione, Apostolorum vero oratione & manus impositione sunt ordinati. Quod si qui necessitate aliqua compulsi Deum putant fortibus exemplo Apostolorum esse consulendum, videant hoc ipsos Apostolos non nisi collecto fratrum cœtu & precibus ad Deum fulis egisse.

*Psalmonum
diuersorum
vna citatio.*

*Maledictiones in
Iudam triginta.*

Sortes.

CAPVT II.

Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco.] Hoc est in cenaculo, quod superius ascensisse narrantur. Quicumque enim Spiritu sancto adimpleri desiderant, carnis domicilium necesse est mentis contemplatione transcendant. Sicut autem quadraginta dies, quibus Dominus post resurrectionem suam cum discipulis conuersatus est, conresurgentem Christo peregrinationis huius designant Ecclesiam, ita dies quinquagesimus quo Spiritus sanctus accipitur, perfectione quietis beatæ, qua labor Ecclesiæ temporalis denario remunerabitur æterno, congruenter exprimit. Nam & ipse numerus quadragenarius æqualibus suis partibus computatus addit amplius ipsum denarium, & facit quinquaginta. Quadragenarij quippe numeri dimidium est viginti, quarta pars decem, quinta octo, octaua quinque, decima quatuor, vigesima duo, quadagesima vnum. Viginti autem, & decem, & octo, quinque, & quatuor, & duo, & vnum, quinquaginta faciunt. Cuius computi facillime patet figura, quoniam præsens conflictus gaudium nobis iubilei, quasi latenter generat sempiternum, Apostolo dicente: *Quod enim in presenti momentaneum est & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.* Vera est autem nostra beatitudo corporis & animæ, nos immortalitate gloriantes summæ & beatæ Trinitatis æterna visione satiari. Nam corporis quatuor notissimis qualitatibus consistimus. In interiore autem homine, ex toto corde, tota anima, tota mente, Deum diligere iubemur. Et hoc est perfectum vitæ denarium, diuinæ nos gloriæ præsentis visione lætari. Verum notandum iuxta historiam quod apud antiquos, dies Pentecostes, id est, quinquagesimæ, quo lex data erat, ab occisione agni computabatur. Hic autem non à Domini passione, sed sicut beatus Augustinus exponit, ab eius resurrectione dies quinquagesimus, quo Spiritus sanctus missus est, computatur, qui redeunte signi veteris exemplo, ipse sibi manifestissimè diem dominicum suo consecrauit aduentu. Quo etiam temporis articulo, verum Pascha die dominico monstrauit esse celebrandum. Nam sicut hic, sic & illic in ignis visione Deus apparuit, dicente Exodo: *Totus autem mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne.*

Et factus est repente de caelo sonus tanquam aduenientis Spiritus vehementis, &c.] Per ignem quidem Dominus, vt B. Papa Gregorius exponit, apparuit, sed per semetipsum locutionem interius fecit. Et neque ignis Deus, neque ille sonitus fuit, sed per hoc quod exterius exhibuit, expressit hoc quod interius gessit. Qui enim discipulos & zelo succensos, & verbo eruditos intus reddidit, foris linguas igneas ostendit. In significatione igitur admota sunt elementa, vt ignem & sonitum sentirent corpora, igni vero inuisibili & voce sine sonitu docerentur corda.

Et apparuerunt illis dispersa in linguæ tanquam ignis.] Spiritus enim sanctus in igne & linguis apparuit, quia omnes quos impleuerit ardentes pariter & loquentes facit. Ardentes vtique ex se, & loquentes de se. Simul & indicans, quia sancta Ecclesia per mundi terminos dilatata, omnium gentium erat voce locutura.

Seditq; super singulos eorum.] Quod sedisse dicitur, regni est potestatis indicium. Vel certe quia requies eius indicatur in sanctis.

Et ceperunt loqui varijs linguis.] Vnitatem linguarum quam superbia Babylonis dispererat, humilitas Ecclesiæ recolligit. Spiritualiter autem varietas linguarum, dona variarum significat gratiarum. Verum non incongrue Spiritus sanctus intelligitur idèd primum linguarum donum dedisse hominibus, quibus humana sapientia forinsecus & discitur, & docetur, vt ostenderet quàm facillè possit sapientes facere per sapientiam Dei quæ eis interpa est.

Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi, ex omni natione qua sub caelo est.] Conueniens puto perquirere quinam isti sunt, & ex qua captiuitate Iudæi. Quoniam quidem illa quæ in Ægypto fuerat vel in Babylonia, abso-

luta iam fuerat. Romanis autem nondum venerant Iudæi in captiuitatem, licet iam & ipsa immineret vltrix commisi de Salvatore piaculi. Superest ergo vt illa intelligatur captiuitas, quæ sub Antiocho facta est, quæ vtique non multis antè temporibus acciderat.

Quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes.] Queritur in hoc loco, quomodo vnusquisque audiebat lingua sua loquentes eos magnalia Dei: vtum ij qui loquebantur, diuersis sermonibus vnus cuiusque lingue hoc quod dicebatur proferebant, id est, vt vnusquisque eorum nunc hac, nunc alia lingua loquens, sic per omnes curreret, an in eo potius erat mirabile, quod sermo eorum qui loquebantur qualibet lingua fuisset pronunciatu vniciue audienti, secundum suam linguam intelligebatur, vt (verbi gratia) vnoquocunque Apostolo in Ecclesia docente (necesse enim erat tacetibus reliquis vnum loqui, & sermonem vnum ad auditum omnium peruenire) ipse sermo hanc in se vim haberet, vt cum diuersarum gentium auditores essent, vnusquisque secundum linguam suam illius ipsius vnus sermonis qui ab Apostolo fuerat pronunciatu susciperet auditum, & caperet intellectum. Nisi forte secundum hoc magis videbatur audientium esse miraculum quàm loquentium.

Et qui habitabant Mesopotamiam, & Iudæam, & Cappadociam.] Iudæam hoc loco non totam gentem, sed partem illius, hoc est tribum Iuda & Beniamin significat, ad distinctionem videlicet Samariæ, Galilææ, Decapoleos, & aliarum in eadem prouincia regionum. Quæ licet omnes vna lingua loquerentur Hebræa, domesticam tamen singulæ dicendi speciem habuere distinctam. Vnde & Petrus in Domini passione quod Galilæus sit, loquela sua proditur.

Iudæi quoque & profelyti.] Profelytos, id est, aduenas nuncupabant eos, qui de gentibus originem ducentes, circuncisionem & Iudaismum eligere malebant, sicut Achior in libro Iudith fecisse narratur. Non solum ergo, inquit, qui natura sunt Iudæi ex diuerso orbe conueuerant, verum & ij qui de præputio nati, eorum adhæserunt ritui.

Alij autem irridentes dicebant, quia musto pleni sunt isti.] Irridentes licet, mysticè tamen vera testantur. Qui non vino veteri, quod in nuptijs Ecclesiæ defecit, sed musto sunt gratiæ spiritalis impleti. Iam enim vinum nouum in vtres nouos venerat, cum Apostoli non in vetustate literæ, sed in nouitate Spiritus Dei magnalia resonarent.

Non enim, sicut vos estimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia.] Spiritus sanctus gloriæ indiuiduæ Trinitatis modo prædicaturus, tertia hora conuenienter descendit. Et quia suprâ dicitur, *Erant in oratione perseverantes:* rectè Spiritum sanctum orationis hora percipiunt, vt ostendatur legentibus, quia Spiritus sancti gratia non facillè percipitur, nisi mens à carnalibus supernorum intentione eleuetur. Tria enim tempora quibus Daniel in die flectere genua sua, & adorare legitur, tertia, sexta, & nona hora, ab Ecclesia intelligitur. Quia & Dominus tertia hora Spiritum sanctum mittens, sexta ipse crucem ascendens, nona animam ponens, easdem horas nobis cæteris excellentius intimare & sanctificare dignatus est.

Effundam de spiritu meo super omnem carnem.] Verbum effusionis ostendit muneris largitatem, quia non vt olim Prophetis virtutem & sacerdotibus tantum, sed omnibus passim in vtroque sexu conditionibus & personis, sancti Spiritus effret gratia condonanda. Quæ sit enim omnis caro, Propheta consequenter exposuit.

Et Prophetabunt (inquiens) filij vestri & filia vestra, &c. Et dabo prodigia in caelo sursum, & signa in terra deorsum.] Prodigia in caelo, cum Domino nascente nouum sidus apparuit. Illo crucem ascendente, sol obscuratus est, & ipsum cælum teuebris obductum est. Signa in terra, quia Domino Spiritum emittente terra cõtremit, monumenta aperuit, saxa fregit, & multa quæ dormierant sanctorum corpora rediuisa protulit.

Sanguinem & ignem & vaporem fumi.] Sanguinem dominici lateris, igne Spiritus sancti, vaporem compunctio-

Quinquagesimus dies.

Quadragesimarij partem.

Pentecostes.

Deus non ignis, sed per ignem significatus.

Lingua ignita.

Sessio Spiritus sancti.

Linguarum varietas.

Captiuitas Iudæi.

Linguis varijs modo in ijs appropi.

Iudæa.

Profelyti.

Musto.

Oratio.

Effusio.

Omni caro.

Prodigia.

Sanguis.

nis & flētum. Quia sicut ab igne fumus, ita ab ardore Spiritus sanctus pronascitur. Nam & sanguinem de mortua carne viuaci riuo profluere, quod contra naturam nostrorum est corporum, signi loco factum credere restat. Cui videlicet nisi nostre salutis ac vitæ, quæ de illius vtiq; morte pronascitur? Potest etiam in igne fidelium illuminatio, in vapore fumi, Iudæorum qui non credidere, cæcitas intelligi. Vnde & legem daturus Dominus in igne fumoque descendit, quia & humiles per claritatem suæ ostensionis illuminat, & superbiorum oculos per caliginem erroris obfcurat.

Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem.] Hoc in Domini passione partim factum, partim ante diem magnum, id est, iudicij futurum creditur. Tunc enim sol obtenebratus est, sed luna in sanguinem versa palam hominibus apparere non potuit, quæ tunc (vt pote in pascha) quintadecima existens, interdiu fuerat mortalium visibus obiectu telluris occulta.

Et erit: Omnis qui inique innocauerit nomen Domini, saluus erit.] Hoc est, quod Petrus alibi ait: *Quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi.*

Iesum Nazarenum virum approbatum à Deo, & cetera: vsq; affligentes interemisistis.] Quasi doctus magister prius incredulos, quos miseratur admonet, vt iusto timore compunctis consilium salutis postmodum opportunius impendant. Et quia legem scientibus loquitur, ipsum Christum esse, qui à Prophetis esset promissus, ostendit. Nec tamen hunc prius auctoritate sua Dei filium nominat, sed virum probatum, virum iustum, virum à mortuis suscitatum, non vilitata cum cæteris atque communi resurrectione, id est, in finem seculi dilata, sed tertia die celebrata, vt singularis gloriose resurrectionis assertio, testimonium æternæ diuinitatis acquireret. Cum enim cæterorum corpora corruptionem probaret subisse post mortem, hunc vtiq; de quo dicitur, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, comprobatur humanæ fragilitatis expertem, probatur etiam humanæ conditionis merita supergressum, & ideo magis Deo, quam hominibus conferendum. Quali vero apud gentiles Apostoli prædicationis vtantur exordio, in Cornelij Cæturionis historia, & in sermone Apostoli Pauli Athenis habito doceberis.

Prouidebam Dominum coram me semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear.] Veniens, inquit, in ea quæ transeat, non abstuli oculum ab eo, qui semper manet, hoc prouidens, vt in eum post temporalia peracta recurrerem, quoniam fauet mihi, vt stabiliter in eo permaneam, & hoc quod peccatum non feci, nec inuentus est dolus in ore meo, non humanitati, sed diuinitati adscribam: propter hoc & in cogitationibus meis iucunditas, & in verbis meis exultatio, propter resurrectionem scilicet, quia per eam liberatus est mundus.

Insuper & caro mea non deficiet in interitu, sed in spe resurrectionis obdormiet.] Quoniam neque animam meam inferis possidendam dabis, neque sanctificatum corpus, per quod & alij sanctificandi sunt, corrumpi patieris.

Quia nota mihi fecisti vias vitæ, quibus itur ad æternitatem.] In quibus post tristitiam passionis adimplebis me læticia cum vultu tuo.] Et ascendenti in cælos dabis delectationes dexteræ tuæ vsque in finem. Quia neque derelictus est in inferno. Sic descendit quidem Christus secundum animam ad inferos, vt quibus oportuit, subueniret, sed non est derelictus in inferno, quia cito reditu corpus resurrecturum petiuit.

Dextera ergo Dei exaltatus, quia dixerat Psalmus: Quoniam à dextris est mihi, ne commouear. Et promissione Spiritus sancti accepta à patre, effudit hunc, quem vos videtis & auditis.] Videtis in linguis igneis, auditis in nostro sermone. Quod vero ait, quod acceperit à patre promissionem Spiritus sancti & effuderit, vtramque eiusdem Christi naturam manifestat, quia & accepit vt homo, & effudit vt Deus.

Non enim Dauid ascendit in cælos.] Dicit autem ipse: Sicut enim, inquit, hæc quæ nouissima sunt beatus Dauid non de sua, sed de Domini sui ascensione prædixit, qui emitten-

us ex Sion, id est, de regia eiusdem Dauid stirpe venturus & dominaturus esset in medio inimicorum suorum, sic & illa, quæ præmisit, non ad Dauid, sed ad Christi mortem & resurrectionem pertinere cognoscite.

Dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis.] Primum nomen Domini apud Hebræos Tetragrammaton est, quod proprie in Deo ponitur. Secundum, quod commune mortalibus, quo & Reges & cæteri homines appellatur. Quod si nobis opponere voluerit hæresis Ariana ex hac diuersitate minorem filium, patrem esse maiorem: respondebitus ei, illi nomen inferius conuenire, cui sedere imperatur. Sicut & beatus Petrus consequenter exposuit: *Quia & Dominum eum & Christum Deus fecit, hunc Iesum, quem vos crucifixistis.* Non enim diuinitas crucifixæ, sed caro est. Et hoc vtiq; fieri potest, quod potuit crucifigi.

Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.] Hoc est, quod ipse Petrus alias de Domino ait: *Quem oportuit cælum quidem suscipere vsque in tempora restitutionis omnium.* Tunc enim, cum venerint omnia tempora refrigerij à conspectu Domini, missurus est eum, qui prædicaturus est à regalibus sedibus nobis Iesum Christum ad iudicandos viuos & mortuos.

Hic autem auditis, compuncti sunt corde, & c.] Vide Prophetiam Iosel impletam, carnem post ignem Spiritus sancti, vaporem sequi compunctionis. Fumus enim excutere lacrymas solet. Incipiunt flere qui riserant, fundunt pectus, dant Deo precem suam tanquam sacrificium, vt sanguinem illum valeant gustare saluandi, quem super se filiosque suos imprecari fuerant ante damnati. Sequitur:

Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur vnusquisq; vestrum.] Dicitur baptisma præmisit pœnitentiæ lamenta, vt Ecclesiæ more prius se aqua suæ afflictionis infunderent, & postmodum sacramento baptismatis lauantur.

Et apposita sunt in illa die anime circiter tria millia.] Vbi primum Ecclesiæ celebratum est baptisma, dispensatorie pietas diuina ad confessionem sanctæ Trinitatis parem numerum collegit animarum. Et Moses quidem quinquagesimo die paschæ, quo lex data est, solennitatem primitiarum præcepit initiari: nunc autem superueniente Spiritu sancto: non manipuli spicarum, sed animarum sunt Domino primitiæ consecratæ.

Et habebant omnia communia, & c.] Si charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, mox profecto generat & proximi dilectionem. Vnde propter geminum charitatis ardorem, bis Spiritus sanctus legitur Apostolis datus. Magnūque est fraterni amoris indicium, omnia communia possidere, nihil proprium habentes.

C A P V T I I I.

Petrus autem & Ioannes ascendebant in templum, & c.] Apostoli nona hora templum ingressuri, primum claudum diu debilem sanant, deinde ad vesperam vsque laborantes, multa hominum millia verbo fidei imbunt. Quia Doctores Ecclesiæ in finem mundi venientes, & languenti prius Israeli, & postmodum etiam gentilitati prædicat. Hi sunt enim operarij, quos nona & vndecima hora, in vineam patrifamilias inducit.

Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ bini labatur.] Quia populus Israel non solum Domino incarnato, sed à primis etiam legis temporibus datæ rebellis extitit, quasi ex utero matris claudus fuit. Quod bene Iacob cum angelo luctante, benedicto quidem, sed claudicante figuratur, quia populus idem Domino in passione præualens, in quibusdam per fidem benedictus, in quibusdam vero per infidelitatem claudus.

Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur speciosa.] Porta templi speciosa Dominus est, per quem si quis introierit, saluabitur. Ad hanc portam debilis Israel ire non valens, legis Prophetarumque vocibus affertur, vt ab ingreditibus in interiora, sapientiam fidei audiendo deposcat auxilium. Qui vaticinio futurorum quasi ad portam ponunt auditores, sed Petri est in templum perducere, cui pro confessione forti & cognomen petræ, & claus cæli sunt datæ.

Argentum & aurum non est mihi, &c.] Habuit quidem vetus tabernaculum iustificationes culture, & sanctum sæculare auro argentoq; distinctum, sed metallis legis sanguis Euægelij preciosior emicat, quia populus ille, qui ante auratos postes mente debili iacuerat, in nomine crucifixi sanatus, templum regni cœlestis ingreditur. Alioquin beatus Petrus Domini memor præcepti, quo dicitur: *Nolite possidere aurum & argenti, pecuniam quæ ad pedes Apostolorum ponebatur, non sibi recondere, sed ad usum pauperum, qui sua patrimonialia reliquerant, seruare solebat.*

Et apprehensa manu eius dextera alleuauit eum.] Quem vero erigit, hunc etiam dextera confortat. Quia sermo doctus in corde auditorum minus valet, si non etiam propria actionis commendatur exemplis.

Et exiliens statit, & ambulabat. Et intrauit cum illis in templum.] Ordo perfectionis egregius, primum illum surgere qui iacuerat, deinde arripere virtutem, & sic regni ianuam cum Apostolis intrare.

Et impleti sunt omnes stupore & extasi.] Extasim pauorem dicit. Nam & alio modo dicitur extasis amens, non pauore alienatus, sed aliqua inspiratione reuelationis assumptus.

Cucurrit omnis populus ad eos, ad porticum, quæ appellatur Salomonis.] Saluato per Apostolos Israele, concurrunt omnes mundus ad limina veri & pacifici Salomonis, de quo dicitur, *Multiplicabitur eius imperium & pacis non erit finis.* Ille est autem lapis de monte absisus, qui terreno regno fidei inimico ruente, pacificum per orbem solus tenet imperium.

Erant autem omnes animæ, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur.] Breuiter ac lucide Prophetarum legisque testimonio docet, Dominum à cunctis audiendum gentibus, incredulos quidem damnaturum, fideles vero æterna benedictione donaturum.

Et omnes Prophetæ à Samuele & deinceps.] Quamuis patriarchæ & sancti priorum temporum de Christo dictis factisq; prophetarint, tempus tamen proprie prophetarum eorum dico, quod de Christo Ecclesiæq; mysterio manifestè, scripserunt, à Samuele, sub quo & Regum in Iudæa tempora cœperunt, exordium sumpsit, & vsque ad Babylonicæ captiuitatis solutionem permansit.

Et in semine tuo benedicentur omnes familie terre.] Semen quidem Abraham Christus est, in cuius fide nominis omnibus terræ familijs, Iudæis videlicet & gentibus est benedictio promissa. Demulcet autem Apostolus animos Iudæorum: quo ad credendum faciat promptiores, dicendo quod totius mundi sanator eos primum visitaturus, & benedicturus elegerit.

Vobis (inquit) primum Deus suscitans filium suum.] Vbi pariter intuendum, quod ad eundem Dei filium, quem semen Abraham nuncupat, ob duas vtiq; eiusdem Christi naturas, ne vel hominem tantum Christum, vel alterum hominis, & alterum Dei crederet filium. Quo hæresis laqueo Manes insanus & Nestorius sunt decepti.

CAPVT IV.

Loquentibus autem illis ad populum, superuenerunt sacerdotes & magistratus templi & Sadducæi, & cetera. Et sacerdotes & magistratus, siue prætor templi, vt alia dicit editio, qui doctores & iudices videbantur populi, dolebant quod ad Apostolos audiendos multitudo confluerat. Sadducæi autem, quod resurrectionem prædicarent. Vtrique vero, quod Iesum, quem à se occisum nouerant hominem, illi hunc affirmarent à Deo patre glorificatum.

Et factus est numerus virorum quinque millia.] Si in quinque millibus hominum, quos in eremo Dominus paut, populus sub lege constitutus, sed Christi munere recreatus accipitur, possunt & hæc quinque millia Apostolorum instructa doctrinis, populum designare gentium, eiusdem legis spiritualiter mysteria secutum. Et bene vtrique vespere cœlesti munere donantur, quia cū veniret plenitudo temporis, misit Deus filium suum.

Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis edificantibus, qui factus est in caput anguli.] Edificantes erant Iudæi, qui cunctis gé-

tibus in desolatione idolorum morantibus, ipsi soli legem & Prophetas ad ædificationem quotidie legebant. Hi dum edificabant, peruenerunt ad lapidem angularem, qui duos parietes amplecteretur, id est, inuenerunt in scripturis prophetis Christum in carne venturum, qui duos conderet populos in semetipso. Et quia ipsi in vno pariete stare, hoc est, soli salui fieri malebant, reprobauerunt lapidem, qui non erat aptatus ad vnum, sed ad duos. Verum Deus illis licet nolentibus, hunc ipse posuit in caput anguli, vt ex duobus testamentis, & ex duobus populis ædificatio surgeret vnus eiusdemque fidei.

Et non est in alio aliquo salus.] Si in nullo alio, sed in Christo tantum mundi salus est, ergo & patres testamenti veteris eiusdem redemptoris incarnatione & passione saluari sunt, in qua nos saluari credimus & speramus. Et si sacramenta pro temporum ratione discrepent, fides tamen vna eademque concordat. Quia quam nos per Apostolos factam, eandem illi dispensationem Christi per Prophetas didicerunt esse venturam. Neque enim est redemptio captiuitatis humanæ, nisi in sanguine eius, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus.

Comperto quod homines essent sine literis & idiotæ, admirabatur.] Illiterati mittuntur ad prædicandum, ne fides credentium, non virtute Dei, sed eloquentia atque doctrina fieri putaretur, vt Apostolus ait: *Non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi.* Idiotæ enim dicebantur, qui propria tantum lingua, naturaliq; scientia contenti, literarum studia nesciebant. Siquidem Græci proprium, *ἰδιώτης* vocant.

Annorum enim erat homo amplius quadraginta, in quo factum erat signum istud sanitatis. Iuxta historiam perfecta ætas hominis inexuperabilibus calumniantibus ostenditur. Allegorice autem populus Israel non quadraginta tantum annis in eremo sordes Ægyptias manna contempto requirit, verum & in terra reprobationis inter Domini semper idolorumque ritus claudicabat. Vel si numerus quadragenarius geminam legis plenitudinem significat (quater enim decem quadraginta faciunt) vtriusque transgressor velut quadragenariam perfectione debilis iacendo transcendit.

Domine, tu qui fecisti cælum & terram, &c.] Auditis perfectorum minis fiduciam sibi resistendi per virtutum signa deposcunt.

Aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem vnixisti.] Christi nomen, de quo dictum est, *Et aduersus Christum eius*, ad verbum exponit. Christus enim à chrismate, id est, ab unctione nomen accepit. Iuxta quod dicitur, *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo latitæ*, id est, Spiritu sancto.

Et cum orassent, motus est locus, in quo erant congregati.] Qui virtutem robusti peccatoris contra fraudem quæ rebant hostium, indicium iam auditæ precis terræ motu percipiunt, quatenus agnoscerent terrena sibi corda esse cessura, sub quorum pedibus sancto adueniente spiritu, terra ipsa sit pauore concussa. Quamuis lætus timor eorum, qui credendo Apostolis fuerant subiicendi, possit intelligi, qui infima grauedine discussa conresurgere cum Christo, & cœlestia sapere didicerunt.

Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna.] Qui seculum perfecte reliquerunt, nequaquam de generis nobilitate gloriantes se inuicem præferabant, sed velut vnus eiusdemque matris Ecclesiæ viscibus editi, eodem cuncti fraternitatis amore gaudebant.

Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri.] Doctorem vigilanter auditorumque discernit ordinem. Nam multitudo credentium rebus suis spretis, charitatis inuicem copula iuncta est. Apostoli vero virtutibus refulgentes, Christi cunctis mysteria pandebant.

Ioseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis.] Hunc puto esse Barnabam, qui infra cum Paulo gentium legitur Apostolus ordinatus. Vnde quia Cyprius genere erat, postea discens ad Paulum, patriam repetit insulam. Licet quidam arbitrentur Pauli collegam eum potius fuisse, qui supra cum Matthia ab apostolatus est forte statutus,

Ordo proficiendi.

Salomonis lo Christus.

Illiterati prædicant.

Idiotæ.

Quadragesimæ nomen.

Christum.

Dolendi ratio.

Quinque millia.

Lapis reprobatus.

Cor vnum.

Barnabas.

minus inuentes, quod iuxta emendatiora exemplaria hic Barnabas, ille mutata litera Barfabas appelletur, & in libro Hebræorum nominum, hic filius consolationis, ille autem filius quietis interpretatur.

Quod est interpretatum filius consolationis. Vbiunque scriptura sacra, nomina rerum vel personarum cum interpretatione ponit, sensum utique sacrationem ipsidem in se significat. Merito ergo filius consolationis vocatur, qui præsentia contemnens, spe futurorum consolatur. Nam Spiritus sanctus ideo Paracletus cognominatur, quia in mundo pressuram habentibus, per internam sui muneris infusionem, paraclisin, id est, consolationem cœlestium præstat gaudiorum. Sic beatus Petrus propter eiusdem Spiritus gratiam Bar Iona, id est, filius columbæ vocatur. Sequitur:

Et attulit precium, & posuit ante pedes Apostolorum. De hoc Arator:

*Destitui debere probant, quod tangere vitant,
Calcantumq; docent quod subdunt gressibus aurum:
De quo terræ veniunt ad peccator a curæ,
Consimili iactatur humo.*

CAPUT V.

A Nania cur tetrauit Satanæ cor tuum? In alia translatione iuxta Græcum exemplar ita legitur: Anania, quare impleuit Satanæ cor tuum? Vbi notandum, quod animam & mentem hominis nulla creatura iuxta substantiam possit implere, sed creatrix sola Trinitas. Quia tantummodo secundum operationem & voluntatis instinctum, animus de his, quæ creata sunt, impletur. Implet enim Satanæ mentem alicuius, & principale cordis, non quidem ingrediens in eum & in sensum eius, atque (vt ita dicam) aditum cordis introiens, siquidem hæc potestas solius diuinitatis est, sed quasi callidus quidam & nequam ac fallax fraudulentusq; deceptor, in eos animam humanam malitiæ affectus trahens per cogitationes & incentiua vitiorum, quibus ipse plenus est. Impleuit ergo Satanæ cor Ananiæ, non ipse intrando, sed suæ malitiæ virus inferendo.

Non est mentitus hominibus, sed Deo. Supra dixerat eum mentitum Spiritui sancto. Pater ergo Spiritum sanctum esse Deum, & errorem Macedonij damnatum, priusquam natus fuisset.

Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit & expirauit. Non quæstus causa tam seueram in præuaricatore sententiam dedit, sed præuidens in spiritu zizania futura, quæ simplicitatem Ecclesiæ prauis moribus adulterarent, (Ex his enim teterrimum Sarabaitarum genus perhibetur exortu, qui rebus suis nequaquam derelictis, Apostolicam se distractionem custodire simulant) nulla reos passus est poenitentia curari, verum ad timorem postæris incutiendum noxium germen radicibus amputare curauit. Denique sequitur:

Et factus est timor magnus in vniuersam Ecclesiã, & in omnes, qui audiebant hæc. Cæterorum autem nemo se audebat coniungere illi. Pœna duorum, qui fraudulenter eis iungi tentauerat, cæteris exemplum tribuit.

Vt veniente Petro, saltem vmbra illius obumbraret quenquam illorum, & liberarentur. Tunc Petrus vmbra sui corporis visibiliter alleuabat infirmos, qui etiam nunc inuisibili suæ intercessionis vmbra, fidelium infirma roborare non cessat. Et quia Petrus Ecclesiæ typus est, pulchre ipse quidem reclusus incedit, sed vmbra comitante iacentes erigit, quia Ecclesia mente & amore cœlestibus intendens, quasi vmbra transcurrit in terra, & hic sacramentis temporalibus figurisque cœlestium renouat, quos illic perpetuis remunerat donis. Quidam huic loco nectunt hoc, quod Dominus in Euangelio ait: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.*

Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illis erant, quæ est hæres Sadducæorum, &c. Hæres Græce ab electione vocatur, quia quisque sibi, speris aliorum dictis, quod sequendum putauerit, eligebat. Sadducæi autem, qui interpretantur iusti (vendicabant enim sibi quod non e-

rant, sicut infra legimus) corporis omnino resurrectionem negantes, animam perire cum carne dicebant. Sed ne Angelum quidem Spiritumue vllum esse credebant, & quinque tantum libros Mosi recipientes, Prophetarum præconia respuebant. Atque ideo maxime hi principibus in perseguendo Apostolos ad stipulam, zelo videlicet ducti, quod illi virtute magna & miraculorum signis redderent testimonium Resurrectionis Iesu Christi Domini nostri.

Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, &c. Ne dubitaret Thomas Dominum esse carnem & ossa gestantem, quem ianuis clausis viderat intrantem, ecce ipse cum socijs mortali adhuc carne vestitus, ianuis egredietur clausis.

Carcerem quidem inueimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante ianuas: aperiens autem, neminem inuenimus. Quid prophane ludæ cæca stimularis insania, furatibus dicens Apostolis, Dominum fuisse de monumento sublatum? Dic rogo, eisdem Apostolos de carcere tuo clauso, cuius furto credis ablatos?

Ambigebant de illis quidnam fieret. Ne sic quidem fidei se dare volentes. Ingenita enim malitia, cor perfidum in signis etiam manifestis obdurat.

Et vultis inducere super nos sanguinem hominũ istius. Oblitus est princeps sacerdotum debiti, quod ipse tibi & suis imprecatus erat, dicens: *Sanguis eius super nos & super filios nostros.*

Surgens autem quidam in cœcilio pharisæus nomine Gamaliel. Hic Gamaliel, vt Clemens indicat, Apostolorum erat in fide socius, sed eorum consilio permanens apud Iudæos, vt eorum in tali turbine posset sedare furorem.

Ante hos enim dies exiit Theodas, &c. Theodas hic persuasit multis, vt Iosephus refert, sublati ex vrbe facultatibus suis, ripas Iordanis obsidere. Et cum esset magus, Prophetam se dicebat esse, posseque imperio fluuij dirempto gurgite præbere transitum. Cui Phadi procuratoris iussu equitum turba superueniens, multis quidem peremptis aut captis, ipsius caput Hierosolymam reuexit.

Post hunc exiit Iudas Galilæus. Hunc etiam scribit Iosephus Gamalitem, de ciuitate Gamala, qui Sadducho quodam Pharisæo cœptis assumpto, cogeret plebem, ne tributa Romanis soluendo perderet libertatem: proferens ex lege, Domino soli seruiendum: & eos, qui ad templum decimas deferrent, Cæsari tributa reddere non debere. Quæ hæres in tantum creuerat, vt etiam Pharisæos & multam partem populi conturbaret, ita vt Dominum Christum interrogandum esse crederent, licet tributa dari Cæsari, an non?

CAPUT VI.

F Actum est murmur Græcorum aduersus Hebræos. Causa murmuris erat, quod Hebræi suas viduas, vt pote eruditiores, in ministerio præferrent viduis Græcorum.

Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. De hoc Arator:

*--- Locus indicat iste,
Quod melior arudi populo sint fercula mentis,
Quam susa per membra dapes.*

Considerate ergo fratres viros ex vobis boni testimonij septem &c. Hinc iam decreuerunt Apostoli, vel successores Apostolorum, per omnes Ecclesias septem Diaconos, qui sublimiori gradu essent cæteris, & proximi circa aram quasi columnæ altaris adisterent, & non sine aliquo septenarij numeri mysterio.

Stephanus autem plenus gratia & fortitudine faciebat prodigia & signa magna in populo. Surrexerunt autem quidam de synagoga, quæ appellabatur Libertinorum, &c. Stephanus Græce, Latine coronatus dicitur. Qui pulcherrima ratione, quod percepturus erat in re, quodam præfagio præoccuparat in nomine, lapidatus humiliter, sed sublimiter coronat. Hebraice autem norma vestra interpretatur. Quorum? videlicet martyrum sequentium, quibus primo patiendo forma factus est moriendi pro Christo.

Et non poterant resistere sapientia & spiritui, qui loquebatur.] Hoc est, quod Dominus ipse suis martyribus ait: *Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarii vestri.* Dignum enim fuit, ut in protomartyre confirmaret, quod cunctis pro suo nomine traditis, est promittere dignatus.

CAPVT VII.

Deus gloria apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, &c. Notandum iuxta verba Stephani, quia non sicut in Genesi videtur, post mortem patris locutus est Deus Abraham, qui utique in Carra mortuus est, ubi cum illo & ipse filius habitauit: sed priusquam habitaret in eadem ciuitate, iam tunc cum esset in Mesopotamiae regione, cuius ipse est ciuitas.

Exitus
Abrahae.

Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monstrauero tibi. Tunc exiit de terra, &c.] Terram & cognationem Abraham Chaldaeorum patriam genusque appellat, unde iam pridem exierat, qui nunc in Mesopotamia degebat, sed quia quaslibet ob causas egrediens spe redeundi & desiderio tenebatur, audit a Domino, *Exi de terra tua.* Non ut corpus inde traiceret, quod iam fecerat, sed ut amoris mentis euelleret. Ideo quod sequitur, *Tunc exiit de terra Chaldaeorum,* non corporis, sed mentis egressum significat, quo se in perpetuum a Chaldaeorum conuersatione & gente se creuerit. Quia iuxta fidem Chronicorum, eodem anno a Chaldaea est egressus, Mesopotamiam ingressus, in Charis moratur, & in terram repromissionis inductus.

Quia erit semē eius accola in terra aliena, & seruituti eos subiicient, & male tractabunt eos annis quadringentis.] Non ita intelligendum est, quasi male tractandum, vel seruituti subiiciendum dixerit hoc semen annis quadringentis, sed per hyperbaton legendum, quia peregrinum erit semen eius annis quadringentis, in cuius parte temporis etiam seruitus accidit. Quia enim scriptum est, *In Isaac vocabitur tibi semen,* & ab anno natiuitatis Isaac vsque ad annum egressionis ex Aegypto computantur anni quadringenti quinque, quos more suo scriptura quadringentos appellat, quibus peregrinum futurum erat illud semen, siue in terra Chanaan, siue in Aegypto: potest & sic intelligi, quod a quinto anno Isaac, quo per filium ancillae coeperit affligi, labor quadringentorum computetur annorum.

Anni
quadringenti.

Accersit Ioseph Iacob patrem suum, & omnem cognationem in animabus septuaginta quinque.] Septuaginta interpretes sequitur in dicendo, ceterum in Hebraica veritate, animarum tantum septuaginta reperiuntur. Sed & si ipsam animarum seriem in Genesi computare volueris, addito ipso Iacob & Ioseph cum duobus filiis, qui erant in Aegypto, septuaginta solummodo animas inuenies.

Septuaginta
animae.

Et defunctus est ipse & patres nostri, & translati sunt in Sichem.] De Ioseph quidem solo scriptura refert, quod eius ossa de Aegypto translata, & in Sichem sunt tumulata, verum & ex his beati Stephani verbis, & sancti Hieronymi scriptis, qui eorundem locorum incola erat, animaduertendum & ceteros quoque patriarchas ibidem esse sepultos, quamuis memoria Ioseph merito celebrior habeatur, qui & haec ipse de ossibus suis fieri mandauit, & ad cuius tribum ciuitas ipsa pertinuit. Siquidem Hieronymus in historia beatae Paulae sic refert. *Transiit (inquiens) Sichem, non ut plerique errantes legunt Sichar, quae nunc Neapolis appellatur, & ex latere montis Garizum extructam circa puteum Iacob, super quem Dominus sedit, intravit Ecclesiam.* Et paulo post, *Atque inde (inquit) diuertens, vidit duodecim patriarcharum sepulchra.* Item in libro de optimo genere interpretandi: *Duodecim patriarcha non sunt sepulti in Arbes, sed in Sichem.* Sed merito mouet quod sequitur:

Patriarcharum
sepulchra.

Et positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham precio argenti a filiis Emor filij Sichem.] Docet etenim Genesis, Abraham ab Ephron filio Seor Ethei in Cariatarbe locum sepulchri quadringentis argenteis siclis emisse, in quo ipse Abraham, Isaac, & Iacob, & Adam protoplastus sepulti. Itemque Iacob de Mesopotamia reuersum iuxta urbem Sichem partem agri, quo tabernacula tenderet, ab Emor patre Sichem da-

centum agnis accepisse. Non emit ergo Abraham sepulchrum ab Emor Sichemita, sed ab Ephron Etheo, in quo duodecim patriarchae non sunt sepulti, sed in Sichem, ut diximus. Verum beatus Stephanus vulgo loquens, vulgi magis in dicendo sequitur opinionem. Duas enim pariter narrationes coniungens, non tam ordinem circumstantis historiae, quam causam, de qua agebatur, intendit. Qui enim insimulabatur aduersus locum sanctum & legem docuisse, pergit ostendere, quomodo Iesus Christus ex lege monstraret esse promissus, & quod ipsi, nec tunc Moysi, nec Domino nunc seruire maluerint. Haec ut potui, dixi, non praedicans sententiae meliori si adsit. Porro quod dicitur, *A filiis Emor filij Sichem,* in Graeco exemplari scriptum est, *A filiis Emor, qui fuit in Sichem,* quod Genesis historiae magis concordare videtur, tametsi fieri potuerit, ut idem Emor & patrem filium Sichem nomine haberet.

Cum appropinquaret autem tempus repromissionis, quam concessus fuerat Deus Abrahae.] Illius utique, qua dictum est: *Et post haec exhibunt, & deseruiet mihi in loco isto.*

Quis te constituit principem & iudicem super nos?] In tota illos concione sua redarguit, iam tunc legi Monique fuisse contrarios.

Hic est Moses, qui dixit filiis Israel: Prophetam vobis suscitabit Deus de fratribus vestris, tanquam me.] Tanquam me, carne visibilem, sed super me maiestate mirabilem, sed super me maiestate terribilem. Ne noua, inquit, & aduentitia Christi dicatur esse doctrina, ipse Moses, qui noluerunt obedire patres vestri, praedicat & in hominis hunc forma futurum, & cunctis animabus vitae praecipua daturum.

Nunquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto?] Quamuis necessitate seruiendi Domino libarint, mente auersi veraciter idolis seruasse dicuntur, ex eo tempore, quo aurum in caput vituli transformauerunt. Nam quod postea quaedam domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed uti ex hoc loco discimus, poenarum fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt. Dominus autem non ea quae offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. Denique vbicumque occasio fuit, semper corde reuersi sunt in Aegyptum.

Et suscepisti tabernaculum Moloch.] Quamuis, inquit, videremini ad tabernaculum Domini victimas hostiasque deferre, tota tamen intentione mentis sanum Moloch amplexati estis. Est autem Moloch, siue Melco, ut saepe etiam legitur, idolum Ammonitarum, quod interpretatur Rex vester.

Moloch.

Et sidus Dei vestri Remphan.] Dimisistis (inquit) Deum verum & viuum, & sidus Remphan, id est, facturae vestrae vobis pro Deo suscepistis. Significat autem Luciferum, cuius cultui Sarracenorum gens ob honorem Veneris erat mancipata. Et quia Remphan (ut dixi) factura vestra, vel requies vestra interpretatur, Propheta consequenter adiunxit, atque ait:

Luciferi
cultum.

Figuras quas fecistis adorare eas.] Subauditur *in vobis,* suscepistis.

Et transferam vos trans Babylonem.] Propter haec (inquit) sacrilegia, vos non in Babylonem tantummodo, sed ultra Babylonem quoque captiui ducemini. Nec putandus est primus martyr errasse, quia pro eo, quod in propheta scriptum est, *Trans Damascum,* dixerat trans Babylonem. Magis enim intelligentiam, quam verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, sicut trans Babylonem.

Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto.] Quia dicebant eum contra locum sanctum agere, hinc ostendit Dominum non magni pendere lapidum ornatum, sed splendorem animarum desiderare caelestium. Vbi subintelligi vult, sicut tabernaculum in templi factura desertum, sic & ipsum templum intelligant meliori statu succedente delendum. Iuxta quod olim Hieremias praecipiebat, dicens: *Nolite considerare in verbis mendacium dicentes, Templum Domini, templum Domini est.* Et post aliquanta: *Faciam (inquit) domui huic, in qua inuocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, sicut feci Silo, ubi habitauit nomen meum a principio, & projiciam vos a facie mea.*

Caelum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.]

Non hoc carnaliter intelligendum, quasi habeat Deus mēbra collocata in cælo & in terra, vt nos cum sedemus, sed vt se indicaret, interiorē esse & superiorē omnibus, cælum sibi sedem, terram vero scabellum pedū esse perhibuit. Qui vt se etiam omnia circundare monstraret, alibi se cælum metiri palmo, & terram, & asserit pugillo cōcludere. Spiritualiter autem cælum sanctos, terra vero peccatores insinuat, quia his videlicet Deus inhabitando p̄fideat, illos condemnando profernit.

Ante quis locus requietionis mea est?] Non aureus vtiq; vel marmoreus terrestris habitaculi locus, sed illa, quem Propheta subnequit: *Super quem autem requiescit Spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem sermones meos?*

Qui accepistis legem in dispositionem Angelorum.] Lex est enim ordinata per Angelos, in manu mediatoris.

Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei.] Cum Dominus Christus & Dei & hominis perfectus sit filius, quid est, quod hunc beatus martyr hominis potius quam Dei filium appellare maluit, cui plus vtiq; gloriæ videretur delaturus, si eum Dei potius quam hominis filium appellare voluisset, nisi vt hoc testimonio Iudæorū confunderetur infidelitas, qui se hominem crucifixisse, & hunc Deum credere noluisse meminerunt? Ad confortandam ergo beati martyris patientiam, cælestis regni ianua panditur, & ne innoxius homo lapidatus titubet in terra, Deus homo crucifixus, apparet coronatus in cælo. Vnde quia stare pugnantis vel adiuuantis est, recte à dextris Dei stantem vidit, quem inter homines persequentes adiuuorem habuit. Nec discordare videtur, quod Marcus eum à dextris Dei federe describit, qui situs iudicantis est, quia & nunc inuisibiliter omnia iudicat, & ad extremum iudex omnium visibilis adueniet.

Et eicientes eum extra ciuitatem lapidabant.] Et Dominus extra portam passus est, qui nos elegit de mundo in supernum suum regnum & gloriam, & Stephanus quasi aduena mundi, extra ciuitatem lapidatur. Non enim habuit hic manentem ciuitatem, sed futuram tota mente quærebat. Et iusta rerum mutatione martyr mundi cordis ad cælos intuitum dirigit, persecutor duræ ceruicis manus ad lapides mittit. Vnde Arator ait:

---Lapides Iudæa rebellis

In Stephanum lymphat arapis, qua crimino duro
Saxea semper eris.

Positis autem genibus clamauit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum.] Pro se quidem stans orauit, pro inimicis genu flexit, quia ipsorum maior iniquitas maius supplicandi remedium flagitabat. Et mira beati martyris virtus, qui sic zelo feruebat, vt eis, quibus tenebatur, palā suæ perfidiæ culpas exprobraret: sic dilectione ardebat, vt in morte quoque pro eis, à quibus occidebatur, oraret.

CAPVT VIII.

ET omnes dispersi sunt per regiones Iudæa & Samaria.] Hoc est, quod Dominus ipse præcepit, *Cum persequerentur vos in ciuitate ista fugite in aliam.* Illius enim nutu gerebatur, vt tribulationis occasio fieret Euangelij seminarium.

Intendebant autem turba his, quæ à Philippo dicebantur.] Et ex præsentis capitulo, & ex Samaritanæ mulieris historia, prompti animi ad credendum, hanc gentem fuisse probatur.

Tunc Simon & ipse credidit.] Vel beati Philippi verbis & virtute victus veraciter domino credidit, velut magis credibile est credere se quoad usq; baptisma susciperet, simulauit, vt quoniam laudis erat audistimus, ita vt Christum se credi vellet, sicut historiæ narrant, artes ab eo, quibus miracula faceret, edisceret. Quod etiam successores eius fecisse docentur, qui auctoris suis malignis artibus instituti, Ecclesiam fraude qualibet ingressi, baptisma furari conseruerunt.

Miserunt ad illos Petrum & Ioannem.] Pulchre hoc Aator exponit:

Sape sibi socium Petrus facit esse Ioannem,
Ecclesia, quia virgo placet.

Notandum autem, quod Philippus, qui Samariæ Euangelizabat, vnus de septem fuerit. Si enim Apostolus esset, ipse vtiq; manum imponere potuisset, vt acciperet Spiritum sanctum. Hoc enim solis p̄tōficibus debetur. Nam presbyteris siue extra Episcopum, seu præsentē Episcopo baptizent, chrismate baptizatos vngere licet, sed quod ab Episcopo fuerit consecratum, non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur Episcopis, cum tradunt Spiritum paraclætum baptizatis.

Pecunia tua tecum sit in perditionem, & cætera.] Sancti viri cura maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto vltionis, sed ex iustitia examinis erumpunt. Intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt, & mala foras exurgunt, quia maledicto debeant ferri, cognoscunt: & in maledicto non peccant, ex quo & ab interno iudicio non discordant. Cum enim & maledicentis innocentia permanet, & tamen eum, qui maledicatur, vsque ad interitum maledictio absorbet, ex vtriusque partis sine colligitur, quia ab vno & intimo iudice in reum sententia sumpta iaculatur. Vnde & hic Simon, qui à Petro maledictum accepit, æterna damnatione perit. Et infra Barieu à Paulo increpatus, mox communi est luce fraudatus.

In felle enim amaritudinis & obligatione iniquitatis video te esse.] Ideo Spiritus sanctus in columba descendit, vt eos, qui se accipere vellent, simplices esse doceret. Nam qui fel amaritudinis id corde reseruat, quātumlibet baptizatus videatur, non est iniquitatis suæ vinculis absolutus, sed quasi ad punctum hora baptizandi purgatus, mox acriori est dæmone septemplex oppressus. Frustra ergo gratiam Spiritus emere tentat, qui se mente coruina non curauit exuere.

Surge & vade contra meridianum.] Bene in meridie quæritur & inuenitur, & abluatur ille, qui deuotione pectoris ardens, velut quædam gentium primitiæ Deo meruit consecrari. In quo specialiter illud Psalmistæ completum est, *Aethiopia proueniet manus eius Deo.*

Ad viam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam, hac est deserta.] Non via, sed Gaza deserta dicitur, vetus enim illa Gaza, quæ terminus erat quondam Chananæorum iuxta Ægyptum, ad solum vsq; destructa, & alia pro illa alio loco constructa est. Quæ allegoricè gentium plebem designat olim à Dei cultura desertam, neque vllius Prophetarum prædicationibus exultam. Via verò, quæ ad eandem ab Hierosolymis descendens, fontem salutis aperuit, Dominus Iesus Christus est, qui ait: *Ego sum via, & veritas, & vitæ. Qui à superna Hierusalem ad nostra infirma descendit, nostrisq; reatus nigredinem baptismatis vnda dealbauit.*

Et ecce vir Aethiops eunuchus potens.] Pro virtute & integritate mentis vir appellatur: nec immerito, qui tantum studij in scripturis habebat, vt eas etiam in via legere non cessaret: tantumq; amoris in religione gerebat, vt aula regia derelicta, de vltimis mundi partibus veniret ad templum Domini. Vnde iusta mercede dum quærit interpretem lectionis, Christum quem quærebat, inuenit: plusque vt Hieronymus ait, in deserto fonte Ecclesie, quam in aurato templo repetit synagogæ. Ibi enim quod Hieremias admirando proloquitur, mutauit Aethiops pellem suam, id est, sorde peccatorum abluta, de lauacro Iesu dealbatus ascendit.

Candacis regina Aethiopum.] Et in Regum libro legimus, quia regina Aultri venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Moris quippe fuit illi nationi semper à fœminis regi, easq; Candaces appellare.

Qui erat super omnes gazas eius.] Regina Aethiopum thesaurarium præmittens in Hierusalem, gentium designat Ecclesiam, virtutum fideiq; Domino dona largiturā. Sed & nominis etymologia conuenit. Potest enim Candacis ex Hebræo, commutata interpretari. Ipsa quippe est, cui in Psalmo: *Pro his qui commutabuntur in scripto, dicitur: Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & cætera.*

Dixit autem Spiritus Philippo.] In corde Spiritus Philippo loquebatur. Spiritui enim Dei quasi quædam nobis verba facere, est, occulta vi ea quæ agenda sunt, imitari.

Philippus non Apostolus. Episcoporum officium.

Maledictio à sanctis pronuntiata.

Gaza deserta.

Candacis regina.

Aethiopum regina.

Candacis.

Spiritus loqui in nobis.

Tanquam ovis ad occisionem ductus est.] Sicut ovis cum dicitur ad victimam, non repugnat, sic ille propria passus est voluntate. Vel altiori intellectu, sicut agnus in pascha immolari solebat, sic pascha nostrum immolatus est Christus.

Ovis Christi.

Et sicut agnus coram tondente se sine voce.] Non solum sanguine suo nos redemit, sed & lanis operuit, ut argentes infidelitate sua veste calefaceret, & audiremus Apostolum nobis loquentem: Quot quot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Sic non aperuit os suum, cum in passione sua Pilato & pontificibus pauca, Herodi nulla respondere volebat.

Iudicium Christi sublatum.

In humilitate iudicium eius sublatum est.] Quia iudex omnium iudicij non reperit veritatem, sed absque vlla culpa seditione Iudæorum & Pilati voce damnatus est.

Generatio Christi.

Generationem eius quis enarrabit?] Aut de diuinitate eius accipiendum est, quod impossibile sit diuinæ natiuitatis nosse mysteria, de qua pater loquitur: Ante luciferum genui te. Aut de partu virginis, quod difficile potest exponi. Cuius rationem Mariæ querenti, per Angelum dicitur: Spiritus sanctus superueniet in te. Ut vel ab Angelo, vel ab Evangelista tantum natiuitatis eius sacramenta dicantur, cuius narrator rarissimus est.

Philippus.

Quoniam tollitur à terra vita eius.] Ut nequaquam in terra, sed in cælo viueret.

Aperiens autem Philippus os suum, &c.] Philippus interpretatur os lampadis, pulcherq; est sensus, quod os lampadis suum aperiret os, dum obscura Prophetiæ in scientiæ lucē proferret. Quamuis & iuxta historiam possit ista circumlocutio designare aliquanto longiorem futurum tunc esse eius sermonem.

Fons in quo baptizatus est Eunuchus.

Venerunt ad quandam aquam.] Est hodieq; Bethsora vicus in tribu Iuda, eum tribus ab Helix Chebron in vigesimo lapide. Iuxta quem fons ad radices montis ebulliens, ab eadem, in qua gignitur, sorbetur humo. In hoc est Eunuchus à Philippo baptizatus.

Cæsarea Palestina.

Quis prohibet me baptizari? Et iussit stare currum, & cætera.] Hic alia translatio iuxta Græcum exemplar aliquot versus plus habet, ubi scriptum est, Ecce aqua, quis prohibet me baptizari? Dixit autē ei Philippus: Si credis ex toto corde tuo, saluus eris. Respondens autem dixit, Credo in Christum filium Dei. Et iussit stare currum, & cætera. Et hos ergo versiculos credo primum à nostro quoque in interprete translatos, sed scriptorum vitio post ea fuisse sublato.

Pauli sequitia.

Spiritus Domini rapuit Philippum.] Sunt qui hæc Angelum in Spiritu sancto fecisse testantur, ut Hieronymus prodit.

Euangelizat ab ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.] Palestina dicit, ubi infra domum habuisse describitur, que vsque hodie demonstratur, nec nō & cubiculum quatuor filiarum eius virginum prophetantium.

CAPVT IX.

Christus in corpore suo patitur.

Saulus autem adhuc spiras minarum & cadis in discipulos Domini.] Præsentos videlicet cædibus afficiens, & minis deterrens absentes.

Saule, Saule, quid me persequeris?] Non dixit, Quid persequeris membra mea? sed quid me persequeris? quia ipse in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur iniquos. In cuius etiam membris beneficia collata, sibi facta esse denunciat, cum ait: Esuriui, & dedistis mihi manducare. Et exponendo subiunxit, Quamdiu vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.

Pauli ex-cæcatio.

Ego sum Iesus, quem tu persequeris.] Non dixit, Ego sum Deus, ego sum filius Dei, sed humilitatis (inquit) meæ infirma suscipe, & tuæ superbiz squamas depone.

Surge & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi, quid te oporteat facere.] Non continuo, quæ essent facienda, monstrauit, sed in ciuitate postmodum audienda præmonuit, ut tãto post in bonis solidius staret, quãto prius funditus euersus à pristino errore cecidisset.

Apertisq; oculis nihil videbat.] Nequaquam potuisset bene rursus videre, nisi prius excæcatus fuisset bene, & ppriam sapientiam, qua perturbatur excludens, fidei se per cuncta committeret.

Et erat tribus diebus non videns.] Quia Dominum nō cre-

diderat tertia die mortem resurgendo vicisse, suo iam instruit exemplo, qui tenebras triduanas luce reuerfa mutaret.

Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.] Non debet (inquit) quasi persecutor timeri, sed potius quasi frater amplecti, qui aduersa, quæ sanctis intulerat, promptus est sustinere cum sanctis.

Et confestim ceciderunt ab oculis eius squamæ.] Draconis omne corpus dicitur squamis esse contextum. Quia ergo Iudæi serpentes & genimina viperarum sunt vocari, qui illorum perfidiam sectabatur, quasi pelle serpentina oculos cordis obtexerat. Sed cadentibus sub manu Ananiæ ab eius oculis squamis monstratur in facie, quod verum lumen iam recepit in mente.

Squamæ.

Accipientes autem eum discipuli eius nocte.] Id est, discipuli Christi. In Græco enim non est additum eius, sed tantummodo discipuli, ut generaliter Christi vel Ecclesiæ intelligantur. Nōdum enim Paulus discipulos fecisse legitur, sed solum Iudæos confudisse, qui habitabant Damasci.

Discipuli.

Per murum dimiserunt eum, summittentes in sporta.] Hoc effugij genus hodieq; feruatur in Ecclesia, quando quis antiqui hostis insidiis vel huius seculi laqueis circumfusus, spe fideique suæ minime saluatur. Murus enim Damasci, quæ sanguinem bibens interpretatur, aduersitas seculi est. Rex Areta, qui interpretatur descensio, diabolus intelligitur. Sporta quæ iuncis palmisq; solet confici, fidei speiq; coniunctionem designat. Iuncus enim viriditatem fidei, palma spem vitæ æternæ significat. Quisquis ergo se muro aduersitatis videt cinctum, sportam virtutum, qua euadat, festinus ascendat.

Murus Damasci, qui Areta.

Cum autem venisset in Hierusalem, tentabat iungere se discipulis.] Non eum mox baptizatum credamus venisse ad Apostolos Hierusalem: sed sicut ipse Galathis scripsit, primo abiisse in Arabiam, & iterum reuersum esse Damascum. Deinde post tres annos venientem Hierosolymam vidisse Petrum, & mansisse apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidisse neminem, nisi Iacobum fratrem Domini. Ac deinde sicut & Lucas exequitur, venisse in partes Syriae & Cilizie. Vtrum autem prima, an secunda vice Damasci insidias pertulerit, non facile patet. Nam & secunda intelligi potest, ex eo quod dicitur multis diebus impletis contilium fecisse Iudæos eum interficiendi. Idcirco autē Lucas Arabiam prætermittere videtur, quod ibi minime prædicauerit, iuxta quod ipse in sequentibus Agrippæ regi loquens, ait: Quia Damasci primum, & Hierosolymis, & in omni regione Iudææ, & gentibus prædicabam.

Insidias quædam post Paulum.

Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos.] Hic est Barnabas ille Cyprius genere, leuites, qui supra prædicium agri sui ad pedes Apostolorum attulit. Memoratur.

Barnabas.

Loquebatur quoque & disputabat cum Græcis.] Nota quod Græcos in Hierusalem, Iudæos in Damasco, quæ gentiliū est ciuitas, docuerit, ne forte hoc significet, gentiles in ciuitatem Dei adiuuandos, & Iudæos in perfidiam gentium esse lapsuros. Iuxta quod Esaias ait: Et vertetur Libanus in Chermel, & Chermel in saltum reputabitur.

Inuenit autem ibi hominem quendam, nomine Aeneam, ab annis octo iacentem in grabato.] Aeneas iste genus significat humanum, infirmorum prius delectatione languescens, sed Apostolorum opere & ore sanatum. Quia etenim mundus ipse quatuor plagis sublimatur, & cursus seculi annuis quatuor temporibus variatur, quicunq; que presentia labentiaque gaudia complectitur, quasi bis quaternario annorum numero, grabato sternerit eneruis. Grabatum quippe est ipse segnities, ubi requiescit animus æger & infirmus, id est, in voluptate corporis, & omni delectatione seculari.

Aeneas paralyticus.

Aeneas, sanet te Dominus Iesus Christus. Surge & sterne tibi.] Quem de paralypti curauerat, mox surgere & sterneret tibi præcepit, spiritualiter insinuans, ut quisque fidei solidamētum in corde perceperit, non solum torporem, in quo sensus iacuerat, discutiat, sed etiam bona opera, in quibus requiescere valeat, pareat.

Grabatum.

In loppe autem fuit quaedam discipula, nomine Tabitha, que in-

terpreta-

terpretata dicitur Dorcas.] Id est, damula vel caprea. Significat autem animas virtutum studio sublimes, sed hominū opinione contemptibiles. Neque enim beatus Lucas interpretationem nominis auget, nisi magnum ei mysterium inesse cognosceret. Damula quippe vel caprea, animalia sunt natura similia, sed magnitudine differentia, quæ morantur in excelsis montibus, & quamuis de longinquo, vident tamen omnes, qui veniunt. Vnde & ab acumine cerneadi, Græcè Dorcades vocantur. Sic nimirum sancti meritis operum in excelsis habitantes, mentis contemplatione & supernis sagaciter intendunt, & suimet cauta circumspeditione semper inuigilant. Nam quod munda quidem hæc animalia iuxta legem, sed timida sunt & imbellia, iuxta quod naturam eorum exprimens Martialis ait:

*Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum,
Imbelles Dana, quid nisi præda sumus?*

Nonne manifeste significat eos, qui simpliciter viuere, discretoque gressu actionis quasi fissa vngula incedere, & verbum Dei continua meditatione ruminare satagunt? Qui si vel ignorantia forte, vel in firmitate mortem incurrerint spiritalem, pro intentionis tamen rectæ integritate recusitari merentur, sicut Petro ipsi cōtigit probatur, cui rectissime, quod de Dorcade scriptum est, aptari potest.

Factum est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur.] Sancti enim cum per fragilitatem naturæ mortalis aliqua delinquant, quasi in diebus operum bonorum causæ subitæ infirmitatis occumbūt. Sed cum mox lacrymis inlidunt, spem recuperandæ virtutis ascendunt, sanctorum auxilia inuocant, & sua quæ intermiserant, bona acta recogitant, faciunt profectio quod sequitur.

Quam cum lauisset, posuerunt eam in conaculo.] Et cætera, quæ de Petri euocatione, & eleemosynarum Dorcadis ostensione narrantur.

Et circumsteterunt illum omnes viduas seutes.] Viduæ sunt piæ cogitationes animæ pœnitentis, quæ sensus pristini vigorem quasi viri regimen ad tempus omiserant, quæ pro anima delinquente necesse est suppliciter exorent.

Et ostendentes ei tunicas & vestes, quas faciebat illis Dorcas.] Non suis pro defuncta vocibus, sed ipsius precabantur orationibus, quoniam eleemosyna non solum à secunda, sed & à prima morte liberat.

Dixit: Tabitha surge. At illa aperuit oculos, & viso Petro resedit.] Iustissimus ordo resurgenti, vt prius oculos mentis aperiat, & agnita deinde Petri voce resideat, lumē suæ circumspeditionis, quod perdidit, recipiat, & ad doctrinam eorum, qui se adiuerant, viuat.

Dans autem illi manum, erexit eam.) Contacta Petri manu Tabitha resurgit, quia languescens anima peccatis, nullo melius ordine, quam sanctorum exemplis conualescit.

CAPVT X.

Vt autem quidam erat in Cesarea nomine Cornelius, &c.) Nō virtutibus ad fidem, sed fide pertingitur ad virtutes, vt beatus Papa Gregorius exponit. Cornelius enim (inquit) cuius eleemosynæ ante baptismum Angelo teste laudatæ sunt, non operibus ad fidem, sed fide venit ad opera. Si enim Deo vero & ante baptismum non crediderat, quem orabat vel quomodo hunc omnipotēs Deus exaudierat, si non ab ipso se in bonis perfici patebat? Sciebat ergo creatorem omnium Deum, sed quia eius omnipotens filius incarnatus esset, ignorabat. Fidem habuit, cuius orationes & eleemosynæ placere potuerunt. Bona autem actione promeruit, vt Deum perfecte cognosceret, & de vnguento eius incarnationis mysteriū crederet, quatenus ad sacramentum baptismatis perueniret. Per fidem ergo venit ad opera, sed per opera est solidatus in fide.

Vidit in visu manifeste quasi hora nona diei, &c.) Bene oraculum baptismi petendi hora nona accipit, quia in morte ipsius, qui hora nona Spiritum tradidit, erat baptizandus.

Et nunc mitte viros in Toppen.) Cū eleemosynis precibusq; susceptis, mox doctor salutis accersiri iubetur, manifeste innuitur, quod eleemosynis illis ac precibus plenam suæ salutis cognitionem à Domino quæserit.

Vocauit duos domesticos suos, & militem metuentem Dominum.) Tres misit ad Petrum Cornelius, quia creditura gentilitas apostolicæ fidei Europam, Asiam, Africamq; subegit, partim studijs militaribus, hoc est, instantia prædicandi, partim domesticis negotijs occupandas. Nora, quod vnus miles, & duo domesticis mittantur. Quanto enim fortiores, tanto pauciores in Ecclesiæ membris inuenies, plures qui audire verbum, quam qui dicere sciant.

Ascendit Petrus in superiora.) Significat Ecclesiam relictis terrenis cupiditatibus, conuersionem in cælis habituram.

Vt oraret circa horam sextam.) Sexta hora Petrus inter medias preces esurit, salutem vtrique mundi, quem Dominus sexta ætate seculi querere & saluare venerat. Quod & ipse voluit indicare, cum eadē hora diei super Samaritanæ partem sitiebat.

Et descendens vas quoddam velut linteam magnum.) Vas illud Ecclesiam significat incorruptibili fide præditā. Linteam enim tinea nō consumit, quæ vestes alias corrumpit. Et ideo qui vult ad mysterium Ecclesiæ Catholicæ pertinere, excludat de corde suo corruptionem malam cogitationum, & ita incorruptibiliter firmetur in fide, vt prauis cogitationibus tanquam à tineis non rodatur in mente. Aliter. Tinea hæreticus est, vestimētum Domini corrumpere volens, sed dispensante Domino non valens. Quod etiam in tunica illa Domini figuratum est, quam milites scindere non audebant.

Quatuor iniitjs summitti de celo in terram.) Quatuor iniitia, quibus linteam dependebat, quatuor plagas orbis terrarū designant, quibus extenditur Ecclesia. Ipsa est enim ciuitas Dei nostri in monte sancto eius, dilatans exultationes vniuersæ terræ. Quod enim de celo summittitur, indicat eam sola superuenientis Spiritus sancti gratia seruari pariter atque augeri. Vnde dicit in Apocalypsi Ioannes: *Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem nouam, descendentem de celo à Deo.* Possunt etiam quatuor iniitjs Euangelistæ figurari, per quos Ecclesia celestis munere imbuitur atque sublimatur.

In quo erant omnia quadrupedia & serpentina terra & volatilia cali.) Animalia illa, omnes gentes sunt erroribus immundæ, sed trina submersione, id est, mysterio sanctæ Trinitatis in baptesimo mundatæ, quæ hominis imaginem relinquentes, bestiarum ac serpentium lumpsere figuras. Vnde ad Herodem propter dolosam malitiam dicitur: *Ita, dicite vulpi illi.* Et ad Phariseos: *Genimina viperarum.* Et ad libidinios: *Equi insanientes in feminas facti sunt.* Et de impudētibus: *Nolite dare sanctum canibus.* Et de voluptuosis: *Neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* Et de superbis simul ac dolosis: *Vulpes foueas habent, & volucres cælinidas.* Et in commune de omnibus: *Et homo cum in honore esset, id est, ad imaginem Dei factus, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus.* Verum autem, id est, incorruptum hominem, Salomon ostendit, dicens: *Deum time, & mandata eius obserua.* Hoc est enim omni homo.

Surge Petre, occide, & manduca.) Surge, inquit, ad Euangelizandum præparare. Occide in gentibus, quod fuerat, & fac quod es. Qui enim manducat cibum foris positum, in suum corpus traicit. Præcipit ergo, vt nationes per incredulitatem ante foris positæ, interfecta præterita vita societati Ecclesiæ, quam significat Petrus, inferantur. Iuxta quod de seipso Paulus Apostolus ait: *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam & Christo.* Et iterum: *Viso autem iam non ego, viuit vero in me Christus.* Qui vero ab hæreticis circumueniuntur, quasi viui deorantur à morte.

Quia nunquam manducavi omne commune & immundum.) Populus Iudæorum partem Dei esse se iactans, communes cibos vocat, quibus omnes vtuntur homines. Verbi gratia, suillam carnem, ostreas, lepores, & istiusmodi animantia, quæ vngulam non findunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt. Immundi vero cibi dicuntur, bestiarum vel reptilium carnes, nulli mortalium comestibiles.

Hoc autem factū est per ter.) Quia per quatuor partes orbis terrarum mysteriū sanctæ Trinitatis à duodecim Apostolis prædicandum erat, ideo quatuor lineæ tertia vice de

Missorum
triu ratio.

Sexta ho-
ra.

Vas.
Linteum.

Tinea.

Iniitia qua-
tuor.

Señs qui
sant.

Homo qui

Occide &
manduca.

Communi-
nes.

Ter.

cælo demissæ sunt. Siue vt beatus Ambrosius interpreta-
tur, tertio repetita figura operationem Trinitatis expres-
sit. Et ideo in mysterijs interrogatio trina defertur, & cõ-
firmatio trina celebratur, nec potest quis nisi trina confes-
sione purgari. Vnde & ipse Petrus in Euangelio, tertio in-
terrogatur, vtrum diligat Dominum, vt trina responsio-
ne vincula, quæ Dominum negando ligauit, absolueret.
Hæc opportune Petrus ostensa sunt, cum Cornelius genti-
lis ad exhibendum eum mitteret, ne dubitaret incircuncis-
sis, Christianam tradere fidem. Erat enim ex illis animan-
tibus, Euangelio vase monstratis. Vnde & à Spiritu sancto
hoc idem facere confirmatur.

Et statim receptum est vas in cælum.] Post trinam submis-
sionem linteum cælo recipitur, quia post huius seculi con-
uersionem, qua per fidem & baptismum mundata pere-
grinatur Ecclesia, cælestis inhabitatio felix & æterna se-
quitur.

Dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quarunt te.] In mente hæc ab
Spiritu, non in aure carnis audiuit.

Surge itaque & descende, & vade cum eis.] Descendere de
tecto, & ad prædicandum ire iubetur, vt Ecclesia Domi-
num non solum alta subeundo speculetur, sed eundem et-
iam infirmis quibusque, & quasi adhuc exterius positus, sed
tamen ostium Simonis, id est, obedientiæ pulsantibus, ad
actiuam vitam redeundo, velut à lecto surgendo prædi-
cet. Iuxta quod Dominus ait: *Videbitis cælum apertum, & an-
gelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.*

Cuius bene domus iuxta mare posita memoratur.] Mare enim
fluctuagros seculi tumultus furoribusq; designat, vbi homi-
nes improbi quasi pisces auarissimi sese inuicem persequun-
tur & deuorant. Sanctorum vero conuersatio in cælis est,
qui etsi terrestris domus huius habitationis dissoluatur,
(edificationem ex Deo habent, domum non manufactam,
æternam in cælis.

*Ecce ego sum quem quaritis. Qua causa est, propter quam veni-
stis?*] Spiritus ei adesse milites dixit, & qua causa venerant,
tacuit, quia ad conseruandam humanæ mentis humilitatē,
aliquando prophetiæ Spiritus ex parte tangit, & ex parte
non tangit.

*Et factum est, cum introisset Petrus, obuius ei venit Cornelius,
& procidens ad pedes eius adorauit.*] Gestu corporis præmõ-
strat Cornelius, quid intus in corde deuotionis habuerit.
Obuiam enim suo doctore venit auditor, qui mundo pec-
tore & intenta sedulo aure, atque inhiant desiderio ver-
bum fidei suscipit. Nam qui tarde ad credendum pertra-
hitur, quasi à doctore iacens erigitur. Sed qui de suæ vitæ
maculis erubescens, procidendo in faciem, humilitatis pa-
riter & pudoris indicia præfert, iure à suo præceptore me-
retur erigi.

Petrus vero leuauit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum.]
Companionē quippe æqualitatis meruit sanctitas actio-
nis. Nam in Ananiæ & Sapphiræ culpa, zelus vltionis ius
aperuit potestatis.

*Et mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum di-
cere hominem.*] Hoc vtique tunc ostendit, cum vox angeli-
ca sonuit: *Quæ Deus purificauit, tu ne commune dixeris.*

*A nudius quarta die vsque in hanc horam, orans eram hora no-
na in domo mea, & ecce vir stetit ante me, & cætera.*] In Græco
& in quibusdam Latinis codicibus ita scriptum est: *A quar-
ta die vsque ad hanc horam eram ieiunans, & orans à sexta hora
vsq; ad nonam, & ecce vir, & cætera.* Multum decebat illum
exaudiri, qui instantiam deprecandi tribus horis continuan-
s, à sexta pertrahebat ad nonam. Quo tempore Domi-
nus ipse, quem rogabat, pro totius mundi salute extensis
in cruce manibus orabat.

*Verbum misit filiis Israel, annuncians pacem per Iesum Chri-
stum, hic est omnium Dominus.*] In hoc apparet (inquit) Deum
acceptorem non esse personarum, quia filium suum vni-
genitum, qui & Dominus omnium atque conditor est, cū
genere humano pacem facere misit, in cuius nomine Pro-
phetis attestantibus, remissionem peccatorum non Iudæi-
tantum, sed omnes qui credunt, accipiant.

*Vos scitis, quod factum est verbum per vniuersam Iudæam, &
cætera.*] Breuiter omnia, quæ in symbolo dicuntur, com-

plexus est, quod Iesus sit Christus, quod omnium Domi-
nus, quod mundum Deo reconciliare missus, quod Ioan-
nis voce præconatus, quod Spiritu sancto perunctus, quod
Deo inhabitante per miracula declaratus, quod crucifixus,
& à mortuis suscitatus, fuisq; manifestatus, quod iudex om-
nium in fine venturus, quodque etiam Ecclesiam suam
per fidem totum sit dilataturus in orbem.

Quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute.] Alia e-
ditio dicit: *Sicut vnxit eum Deus.* Prædicauit ergo Ioannes
Iesum, sicut vnxit eum Deus Spiritu sancto, tunc vtique
cum dicebat: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto.* Et iterum:
Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam super eum. Vn-
ctus est ergo Iesus non oleo visibili, sed dono gratiæ, quod
visibili significatur vnguento, quo baptizatos vngit Ec-
clesia. Nectamen tunc vnctus est Spiritu sancto, quando
super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc, n.
corpus suum, id est, Ecclesiam suam præfigurare dignatus
est, in qua præcipue baptizatum Spiritum sanctum accipi-
unt. Sed ista mystica & inuisibili vnctione tunc intelligē-
dus est vnctus, quando verbum Dei caro factum est, id est,
quando humana natura sine vllis præcedētibus bonorum
operum meritis Deo verbo est in vtero virginis copula-
ta, ita vt cum illo fieret vna persona. Ob hoc confitemur
eum natum de Spiritu sancto & Maria virgine.

Quomodo Deus erat cum illo.] Id est, pater cum filio. Me-
lius est enim sic intelligere, quam diuinitatem filij cū ho-
mine, quem assumpsit cohabitantem significari, ne Christi
personam geminare, & in Nestorij dogma cadere videa-
mur.

*Nobis qui manducauimus & bibimus cum illo, postquam resur-
rexit à mortuis.*] Hic beatus Petrus, quod in Euangelio non
recitatur, exponit, post resurrectionem scilicet se bibisse
cum Domino. Nisi forte illic credamus indicatum vbi ait,
Donec illud bibam vobiscum nouum in domo patris mei.

*Adhuc loquente Petro verba, hæc cecidit Spiritus sanctus super
omnes, qui audiebant verbum.* Tunc rogauerunt eum, vt maneret
apud eos aliquot diebus.] Ne baptismata gentibus tradere du-
bitetur, Spiritus sancti testimonio confirmatur, ipsas laua-
cri aquas, quas sanctificare solet, nouo ordine præcurren-
tis, quod semel in testimonium fidei gentium, nunquam
vero in Iudæis euenisse reperitur.

Et iussit eos in nomine Iesu Christi baptizari. Et obstupuerunt ex
circumfusione fideles, qui venerant cum Petro: quia & in natione
græca, &c.] Cum Ecclesiæ regula sit, fideles in nomine sanc-
tæ Trinitatis baptizari, queritur quomodo Lucas per to-
tum libelli huius textum, non aliter quam in nomine Iesu
Christi baptismum dari testetur? Quod ita beatus Ambro-
sius soluit, quod per vnitatem nominis impletum myste-
rium sit. Quia siue Christum dicas, & Deum patrem, à quo
vnctus est filius, & ipsum qui vnctus est filium, & Spiritu-
m, quo vnctus est, designasti. Scriptum est enim: *Iesum à Na-
zareth, quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto.* Siue patrem
dicas, & filium eius, & Spiritum oris pariter indicasti, si ta-
men id etiam corde comprehendas. Siue Spiritum dicas, &
Deum patrem, à quo procedit Spiritus, & filium, quia filij
quoque est Spiritus, nuncupasti. Vnde vt rationi copule-
tur auctoritas, in Spiritu quoq; recte baptizari nos posse,
scriptura indicat, dicente Domino: *Vos autem baptizabimini
in Spiritu sancto.* Et Apostolus ait: *Omnes enim in ipso corpore,
in vno Spiritu baptizati sumus.* Aliter: Præcipue congruit nos
in nomine Domini Iesu Christi baptizari, quoniam sicut
Apostolus ait, *Quicumq; baptizati sumus in Christo Iesu, in mor-
te ipsius baptizati sumus, &c.*

CAPVT XI.

*Et vidi quadrupedia terra, & bestias, & reptilia, & volatilia
cæli, &c.*] Miror quomodo hæc quidē superæcis qui-
busdam veteri lege prohibitis, nunc vero manducandis,
interpretantur, cum nec serpentes vel reptilia possint edi,
nec ipse Petrus sic intellexerit, sed omnes homines æqua-
liter ad Christi Euangelium prouocari, nullumq; secun-
dum naturam esse pollutum. Neque enim quare bestias
comederit, sed quare gentibus communicauerit, increpa-
tus, mysterium huius visionis exposuit.

Mare.

Orationis
Instantia.Acceptor
personarum
nō est DeusSymbolo
contenta.Vnctio
Christi.Bibisse
Christum
resurrex-
it.Spiritus
santi appa-
ritio.Baptizati
in nomine
Christi.Bestias
manducan-

Venerunt autem mecum & sex fratres istius.] Pulchre septenario fratru numero teste, gratia Spiritus sancti septiformis effusa est. Aliter. Quia sex diebus est mundus iste formatus, per sex fratres opera perfecta monstrantur. Qui bene doctorem comitantur, quando suis auditoribus inter verba exhortationis exempla perfectæ demonstrant operationis.

Et glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo & gentibus Deus patientiam ad vitam dedit.] Hoc est, quod in beati Iob libro legimus: Ab Aquilone aurum venit, & ad Deum formidolosa laudatio. Quia prius frigidus gentium pectore splendor fidei exortus est, & pro eodem inopinata fide Iudæa Deum tremendo glorificat.

Perambulauerunt vsq; Phœnicem, & Cyprum, & Antiochiam, &c.] Hinc iam post revelationem sintonis Euangelicæ, in qua molliter superna spe animalia sancta quiescerent, res Ecclesiæ crescere cœperunt, cum per exteras prouincias, insulas, & ciuitates, non solum Iudæis, sed & gentibus Euangelium prædicatur.

Profectus est autem Tarsum, ut quærerent Saulum.] Dicitur enim supra, quia de Hierosolymis Saulus clam mittetur Tarsum.

Et surgens vnus ex eis, nomine Agabus, significabat per spiritum sanctum magnam futuram.] Agabus potest nuncius tribulationis interpretari, qui secundum nomen suum, & hic famem generalem, & infra Paulo Apostolo vincula prophetat.

Proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus.] Sciebant in Iudæa, & maxime Hierosolymis, famem acrius futuram. Vbi pauperes erant sanctorum, qui rebus suis, domibus, agrisq; venditis, precia deferentes Apostolis, pecunijs acquirendis non multum vltius vacabat. Sed & nonnulli pro confessione fidei, ab ipsis Iudæis incredulis propria substantia multabantur ablata. Quibus dicit Apostolus: Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. Hos inter eleemosinarios religiosum Helenæ Adiabænorum Reginæ factum memoratur, quæ comparatis ab Ægypto frumentis, Hierosolymitarum necessitatibus largissime ministravit. Vnde & honorificam ante portas eiusdem vrbis meruit sepulturam.

CAPVT XII.

Eodem autem tempore misit Herodes rex magnus.] Non famis videlicet tempore, quam quarto Claudij anno factam historiæ referunt, cum Herodes tertio eiusdem sit anno defunctus, sed illo haud dubie tempore, quo oblationes Hierosolymam deferébantur. Non autem putemus Herodem, qui tetrarcha erat, postea Regem factum, hoc capitulo designatum. Refert enim Iosephus, Caium impio suscepto continuo Iudæorum principatum huic Herodi filio Aristobuli, quem tamen ille Agrippam nominat, tradidisse, simul & Philippo ac Lyfaniæ tetrarchias. Quarto autem, id est, vltimo imperij anno Herodi eidem pariter contulisse. Ipsum vero Htrodem, qui vel in Ioannis nece auctor extiterat, vel in passione Domini interfuerat, multis excruciatum morbis exilio damnasse perpetuo. Porro hunc Herodem siue Agrippam, tertio Claudij anno, sui verò regni septimo ab Angelo percussum, regnum Agrippæ filio reliquisse. Aristobulus autem quem dixit, ipse est, qui à patre perfido, id est, Herode seniore, sub quo Dominus natus est, cum fratre Alexandro fuerat interfectus.

Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.] De quo Iacobo, Clemens Alexandrinus historiam quãdam dignam memoria refert. [Et is (inquit) qui obtulerat eum iudici ad martyrium (Iacobum scilicet) motus etiam ipse, confessus est se esse Christianum. Ducti sunt autem ambo pariter ad supplicium. Et cum ducerentur in via, rogauit Iacobum dari sibi remissionem. At ille parumper deliberans: Pax tibi, inquit. Et osculatus est eum. Et ita ambo simul capite plexi sunt.]

Tradens quatuor quaternionibus militum.] Sicut centurio centum, ita quaternio militum sub se milites habebat.

Percussioque latere Petri suscitauit eum.] Percussio lateris commemoratio passionis Christi est, de cuius vulnere sanguis nostra profluxit. Et nobis quoque pressurarum cathena retentis, tale solatium ipse reddit: Apostolus Petrus, dicens: Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini.

Præcingere & calceate caligas tuas.] Et Prophetas & Apostolos cingulis vsos fuisse legimus, cuius sibi Petrus ligamenta propter rigorem carceris ad horam laxauerat, ut tunica circa pedes demissa, frigus noctis utcumque temperaret, exemplum præbens infirmis, cum vel molestia corporali, vel iniuria tentemur humana, licere nobis aliquid de nostri propositi rigore laxare. Et quia dicitur enim est, Sim lumbi vestri præcincti, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis, spiritaliter virtutum, verbiq; prædicandi resumere iubetur insignia.

Venerunt ad portam ferream, qua ducit ad ciuitatem.] An- gusta imo ferrea erat porta, quæ ducit ad Hierusalem cœlestem, sed Apostolorum vestigijs nobis est iam facta meabilis, qui sanguine proprio ferream vicerunt ostium. De hoc Arator:

Ferrea, quid mirum si cedunt hostia Petro?

Quem Deus a thærea custodem deputat aula,

Ecclesiæ, suæ faciens retinere cacumen

Infernum superare iubet.

Et Petrus ad se reuersus.] Id est, à contemplationis culmine ad hoc regressus, quod in intellectu communi & prius fuit.

Processit puella ad audiendum.] Et Dominum de tumuli claustris egressum prima mulier discipulis nunciauit, ut ubi abundauit peccatum, superabundaret gratia.

Illi autem dicebant: Angelus eius est.] Quod vnusquisq; nostrum habeat Angelum, & in libro Pastoris, & in multis sanctæ scripturæ locis inuenitur. Nam & Dominus de parauulis: Angeli, inquit, eorum semper vident faciem patris mei. Et Iacob de se loquitur: Angelus qui exiit me de cunctis malis. Et hic discipuli Angelum Apostoli Petri venire credebant.

Descendensq; à Iudæa in Cæsaream.] Quamuis iuxta situm locorum Cæsaream Philippi dicere videatur, eo quod hæc sicut & Tyrus & Sidon vrbs sit Phœnicis, Iosepho tamen exponente discimus hæc in Cæsarea Palæstinæ gesta, quæ Cæsarea quondam Turris Stratonis dicta est, & est in cõfinio Phœnicis & Palæstinæ, in littore maris magni sita.

Postulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo.] Necessariam habebant vicini regis amicitiam, eo quod illorum regio valde angusta, & Galilææ Damascicæque pressa finibus esset. Vnde nec ipsa metropolis eorum Tyrus tantas habebat opes de terra sua, ut totius orbis esse possit emporium, quantas de subnectione nauium. Est autem maxime purpuræ conchyliorumq; ferax.

Confestim autem percussit eum Angelus Domini. Consonanter etiam Iosephus: Dum impietatem (inquit) illicitæ adulationis non exhorreteret, respiciens paulo post imminentem atq; insistente capiti suo videt Angelum: eumq; sensit continuo exitij sui ministerium, quem prius nouerat prouisorem bonorum. Et paulo post: Verum continuis quinque diebus ventris doloribus cruciatus, vitam violenter abrupit.

CAPVT XIII.

Egredite mibi Barnabam & Saulum in opus, ad quod assumpsit Saulus quãdo Paulus.] Videtur Saulus iuxta ordinem historiæ, tertio decimo post Domini passionem anno, apostolatam cum Barnaba Pauliq; accepisse vocabulum. Quartodecimo autem anno iuxta cõdictum Iacobi, Cephæ, & Ioannis, ad gentiũ magisterium profectum fuit. Nec historia Ecclesiastica repugnat, dicens Apostolis esse fuisse præceptum, ut duodecim annis prædicarent in Iudæa.

Prædicabant verbum Dei in synagoga Iudæorum.] Propter ignaros locorum semel annotandum credidi. Vbiunque in ciuitate synagogam Iudæorum videris, scito in ciuitate gesta, quæ ibi dicuntur.

Cui nomen erat Barieu.] Corruptè legitur Bariesu: cum

Bariou.

Bariou, id est, maleficus, siue in malo, legi debeat. Credo quia nomen Iesu iisdem literis, sed nota superposita scribatur. Non enim conuenit, hominem flagitiosum & magum, filium Iesu, id est, saluatoris appellari: quem e contrario Paulus filium diaboli nuncupat.

Paulus vn de dicitur.

Saulus autē, qui & Paulus repletus Spiritu sancto.] A Sergio Paulo proconsule, eo quod eum Christi fidei iubegerit, Pauli fortitus est nomen. Et sequētia libelli huius de Pauli miraculis agunt. Oportuit enim, vt ipse consummationem Apostolicis actibus daret, quem diu contra stimulos recalcitrantem Dominus elegerit.

Cecitas in-uita.

Ecce manus Domini super te, & eris cecus.] Sciebat Apostolus sui memor exemplis, de tenebris oculorū mentis posse refurgere ad lucem. Nec enim merebatur habere carnis oculos, qui mentis oculos aliis auferre laborabat.

Antiochia dicitur.

Venerunt Antiochiam Pisidia.] Duæ Antiochiæ ciuitates sunt, vna in Syria cœle, à Seleuco Rege condita, quæ Rebla ante vocabatur, cui Daphnen fontem proximum dicūt, cuiusque illam aquis abundantissimis perfrui, in qua primum cognominati sunt discipuli Christiani. Altera autem Antiochia, de qua nunc dictum est, in prouincia Pisidiæ.

Anni 450.

Sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringentos & quinquaginta annos.] Dixerat Deus ad Abraham, quia erit semen eius accola in terra aliena annis quadringentis. Et iterum ait, *Quia in Isaac vocabitur tibi semen.* Ab exortu ergo seminis vsq; ad exitum Israel ex Ægypto, fuerūt (vt Exodus scribit) anni quadringenti quinque. His adde annos quadraginta in deserto, & quinque in terra Chanaan, quibus actus videt terra quicuisse à preliis, & fors fuisse missa, & inuenies annos quadringentos quinquaginta.

Saulis regnum.

Et dedit Deus illis Saul annis quadraginta.] Credo quia liber Regum non aperte quot annis Saul regnauerit, exponit, Apostolum vulgo loquentem hoc, quod fama crebrior haberet, dicere voluisse. Sed quærentes sollicitus ibidē, sicut & Chronicorum libri testantur, inuenimus Samuel & Saul annis quadraginta Israeli præfuisse. Factum est enim, inquit, quadringētesimo octogesimo anno egressio nis filiorum Israel ex Ægypto, cœpit Salomon ædificare templum Domino, anno quarto regni sui. Cum vero ad trecentos nonaginta sex annos, quibus iudices præfuerūt, vt eorum liber indicat, quadraginta Dauid & Salomonis quatuor adiciens, restant quadraginta, quorum (vt Iosephus testis est) Samuel viginti, & Saul alios totidem in regimine transegerunt.

Incarnationis promissio.

Quoniam hanc Deus adimpleuit filiis vestris, resuscitans Iesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est. Filius meus es tu, ego hodie genui te.] Non est putandum hoc exemplum Psalmi ad resurrectionē Christi, cuius proxime meminit, sed ad ipsam eius incarnationem, de qua supra locutus est, pertinere. Nam sequens versiculus, de resurrectione manifestissime testatur. Cum enim superius de incarnatione, passione, ac resurrectione illius ageret, voluit vtraque pariter, datis de Psalmo testimoniis aliter. *Qui ergo, inquit, æternus es, ante secula filius, nunc in tempore natus apparebis.* Quidam codices habent, *Sicut in primo Psalmo scriptum est.* Quod ita exponitur, primum & secundum Psalmum compositos, qui & à beatitudine incipiat, & in beatitudinem desinat.

Psal. 1. & 2. vnu.

Quia dabo vobis sancta Dauid fidelia.] Id est, quæcunq; Dauid promisi, eadem vobis certissime fidelis spōsor implebo, Christum videlicet de eius esse stirpe nasciturum. Sic enim Esaias noui testamenti mysteria prægustans, ait: *Et constituam vobis testamentum æternum, sancta Dauid fidelia.* Quod in Hebraica veritate legitur, *Et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fideles.*

Translatio ex Hebraico.

Secuti sunt multi iudæorum & colentium aduonarum.] Melius legitur, *Et colentium Deum, sicut in Græco vidimus.* Significat autem eos, qui natura gentiles erant, sed religione Iudæi, quos Græce proselytos nuncupant.

Proselyti.

Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lumen gentibus.] Quod Domino Christo specialiter dictum est, hoc iam sibi dictum arbitratur Apostoli, membra se videlicet illius esse recolentes, sicut etiam ipse propter eiusdem corporis vnionem dixit: *Saule, Saule, quid me persequeris?*

At illi excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium.] Puluis iuxta Euangelii præceptum excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod illorum ciuitatem ingressi sunt, & prædicatione Apostolica ad illos vsque peruenerit: Siue excutitur puluis, vt nihil ab eis accipiant, nec ad vitium quidem necessarium, qui Euangelium spreuerunt.

Discipuli quoque replebantur gaudio & Spiritu sancto.] In Græco habetur, *Discipuli autem: vt intelligamus Iudæis fidem persequentibus, discipulos e contrario spiritali gaudio ditatos.*

CAPVT XIV.

Adiracundiam concitauerunt animas gentium aduersus fratres.] Quod in Græco sequitur, *Deus autem pacem fecit:* quidam codices Latini minus habent. Et ibi, *Erant Evangelizantes,* sequitur in Græco, *Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum.*

Paulus autem & Barnabas morabantur in Lystris.] Et hi quoque versiculi in quibusdam nostris codicibus non habentur.

Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, &c.) Sicut claudus ille, quem Petrus & Ioannes ad portam templi curarunt, salutem præfiguratur Iudæorum, ita & hic Lycaonius æger populum gentium longe à legis templiq; religione remotum, sed Pauli Apostoli prædicatione collectum. *Dextras, inquit, dederunt mihi & Barnaba societatis, vt nos in gentes ipsi autem in circuncisionem.* Sed & tempora expositioni conueniūt. Nam ille primis fidei temporibus, cum necdum gentibus verbum crederetur, hic vero Iudæis ob perfidiam expulsi, & damnationis puluere respersi, inter noua conuersæ gentilitatis gaudia sanatur.

Et videns, quia haberet fidem, vt saluus fieret.) Et ille Iudaico more pecuniam, iste autem ex fide salutem quærit ab Apostolis.

Dixit magna voce: Surge super pedes tuos reclus.) In Græco exemplari legitur: *Dixit magna voce. Tibi dico in nomine Domini Iesu Christi, surge super pedes tuos reclus.* Hæc de translatione posuimus, ne codicum varietate stupefactus, quid verius sit ignores.

Dij similes facti hominibus descenderunt ad nos.) Stultus error gentilium, qui omne, quod supra se vident, deos putant.)

Et vocabant Barnabam Iouem.) Ob hoc videlicet, quia prior eorum esse videretur. Iouem namque diuum patrem, atque hominum regem putauerunt.

Paulum verò Mercurium, quoniam ipse erat Dux verbi.) Quia Mercurium credebāt eloquium linguamq; præstare mortalibus. Vnde & Mercurium quasi medio currentem, id est, inter aures linguasq; Latini nūcupabant. Græci autem *ἑρμῆς*, hoc est, Interpretem appellabant.

Tauros & coronas ante ianuas afferēs.) Tauros ad victimas, coronas vero, vt vel faciem templi iuxta ritum gentium ornaret, vel eis quasi dijs immolaturus imponeret.

Conscissus tunicis suis exilerunt in turbas, & cetera.) Pauen-tes scindunt vestimenta, quod deorum cultu honorarentur. Hoc enim facere consuetudinis Iudæorum est, quoties aliquid blasphemum, & quasi contra Deum audiorint. Herodes autem, quia non dedit honorem Deo, sed acquieuit immoderato fauori populi, statim ab Angelo percussus est.

CAPVT XV.

Statuertur vt ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij sex alij ad Apostolos & presbyteros in Hierusalem, &c.) De hac ascensione sua Paulus ipse scribit ad Galatas. Deinde post annos quatuordecim ascendit Hierosolytam, cum Barnaba, assumpto & Tito, & contuli cum illis Euangelium, quod prædico in Gentibus. Vbi numerus ipse, quem posuit, recensendus est annorum. Scimus enim Petrum & Paulum Apostolos anno post passionem Domini trigelimooctauo, id est, vltimo Neronis passos fuisse martyriū, & beatum Petrum Romæ viginti quinque annis Episcopale sedisse cathedram. Viginti quinque autem & quatuordecim,

non.

non triginta octo, sed triginta nouem faciunt. Sequitur ergo, vt beatum Petrum eodem quartodecimo post Domini passionem anno, quo eum Hierosolymis alloquitur Paulus, quarto Claudij Cæsaris Romam venisse credamus. Simulq; nisi fallor, ex hac positione beatum Paulum Apostolum, eodem quo Dominus passus est, & resurrexit anno, ad fidem venisse probatur.

Dicentes, quia oportet circumcidere eos.] Hoc errore decepti erant Galatæ, vt circumcisionem & legis ceremonias cum gratia baptismi crederent esse miscendas.

Fide purificans corda eorum.] Non ergo circumcisione carnis illos mundare opus est, quorum tanta fides corda purificat, vt etiam ante baptismum Spiritum sanctum accipere mereantur.

Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus saluari, quem admodum & illi.] Si ergo & illi, id est, patres portare iugum legis veteris non valentes, per gratiam Domini Iesu Christi saluos se fieri crediderunt, manifestum est, quod hæc gratia esset, quæ antiquos iustos viuere fecit. Quia iustus ex fide viuít. Ideo sacramenta esse potuerunt pro temporum diuersitate diuersa, ad vnitatem tamen eiusdem fidei concordissime recurrentia.

Post hæc reuertar, & edificabo tabernaculum Dauid, quod deiecit, & cetera.] Tabernaculum Dauid umbra legis significat, quæ traditionibus Phariseorum corrupta & dilacerata, sed Domino reuertente, id est, in carne apparète, à Deo spiritali est gratia erecta, vt non tantum Iudæi, sed & cunctæ gentium nationes nomen eius requirant.

Et suffocatis & sanguine.] Id est, à fundendo sanguine, vel manducando cum sanguine. Hæc quidem de gentili vita venientibus, pro ipsius fidei rudimentis, & inueterata gentilitatis consuetudine concessa sunt, sed ne putarentur eadem etiam perfectioribus sufficere, vigilanter adiunxit, arque ait:

Moses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum prædicant in synagogis.] Id est, & si præceptorum nunc arbitrate non grauentur à nobis, procedente tamen tempore, dum frequentius ad lectionem legis Prophetarumque conuenerint, paulatim vitæ instituta & seruandæ inuicem dilectionis iura suscipient. Primitiuam enim adhuc Iudaizantem Ecclesiam, hæc sabbatis celebrasse perceptum est.

Visum est enim Spiritui sancto & nobis.) Id est, placuit Spiritui sancto, qui arbiter suæ potestatis existens, vbi vult spirat, & ea quæ vult, loquitur.

Placuit & nobis.) Non nostra sola voluntate, sed eiusdem spiritus instinctu.

Paulus autem & Barnabas demorabatur Antiochia.) His diebus impletum est, quod Apostolus Paulus ait: *Cum venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti.*

Paulus autem rogabat, non debere recipi eum.) Quoniam in ipsa se acie fronte constituens, nimis tepide steterat, merito cum Paulus abiiecit, ne illius quasi contagione vires corrumpere aliorum.

Facta est autem dissensio.) Noli hoc delictum putare. Non enim commoueri malum est, sed irrationabiliter, nulloq; iusto flagitante negotio commoueri.

Et Barnabas assumpto Marco nauigaret Cyprum.) Propter amatum sibi fratrem, & affinitate coniunctum (leguntur enim fuisse cõsobrini) Barnabas separatus à Paulo, patriam repetit insulam, & nihilominus Euangelicæ precatõnis iniustum sibi opus exercuit.

CAPVT XVII.

Circumcidit eum propter Iudæos, qui erant in illis locis.) Non quod figuras legis, Euangelij veritate lucente quipiam vtilitatis crederet allaturas, sed ne per occasionem gentium Iudæi à fide recederent. Quibus tamen umbra vetus paulatim tollenda erat, sicut & gētibus morum prauitas antiquorum, vt supra dictum est. Istæ enim umbrae legales, quasi à Domino aliquando constitutæ, interdum ab Apostolis sunt illis temporibus ob declinadã Iudæorum perfidiam vsurpatæ. Gentilis vero institutio, vt vere à latana reperta, nunquam à sanctis est attracta.

Vetati sunt à Spiritu sancto loqui verbum in Asia, &c. vsque transiens in Macedonia, adiua nos.) Vere terribilis Dominus in consilijs super filios hominum. Ille se magistrum per omnia sequi promittit, nec permittitur, alter sequi iussus, nec ad patris sepulturam petitas accepit iudicias. Inuictus ac repugnans attrahitur Saulus. Cornelio precibus & eleemosynis insistenti, velut remunerationis vice via salutis ostenditur, & qui nouit corda Deus, beneficij gratia Doctorem ab Asia remouit: ne si sanctum canibus detur, error cordis iniqui grauius de contempta prædicatione iudicaretur. Rursumque alia curante Apostolo, legatus Macedo, quem angelum gentis illius credimus, micas sibi dominici quam petit offerri.

Quæ est prima parte Macedonia ciuitas Colonia.) Colonia est, quæ defectu indigenarum nouis cultoribus adimpletur. Vnde & à cultu agri colonia dicta est.

Puellam quandam habentem spiritum pythonem.) Quid pythonica diuinitas gerat artis, in libro Regum inuenimus, vbi rogante Saule pythonia vel animam Samuelis, vel ea potius spiritum immundum euocauit ab inferis. Quod magicæ phantasiæ genus ab Apolline Pythio reperitur, atque ab eius cognomine sic dicunt esse vocatum. Sed & Hebræum nomen congruit, qui Pythona os abyssi dicitur.

Isti homines serui Dei excelsi sunt.) Non voluntatis ista cõfessio est, quam præmium sequitur confitendi, sed timore Spiritus sancti cogente, vera spiritus mendax loquitur, nõ ausus luce præsentis suas vltra celare tenebras. Peccatori autem dicit Deus: *Quare tu enarras iustitias meas?*

Ne corrumpamur amari

Melle doli, si vera canat, qui falsa ministrat.

Vt Arator ait.

Præcipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea.) Barieum qui fidei impugnator erat, & artis infirmitate, & oculorum amissione cæcauit. Hanc verò, quæ peruersa licet mente: vera tamen loquebatur, arte solummodo nefaria priuare curauit. Quia enim indignum erat, vt verbum Euangelij spiritus immundus annuntiaret, abscedere hunc & scire præcepit, quia dæmonia cum tremore debent Dominum confiteri, non autem laudare cum gaudio.

Et annunciant morem, quem non licet nobis suscipere, neq; facere, cum simus Romani.) De fide Iesu Christi dicunt, in cuius nomine Pythonis spiritus exierat. Iam enim decreuerat Romani, ne quis Deus esset acceptus, nisi à Senatu probatus.

Media autem nocte Paulus & Silas adorantes Deum, hymnum dicebant, & cetera.) Deuotio simul Apostolici pectoris, & virtus exprimitur orationis, cum & illi hymnos in imo carcere cecinerint, & eorum laus terram carceris commouerit, & fundamenta concusserit, & aperuerit ostia, atque ipsas postremo vinculatorum catenas resoluerit. Aliter. Quicunq; fidelium omne gaudium existimat, cum in tentationes varias inciderit, libenterq; gloriatur in infirmitatibus suis, vt inhabitet in eo virtus Christi, hic profecto cū Paulo & Sila inter carceris tenebras hymnizat, & cum Psalmista Domino decantat: *Tu es mihi refugium à pressura, quæ circumdedit me, exultatio mea.*

Lauit plagas eorum, & baptizatus est ipse.) Pulchra rerum varietas. Quibus plagas vulnerum lauit, per eos ipse plagas amisit.

CAPVT XVII.

Adaperiens & insinuans, quia Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis, & quia hic est Christus Iesus.) Vtrunq; pater de scripturis insinuabat, quia & Christum pati & resurgere oporteret, & hæc eadem passio ac resurrectio ad nullum alium, quam ad Iesum Nazarenum pertineret. Erant enim quidam Iudæorum, sicut & hodie sunt ita perfidi, vt cum Christi passionem ac resurrectionem scripturis incertam negare non possint, hæc tamen ad Iesum pertinere omnino negent, magisq; Antichristum expectare, quam Iesum Christum credere velint. Et ideo Paulus, non modo Christi mysteria prædicabat, sed hæc etiam in Christo Iesu consummata docebat.

Et de colentibus gentilibusq; multitudo magna.] Id est & de ijs, qui gentilem ritum Iudaismo mutauerant, & de ijs, qui omnino gentiles permanferant, multi ad Christum confluabant.

Nobiliores. Hi autem erant nobiliores eorum, qui sunt Thessalonica.] Anima nobilitatem dicit, qua verbo audiendo scrutandoq; instituerant.

Epicurei. Quidam autem Epicurei & Stoici philosophi, differebant cum eo.] Epicurei preceptoris sui tarditatem secuti, felicitatem hominis in sola corporis voluptate, Stoici vero in sola animi virtute posuerunt. Qui inter se quidem dissidentes, Apostolorum tamē vnanimiter impugnant, eo quod hominem sicut ex anima & corpore subsistere, ita in vitroque doceret beatum esse debere, sed hoc nec tempore presentis, nec virtute humana, sed gratia Dei per Iesum Christum in resurrectionis gloria perficiendum.

Spermologus. Quid vult seminuerbis hic dicere?] Recte seminuerbis, id est, *σπέρμα* vocatur, quia semen est verbum Dei. Et ipse Paulus Apostolus dicit: Si nos vobis spiritalia seminauimus, &c.

Deus vbi notus & ignotus. Inueni aram, in qua scriptum erat, Ignoto Deo.] Notus in Iudæa Deus, sed nō receptus. Ignotus in Achaia Deus, quamuis per multa quæsitus. Et ideo qui ignorat, ignorabitur: qui præuaricatur, damnabitur. Neutri immunes a culpa, sed excusabiliores, qui fidem non obtulere Christo, quem nesciebant, quam qui manus intulere Christo, quem sciebant.

Ordo disputationis Pauli. Deus qui fecit mundum, & omnia que in eo sunt, hic cæli & terra cum sit Dominus, non in manifestis templis habitat, & cetera.] Ordo diligenter Apostolicæ disputationis est intuentus, qua ita apud gentiles tractatus seriem format, vt primum vnum Deum auctorem mundi omniumq; esse doceat, in quo viuimus, & mouemur, & sumus, cuius & genus sumus, vt non solum propter munera lucis & vitæ, verum etiam propter cognitionem quandam generis diligēdum ostendat, deinde opinionem illam, quæ est de idolis, aperta ratione deuincat, quod totius mundi conditor & Dominus, templis non possit includi faxeis, quod omnis beneficij largitor sanguine non egeat victimarum, quod hominum denique creator & gubernator omnium, non possit hominis manu creari: quod postremo Deus, ad cuius homo factus est imaginem, non debeat metallis existimari similis, erroris remedium docens esse studium pœnitendi. Nam si primo destrueret voluisset cerimonias idolorum, aures gentium respuissent. Cum ergo vnum Deum esse persuaderet, tunc iudicio eius astruxit, per Christum nobis salutem datam, magis tamen eum hominem, quam Deum nuncupans, incipiensq; ab illis, quæ gessit in corpore, & ea diuina describens, vt plus quam homo fuisse videretur, victam vnus virtute mortem, mortuumq; ab inferis resuscitatum (paulatim enim fides creuit) vt cum supra hominem fuisse videretur, Deus esse crederetur. Quid enim interest, quos quisque credat ordine? Non in principijs perfecta quærentur, sed de initijs ad ea, quæ perfecta sunt, peruenitur.

In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus.] Hic versus, quia difficili intellectu est, beati Augustini verbis debet exponi. Ostēdit, inquit Apostolus, Deum in his, quæ creauit, indefinenter operari. Neque enim tanquam substantia eius sic in illo sumus, quemadmodum dictum est, quod habeat vitam in semetipso, sed vtique cum aliud sumus, quam ipse, non ob aliud in illo sumus, nisi quia id operatur. Et hoc est opus eius, quo continet omnia, & quod eius sapientia pertendit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Per quam dispositionem in illo viuimus, & mouemur, & sumus. Vnde colligitur, quod si hoc opus suum rebus subtraxerit, nec viuemus, nec mouebimur, nec erimus. Et paulo post: Neque enim (inquit) cælum & terra, & omnia que in eis sunt, vniuersa scilicet spiritualis corporalisq; creatura in seipsa manet, sed vtique in illo, de quo dictum est: In illo enim viuimus, & mouemur, & sumus. Quia & si vnaquæq; pars potest esse in toto, cuius pars est, ipsum tamen totum non est, nisi in illo, à quo conditū est. Idem beatus Augustinus alibi: Hoc (inquit) si secundum cor-

pus diceret Apostolus, etiam de isto corporeo mundo posset intelligi. Nam & in illo secundum corpus viuimus, & mouemur, & sumus. Vnde secundum mentem, quæ facta est ad eius imaginem, debet hoc accipi excellentiore quodam eodemq; non visibili, sed intelligibili modo. Nam quid non est in ipso, de quo diuine scriptum est, Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia?

Sicut & quidam vestrorum poetarū dixerunt.] Hoc est, quod alibi dicit: Nihil iudicavi me scire inter vos, nisi Iesum crucifixum. His enim, qui Prophetarum fidem non recipiebant, non Moysi, non Esaiæ, vel alicuius prophetarum, sed auctorum suorum loquitur testimonijs, verum videlicet Arati decantans, & de falsis ipsorum, quibus contradicere non poterant, sua vera confirmans. Magnæ quippe scientiæ est, dare in tempore cibaria conseruis, & audientiam considerare personas.

Ipsius enim & genus sumus.] Gen^o rectissime dicimur Dei, non ex eius natura editi, sed per spiritum illius & voluntariæ creati, & adoptione recreati.

In quibus & Dionysius Ariopagita.] Hic est Dionysius, qui post Episcopus Corinthiorum gloriose Ecclesiam rexit, multaque ad vtilitatem Ecclesiæ pertinentia, quæ hæcenus manent, ingenij sui volumina reliquit, cognomē à Ioco, cui præerat, accipiens. Ariopagus est enim Athenarum curia, nomen à Marte trahens. Si quidem Græce Mars, *ἄρης* & villa *ἄρης* dicitur.

CAPVT XVIII.

EO quod præcepisset Claudius, discedere omnes Iudæos à Roma.] Hoc Iosephus nono Claudij anno factum narrat. Suetonius autem historicus hoc modo refert: Claudius Iudæos impulsore Christo assidue tumultuantes Roma expulit. Quod vtrum contra Christum tumultuantes Iudæos coerceri & comprimī iusserit, an etiam Christianos simul velut cognatæ religionis homines voluerit expelli, nequaquam discernitur.

Erant autem scenofactoria artis.] Quasi exules in terra & peregrini, tentoria sibi, quibus in via vtantur, ædificant, *σκηνῶν* Græce tabernacula dicuntur, etymologiam ab obumbrando ducentia, apud quos vmbra *σκία* dicitur, *σκῆπη* autem vel *σκηνήματα*, quasi vmbacula sonant, quæ sagis laneis vel ligneis aut cilicinis, siue ex arborum frōdibus aut virgultis veteres componebant. Mystice autem, sicut Petrus piscando, nos à fluctibus seculi per retia fidei extrahit, ita Paulus vmbacula protectionis erigēdo, ab imbre nos criminum, ab ardore tentationum, & à ventis insidiantū verbo factisq; defendit. Sequuntur in hoc loco duo versus in Græco, qui in quibusdam nostris codicibus non habentur.

Disputabat autem in synagoga per omne sabbatum, suadebatq; Iudæis & Græcis.] Ac deinde quod vtrique codices habent, adiungitur.

Cum venissent à Macedonia Silas & Timotheus, & cetera. Qui sibi toronderat in Cenchrīs caput: habebat enim votum.] Cenchræ portus est Corinthi, vbi nauim ascensurus caput ex voto totondit. Nam iuxta legem Moysi, qui se Deo vouerunt, comam nutrire, quamdiu Nazarei fieri velint, & postea eam tondere atque igni tradere iuebantur. Hæc ergo fecit Paulus, non quidem oblitus, quid de abolitione legis cum cæteris Apostolis Hierosolymis statuerat, sed ne scādalizarentur, qui ex Iudæis crediderant, simulauit se Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret. Quidam codices plurali numero habent, *Toronderunt caput, & habebant votum*, id est, Priscilla & Aquila. Sed egregij Doctores Ecclesiæ Hieronymus & Augustinus, in suis vterq; Epistolis, & singulari numero ponunt, & de Paulo interpretantur. Ponit enim ita Hieronymus: *Fratribus valedicens nauigabat Syriam, & cū eo Priscilla & Aquila, & totondit sibi in Cenchrīs caput: votum enim habuerat.*

Profectus est ab Epheso, & descendens, Cæsaream ascendit, & salutauit Ecclesiam.] Cæsaream Cappadociæ metropolim dicit. Nondum enim in Syriam Phœnicis aduenerat. Hæc quondam à Mosoc filio Iaphet Mosacha dicta, post à Cæsare Augusto Cæsarea nomen accepit.

Qui cum venisset, contulit multum ijs qui crediderunt.] Vehementer enim Iudæos reuincebat. Alia translatio habet: *Profuit multum credentibus per gratiam.* Hoc est ergo quod eidem Achaicis Apostolus scribit: *Ego plantavi, Apollo rigavit.*

CAPUT XIX.

D*ixitq; ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes.]* Hoc est, si post baptismum manus impositionem, qua Spiritus sanctus dari solet accepistis.

Ioannes baptizauit baptismo penitentia.] Non hoc baptismum, inquit, remissionem peccatorum donare, sed penitentiam tantum potuit docere. Nam sicut signum circumcisionis signaculum in Patriarchis fidei quam gerebant extiterat, ita & hoc lauacrum populus penitens, quasi singulare signaculum suæ deuotionis accepit: quod tamē ipsum figuratiter, etiam Christi baptismum quo remissio daretur ostenderet.

His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Iesu? Quæstio crebro ventilatur, vtrum illi qui per ignorantiam fortè à non baptizatis, sed tamen rectæ fidei aliquibus baptizati sunt, iterum baptizari debeant. Quam hoc capitulo expositam reor. Quid enim differt, vtrum tunc ante initium baptismi Christi, an nunc sine successione eiusdem quisque baptizetur, cum etiam ipse Ioannes eos quos in fide & in nomine Christi licet venturi baptizauerat, iterum baptizandos esse prædicauerit, dicens: *Ego baptizo vos aqua, ille vos baptizabit in Spiritu sancto?* Si enim nunc talibus ad remedium sola communicatio corporis & sanguinis Christi, vt quidam dogmatizant, sufficere posset, potuisset & tunc: neque opus esset à Christi discipulis baptizari, quos Ioannes aqua baptizauerat, sed tantum sanguinis participatione confirmari.

Erant autem omnes viri ferè duodecim, &c.] Verum iudicia Dei abyssus multa. Ecce Alia nuper Apostolorum nec visitatione digna, nunc & Apostolico sacrata numero, & propheta est munere sublimata. Et notandum quod Spiritus sanctus & hic in duodecim discipulos, & supra in centum viginti, qui est duodenarius numerus decies ductus, aduentus sui signa monstrauerit, illud in Hierusalem, hoc in Epheso, quæ est ciuitas Græcorum. Credo vt ostenderet se siue de Iudæis seu gentibus credat quis, eos tantum modo qui vnitati Ecclesiæ Catholicæ, atque Apostolicæ communicent implere.

Tentaerunt autem quidam de circumeuntibus Iudæis exorcistis, inuocare super eos, qui, &c.] Refert Iosephus Regem Salomonem excogitasse, suamque gentem docuisse modos exorcismi, id est, adiurationis, quibus immundi Spiritus expulsi ab homine vterius reuerti non sint ausi. Fit autem hoc interdum etiam per reprobos, ob condemnationem eorum qui faciunt, vel ob vtilitatem eorum qui vident & audiunt, vt licet homines despiciant signa facientes, tamen Deum honorent, ad cuius inuocationem fiant tanta miracula:

Erant autem quidam Scæua Iudæi principis sacerdotum septem filij, qui hoc faciebant.] Melius iuxta Græcum legitur: *Erant autem eiusdem Scæua.* Quoniam ergo ipse Satanus transfiguratur se velut Angelum lucis, ministros quoque suos eadem simulatione colorare non timet. Vnde quia septenario numero solet Spiritus sancti gratia designari, in qua figura & Dominus post resurrectionem cum septem discipulis epulatur, & septem fratres ad Cornelium Spiritu sancto baptizandum Euangelizaturi veniunt, filij Scæua quasi Spiritus malos expulsi, septenario numero censentur. Qui quia nõ credendo, sed tentando Christi & Apostolorum nomen inuocant, non à Deo tantum, verum ab ipsis demonibus subdola falsitatis merito condemnantur. Qui benè filij Scæua dicuntur, qui interpretatur vulpecula clamans. Hoc animal doli & astutiæ sagacissimum, Iudæos, gentiles, & hæreticos Ecclesiæ Dei temper insidiantes, & quasi garrula voce perstreptentes ostendit. De quibus, eiusdem Ecclesiæ custodibus imperatur: *Capite nobis vulpes pusillas, quæ demoluntur vineas.*

Iesum noui, & Paulum scio.] De hoc verfu dicit Arator, *Cognosce furorem, Gens inimica tuum, demon regnare fatetur, Quem venisse negas, atq; hoc conuinceris ipso, Quo simulante ruis.*

Mulii autem ex ijs qui fuerant curiosi sectati, contulerunt libros, &c.] Curiosa dicit, magicæ artis industriam, cuius sectatores merito suos libros incendunt, magno licet precio æstimatos, quando ipsos quibus seruierant demones Iesum Christum Dominum & Apostolos eius vident honorare.

Inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.] Et debitoribus in Euangelio sub quinquagenario numero denariorum debita laxantur. Credo quia corporis quinque sensibus subsistentes in hac vita Decalogi præcepta transgredimur. Hic autem propter enormitatem magici sceleris, millenarius etiam adiectus est numerus. Aliter. Quinquagenarius sæpè numerus refertur ad penitentiam, remissionemque peccatorum, vnde & quinquagesimus penitentia Plalmus, & quinquagesimus remissionis est annus.

Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, &c.] Præmisit discipulos ad præparandas eleemosynas, quas Hierosolymam erat allaturus, ne cum ipse veniret tunc collectæ fierent.

Demetrius enim quidam nomine argentarius, &c.] Demetrius iste qui viam Domini turbare nititur, nomen proprium factis exequitur. Interpretatur enim, nimium persequens. Vnde consequenter templa quæ Dianæ facit non alio quàm argenti metallo ædificat, argento enim in scripturis eloquium, sicut auro sensus indicari solet. Et gentilis versutia religionem suam non vlla sensus ratione, sed nudo sermonis nitore solet astruere.

Non solum autem hæc perulitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed & magna Diana templum in nihilum reputabitur, & destrui, &c.] Id est, non solum opera nostra vana, nec mercede digna redarguentur, verum religio quoque nostra dehonestabitur, si Pauli doctrina præualerit idola Deos non esse. Et mira gentilium stulticia, qui illos colere non erubescunt, quos ab homine construi vel destrui posse cognoscunt.

Et exclamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesorum.] Quam Demetrius perituram dixit Dianam, illi e contrario magnam esse mirantur.

Et impetum fecerunt vno animo in theatrum.] Theatrum, locus est semicirculi figuram habens, in quo tantes populi ludos scenicos intus inspiciebant. Vnde & à spectaculo Græcè theatri nomen accepit. Itaque sicut Arator ait:

*Non alio decuit causam meritumq; Diana
Lasciuus tractare foro, capit area turpis
Concili deformis opus.*

CAPUT XX.

E*T profectus est vt iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Graciam.]* Gracia est provincia Achaicæ, quam Græci *Ἰνδαία* vocant. Denique vbi Latini codices Gracos, vel ad distinctionem Iudæorum, Gentiles habent, ibi Græcum exemplar *Ἰνδαίος* & *Ἰνδαίος* scripsit. Ad hanc ergo post, Macedoniam venit Paulus, quia proposuerat vt supra dictum est, transire à Macedonia & Achaia, & ire Hierosolymam.

In vna autem Sabbati cum conuenissemus ad frangendum panem, &c.] Id est, die dominico qui est primus à Sabbato, cum ad mysteria celebranda congregati essemus.

Protraxitq; sermonem vsq; in mediam noctem. Erant autem lampades copiosa in cœnaculo.] Postumus hic allegoricè dicere, quia cœnaculum sit altitudo spiritualium charismatum, nox obscuritas scripturarum, lampadum copia secretiorum, expositio dictorum: Dies dominica, recordatio vel dominicæ vel nostræ resurrectionis. & spirituale ad monere doctorem, vt si quando dulcedine resurrectionis & vitæ venturæ gaudijs illectos auditorès suos ad virtutum summa prouocauerit, ac prolixius disputando secreta

qualibet scripturarum attigerit, mox eadem propter infirmos auditores lampade planæ expositionis illustret. Sicut Apostolus, cum diceret Abraham duos filios habuisse, vnum de ancilla, & vnum de libera, mox explanando subiunxit: *Hæc autem sunt duo testamenta, &c.*

Sedens autem quidam adolescens nomine Eutyclus super fenestram, &c. Eutyclus Hebraicè amens, Græcè vero fortunatus. Quorum vnum ei qui per adolescentiæ voluptatem de virtutum culmine ceciderit, alterum ei qui per condescensionem prædicatoris ad virtutum summa redierit, congruit.

Eductus somno, cecidit de tertio cœnaculo deorsum, &c. Inter verba prædicationis occurrit occasio curationis, vt dulcedine miraculi & doctrinæ sermo firmetur, & vigiliarum labor arceatur, & memoria magistri iam discessuri arctius mentibus infigatur. Tria vero cœnacula in quorum summo Paulus disputat, *fides, spes, & charitas, sunt. Maior autem his charitas.* Quam si quis per ignauiam deseruerit, & inter Apostoli voces dormire non timuerit, iam inter mortuos computabitur. Cum enim in vno offenderit, factus esto omnium reus.

Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum. Quod descendit, incumbit, complectitur, hoc est quod ipse dicit: *Pilioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Operosior enim est resuscitatio eorum qui per negligentiam, quàm qui per infirmitatem peccant. Et hæc per Eutychem, illa per Tabitham quam Petrus suscitauit, exprimitur. Et idèd illa in diebus infirmata moritur, hic media nocte cadit & moritur. Illa post mortem lota in cœnaculo ponitur, hic tertio cœnaculo delapsus deorsum mortuus lugetur. Ille præsentè & docente: illa absente magistro. Ad hunc Paulus descendit, ad illam Petrus suscitaturus ascendit. Illa mox viso Petro resedit, hic nocte media defunctus tandem mane resurgit, & iustitiæ sole afflante, rediuiuus adducitur.

Festinabat enim si possibile esset, vt diem Pentecosten faceret Hierosolymis. Præceptum quidem legis erat, vt omnes Iudæi ter in anno, id est, tempore Paschæ, Pentecostes, & Scenopagiæ, Hierosolymis conuenirent, sed Apostolus ruptis sæculi nexibus diem quinquagesimæ, hoc est remissionis, & Spiritus sancti, agere festinat.

Vocauit maiores natu Eclésiæ. Pro maioribus natu in Græco *πρεσβυτερος* habetur.

Nisi quod Spiritus sanctus per omnes ciuitates protestatur mihi. Cum dicit, per ciuitates: aperte ostendit quod ea quæ sibi futura erant, non sibi ipsi, sed alijs de se reuelata cognouit. Ex quibus erat Propheta Agabus, nec non & illi discipuli qui hunc in Tyro consistentem monebant per Spiritum ne ascenderet Hierosolymam.

Dicens, quoniam vincula & tribulationes me manent in Hierosolymis. Vt vbi aliquando per sequebatur Ecclesiã, ibi nunc pro Ecclesiæ pace decertet.

Nec facio animam meam preciosiorem quàm me. Animam dicit, ipsam vitam in corpore temporalem, quam pro minimo ducit, qui in alia vita gaudium præstolatur æternum.

Quia mundus sum à sanguine omnium vestrum. Eo se à proximorum sanguine mundum credidit, quo feriendis eorum vitijs non pepercit.

In quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos. Dixerat enim suprã presbyteros Ephesi Miletum vocatos, quos nunc Episcopos, id est, superinspectores nominat. Non enim vna ciuitas plures Episcopos habere potuit, sed eosdem presbyteros, vt verè sacerdotes sub nomine Episcoporum significat. Coniunctus est enim gradus, & in multis penè similibus.

Regere Ecclesiam Dei quam acquisiuit sanguine suo. Non dubitat sanguinem Dei dicere, propter vniõnem personæ in duabus naturis eiusdem Iesu Christi. Propter quæ etiam dictum est: *Filius hominis qui est in celo.* Cesset ergo Nestorius filium hominis à filio Dei separare, & duos sibi facere Christos.

Et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes peruersa. De iisdem & Ioannes: *Ex vobis, inquit, exierunt, sed non erant ex vobis.*

Quoniam per triennium nocte & die non cessauit cum lachrymis, monens vnumquemq; vestrum. Hoc pulchre & breuiter exponit Arator:

*Qui canit Ecclesiã tria dogmata sapius adit,
Historicum morale sonans, typicumq; volumen:
Hinc Iudæa vacans, sterilis quæ dicitur arbor,
Expectat a tribus fructum non attulit annis.*

Omnia ostendi vobis. Id est, non solum doctrinæ interpressuras & lachrymas insiltendum, verum ne quis infirmorum grauetur manib' esse laborandum. Hoc est autem quod dictum est, *Et quocumq; supererogaueris, ego cum rediero reddam tibi:* Euangelium videlicet prædicare, & ex Euangelio sumptus non quærere.

Beatius est magis dare quàm accipere. Non illis qui relictis omnibus secuti sunt Dominum, diuites etiam elemosinarios præponit, sed filios quàm maximè glorificat, qui cunctis quæ possident semel renunciatis, nihilominus laborant operando manibus. Quod bonum est, vt habeant vnde tribuant necessitatem patienti.

C A P V T XXI.

Profecti ibamus, deducuntibus nos cum vxoribus & filijs, &c. Impleta est Prophetia, quæ Ecclesiæ canens ait: *Filia Tyri, in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis.* & cætera vsque ad finem Psalmi. Nulla enim ciuitas maiori dulcedine Apostolum susceperit, tenuit, dimisit. Denique hodiè monstratur in arenis locus vbi pariter orabant.

Superuenit quidam à Iudæa Propheta. A Iudæa dicit, quia Cæsarea in qua morabantur, ad regionem Samariæ pertinet, in confinio Phœnicis & Palæstinæ sita.

Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cuius est xona hæc sic alligabant in Hierusalem Iudæi. Prophetas veteres imitatur, qui dicere solebant: *Hæc dicit Dominus Deus.* Quia Spiritus sanctus æque vt Pater & Filius, Dominus & Deus est, nec eorum separari potest operatio, quorum natura & voluntas vna est. Vnde & suprã legimus, *Dicit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam & Saalum in opus ad quod assumpsi eos,* id est, Apostolatam. Et ipse Paulus scribit: *Paulus Apostolus non ab hominibus, neq; per hominẽ, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem.* Hæc diximus, ne quis forte iuxta Macedonium Spiritum sanctum esse creaturam, aut minoris auctoritatis quàm patrem vel filium credat.

Sequenti autem die introiit Paulus nobiscum ad Iacobum. Iacobus iste frater Domini, id est, Mariæ sororis matris Domini, cuius Ioannes Euangelista meminit, filius fuit. Qui post passionem Domini statim ab Apostolis Episcopus ordinatus, triginta annis Hierosolymæ rexit Ecclesiam, id est, vsque ad septimũ Neronis annum. Cum enim Iudæi quod maximè quærebant, Paulum occidere nõ possent, mox vt Festus mortuus est, necdumque Albinus in prouinciam venerat, vertere manus in Iacobum, qui iuxta templum vbi præcipitatus fuerat, sepultus est.

Audierunt autem de te, quia discessionem doceas à Moysè, eorum qui per gentes sum Iudaorum, &c. Id est, quia per doctrinam Christi, velut sacrilega, nec Deo mandante, cõscripta damnari dicas quæ per Moysen Patrem suẽre ministrata. Hoc enim de Paulo iactauerant, non illi qui intelligebant quo animo à Iudæis fidelibus conseruari tunc ista debuissent, propter commendandam scilicet auctoritatem diuinam, & Sacramentorum illorũ prophetica sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quæ iam in Christo reuelata per baptismi Sacramentum ministrabatur: sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant obseruari tanquam sine his in Euangelio salutis credentium esse nõ possit. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiæ prædicatorem, & intentioni eorum maximè aduersa docentem, non per illa hominem iustificari, sed per gratiam Christi, cuius prænunciandæ causã illæ vmbra in lege, mandata sunt. Et idèd illi inuidiam & persecutionem concitare molientes, tanquam inimicum legis mandatorumquæ diuinorum criminabantur. Cuius falsæ criminationis inuidiam cõgruentius deuitare nõ posset, quàm vt ea ipse celebraret,

Eutyclus.

Cœnacula tria allegoria.

Resurrectio difserens.

Hierosolymam ter conueniebant.

Paulus ab alijs de se didicit.

Anima.

Episcopi.

Sanguis Dei.

Dare quàm accipere beatius.

Tyriam in Paulis obseruatiã.

Spiritus sanctus Dominus Deus.

Iacobus frater Domini.

Mortuus & sepultus.

Paulus ministrata.

quæ damnare tanquã sacrilega putabatur, atque ita ostenderet nec Iudæos tunc ab eis tanquam nefarijs prohibendos, nec gentiles ad ea tanquã ad necessaria compellendos. Nam si reuera sic ea reprobarer, quemadmodum de illo auditũ erat, & idẽ celebrãda fusciperet, vt actione simula ta suã possit occultare sententiam, nõ ei diceret Iacobus:

Et scient omnes, quoniam qua de te audierint, falsa sunt. Sed diceret, Putabunt omnes, præsertim quia in ipsis Hierosolymis Apostoli iam decreuerant, ne quisquam gentes cogeret Iudaizare. Non autem decreuerant, vt quisquam tunc Iudæos Iudaizare prohiberet, quamuis etiam ipsos iam doctrina Christiana non cogeret.

Cum autem septem dies consummarentur. Nondum consummari erant hi dies, sed eorum cursus agebatur, & consummatio spectabatur. Vnde expressius in Græco dicitur: *Cum autem incipiebant septem dies consummari.* Alioquin non potest stare sententia, quam ipse post quinque dies aduentus sui in Cæsaream, præfidi dixit, *Quia non plus sunt dies mihi quã duodecim, ex quo ascendi adorare in Hierusalem.* Si enim his septem & illis quinque diebus concilij illius diem quo in se Phariseos & Sadduceos dissociauerat, & illum quõ se Iudæi deuouerant eum occisuros adieceris, proculdubio plus quã duodecim ibi reperientur esse dies.

Hic est homo qui aduersus populum & legem & locum hunc, omnes vbiq; docens. Qui videbant nouæ gratiæ sectatores minus cerimonias legis & templi solennia frequentare, timebant sicut in Euangelio legitur, ne venirent Romani, & tollerent eorum & locum & gentem.

Qui dixit: Gracẽ nosti? Nonne tu es Aegyptius? &c. Aegyptius enim quidam venerat ad Iudæam qui fidem sibi Prophetiæ magica arte consciscens, ad triginta millia Iudæorum congregauit: & ducens eos per desertum, peruenit ad montem Oliueti, paratus inde irruere Hierosolymam, urbem quẽ sibi subiugare. Sed conatus eius præuenit Felix, mox cum armatis occurrens. Aegyptio quidem cum paucis fugato, alijs etiam peremptis, temere cæpta faciliẽ restinxit.

Quator millia virorum scaviorum. Non est de hoc numero satellitum inter tribunum qui hæc locutus est, & Iosephum qui de Aegypto scripsit, habenda controuersia. Potuit enim fieri vt primo cum paucis, isdem quẽ clam tyrannidem agentibus adueniens, plures sibi postea publica fraude coniunxerit. Legitur autem tempore Felicis hoc genus surrexisse latronum, qui non locorum vel temporum abdita captantes: sed licas, id est, breues manu gladios gestantes, in ipsa luce diei populo permixti, cæco adherentes vulnere cruentabant, vt querelam mors præueniret, & percussor lateret. Et si qui commotus fuisset quod in medio vrbis talia gererentur, & hic peribat. Ita periculi metu, vel dissimulatione facinoris, sicarius non deprehendebatur.

A Tarso Ciliciæ non ignota ciuitatis municeps. Natus quidem Apostolus in oppido Galtæ Giscalit fuit. Quo à Romanis capto, cum parentibus suis Tarsum Ciliciæ commigravit. A quibus ob studia legis missus Hierosolymam, à Gamaliele viro doctissimo, sicut in sequentibus ipse memorat, eruditus est. Non autem se ciuem, sed municipem, à municipio, id est, territorio eiusdem ciuitatis in quo nutritus est, appellat. Dictum autem municipium, quod tantum munia, id est, tributa debita vel munera reddat. Nam liberales & famosissimæ causæ, & quæ ex principe proficiscuntur, ad dignitatem ciuitatum pertinent. Nec mirum, si se Tarsensem & non Giscalitem dicat, cum Dominus ipse in Bethleem natus, non Bethleemites, sed Nazareus, sit cognominatus.

CAPVT XXII.

Vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum. Suprà de hac visione narrat historia, quod comites illius starent stupefacti, audientes quidem vocem, neminem videntes. Vnde colligitur eos sonum confusæ vocis, non autem discrimen audisse verborum.

Vociferantibus autem eis, & proicientibus vestimenta sua, &

puluerem iactantibus in ærẽ. In Domini passione sacerdos solus de throno exiliens vestimenta scindit, quia tunc sacerdotium vetus erat nouo mutandum. Nunc vero quia post necem Apostolorum tota simul gens erat regni gloria spolianda, cuncti indumenta proiciunt, & clamorem puluere mistum ad cælum tollunt. Iusta quod Psalmista ait: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.*

Ego multa pecunia ciuilitatem hanc consecutus sum. Alia editio manifestius quid dixerit, insinuat. Dixit tribunus: *Tam facile dicis ciuem Romanum esse? Ego enim scio quanto precio ciuilitatem istam possedi.*

Et Paulus ait: Ego autem & natus sum. Id est, in hoc ego plus te Romanus sum, quod nõ alibi natus Romanum nomen emi, sed in ipforum sum ciuitate progenitus. Summa.

CAPVT XXIII.

Percutiet te Deus paries dealbata. Non perturbatione animi commotus hoc dixit, sed vtique prophetando locutus est, quia figurale illud Pontificium quod erat in parietis dealbati similitudine compositum, percutiendum esset ac destruendum, cum iam verũ sacerdotium Christi Apostolis Euangelium prædicantibus aduenisset. Et inde est quod ait, *Percutiet te Deus.* Non dixit, percutiat. Indiciatio vtique modo hoc ipsum futurum significans, non optatiuo maledicens. Quod tranquillo enim animo hæc diceret, sequenti responsione manifestat dicens:

Nesciebam fratres, quia princeps esset sacerdotum. Nam & si hunc verẽ nouerat in nouo testamento principem non esse sacerdotum, tamen erudiens alios, atque erga eos qui in potestate sunt, modestius conuersari mouens, ipse quoque hic voluit temperate.

Viri fratres, ego Phariseus sum, &c. Sicut vnitas bonorum semper est utilis, sic malorum vnitas semper est bonis noxia. Vnde nunc Apostolus persecutores suos dissociare satagit, vt quem vniti cinxerant, diuisi laxarent. Sic mare rubrum, quod solidum filios Israël arctauerat, diuisum ab Aegypto liberauit. Quod autem se filium Phariseorum, siue iuxta Græcum filium Pharisei se esse testatur, hoc est, quod suprà gloriatur, se ante pedes Gamalielis qui Phariseus legitur, Prophetas legem quẽ didicisse.

Et deuouerunt se dicentes neq; manducatuos neq; bibituos donec occiderent Paulum. Cum Dominus dicat, Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, isti de contrario iniquitate esuriunt, & sanguinem aded sitiunt, vt cibos etiam corpori abdicent, donec isti morte fatientur. Sed non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Deum. Nam & suprà Paulus hostias licet obtulerit, caput raserit, nudipedalia exercuerit, Iudæis factus sit Iudæus, vincula tamen quæ prædicta erant non euasit. Et hic isti quamuis consilia cogant, se deuoueant, in insidias tendant, seruetur ramen Apostolus, vt & Romæ sicut ei dictum erat, Christo testimonium reddat. Paries dealbatus.

CAPVT XXIV.

Et auctorem seditionis sectæ Nazarenorum. Illo quidem tempore Christiani, pro opprobrio, Nazareni vocabantur: postea vero inter Iudæos surrexit hæresis quæ dicta est Nazarenorum, qui in Christum credunt filium Dei, natum de Maria virgine, & eum dicunt esse qui sub Pontio Pilato & passus est & resurrexit, in quem & nos credimus. Sed dum volunt & Iudæi esse & Christiani, nec Iudæi sunt nec Christiani. Nazareni.

Quem & apprehendimus. A quo poteris ipse iudicans de omnibus istis cognoscere. In hoc loco quidam nostri codices aliquot verlus habent, qui in Græco ita leguntur: *Quem & apprehendimus, & secundum nostram legem volumus iudicare.* Transiens autem Lythas tribunus cum multis vi è manibus nostris eduxit, iubens accusatores eius venire ante te, quo possis ipse iudicans, de omnibus istis cognoscere, &c.

Confiteor autem hoc tibi, quod secundum sectam quam dicunt heresim, sic deseruio Patri Deo meo. Melius legitur in

Græco, Quod secundum viam quam dicunt hæresim, sic deseruio patri Deo. Quæ enim consequentia est eum qui Græcè locutus est, dicere, Secundum sectam quam dicunt hæresim, cum idem Latine secta quod hæresis Græcè significet? Sed ait, Sic deseruio Patri Deo: secundum illam videlicet viam quam increduli hæresim, id est, sectam nuncupant, quasi magis habeat pertinaciam quælibet sectæ, quam industriam recta dignoscendi.

Quidam autem ex Asia Iudæi.] Iunge ad superiora, id est, hi sunt qui me inueniunt in templo.

Biennio autem expleto accipit successorem Felix Porcium Fesum.] Biennium dicit conuersionis Pauli in Cæsarea, non autem præsidatus Felicis. Dicitur enim supra, quod multis annis genti illi fuerit iudex. Præsertim cum historia narret secundo Neronis anno missum Romam Romam Apostolum, Claudium vero Cæsarem eo tempore quo Agrippam filium Herodis quem Angelus Cæsareæ percussit, Iudæorum Regem constituerit, Felicem quoque totius prouinciæ Samaritæque & Galilææ, & regionis quæ dicitur trans Iordanem, procuratorem misisse.

CAPVT XXV.

Nemo potest me illis donare. Cæsarem appello.] Quod appellat Cæsarem, & Romam ire festinat, id est facit, vt prædicationi diutius insisteret, cumque multis hinc credentibus atque omnibus coronatus iret ad Christum.

Agrippa Rex & Bernice descenderunt Cæsaream.] Agrippa hic qui cum sorore venit Cæsaream, filius est (vt dixi) Herodis Agrippæ, quæ ab Angelo supra legimus interfectum, qui vsque ad subuersionem Hierosolymorum, regnum Iudææ tenuit, semper Romanis amicus, & ab omni illa Iudæorum seditione tutissimus.

CAPVT XXVI.

De omnibus quibus accusor à Iudæis Agrippa Rex, æstimo me beatum apud te, cum sis defensusus me hodie.] Hunc versum alia editio sic transtulit: *Æstimo me ipsum beatum apud te, incipiens rationem reddere hodie. Qui à sancto Hieronymo quodam loco cum sua expositione sic positus est. De omnibus quibus accusor à Iudæis Rex Agrippa, æstimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui præcipue nolti cunctas quæ in Iudæis sunt consuetudines & quæstiones. Legerat enim illud Esaiæ: Beatus qui in aures loquitur audientis, & nouerat tantum orationis verba proficere, quantum iudicis prudentia cognouisset.*

Et cum occiderentur, detulit sententiam.] Alia editio dicit, *Occidendi, eis detulit sententiam*, id est, qualiter occiderentur, ipse sententiam dedit.

Festus magna voce dixit: Insanis Paule.] Insaniæ deputabat, quod homo vinculus loco defendendi accepto, non de calumnia qua premebatur exterius, sed de conscientia qua intus gloriabatur sermonem faceret, atque omnia reuelationis qua de persecutore in Apostolum mutatus erat miracula præcurreret, sed & dispensatione nostri redemptoris ostensa, de resurrectione mortuorum concionantis habitu impetuque differeret. Reuera autem sicut stulta amentia est, qua filius prodigus patrem deserens porcos paut, ira & spiritalis, id est, vera amentia est, de qua Apostolus ait: *Sive enim mente excedimus Deo, sive sobrii sumus vobis.* & in cuius comparationem Psalmista canit: *Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanas falsas.*

Credis Agrippa Rex Prophetis? Scio quia credis.] Non hæc adulando, vt quidam putant, sed verè profatur. Agrippa enim, vt pote Iudæorum ritu & legibus imbutus, credebat vera locutos esse Prophetas, sed ad quem eadem veritas pertingeret, id est, Dominum Christum, vt perfidus nesciebat. Quamuis in concione quadam cum Iudæis habita dixisse legatur. Sed de religionis auxilio præsumitis, cum orbem iam Romanum Iesu discipuli repleuerint, aut sine Dei nutu putamus illam crescere religionem.

CAPVT XXVII.

Et cum multis diebus tarde nauigaremus, & vix deuenissemus contra Chium.] Melius legitur contra Gnidum, quæ est insula contra Asiam.

Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat.] Naucleros Græcè, Latine nauicularius dicitur.

Misit se contra ipsam ventus Typhonicus.] Alia translatio Latine dicit, *Ventus tempestiuus.* Typhus enim Græcè, Latine inflatio dicitur.

Cumq; arrepta esset nauis, & nõ posset conari in ventum, &c.] Hæc alia translatio manifestius edidit: *Et arrepta nauis cum non posset occurrere vento, commodat a nauis flatibus colligere vela cœperunt.*

Tunc transcurrimus insulam que dicitur Claude, quam occupare non potuerunt, sed scapha misse adiuuare cœperunt nauem, præcingentes eam. Trahebant autem & anchoras, timentes ne occurrerent in Syrtis.] Ex quo ostenditur quod funibus à medio latere nauis vtrinq; circa eiusdem anteriora demissis, anchoras his quæ traherentur adiunxerunt. Sicut & in nostro, id est, in Britannico mari, refrenandæ nauis post tergum molaria saxa subiungere solent. Hæc enim ad retardandum nauigium faciebant, ne præpropere incurfu Syrtis incideret, solo etiam auditu terribiles, quod omnia ad se rapiant. Vnde & Salustius illis nomen à tractu dicit impostum.

Potimus vix obtinere scapham. Qua sublat a adiutorijs vebantur.] Scapha siue Catafscopos, est nauicula leuis, ex vimine facta, crudoque corio contexta. Dicitur autem Græcè à contemplando, quod tali nauatæ vel piratæ nauigio terras & littora prospicere soleant. Hanc ergo cum pro adiuuanda nauē maiori deposuissent in mare, vix fluctu feruente potuerunt, ne laberetur, obtinere.

Summisso vase sic ferebantur.] Alia translatio sic ponit: *Timentesq; ne in Syrtim exciderent, laxantes antennis ita ferebantur.*

Assitit enim mihi hac nocte Angelus Dei.] Non seipsum hæc dicendo iactabat, sed illos ad fidem prouocabat. Nam & id est pelagus turbari permissum est, vt & per id quod auditus non est, & per id quod auditus est, spiritalis in Paulo gratia panderetur.

Nisi hi in nauis manserint, vos salui fieri nõ potestis, &c.] Quia in periculo naufragij magis nauarum scientia qui erant gnari maris, quàm militum arma prodesse valebant, id est leuius ferebant scapham quàm nauas excidere.

Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum.] Pulcherrimus in hoc loco patet allegoriæ sensus, cum Paulus eos quos de naufragio saluari promisit, cibum sumere suastit. Et quia nocte media quatuor anchoris inter vndarum impetus regebantur, orta die, terræ sinum conscendunt, quia nullus huius sæculi tempestates nisi qui pane vitæ pascitur, euadit. Et qui nocte tribulationum præsentium sapientiæ, fortitudini, temperantiæ, & iustitiæ totis viribus innititur, mox Domini auxilio coruscante portum salutis quem quæsierit consequitur, ita duntaxat vt sæculi rebus expeditus, flammam solummodo dilectionis qua pectus calefaciat, quarat.

Et leuato artemone, secundum flatum aura tendebant ad litus.] Artemon est modicum velum dirigendæ potius nauis causa commentatum quàm celeritatis.

Et cum incidissemus in locum bithalassum, inpegerunt nauem.] Bithalassum bimaritimum dicit, quia Græci mare Iudæorum vocant. Significat autem littus in mare protentum, eodemque mari se diuidente hinc inde circumdatum.

Et prora quidem fixa manebat immobilis, puppis vero soluebatur à vi maris, &c.] Id est nauis ista periit, quia non leui cursu fluctibus superlapsa est, sed ipso æquoris fundo violenter infixæ, partim solo retinetur, partim vnda vexante confringitur. Talis est profecto casus animi huic sæculo dediti, qui cū mundi desideria calcare neglexerit, quia proram intentionis terræ funditus infigit, totam operum sequentium compagem, curarum fluctibus soluit. Sed huius nauiculæ fragmentis qui euasere, terram petunt, quia pereuntium exemplis alij se cautius agunt.

CAPUT XXVIII.

Cum congregasset autem Paulus samentorum multitudinem, & imposuisset super ignem.] Egressus est de mari Apollonius, quos vndis tempestatum docendo exemit, amoris ardore calefacit. Samenta enim sunt dicta quælibet exhortationum, quæ ad accendendam charitatem valentia ab integritate decerpta, scripturarum quasi frondibus sunt exciliarumorum.

Vipera à calore cum processisset, inuasit manum eius.] Quia Spiritus immundus flamma virtutum de fidelium corde repulsus, doctoribus veritatis venena persecutionum infundere nititur, quod manum sauciet, id est, opus doctrinæ spiritualis impediatur.

Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est.] Eodem igni quo suos fouet, bestiam comburit, quia iisdem virtutibus & sancti proficiunt, & impij cum suo auctore inuidendo deficiunt, vt Propheta ait: Zelus apprehendit populum inuaditum, & nunc ignis aduersarios comedit.

Contigit autem patrem Publij febribus & dysenteria vexatum iacere, &c.] Cur infirmum infidelem prece saluat, qui Timotheum, Trophimumque fideles infirmos, vnum medicinali arte reparat, alterum ex toto relinquit, nisi quia ille foris per miraculum sanandus erat, qui viuus interius non erat, quod non indigebant qui salubriter in eis viuebant?

Nauigauimus in nauis Alexandrina, qua insula hyemauerat, cui erat insigne Castorum.] Credo primitus inigne Castorum esse positum, sed vitio librorum literam adiectam: sicut frustra panis, pro frusta, & appropriat pro appropriat, sæpè scriptum in antiquissimis exemplaribus inuenimus. In Græco enim pro insigni Castorum, πνευματι διοσκωρις scriptum est, διοσκωροι autem, gemini Castores, id est, Castor & Pollux Græcè vocantur. Testis est vrbs Colchorum, quæ ab Amphito & Circio geminorum aurigis facta, ex eorum nomine Dioscoria cognominata est, Quos ob id gentiles in mari Deos inuocant, quia in prodigijs nautarum, si solidariæ stellæ in nauis vel antennis apparuerint, periculosi: si vero geminæ, prosperi cursus sunt nunciæ. Quarum aduentu, fugati diram illam, appellatamque Helenam ferunt. In alia translatione pro πνευματι διοσκωρις scriptum vidimus, cui erat signum Iouis filijs. Ferunt enim fabulæ Iouem in cygnum transformatum, Leden Thefei coniugem constuprasse, atque inde natam Helenam. Vnde dicitur, Ille modulatus ales Ledeos petiuit amplexus. Item eandem mutatum in stellam vitiasse, & Castorem ac Pollucem geminos procreasse.

Quia benè Spiritus sanctus locutus est per Esaiam Prophetam ad patres vestros, dicens: Vade ad populum istum & dic, Aure audietis, &c.] Hanc Prophetiam quam Apollolus affirmat à Spiritu sancto pronunciatam, ipse liber Prophetæ à Domino dictam esse commemorat. Ex quo liquidò ostenditur vna & voluntas & natura Domini & Spiritus sancti, & in nuncupatione Spiritus etiam Domini nomen intelligi. Neque vero Paulus alium habens Spiritum sanctum hæc de eo scripsit, qui in Prophetis ante aduentum Domini alius fuit, sed de eo cuius & ipse particeps erat, & omnes qui in fide consummata virtutis ferebantur. Vnde & cum articulo eius meminit, quasi solitarium & vnum esse contestans, & sicut dicit non simpliciter πνευματι ἁγίον, id est, Spiritus sanctus, sed cum additamento articuli τὸ πνευματι τὸ ἁγίον, hoc est Spiritus sanctus, & Esaiam Prophetam se commemorat cum articulata voce τὸ ἁγίον τὸ πνευματι. Petrus quoque in eo sermone quo præsentibus persuadebat, Oportuerat, inquit, compleri scripturam quam prælocutus est Spiritus sanctus (id est πνευματι τὸ ἁγίον) per os Dauid, de Iuda. Ostendens & ipse eundem Spiritum in Prophetis & in Apostolis operatum. Hæc de beati Didymi libris excerpta, hunc in nostris opusculis teneant locum.

Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauitèr audierunt.] Ne putemus crassitudinem cordis & grauitatem aurium naturæ esse, nõ voluntatis, subiungit culpam arbitrij, & dicit.

Et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis.] Id est, pñi meritis præcedentibus causa fuere, vt Deus eis oculos clauderet. Vel ad superiora iungendum est, dicente Domino ad Prophetam: Vade ad populum iustum, & peccata quibus cecitatem meruerunt, illis impropèra, si forte vel sic audire, & ad me conuerti dignentur.

Mansit autem biennio toto in suo conducto.] Id est, in hospitio quod ipse sibi conduxerat, Christum omnibus prædicabat, non solum quidem Iudæis, sed & gentibus, quas illis reprobatis dixerat esse saluandas.

Et docens qua sunt de Domino Iesu Christo cum omni fiducia sine prohibitione.] Non solum Romæ prædicare prohibitus non est, sed necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quæta de eo narrant historiæ, dimissus est vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus prædicaret, sicut ipse Romanis ait: Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis. Et paulò post: Hoc ergo cum consummauerò, proficiscar per vos in Hispaniam. Postea enim, id est, vltimo Neronis anno, retentus ab eo, martyrio coronatus est. Quod vtrunque in secunda ad Timotheum Epistola, quam passuris de vinculis dicitur, exponit: In prima, inquiens, mea defensione, nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt. Dominus autem mihi affuit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleteretur, & audirent eum omnes gentes, & liberatus sum de ore Leonis. Manifestissimè propter credulitatem, Neronem Leonem esse significans. Et in sequentibus: Et saluauit me, & saluum faciet in regnum suum cælestè, quod scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrium. Vnde in eadem Epistola præmiserat dicens: Ego enim iam immolor, & tempus mea resolutionis instat. Bonum certamen certauit, cursum consummaui, fidem seruauit.

Nero Leo.

Finis expositionis venerabilis Bedæ presbyteri in Acta Apostolorum.

INCIPIT EXPOSITIO CVIUSDAM, SIVE EIVSDEM BEDÆ, DE NOMINIBVS LOCORVM, VEL CIVITATVM, QUAE LEGVNTUR in libro Actuum Apostolorum.

DE LITERA A.

Cheldemach, hoc est ager sanguinis, qui hodieque demonstratur in Helia ad australem plagam montis Sion, & hætenus iuxta Iudæorum consilium mortuos ignobiles alios terra tegit, alios sub dio putrefacit.

Ægyptus à septentrione mare magnum sinumque Arabicum, ab oriente mare rubrum, à meridie Oceanum, ab occasu Libyam habet. Cuius inferiorem partem Nilus dextera læuaque diuisus amplexu suo determinat, Conopico ostio ab Aphrica, ab Asia Pelusiaco centum sexaginta millia passuum interuallo. Quam ob causam, inter insulas quidem Ægyptum retulere, ita se findente Nilo, vt Δ literæ figuram efficiat. Ideoque multi Græcæ literæ vocabulo Deltam appellauere Ægyptum. Mensura ab vnitæ aluei vnde se findit primùm in latera ad Canopicum ostium, centum sexaginta millia passuum: ad Pelusiacum, ducenti quinquaginta sex.

Æthiopia regio ab Indo flumine confurgens iuxta Ægyptum, inter Nilum & Oceanum, in meridie, sub ipsa solis vicinitate iacet. Quorum sunt tres populi, Hesperij occidentis, Garamantes Tripolis, Indi orientis.

Alexandria ciuitas Ægypti, quæ quondam No dicebatur, inter Ægyptum, Aphricam, & mare quasi claustrum posita, in qua beati Euangelistæ Marci tumulus hodieque in Ecclesia veneratur.

Amphipolis ciuitas Macedoniae. Est & altera eiusdem nominis in Syria.

Antiochia ciuitas Syriae Coeles, in qua Barnabas & Paulus Apostoli sunt ordinati. Est & alia in Pisidia prouincia Asiae, in qua iisdem praedicantes Iudaeis dixerunt, Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repulisti illud, &c.

Antipatris ciuitas Palaestinae, nunc dirupta, quam Herodes Rex Iudaeae ex patris sui nomine vocauerat.

Appij forum, nomen fori Romae ab Appio quondam consule tractum, à quo & via Appia cognominata est.

Apollonia ciuitas est Macedoniae. Est & altera in prouincia Africae, quae dicitur Pentapolis.

Ariopagus, Athenarum curia, quae interpretatur villa Martis, quod ipse ibi quondam à duodecim dijs iudicatus sit.

Arabia, regio inter signum maris rubri, qui Persicus, & eum qui Arabicus vocatur. Habet gentes multas, Moabitae, Ammonitae, Idumaeos, Sarracenos, aliasque quamplurimas. Arabia autem sacra interpretari dicitur, eo quod sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Graeci Eudæmon, nostri beatam vocauerunt.

Asia regio, quae minor cognominatur, absque orientali parte qua ad Cappadociam Syriamque progreditur, vndique circumdata est mari. Cuius prouinciae sunt, Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Chaonia, Galatia, & aliae multae. Sed specialiter vbi Ephesus ciuitas est, Asia vocatur.

Afros, ciuitas Asiae maritima, eadem Appollonia dicta. Athenae ciuitas in Achaia, Philosophiae dicata studijs. Quae cum vna sit, plurali numero semper appellari solet, cuius Pireus portus, septemplex quondam muro communitus fuisse describitur.

Attalia, ciuitas Pamphyliae maritima.

Azotus oppidum insigne Palaestinae, quod Hebraice vocatur Esdod, & est vna de quinque olim ciuitatibus Allohylorum.

B.

Babylon metropolis regni Chaldaeorum, vbi eorum qui aedificare turrem linguae diuinae sunt, à qua & regio circumposita, Babylonia vocatur. Hanc fuisse potentissimam, & campestribus per quadrum sitam, ab angulo usque ad angulum muri, duodecim millia tenuisse passuum, id est, simul per circuitum sexagintaquatuor millia, refert Herodotus, & multi alij qui Graecas historias conscripserunt. Arx autem, id est, Capitolium illius vrbs, est turris, quae post diluuium aedificata, quatuor millia passuum tenerem dicitur. Cuius post ruinam muri tantum fictiles remansisse, & ob bestias quae illic abundant captandas, recuperati esse traduntur.

Beroea, ciuitas in Macedonia, quae verbum Domini nobiliter accepit.

Bithynia prouincia Asiae minoris, quae & quondam Bebrycia, & deinde Mygdonia dicta est. Ipsa est & maior Phrygia, Hiera flumine à Galatia disternata. Habet ciuitatem eiusdem nominis.

C.

Caesarea ciuitates duae sunt in terra repromissionis. Vna Caesarea Palaestinae, in littore maris magni sita, quae quondam Pyrgos, id est, turris Stratonis dicta est, sed ab Herode Rege Iudaeae nobiliter & pulchrius & contra vim maris multo vtilius instructa: in honorem Caesaris Augusti, Caesarea cognominata est. Cui etiam templum in ea marmore albo construxit. In qua nepos eius Herodes ab Angelo percussus, Cornelius Centurio baptizatus, & Agabus Propheta zona Pauli ligatus est. Altera vero Caesarea Philippi, cuius Euangelij scriptura meminit, ad radicem montis Libani, vbi Iordanis fontes sunt, à Philippo Tetrarcha eiusdem regionis facta, & in honorem Tiberij Caesaris cognominata est. Sed & tertia

Caesarea Cappadociae metropolis est, cuius Lucas ita meminit. Profectus ab Epheso & descendente Caesarem, ascendit & salutauit Ecclesiam.

Cappadocia regio in capite Syriae, id est, ad septentrionem.

Carrha ciuitas Mesopotamiae, apud Romanos.

Crafi clade, apud nos autem hospitio Abraham Patriarchae, & parentis eius, morte nobilis.

Cenchre, portus Corinthiorum ciuitatis famosissima.

Chaldaeorum regio inter Babyloniam & Arabiam, Tigrin & Euphratem.

Chanaan filius Cham obtinuit terram à Sidone usque ad Gazam, quam Iudaei deinceps possederunt eiectione Chanaanis.

Chius insula ante Bithyniam, cuius nomen Syra lingua masticem designat, eo quod ibi mastix gignitur. Hanc aliqui Chiam appellauerunt, à Chione nympa.

Cilicia prouincia Asiae, quam Cygnus amnis interfecit, & mons Amanus, cuius meminit Salomon. A Syria Coele separat.

Cyprus insula in mari Pamphylia, quindecim quondam oppidis insignis, famosaque diuitijs, & maxime aëris. Ibi enim prima huius metalli inuentio, & vtilitas fuit. Cui in proximum est in sinibus Ciliciae promontorium, & oppidum Veneris.

Cyrene ciuitas in Libya, cuius regio etiam Pentapolitana vocatur, eo quod quinq; vrbs maximè fulgeat, Beronice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaque Cyrene.

Cnidus, insula contra Asiam.

Coos nobilissima contra Asiam insula, adiacens prouinciae Atticae, & est eiusdem nominis oppidum in insula Calamna.

Corinthus, ciuitas Achaiae maritima.

Creta, Graeciae insula centum quondam vrbs nobilibus, vnde Hecatopolis dicta est.

D.

Damascus nobilis vrbs Phoenicis, quae & quondam in omnia Syria tenuit principatum, & nunc Sarracenorum metropolis esse perhibetur. Vnde & Rex eorum Maumas famosam sibi in ea suaeque genti basilicam dicauit, Christianis in circumitu ciuibus beati Baptistae Ioannis Ecclesiam frequentantibus.

Derbe, ciuitas Lycaoniae prouinciae.

E.

Elamitae, principes Persidis, ab Elam filio Sem appellati.

Ephesus Amazonum opus, ciuitas in Asia, vbi requiescit beatus Euangelista Ioannes.

F.

*Ab F. incipientia non sunt:
sed à Q. haec duo.*

Phrygia prouincia Asiae Troadi superiecta, septentrionali sua parte Galatiae contermina, meridiana Lycaoniae & Pisidiae, Mygdoniaeque, ab oriente Cappadociam attingit. Duae sunt autem Phrygiae: quarum maior Smyrnam habet, minor vero Ilion.

Phoenicia, prouincia Syriae cuius partes sunt Samaria & Galilaea, & aliae plurimae regiones.

G.

Galilaea duae sunt. Vna Galilaea gentium, viciis finibus Tyriorum in tribu Neptalim. Altera circa Tiberiadem, & stagnum Genezareth in tribu Zabulon.

Galatia, prouincia Asiae, à Gallis vocabulum trahens, qui auxilium à Rege Bithyniae euocati, regnū cum eo peracta victoria diuiserunt. Sicque deinde Graecis admitti, primo Gallograeci, postea Galatae sunt appellati.

Gaza, ciuitas insignis Palaestinae, quae apud veteres erat terminus Chanaanorum ad meridiem. Sed antiquae Gazae locum, vix fundamentorum vestigia demonstrant. Haec autem quae nunc cernitur in alio loco, pro illa quae corrui aedificata est.

Graecia, prouincia quaedam Aethiopiae, quae à Graecis scriptoribus Hellas vocata est. In qua Athenarum ciuitas est quondam Attica dicta.

H.

Hadrinetus, ciuitas in Bizantio regione Aethiopiae. Hadria, seu Adria, nomen maris contra Rauanam, quod per ostia Padis fluminis intratur, sumpto vocabulo ab Hadria proxima ciuitate, quae eidem mari nomen etiam Adriatici dedit. Hierusalem metropolis quondam totius Iudaeae, quae nunc ab Aelio Adriano Caesare, quod eam à Tito destructam latiore situ restructauerit, Aelia cognominata est. Cuius opera factum est, ut loca sancta, id est dominicae passionis & resurrectionis, sed & inuentionis sanctae Crucis, quondam extra urbem iacentia, nunc eiusdem Urbis muro Septentrionali circumdantur.

I.

Iconium, ciuitas celeberrima Lycaoniae, & est altera in Cilicia.

Ioppe, oppidum Palaestinae maritimum, in tribu Dan, vbi hodieque saxa monstrantur in littore, in quibus Ananiam religata, Persei quondam viri sui fertur liberata fuisse praesidio.

Italia, regio in patria Romanorum, ab Italo Rege vocabulum trahens, quae ab Africo & à Borea mari magno cincta, reliqua Alpium obliuibus obstruitur.

Iudaea, aliquando tota terra duodecim tribuum appellatur, aliquando duae tantum tribus, quae quondam Iuda vocabantur, ad distinctionem Galilaeae & Samariae, aliarumque in terra repromissionis regionum. Et notandum apud historicos quod Iudaea ad Palaestinam, Galilaea vero & Samaria ad Phoenicem pertineant.

L.

Lasea ciuitas littoraria Cretae insulae, iuxta locum qui vocatur Boni portus, ut ipse Lucas exponit. Pro qua quidam corrupte Thalassa legunt.

Libyae prouinciae duae sunt. Vna Libya Cyrenaica, de qua dictum est: Et pars Libyae quae est circa Cyrenen. Haec post Aegyptum in parte Aethiopiae prima est, & mari Libyco cognomen dedit. Postquam Libya Aethiopia, usque ad meridianum pertingens Oceanum.

Lycaonia, prouincia Asiae. Est etiam eiusdem nominis ciuitas in Phrygia minore.

Lycia, prouincia Asiae.

Lydda, ciuitas Palaestinae in littore maris magni sita, quae nunc Diospolis appellatur.

Lystra, ciuitas Lycaoniae.

M.

Macedonia, prouincia Graecorum nobilissima, & virtute Alexandri Magni nobilior facta.

Madian, ciuitas iuxta Armonem & Aroopolim, cuius ruinae tantummodo demonstrantur, vbi Moyses apud Ietro socerum suum exulabat.

Medi, à Madai filio Iaphet appellati. Sunt autem inter flumen Indum, & flumen Tigridem regiones istae à monte Caucaso, usque ad mare Rubrum pertingentes, Aracusia, Parthia, Assyria, Persida, & Media, quas scriptura sacra vniuersas saepe Mediae nomine vocat.

Mesopotamia regio inter flumina Tigridem, & Euphratem, quae & ipso vocabulo Graece in medio fluminum esse posita monstratur. Huic ad meridiem succedit Babyloonia, deinde Chaldaea, nouissimè Arabia Eudamon.

Miletus, ciuitas in Asia maritima, decem stadiis ab ostio Maeandri amnis secreta, vbi Paulus Ephesiorum maiores alloquitur. Est & insula ignobilis nominis eiusdem, in mari Aegeo vel Ionio.

Mylia, prouincia Asiae, nunc Aeolis dicta. Est & altera eiusdem nominis iuxta flumen Danubium. Suntque auctores, transisse ex Europa Mosas, & Brygas, & Thyros, à quibus appellantur in Asia Myli, Phryges, & Bithyni.

Mitylene, insula contra Asiam, quae à proximo continente abest septem millia quingentos passus.

N.

Nazareth, viculus in Galilaea iuxta montem Tabor, vnde & Dominus noster Iesus Christus est Nazareus vocatus. Habetque Ecclesiam in loco quo Angelus ad beatam Mariam Euangelizaturus intrauit, sed & aliam vbi Dominus est nutritus.

Neapolis, ciuitas Cariae, quae est prouincia Asiae.

O.

Oliueti mons, ad Orientem Hierosolymae torrente Cedron interfluente. Vbi vltima Domini vestigia humo impressa hodieque monstrantur. Cumque terra eadem quotidie à credentibus hauriatur, nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuo recipiunt. Denique cum Ecclesia in cuius medio sunt, rotundo schemate & pulcherrimo opere conderetur, summum tantum cacumen ut perhibent, propter dominici corporis meatum nullo modo conteri & concamerari potuit, sed transitus eius iter ad caelum usque patet apertum.

P.

Pamphylia, prouincia est Asiae.

Paphus, ciuitas maritima in Cypro insula, Veneris quondam sacris, carminibusque poetarum famosa, quae frequenter terrae motu lapsa, nunc ruinarum tantum vestigiis, quod olim fuerit ostendit.

Parthi, inter flumen Indum, quod est ab Oriente, & inter flumen Tigridem, quod est ab occasu, siti sunt, ut supra dictum est.

Patara, ciuitas Lyciae prouinciae in Asia.

Perge, ciuitas Pamphyliae prouinciae.

Philippi, ciuitas in prima parte Macedoniae.

Pisidia, prouincia Asiae.

Pontus regio multarum gentium iuxta mare Ponticum, quod Asia & Europam determinat, & propter plurimam ostiorum Danubij infulionem dulcius, ceteris esse cognoscitur.

Ptolemais, ciuitas Iudaeae maritima propè montem Carmelum, quae quondam Achaia dicta est. Est altera Ptolemais in Pentapoli prouincia Aethiopiae, cuius supra memini.

Puteoli ciuitas, colonia Campaniae, eadem dicta Diacarchea.

R.

Rhegium, ciuitas Siciliae maritima, viginti millibus passuum à promontorio Peloro secreta, cuius nomen Graece interpretatur disruptio: eo quod haec Siciliae pars quondam Brutio agro Italiae cohaerens, mors interufo mari sit auulsa, quindecim millia passuum in longitudine fretro, in latitudine autem mille quingenta iuxta columnam regiam. In quo fretro est scopulus Scylla, item Charibdis, mare vorticosum, ambo sauitia clara.

Rhodus, Cycladum insularum nobilissima, & ab

Oriente prima, quondam Ophiusa vocata. In qua vrbs eiusdem nominis fuit aereo colosso famosa, septuaginta cubitorum altitudinis. Distat autem à portu Asiae viginti milibus passuum.

Roma, vrbs in Italia, totius quondam orbis domina, à conditoris sui Romuli nomine sic vocata. Quam propter eximiam virtutem, plerique scriptorum quali sola esset, Urbem appellare malebant.

S.

Salamis, ciuitas in Cypro insula, nunc Constantia dicta, quam Traiani principis tempore, Iudæi, interfectis omnibus accolis, deleuerunt.

Salomon, ciuitas maritima Cretæ insulæ.

Samaria, ciuitas regalis in Israel, in vertice montis Somer posita. Sed & omnis regio quæ circa eam fuit, à ciuitate quondam nomen acceperat, media inter Iudæam & Galilæam iacens. Hæc ab Herode Antipatri filio in honorem Augusti Cæsaris Græco nomine *εβερν*, id est Augusta, vocata est.

Samos, insula in mari Aegæo, in qua reperta prius Sicilia vasa traduntur. Vnde & vasa Samia, appellata sunt.

Samothracia, insula in Carpathico sinu.

Saronia, quod interpretatur campestris, regio est à Cæsarea Palæstinæ, vsque ad oppidum Ioppe pertingens. Et est hodieque locus pascendis gregibus aptus, quæ iuxta soli qualitatem Petro prædicante, fidei continuè fructus germinavit. Sed & inter montem Tabor, & stagnum Tiberiadis, regio Saronis appellatur.

Seleucia, ciuitas Syriæ nobilis, in promontorio Syriæ Antiochiæ sita.

Sichem ciuitas Iacob, nunc Neapolis dicta, iuxta sepulcrum Ioseph, quæ à filio Emor regis sui vocabulum sumpsit, iuxta quam Dominus Samaritanæ mulieri ad puteum loquitur, vbi nunc Ecclesia fabricata est ex latere montis Garizim.

Sicilia tribus est distincta promontoriis, vnde & à triangula specie Trinacria quondam vocata, mox à Siculo rege Sicilia dicta est. Primum promontorium dicitur Pelorum, & aspectat ad Aquilonem. Cui Messana ciuitas proxima est Italia promontorium Cænis duodecim stadiorum interuallo. Secundum dicitur Pachynum, quod respicit ad Euronotum. Tertium appellatur Lilybæum, ciuitatem eiusdem nominis habens, & dirigitur in occasum.

Sidon, vrbs Phœnicis insignis, olim terminus Chananæorum, ad Aquilonem iuxta Libani montis ortum sita, & ipsa artifex vitri.

Sina, mons in regione Madian super Arabiam in deserto qui alio nomine Oreb appellatur. Vnde dicitur, Et fecerunt vitulum in Oreb: cum hoc Moses in Sina factum scripserit.

Syracusæ, metropolis Siciliæ sub promontorio Pachyno.

Syria, quæ Hebraicè Aran dicitur, regio est inter flumen Euphratem, & mare magnum, vsque ad Aegyptum pertingens. Habet maximas prouincias, Comagenâ, Phœniciam, & Palæstinam, absque Sarracenis & Nabathæis, quorum gentes sunt duodecim.

Syrtes, arenosa in mari magno loca, multum terribilia & metuenda, eo quod ad se omnia diripere soleant, & appropinquanti vadoso mari hæreant. Hæc autem ad mare Aegyptium vicinæ sunt, & pariter admiscentur.

Smyrna, ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia, cuius Lucas ita meminit: Et pelagus Ciliciæ & Pamphiliæ nauigantes, venimus in Smyrnam Lyciæ. pro quo aliqui codices habent, venimus in Lystram, quæ est Ciliciæ. Porrò Hieronymus in libro Hebraicorum nominum Myrrham ponit, & interpretatur amara.

T.

Tarsus ciuitas metropolis Ciliciæ prouinciæ, Paulo Apostolo gloriosa.

Theatrum, locus ab spectaculo vocabulum mutuans, quod in eo populus desuper, atque spectans ludos scenicos contempleretur.

Thessalonica, ciuitas Macedoniæ.

Thyathira ciuitas Lydiæ, quæ est prouincia Asiae, templo quondam AEsculapij famosa. Cuius ciuis erat illa Lydia porphyropolis, id est, purpuræ venditrix, quæ in Philippis fidem Christi suscepit.

Tyrus metropolis Phœnicis in tribu Nephtalim, vigesimo propè miliario à Cæsarea Philippi. Hæc quondam insula fuit præalto mari septingentis passibus diuisa, sed ab Alexandro terræ continens facta est, propter expugnationem multis in breui freto aggeribus comparatis. Cuius maximè nobilitas conchylio atque purpura constat.

Troas ciuitas Asiae maritima, eadem Antigoniam dicta.

Finitus est Tractatus de Nominibus Locorum, quæ leguntur in Apostolorum Actis.

INCIPIT EX-
POSITIO VENE-
RABILIS BEDAE PRES-
BYTERI SVPER EPI-
stolas Catholicas.

ET PRIMO,

SVPER D. IACOBI
HIEROSOLYMITANI
EPISCOPI EPISTO-
lam.

CAPVT PRIMVM.

IACOBVS Dei & Domini IESV
CHRISTI seruus, duodecim tribu-
bus que sunt in dispersione, salutem.]
Dixit de hoc Iacobo Apostolus
Paulus, Iacobus, & Cephas, &
Ioannes, qui videbantur colum-
næ esse, dexteris dederunt mihi &
Barnabæ societatis, vt nos in gē-
tibus, illi autem in circuncisione
prædicarent. Quia ergo in circun-

cisione ordinatus erat Apostolus, curauit eos qui ex circuncisione erant, sicut præsentem colloquendo docere, sic & absentes per Epistolâ consolari, instruere, increpare, corrigere. Duodecim, inquit, tribubus que sunt in dispersione, salutem. Legimus occiso à Iudæis B. Stephano, quia facta est in illa die persecutio magna, in Ecclesia quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos. His ergo dispersis qui persecutionem passi sunt propter iustitiam, mittit Epistolâ. Nec solum his, verum etiâ illis qui percepta fide Christi necdum operibus perfecti esse curabant, sicut sequentia epistolæ testantur. Necnon & eis qui etiâ fidei exortes durabant, quin & ipsam in credentibus quantum valere persequi ac perturbare studebant. Qui tamen omnes in dispersione fuerunt variis casibus patria profugi, & innumeris cædibus mortibusq; atque ærumnis, vbiq; erant ab hostibus pressi, sicut Historia Ecclesiastica sufficienter exponit. Sed & in Aëtiis Apostolorum legimus eos tempore Dominicæ passionis longè lateque iam fuisse dispersos, dicente Luca: *Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi, ex omni natione que sub celo est.* Quarum etiam nationum plurimæ nominatim exprimuntur, cum subinfertur: *Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, &c.* Itaq; iustos horratur, ne in tentationibus à fide deficiant, peccatis castigat, & admonet vt à peccatis se contineant, & virtutibus proficiant, ne infructuosi, siue etiam damnabiles, ab ijs qui fidei sacramenta percepissent, reddantur. Incredulos admonet, vt pœnitentiam de nece Saluatoris, cæterisque, quibus implicabantur scelerebus gerant, antequam eos vltio cælestis vel inuisibiliter, vel etiam visibiliter percellat.

Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.] A perfectioribus inchoat verbum, vt per ordinem perueniat ad eos quos interfectos videbat esse corrigendos, atque ad perfectionis culmen erigendos. Et notandum, quod non ait simpliciter *Gaudete*, vel *Gaudium existimate*, sed *Omne* (inquit) *gaudium existimate, cum in tentationes varias incideritis*: omni gaudio dignos arbitramini, si vos propter fidem Christi tentationes sustinere contingat. *Hæc est gratia, si propter conscientiam Dei sustinet quis pa-*

tiens iniuste, vt Petrus ait. Et Coapostolus eius Paulus: *Non sunt condignæ passionis huius temporis ad superuenturam gloriam, que reuelabitur in nobis.* Et Apostoli omnes ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Non ergo contristari debemus si tentati, sed si à tentationibus superati fuerimus.

Scientes, quod probatio fidei vestra patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes.] Ideò (inquit) aduersis tentamini, vt virtutem patientiæ discatis, & per hanc ostendere possitis ac probare, quod firmam fidem futuræ retributionis in corde gestetis. Neque huic loco cōtrarium debet putari, sed potius consonum intelligi, quod Paulus Apostolus ait: *Scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.* Patientia enim probationem operatur, quia cuius patientia vinci non potest, ille perfectus esse probatur. Quod hic quoque subsequenter et docetur, cum dicitur: *Patientia autem, opus perfectum habet.* Et rursum: *Probatio fidei vestra patientiam operatur.* Quia illa ratio facit fideles per patientiam exerceri, vt per hanc fides eorum quàm sit perfecta probetur.

Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non impropert, & dabitur ei.] Omnis quidem sapientia salutaris, à Domino postulanda est, quia sicut vir sapiens ait, *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper.* Neque aliquis per liberum arbitrium sine adiutorio gratiæ diuinæ, quamuis Pelagiani multum contendunt, intelligere ac sapere valet. Sed hic specialiter de illa sapientia dici videtur, qua nos in tentationibus vti necesse est. Si quis (inquit) vestrum non potest intelligere vtilitatem tentationum quæ fidelibus probandi causa eueniunt, postulet à Deo tribui sibi sensum, quo dinoscere valeat, quanta pietate pater castigat filios, quos æterna hæreditate dignos efficere curat. Et consultè ait, *Qui dat omnibus affluenter*, ne quis videlicet suæ conscientie fragilitatis accipere se petentem posse diffideret, sed potius quisque recoleret, quia desiderium pauperum exaudiuit Dominus. Et sicut idem alibi dicit: *Benedixit omnes timentes se Dominus, pusillos cum maioribus.* Verum quia multi multa petunt à Domino, qui tamen accipere non merentur, addit qualiter petere debeant si impetrare desiderant.

Postulet autem in fide nihil hæsitans.] Id est, talem se exhibeat benè viuendo, vt dignus sit exaudiri dum postulat: Qui enim meminit se Domini non obtinerasse præceptis, meritò desperat Dominum suis intendere precibus. Scriptum est enim, *Qui obturat aurem suam no audiat legem, oratio eius erit execrabilis.*

Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris qui à vento mouetur & circumfertur.] Qui mordente se conscientia peccati hæsitat de perceptione præmiorum cælestium, facilè ad impulsum tentationum statum fidei deficit, qua in tranquillitate Deo seruire vicebatur, & ad libitum hostis inuisibilis, quasi ad flatum venti per diuersos vitiorum raptatur errores.

Vir duplici animo inconstans est in omnibus vijs suis.] In omnibus vijs, in aduersis & prosperis dicit. Vir autem duplex est animo, qui & ad precandum Dominum genua flectit, & voces precatórias emittit, & tamen accusante se intus conscientia impetrare posse diffidit. Vir est duplex animo, qui & hic vult gaudere cū seculo, & illic regnare cū Deo. Item vir duplex est animo, qui in bonis quæ facit non retributionem interius, sed fauorè exterius quærit. Vnde benè per quendam sapientem dicitur: *Vt peccator terram ingrediendi duabus vijs.* Duabus quippè vijs peccator terram ingreditur, quando & Dei est quod opere exhibet, & mundi quod per cogitationem quærit. Omnes autem isti inconstantes sunt in omnibus vijs suis, quia facillimè & aduersis seculi deterrentur, & prosperis irretuntur, vt à veritatis via diuertant.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione sui.] Ideò, inquit, omne gaudiū vos existimare oportet cū in tentationes varias incideritis, quia omnis qui aduersa humiliter pro Domino suffert, sublimia ab illo regni præmia percipiet.

Diues autem in humilitate sua.] Subauditur à superiore versu, gloriatur. Quod per irrationem quæ Græcè ironia vocatur, dictum esse constat. Ita, inquit, gloriam suam qua diuitiis superbit & pauperes despicit, aut etiam opprimit, finiendam esse meminerit, ut humilitas in æternum pereat cum purpurato illo diuite qui Lazarum despexit egen-tem.

Quoniam sicut flos fœni transibit.] Flos fœni & odratum delectat, & visum, sed velocissimæ gratiam suæ venustatis & suauitatis amittit. Ideoque huic rectissimè præfens impiorum felicitas assimilatur, quæ diuturna esse nullatenus valet.

Exortus est enim sol cum ardore, & arefecit fœnum, & flos eius decidit.] Ardorem solis, sententiam dicit distincti iudicis, qua reprobatorum decus tæporalis in fine consumitur. Florent autem & electi, non autem ut fœnum. *Iustus enim ut palma florebit.* Florent iniusti temporaliter, qui tanquam fœnum velociter arefcunt, & quemadmodum holera herbarum cito cadent. Florent iusti tanquam arbores, quia flos eorum, id est spes certissima eorum, fructum expectat perennem. Radix quoque, id est charitas eorum fixa & immobilis permanet. Hinc etenim vir sapiens ait: *Ego quasi vitis fructificavi suauitatem odoris.* Denique Naboth vir iustus mori maluit, quàm vineam patrum suorum in hortum holerum transferre. Vineam quippè patrum, in hortum holerum transmutare est, fortia virtutum opera quæ ex patrum doctrina percepimus, fragili vitiorum delectamento immanare. Iusti autem animam ponere, quàm terrestria pro cælestibus bona eligere malunt. Vnde bene de illis psallitur, quia *erunt tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & cætera.* At quid iniustus? *Et decor, inquit, vultus eius deperit. Ita & diues in itineribus suis marcescet.* Non omnem diuitem dicit, sed eum qui confidit in incerto diuitiarum. Qui enim fratri humili diuitem è contrario opposuit, ostendit se de illo diuite loqui, qui humilis non est. Nam & Abraham, cum esset diues in mudo, pauperem tamen post mortem suo suscepit in sinu, diuitem reliquit in pœnis. Sed non ideo diuitem reliquit quia diues erat, quod & ipse fuerat, sed quia misericors & humilis quod ipse fuerat, esse despexerat. Et è contra mendicum Lazarum recepit, non quia rebus pauper erat quod ipse fuerat, esse curabat. Talis ergo diues, hoc est superbus & impius, terrena gaudia cælestibus anteponeus, *in itineribus suis marcescet*, hoc est in actibus suis peribit iniquis, quia iter Domini rectum ingredi neglexit. Sed cum ille ut fœnum ante ardorem solis decidit, iustus è contra, ut arbor fructifera, & eiusdem solis ardorem, id est, seueritatem iudicis integrè suffert, & insuper bonorum operum fructus pro quibus in perpetuum remuneretur, affert. Vnde rectè subiungitur;

Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.] Huic simile est illud in Apocalypsi: *Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ, quam repromisit, inquit, Deus diligentibus se.* Apertè ad morens, quia tanto amplius gaudere in tentationibus oportet, quanto certius claret Deum his quos diligit, maius sæpè tentationum exercitium probantur in fide perfecti: cum autem probati sint veraciter esse fideles, hoc est perfecti & integri, in nullo deficientes, iure accipiant promissam vitæ æternæ coronam.

Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur.] Hactenus de tentationibus, quas permittente Domino exterius probandi gratia perpetimur, disputaui: nunc incipit agere de illis, quas interius instigante diabolo, vel etiam naturæ nostræ fragilitate suadente toleramus. Vbi primum illorum destruit errorem, qui sicut bonas cogitationes à Deo nobis constat inspirari, ita etiam malas ipso instigantur nostram in mente generari. Nemo ergo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur, illa videlicet tentatione qua diues incedens *in itineribus suis marcescit.* Id est, nemo cum rapinam, furtum, falsum testimonium, homicidium, stuprum, vel cætera huiusmodi commiserit, dicat quoniam Deo cogente necesse habuerit hæc patrare, ideoque

nullatenus horum effectum declinare potuerit.

Deus enim inuentor malorum est.] Subauditur tentamentorum. *Ipse enim neminem tentat.*] Ea videlicet tentatione que decipit misericordes ut peccent. Duplex est enim genus tentationis. Vnum quod decipit, aliud quod probat. Secundum hoc quod probat, *Deus tentauit Abraham.* De quo & Propheta postulat: *Proba me Domine, & tenta me.*

Vnusquisque vero tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus, &c. Abtractus à recto itinere, & illectus in malum. De hoc versu Hieronymus contra Iouinianum: [Sicut in bonis (inquit) operibus perfectior est Deus, non enim volentis, neque currentis, sed Dei miserentis & adiuantis, est ut peruenire ad calcem valeamus: sic in malis atque peccatis femina nostra sunt incentiua, perfectio autem diaboli. Cum viderit nos super fundamentum Christi ædificasse fœnum, ligna, & stipulam, supponit incendium. Aedificemus aurum, argentum, lapides preciosos, & tentare non audebit, quamquam & in hoc non sit certa & securus possessio: sedet quippè leo in insidiis in occultis, ut interficiat innocentes. Et vasa figuli probat fornax, homines autem iustos tentatio tribulationis.]

Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. Peccatum verò cum consummatum fuerit, generat mortem.] Tribus modis tentatio agitur, suggestione, delectatione, consensu. Suggestione hostis, delectatione auctem, vel etiam consensu nostræ fragilitatis. Quod si hoste suggerente, delectari aut consentire peccato nolumus, tentatio ipsa nobis ad victoriam prouenit, qua coronam vitæ mereamur accipere. Si verò & hostis suggestione paulatim à recta intentione abstrahimur, & vitio incipimus illici, delectando quidem offendimus, sed necdum lapsus mortis incurrimus. At si delectationem concepti corde facinoris, etiam partus prauæ sequitur actionis, nobis, iam mortis reis victor hostis absedit. Quod ut astruamus exemplis, tentatus est Ioseph verbis dominæ, sed quia concupiscentiam libidinis non habuit, suggestione tantum, non etiam delectatione vel consensu tentari potuit, ideo victor euasit. Tentatus est Dauid visu vxoris alienæ, & quia necdum carnis appetitum vicerat, à concupiscentia sua abstractus & illectus est. Atque ubi conceptum scelus perfecit, reatum mortis etiam proprio ore iudicatus incidit, quam tamen penitendo euasit. Tentatus est Iudas per philargyriam, & quia erat auarus, ab ipsa sua concupiscentia abstractus & illectus, ad interitum consentiendo decidit. Tentatus est Iob multipliciter, sed quia nec possessiones, nec salutem corporis diuino amori præposuerat, tentari quidem suggestione hostili potuit, sed consentire vel saltem delectari peccato nullatenus valuit. Quod ergo dicitur, *Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem:* respicit è contrario ad hoc quod supra dictum est de eo qui suffert tentationem, quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Sicut enim ille qui tentatus superat, præmia vitæ meretur: ita nimirum qui concupiscentiis suis illectus, à tentatione superatur, merito ruinam mortis incurrit.

Nolite itaque errare fratres mei dilectissimi.] Videlicet æstimando, quod tentamenta vitiorum à Deo sumant originem. Quamuis sciamus nonnullos exigentibus meritis præcedentium criminum, in alia rursus scelera iusto districti iudicis corruisse permissu. Vnde est Apostoli: *Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciunt quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate.*

Omne datum optimum, & omne donum perfectum desumuntur est, descendens à patre luminum.] Postquam docuit vitia quibus tentamur, non à Deo nobis, sed à nobis ipsis inesse, ostendit è contra, quia quicquid boni agimus, hoc Deo donante percipimus. Vnde & eum patrem luminum appellat, quem auctorem nouit spiritualium charismatum. Cui consonat illud Apostoli Pauli: *Quid enim habes quod non accepisti?*

Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quia in Dei natura mutabilitas non est, neque lumen eius sicut lumen huius mundi aliqua vicissitudinis umbra

Ardor solis.

Vinea Naboth.

Diues cur damnatus.

Tentatio duplex.

Tentatio tribus.

intercedit, liquet vti que quia sola nobis dona lucis, & non etiam tenebras immittit errorum.

Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis.] Et Dominus in Evangelio: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Et in Osea Propheta: *Diligam eos spontaneè.* Quod ergo dixerat, *Omne datum optimum, & omne donum perfectum à Deo descendere,* consequenter astruit addendo, quia non nostris meritis, sed suæ beneficio voluntatis, per aquam regenerationis, de filiis tenebrarum nos in filios lucis mutauerit.

Vt simus initium aliquid creaturæ eius.] Ne in eo quod ait, genuit: hoc nos fieri putaremus quod ipse est, ideo principatum quendam in creatura nobis hac adoptione concessum ostendit. Hos etenim versiculos quidam ita transtulit: *Volens genuit nos verbo veritatis, vt simus primitiæ creaturæ eius.* Id est, vt cæteris quas cernimus creaturis simos meliores. Primitias namque frugum vel an imantium Domino consecrare lex præcepit, primitias autem auri & argenti ad opus tabernaculi iussit conferri, id est, optima quæque in metallis. Et de antiquo Dei populo dixit Hieremias Propheta: *Sanctus Israel Domino primitiæ frugum eius.*

Scitis fratres mei dilectissimi.] Notissimum (inquit) vobis est, quia à vobis ipsis habuistis ad imalabi, à Domino autem vos illustrari, non vestra prouisione, sed superna gratia vos proueniēte contigit.

Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.] Hinc auditorem moralibus instruit præceptis. Et rectè primo admonet aurem quanto citius fieri potest accommodare docenti, serò autem os ad docendum aperire, quia stultum est, quemlibet quod ipse non didicerit, aliis velle prædicare. Qui ergo sapientiam diligit, primo vt supra admonuit, hanc à Deo postulet. Dehinc magistrum veritatis humilis auditor inquirat. Et inter agendum suam cautissimè linguam non solum ab otiosis sermonibus coerceat, verum & ab ipsa quam nuper didicit veritate prædicanda cõtineat. Hinc Salomon de distantia temporum scribens ait: *Tempus tacendi, & tempus loquendi.* Hinc Pythagorici naturalis scientiæ magisterio præditi, auditores suos per quinquennium iubent silere, & sic deum permittunt prædicare. Nam tutius est vt veritas audiat, quàm prædicetur. Quoniam cū auditur, humilitas custoditur: cū autem prædicatur, vix est vt non subrepat cuiuslibet hominū quantulumcunq; iactantiæ. Hinc Hieremias benè instituti adolescentis vitam describens, modestiam taciturnitatis inter prima virtutum studia computat. *Bonum est verò,* inquit, *cum portauerit iugum ab adolescentiâ sua. Sed erit solitarius & tacebit.*

Et tardus ad iram.] Quia maturitas sapientiæ non nisi tranquilla mente percipitur. Scriptum est enim, quia *ira in sinu stultitæ quiescit.* Non autem ita velocitatem iræ veritas, vt huius tarditatè approbet, sed hoc potius admonet, vt & hora perturbationis ac litium, ne nobis ira subrepat caueamus: aut si fortè subreperit, intra oris septa eius cohibeamus impetū, & exacta hora discriminis liberius eam ad integrum à nostro corde per tempus expurgemus. Vel certè tardos ad iram nos esse præcepit, vt non quilibet ob causas serenitatem nostri vultus in austeritatem vertamus, sed certa existente ratione. Verbi gratia, si aliter corrigi proximos, maximè qui nobis sunt commisi, nõ posse cernamus, seueritatem erga eos verbi, vel etiam iudicij districtioris exhibeamus, manentem tamen quantum natura humana patitur statum mentis nostræ sereno. Nam (vt credo) Phinees, Samuel, Helias, & Petrus tardi fuerunt ad iram, & tamen peccantes vel gladio, vel verbo peremerunt. Sed & Moyses cū esset vir mitissimus, exiit à Pharaone quem incorrigibilem vidit, Iratus nimis, comminatus est ei poenam, quam & opere patrauit.

Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.] Facilis est sensus, quia qui iracundiæ vitio fe incautus subiugat, etli hominibus iustus apparet, in diuino tamen examine nondum perfectè iustus est. Verum altius potest intelligi, quia de Domino dictum est: *Tu autem Domine virtutum cum tranquillitate iudicas.* Qualiscunque iudex homo amissa mentis tranquillitate delinquentem iudicat, etiam si iustè iudi-

cat, iustitiam tamen diuini examinis in quam perturbatio cadere nescit, imitari non potest.

Propter quod abijcientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscepistis inquit verbum.] Prius & corpus & mentem à vitis iubet expurgare, vt digni existere possint, qui verbum salutis percipiant. Qui enim nõ declinat prius à malo, non potest facere bonum. Omnem quippè immunditiam & carnis & animæ nuncupat. Malitia autem propriè ad interioris hominis prauitatem respicit. *Suscipite* (inquit) *inquit verbum,* id est, verbum quod vestris cordibus prædicando imponimus, vos discendo suscipite. Vel certè ita sentiendum est, verbum quod vobis in die redemptionis inlitum est, quando voluntariè genuit vos Deus, iam nunc perfectus suscepit, etiam operibus implendo, quod iam in ministerio tenetis.

Quod potest saluare animas vestras.] Etiam si in corpore tentationes patiamini, vel à perfidis morte consumamini.

Estote autem factores verbi, & non auditores tantum, &c.] Sic & Paulus de legis cultoribus. *Non auditores* (inquit) *legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Et in Apocalypsi Ioannes cū dixisset, *Beatus qui legit, & qui audit verba prophetiæ libri huius:* protinus adiunxit. *Et seruat ea quæ in illa scripta sunt.*

Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanserit in ea.] Legem perfectæ libertatis, gratiam dicit Evangelij. *Nihil enim ad perfectum adduxit lex.* Et alibi, *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Et iterum: *Vbi enim spiritus Domini, ibi libertas.* Et ipse Dominus: *Si vos,* inquit, *filii liberi eritis, verè liberi eritis.*

Non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.] Non auditu verbi superuacuo, sed operis executione beatitudo præparatur. Sic & Dominus loquens ad discipulos: *Si hac scitis,* inquit, *beati eritis, si feceritis ea.*

Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.] Monuerat supra verbum Dei non solum audire, sed & facere. Nunc addit, quia & si quis mandata Domini quæ didicit factis exercere videtur, si non etiam in linguam à detractionibus, mendaciis, blasphemis, stultiloquiis, ab ipso etiã multiloquio, cæterisque quibus peccare solet, refrenauerit, frustra se de operum iustitia iactat. Sicut Paulus gentilis poetæ sententiam comprobans ait, *Corrumpunt mores boni colloquia mala.*

Religio autem munda & immaculata apud Deum, & Patrem, hac est.] Pulchrè addidit apud Deum & Patrem, quia sunt qui hominibus religiosi videntur, cum à Deo habeantur profani. Vnde & Salomon ait: *Est via quæ videtur homini recta, nouissima autem eius deducunt ad mortem.*

Visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo.] Quia dixerat factorem operis beatum in facto suo futurum, nunc quæ facta maximè Deo placeant dixit, misericordia scilicet & innocentia. Namque in eo quod pupillos & viduas in tribulatione eorum visitare iussit, cuncta quæ erga proximum misericorditer agere debemus, insinuat. Quod quantum valeat, ipso iudicij tempore pandetur, vbi dicturus est iudex: *Quandiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Porro in eo quod immaculatos nos ab hoc seculo custodire præcepit, vniuersa in quibus nos ipsos castos seruare decet, ostendit. In quibus sunt & ea quæ supra obseruare monuerat, vt *tardi simus ad loquendum, & tardi ad iram.*

C A P U T II.

Fratres mei nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloria.] Ostendit quod ni quibus scribebat, fide quidem Evangelica imbuti, sed operibus erant vacui. Et quia mandata Domini, eleemosynis pauperum docuerat implenda, vidit illos econtra, quod pauperibus erat propter æterna præmia faciendum,

diuitibus potius propter terrena accommoda fecisse, id eoque eos prout erant digni redarguit. Et congrue in huius exordio sententiæ Dominum nostrum Iesum Christum gloriæ cognominat: vt meminerimus, quia eius est potius iussis obediendum, qui cum sit splendor gloriæ, sempiterna gloria remunerat quicquid pro eius amore pauperibus datur, quam qualibet hominum dignitas honoranda, de quibus generaliter dictum est, quia omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos sceni, &c.

Etenim si introierit in conuentum vestrum vir aureum anulum habens in veste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei, tu sede hic bene: pauperi autem dicatis, tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum. In huius expositione sententiæ beati Augustini dictis vtamur. Si hanc, inquit, distantiam sedendi & standi ad honores Ecclesiasticos referamus, non est putandum leue esse peccatum in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloria. Quis enim ferat eligi diuitem ad sedem honoris Ecclesiæ, contempto paupere instructiore & sanctiore? Si autem de quotidianis consensibus loquitur, quis hic peccat (si tamen peccat) nisi cum apud semetipsum intus ita iudicat, vt ei tanto melior, quanto ditior ille videatur? Hoc enim videtur significasse subdendo.

Nonne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum. Sequitur;

Audite fratres mei dilectissimi. Diligentius inquit animaduertite, quia non qui ditiores existunt ad seculum, in diuino examine sunt meliores.

Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni quod promisit diligentibus se? Pauperes vocat humiles, & qui per contemptum rerum visibilibus, fide autem inuisibilibus diuitiarum mundo huic despicibiles parent. Tales namque elegit Dominus noster Iesus Christus dicendo: Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Tales elegit cum parentes sibi pauperes, quorum officio in mundum veniens nutrireretur, creauit. Sed hos tamen futuri regni expectatione præclaros reddidit ac nobiles.

Vos autem ex honorastis pauperem. Propter illum scilicet cui dictum est, Tu sta illic: cum habenti anulum aureum dictum est, Tu sede hic bene.

Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen quod inuocatum est super vos? Hic ostendit apertius qui sint diuites, de quorum humiliatione ac perditione supra disputaret. Illi nimirum qui diuitias suas Christo præponunt, prorsusque à fide eius alieni, insuper & eos qui credunt per potentiam opprimunt, trahentes ad iudicia potentiorum, ac nomen Christi blasphemantes quod est super omne nomen. Quod Apostolorum temporibus plures gentilium & maxime Iudæorum primores fecisse, & in Actibus eorundem Apostolorum, & in Epistolis Pauli Apostoli satis patenter ostenditur.

Si tamen legem perscitis legalem secundum scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personam accipitis, peccatum operamini; redarguti à lege quasi transgressores. Vide quemadmodum transgressores appellat, quia dicitur diuiti, sede hic: & pauperi, sta illic. Vnde ne putaret contemptibile esse peccatum in hac vna re legem transgredi, secutus adiunxit;

Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno factus est omnium reus. Qui enim dixit, non moechaberis: dixit etiam, non occides. Quod si non moechaberis, occides autem, factus es transgressor legis. Propter illud quod dixerat, Redarguti à lege quasi transgressores. Quæ cum ita sint, consequens videtur (nisi alio modo intelligendum ostendatur) vt qui dixerit diuiti, sede hic: & pauperi, sta illic: huic ampliore honorem quam illi deferens, & idololatra, & blasphemus, & adulter, & homicida, & quia longum est cuncta commemorare, reus omnium criminum iudicandus sit. Offendens quippe in vno, factus est omnium reus. Quærendum est ergo, vnde sit omnium reus, si in vno offenderit, qui totam legem seruauerit. An forte quia plenitudo legis est charitas, qua Deus proximusque diligitur, in

quibus præceptis charitatis tota lex pender, & propheta, merito fit omnium reus, qui contra illam facit in qua pendent omnia? Nemo autem peccat nisi aduersus eam faciendo. Quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem legis, est charitas. Reus itaque fit omnium, faciendo contra eam in qua pendent omnia. Cur ergo non dicuntur paria peccata? An forte quia magis facis contra charitatem qui grauius peccat, minus qui leuius? Tamen etiam si in vno offenderit, reus est omnium, quia contra eam facit, in qua pendent omnia.

Sic loquimini, & sic facite, sicut per legem libertatis incipientes iudicari. Lex libertatis, lex charitatis est, de qua dicitur: Si tamen legem perscitis regalem secundum scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Hoc ergo, inquit, loquendo, hoc faciendo curate, vt proximos diligendo à Deo diligi mereamini, & proximis misericordiam impendendo in diuino iudicio misericordiam expectetis. Aliter: Sicut lex seruitutis est quæ data est per Moysen, ita lex libertatis gratia est Euangelij quæ per Iesum Christum facta est, Apostolo attestante, qui ait: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus abba pater. Et iterum: Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Si ergo loquimini, inquit, & sic facite sicut per legem libertatis iudicandi. hoc est enim incipientes iudicari. grauius namque iudicabitur qui legem Moysi, quam qui legem naturalem contemnit. grauius item qui cognitam Euangelij gratiam, quam qui Mosaicæ legis edicta despicit. Homini enim, cui multum datum est, multum queritur ab eo. Et cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Vnde & Apostolus ait: si enim qui per Angelos dictus est, sermo factus est firmus, & omnis prauaricatio, & inobediencia accipit iustam mercedis retributionem, quomodo nos offugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quæ cum inirium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. Et iterum: Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit in quo sanctificatus est, & spiritui gratia contumeliam fecerit? Vterque autem sensus ad vnum finem respicit, vt videlicet diuinæ gratiæ iustis operibus respondentes, simus inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & Deus in Christo donauit nobis.

Iudicium enim sine misericordia fiet illi, qui non fecit misericordiam. Sine misericordia iudicabitur ille, qui cum facere posset, non fecit misericordiam antequam iudicaretur. Quod cum de omnibus immisericordibus rectè sentiat, constat omnimodis, quia quo maiorem quisque à Domino misericordiam consecutus est, eo iniustius indigenti proximo misericordiam negauit, eoque iustius impietatis suæ pœnas luet. Vnde prouide Dominus admonet: Nolite iudicare, vt non iudicemini; nolite condemnare & non condemnabimini. Dimittite, & dimittetur vobis. Date & dabitur vobis. Iudicium ergo sine misericordia fiet ei, qui non fecit misericordiam.

Superexaltat autem misericordia iudicium. Quia quemadmodum damnatus in iudicio Dei dolebit, qui non fecit misericordiam, ita qui fecit, remuneratus exultabit & gaudebit. Aliter: Superexaltat misericordia iudicium. Non dictum est, vincit misericordia iudicium. Non enim aduersa est iudicio, sed superexaltat, quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam præstituerunt. Beati enim misericordes, quoniam ipsorum miserabitur Deus. Item superexaltat misericordia iudicium, id est, superponitur misericordia iudicio. In quo inuentum fuerit opus misericordiæ, & si habuerit forte in iudicio quo puniatur, tanquam vnda misericordiæ, peccati ignis extinguitur.

Quid proderit fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Et cetera. Hinc de misericordiæ operi-

acceptio personæ in presidendo.

Dixit reprobis.

Lex libertatis.

Iudicium sine misericordia.

bis latius disputat, vt quos vehementer scientia præcedente terruerat, consoletur: quum admonet, quomodo etiam peccata quotidiana, sine quibus hic non viuunt, quotidianis remedijs expiuntur. Ne homo, qui quum in vno offenderit, sit & omnium reus, in multis offendendo, quia in multis offendimus omnes, magnum aggerem reatus sui minutatim collectum, ad tribunal tanti iudicis peruehat, & eam quam non fecit misericordiam non inueniat, sed potius dimittendo atque dando, mereatur sibi dimitti debita, reddique promissa.

Si autem frater aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis, Ite in pace, calefacimini & saturamini: non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit? Sic & fides si non habeat opera, mortua est semetipsa, &c.] Manifestum est, quod sicut verba sola pietatis nudum vel esurientem non recreant, si non & cibus præbeatur, ac vestis, ita fides verbo tenus seruata non saluat. Mortua est enim in semetipsa sine operibus charitatis, quibus reuiuiscat, & animetur. Neque huic sententiæ contrarium est, quod Dominus ait: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.* Sabintelligendum namque ibi est, quod tantummodo verè credat, qui exercet operando quod credit. Et quia fides & charitas abinuicem separari nequeunt, Paulo attestante, qui ait, *Est fides quæ per dilectionem operatur:* aptè Ioannes Apostolus talem de charitate sententiam, qualem de fide Iacobus profert dicens, *Qui habuerit substantiam mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clauerit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?*

Tu credis quoniam vnus est Deus, bene facis, & dæmones credunt & contremiscunt.] Ne putes quia magnum aliquid facis credendo vnum esse Deum. hoc enim & dæmones faciunt, nec solum Deum patrem, sed & filium credunt. Vnde dicit Lucas: *Exibant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia, quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.* Nec solum credunt, verum etiam contremiscunt. Vnde ad illum legio quæ hominem oblidebat, supplici voce proclamauit: *Quid mecum & tibi Iesu filij Dei summi? Adiuuro te per Deum, ne me torqueas.* Qui ergo Deum esse non credunt, vel creditum non timent, profecto sunt dæmonibus tardiores ac proteruius estimandi. Sed nec Deum credere & contremiscere magnum est, si non & in eum credatur, hoc est si non eius in corde amor teneatur. Aliud est enim credere illi, aliud credere illum, aliud credere in illum. Credere illi, est credere vera esse quæ loquitur. Credere illum, credere quod ipse sit Deus. Credere in illum, est diligere illum. Credere vera esse quæ loquitur, multi & mali possunt. Credunt enim esse vera, & nolunt ea facere, quia ad operandum pigri sunt. Credere autem ipsum esse Deum, hoc & dæmones potuerunt. Credere vero in Deum, soli nouere qui diligunt Deum, qui non solo nomine sunt Christiani, sed & factis & vita. Quia sine dilectione fides inanis. Cùm dilectione, fides Christiani, sine dilectione fides dæmonis. Qui ergo non vult credere Christum, adhuc nec dæmones imitatur. Et si iam credit Christum, sed odit Christum, habet confessionem fidei in timore pœnæ, non in amore coronæ. Nam & illi puniri timebant. Denique beatus Petrus cum Dominum confitens diceret, *Tu es Christus filius Dei viui:* eadem pene verba quæ & dæmones proferre videtur ex ore, sed illorum cõfessio quia cum odio prolata est, à Christo merito damnata est, illius quia ex interna dilectione processit, æterna beatitudine remunerata est.

Vis autem scire o homo inanis, quoniam fides sine operibus otiosa est?] Quoniam Paulus Apostolus prædicans iustificari hominem per fidem sine operibus, non bene intellectus est ab eis qui sic dictum acceperunt, vt putarent, cum semel in Christum credidissent, etiam si male operarentur, & facinorose flagitioseque viuerent, saluos se esse per fidem: locus iste huius epistolæ eundem sensum Pauli Apostoli quomodo sit intelligendus exponit. Ideoque magis Abraham exemplo vitur, vacuam esse fidem si non bene operetur, quoniam Abraham exemplo etiam Paulus vsus est, vt probaret iustificari hominem sine operibus posse. Cùm enim bona opera commemorat Abraham, quæ eius

fidem comitata sunt, satis ostendit Apostolum Paulum, non ita per Abraham docere iustificari hominem per fidem sine operibus, vt si quis crediderit, non ad eum pertineat bene operari, sed ad hoc potius, vt nemo arbitrum meritis priorum bonorum operum se peruenisse ad donum iustificationis quæ est in fide. In hoc se gentibus in Christum credentibus, Iudæi præferre cupiebant, quia dicebant se meritis bonorum operum, quæ in lege sunt peruenisse ad Euangelicam gratiam. Ideoque scandalizabantur multi qui ex eis crediderunt, quod incantibus gentibus Christi gratia traderetur. Vnde Apostolus Paulus dicit, posse hominem sine operibus, scilicet præcedentibus, iustificari per fidem. Nam iustificatus per fidem, quomodo potest nisi iuste operari? Cùm ergo dicit Iacobus;

Abraham pater noster nonne operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare?] Eleganter exemplum bonæ operationis ab ipso Patriarcha monuit esse discendum, prouocans videlicet eos qui de Iudæis crediderunt, vt quasi bonæ soboles primi & maximi sui parentis actus sequerentur. Et quoniam eos ne in tentationibus deficerent, & vt fidem suam per opera probarent, admonebat, eleganter de Patriarcha posuit exemplum, per quod eos in vtraque virtute posset instituere. Quæ enim tentatio maior exceptis his quæ ad proprii corporis plagas pertinent, accidere potest, quam si quis filium vnicum dilectissimumque suum senex cogatur occidere? Quomodo autem tunicas vel escas suas pro diuino amore pauperibus dare differret, qui filium quem senex acceperat heredem, ad iusionem Domini statim morti dare non distulit? Itaque congruit huic beati Iacobi sententiæ quod Paulus ait: *Fide obtulit Abraham Isaac filium suum cum tentaretur, & vnicum offerre quem susceperat per repromissionem, ad quem dictum est, quia in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrans quia & mortuos suscitare potens est Deus.* Si quidem in vno eodemque factis beati Abraham, Iacobus operum eius magnificentiam, Paulus fidei constantiam laudauit. Nec tamen disparem diuersamque Iacobo protulit Paulus sententiam. Sciebant namque ambo, quia Abraham & fide & operibus erat perfectus, & ideo quisque eorum illam magis in eo virtutem prædicauit, quæ suos auditores amplius indigere perspexit. Quia enim Iacobus illis scribebat qui fidem sine operibus otiosam tenebant, opportune illud protulit exemplum in quo illa præcipua fides Abraham, quæ & prius scriptura teste laudata est, appareret, quæ non otiosa eius in corde torpisset, sed ad obediendum diuinis imperijs iam probata flagrasset. Quia verò Paulus illos instituere, qui sine gratia fidei de iuis se extollebant operibus, ostendit quia sine fide impossibile est placere Deo, atque ad redarguendam corrigendamque eorum temeritatem, collectis omnium Patriarcharum exemplis, manifestè edocuit, quia omnes testimonio fidei probati sunt. Vnde & specialiter de Abraham intulit quia fide offerret Isaac, *arbitrans (inquit) quia & mortuos suscitare potens est Deus.* Coniunxit ergo opus fidei, qui ideo filium mox offerre voluit, quia Deum hunc continuò resuscitaturum esse credebat. Ideò autem hunc post mortem à Deo resuscitandum esse credebat, quia verum esse credebat quod audierat, quia in Isaac vocabitur tibi semen. Quum coniunctionem vtriusque virtutis beatus quoque Iacobus subsequenter exponit dicens: *Vides quoniam fides cooperatur operibus illius, & ex operibus fides seruata est, & suppleta est scriptura dicens: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est.* De hoc testimonio Paulus ad Romanos firmissimè disseruit, manifestè docens quia tanta est virtus fidei, vt statim perceptis eius mysterijs iustum de impio facere possit hominem. Quia enim Abraham tanta & tam seruenti fide credidit Deo, vt promptus esset animo ad agenda omnia quæ Deus iuberet, merito fides eius à Deo qui cor nouerat illius, reputata est ad iustitiam. Et vt nos quoque fidem illius qua iustificatus est sciremus, tentauit eum Deus iubens offerre filium, & ex operibus fides consummata est, id est quia esset in corde eius perfecta operum executione probatum est. Hoc

Abraham
cur exemplum
adducatur.

quoque tempore si quis nuper ad fidem veniens baptismum acceperit, & proponens se toto corde Dei seruire præceptis, mox de hac luce migraverit, iustificatus utique per fidem sine operibus migravit, quia tempus operandi vnde fidem probaret, ipso in quem credit Deo disponente non habuit. At qui perceptis fidei sacramentis longo superuiunt tempore, nec bonis insilire curant operibus, his inculcandum est quod beatus Iacobus proposito exemplo fidei simul & operum Abraham, mox subdidit dicens;

Videtur quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum? Quod ait ex operibus, significat ex operibus fidei. Quia perfecta opera sine fide nullus habere potest, fidem vero sine operibus multi, si illis operandi tempus non adsit. De qualibus dictum est, *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum illius, aut fictio deciperet animum eius.*

Raab exemplum.

Similiter & Raab meretrix nomine ex operibus iustificata est, suscipiens nuncios & alia via eyciens? Ne se causarentur opera tantipatris Abraham imitari non valere, præsertim cum nullus eos modo cogeret Deo filios offerre perimendos, sed hoc potius ipse per scripturas Deus fieri prohibeat, addit & mulieris exemplum, mulieris criminosa, mulieris alienigenæ, quæ ramen per opera misericordiæ, per officium hospitalitatis, etiam cum periculo vitæ suæ Dei famulis exhibitum, iustificari à peccatis meruit, Israelitici populi cuius ascribi, regalis eorum profapiæ catalogo annumerari, ipsius Domini ac Saluatoris nostri generationibus quæ à Patriarcharum fonte descendunt inferi, ab excidio patriæ pereuntis, cuius perfidiam deseruit, erui. His igitur conuersæ ad meliora mulieris exemplis suadet auditores suos patriæ pereuntis introitu cauere, & à cuius sceleribus credendo recesserant, ab hac etiam fructuosius operibus se meminisse secernere, quatenus sanctorum cœtibus copulari, & ad redemptoris sui mereantur pertinere consortium. Et illos ergo hortatur suscipere nuncios Iesu, hoc est prædicatores verbi Euangelij gratanter audire. Et cum hos à contribulibus suis repullos, vel certè ad mortem quæsitos esse cognouerint, ut sæpè factum actus eorum edocent, ipsi contra accepto ab eis consilio salutis suæ ad Dominum Iesum eos in pace remittant. Quod honorabile quondam vniuersæ plebi Iudeorum, & nunc magis honorandum omni Ecclesiæ Christi, per reuelationem reliquiarum protomartyris Stephani effectum, beati Pauli Apostoli magistrum Gamalielem in Hierosolymis fecisse præfatos Actuum Apostolorum liber insinuat: quando disponente senatu Iudeorum, Apostolos interficere, ipse sapientiore consilio eorum molimina euacuauit, ereptosque de insidiis eorum Apostolos ad Euangelizandum Iesum remisit incolumes.

CAPVT III.

Prædicare indoctos vetas.

Nolite plures magistri fieri, fratres mei. Multum fuisse studij credentibus tempore Apostolorum, ut verbum latius propagarent, actus eorum edocent, ita ut Apollo vir in scripturis doctissimus sciens, tantum baptisma Ioannis, fiducialiter Christum prædicaret. Qui tamen quia sapiens erat, mox ut doctor affuit, facillimè quod minus habuerat adimpleuit, atque ad prædicandi officium iam perfectus rediit. Alij maiore imperitia descendentes de Iudæa Antiochiam, docebant credentes ex gentibus, quia nisi circumciderentur secundum legem Moyse, salui esse non possent, nec paruum castis prædicatoribus questionis laborè contulerunt. Hos ergo & huiusmodi doctores beatus Iacobus ab officio verbi remouet, ne impedimentum his qui illud rite implere poterant, facerent.

Scientes quoniam maius iudicium sumitis? Sicut enim is qui benè ministrauerit, gradum bonum sibi acquirit, ita qui officium docendi sibi indoctus vsurpare tentauerit, qui Christum non syncerè annunciat, maius iudicium damnationis mereretur quàm si solus in suo scelere periret.

In multis enim offendimus omnes. Non dixit offenditis, cum illos argueret, quos & scientia & operatione minus

offendimus omnes.

perfectos videbat, talesque à cathedra magisterij deponeret, timens, ne vel per errorem prædicando paruulos laederent, atque ab auditu doctorum præoccupando eorum aures auerterent: vel certè ea que rectè prædicarent, non rectæ actionis lorde fœderent, ac per hoc viam Euangelicæ perfectionis sinistra opinione fuscarent: *sed offendimus, inquit, cum sumus Christi:* sic loquitur Apostolus. Et præmisit *in multis*, subiunxit *omnes*: ut tanto cautius se imperfecti qui que in agendo vel loquendo circumspicerent, quanto certius cognoscerent, quia nec perfecti quidè boni, & qui Spiritus sancti gratia duce incedunt, huius vitæ viam absq; offensione peccati alicuius transire nullatenus possint, iuxta quod alibi scriptum est: *Cali non sunt mundi in conspectu eius.* Et sicut Salomon ait: *Quia non est homo iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet.*

Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Quomodo dicit perfectum esse virum qui in verbo non offendit, cum præmisserit, *Quia in multis offendimus omnes?* An quia & in multis offendere possunt electi, & tamen perseverare perfecti? Imò ita intelligendum est. Namq; diuersæ offensionum sunt species. Aliter electi, aliter offendunt reprobi, Salomone teste, qui ait: *Septies enim cadit iustus, & resurgit: impij autem corrunt in malum.* Et si enim iustus per fragilitatem carnis vel ignorantiam fortè offenderit, iustus tamen esse non desistit. Quia ut quotidiana est huiusmodi & ineuitabilis offensio, ita est & quotidiana orationum ac bonorum operum medela, quæ offendentem iustum, ne in terram proruat, & nuptialem charitatis ac fidei vestem puluere vitiorum fardidet, ocyus eriget. *Si quis ergo in verbo non offendit, hic perfectus est vir,* illo videlicet verbo, cuius offensionem humana valet potest fragilitas, ut est verbum doli, detractionis, maledictionis, superbix, iactantix, excusationis in peccatis, æmulationis, dissensionis, hæretis, mendacij, periurij, sed & otiosæ, necnon etiam superstitiæ locutionis in his quæ necessaria videntur. In quo nimirum verbo quisquis se sine offensione custodit, hic perfectus est vir. *Qui enim custodit os suum & linguam suam, custodit ab angustijs animam suam.*

Potest etiam freno circumducere totum corpus. Pendet hic versus à superiori. *Si quis, inquit, in verbo non offendit, hic perfectus est vir,* & hic potest etiam freno circumducere totum corpus. Quod est apertè dicere: Si quis lapsum linguæ qui penè ineuitabilis est, cauet, hic consuetudine fixa eiusdem continentix, etiam cetera corporis membra, quæ facilius castigari possunt, ne à recto itinere diuertant, discit obseruare.

Si autem equis frenos in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum ferimus. Subaudis, quantum amplius decet ut nobis ipsis frenum continentix in ora mittamus ad consentiendum creatori nostro, quatenus per linguæ custodiam, operum quoque rectitudinem obtinere queramus? Quod si, ut quidam codices habent, legerimus, *Sicut autem equis frenos in ora mittimus:* nihil quæstionis erit, quia coniungitur ad hoc quod in sequentibus dicitur, *Ita & lingua modicum quidem membrum est, &c.*

Ecce & naues cum magne sint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo quo impetus dirigentis voluerit. Naues magne in mari, mentes sunt hominum in hac vita siue bonorum siue malorum. Venti validi à quibus minantur, ipsi appetitus sunt mentium, quibus naturaliter cogitur aliquid agere, per quod vel ad bonum, vel ad malum perueniant finem. Gubernaculum quo huiusmodi naues circumferuntur, vbi impetus dirigentis voluerit, ipsa cordis intentio est, qua electi transgressis huius seculi fluctibus, felicem patriæ cælestis portum attingunt, reprobi autem quasi Scylla vel Charybdi necati fluctuosæ vitæ huius erroribus, quos deserere nesciebant, intereunt. Et quia *ex abundantia cordis os loquitur,* rectè subiungitur;

Ita & lingua modicum quidem membrum est, & magna exaltat. Magna utique præmia exaltat, si eam impetus animi dirigentis benè gubernauerit. iuxta illud Salomonis: *Qui intelligit, gubernacula possidebit.* Sin autem malè, mala è contrario sibi suisque magna perditionis exaltat. Vnde

& Salomon: *Mors, inquit, & vita in manibus lingua.* Vitam ergo exultat, si bene docet Ecclesiam. Mortem contra, si graue agit. Namque hoc aduersus eos dicit, qui & vita & scientia destituti docere præsumebant, ideoque magis Ecclesiam lædebant: quòd si legatur vt in quibusdam codicibus inuenitur, *Et magna exultat:* illa nimirum hic exultatio debet intelligi, de qua in sequentibus, cum per plura linguæ vitia enumerasset, adiunxit: *Nunc autem exultatis in superbijs vestris.* Omnis exultatio talis maligna est. A qua & mater beati Samuelis nos pia exhortatione compefcit, dicens: *Nolite multiplicare loqui sublimita gloriantes.* Magna ergo exultat lingua, quæ cæterorum sensus & verba despiciens, singulariter se esse sapientem iactat & facundam.

Ecce quantus ignis quam magnam sylvam incendit. Quantus dicit quam modicus. Denique & codices sic habent, *Ecce modicus ignis.* Sicut enim à modica scintilla ignis crescens magnam sèpè sylvam incendit, ita incontinentia linguæ suis nutrita leuitatibus magnam operum bonorum materiam, multos vitæ spiritalis fructus, vbi attaminauerit perdit, sed & innumera plerunq; quæ optima videbantur locutionis folia consumit.

Et lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis. Ignis est lingua, quia virtutum sylvam malè loquendo deuorat. Vnde vir sapiens de insipiente: *Et apertio, inquit, oris illius inflammatio est.* Cui videlicet ignis perditionis contrarius est, ille ignis salutaris, qui ligna, fœnum, stipulam vitiorum consumens, secreta cordis illultrat, quo sancti inflammantur doctores, vt & ipsi ardeant amando, & quasi linguis ignis accendant alios prædicando. De quibus bene scriptum est, *Quia apparuerunt illis dispartita lingua tanquam ignis, sedit que supra singulos eorum, & repleti sunt omnes Spiritu sancto.* Rectè autem de lingua indisciplinata dicitur, quod ipsa sit vniuersitas iniquitatis, quia cuncta ferè facinora per eam aut concinantur, vt latrocinia, stupra: aut patrantur, vt perituria, falsa testimonia: aut defenduntur, cum quilibet impurus excusando scelus quod admittit, simulat ostendendo bonum quod non fecit.

Et inflammas rotam natiuitatis nostræ, inflammas à gehenna. A gehenna dicit à diabolo & angelis eius, propter quos gehenna facta est, & qui vbicumque vel in aère volant, vel in terris aut sub terris vagantur, siue detinentur, suarum secum ferunt semper tormenta flammaram, instar febricitantis, qui & si in lectis eburneis, & si in locis ponatur apricis, feruorem tamen vel frigus insiti sibi languoris euitare non potest. Sic ergo dæmones & si in templis colantur auratis, & sic per aërea discurrent, igne semper ardent gehennali, & ex ipsa sua pena commoniti, deceptis quoque hominibus fomitem vitiorum, vnde & ipsi per eam inuidendo suggerunt. Cui contra sancta Dei ciuitas noua Hierusalem de cælo à Deo descendere dicitur, quia nimirum quicquid cæleste in terris agimus, hoc profecto vt ageremus cælesti munere accepimus. Rotam autem dicit natiuitatis nostræ incessabilem vitæ temporalis profectum, quo à die natiuitatis vsque ad mortem velut semper corrente rota curriculi incessanter agimur. Vnde bene Salomon cum diceret, *Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat dies afflictionis,* paulò post addidit: *Et confringatur rota super cisternam, & reuertatur puluis in terram suam vnde erat.* Inflammas ergo lingua rotam natiuitatis nostræ, cum statum omnem nostræ conuersationis praua loquendo contaminat. Item rotam natiuitatis nostræ dicit, quia merito primæ præuaricationis ab interna stabilitate proiecti, huc atque illuc mente vagantur, & incertis per cuncta discursibus, vbi periculum, vbi salus, ignoramus. Inflammas autem hæc rota nostræ natiuitatis igne linguæ maculantis, cum vitium natiue perturbationis ineptis etiam ac noxiis sermonibus accumulatur.

Omnis enim natura bestiarum, & volucrum, & serpentium, & cæterorum, domantur & domita sunt à natura humana. Legimus in Plinio immanissimam serpentium aspidem in Aegypto domitam à patrefamilias, & quotidie de cauerna sua egressam, ad mensam eius annonam percipere soli-

tam. Legimus item scribente Marcellino Comite, mansuetam tigridem ab India Anastasio principi missam. Vult ergo intelligi, quia lingua prauorum bestiis ferocitate, volucris leuitate vel exultatione, serpentibus virulentia præcellat. Sunt enim bestiales qui *exacuerunt vt gladium linguas suas,* sunt volatiles qui *posuerunt in calum os suum,* & quorum os locutum est vanitate, sunt serpenti, de quibus dictum est, *Venenum aspidum sub labijs eorum.*

Lingua autem nullus hominum domare potest. Duobus modis hæc sententia rectè potest intelligi, quia & nullus bonorum doctorum potest domare linguas eorum, qui seipfos à stulta verbositate coh bere negligunt, & nullus loquentium est qui non aliquando delinquat in lingua sua. Denique de viro perfecto in articulo maximæ tentationis constituto, veraciter dictum est, *In omnibus his non peccauit lob labijs suis.* Et tamen ipse se postmodum auditis Dei sermonibus, de ineptia stultæ locutionis reprehendit dicens: *Vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem, & alterum, quibus vltra non addam.*

Inquietum malum plena veneno mortifero, &c. Inquietum addit, ob hoc quod dixerat eam domari non posse, cum bestia domentur & volucres. Plenam verò dicit veneno mortifero, vt exponat indomabilem cur diceret eam, cum & serpentes confitetur posse domari. De cuius atrocitate veneni, plura subsequenter adiungit.

Ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amarum aquam? Sicut dulcis & amara aqua non possunt simul vna de vena fontis ebullire, sed & si miscantur in vase vel cisterna, dulcis quidem mox amarescit ab amara, amara autem ex admixtione dulcis in dulcedinem nescit immutari: ita benedictio & maledictio in vno ore nullatenus possunt conuenire: sed quicumque sic Deum benedicere orando, vel verbum eius prædicando consuevit, vt etiam maledicere homines non omiserit, constat, quia dulcedinem benedictionis eius amaritudo maledictionis consumit. *Modicum enim fermentum totam massam corrumpit.* Et non est pulchra laudatio in ore peccatoris. Denique si facias fittulam bino ore vnde aqua intret, simplici vnde exeat, & in hoc amaram aquam, in illo dulcem immittas, absq; vlla dubietate vbi ad vnum exitus foramen peruenitur, permixta vtraque & amara apparebit. Quia nimirum multo facilius dulce in amarum vbi commiscetur, quam amarum vertitur in dulce. Quo exemplo colligitur, quia colloquia mala sicut mores bonos, teste Apollolo, sic etiam sermones bonos, corrumpunt.

Nunquid potest, fratres mei, ficus oliuas facere, aut vitis ficus? &c. In promptu est, quia sicut arbor nequit amisso naturali fructu alterius arboris ex se ferre fructum, ita maledictus & si quid boni ad tempus loqui videatur, fructum benedictionis habere nullatenus valet. At si quis hæc altius velit discuti, potest in ficu cuius folijs protoparentes nostri post agnitionem præuaricationis sua pudenda texerunt, velamentum excusationis intelligi, quo & ipsi tunc increpatione creatoris à se repellere, & in ipsum creatorem conabantur refundere, & nunc plerique stultorum cor suum declinant in verbum malum, ad excusandas excusationes in peccatis. Potest in oliuis fructus misericordiae, in vite feruor dilectionis accipi. *Ego autem (inquit) sicut oliua fructifera in domo Domini, speravi in misericordia Dei mei,* id est, sicut is qui fructum misericordiae facit, misericordiam ipse à Domino speravi. Itemque: *Et poculum, inquit, tuium inebrians quam præclarum est.* Quod de charitate Dei constat dictum, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Non potest ergo ficus oliuas facere, quia quicumque se in peccatis excusare potius quam accusare nititur, nequaquam opera pietatis quæ pro peccatis fiunt in proximos profecto, sed magis superbo corde largitur. Neque vitis ficus, quia qui diuina dilectione se perfecte inebriat, nullum iam de suis erroribus, nisi seipsum accusat.

Quis sapiens & disciplinatus inter vos ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mansuetudine sapientiae. Quia improbis doctoribus silentium imposuerat, eosque magi-

Tigris mda
fuenta.Lingua
domare ne-
mo potest.

sterij gradum tenere veruerat, quos nec vitæ perfectionem nec continentiam linguæ habere cernebat: consequenter admonet, vt si quis inter eos sapiens & disciplinatus, vel sit vel sibi esse videatur, magis sapienter ipse ac disciplinatè viuendo eruditionem suam, quam alios docendo demonstraret. Qui enim mansueto corde & ore sereno bona quæ valet operatur, euidentis vtique dat hominis sapientis indicium. *Principium enim sapientie timor Domini.* Qui verò ad prædicandum verbum quam ad faciendum procliuior est, plerunque per amorem iactantiæ, per studium contentionis, per eloquentiæ facilitatem, per inuidiam aliorum docentium, per ignorantiam Catholicæ veritatis, stultitiæ reatum incurrit. Cui bene congruit illud Salomonis: *Quia ubi sunt verba plurima, ibi frequenter egestas.* Vnde & hic quoque rectè subiungitur;

Animi.

Zelus amarum & dulcis.

Animalis ab anima.

Quod si zelum amarum habetis, & contentiones sunt in cordibus vestris, nolite gloriari, &c.] Zelus amarum dicit, quia est & zelus dulcis, à quo & Simon Apostolus meritò perfecti cordis nomen accepit. Quem & Helias habuit, cum ait: *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel.* Et Apostolus Paulus: *Aemulor enim vos, inquit, Dei emulatione.* Est & bona contentio, quam Dominus nos habere præcepit dicens: *Contendite intrare per angustiā portam. Nolite, inquit, gloriari, & mendaces esse aduersus veritatem.* Quia veritas ipsa probat non esse gloria dignos eos, qui sapientiæ verba promētes ex ore, zelum amarum & contentionis infructuosā studium gestant in corde.

Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica.] Et Paulus dicit, quia *animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Notandum autem quod animalis homo siue animalis sapientia, non ab animali, sed ab anima deriuatur, teste Apostolo, quia *factus est primus homo Adam in animam viuentem, nonisimus Adam in spiritum viuificantem.* Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale. Quod ab anima deriuatum Græca testatur auctoritas, in qua videlicet lingua ψυχῆ anima, ψυχῆ dicitur animale. Porrò animalia quamuis Latinè ab anima vocabulum accepisse videntur, longè diuersam Græcè ac dissimilem habent Etymologiam. Namque ab eo quod viuant, nomen foriuntur. Siquidem apud eos ζωὴ vita, ζῷα vocantur animalia. Cum ergo Apostolus in epistolis suis sapientem nominet carnalem hominem, nominet animale, nominet spiritalem: spiritalem vel ipsum dominum dicit, qui in carne & anima apparens Spiritu sancto plenus exiit, vel omnem electum, qui in carne & anima naturaliter consistens, gratiam quoque Spiritus sancti secundum mensuram donationis Christi, qua illustreretur, accepit. Carnalem verò vel animale appellat hominem, qui nil gratiæ spiritualis habens, ea tantummodo quæ naturaliter carnis siue animæ sensibus insita sunt, cogitare vel facere nouit. Meritò ergo contentiosa & superba sapientia esse terrena, animalis, & diabolica memoratur: quia dum terrenam gloriam anima querit, dum expers gratiæ spiritualis, remanens sola ea quæ sibi naturaliter post reatum primæ præuaricationis sunt insita, cogitat, iure à maligno delusa spiritu, ad agenda se illa quæ sunt vesana & noxia conuertit.

Cordis custodia

Vbi enim zelus & contentio, ibi inconstantia & omne opus prauum.] Omni, inquit, *custodia serua cor tuum, quoniam ex ipso vitia procedit.* Qualis enim cordis est radix, talis in conspectu interni arbitrii est omnis fructus actionis. Et qui nequitas corde liuoris vel contentionis contegit, huius est prauū omne opus, quantumlibet rectum hominibus esse videatur: videlicet propter inconstantiam mentis huc illucque fluctuantis, quia se ad vnam superni intuitus ancoram figere neglexit.

Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens.] Hæc est mansuetudo sapientiæ, quam superius habendam esse præcepit, zelo vtique amaritudinis & contentionis, stultis aduersa, qua sanctorum prædicatorum virtus & doctrina videlicet sibi in charitatis atque concordie pace sociantur. Primum, inquit, *pudica est, deinde pacifica..* Pudica videlicet,

quia castè intelligit. Pacifica autem, quia per elationem se minimè à proximorum societate disiungit. Modesta verò, suadibilis, bonis consentiens, quia nimirum sapientis est bonorum suasioni assensum præbere, quomodo Petrus redarguenti se paulò concitus annuit, improborum vero doctrinam tota intentione, vel docendo, vel viuendo repellere.

Plena misericordia & fructibus bonis.] Et hæc est bona conuersatio, quam supra sapientem & disciplinatum ostendere monuit, misericordem videlicet animo esse, & eiusdem misericordiæ fructus exterius per pietatis opera monstrare.

Iudicans sine simulatione.] Hac virtute quantum pudica sapientia propriè vitur, tantum contentiosa prorsus caret & blasphema. Nam qui se doctiorem ceterisque perfectiorem videri appetit, multum necesse est laboret, vt & proximum quasi imprudentiorem doctè possit lacerare, & se nunquam etiam à quibus alienus est bona fecisse, vel dixisse simulando prætendat.

Fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem.] Omne quod in hac vita agimus, semen est futuræ retributionis. Ipsa autem retributio, fructus est operum præsentium, teste Apostolo qui ait: *Quacumq; enim seminauerit homo, hæc & metet. Et qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Et ideo rectè dicitur, quia fructus iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem. Fructus enim iustitiæ vita æterna est, quæ operibus iustis retribuitur, quia qui inquirunt pacem, sequuntur eam, ipsa pace cui student quasi optima semente terram sui cordis aspergunt, quo per cotidianum bonæ operationis crementum, ad fructum valeant vitæ peruenire cælestis. De quo alibi scriptum est: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent, & cætera vsque ad finem Psalmi.* Seminant autem & metent etiam reprobis, quia pro meritis in iudicio recipient. Non tamen fructum, sed corruptionem metere dinoscuntur, quia bonis nõ fruuntur æternis (Fructus quippè à fruendo dicitur) sed pro corruptione in qua vixerant, pœnas luent sempiternas.

CAPVT IV.

Vnde bella & lites in vobis? Nonne hinc?] Id est, à zelo & contentione, quæ supra veruerat haberi. Vnde & hic latius idem exponendo subiungit dicens;

Et concupiscentiis vestris quæ militant in membris vestris, &c.] Concupiscentiæ autè militant in membris, cum ad ea quæ membris inprobæ prauè suggerit, manus, vel lingua, vel ceterorum membrorum cōsensus intemperanter obedit. De quo & in primis huius epistolæ partibus ait: *Vnuscuique, verumtenatur à concupiscentia sua, abstractus, & illectus, &c.* Pollunt autem concupiscentiæ & terrestrium bonorum in hoc loco dictæ intelligi, Regni videlicet appetitus, diuitiarum, honorum, dignitatum. Propter hæc enim & huiusmodi innumera, lites frequenter inter malos & bella committuntur.

concupiscentiis.

Litigatis & belligeratis, & non habetis propter quod non postulat. Litigatis, inquit, & belligeratis pro temporali scilicet gloria, neque hanc obtinere valeris, propter hoc nimirum, quia Dominum postulare non curatis, vt ipse vobis salutaria quæque conferret. Si enim illum pia intentione postularetis, & terrena vobis necessaria ad vsum temporalem, & ad fruendum perpetuo superna bona tribueret.

Petit is & non accipitis, eo quod malè petatis, &c.] Prædixerat eos non postulare, & nunc dicit eos malè petere, quia qui malè petit, iam in conspectu interni testis nihil petere videtur. Malè autem petit, qui iussa Domini contemns, à Domino beneficia superna desiderat. Malè petit & ille, qui amisso amore supernorum, infima tantum quærit bona percipere, & hæc non ad sustentationem humanæ fragilitatis, sed ad redundantiam libera volopratis. Hoc est enim quod ait, *vt in concupiscentiis vestris insumatis.*

petitis.

de qua.

petere.

malè.

Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Deo.] Adulteros rectè nuncupat, quos de amore sapientiæ cæle-

adulteri.

quæ.

his, ad amplexum potius amicitie mundialis esse flexos increpat, quos conditore contempto, mammona magis seruire cernebat. Dixerat quidem supra de apertis Dei inimicis. *Nonne diuites opprimunt vos per potentiam, & ipsi erant vos ad iudicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen quod inuocatum est super vos? Sed ne illos putatis solos inimicos esse Dei, qui eum aperte blasphemant, qui fidei eos persequuntur in sanctis, & eos in iudicio condemnant, qui fide ostendit, & eos esse Dei inimicos, qui sub fide & confessione nominis Christi, mundi illecebris & amori deseruiunt, qui nomine tenus fideles, rebus terrenis caelestia proponunt. Quod & sequenti versiculo instantius inculcat subdens; *Quicumque ergo uoluerit amicum esse seculi huius, inimicus Dei constituitur.* Ergo intrinseci sunt Dei oes, amatores mundi, omnes iniquitate nugarum, oes qui pertinent ad eos de quibus dicitur, *Quoniam ecce inimici tui Domine peribunt.* Intrent Ecclesias, non intrent Ecclesias, inimici Dei sunt. Ad tempus possunt florere sicut fenu, sed ubi ardor iudicii apparuerit, peribunt, & decor vultus eorum decedet.*

An putatis quia inaniter scriptura dicat? Illa videlicet scriptura, quae a maiorum societate fideles coerces, ita per Moysen loquitur: *Non inibis fedus cum eis, nec cum dijs eorum. Non habitent in terra tua, ne forte peccato te faciant in me, si seruietis dijs eorum, quod tibi certe erit in scandalum.* Et rursum: *Non facies opera eorum, sed destrues eos atque confringes statuas eorum.*

Ad inuidiam concupiscit spiritus qui habitat in uobis? Interrogatiue per increpationem legendum est, quasi diceret, Nunquid spiritus gratiae quo significari estis in die redemptionis hoc concupiscit, ut inuideatis alterutrum? Non utique bonus spiritus inuidiae vitium in uobis, sed malus operatur. Cui similis est modus locutionis in Psalmo, *Frater non redimit, redimet homo?* Ita enim intelligitur. Si nos Christus non redemit, qui nobis frater fieri dignatus est per humanitatem, nunquid aliquis homo purus non redimere sufficit? Quidam hanc sententiam ita ediderunt: *Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in uobis.* Aduersus inuidiam concupiscit, hoc est inuidiam morbum debellari, atque a uestris mentibus extirpari desiderat. Alij de spiritu hominis dictum intelligunt, ut sit sensus: Nolite concupiscere, nolite mundi huius amicitij adhaerere, quia spiritus mentis uestrae dum terrena concupiscit, ad inuidiam utique concupiscit, dum ea quae ipsi acquirere concupiscitis, alios inuidetis habere.

Maiorem autem dat gratiam. Maiorem gratiam Dominus dat quam amicitia mundi, quia haec terrena bona ad tempus, & ea cum dolore amittenda tribuit, ille gaudium largitur aeternum. Qualibus autem hanc gratiam largiatur, subsequenter exponit. *Propter quod dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Fures quidem, periuros, luxuriosos, & alios peccatores, quasi contemptores praecceptorum suorum punit Deus, sed specialiter superbis resistere dicitur, quia nimirum maiori poena plectuntur, qui confidunt in uirtute sua, qui diuinae potentiae subdi poenitendo negligunt, qui quasi sibi ipsi ad saluandum sufficient, auxilium supernae gratiae quaerere detrectant. At contra humilibus dat gratiam, quia qui in suorum plagis uictiorum ueri se medici manibus simpliciter subdunt, merito desideratae sanitatis dona recipiunt.

Notandum autem quod hanc sententiam de superbis & humilibus B. Iacobus de parabolis Salomonis iuxta antiquam translationem, quemadmodum & Petrus, in sua epistola posuit. Pro quo in nostra editione quae de Hebraica ueritate descedit, ita dicitur: *Illusores ipse deludet, & mansuetus dabit gratiam.* Deludet autem Dominus illusores, iuxta hoc quod Paulus loquitur de eis qui illum in nomine patris sui uentientem recipere recusantes, *Antichristum in nomine suo uentientem susceperunt sunt. Eo quod dilectionem, inquit, ueritatis non receperunt ut salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio.* Deludet illusores, cum dicentibus ludat: Si Rex Israel est, descendat de cruce & credimus ei, patienter sustinuit, donec mortuus ac sepultus, & eorum insultationes & ipsam mortem cita resurrectione superaret. Dabit autem mansueti gratiam, quia eis qui se humiliter sequuntur, & perfectionem boni operis, & beatae perennitatis dona largitur.

Appropinquate Deo, & appropinquabit uobis. Appropinquate Domino per humilitatem eius uestigia sectando, & appropinquabit uobis per misericordiam, uos de angustia liberando. Non enim regionibus longe est quisque a Deo, sed affectibus. Namque uino commemorantes terram loco, is qui uirtutibus studet, & is qui deluitur sordibus uictiorum, longe est a Deo, alius proximum habet Deum. Unde & Psalmista dicit: *Prope est Dominus omnibus in-*

uocantibus eum in ueritate. Rursumque: *Longe est a peccatoribus salus. Illa utique salus cui canimus: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo.* Et ipse Dominus, cum nos sibi appropinquare suaderet dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos,* continuo quia non hoc pedibus, sed actibus esset implendum demonstrat cum subdidit, *Tollite iugum meum super uos, & discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.*

Emundate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. Hoc est ueraciter Domino nos appropinquare, operis uidelicet munditiae, & cordis simplicitatem habere. *Innocens, inquit, manibus & inundo corde, hic accipiet benedictionem a Domino, & misericordiam.* Et hoc est ueraciter Dominum appropinquare nobis, suae nobis dona pietatis simpliciter quaerentibus dare. Sanctus enim Spiritus disciplinae effugiet fictum, & auferet se a cognitionibus quae sunt sine intellectu.

Miseri estote, & lugete, & plorate. Risus uester in luctum conuertatur, & gaudium in maerorem. Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit uos. Nolite, inquit, amare locupletari, & gaudere in hoc seculo, sed memores scelerum quae fecistis, hoc potius procurate, ut per breues uitae huius miseriae paupertatemque ac lamentationem transitoriam ad gaudia caelestis regni sempiterna pertingatis, ut non pro latitia temporali uisum opum quas per iniquum laborem acquisistis, perpetuo mendicetis, lugeteis, tormeta soluatis.

Nolite detrahare alter utrum fratres mei. Et hoc uitium detractionis ad uenena linguae mortiferum respicit, de quo ait, *Litigatis & belligeratis.*

Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legem, & iudicat legem. Detrahit legem qui detrahit fratri, quasi ipsa non reddet fecerit quae detractionem uetuit, dicens per Prophetam: *Detrahentem aduersus proximum suum occulte, hunc persequetur.* Et in Leuitico: *Non eris criminator & susurro in populis.* Potest & ita intelligi: Qui detrahit fratri legis iussa facienti, detrahit legem, & iudicat legem quae talia iussa dedit. Verbi gratia, lex praecipit dicens: *Ne memor eris iniuriae ciuium tuorum.* Qui ergo detrahit fratri, & qui iudicat fratrem quem uidet pro Dei amore libere iniurias suscipere, detrahit utique legem, & iudicat legem quae nos iniurias obliuisci praecipit.

Tu autem quis es qui iudicas proximum tuum? Temeritatem arguit eius qui proximum delectatur iudicare, ne siue statum fragilitatis ac uitae temporalis incertum perpendere curat. Et quia nonnunquam per immutationem dexterae excessi, hi qui iudicabant proximum, eius quem iudicabant potestate subduntur, nonnunquam ipso superstite rapiuntur è mundo: arguit subsequenter & eorum temeritatem qui certitudinem uitae suae nullam habentes, de multorum temporum lucro animum in futurum distendunt. Nam sequitur;

Ecce nunc qui dicitis, hodie aut crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus quidem ibi annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: qui ignoratis quid erit in crastino. Multifariam in huiusmodi dispositione stultitiam inesse notat, quia uidelicet & de lucri augmento consilium agunt, & se multo tempore uicturos arbitrantur, & ubi annum faciant, suae esse potestatis autumant, & in his omnibus superni iudicis examen ad mentem reuocare contemnant.

Qua enim uita uestra? Vapor est ad modicum apparens, & deinceps exterminabitur. Non ait, quae est uita uestra, sed *qua* inquit *uita uestra?* Quia iusti tunc uerius uiuere incipiunt, cum ad huius uitae finem peruenerunt. Inimici autem Domini mox cum honorificati & exaltati fuerint, deficientes ut fumus deficient. Non autem putandum est, hanc eandem sententiam esse quam apud se impij in libro Sapientiae dixisse perhibetur: *Quia ex nihilo nati sumus, & post haec erimus tanquam non fuerimus.* Quoniam fumus affluus est in naribus nostris, & sermo scintillae ad commouendum cor nostrum. Qua extincta cinis erit corpus, & spiritus diffundetur tanquam mollis aere. Haec enim illis ratiocinabatur, qui nullam uitam, nisi istam esse credebant, dicentes cum Epicuro: *Post mortem nihil est, & mors ipsa nihil est.* Illud autem B. Iacobus intulit, ut doceat, quia uita praetorum breuis est in praesenti, quam tamen in futuro mors sequitur aeterna, iuxta illud beati Iob: *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.*

Scienti ergo bonum facere & non facienti, peccatum est illi. Per totum huius epistolae textum B. Iacobus ostendit, quod hi quibus scripsit, scientiam boni facendi habebant, simul & fide rectam didicerat, ita ut & alijs se magistros fieri posse praesumeret, nec tamen operum perfectionem, neque mentis humilitatem, neque

Appropinquare Deo ueraciter.

Gaudia mundi uitae.

Detractione.

Detrahere legem.

Epicuri dictum.

Scientia aggrauas peccatum.

Tristatur aliquis vestrum, ut et equo animo, & psallat. Qui supra in presbiteris adinuicē fratres ingemiscere p̄bit, nunc quid eōtrario gerendū sit ipse demōstrat. Si quid, inquit, alicui vestrū tristitiae deprimentis, vel ab alijs hominibꝰ illata forte iniuriā erigaverit, vel culpa accidēte, vel domestico dāno p̄occupāte, vel aliā qualibet ratione vos cōtristari cōtulerit, nequaquā illa hora adinuicē murmuraturi, & de Dei iudicij querelas deposituri cōueniatis, sed potius ad Ecclesiā cōcurrētes flexis genibus Dominū orate, vt cōsolationis suę gratiā mittat, ne vos tristitia fecerit q̄ morte operatur, absorbeat. Ipsi quoq; crebra psalmodiā dūcedine, nociuā mestitia pestē vestro de corde repellente. *Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros Ecclesie.* Sicut deditat cōtristato, sic dat cōsiliū & infirmati, qualiter se à murmuratiōis multitudine tēatur, iuxtaq; modū vulneris, modū ponit & medele, tristato p̄cipiens vt ipse p̄ se oret & psallat, infirmati autē vel corpore vel fide mādās, vt qui maiore sullinuit plagā, plurimorū se adiutorio, & hoc seniorū curare meminerit, neq; ad iuniores minusq; doctos causam suā imbecillitatis referat, ne forte quid per eos allocutionis aut cōsiliij nocentis accipiat.

Et orat super eum, unguet eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmū, &c.] Hoc & Apostolos fecisse, in Euangelio legimus, & nunc Ecclesiā cōsuetudo tenet, vt infirmi oleo cōsecrato vngātur à presbyteris, & oratiōe comitāte sanētur. Nec sōlū presbyteris, sed vt Innocētius Papa scribit, etiam omnibus Christiānis vti licet eodē oleo in sua aut suorū necessitate vngēdo. Quod tamē oleum, nō nisi ab Episcopis licet cōfici. Nam q̄ ait, *Oleo in nomine Domini*, significat oleum cōsecratum in nomine Domini. Vel certē quia etiā cū vngunt infirmum, nomen Domini super eum inuocare debent. *Et si in peccatis sit, dimittentur ei.* Multi propter peccata in anima facta, infirmitate aut etiā morte plectūtur corporis. Vnde Apostolus Corinthijs, qui corpus Domini percipere indigne soliti erant, ait: *Ideo inter vos multi & infirmi & imbecilles sunt, & dormiunt multi.* Si ergo infirmi in peccatis sint, & hęc presbyteris Ecclesiā confessi fuerint, ac perfecto corde ea relinquere atque emēdare fategerint, dimittentur eis. Neque enim sine confessione emendationis, peccata queunt dimitti. Vnde rectē subiungitur: *Cōfitemini ergo alterutrum peccata vestra, & orate pro iniuicē vt saluemini.* In hac autē sententiā, illa debet esse discretio, vt quotidiana leuiaq; peccata, alterutrū eorū qualibꝰ cōfiteamur, eorūq; quotidiana credamus oratione saluari. Porro grauioris leprā immunditiā iuxta legē sacerdotij pādāmus, atq; ad eius arbitriū qualiter & quāto tempore iusserit, purificari curemus. *Multum enim valet deprecatio nisi assidue.* Helias homo erat similis nobis, passibilis, & oratione orauit vt nō pluere super terram, & non pluuit annos tres & menses sex. [Deceat autruit exemplo quātum deprecatio iusti valet assidue, cū Helias vna tantū oratione orando tā lōgo tempore cœlos continerit, terris imbres auerterit, fructus mortalibus negauerit, & rursum vbi voluit, vbi tempus esse perspexit, vbi lōga inedie tabe cor regis superbi & gentis idololatrā ad penitentiam vidit inflexum, vna solummodo oratione orauerit, & fructus atque aquas quas negauerat, terris restituerit. Sic enim sequitur:

Et iursum orauit, & cœlam dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum.] Semel ergo & prius & postmodum orauit, & hoc vnus Helias talia actāta impetrauit, quātū igitur valet frequens plurimorum oratio iustorum? Sed ne trepidaret nostra fragilitas, reputans se tanto Propheta qui curru igneo rapi meruit ad cœlos, similia facere nō posse, cōsulte B. Iacobus de eius oratione locutus ita inchoauit: *Helias homo erat similis nobis, passibilis.* Homo namque erat tamēsi nulli hominū virtute secundus, similis nobis origine carnis, passibilis vt nos & mentis fragilitate & carnis. Nā quia carne fragilis esset, apud Sareptanam viduam victū quærendo monstrauit. Quia mēte quoque passibilis fuerat, ostendit cum post redditas terris aquas extinctosq; Prophetas, & sacerdotes idolorum, & vnus mulierculā minis exterritus per desertā diffugit. Quanti autē sit meriti apud Dominū pro infirmantibus orare, eosq; sua peccata cōfiteres ad amicitiam reuocare sospitatem, subdendo manifestatur:

Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum, scire debet quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore via sua, saluabit animā eius à morte, &c.] Quia enim in superioribus huius Epistolæ partibus lingua nostra à maligna vel otiosa locutione restringitur, opportune in fine, quod maxime loqui debeamus ostenditur. Iubetur itaque orare, & psallere Domi-

no, quoties aliquibus pulsamur aduersis. Item confiteri alterum peccata nostra, & orare pro iniuicem, vt saluemur, pro sanitate proximorum, non solum temporali, sed potius æterna, quāta possumus impendere curam. Si enim magnā mercedis est à morte animā liberare in cœlesti patria sine fine victuram? Notandum sanē quod quidā codices habent, *Saluabit animam suam à morte.* Et ex ambiguo Græco, ita etiam rectē interpretari potest. Et reuera qui errantem corrigit, libimetipsi per hoc vitæ cœlestis gaudia ampliora conquirat. *Saluabit*, inquit, animā suā à morte, & cooperiet multitudinē peccatorum. Qui peccatorem ab errore conuertit, & eius peccata per hanc conuersionem ab aspectu interni iudicis superpositione vitæ melioris abscondit: & sua quoque in quibuscunq; offendit errata, ab intuitu eius qui omnia videt, proximū curando cōteggit, iuxta illud Psalmistæ, *Beati quorū remissa sunt iniquitates, & quorū reuera sunt peccata.* Nec obliuiscitur hæc horrens B. Iacobus, quod superius ait: *Nolite plures magistri fieri, fratres mei.* Ibi namque imperfectos in propria actione à magisterij officio quod p̄ lætantiā quærebant, sum mouet. Hic vero instructos ex omni parte, quid erga salutem proximorū pro amore fraternitatis agere debeant edocet. Quod enim hic doctor facere perhibetur, hoc alio loco charitas facere memoratur, dicente B. Petro Apostolo, *Quia charitas operit multitudinē peccatorum.* Nec praterendum, quod hæc errantis conuersio non sōlū loquendo, sed plerunq; etiam benè agendo perficitur. Nam si quis etiam lingua tacente proximis exempla bonæ actionis ostendit, eosq; ad imitanda quæ neglexerant eleemosynā, vel hospitalitatis, vel aliarum opera virtutum conuertit, officium profecto doctoris exequitur, ac pro eius quem correxit saluatione fratris, certā à pio iudice mercedem consequitur.

INCIPIIT EXPOSITIO

EIVSDEM IN EPISTOLAM PRIMAM B. PETRI APOSTOLI

CAPUT I.

Petrus Apostolus Iesu Christi, electis aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asia, & Bithyniæ.] Aduenæ Latine, Græcè dicuntur profelyti. Quo nomine appellabantur Iudæi eos qui de gentibus nati in Deum credere, & circuncisione accepta, Iudaico more, iuxta Dei legē vitā ducere maluerunt. De quorū numero fuere quidā eorū, qui in die sancto Pentecostes, quo Apostoli Spiritū sanctū in ignis visione percipiunt, ad prædicationē eorum Christo crediderunt, dicente scriptura, quod Iudæi quoque & profelyti adierunt. Electos ergo aduenas dicit, qui de gentilitate ad agnitionē ac susceptionē diuinæ legis, ac perceptis Sacramentis legalibus, ad acceptiōnē gratiæ fidei peruenire meruerant. Vnde sanctus presbyter Hieronymus de his loquens ait: *Quia Petrus post Episcopatum Antiochenis Ecclesiæ, & prædicationem dispersionis eorū qui de circuncisione crediderunt in Ponto, Galatiæ, Cappadociæ, Asia, & Bithyniæ, secundo Claudi anno, ad expugnandū Simonem magum Romanam pergit.* Sed & nos si veraciter cum Propheta, Deo dicere possumus, *Quoniam incolæ nos sumus apud te in terra, & peregrini sicut oēs Patres nostri:* ad nos quoque Epistolæ beati Petri scriptas credere, & vt nobis missas legere debemus. Denique in ipsi Epistolis quasi alibi Patriam habentes, nō admonet dicens: *Charissimi obsecro vos tanquā aduenas & peregrinos, abstinere à carnalibus desiderijs.* Quod vero adiungitur *dispersionis*, significat quia dispersi sint ab Hierosolymis in persequutione que facta fuerat sub Stephano, vel certē alijs multifarijs persecutiōibus sint pro fide vel à Iudæis vel à gentibus afflicti, à proprijs sēpē sedibus pulli, vt in actibus Apostolorum legimus. Sed & Paulus ad Galatas: *Tanta*, inquit, *passi estis sine causa, si tamen sine causa.*

Dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asia, & Bithyniæ.] Omnes hæc prouinciæ sunt Græcorū in Asia. Sed & alia Bithynia est in Europa, de qua illi qui in Asia sunt Bithyni, originem ducere perhibentur. Illa autem quæ in Asia est Bithynia, vocatur & maior Phrygia, quæ Hieras flumine est à Galatiā determinata.

Secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificatione Spiritus in obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi.] Adherent hi verūculi ad hoc quod prædixerat, *Electi adueni.* Electi namque erant secundū præscientiam Dei Patris. Vnde & Apostolus ait: *Quos*

A. im. 7
et eius

Aduenæ pro-
felyti.

Bithy-
nia du-
plex.

Electi.

prestitit & predestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Et alibi: Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Electi autē erant ad hoc, vt per donationē Spiritus sancti sanctificarentur, emundati ab omnib⁹ peccatis, vt obedire inciperent Domino Iesu Christo, qui p̄ inobedientiam protoplasti perierant, vt aspersi sanguine eius potestate Satanæ vitarent, sicut Israel per agni sanguinem Aegyptorum dominatum declinauit. Asperzionem autem dicit more scripturæ veteris, vbi quæ sanctificanda erant, sanguine hostiarum solebant aspergi. Cæterum ipse Dominus dicit manifeste de eo: *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

asperi- fici.

Deus & Pa- ter Christi

Resur- rectio- nis Christi virtus.

Harer- dias cœ-lestis.

Parata salus.

Autē compa- randi.

Gratia & pax multiplicetur.] Vt quod bene cœpistis, perfecte compleatis. Bene primo gratiam, postea nominat pacem, quia sine gratia Christi, ad pacem reconciliationis peruenire nō possumus, in d̄ nihil pacificum, nisi per gratiam eius habere valeamus. *Benedic̄tus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi.*] Ita Deo Patri laudes benedictionis refert, vt Dominum Salvatorem nostrum, & Deum demonstret esse & hominem. Cum enim dicit, *Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi*, Deum quidē Domini Iesu Christi appellat, quia ipsum Dominū Christum, hominem factum fuisse meminit: Patrem autem Domini nostri nominat, quia eundē Dominum nostrum, Dei filium semper extitisse nō dubitat. *Qui secundum magnā misericordiam suam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Christi ex mortuis.*] Iure benedicitur à vobis Deus, qui cum nostris meritis generati fuissetis ad mortem, sua nos misericordia regenerauit ad vitam. Et hoc per resurrectionē filij sui, cum in tantum nostram dilexerit vitam, vt illū pro hac mori disposeret, atque eadem morte per resurrectionē destructa, spem nobis exemplum quæ resurgendi monstraret. Mortuus namque est, ne nos morti mereremur. Resurrexit ex mortuis, vt & nos per eum resurrecturos esse speremus. *In hereditatem incorruptibilem, & incōsummatam, & immarcescibilem.*] *Incorruptibilem*, inquit, propter vitā cœlestem, quæ nec senio, nec morbo, nec morte, nec aliqua mortificatio tangitur. *Incōsummatam*, quia nullus in eam potest immundus intrare. *Immarcescibilem*, quia nec ipsis beatorum hominum mentibus ex longo vsu cœlestis illa conuersio valet aliquando vilescere, quomodo præsentis sæculi luxus & delicie solent nonnumquam diutina consuetudine & vsu in fastidium verti.

Conservatam in cœlis in vobis.] Conservatā in vobis dicit, pro eo vt diceret, conservatā vobis, id est, ad hoc conservatā nunc, vt vobis tempore prestituto reddatur in cœlis. Vel certē cōservatā in cœlis in vobis, quia qui dedit credentib⁹ potestatem filios Dei fieri, ipse dedit eiusdem potestatem hereditatem in cœlis accipere, perseverando vsque in finē vt salui sint. Et idē cōservatam dicit in illis hereditatem, quorum meritis iuuante Domino perueniendum novit ad illam, quia qui non seruauerint disciplinam patris, hereditatem ab eo non merentur accipere.

Qui in virtute Dei custodimini per fidem, in salutem revelari in tempore nouissimo.] Et Dominus ait in Evangelio, *In domo Patris mei mansiones multe sint.* Et iterum, *Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo.* Parata ergo sunt sedes in regno Dei, parata mansiones in domo Patris, parata salus in cœlis, tantum faciat se dignum qui accipere desiderat. Sed quia nemo suo tantum conamine dignus fieri, suisque viribus ad æternam potest venire salutem, rectē præmittitur, *Qui in virtute Dei custodimini per fidem.* Neque enim quisquam suæ libertatis potentia custodiri valet in bonis, sed illius per omnia quærendum est auxilium, vt perficiamur, à quo initium bonæ actionis accepimus.

In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristari in varijs tentationibus.] Quod dicit, *In quo*: significat in eo quod tempore nouissimo salus parata revelabitur, ac dignis dabitur. De quo & Dominus ait: *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Modicum nunc si oportet contristari.* Oportet, inquit, contristari, quia non nisi per tristitiam sæculi labentis & afflictiones, potest ad gaudia æterna perueniri. Modicum autem dicit, quia vbi merces æterna retribuetur, breue videbitur ac leue totum fuisse, quod in sæculi tribulationibus graue videbatur & acerbum.

Vt probatio fidei vestra multo preciosior sit auro, quod per ignem probatur.] Et Sapientie liber passionem sanctorum auro quod per ignem examinatur, comparat, dicens de Domino, *Tanquam aurum in fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam accepit illos.* Quia nimirū quos in camino tribulationis fideles probauerit, hos in

gaudio retributionis quasi placabilem sibi hostiam assumet. Et bene patientia sanctorum auro assimilatur, quia sicut in metallis preciosius auro aliquid non est, ita hæc apud Deum omni est laude dignissima. Hinc etenim scriptum est: *Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Sicut enim aurum in fornace clauium ignibus examinatur, prolatum vero foras cuius sit fulgoris apparebit, ita fidelium constantia inter infidelium quidem prefurios contemptibilis videtur ac stulta: sed vbi tempus retributionis finito certamine tribulationum affuerit, tunc quantæ fuerit gloriæ, quantum flammis passionum profecerit, eorum virtus ostenditur. Vnde aptè subiungitur hæc:

Inuenitur in laudem & gloriam & honorem in reuelatione Iesu Christi.] Inuenitur autem in laudem probatio fidei, cum laudans eam iudex dicit, *Esuriui & dedistis mihi manducare, &c.* Inuenitur in gloriam, cum præmittit eandem glorificans, *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.* Inuenitur in honorem, cum cadentibus impijs in supplicium æternum, iusti ibunt in vitam æternam. De quo ipse ait: *Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus.*

Quem cum non videritis diligitis. In quem nunc quoque, non videntes creditis, credentes autem exaltabitis letitia inenarrabili, & glorificata, &c.] Et Paulus ait, *Quod oculis non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, que præparauit Deus diligentibus se.*

De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia Prophetauerunt.] Exquisierunt & scrutati sunt in occulto à Domino, vel ab Angelis, de futura Euangelij gratia, quado, vel quo ordine salus æterna mundo adueniret, quod in eorū libris inuenitur. Vnde & vnus ex eis p̄ magno scientiæ salutaris amore, vir desideriorum appellari ab Angelo meruit. Prophetabant autē loquendo palam hominibus, & exponendo quæ in occulto internæ contemplationis ipsi cognouerant.

Scrutantes in quod vel in quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, pronuncians eas que in Christo sunt passionis, & posteriores glorias.] Has glorias significauit Euangelista, cum ait: *Spiritus nondum enim erat datus, quia Iesus nōdum fuerat glorificatus.* Dux autem sunt Domini glorificationes, secundum suscepti hominis formam. Vna, qua resurrexit à mortuis: & alia, qua ascendit in cœlum ante oculos discipulorum suorum. Restat tertia, & ipsa in conspectu hominum, cum venerit in maiestate sua & Patris & sanctorū Angelorum vt reddat vnicuique secundū opera sua.

Quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea que nunc nunciata sunt vobis.] Inter multa arcana quæ reuelata sunt Prophetis, cum diligeret de futura salute scrutarentur & exquirent, etiam hoc illis reuelatū est, quia non in diebus eorū eadē salus, sed in vestris potius, qui in fine sæculorū natalimini, esset aduentura temporibus. Hæc idē dicit, vt admoneret eos curam gerere salutis oblata, quā tantū peramabat Prophetæ & iusti priores, desiderantes illo tempore viuere in mundo, quo ablatus è mundo statim liceret cœlestia regna cōscendere.

Per eos qui Euangelizauerunt in vos Spiritu sancto misso de celo.] Suprà dixerat Prophetas Spiritu Christi prænunciasse passionem eius & posteriores glorias, & nunc eadem dicit Apostolos eius in nunciare Spiritu sancto misso de celo. Vnde patet quia idē Spiritus Christi erat in Prophetis prius, qui postmodum in Apostolis. Ideoque eandē fidē passionis Christi & posteriores glorias, vtrique populis prædicabant, illic adhuc venturam, istam uenisse. Ac per hoc vnā esse Ecclesiam, cuius pars esse carnalem Domini aduentum præcesserit, pars sit altera secuta.

In quem desiderant Angeli prospicere.] Constat profecto quia tãta eius qui passus est pro nobis hominis Iesu Christi post erior gloria successit, vt etiam Angelicæ in cœlo virtutes cum sine æterna felicitate perfectæ nō solum immortalē deitatis magnificentiam, sed & assumptæ humanitatis eius claritatem semper aspicere gaudebant. Verū diligētius intuendum, quomodo dicat quod in eum desiderant Angeli prospicere, cum desiderium dici nō soleat eius rei quam habemus, sed quā volumus habere: nā nemo desiderat quod habet. Quomodo ergo in Christum prospicere desiderat, cuius faciemcernere nunquā cessant, nisi cōtemplatio diuinæ præsentia, ita supernæ patriæ eius beatificæ, vt ineffabili nobis ordine & semper eius visã gloria satietur, & semper eius dulcedinē quasi nouam infatiabiliter efuriant? Nā sicut beatus Papa Gregorius delicias cordis & corporis mirifice distinguens ait, corporales delicie cū non habentur, graue in se desiderium accendunt, cū verò habitæ eduntur, comedentem protinus

Cum- quis- que- in-

Tempo- re-

Christi- gloria-

Christi- gloria-

protinus

protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spiritalis delicia cum non habentur, in fastidio sunt: cum vero habentur, in desiderio sunt: tantoque à comedente amplius esuriuntur, quanto & ab esuriente amplius comeduntur. In illis apertius saturitatem, saturitas fastidium generat, in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spiritalis delicia desiderium in mente dum satiant, quia quanto magis earum sapor percipitur, eo amplius cognoscitur quod amplius ametur. Potest autem quod ait: In quem desiderant Angeli prospicere, etiam de Spiritu sancto rectè intelligi, de quo promiserat, *Qui Euangelizauerunt in vos Spiritu sancto misso de cælo.* Namque hoc beatus Petrus ad gratiam referre diuinæ pietatis voluit, quod eum qui tantæ maiestatis est & gloriæ, ut semper eius visio sicut & ipsius Patris & Filij (quia nimirum vna eademque est) desideretur ab Angelis in cælis, causa salutis humanæ ad terras Spiritum miserit, atque illustrandis fidelium mentibus infuderit.

Propter quod succincti lumbos mentis vestra, sobrii perfecti sperate in eam que vobis offertur gratiam in reuelatione Iesu Christi.] Quia vobis, inquit, hoc promissum est ut reuelationem Iesu Christi videatis post hanc vitam, quam nunc Angeli vident, quanto maior est gratia vobis promissa, tanto amplius digni esse curate, ut eam percipere valeatis. Succingit lumbos mentis, qui hanc & à cogitatione restringit. Et rectè dicit, *Sperate in eam que offertur vobis gratiam in reuelatione Iesu Christi,* quia qui succinctis lumbis mentis, id est, mente & corporis castus Domini aduentum expectat, merito quando reuelatur, sperat. Nam qui Domino se placere non nouit, merito spe bonorum, carnes ne citius adueniat, metuit.

Quasi filij obedientia, non configurati prioribus ignorantia vestra desiderijs.] Rectè filios obedientia vult illos existeret, quos in præfatione in obedientiam & asperionem sanguinis Iesu Christi dixerat electos.

Sed secundum eum qui vocauit vos sanctum, ut & ipsi sancti in omni conuersatione sitis, quoniam scriptum est, Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.] Huic simile est illud in Euangelio: *Estote igitur vos perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est.*

Et si patrem inuocatis eum.] Dicendo in oratione, *Pater noster qui es in cælis.*

Qui sine acceptione personarum iudicat secundum vniuscuiusque opus.] Non ut pater carnalis qui filijs peccantibus indulgentius parcere quam famulis consuevit. Pater autem Deus tantæ iustitiæ & pietatis est, ut & seruos humiles atque obediētes, imò & hostes sibi manum dantes mutet in adoptionem filiorum, & rursus eos qui filiorum nomine videntur honorabiliores, pro culpa inobediētiæ profusus hereditatis perpetuæ reddat exortes.

In timore incolatus vestri tempore conuersamini.] Ne videlicet per delictam & negligentiam tanto patre existatis indigni, & dum tempore præsentis incolatus securi sitis, ad promissam patriæ beatitudinem peruenire non possitis.

Scientes quod non corruptibilibus vel auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paterne traditionis, sed precioso sanguine quasi agni immaculati & incontaminati Christi.] Quanto maius est precium quo redempti estis à corruptione vitæ carnalis, tanto amplius timere debetis, ne forte ad corruptelam vitiorum reuertendo animum vestri redemptoris offendatis.

Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum.] Tale est in Euangelio Ioannis: *His qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Sicut ergo incorruptibile est precium dominicæ passionis quo redempti sumus, ita etiam incorruptibile est Sacramentum fontis sacri quo nascimur. Quæ ita sibi inuicem connectuntur, ut vnum nobis sine altero salutem conferre nequeat. Quia nimirum Dominus ita nos tempore incarnationis suæ suo sacro sanguine simul omnes redemit, ut nos quoque nostro tempore viritum per regenerationem baptisai, ad consortium eiusdem regenerationis peruenire debeamus. De qua regeneratione be-

nè dicitur, quia nõ ex semine corruptibili, sed per verbum Dei viui & permanentis in æternum agatur: ut hinc colligatur, quia sicut ex semine corruptibili caro quæ corrumpitur nascitur, sic per aquam verbo Dei consecratam, vita nobis quæ fidem nesciat tribuitur. Quod & aptè Prophetico asseruit testimonio, subijciens:

Quia omnis caro vt fenum, & omnis gloria eius tanquam flos feni, & flos decidit, verbum autem Domini manet in æternum.]

Sicut ergo corruptibilis corruptibilem caro generat carnem, ita verbum Domini quod manet in æternum, æternam his quos ex aqua recreat in carne simul & anima vitam dat. Huius testimonij sanctus Cyprianus in libro de habitu virginum ita meminit: *Clamat, inquit, Esaias Deus, Omnis caro fenum, & omnis claritas eius vt flos feni. Aruit fenum, & flos decidit, sermo autem Domini manet in æternum.* Neminem Christianum decet, & maxime virginem non decet claritatem vllam computare carnis & honorem, sed solum appetere sermonem Dei, bona in æternum mansura complecti. Aut si carne sit gloriandum, tunc plane quando in nominis confessione cruciatur, quando fortior scemina viris torquentibus inuenitur: quando ignes, aut cruces, aut ferrum, aut bestias patitur, ut coronetur. Illa sunt carnis preciosa monilia, illa corporis ornamenta meliora. Non autem turbet lectorem quod in hac Propheta sententia, ille claritatem, nostra transitorio gloriam posuit, namque ex vno Græco quod est *δοξα*, utrunque solet Latine transferri.

Verbum Domini.

C A P V T II.

DEponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes.] Quia renati estis, inquit, nuper, & filij Dei per baptismum facti, tales modo estote per studium bonæ conuersationis, quales recenter editi infantes per naturam innoxia ætatis, ignari videlicet malitiæ & doli, simulare, inuidere, detrahere, alijsque huiusmodi vitijs mancipari omnimodis ignorantes. Qui sicut lac maternum naturaliter desiderant, ut ad salutem crescere, atque ad panem comedendum peruenire valeant, ita & vos simplicia fidei rudimenta, primo de Ecclesiæ matris vberibus quærite, hoc est de vtriusque testamenti doctoribus, qui diuina eloquia vel scribere vel etiam viua vobis voce prædicant, ut benè discendo perueniatis ad refectionem panis viui qui de cælo descendit, hoc est per Sacramenta dominicæ incarnationis, quibus renati estis & quibus nutriti, perueniatis ad contemplationem diuinæ maiestatis.

Infantium similes.

Rationabile & sine dolo lac concupiscite, ut eo crescat in salutem.] Præcepto concupiscendi lac verbi tangit eos qui ad audiendas lectiones sacras inuiti & fastidiosi adueniunt, ignari illius sitis & esurie de qua Dominus ait: *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* Ideoque tardius ad perfectum salutis crementum peruenientes, quo possint solido verbi cibo refici, id est, arcana cognoscere diuina, vel maiora facere bona.

Si tamen gustatis, quoniam dulcis est Dominus.] Hoc (inquit) pacto dimissa atque emendata cordis vestri malitia & spurcicia, vitalem Christi alimoniam concupiscite, si diuinæ dulcedinis quanta sit multitudo sapitiæ. Nam qui nihil de superna suavitate animo gustat, non est mirum si hunc terretribus illecebris fordinare non euitat. Benè autem Psalmista gustare admonet quàm dulcis sit Dominus, quia sunt nonnulli qui de Deo sentiunt, non quod dulce interiūs sapiat, sed quod excussum percipiunt, eorum dulcedinem experiri non possunt. Et si nouerunt quomodo sunt, ignorant ut dixi quomodo sapiunt. Et quoniam in ipso Psalmo de quo hunc versiculum assumpsit, præmissum est, *Accedite ad eum & illuminamini,* rectè beatus Petrus subdidit, dicens:

Gustum quam suauis Dominus.

Ad quem accedentes lapidem viuum ab hominibus qui dem reprobaturum, à Deo autem electum & honorificatum.] Et hoc de lapide testimonium sumit ex Psalmo, vbi scriptum est, *Lapidem quem reprobauerunt adificantes, hic factus est in caput*

Lapidem quem rep.

anguli. Quod ne quis ludicro sensu putaret de materiali lapide à Propheta cantatum, qui in ædificatione terrenæ cuiuslibet domus contra hominum dispositionem diuino iudicio imponeretur, consulte addidit viuum, *Ad quem accedentes,* inquit, *lapidem viuum,* vt de Christo dictum significet. Qui rectè lapis appellatus est, qui in carne veniens, ædificationi sanctæ Ecclesiæ quo hanc confirmaret sese inserere dignatus est. Viuus autem qui dicere potuit, *Ego sum via, veritas, & vita.* Qui ab hominibus reprobatus est, cum dicerent, *Non habemus Regem nisi Cæsarem.* A Deo autem electus, cum ait ipse, *Ego autem constitutus sum Rex ab eo, &c.* Et honorificatus, quando post mortem crucis *Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, &c.*

Et ipsi tanquam lapides viui superædificamini domos spirituales. Superædificari illos dicit, quia sine Domino nostro Iesu Christo, lapide scilicet viuo, nulla spiritalis ædificatio stare potest. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter ipsum, cuius participatione fideles lapides viui efficiuntur, qui per infidelitatem lapides mortui fuerant, duri scilicet & insensibiles, quibus merito dicitur, *Auferam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.* Sed tanquam lapides viui ad spiritale ædificium aptantur, qui per discretionem eruditi doctoris amputatis actibus & cogitationibus superfluis, velut icu quadrantur securis. Et sicut ordines lapidum in pariete portantur alij ab alijs, ita portantur fideles qui quæ præcedentibus in Ecclesia iustis, portant & ipsi sequentes iustos per doctrinam & tolerantiam, vsque ad vltimum iustum. Qui cum à prioribus portetur, quem portare debeat ipse sequentem non habebit. Qui autem omne ædificium portat, & ipse à nemine portatur, Dominus est Christus, vnde & lapis preciosus à Propheta vocatur in fundamento fundatus. Item viuos lapides appellat electos, vt conatum insinuet bonæ intentionis siue actionis eorum, quo præueniente se ac comitante Dei gratia semper exerceri debeant. Mortui namque, id est, materiales lapides, cum parantur aut ponuntur in ædificationibus, nil ipsi laborem operantis iuuare, nil etiam per se nisi cadere possunt, sed quocumque & vbiunque à structore positi fuerint, ita ibidem insensibiliter perdurant, aut elapsi decidunt. Non autem nos beatus Petrus talium lapidum duritiam atque insensibilitatem vult imitari, sed tanquam lapides viuos fundamento Christi superædificari, vt videlicet iuuante nos gratia, sobriè & iuste & & pie viuendo cooperemur, iuxta exemplum eius qui dicebat, *Et gratia eius in me vacua non fuit, sed plus omnibus illis laboraui.* Viuus namque lapis in ædificatione sanctæ Ecclesiæ extitit, qui ne gratiam Dei frustra videretur accepisse, sedulus laborare contendit. Et ne aliquid eiusdem pij laboris sibi met tribuisse videretur, vigilanter adiunxit: *Non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Tanquam ergo lapis viuus ædificatur à Christo in domo eius, quicumque donante ac iuuante ipso, bonis indefessus insistere curat operibus. At qui per gratiam regenerationis sanctæ Ecclesiæ incorporatus nihil amplius pro sua salute operari studuerit, hic quasi lapis mortuus cœlesti prorsus est ædificatione indignus, ideoque abiectus diuino examine, atque alius qui dignus est loco eius substituendus, iuxta præceptum Leuitici, in quo leprosi domorum lapides à sacerdote inspici, & si purificari nequiverint, iam inter imundos computari, ac de ordine mundorum lapidum præcipiuntur erui. *Superædificamini,* inquit, *domos spirituales.* Ita illas domos spirituales dicit fieri debere, cum sit vna domus Christi ex electis omnibus Angelis & hominibus condita, quomodo cum sit vna Ecclesia Catholica toto orbe diffusa, sæpè pluraliter appellantur Ecclesiæ propter multifaria scilicet fidelium conuenticula, varijs tribubus, linguis, & populis discretata. Vnde dicit ipse, *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis in Ecclesijs.* Nec prætereundum quod quidam codices habent in singulari, *Superædificamini domus spiritalis:* alij, *Sursum ædificamini in domum spiritalem.* In quo nimirum vnitas ipsa totius sanctæ Ecclesiæ apertius commendatur. Cum autem dixisset, *Superædificamini domos spirituales,* siue domus spiritalis, addidit:

Sacerdotium sanctum. Quo manifestissimè nos hortatur vt sacerdotium sanctum ipsi existentes superædificemur super fundamentum Christi. Omnem ergo Ecclesiam sacerdotium sanctum appellat, quod sola domus Aaron in lege nomen & officium habuit. Quia nimirum omnes summi sacerdotis membra sumus, cuncti oleo lætitie signamur, vniuersis congruit quod subdidit:

Offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum. Spirituales autem hostias opera nostra, eleemosynas, & preces dicit, ad distinctionem carnalium in lege victimarum. Quod autem in conclusione dicit *per Iesum Christum,* ad cuncta quæ præmiserat pertinet, quia per ipsius gratiam & superædificamur in illo per architectos sapientes, hoc est ministros noui testamenti, & domus spirituales officimur per Spiritum eius contra pluias, ventos, fulminationum muniti. Et sacerdotio sancto participare, & boni aliquid acceptabile Deo gerere, non nisi per ipsum valemus. Sicut enim palmites non possunt ferre fructum à semetipsis, nisi permanserint in vite: sic nec vos (inquit) nisi in me manseritis.

Propter quod continet scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, & preciosum. Hoc est testimonium de Esaia ponit, ad confirmandum hoc quod præmiserat. Ad quem accedentes lapidem viuum, astruens & affirmans Dominum Saluatorem propter firmitatem suam lapidem à Prophetis vocari. Et quod addidit:

Et omnis qui credit in illum non confundetur. Propter hoc ponit quod dixerat, *Et vos tanquam lapides viui superædificamini.* Pulchre autem conuenit hic Prophetæ & Apostoli sermo, quo dicitur Accedentes ad lapidem viuum vel credentes in eo, non confundi: illius Psalmi versiculo, in quo cum dictum esset, *Accedite ad eum & illuminamini,* continuo subiunctum est, *Et vultus vestri non erubescunt.* Cui simile est quod Ioannes ait, *Et nunc filiioli manete in eo, vt cum apparuerit habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.*

Vobis igitur honor credentibus. Ille nimirum honor, vt non confundamini ab eo in aduentu eius: sed sicut ipse ait, *Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus.*

Non credentibus autem, lapis quem reprobauerunt ædificantes. Vt sicut illum reprobauerunt cum ædificarent actus suos, nolentes eum ponere in fundamento cordis sui, ita & ipsi reprobentur ab eo in aduentu eius, nolente illo tunc eos qui se reprobauerunt in ædificationem accipere domus suæ quæ est in cœlis. Et hæc distinctio honoris credentium, non credentium autem reprobatio hucusque pertingit. Hinc item de credentibus infert:

Hic factus est in caput anguli. Quia videlicet sicut lapis angularis duos parietes coniungit, ita Dominus Iudæorum plebem & gentium in vna sibi fidei societate copulauit. Ac mox de infidelibus addit:

Et lapis offensionis & petra scandali. Hinc & Paulus: *Nos, inquit, prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.*

Hic qui offendunt verbo, nec credunt in quod & positi sunt. Offendunt verbo eo ipso quod verbum Dei audire eos contingit. Offendunt animo, dum nolunt credere quod audiunt. Quorum stultitiam exaggerando subiecit, *Nec credunt in quod & positi sunt.* Quia in hoc positi, id est, in hoc per naturam facti sunt homines vt credant Deo, & eius voluntati obtemperent. Salomone attestante cum ait, *Deum time, & mandata eius serua:* hoc est, omnis homo. Id est, in hoc naturaliter factus est omnis homo, vt Deum timeat, eiusque mandatis obsecundet. Quidam codices habent, *In quo & positi sunt.* Quod intelligitur iuxta hoc, quod Paulus de Deo loquens ait: *In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus.*

Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Hoc laudis testimonium quondam antiquo Dei populo per Moysen datum est, quod nunc rectè gentibus dat Apostolus Petrus: *Quia videlicet in Christo crediderunt, qui lapis angularis in eam, quam in se Israël habuerat, salutem gentes adunauit. Quos genus*

vel licentiam accepimus, quinimo si peccamus, mox libertate perdita, serui efficiamur peccati. Et quisquis se ad hoc liberatum à Domino putat, vel licentius peccet, talis suam libertatem in velamen malitiæ mutat. Vult autem nos beatus Petrus liberos esse à seruitio culparum, vt serui creatoris nostri boni & fideles permanere possimus. Vnde subsequenter adiungit:

Sed sicut serui Dei omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, Regem honorificate.] Monet ergo congruum cunctis impendere honorem, & iuxta imperium Domini, Cæsari, quæ Cæsaris sunt, & Deo reddere, quæ Dei sunt. Et bene inter alia fraternitatem diligere iubet liberos, vt eos quoque qui sibi temporali conditione subiecti sunt, fratres sibi esse in Christo factos recolant, vnà cum ipsis patrem inuocantes eum qui sine acceptione personarum iudicat.

Serui subditi estote in omni timore Domini vestris, non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Hac est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet, &c.] Dyscolis, indisciplinatis dicit, nomine ducto à Græco eloquio. Quia Græcè schola, vocatur locus in quo adolescentes liberalibus studijs operam dare, & audiendis magistris vacare solent: vnde schola, vacatio interpretatur. Denique in Psalmo vbi canimus, *Vacate, & videte quoniam ego sum Deus*, pro eo quod nos dicimus vacate, in Græco habet *σχολάζετε*. Scholastici Græcè sunt eruditi, Dyscoli indocti & agrestes. Sed vtrisque vult obedire subditos, explicans apertius quomodo nos supra omni humanæ creaturæ iusserit esse subiectos. Alia translatio, pro Dyscolis, difficiles habet. Et sanctus antistes Fulgentius in opusculis suis sic ponit: *Seruientes cum timore non tantum bonis & modestis, sed etiam difficultioribus.*

Sed si bene facientes & patientes sustinetis: hac est gratia apud Deum. In hoc enim vocati estis. Quia & Christus passus est pro nobis.] Notandum attentius quam summe conditionem seruorum glorificet, quos bene facientes & absque culpa vapulantes à Dominis crudelibus & improbis, imitatores esse dominicæ passionis affirmat. Audis autem quia passus est pro nobis, & gaudes quia pro te mortuus est, attende quod sequitur:

Relinquens vobis exemplum vt sequamini vestigia eius.] Exemplum tribulationum non deliciarum, contumeliarum, flagellorum, dolorum, opprobriorum, spinarum, crucis, vulnere, mortis. In Psalmo scriptum est: *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.* Propter quæ verba labiorum Dei, nisi quibus promittit vitam æternam?

Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.] Cum supra ad seruos specialiter fecerit sermonem, nunc generaliter admonet, vt etiam Domini in memoriam reuocent quid pro illis Deus & Dominus sustinuerit. Imò totam Ecclesiam instruit quid pro eius liberatione suus auctor pertulit. Non enim ait peccata vestra, sed etiam se addito, *Qui peccata*, inquit, *nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum:*

Eratis enim sicut oves errantes.] Quomodo & oves dicit & errantes, cum hi qui in errore vitam ducunt, hædorum potius quam ouium nomine censeantur, nisi quia nouit Dominus qui sunt eius, qui & multos diu malè conuersantes sustinet, quos tamen in ouium suarum numero saluandos esse præuidet?

Sed conuersi estis nunc ad pastorem & visitatorem animarum vestrarum.] Tangit Euangelicam parabolam, vbi pius pastor relictis nonagintanouem ouibus in deserto, venit visitare vnã quæ errauerat. Nam quod ibi dictum est, quia hanc inuentam imposuerit in humeros suos gaudens, hoc isthic beatus Petrus præmisit dicens: *Quia peccata nostra ipse portauit in corpore suo super lignum.* Quia nimirum ita nos redimere voluit, vt lignum in quo peccata nostra tolleret, pendens in humeris haberet. *Ad pastorem* ergo inquit, & *visitatorem animarum vestrarum.* Pastorem videlicet, quia pascua nobis vitæ donat æternæ, pascua in præsentem temporalium præstat gratiarum. *Visitatorem vero animarum vestrarum*, quia *visitauit nos oriens ex alto, illuminare his qui in*

tenebris & in vmbra mortis sedent. Visitat quotidie ipsam in nobis quam donauit lucem, ne deficiat seruando, imò vt crescat iuuando. Quidam codices ipsum Græcum habent, *Ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum.* Episcopus autem, Latine superintendens dicitur. Quia nimirum oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum, vt ex omnibus tribulationibus eorum liberet eos.

CAPVT III.

Similiter & mulieres subdite sint suis viris, vt & si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant, &c.] Notandum quod beatus Petrus ea conditione desiderat mulieres bonas & honestas viris incredulis subditi, vt non solum nihil mali ad imperium eorum faciant, verum etiam tam casta conuersatione persistant insuperabiles, vt ipsis etiam viris exemplo possint esse castitatis & fidei.

Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.] Quia sicut, Cyprianus ait, *Virgines & purpuram induta Christum induere non possunt.* *Auro decem, & margaritis & monilibus adornata, ornamenta cordis ac pectus perdidit.* Quod si Petrus (inquit) mulieres quoque admonet coercendas, & ad Ecclesiasticam disciplinam religiosa obseruatione moderandas, quæ excusare cultus suos soleant per maritum, quanto id magis obseruare virginem fas est, cui nulla ornatus competat venia, nec deriuari in alterum possit mendacium culpa, sed sola ipsa in crimine remaneat?

Sed qui absconditus est cordis homo incorruptibilitate quieti & modesti Spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.] Castitatem prædicat, & ornatu interioris hominis in incorruptione quieti & modesti Spiritus, quodammodo dicens, Quoniam exterior vester homo corruptus est, & beatitudinem integritatis, quæ propriæ virginum est, habere destitistis, imitami incorruptionem Spiritus per seueram abstinentiam, & quod corpore non potestis, mente præstate. Has enim Christus diuitias, & vos vestræ coniunctionis quærit ornatus. Mirum & apud Pythagoram naturalis scientiæ lege dictante hanc sententiam inueniri, vera ornamenta matronarum pudicitiam non vestes esse.

Viri similiter habitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasi muliebri impertientes honorem tanquam coheredibus gratia vitæ.] Similiter dicit, viros ad imitationem prouocans, quia iam supra vxoribus præceperat, dicens, *Considerent viri in timore Dei castam vestram conuersationem.* Secundum scientiam autem, vt nouerint quid desideret Deus, & tribuant honorem vasculo muliebri. Si abstineamus nos à coitu, honorem tribuimus. Si non abstineamus, perspicuum est honori contrarium esse concubitum.

Vt ne impediatur orationes vestra.] Et Paulus ait, *Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi.* Impediri ergo orationes officio coniugali commemorat, quia quotiescunque vxori debitum reddo, orare non possum. Quod si iuxta alium Apostoli sermonem sine intermissione orandum est, nunquam ergo mihi coniugio seruiendum est, ne ab oratione cui semper insistere iubeor, vlla hora præpediar.

In fide autem omnes vnanimis compatientes.] Quia superioris diuersas personas, conditiones, & sexus cõgrua sibi discretionem docebat, iam nunc omnes communiter admonet in fidei dominicæ causa, vnum cor & vnã habere animam.

Quia in hoc vocati estis vt benedictionem hereditate possideatis.] Dicente videlicet iudice, *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.* Potest benedictio hereditatis & illa intelligi, quæ Ecclesia in futura vita perpetuo benedicitur. Vnde & nunc spe futurorum gratulabunda dicit, *Exultabo te Deus meus Rex, & benedicam nomini tuo in sæculum & in sæculum sæculi.* Quod ergo quisque in futuro inuenire desiderat, hoc in præsentem meditari & agere satagat, & conditorum videlicet & proximum sincera voce benedicere, & seipsum etiam diuina pariter ac fraterna benedictione dignum reddere.

Quia oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum.

Vultus autem Domini super facientes mala.] Quia beatus Petrus malum nos pro malo reddere vetuerat, imo maledicentibus benedicere iusserat, recte prophetico testimonio astringit superna inspectione, & bonos semper videri & malos, quatenus meminerimus & nostram patientiam, qua toleramus malos, & nostram benevolentiam, qua perfectibus bona optamus, æterno præmio remuneradam, & persecutores nostros, si pœnitere noluerint, digno plebendos esse supplicio: si vero pœnituerint, nos quoque pro ipsorum salute, quam deprecabamur, à Domino coronam iustæ congratulationis accepturos.

Et quis est, qui vobis noceat, si boni emulatores fueritis.] De his dicit, quæ nobis ab aduersarijs per verba contumeliosa, per damna rerum temporalium, per tormenta corporis accidunt. Hæc enim & huiusmodi omnia cum fidelibus irrogantur, his duntaxat qui boni æmulatores sunt, & hoc secundum scientiam, nequaquam eis nocere possunt, sed palmam magis patientiæ æquanimitèr tolerantibus afferunt, & contra illis, qui irrogant pœnam accumulando æternam plurimum nocent. Si quis autem huiusmodi aduersis victus deficit, non huic ille, qui malum intulit, sed ipse sibi, qui hoc patienter ferre recusauit, nocuit. Neque enim domus, quam vir sapiens ædificauit, ideo non cecidit, quia violentias tempestatum nõ pertulit, sed quia fundata erat super petram. Nec rursus ea, quam stultus stulte fabricauit, ideo cecidit, quia pulsata tempestatibus fuit, sed quia super arenam posita erat. Vtramque etenim æqualiter aduersitas feriens tentauit, sed vni firmitas fundamenti coronam perseuerantiæ tribuit, alteram fragilis structuræ stultitia strauit. Non enim perfectum boni æmulatorem casus aliquis vel à diabolo vel ab homine improbo vel generali rerum labentium turbine illatus, lædere potest. Cæterum plurimos constat boni æmulatores læsos esse ab aîis, dum in veritatis, quam diligenter scientiam male instituunt. Quantos enim Catholice in Deum credere, & recte in Ecclesia viuere cupientes, Arrii vesania, quantos Sabellii, aliorumque hæreticorum nequitia nescientes seduxit? Lege librum Ioannis Chrysostomi, quem scripsi de eo, neminem posse lædi ab alio, nisi à semetipso.

Sed & si quid pariamini propter iustitiam, beati.) Non solum (inquit) nihil vobis nocet, qui bonum facientibus mala irrogat, sed & cum vos propter bona, quæ execratur, hostis, insequitur, causam vobis maioris beatitudinis præstat, cum patientiæ vestræ vires exercet, iuxta illud Evangelicum, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.*

Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris.) Quid est Dominum sanctificare in cordibus nostris, nisi sanctitatem eius, quam incomprehensibilis gloria sit, intimo cordis affectu intueri? Quantam in se sperantibus fortitudinem vincendi dare valet, cuius inæstimabilis sanctitas fulget?

Parati semper ad sanctificationem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est spe.) Duobus modis de spe & fide nostra rationem poscentibus reddere debemus, vt & iustas spei ac fidei nostræ causas omnibus intememus, siue fideliter siue infideliter quærentibus, & ipsam fidei ac spei nostræ professionem illibatam semper tenemus, etiam inter pressuras aduersantium, ostendentes per patientiam, quam rationabiliter eam seruandam didicerimus, pro cuius amore nec aduersa pati, nec mortem subire formidemus.

Cum modestia & timore conscientiam habentes bonam.) In ipsa doctrinæ scientia qualitatè docendi monet obseruare, vt videlicet humilitas, quæ magistra est omnium virtutum, & loquendo dicatur, & viuendo monstretur.

Vt in eo, quod detrahunt de vobis tanquam de malefactoribus, confundantur qui calumniantur vestram bonam in Christo conuersationem.) Vt qui fidem ac spem cœlestium, quam videre nequeunt, in vobis irrident, videant opera vestra bona, & per hæc confundantur, quæ aperte esse bona, negare non valent. Vel certe ita sentiendum. Curate benefacien-

tes, vt qui vestræ bonæ conuersationi detrahunt, adueniente tempore retributionis futuræ confundantur, videntes vos cum Christo coronari, sese autem cum diabolo damnari.

Melius est enim benefacientes, si velit voluntas Dei, pati, quam malefacientes.) Hæc sententia, illorum stultitiam eleganter arguit, qui cum pro culpis arguantur à fratribus, vel etiam pœnis coercentur, patienter omnino tolerant: at quum absque culpa, vel verborum contumelias, vel damnarum, vel aduersa quæque patiuntur à proximis, mox ad iracundiam prorumpunt, & qui hæcenus videbantur innoxii, per impatiētiam se & murmurationem noxios reddunt. Vt autem flagellorum distantia in disparibus meritis longe dispar appareat, videamus vna eademque cæcitatē Tobiam ob hoc, vt virtus patientiæ eius latius in exemplum cunctis claresceret. Saulum ob hoc, vt de Saulo persecutore in Paulum mutaretur Apostolum. Elymam vero, vt dignas suæ perfidiæ pœnas luens, ab eorum quoque, qui credituri erant dementatione cessaret. Et mihi si detur optio, malim cum tanto patre siue diuinis seu humanis subiaccere iustus verberibus, quàm ab iniustitia verborum vi ad iustitiæ studia trahi. Rursusque malim à culpis flagello retrahi, quam pro insanabili pondere peccatorum æternæ vltioni subici.

Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis.) Qui ergo iustus patitur, Christum imitatur. Qui in flagellis corrigitur latronem, qui in cruce Christum cognouit, & à cruce paradisi sum cum Christo intravit. Qui nec inter flagella delisit à culpis, sinistrum imitatur latronem, qui propter peccata ascendit in crucem, & post crucem ruit in tartarum. Ideo autem Christum semel esse mortuum commemorat, vt nobis quoque in memoriam reuocet, quia temporaneis nostris passionibus merces redditur æterna.

Vt nos offerret Deo mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu.) De hac mortificatione carnis, & viuificatione spiritus, quam habent hi, qui pro Domino per patientiam laborant, dicit & Apostolus Paulus: *Et si exterior homo non sfer corruptitur, sed tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.* Offert ergo nos Deo patri Christus, cum per mortificationem carnis pro illo immolari gaudemus, id est, vitam nostram laudabilem in conspectu patris ostendit. Vel certe offert nos Deo, cum absolutos carne in æternum nos regnum introducit. Sane hoc quod dicitur, *Viuificatos autem spiritu:* sanctus Athanasius Alexandria pontifex, non ad hominis spiritum, qui mortificata carne melius viuificatur, dicente Propheta de Domino, *Vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum:* sed ad gratiam potius refert Spiritus sancti, qui mortificatis carnis suam, vitam tribuit æternam. Vt ut enim & hoc testimonio contra Arrianos, qui æqualitati sanctæ Trinitatis contradicunt, astruens, quia indiuidua diuinæ operationis vnitate, quæ viuificat pater, viuificet filius, viuificet Spiritus sanctus. Pater videlicet & filius, quia scriptum est: Sicut enim pater fuscitat mortuos, & viuificat, sic & filius quos vult, viuificat. Spiritus vero sanctus, vt hoc testimonio declaratur, quo dicitur de filio, *Vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu.* Ideoque quorum vna operatio est, horum dispar esse substantia, vel essentia non potest.

In quo & in ijs, qui in carne conclusi erant, spiritu veniens prædicauit.) Qui nostris temporibus in carne veniens, iter vitæ mundo prædicauit, ipse etiam ante diluuium eis, qui tunc increduli erant, & carnaliter viuēbāt, spiritu veniens prædicauit. Ipse enim per Spiritum sanctum erat in Noe, cæterisque qui tunc fuere sanctis, & per eorum bonam conuersationem, prauis illius æui hominibus, vt ad meliora conuerterentur, prædicauit. Conclusos namque in carne dicit, carnalibus desiderijs vehementer aggrauatos. Vnde de illis scriptura ait, *Quia omnis caro corruerat viam suam.* Quod autem dicit, *In quo,* significat in eo, quod promiserat, vt nos offerret Deo. Quia & tunc si qui ad prædicationem Domini, quam per vitam fidelium prætendebat, credere voluissent, & ipsos offerre Deo patri gaudebat. Si

qui autem detrahebant de bonis, tanquam de malefactoribus, hi veniente diluio confundebantur. Nam & de vtroque potest intelligi, quod ait, *In quo id est, & eis, qui in carne conclusi erant, Spiritu veniens predicavit: ut per eandem suam predicationem & credentibus corona laudis, & ijs qui in in crudelitate perstrisissent, confusio nasceretur.* Quidam codices habent, *In quo & ijs, qui in carcere erant, spiritu veniens predicavit.* Quod ad eandem pravorum atque incredulorum intentionem respicit, qui quoniam tenebris obscuratum habent sensum, merito etiam in hac vita in carcere conclusi esse dicuntur. In quo videlicet, carcere interioribus adhuc tenebris, hoc est, cecitate mentis & operibus iniustis grauantur, donec carne soluti, in tenebras exter ores, & in carcerem proiciantur aeternae damnationis: de quo Dominus in Evangelio, *Et iudex (inquit) tradas te ministro, & in carcerem mittaris.* Quamuis etiam sancti in hac vita se in carcere positos, cum gaudium supernae patriae sentiunt, merito proclamēt, iuxta illud Psalmista, *Educ de carcere animam meam ad confitendum nomini tuo.* Distat namque multum inter utrunque carcerem. Siquidem reprobi in carcere sunt peccatorum & ignorantiae. Iusti vero in carcere licet tribulationum positi, luce semper iustitiae dilatato in Deum corde perfruuntur. Quos designauerunt Apostoli Paulus & Silas, cum media nocte in intimo carceris honore victi licet & flagellati, hymnū Deo laudis lætissima voce cantabant. Quidam hunc locum ita interpretatus est, quod consolationem illam, de qua dicit Apostolis Dominus, *Multis Prophetis & iusti cupierunt videre, quae vos videtis, & non viderunt, & audire quae auditis, & non audierunt:* de qua & Psalmista, *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes quando consolaberis me:* sancti quietentes in inferno deliderauerunt, quod hæc descendente Domino in inferna, etiam his, qui in carcere erant, & increduli quodam fuerunt in diebus Noe, consolatio vel exhortatio predicata fuerit. Et hæc ille dixerit, sed Catholica fides habet, quia descendens ad inferna Dominus non incredulos inde, sed fideles solummodo suos educens, ad caelestia cum regna perduxerit, neque exiis corpore animabus, & inferorum carcere scelerum inclusis, sed in hac vita vel per scriptum vel per suorum exempla, siue verba fidelium, quotidie vitam vitæ demonstraret. De quibus bene dicitur:

Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca. Nam & ipsa Dei patientia predicatio erat eius, cum Noe centum annis arca operibus insillens, quid mundo futurum esset, quotidiana operis executione monstrabat. Vnde Paulus ait: *Ignoras, quoniam patientia Dei ad penitentiam te adducat? &c.* Aliā translatio hunc locum ita habet: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos adducat ad Deū, mortificatur corpore sed vivus factus in spiritu. In quo spiritu & eis, qui in carcere erant, predicavit, qui quondam non crediderant in diebus illis, cum expectaret Dei patientiam in diebus Noe, &c.*

In qua pauci id est, octo animae saluae factae sunt per aquam. Quod & vos nunc similis forma saluos facit baptisima. Formam baptisimi assimilatam dicit arca & aquis diluuii. Et recte omnino, quia & ipsa fabricatio arcae de lignis læuigatis constructionem significat Ecclesie, quæ sit de collectione animarum fidelium per architectos verbi. Et quod pereunte orbe toto, pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam significat, quod ad comparationem pereuntem gentilium, Iudæorum, hæreticorum, & falsorum fidelium, multo breuior est numerus electorum. Vnde de angusta porta & arcta via, quæ ducit ad vitam, dicitur: *Et pauci sunt, qui inueniunt eam.* Et iterum: *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.* De quo pusillo grege & hic apte subiungitur:

Non carnis depositio sor dium, sed conscientiae bona interrogatio in Deum. Vbi enim est conscientia bona, nisi ubi est & fides non ficta? Docet namque Apostolus Paulus, quia finis precepti est *charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.* Quod ergo aqua diluuii non saluauit extra arcam positos, sed occidit: line dubio præfiguracat omnem hæreti-

cum, licet habentem baptismatis sacramentum, non alijs, sed ipsis aquis ad inferna mergendum, quibus arca subleuatur ad caelum. Ipse quoque octonarius numerus animarum, quæ saluæ factæ sunt per aquam, significat quia sancta Ecclesia in sacramentum dominicæ resurrectionis baptismi lauacrum percepit, ut sicut ipse resurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos expurgari à peccatis per aquam regenerat. *omnis in nouitate vitæ ambulemus.* Octaua namque die, hoc est, post septimam sabbati, Dominus à mortuis resurgens, & exemplum nobis futuræ resurrectionis, & mysterium nouæ conuersationis, qua in terris positi caelestem vitam ageremus, ostēdit. Quod etiam ipse Petrus exponendo subiungit, dicens:

Per resurrectionem Iesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ aeternae heredes efficieremur. & carora. Mors deglutit Dominum. Ut enim ipse resurgens à mortuis ascendit in caelum, & sedet à dextris Dei, sic etiam & nobis per baptismum viam salutis, ac regni caelestis introitum patere signauit. Bene autem ait, *De glutiens mortem* Quod enim deglutimus, agimus ut virtutē nostri corporis allumptum nunquam pareat. Et deglutiuit mortem Dominus, quam resurgens à mortuis, ita funditus consumpsit, ut nihil contra se ultra per attactum alicuius corruptionis valeret, ac manente specie veri corporis, abesset prorsus labes omnis praeceae fragilitatis. Quod ipsum & nobis in fine promittitur futurum, dicens Apóstolo, cum de nostra resurrectione loqueretur: *Tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.* Bene absorpta, quia cum & nos vitæ aeternae participes fuerimus effecti, ita nimirum virtus corporis immortalis omnine praeceae corruptionis vitium toller, quomodo solet flamma ignis immisissam sibi aquae guttam ardoris sui consumere virtute.

Profectus (inquit) in caelum subiecit sibi Angelis & potestates & virtutibus. Nulli dubium est, quin filio Dei temperauerint Angeli & omnes patriae caelestis virtutes ac potestates subiectæ, quem cum patre & spiritu sancto vnum sine initio Deum laudant, tremunt, adorant. Sed necessario admonendum beatus Petrus æstimauit, quod assumpta humanitas, in tantam sit gloriam resurgendo sublata, ut incomparabili culmine omnium angelicæ dignitatis potentiae præferatur. Iuxta quod & Psalmista cum diceret de ipso patri: *Ministi eum paulo minus ab angelis,* continuo subiicit: *Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.*

CAPVT IV.

Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini. Postquam exemplum resurrectionis dominicæ & abluionis nostræ, quæ sit in baptisimo, de arcae ac diluuii sacramento astruxerat, reuertitur ad hoc, quod dicere cœperat, ut imitantes opus redemptoris nostri inter bona, quæ facimus, patienter malorum nequitiam toleremus. Notandum autem, quod distincte loquens ait: *Christo igitur passo in carne.* Quia, sicut beatus Ambrosius ait: *Caro eius est passa, diuinitas autem mortis libera, passioni corporis natura humana lege concessit.* An vero mori diuinitas potest, cum anima non possit? Nolite, inquit, timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Si ergo anima occidi non potest, quomodo diuinitas potest?

Quia qui passus est in carne, desit à peccatis, ut iam non hominum desiderijs, sed voluntate Dei, quod reliquum est in carne vivat temporis. Quisquis sanctorum corpus suum ad martyrium persecutorum violentiæ subdidit, nulli dubium quin vique ad vitæ suæ terminum, quantum humanæ naturæ possibile est, sese à peccatis abstinerit. Quid enim de peccati perpetracione, quid de carnalibus desiderijs cogitare, quid nisi voluntatem Dei potuit animo versare, qui vel ligno affixus, vel lapidum ictibus circumdatus, vel bestiarum moribus subactus, vel ignium flammis superpositus, vel scorpionum flagris perfossus, vel alio quolibet pœnarum genere affectus, hoc tantummodo deliderrare cogebatur, quando finito certamine coronam vitæ

Concludi in carcere.

Aliā littera

Baptisimus forma.

Conscientia bona vbi sit.

Mors deglutit Dominum.

Humanitas assumpta

Christus caro

Peccata terrena

perciperet? Talium ergo mentem nos beatus Petrus cupit semper imitari, cum proposito dominicæ passionis exemplo nos eadem cogitatione contra nequitiam prauorum, contraque vitiorum oblectamenta præcipit armari, volens intelligi, quod etiam nos in pace Ecclesiæ quiescentes, si habitum patientis induimus, facile adiuvante Domino lapsus vitamus peccatorum omnium, cunctaque desideria diuinæ voluntatis subiugamus imperijs. Denique & Psalmita Dominum precatur, dicens: *Infige timore tuo carnes meas, à iudicijs enim tuis timui.* Et Apostolus: *Qui ergo Christi sunt (inquit) carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.* Qui ergo timore iudiciorum cœlestium carnales in mente concupiscentias extinguit, iam talis crucifixo ac patienti pro Christo similis, quasi mortuus existens peccatis, Dei tantum seruitio viuuit.

In quo admirantur, non concurrentibus vobis in eandem luxuria confusionem, blasphemantes. Quia carnem (inquit) vestra crucifixistis cum vitijs & concupiscentijs, euenit profecto, ut etiam propter suam perfidiam vos blasphemēt, utpote segregatos ab eorum consortio, in vestra tamen conuersatione semper opera iustitiæ & pietatis videant, quæ merito admirentur, & pro quibus fidem iure laudent & venerentur Christianam.

Qui reddent rationem ei, qui paratus est iudicare vivos ac mortuos. Ideo (inquit) minus curate, minus dolete, si beneficientes blasphemamini à reprobis, quia & si vos tacueritis, non tamen tacebit, neque compescetur Deus iudex vtrique iustus, qui & illis blasphemiarum suarum, & patientiarum vestrarum præmia digna restituet.

Propter hoc enim & mortuis Euangelizatum est, ut iudicentur quidem secundum homines in carne, viuant autem secundum Deum in Spiritu. Tanta Deo cura, tantus amor, tantum est desiderium nos mortificare carne, viuificare autem Spiritu, ut his quoque, qui maioribus criminibus inuoluti sunt, & inter mortuos iure nominandi, luxurij videlicet, desiderij, violentijs, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus, verbum fidei Euangelizare præceperit, quatenus & illi iudicatis, id est, spiritibus & abiectionibus carnalibus desiderijs spiritaliter viuant, vnaque cum eis, quos innocenter viuientes Euangelij gratia inuenit, vitam expectent æternam.

Omnium autem finis appropinquit. Ne sibi quisque blandiretur de longinquitate futuri iudicij, in quo viuos & mortuos dixerat esse iudicandos, consulte admonet, quia etsi incertus est extremi discriminis aduentus, certum tamen constat omnibus, quod in hac mortali vita diu subsistere nequeunt.

Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. Et Dominus in Euangelio nos incerti finis intuitu semper orare & vigilare præcepit. Ait namque loquens de die iudicij: *Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere omnia, quæ ventura sunt, & stare ante filium hominis.* Bene autem in orationibus vigilare iubemur, ut cum stamus ad orationem, nec cogitatio carnalis hominis & secularis accedat, nec tunc quicquam animus præter id solum cogitet, quod precatur. Surripit enim frequenter hostis, & subtiliter fallens preces nostras adeo vacuat, ut aliud habeamus in corde, & aliud proferamus in voce: cum intentione syncera Deum debeat non sonus vocis, sed animæ sensus orare.

Ante omnia autem mutuam in vobismet ipsis charitatem continuam habentes. Bene addidit continuum, quia semper diligere valemus, semper autem vigilare in orationibus fragilitate carnis obstante nequimus: semper his, que subiungit virtutibus, insistere minime valemus, id est, hospitalitati, doctrinæ, admiratione gratiarum, vel communium, vel specialium in proximos, ceterisque huiusmodi. Quia hæc nimirum & per officium corporis, & per tempora opportuna fieri necesse est. Ipsa autem charitas, cuius instinctu hæc foris aguntur, quia interiori homini præsidet, semper ibidem haberi potest, quamuis in publico non semper ostendi possit.

Quia charitas cooperit multitudinem peccatorum. In eo maxime, cum veraciter Deo dicitur: *Et dimitte nobis debita nostra,* sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et quidem cuncta opera bona, quæ facimus, culpas quas fecimus diluere & cooperire certum est: sed hoc ideo specialiter de charitate dicitur, per quam proximis nostris, ea quæ nobis debent, donamus, quia iustissimum est apud Deum, ut iuxta mensuram pietatis, qua mensi fuerimus, remetatur nobis. Sicut e contra, terribiliter duricordes vir sapiens arguit, dicens: *Homo homini seruat iram, & à Deo querit medellam?* Nec dubitandum, quod in eo quoque, qui per charitatem, quicquid valet erga correptionem proximi, admonendo, increpando, castigando operatur, charitas ipsa cooperiat multitudinem peccatorum: Iacobo attestante, qui ait: *Quoniam qui conuersi fecerit peccatorem ab errore via sua, saluabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum.*

Si quis loquitur quasi sermones Dei. Timens videlicet, ne præter voluntatem Dei, vel præter quod in scripturis sanctis euidenter præcipitur, vel dicat aliquid, vel imperet, & inueniatur tanquam falsus testis Dei, aut sacrilegus, vel introducens aliquid alienum à doctrina Domini, vel certe subrelinquens & præteriens aliquid eorum, quæ Deo placita sunt, cum ipse manifestissime prædicatoribus veritatis de his, quos imbuerint præcipiat dicens: *Docentes eos seruare omnia, quæcunq; mandauit vobis.* Et ea enim, quæ ipse mandauit nos alia, & hæc non ex parte, sed omnia suis auditoribus obseruanda tradere iubet.

Si quis ministrat, tãquam ex virtute, quam administrat Deus. Tanto humiliter impendat quisque proximo omne bonum, quod potest, quanto certissime nouit, quod à semetipso non potest habere, quod impendat.

Ut in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum, &c.) Iuxta ipsius Iesu Christi præceptum, quo ait, *Videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Honorificatur ergo Deus in actibus nostris, cum omne, quicquid bene ac secundum voluntatem eius facimus, non hoc nostris meritis, sed gratiarum tribuimus. E contra autem mala, quæ gerimus, nostræ solum malitiæ vel ignorantiae deputamus.

Charissimi, nolite mirari in seruire, qui ad temptationem vobis fit.) Quidam codices habent, *Nolite peregrinari in seruire.* Vtriusque autem verbi sensus in promptu est, quia neque mirari fidelis quisque debet, quare in hac vita seruiorem patiatur tribulationum, qui certa ratione ideo nunc tribulationibus tentatur, ut cum probatus fuerit, ad futuræ vitæ coronam percipiendam dignus habeatur: neque se aliquis ideo peregrinum & extraneum à Christi membris existimare debet, quia præsentis seculi feriatu aduersis, cum & Domini exitus mortis, & in eius Ecclesia nunquam à protomartyre Abel usque ad vltimum electum in fine seculi nasciturus est, infidelium persecutio cessauerit. Vnde bene cum dixisset: *Nolite mirari in seruire*, addidit,

Quasi noui aliquid vobis contingat.) Quia valde est antiquum & frequens, electos Dei vitæ præsentis aduersa pro æterna salute tolerare.

Nemo autem vestrum patiatur tanquam homicida, aut fur, aut maledicus.) Tanquam maledicus enim patitur, qui passionis suæ tempore in sui iniuriam persecutoris effrenatur.

Quoniam tempus est, ut incipiat iudicium à domo Dei.) Duo sunt iudicia Dei per scripturas insinuat. Vnum occultum, alterum manifestum. Occultum iudicium est pœna, qua nunc vnusquisque hominum aut exercetur ad purgationem, aut admonetur ad conuersionem, aut si contempserit, vocationem & disciplinam Dei, excacatur ad damnationem. Iudicium autem manifestum est, quo venturus est Dominus iudicare viuos & mortuos. Nunc autem dicitur esse tempus, in quo incipiat iudicium de domo Domini, id est, de Ecclesia, quæ per exercitium præsentium afflictionum ad futura gaudia præparatur. Namque reprobi tanto securiores nunc & sine vllo vindictæ verbere vitam transitoriam ducunt, quanto eis in futuro nihil vindictæ restat, iuxta illud beati Iob, *Ducunt in bonis dies suos, & in punto ad inferna descendunt.*

Per Iesum,
&c.

Pariter electos
non est no-
uum.

Maledici
more pati.
Iudicij Dei
duplex.

Si autem primum à nobis, qui finis illorum, qui non credunt Dei Evangelio? Hinc colligitur ditricus iudex, quanta illic feriat districtione, quos reprobat, si hic sic cruciat, quos amat. Si enim flagellantur filij, quid debent sperare serui nequissimi?

Polagianorum error. Iustus quare vix saluabitur.

Et si iustus quidem vix saluabitur, impius & peccator ubi paribunt? Nolunt credere Pelagiano, quod in vno homine tota est generis humani massa vitiatæ, & tota damnata. A quo vitio & damnatione sola sanat & liberat gratia Christi. Quare enim iustus vix saluabitur? Nunquid liberare iustum labor est Deo? Absit. Sed vt ostendatur, quod merito fuerit damnata natura, non vult facile de tanto malo nec ipse omnipotens liberare. Propter quod & peccata procliuata sunt, & laboriosa iustitia, nisi amantibus. Sed charitas, quæ amantem facit, ex Deo est. Notandum autem, quod hanc sententiam beatus Petrus de Prouerbij Salomonis iuxta veterem duntaxat editionem assumpsit, pro qua in nostra, quæ de Hebraicæ veritatis fonte descendit, scriptum est: Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator? Quod est aperte dicere, si tanta est vitæ mortalis fragilitas, vt ne iusti quidem, qui in cælo coronandi sunt, hanc sine tribulatione propter innumeram vitiatæ naturæ labem transeant, quanto magis hi, qui cælestis sunt gratiæ extorres, certum suæ perpetuæ damnationis exitum expectant?

C A P Y T V.

Testis passionis Christi, quomodo Petrus.

Seniores ergo qui in vobis sunt, obsecro consenior & restis Christi passionum. Ideo videlicet testis, quod præsens illo patienter affuit, & cuncta, vt gerebantur, aspexit. Vel certe, quia & ipse propter nomen Christi carcerem, vincula, ac verbera passus est, vt in Apostolorum actibus legimus.

Qui & eius, quæ in futuro reuelata est gloria communicator. Tunc nimirum, cum in monte sancto gloriam vultus eius cælestem cum Iacobo & Ioanne conspexit, siue cum resurrectionis & ascensionis eius potentiam, cum cæteris, qui affuere discipulis vidit.

Pascendus grex.

Pascite, qui in vobis est gregem Dei. Sicut Dominus beato Petro totius gregis eius, hoc est, Ecclesiæ curam habere iussit, ita ipse Petrus sequentibus Ecclesiæ pastoribus iure mandat, vt eum quisque, qui secum est, gregem Dei sollicita gubernatione tutetur.

Pascendi forma.

Prouidentes non coacte, sed spontaneo secundum Deum. Coacte pascit gregem Dei, & prouidet illa, qui propter rerum temporalium penuriam non habens, vnde viuat, idcirco prædicat Euangelium, vt de Euangelio viuere possit. Spontaneè verò & secundum Deum, qui nullius terrenæ rei, sed tantum supernæ mercedis intuitu verbum Dei prædicat. Quod vtrunq; distinguens ab inuicem Apostolus Paulus, si enim volens inquit hoc ago, mercedem habeo. Si autem inuitus, dispensatio mihi creditæ est. Dispensatio quippe ei credita dicitur, qui rei externæ curam ad tempus habere præcipitur. Verbi gratia, qui triticum Domini sui conferuis in tempore dispertiri iubetur, huic assimilatur, qui non spontaneè, sed inuitus euangelizat.

Quæstus turpis.

Neq; turpis lucræ gratia, sed voluntarie. Turpis lucræ gratia prouidet gregi Dei, qui propter questum & terrena comoda prædicat, cum religionis opera cuncta spontaneè fieri debeant. Iuxta illud exemplum constructionis tabernaculi, quod præsentem Ecclesiæ constructionem prærendit, vbi & omnis multitudo filiorum Israel obtulit mentem promptissima atque deuota primitias Domino ad faciendum opus tabernaculi, sponte propria cuncta tribuens, & ipsi artifices sponte sua obtulerunt se ad faciendum opus.

Forma gregi sui.

Neq; vt dominantes in clericis, sed forma facti gregi ex animo. Vt videlicet humilitatem, quam subditos & ad vos, & ad inuicem habere desideratis, ipsi prius & actu monstratis, & in animo seruetis ex integro, iuxta illud dominicum: Scitis quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis, & principes eorum potestatem habent ipsorum. Non autem ita erit in vobis, sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister. Et qui-

cunq; voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. Quod Paulus imperium diligenter obseruans ait: Non enim nosmetipsos predicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum, nos autem seruos vestros per Iesum.

Adolescentium, iuliorum, officium.

Similiter adolescentem subditi estote senioribus. Postquam seniores quomodo prælesent, docuit, oportebat vt etiam iuniores ad obediendum paternæ eorum prouisioni instrueret. Non autem opus erat eis plura loqui, sed tantum subiectionis dare præceptum. Quia nimirum senioribus præceperat, vt forma facti essent subditis, & sufficiebat iuniores ad maiorum bene agentium exempla respicere, & hæc deuote imitari. Sed ne hæc audientes prælati putarent solummodo subditis suis, & non etiam sibi debitæ humilitatis iura esse seruanda, continuo generaliter admonendo subiicit:

Humilitas docet ebi.

Omnes autem inuicem humilitatem in sinuate. Omnes etenim dicit, & seniores & adolescentes, qui iubentur humilitatis in sinuare virtutem, & hi videlicet regendo, & illi obsequendo humiliter. Quod apud ipsum Petrum, & in ipso factum legimus, cum intrate eo Cæsarem, Cornelius occurrens pedibus se eius humiliter strauit, & ille humiliter leuauit eum, dicens: Surge, & ego homo sum, sicut & tu. Et quidem Cornelius necdum renatus in Christo, necdum Ecclesiæ erat membrum incorporatus. Omnes ergo humilitatem habere ad alterutrum, vel exemplo docet, vel etiam verbo insinuat: quia nimirum omnibus superbiæ vitium, quod Angelos de cælo deiecit, nouerat esse cauendum, omnes adiuncta Salomonis sententia terret salubriter ac refouet, dicens:

Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et quæ it eadem gratia, quam confert humilibus Deus, consequenter exponit, cum admonendo subiungit:

Humiliamini igitur, sub potenti manu Dei, vt nos exaltet in tempore visitationis. Hanc ergo gratiam humilibus tribuit, vt quo magis humiliati fuerint propter ipsum, tempore certaminis: eo gloriosius exaltentur ab ipso, tempore retributionis. Potest autem humiliatio hoc in loco multarie accipi, hoc est, & ea, quæ accipiens quisque viam virtutum pro ablundis, quæ commiserat peccatis, salubriter atteritur, & illa, quæ spontanea mentis deuotione à perfectioribus Deo, vel proximis in pace exhibetur rerum circumstantium, necnon & ea, quæ incurtantibus persecutionum turbinibus inuictus per patientiæ virtutem animatus armatur. Omni autem generi Deo deuotæ humilitatis merces succedit illa, vt qui se tempore peregrinationis suæ humiliant, tempore visitationis eius exaltentur.

Sobrii estote, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circumit, querens quem deuoret. In huius expositione sententiæ, non noltra, verum beati Cypriani dicta ponamus. Circumit inquit ille nos singulos, & tanquam hostis clausos obsidens muros explorat, & tentat an sit pars aliqua membrorum minus stabilis, & minus fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert oculis formas illicet, & faciles voluptates, vt visu destruat castitatem. Aurem per canora musica tentat, vt vi soni dulcioris auditum soluat, & molliat Christianum vigorem. Linguam conuicio prouocat, manum iniurijs lacestantibus ad petulantiam cadu instigat. Vt fraudatorem faciat, lura opponit iniusta. Vt animam pecunia capiat, ingerit perniciofa compendia. Honores terrenos promittit, vt cælos adimat. Obtendit falsa, vt vera subtrahat. Et cum latenter non potest fallere, aperte minatur, terrorem turbida persecutionis intendens, ad debellandos seruos Dei inquietus semper, & semper infestus. In pace subdolos, in persecutione violentos. Quamobrem contra omnes diaboli, vel fallaces insidias, vel apertas minas stare debet, instructus animus & armatus: tam paratus semper ad repugnandum, quam est ad impugnandum semper paratus inimicus.

Cyprianus.

Cui resistite fortes in fide, scientes eandem passionem ei, qua in mundo est vestra fraternitati fieri. Tanto inquit fortiores estote in fide, tanto maiorem habetote fiduciam ad superandas diaboli versutias, quanto constat, quia non vos, soli tentamini, sed ipsa passio, quæ vos fatigat, ei quoque, quæ per totum mundum est Ecclesiæ Christi, vestræ inde licet fraternitati communis est. Et quod à constitutione mundi

mundi semper passi sunt iusti, pudeat vos solos præ omnibus sustinere non posse.

Per Sylvannum vobis fidelem fratrem, vt arbitror, breuiter scripsit, obsecrans & contestans hanc esse veram gratiam Dei. Quod ait obsecrans, potest ad superiora referri, quia videlicet breuiter scripserit, non imperans, sed obsecrans eos fortes in fide persistere. Potest & ad sequentia recte copulari, vt intelligatur non solum contestari hanc esse veram eorum gratiam, quam scribendo prædicat, quia nimirum non est in alio aliquo sal°, in quo oporteat nos saluos fieri, sed etiam obsecrare eos, vt hanc esse veram suam gratiam faciant, qua imbuti sunt in Christo. Gratia enim Christi eorum fit gratia, qui hanc mundo corde suscipiunt. Nam qui gratiam Dei spernit, non ipsam gratiam inuinit, sed hanc suam non esse, id est, sibi facit non prodesse.

Salutate vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta, & Marcus filius eius. Babylonem typice Romam dicit, videlicet propter confusionem multiplicis idololatriæ. In cuius medio sancta Ecclesia iam rudis & parua fulgebat, iuxta exemplum plebis Israeliticæ, quæ quondam parua numero & captiua super flumina Babylonis sedens, absentiam sanctæ terræ desebat, nec anticum Domini in terra aliena cantare valebat. Et bene beatus Petrus, dum suos auditores ad tolerantiam hortatur aduersitatum præsentium, dicit & Ecclesiam, quæ secum est, in Babylone constitutam, id est, in confusione tribulationum. Et tamen coelectam eam esse confirmat, vt ostendat sanctam Dei ciuitatem in hac vita à permixtione & pressura ciuitatis diaboli, quam Babylonia signat, immunem esse non posse. Marcus autem filium suum Euangelistam dicit, qui eius in baptismo dicitur filius effectus. Vnde patet, quod prius quàm Marcum Alexandriam de Roma ad euangelizandum mitteret, Epistolam hanc scripsit. Tempore autem Claudij Principis & Petrus & Marcus Romam venerunt, & ipse Marcus descripto Romæ Euangelio suo, Alexandriam missus est. Vnde colligitur, quia Epistolam hanc Petrus dum queritur, vbi vel quando scripserit, locus erat Roma, tempus Claudij Cesaris.

Salutate inuicem in osculo sancto. Osculo sancto, osculo vero, osculo pacifico, osculo columbino, non subdolo, non polluto, quali vsus est Ioab ad occidendum Amasiam, quali Iudas ad tradendum saluatorem, quali vruntur hi, qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem sunt in cordibus eorum. Illi ergo osculo sancto salutant inuicem, qui non diligunt verbo neque lingua, sed opere & veritate.

Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. A gratia cepit Epistolam, in gratia consummauit, mediam gratia repperit, vt errorem Pelagianum omni locutionis suæ parte damnaret. Ecclesiam verò Christi non nisi per gratiam eius saluari posse doceret. Et consulte cum diceret, Gratia vobis, addidit, omnibus, qui estis in Christo Iesu, vt ea, quæ paucis Ecclesijs, id est, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ & Bithyniæ scripsit, cunctis per orbem Christi Ecclesijs se scribere designet. Sicut & Ioannes in Apocalypsi, cum septem Asiæ Ecclesias singulatim, prout competeat, admoneret, adiunxit per singula, ita concludens, Qui habet aures audiendi, audiatur, quid Spiritus dicat Ecclesijs. Aperte insinuans, quia cuncta, quæ vnicuique Ecclesiæ scripsit, omnibus qui auditum salutem haberent, & vniuersis fidelium scriberet Ecclesijs.

Expositio in secundam Epistolam eiusdem.

CAPVT I.

Simon Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, ijs, qui coequalem nobis sortiti sunt fidem. Scriptum est in sequentibus huius Epistolæ, Ecce hanc vobis, charissimi, secundam scribo Epistolam. Vnde constat, quia hanc eisdem, quibus & priorem Epistolam miserat, electis profelytis, dif-

ferentis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ, scripsit Epistolam. Quos coequales sibi cognoscit, non quia circumcisionem ex lege acceperant, quam ipse, vt natura Iudæus habebat, sed quia eandem, quam ipse illustrato Christi gratia acceperat, sortiti sunt fidem. Non enim circumfio legalis, sed sola est fides Euangelica, quæ gentium populos antiquæ Dei plebi consociet. Verum quia fides eadem sine operibus saluare non potest, recte subditur.

In iustitia Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi. Illis ergo scribit Epistolam, illos salutat Apostolus Petrus, qui coequalem sibi sortiti sunt fidem, & hanc per opera iustitiæ exercent. Eius videlicet iustitiæ, quam non humana prudentia reperit, nec legalis institutio docet, sed per Euangelium loquens Dominus, & Saluator noster ostedit, cum ait: Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum colorum. Et iterum: Audistis quia dictum est antiquis, non occides. Ego autem dico vobis, & cætera.

Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri. In prima Epistola scripsit, Gratia vobis & pax multiplicetur. In hac autem, gratia vobis & pax adimpleatur: quia nimirum illam incipientibus, hanc perfectioribus scripsit Epistolam. Multiplicatur enim pax & gratia bene proficientibus in hac vita per fidem, adimplebitur autem peruenientibus in alia vita per speciem. Vnde bene cum diceret, gratia vobis & pax adimpleatur, addidit, In cognitione Domini nostri Iesu Christi. Quia hac est vita æterna (inquit) vt cognoscant te vnum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Et iterum: Si vos filius liberaueritis, vere liberi eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

Quomodo omnia nobis diuine virtutis suæ, quæ ad vitam & pietatem donata sunt. Pendet hæc sententia à superioribus, Est enim sensus, gratia vobis & pax adimpleatur in eo, vt Dominum nostrum Iesum Christum perfecte cognoscatis. Et hoc quoque per eum cognoscatis, quomodo omnia nobis diuinæ virtutis suæ donata sunt per eius gratiam, quæ ad vitam obtinendam, & pietatem seruandam sufficiunt. Vnde ait: Quia omnia, quecumque audiui à patre meo, nota feci vobis. Et alibi: Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis. Quod si legatur, vt quidam codices habent, Quæ ad vitam & pietatē donata est, hic erit sensus, vt cognoscatis, quomodo Dominus noster omnia nobis diuinæ virtutis suæ dona iuxta modum capacitatis nostræ præstitit, quæ videlicet virtus ad vitam nobis & pietatem consequendam donata est. Hic etenim modus locutionis scripturæ est vstitatissimus, & appellatur à Grammaticis eclipsis, id est, defectus necessariæ dictionis, quale est in Psalmo. Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque à desertis montibus. Subauditur enim, patet via fugiendi, quoniam Deus vbi que iudex est.

Per cognitionem eius, quia vocauit nos propria gloria & virtute. Et hoc à superioribus pendet, quia per cognitionem Domini & Saluatoris nostri omnia diuinitatis eius mysteria, quibus saluaremur, agnouimus. Qui nos propria gloria & virtute vocauit, quia non Angelum ad saluationem nostram, non Archangelum misit, non in nobis aliquid meriti boni, pro qua saluaremur, inuenit, quin potius infirmos & inglorios cernens, sua nos virtute recuperavit & gloria. Hinc etenim dicit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.

Per quam maxima & preciosa nobis promissa donauit. Per quam, per cognitionem eius dicit, quia quanto quis perfectius Deum cognoscit, tanto altius promissorum eius magnitudinem sentit.

Vt per hæc efficiamini diuina consortes nature. Mutat repetitive personam, & qui prius de se sumpsit, Preciosa nobis promissa donauit, conuertit exemplo ad eos, quibus loquebatur, Vt per hæc, inquit, efficiamini diuina consortes nature. Quod non fortuito, sed prouidenter agit. Ideo (inquit) Dominus nobis, qui natura Iudæi, qui sub lege sumus nati, qui magisterio ipsius & corporaliter imbuti, omnia diuinæ virtutis suæ secreta referauit, ideo nobis suis

videlicet discipulis, maxima & preciosa Spiritus sui promissa donavit, vt per hæc etiam vos, qui ex gentibus estis, qui eum corporaliter videre nequiuistis, diuinæ suæ naturæ donaret esse participes, nobis scilicet, vos quæ ab ipso audiuius docentibus, vos per eius mysteria consecrantibus. Vnde rectissime, quod supra ait, *Gratia vobis & pax adimpleatur in agnitione Domini nostri Iesu Christi*, quomodo omnia nobis diuinæ virtutis suæ, quæ ad vitam & pietatem donata sunt, potest ita dictum accipi, *Gratia vobis & pax in eo adimpleatur*, vt sic cognoscatis Dominum nostrum Iesum Christum, etiam vos, sicut nobis per illum omnia diuinæ virtutis suæ promissa vel munera, quæ ad vitam & pietatem ducunt, donata sunt. Vt sicut nos promissa ab illo dona, vel accepimus, vel accepturos nos esse sine ulla dubietate confidimus, ita etiam vos credentes de donis eius non existatis debij.

Fugientes eius, quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem. Bene dicit, concupiscentiam mundi habere corruptionem, ideoque fugiendam esse iuxta eum, qui dixit: *Quasi à facie colubri fuge peccata*, quia est & incorruptibilis concupiscentia, de qua canitur: *Concupiuit & defecit anima mea in atria Domini*. De qua etiam in libro Sapientiæ per figuram locutionis, quæ Græce *adipaz*, Latine gradatio vocatur, pulcherrime refertur. *Inicium* (inquit) *sapientia verissima est disciplina concupiscentiæ*. Cura ergò disciplina dilectio est, & dilectio custodia legum illius est. Custoditio autem legum consummatio incorruptionis est. Incorruptio autem facit esse proximum Deo. Concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.

Vos autem curam omnem inferentes, ministrare in fide vestra virtutem. Virtutem hoc loco non pro fortitudine ac miraculis, sed pro conuersatione bona posuit. Quæ fidei recte iungenda est, ne sine operibus otiosa sit & mortua. In quo recte omnem curam subinferri præcepit, quia qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera destruentis.

In virtute autem scientia. Iuxta illud Esaie: *Discite bene facere, quærite iudicium.*

In scientia autem abstinentiam. Vt cum bona facere didicerint, mox à malis abstineant, ne in vacuum scientia cælestium cedat, si se ab illecebris terrestribus quis continere neglexerit.

In abstinentia autem patientiam. Abstinentiam necesse est semper, vt patientia comiteretur. Vt quicumque à voluntatibus mundi se continere didicit, eius quoque aduersa quæque firmè sustineat, à dextris videlicet & à sinistris per arma iustitiæ munitus.

In patientia autem pietatem. Vt erga eos, quos patienter tolerat, & pius exultat, iuxta illud Apostoli Pauli: *Charitas patiens est, benigna est.*

In pietate autem amorem fraternitatis. Vt non alterius rei intuitu pieratis opera suis quisq; aduersarijs impendat, nisi fraternæ tantum dilectionis. Hoc videlicet tota in tentatione procurans, vt quos docendo solum vel redarguendo nequit, ad affectum pietatis orando vel bene faciendo conuertat.

In amore autem fraternitatis, charitatem. Charitatem hoc loco appellat specialiter eam, qua conditorem diligimus. Quæ proficientibus virtutum gradibus, meritò amoris fraternitatis adiungitur, quia nec Deus sine proximo, nec sine Deo proximus perfecte valet amari. Et quidem Dei amor excellentior est amore proximorum: quia illos sicut nos, Deum verò ex toto corde, tota anima, tota virtute diligere iubemur: sed tamen consuetudine amoris fraterni oportet nos ad amorem conditoris ascendere. *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere?*

Hæc enim, si vobiscum abint & superent, non vacuos nec sine fructu vos constituunt, & cetera. Si superent, dixit, si aduersum bella vitiorum posteriori virtute præualuerint.

Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est & manu tentans, & cetera. Oculus scientiam, manus operationem designat. Cæcus est autem & manu tentans, qui scientiam rectæ operationis non habens, quicquid tibi rectum videtur, ope-

ratur, & lumen veritatis ignorans, quasi manum ad opus, quod non videt, extendit, gressus in iter quod non præuidet, atollit, ideoque repente miser in ruinam perditionis, quam præscire nequibat, incidit. Talis autem est omnis, cui non præsto sunt hæc, quæ Petrus loquitur, qui per incrementa virtutum spiritualium ad consortium diuinitatis peruenire conueniat. At contra Salomon sapientem monens auditorem: *Et palpebra (inquit) tua præcedat gressus tuos*. Quod est patenter suggerere, vt in cunctis actibus nostris, qui nos finis sequatur, sedula intentione præuidere curemus, quid secundum Dei voluntatem, quid aliter agatur folerter exploremus.

Quapropter fratres magis satagite, vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Multi sunt vocati, pauci verò electi. Certa est vocatio cūctorum, qui ad fidem veniunt. Qui verò fidei sacramentis, quæ per ceperunt bona quoque opera, perseueranter adiungunt, isti suam vocationem & electionem certam inuentibus faciunt. Sicut econtra, qui post vocationem ad crimina reuertitur, cum in his ex hac vita migrauerint, certum iam omnibus, quia reprobi sunt, reddunt.

Hæc enim facientes, non peccabitis aliquando. De maioribus peccatis dicit, quæ quicumque egerit, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei, & à quibus omnis, qui supradictis virtutibus se manciparit, immunis Domino permanet. Alioquin sunt peccata minora, de quibus scriptum est: *Quia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.*

Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi. Huic loco conuenit illud Ezechielis prophetae, vbi de edificio in monte constituto loquens ait: *Et in octo gradibus ascensus eius*. Et hic enim beatus Petrus octo virtutum gradus enumerat, quibus fugientes mundialis concupiscentiæ corruptionem ad habitationem regni cælestis ascendere debeant, fidem scilicet, virtutem, scientiam, abstinentiam, patientiam, pietatem, amorem fraternitatis, & charitatem. De quibus nimirum gradibus Psalmus dicit: *Ascensus in corde eius disposuit*. Et cetera vsque dum ait: *Ambulabunt de virtute in virtutem, videbitur Deus eorum in Sion.*

Propter quod incipiam vos semper commonere de his, & quidem scientes confirmatos in presenti veritate. Quare vult illos temper commonere de bonis operibus, quos habere scientiam dicit, & de presentia veritatis esse confirmatos? Nisi forte ob hoc, vt scientiam, quam norunt operibus, exerceant, & veritatem, cuius presentia confirmati sunt, fixa mente custodiant, ne quando per magistrōs erroris excidant à simplicitate & castitate fidei. De quibus videlicet magistrōs in processu Epistolæ pura loquitur. *Concinit autem huic sententia beati Ioannis, qua dicit: Non scripturus vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam*. Ideo autem scientibus veritatem scribunt, & commonent eos Apostoli, vt quod sciunt, obseruent. Vnde & Ioannes loquens post pauca subiungit: *Vos quod audistis ab initio in vobis permansit.*

Iustum autem arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commotione. Tabernaculo solemus in itinere vel in bello vtī, & ideo se recte fideles, quamdiu sunt in corpore, & peregrinantur à Domino, in tabernaculis esse testantur, in quibus iter huius vitæ peragant, & contra aduersarios veritatis certamen agant.

Certus quod velox est depositio tabernaculi mei. Pulcherrime beatus Petrus obitum suum non mortem, sed depositionem tabernaculi sui dicit, quia nimirum sic est perfectis Dei famulis carnis retinacula exuere, sicut viatoribus cōfecto itinere domum propriam pro habitatione tabernaculi adire, sicut positus in expeditione fugato holste, vel prostrato ad patriam redire. Solam namque sibi domum propriam, solum municipatum, solam patriam norunt in cælis. De qua & Apostolus Paulus: *Sciimus, inquit, sitrestris domus nostra huius habitationis dissoluitur, quod ad ipsationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis.*

Non enim indoctus fabulas secuti notam fecimus vobis Domini nostri

Concupiscentia fugienda.

Virtus.

Abstinentia bona.

Charitas Dei.

Cæcus & manu tentans.

Vocatio certa.

Peccata vitabilia.

Commonitio de opere.

Tabernaculum.

Obitum.

magis Iesu Christi virtutem & prescientiam, sed speculatores fuerunt illius magnitudinis.] Hic paganos simul & hæreticos tangit, quorum primi, quicquid eos delibebat, Deos appellare non timuerunt: secundi acceptis Dei veri mysterijs de cætero nõ diuinis scripturis attendere, sed ad suum potius sensum erroneum has male interpretando transferre studuerunt.

Et hanc vocem nos audiuimus de cælo allatam, & cætera.] Quidam hanc Epistolam negant à beato Petro Apostolo esse conscriptam. Qui si hunc versiculum solertius attendent, & hoc quod sequitur: *Cum efferimus cum illo in monte sancto*, nequaquam de Epistolæ huius auctore dubitent. Constat enim iuxta fidem Euangeliorum, quia prefatam vocem sursum Domino in monte clarificato idem Petrus cum Iacobo & Ioanne coapostolis suis audiuit.

Et habemus firmiter propheticum sermonem.] Illum videlicet, quo ex persona mediatoris, Dei & hominum dicitur: *Dominus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui te*. Si enim quispiam (inquit) nostro testimonio discredendum putauerit, quod in secreto gloriam redemptoris nostri contempserimus, quod vocem patris ad eum factam audierimus, certe sermone prophetico nemo contradicere, nullus de hoc ambigere audebit, quem diuinis scripturis iam olim insertum omnes verum esse testantur.

Cui bene facitis attendentes, quasi lucerna lucenti in caliginoso loco, & cætera.] Ordo sensus est: Cui attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, bene facitis. In huius etenim seculi nocte tenebrosi tentationibus plena, ubi difficile quisquam inuenitur, qui non offendant, quid essemus, si lucernam Prophetici sermonis nõ haberemus? Sed nunquid lucerna semper erit necessæria? Non utique. *Donec* (inquit) *dies luceat. Mane enim astabo & contemplantur*. Ad lucernam interim nocturnam pertinet, quod filij Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus. Et in comparatione quidem impiorum, dies sumus, Paulo dicente: *Fuistis aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino*. Sed si comparemur illi vitæ, in qua futuri sumus, adhuc nox sumus, & lucerna indigemus.

Et lucifer oriatur in cordibus vestris.] Quis est lucifer iste? Si Dominum dicas, parum est. Lucifer ipse clarus noster intellectus est. Ipse enim oritur in cordibus nostris, ipse illustrabitur, ipse manifestabitur. Dilectio erit, qualem nunc optamus, & quoniam non est suspiramus, & qualis erit, singuli in singulis videbimus, quomodo nunc facies nostras altereruntur videmus.

Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non sit.] Pendet hic versiculus ex eo, quod superius ait: *Cui bene facitis attendentes*. Qui enim Prophetarum verba attendentes bene utique faciunt, ut per hæc lucem habere possint scientiæ, hoc primum intelligere debent: quia nullus Prophetarum sanctorum propria sua interpretatione populis dogmata vitæ prædicabit, sed quæ à Domino didicerant, hæc suis auditoribus agenda commendabant: quæque in secreto cælestia arcana perceperat, hæc simpliciter vel loquendo, vel scribendo Dei plebi tradebant: & non sicut gentium diuini, qui quæ ipsi de corde suo fixerant, hæc turbis deceptorum, quasi diuini oraculi cõsulta proferebant. Sicut ergo Prophetæ non sua propria, sed Dei verba scribebant, ita & lector eorum non sua propria interpretatione potest uti, ne à sensu veritatis exorbitet, sed hoc omnimodis debet attendere, quomodo sua verba voluerit intelligi ipse, qui scripsit.

Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Sicut enim in potestate prophetantium non eras semper habere Spiritum sanctum.] Semper futura posse prædicere, sed ipse Spiritus eorum corda, quando voluit, impleuit, ita etiam potestatis eorum non erat, ut quæcunque vellet, docerent, sed quæ Spiritu illustrati didicerant, ea sola dicebant. Hæc ideo dicimus, ne quis ad libitum suum scripturas exponere audeat. Ridicule quidam hæc beati Pe-

tri verba interpretatus est, dicens: quòd sicut fistula flatum oris humani ut resonet, accipit: nec sonum tamen ipsa quem ministrat, quia insensibilis naturæ est, intelligere valet: ita Prophetæ Dei Spiritu inspirati, ea quæ idem Spiritus vellet, ore proferrent, nec tamen ea, quæ dicerent, ipsi mente tenerent: iuxta illud Maronis, *Quæ sine mente sonum*. Quod impudentissimi erroris esse palam claret. Quomodo enim audientibus tam sana viuendi consilia darent, si insanis similes ipsi, quæ loquerentur, nescirent? Quare videntes appellantur Prophetæ? Quia ratione scriptum est, *Verbum quod vidit Esaias*, aut aliquis Prophetæ: nisi quia in occulto visionum cælestium lucidissimo mentis intuitu cognoscebant arcana, quæ foras suis auditoribus palam verbis qualibuscunque efferrent?

CAPVT II.

Fuerunt verò & pseudoprophete in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui inducent sectas perditionis.] Quæ secta Latine, Græce dicitur hæretis, cum quis multa obstinatione errorem, quem semel cœpit, semper sectari nullatenus cessat. Quod hæreticorum proprium esse quis nesciat?

Et eum, qui emit eos, Dominum negant, superducentes sibi celere perditionem.] De hoc emptore & Paulus ait, *Empti enim estis precio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro*. Merito autem sibi celere perditionem superducunt, qui redemptorem suum negantes, hunc recte confitendo glorificare, & bene faciendo suo in corpore ferre detrectant. Quod omnes faciunt hæretici. Nam & Arius, qui redemptorem nostrum in diuinitate patre minorem dicit: & Photinus qui dicit, *Christus homo est, Deus non est*: & Manichæus qui dicit, *Christus Deus tantum est, homo verus non est*: & Hebion qui dicit, *Christus ante Mariam non erat, ex ipsa originem sumpsit*: & Apollionaris qui dicit, *Christus tantum Deus & caro est, animam rationalem nunquam suscepit*: & Pelagius qui dicit, *Christus redemptor paruulorum in baptismo non est, quia sine iniquitatibus conceptus, & sine delictis à matre sua genitus, nullum prorsus habent peccatum, quod sibi debeat dimitti, ideo Christus non est Saluator omnium electorum*. Et ceteri cum his hæretici Dominum profecto, qui emit eos precio sanguinis sui, negant, quia illum non qualem veritas ostendit, sed qualem ipsi sibi fingunt, prædicant. Et propterea à redemptore alieni facti, nihil certius, quam foueam perditionis expectant.

Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur, & in auaritia stent, &c.] Via veritatis per hæreticos non solum in eis, quos suæ hæresi eductos allociant, sed in eis quoque, quos per impurissima sua facta & sacrificia, vel mysteria execranda quæ faciunt, in odium Christiani nominis concitant, existimantibus imperitis omnes Christianos huiusmodi flagitijs esse mancipatos. Qualibus dicit Scriptura: *Per vos nomen meum blasphematur in gentibus*.

Quibus iudicium iam olim non cessat.] Cum iam olim, præteritum tempus significet, non cessat autem verbum præsentis temporis sit: non aliud intelligendum videtur, nisi quia iam olim cœpit iudicium perditionis impiorum: quod eos præsentialiter semper ex cruciat, nullo vnquam fine cessabit.

Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit.] Multi enim hic versiculi vno sine clauduntur, *Nonuit Dominus pius de tentatione exere. Si enim, inquit, Deus angelis peccantibus non pepercit, sed eos inferni traditos poenis ad maiores in die iudicij seruat cruciatus: si originalem mundum propter scelera diluuii perdēs, Noe iustum seruauit: si Sodomorum flagitia puniens, Loth iustitiæ cultorem ab iniustis eruit: constat pro certo, quia nouit Dominus pius de tentatione eripere: iniquos verò in diem iudicij cruciandis referuare*. Et notandum in eo, quod ait, *Deum angelis peccantibus non pepercisse*, quia ipsi mali angeli non à Deo conditi mali, sed peccando facti sunt mali.

Sefta.
Hæreticorum proprium.

Hæretici.

Viam veritatis blasphemantes.

Iam olim.

Angeli qui & vnus mali.

Sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium referuari.] Hunc versiculum alia translatio sic habet, *Sed carceribus caliginis inferi retrudens, tradidit in iudicio puniendos referuari.* Ostendit ergo adhuc Angelis apostolatus vltimi iudicij pœnam deberi, de qua Dominus dicit: *ite in ignem aeternum qui paratus est diabolo, & angelis eius, quamuis iam pœnaliter hunc infernum, hoc est, inferiorem caliginosum aërem, tanquam carcerem acceperint.* Quantum enim ad sublimitatem cœli, iam huius aeris spaciūm dici infernum potest, sicut & quantum ad eiusdem aeris altitudinem, terra quæ inferius iacet, infernus intelligi potest & profundus. Rudentes autem inferni appellat ipsam superbiam iactantiam, qua Angeli eius Spiritus contra conditorem intumuit. Rudentes quippe dicuntur funes, quibus nauæ vela suspendunt, vt flante aura portus tranquillitatem relinquat, seseque ambiguis semper ponti fluctibus credant. Quibus conuenienter rudentibus immundorum spirituum conamina comparantur, qui mox, vt flatu superbiam impulsus, se aduersus conditorem erexerunt, ipsi elationis suæ conatibus in abyssi profunda sunt rapti. Quidam codices habent, *Sed rugientibus inferni detractos in tartarum tradidit.* Quod vocem vel supernæ elationis, vel eiulatus in pœnis significat. Rugiunt namque fere, cum vel famem, vel quid aliud patiuntur, propter nimietatem elationis ferre non valentes, si quid eis aduersitatis occurrerit.

Et originali mundo non pepercit.] Idem ipse mundus est, in quo nunc humanum genus habitat, quem inhabitauerunt hi, qui ante diluuium fuerunt. Sed tamen recte originalis mundus ille, quasi alius dicitur: quia sicut in consequentibus huius Epistolæ scriptum continetur, ille tunc mundus aqua inundatus perijt, & cœlis videlicet, qui erant prius, id est, cœlestis aeris huius turbulenti spacijs aquarum accrescentium altitudine consumptis, & terra in alteram faciem excedentibus aquis immutata. Nam & si montes aliqui atque conualles ab initio facti creduntur, non tamen tanti, quanti nunc in orbe cernuntur vniverso. Quod negari forte potuisset, si non etiam nunc omnibus annis terrarum faciem cerneremus, aquarum subuersione mutata. Quod tanto magis tunc factum creditur, quanto maior ac diuturnior aquarum impetus errans obsidens aliebat.

Sed octauum Noe iustitiæ pœconem custodiuit, diluuium mundo impiorum inducens.] Constat omnibus, quia Noe decima ab Adam generatione natus est, sed octauum eum nominat, quia octo homines diluuium euaserunt, è quibus ille vnus erat. Idcirco autem octauum numeri facit mentionem, vt occulte insinuet, quia tempus diluuij discrimen significet examinis vltimi, quando damnatis omnibus reprobus, omnes iusti gloriam vitæ perpetuis accipient. Sex etenim sunt præsentis sæculi ætates, septima etiam nunc agitur ætas, in illa vita, vbi animæ sanctorum sabbato felici, id est, requie perfruuntur æterna, octaua est ventura tempore resurrectionis omnium & vniversalis iudicij. Iustitiæ autem pœconem Noe cognominat, quia iustitiæ opera faciens cunctis intuentibus, qualiter coram Domino viuendum esset, ostendit. Neque enim verbo quempiam docere reperitur, quippe, cuius nec vnus sermo reperitur ad Deum prolatus vel hominem, sed quod maximæ virtutis est, in tota arcæ fabrica, in aduentu diluuij, insequentis aui primordijs, ore quidem silente, sed cordis deuotione promptissimam iustis obtemperare cœlestibus.

Et ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerem redigens euerfione damnauit.] Quia ciuitates impiorum in cinerem redactas asserit, dupliciter intelligi debet. Quia & primo per incendium eas, cum adiacentibus terris in cinerem redegit, & cum loca incendiij postmodum mortui maris vndis contexerit, feruare adhuc voluit circumpositam regionem præfixæ speciem pœnæ. Nascuntur enim poma pulcherrima, quæ & edendi cupiditatem spectantibus generent. Si carpas fathiscunt, ac resoluuntur in cinerem, tumumque excitant, quasi adhuc ardeant. Vnde in libro Sapientiæ dicitur: *Hac iustum à pereuntibus impijs liberavit su-*

gentem descendente igne in Pentapolim. Cuius in testimonium nequitia fumigabunda constat infesta terra, & in certo tempore fructus habentes arbores. Sabauditur, Et ipsæ fumigabundæ constant desertæ. Et hoc est, quod hic quoque subiungitur:

Exemplum eorum, qui impie acturi sunt post.] Nam & ignis, qui Sodomitas semel punijt, ostendit patenter, quid impij sint sine fine passuri. Et quod terra eorum fumigabunda constat, & quod fructus eius pulcherrimi cinerem habent intus & foetorem, aperte omnibus seculis innuit, quia delectatio carnalis, & si stultorum mētibus ad præsens arideat, nihil tamen in visibilibus, nisi incendium sibi referuat, nisi vt fumus tormentorum eius in secula seculorum ascendat.

Et iustum Loth oppressum à nefandorum iniuria ac luxuriosa conuersatione eripuit. Aspectu enim & auditu iustus erat, habitans in ciuitate iniqua.] Cruciabant quidem sanctum virum iniquorum facta pariter & verba, quæ quotidie cernens nullatenus corrigere valebat, sed tamen ipse tam circumspicte se gerebat, vt nec visis eorum flagitijs, nec auditis in aliquo castæ suæ mentis fuscaret intuitum, sed in decessa intentione cæptis suæ iustitiæ insitebat actibus. Vel certe aspectu & auditu iustus erat, quia nihil in eo præsentis, nisi iustitiæ & opera cernebant & audiebant eloquia, nihil fama de illo per absentes, nisi quod ad iustitiam pertineret, vulgabat: ad exemplum beati Iob, qui ait, *Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi.* Et notandum, quod beatus Petrus in hoc loco dominici magisterij sequitur exemplum. Et ipse enim Dominus in Euangelio de die iudicij loquens, subitanem vel diluuij, vel ignis Sodomitici aduentum ad memoriam deducit, vbi iusti liberati, reprobi autem sint inopinatæ perditionis laqueo comprehensi. Sed & alio loco cum discipulorum animos à factu elationis compefcere curaret, angelici casus illis proponit exemplum, *Videbam, inquiens, satan quasi fulgur de cælo cadentem.*

Nouit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicij cruciandos seruare.] Iniquos dicit in diem iudicij cruciandos referuari, non quia etiam ante diem iudicij soliti corpore pœnas luan pro meritis, sed quia grauiora eos in iudicio tormenta expectent corpore recepto, qui nunc in anima sola cruciantur. Vnde & Dominus his, quæ verbum Euangelij recipere noluerunt, ciuitatibus exprobrans, ita conclusit: *Remissus erit terra Sodomorum in die iudicij, quam vobis.*

Magis autem eos, qui post carnem in concupiscentia immunditia ambulant.] Fornicatores dicit, qui pro reatu suæ corruptionis maiora in iudicio, quam generales iniqui tormenta patientur.

Dominationemq̄, contemunt, audaces, sibi placetes.] Superbos dicit & arrogantes, qui & ipsi grauiora generalibus sint supplicia luituri.

Sectas non metuant introducere, blasphemantes.] Hæreticos dicit, qui blasphemantes fidem vel vitam orthodoxorum, sectas sui nominis, id est, hæreses inducunt. Qui & ipsi cum prioribus audiant, quia fortioribus fortior instat cruciario.

Vbi Angeli fortitudine & virtute, cum sint maiores, non portant aduersum se execrabile iudicium.] Quod ait, *Vbi,* significat in eo, quod dominationem contemunt, quod audaces, quod sibi placentes sunt, quod hereses, id est, sectas faciunt, quod blasphemant. Hæc namque faciendo, Angeli dæmonia fieri, ac pœnas suæ superbiam soluere meruerunt. Neque enim spiritualis eorum natura patiebatur concupiscentiæ carnalis obscœnitate pollui. Nisi forte, cum ad hæc homines illiciunt, pro ea quoque illos, sicut & pro ceteris, quæ hominibus mala agenda persuadent, iudicandos esse significat.

Hi vero velut irrationabilia pecora naturaliter, in captionem & in perniciem in his, quæ ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt.] Sicut irrationabilibus animantibus naturale est, causa pabuli sæpius in captionem & perniciem ignoranter incidere: ita hæretici comparati iumentis insipientibus, ob-

Judicandi adhuc etiā angeli. Aerem incolumem diaboli.

Rudentes.

Originalis mundus.

Noe quomodo octauum.

Octaua ætas.

Sodomæ incineratio.

Poma Sodomæ.

Exemplum ignis aeterni.

Iniqui etiam ante diem iudicij peribunt.

Fornicatori.

Superbi.

Hæretici.

Dæmoni.

Pecora.

Inscientibus.

bus, ob

bus, ob appetitum suæ corruptionis explendum, incorruptam sanamq; Catholicæ Ecclesiæ doctrinam blasphemantes ac vitam, sempiternæ sibi perditionis laqueos impia temeritate neclunt. Quales extitisse hæreticos ipsi Apostolorum temporibus, Simonianos, Menárianos, Basilidianos, Nicolaitas, Hebionitas, Marcionitas, & Cerdonianos, pluresq; alios historia Ecclesiastica refert. De quibus recte cum dixisset, *Blasphemantes in corruptione sua peribunt*, adiunxit:

Percipientes mercedem iniustitiæ.] Mercedem namque iniustitiæ poenam dicit, quam opera iniustitiæ meretur. Maxime in eis, qui cum ipsi corruptioni carnis seruiant, nihilominus conuersationem eorum, qui caste viuunt, blasphemant, cum ipsi vesanis teneantur erroribus, eis qui sanum sapiunt, detrudere non cessant.

Voluptatem existimantes diei delicias coinquinationis & maculae.] Voluptas & in bono accipitur, & in malo. In bono quidem, sicut paradisus voluptatis dicitur, & sicut in Psalmo canitur, *Et torrente voluptatis tuae potabis eos*. In malo autem, vt Salomon ait: *Adolescentia enim & voluptas vana sunt*. Sed & in differenter accipitur, iuxta hoc, quod Sara dicebat. *Postquam senui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?* Voluptas ergò bona recte diei vocatur, qua sancti quique delectantur in Domino. Voluptas autem mala nociva est, cum reprobis ad perficienda opera tenebrarum peruersè delectatur. Bene ergò dicit de iniustis, quod voluptatem existimant, diei delicias coinquinationis & maculae, quia multi in tantum suo corde peruersi, & inuerecundi existunt, vt cum delicijs purissimis vacent, & excrecandissimis, has tamen ipsi optimas & quasi lucifluas iudicent. Quidam primum huius versiculi verbum præcedenti versui iungunt, ita legentes: *Percipientes mercedem iniustitiæ voluptatem*, Et exponunt iuxta illud Apostoli Pauli: *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelios afficiant corpora sua in semetipsis*. Et paulò post, *Impudicem operantes, mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes*. Et sicut nõ probauerunt Deum habere in notitiã, tradidit eos Deus in reprobam sensum, vt faciant, quæ non conueniunt. Sed nos distinctionem, quam in beati Patris Gregorij opusculis inuenimus, sequendam esse putauimus.

Pellicientes animas instabiles.] Pellices appellari solent meretrices sumpto vocabulo à pollutione, vel à pellis suæ fornicitate, qua incautos illicunt. Pellicunt ergò animas instabiles, qui eas male docendo erroneis variorum dogmatum sectis, quasi constuprant luxibus subdunt.

Secuti viam Balaam ex Esor, qui mercedem iniquitatis amant, corruptionem verò habuit sue vesaniae. Subingale mutum in hominis voce loquens prohibuit Prophetam insipientiam.] Plerunque hæretici tam stulta dogmata, tam execranda præterunt sacramenta, vt etiam hebetum sensus, & paganorum, & qui ratione diuinæ cognitionis omnimodis carent, illorum delectentur insaniam, illorum distorta & Deo contraria itinera sanius sapiendo redargunt. Et quod peius, quia frequentius est, nõnunquam multi catholici in tantum mercedem amant iniquitatis, vt etiam docti ab indoctis, à laicis clericis merito lacerentur. Qui iure comparantur Prophetæ, qui verbis asinæ contra naturam loquentis corripitur, nec tamen à proposito prauis itineris retardatur. Quibus etiam aptissime nomen congruit ciuitatis, de qua Balaam venisse perhibetur. Bofor namque carneus siue in tribulatione dicitur. Neque alia magis causa luxuriosis existit verbum veritatis amore pecuniæ, vel desideriorum temporalium adulterare, quam quod carnis se concupiscentiæ mancipauerunt, indigni nimirum Apostolica laude, qua vere fidelis glorificans ait: *Vos autem fratres non estis in carne, sed in Spiritu*. Vnde & in tribulatione sunt positi, nõ quidem ea, qua pro Domino ipsi patiuntur, sed in illa potius, qua animos infirmorum peruersi operum suorum exemplis, ne ad salutem exurgere vel respicere possint, opprimunt. Sed & nomen ipsius Balaam, qui vanus populus siue præcipitans eos interpretatur, talibus conuenit. Qui enim agnitam veritatis viam sponte ipsi deserunt, quod nisi vanus sunt populus? quid nisi in precipitium suos mit-

tunt auditores, quibus non salutaria, quæ corrigant, sed quæ illos delectent, erronea prædicant? De quibus bene subditur:

Hi sunt fontes sine aqua, & nebula turbidibus exagitata, quibus caligo tenebrarum reseruetur. Superbia enim vanitatis loquentes pellicunt in desiderijs carnis luxurie, eos qui paululum effugiunt, qui in errore conuersantur, libertatem illis promittentes, cum ipsi sint corruptionis. Hos verliculos sanctus Hieronymus in libro contra Iouinianum ponens ita explanat: Nonne tibi videtur pinxisse Apostolus nouam imperitiæ factionem? Aperiant enim quasi fontes scientiam, quia quem nõ habent doctrinarum promittunt imbrem, velut nubes prophetiæ, ad quas perueniat veritas Dei, & turbidibus exagitantur dæmonum atque vitiorum. Loquuntur grandia, & totus eorum sermo superbia est. Immundus est autem omnis, qui exaltat cor suum, vt qui paululum refugerint à peccatis, ad suum reuertantur errorem, & studeant luxuriæ ciborum carnisq; delicijs. Quis enim non libenter audiat, manducemus & bibamus, & in æternum regnabimus? Sapientes & prudentes, prauos vocant eos, qui dulces sunt in sermone.

Contigit enim eis illud veri prouerbij, canis reuersus ad vomitum suum, & sus lota in volutabro luti.] Verum hoc esse prouerbium dicit, quia de puerijs Salomonis testimonium assumit, quod ibi cum expositione positum est: *Sicut canis, inquit, qui reuertitur ad vomitum suum, ita stultus, qui iterat viam suam*. Et addidit de suo, *Et sus lota in volutabro luti*. Canis ergò cum vomit, profecto cibum: qui peccus deprimebat, proijcit. Sed cum ad vomitum reuertitur, vnde leuigatus fuerat, eo rursus oneratur. Et qui admissa plangunt, profecto nequitiam, de qua male satiati fuerant, & quæ mentis intima deprimebat, confitendo proijciunt. Quam dum post confessionem repetunt, refumunt. Sus verò in volutabro luti dum lauitur, sordidior redditur. Et qui admissum plangit, nec tamen deserit, poenæ grauiori se subijcit, quia & ipsam, quam fluendo impetrare potuit, veniam contemnit, & quasi in lutosâ aqua semetipsum voluit, quia dum stibibus suis vitæ munditiam subtrahit, ante Dei oculos sordidas ipsas etiam lachrymas facit.

CAPVT III.

Hanc ecce vobis charissimi, secundam scribo Epistolam, in quibus excito vestram in commotione sinceram mentem.] In quibus, in Epistolis dicit, siue in eis, ad quos Epistolas scribit.

Venient in nouissimis diebus in deceptione, illusores.] Illudentes, videlicet fidei & spei Christianorum, quod tempus sibi resurrectionis futurum frustra promittant.

Iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius?] Apostolus Paulus scribens ad Thessalonicenses, *Rogo, inquit, vos per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, vt non cito moueamini à vestro sensu, neque terre amini, neque per Spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini*. Reprehendit ergò beatus Petrus, & illusores nuncupat eos, qui aduentum Domini & promissa tardare asseuerant: coarctat Paulus eos, qui diem Domini instare autumant. Vnde constat omnibus, qui diligunt aduentum eius, mentem in hac opinione temperantius cohibendam, vt neque vicinum, neque citius aduenturum eundem diem Domini, neque rursus tardius aduentare suspicemur, sed hoc solum seduli procuremus, vt siue ocyus siue sero veniens, paratos nos possit inuenire, dum venerit.

Latet enim eos hoc volentes, quod cæli erant prius, & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo.] Terra de aqua consistit, quia in principio creaturam dixit Deus, *Congregetur aqua in congregatione vna, & appareat arida: Et factum est sic*. Eadem per aquam consistit Dei verbo, quia diuina dispensatione venis aquarum tota intrinsecus plena est, sicut corpus animantium venis sanguinis redundare conspicimus, ne videlicet ariditate deficeret, si aquarum irrigatio cessaret

Hieronymus de hæreticis.

Proverbia.

Canis reuersus ad vomitum.

Sus in volutabro luti.

In quibus.

Illusores.

Aduentus Domini mature expectandus.

Terra de aqua.

Denique videmus ætatis feruore terras absumpto humore flaccescentes, & mox in puluerem, quem præiicit vêtus esse conuersas. Alia editio habet, *Cæli erant olim de aqua, & per aquam cõstituti.* Significat autem aerem istum humidum & turbidum. Hunc etenim scriptura cœlum, & aliquando cœlos appellare consuevit. Vnde scriptum est, *Miluis in cælo cognouit tempus suum.*

Mundum per quæ peritit. Per quæ ille tunc mundus aqua mundatus perijt.] Per quæ, per cœlos & terram dicit, quæ prius nominauerat. Per hæc enim perita, mundus qui in his constituerat, perijt. Nam superiores mûdi partes diluuium minime tangebatur. Perijt ergo terra, quia submersa & cooperta aquis non solû tanto tempore insutum sibi fructificandi statum perdidit, sed etiam sicut supra docuimus, dissimilem plerisque in locis ab ea, quam primo acceperat, faciem recepit. Perierût & cœli secundum quantitatem, & spacia aeris huius. Excreuit enim aqua, vt sanctus Augustinus ait, & totam istam capacitatem, vbi aues volitant, occupauit. Aerei vtique cœli perierunt propinqui terris, secundum quod dicuntur aues cœli. Sunt autem (inquit) & cœli cœlorum superiores in firmamento, sed vtrum & ipsi perituri sint igni, an hi soli, qui etiam diluuium perierunt, disceptatio est aliquando scrupulosior inter doctos.

Cæli qui peribunt. Cæli autem, qui nunc sunt & terræ eodem verbo repositi, sunt igni reseruati in die iudicij, & perditionis impiorum hominum.] Patet ergo sententia beati Petri, quia illam terram, & illos cœlos, qui diluuium perierunt, & post diluuium repositi sunt, igni vltimo perdendos asseuerat.

Dies vnus anni mille. Vnum vero hoc non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominum, sicut mille anni, & mille anni, sicut dies vnus.] Quidam hanc sententiam ita intelligendam putant, quasi dies iudicij tantam habeat longitudinem, quantum mille annorum spacium, non considerantes, quia non ait simpliciter, erit vnus dies, sicut mille anni, sed vnus, inquit, dies apud Dominum, sicut mille anni. Quia nimirum in cognitione diuinæ virtutis, & præterita, & futura, & præsentia æqualiter constant. Et quæ longa nobis, & quæ breuia videntur temporum curricula, æqualis vtique sunt spatij apud conditorem temporum, iuxta illud Psalmistæ, *Quoniam mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesternæ, quæ præterijt, & sicut custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur anni eorum.* Sicut enim constat, quia Psalmista mille annos, non diei futuro iudicij, sed diei hesterni, qui præterijt, ante oculos conditoris adæquat, imò omnes annos nostros, id est, seculi huius omne tempus custodiæ noctis vnus, quæ est quarta pars noctis, assimilata, ita beatus Petrus, quasi vnumquemque diem seculi præsentis, mille annos vniciusque diei apud Dominum æquiparat, id est, eiusdem mēsuræ asseuerat. Quia videlicet omnia, & parua, & magna æqualiter ipse conspiciat. Et quidem Petrus, si hoc de die iudicij vellet tantum intelligi, quod vere tantæ esset longitudinis, quantæ sunt mille anni nostri, poterat vtique apertius suam indicare sententiam, neque opus esset addere, *apud Dominum*: quia ille dies vltimus, si tantæ esset longitudinis, etiam hominibus cunctis, vbi aduenisset, appareret. Ideo autē hæc Apostolus commemorat, vt conuincat eos, quos dicere præmiserat, *vbi est promissio, aut aduentus eius?* ostendens Dominum nequaquam oblitum suæ promissionis, aut aduentus ad iudicandum viuos & mortuos. Sed cum ita vnumquemque diem seculi nostri æterna sua memoria complectatur, vt annorum mille circuitus: ita mille annos, vt vnus diei spacium sine labore circumspectat, manifeste intelligendum, quod ipsorum quoque dierum & annorum omnium finem certissimè nouerit, quando aduentus ipsius claritas reuelanda, quando promissa sint sanctis, præmia reddenda. Vnde & recte subiungitur:

Dilatationis aduentus causa. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit propter nos, volens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam reueri.] Qui ergo omnia nouit tempora nouissima & antiqua, non tardat promissionem suā, sed hanc vtique in tempore, quod ante omnia tempora futura prædestinavit, ostendit. Ideoque adhuc differt, vt electorum prius summa, quam cum patre ante secula decreuit, adimpleatur. Vnde & in Apocalypsi animæ martyri,

qui diem iudicij & resurrectionis ocyus aduentare sitiebant, audierût, vt requiescerent tempus adhuc modicum, donec impleteretur conseruorum & fratrum eorum numerus. Qui autem præfata beati Petri sententiam ita intelligunt, quasi diceret diem iudicij tantæ longitudinis futurâ, quantæ mille sunt anni: hoc ad causam referunt, quod necesse sit eos, qui cum peccatis aliquibus de corpore exeût, & tamen ad electorum sortem prædestinati sunt, tanto tempore per ignem purgari, & sic demum remisis omnibus peccatis ad vitam venire. Sed hi non vident, quæ sit impudentiæ credere, quod tantus perfectorum & iustorum cœtus receptis in ictu oculi corporibus beatissimis & immortalibus per mille annorum spatia debeat in aere vel in terra finem expectare iudicij, & tunc demum præparatis ad integrum socijs diu exoptatam audire sententiam, *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.*

Elementa vero calore solentur.] Quatuor sunt elementa, quibus mundus iste consistit: ignis, aer, aqua, & terra. Quæ cuncta ignis ille maximus absumet. Nec tamen cuncta in tantum consumer, vt funditus non sint, sed duo in tantum consumer, duo verò in meliorem restituet faciem. Vnde in sequentibus dicitur:

Nous verò cœlos, & nouam terram.] Non dixit alios cœlos, & aliam terram, sed veteres & antiquos in meli' commutandos, iuxta hoc quod Dauid ait, *Initio terram tu fundasti Domino, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnia sicut vestimentum veterascent, & sicut operitorium mutabis ea, & mutabuntur.* Quæ ergo peribunt, veterascent, & mutabuntur: constat pro certo, quia consumpta per ignem, mox abeunte igne gratiore refumet speciem. Præterijt enim figura huius mundi, non substantia. Sicut & carnis nostræ non substantia perit, sed figura immutabitur, quando quod seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. De igne autem & aqua nil tale legimus, quin potius habemus in Apocalypsi. *Et mare iam non est.* Habemus in Prophetis, *Et lux lucerna non lucebit tibi amplius.*

Iustitia in futuro seculo. Et promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat.] Iustitia habitat in futuro seculo, quia tunc cuique fidelium pro modo sui certaminis reddet corona iustitiæ, quod in hac vita nequaquam fieri potest, iuxta illud Salomonis: *Vidi sub sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. Et dixi in corde meo, Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omni rei tunc erit.* Et iterum, *Vidi, inquit, calumnias, quæ sub sole geruntur, & lacrymas innocentium, & consolatorem neminem, nec posse resistere eorum violentiæ cunctorum auxilio destitutos, & laudauit magis mortuos, quam viuentes.* Ideo namque magis mortuos innocentes, quam viuentes laudauit, quia illi adhuc in certamine positi, isti autem perpetuæ beatitudinis sunt mercede donati. Ideo autem sub sole calumnias se vidisse querebatur, quia supra solem nouerat iudicem esse iustum, qui in altis habitat, & humilia respicit, supra solem mansiones, in quibus iusti debita iustitiæ suæ præmia percipiunt. Potest hoc quod ait, *In quibus iustitia habitat, etiam iuxta illud Psalmistæ intelligi, Hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam.* Et in Apocalypsi, de ciuitate superna Ioannes: *Nec intrabit in eam, inquit, aliquid conquinatum, & faciens abominationem & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni.*

Propter quod charissimi hæc expectantes satagite immaculati, & inuolati inueniri ei in pace.] Hæ sunt vigilie sanctæ, de

quibus

Mundum per quæ peritit.

Cæli qui peribunt.

Dies vnus anni mille.

Dilatationis aduentus causa.

Cæli trās.

Elementa.

Cæli iustitiæ.

Iustitia in futuro seculo.

quibus

quibus Dominus ait: *Beati serui illi. quos, cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes.* Vigilat namque, qui se à fordibus vitiorum immunem custodit, qui quantum in se est, cum omnibus pacem habet, qui in seipso pace felicissima vrens, omnes carnis illecebras spiritus regimini subdit. Et bene cum diceret: *Satagi te immaculati & inuoluti inueniri*, addidit, *ei*, id est, Domino, quia ille solum perfecte mundus est. Vnde in laude bonorum coniugum dicitur: *Erant autem iusti ambo ante Deum.* Bene, *ante Deum*, quia humana sapientia fallunt.

Et Domini nostri longanimitatem salutem arbitramini.] Nolite putare, quod tardet promissionem Dominus, sed intelligite, quod ideo longanimitate expectat, vt plures saluentur.

Sicut & charissimus frater noster Paulus, secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Paulum illis scripsisse commemorat. Quia & si Paulus ad quasdam specialiter scripsit Ecclesias, omnibus tamen generaliter, quæ per orbem sunt, quæque vnam catholicam faciunt, scripsisse probatur Ecclesiis. Et notandum, quod hic Petrus Pauli sapientiam laudat: ipse autem Paulus de se dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Ecce se Paulus prius & suæ infidelitatis memor humiliat, & aliorum Apostolorum innocentiam præfert. Ecce primus Apostolorum, quasi oblitus sui prioratus, & datarum sibi clauium regni, datam Paulo sapientiam miratur. Quia nimirum moris est electorum, vt aliorum magis, quam suas mirentur virtutes, per quas se ad profectum excitent. Itemque notandum, quod Paulus in epistolis suis dicit: *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem eius stetit, quia reprehensibilis erat.* Reprehendit ergo Paulus in Epistolis suis Petrum, & tamen ipse Petrus eandem Epistolas relegens, laude dignas iudicat. Quia nimirum hoc ipsum, quod se in illis merito reprehensum inuenit, non quasi iniuria aspernanter, sed gratulanter quasi officium deuotionis accepit. Tales esse adinuicem non quilibet mortaliū, sed illi soli norunt, qui didicerunt à Domino mires esse, & humiles corde, qui sciunt honore adinuicem præuenire.

In quibus sunt quadam difficultia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & ceteras scripturas.] Omnes scripturas hæretici deprauant. Nullus est enim vel Noui vel Veteris testamenti liber, in quo non multa peruerse intellexerint. Sed & ipsas sæpe scripturas à suo statu peruerterunt, vel demendo, vel addendo, vel mutando quæcunq; illorum perfidia dictasset. Sicut constat Arrianos de Euangelio errasse, quod Saluator ait: *Quia Deus spiritus est*, quia nolent credere, quod Spiritus sanctus DEVS esset omnipotens. Quos recte indoctos vocat & instabiles, quia nec lumen scientiæ, nec stabilitatem habent mentis, qua inter doctos, donec erudiantur, permaneant. Vnicum namque indoctis remedium est, humili stabilitate doctorum verbis auditum præbere. Quam stabilitatis gratiam, quia hæretici non

habent, vento superbiæ, quasi palea leuis, etiam de Ecclesia tolluntur. De quibus bene subditur.

Ad suam ipsorum perditionem.] Quia, qui scripturas sanctas deprauare, qui fidem catholicam turbare ac peruertere conantur, non aliud in hoc, quam seipos condemnant. Ecclesia autem Christi discussis errorum tenebris, vera sua luce fruitur. Vnde bene in fine Apocalypsis, quæ clausula & quasi signaculum est totius diuinæ scripturæ, dicitur: *Si quis apposerit ad hæc, apponet DEVS super illum plagas scriptas in libro isto. & si quis diminuerit de verbis libri huius Prophetiæ, auferet DEVS partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de his, quæ scripta sunt in libro isto.* Difficilia autem intellectu in Epistolis Pauli, quæ ab indoctis & instabilibus dicit esse deprauata, illa sunt maxime, in quibus de gratia DEI loquitur, *quæ iustificet impios*, hoc est, ex impiis faciat iustos. Dicit enim ipse: *Vbi abundauit peccatum, superabundauit & gratia.* Quod illi non intelligentes putabant eum dicere, *faciamus mala, vt veniant bona.* Absit autem, vt Paulus suos auditores ad promerenda bona doceat facere mala, cuius omnis intentio est à malis coercere, & ad bona agenda quoscunq; potest aduocare. Sed cum dicit: *Vbi abundauit peccatum, superabundauit & gratia*, donum gratiæ per hoc vehementius commendat, quæ & magna solet conuersis, & minora dimittere peccata. Et quanto quis maiora ante conuersionem peccata commisit, tanto maiorem gratiæ donantis indulgentiam commisit accepit. Loquitur ergo hoc Apostolus, de his, quæ iam commisisse peccatis, ne quis desperatione veniæ pro magnitudine facinorū peccat, non autem vt inimici interpretabantur, suadebat plura facere peccata, vt potiora per hæc reciperent bona. Vnde & beatus Petrus recte admonendo subiungit.

Vos igitur fratres, præscientes custodite, ne insipientiam errore trahatis, excidatis à propria infirmitate.] Præscientes, quia insipientes multifarios introducent errores, quidam iudicium futurum negantes, quidam eloquia diuina falsantes, quidam male interpretantes, quidam frena luxuriæ laxantes, alii aliis atq; aliis deceptionum fraudibus miserorum corda demerantes, custodite, ne qua seducientium astutia à fidei vestræ firmitate decidatis.

Crescite vero in gratia & cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi.] Iuxta illud Psalmistæ: *Ambulabunt de virtute in virtutem, videbitur DEVS Deorum in Sion.*

Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis.] Gloria semper saluatori Deo & Domino nostro, & nunc cum inter quotidianas aduertitatum pressuras adhuc in carne positi peregrinamur ab illo, & maxime tunc cum diu desideratus cunctis gentibus adueniens, præsentia nos suæ visionis fuerit illustrare dignatus. Quam quia interim suspirantes, merito seduli cantamus: *Melior est dies vna in atribus tuis, super millia.*

† †
†

Depravata
in Pauli &
epistolis.

Errores in-
spicientium.

INCIPIUNT EXPOSITIONES

EIVSDEM IN OMNES EPI-
STOLAS beati Ioannis Apostoli.

IN PRIMAM EPISTO-
lam.

CAPVT PRIMVM.

Ioannes cur
Epistolam
scripserit.

Quod fuit ab initio, quod audiui-
mus, quod vidimus oculis nostris.] Hanc
Epistolam beatus Apostolus Io-
annes de fidei & charitatis perfe-
ctione conscripsit, laudans deuotione
eorum, qui in vnitatem Ec-
clesie perseverabant: porro illor-
um impietatem coarguens, qui
Ecclesie pacem vsq; sano dogma-
te turbabant: Cerinthi maxime

Cerinthus
& Marci-
on.

& Marcionis, qui Christum ante Mariam non fuisse con-
tendebant. Propter quos etiam Euangelium suum scripsit,
ibi quidem & suis & ipsius Domini verbis consubstantia-
lem patri filium affirmans: hic autem que a Domino dicit,
propriis sermonibus depromens, & hæreticorum stultitiã
Apostolica auctoritate refellens. Vnde mox in capite Epi-
stolæ diuinitatem simul & humanitatem veram eiusdem
Dei & Domini nostri Iesu Christi designat, dicens: *Quod
fuit ab initio, quod audiuius.* Fuit enim ab initio filius Dei,
sed eundem filium Dei in homine apparentem audierunt,
& oculis viderunt discipuli. Quod ipsum in Euangelio la-
tius explicauit. Nam quod hic ait, *Quod fuit ab initio*, hoc est
quod in Euangelio dicit, *in principio erat verbum, & verbum
erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud
Deum.* Et quod hic subdidit, *Quod audiuius, quod vidimus oc-
ulis nostris:* hoc est, quod ibi latius subdit: *Et verbum caro factum
est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam
quasi vnigeniti a patre.* Et ne parum dicere videretur in eo,
quod ait, *Quod vidimus oculis:* adiunxit,

*Quod perspeximus, & manus nostra contrectauerunt de verbo
vite.*] Non solum quippe corporalibus oculis, sicut ceteri
Dominum viderunt, sed & perspexerunt, cuius diuinam
quoque virtutem spiritalibus oculis cernebant. Maxime illi,
qui eum in monte clarificatum viderunt, e quibus vnus er-
rat ipse Ioannes. Quod autem ait, *Et manus nostra contrecta-
uerunt de verbo vite.* Manichæorum vincit insaniã, qui Do-
minum veram assumpsisse carnem negãt. Quam Apostoli
veram esse dubitare non poterant, utpote cuius veritatem
non solum videndo, sed & tangendo probarent. Maxime
Ioannes ipse, qui in sinu eius in cena recumbere solitus,
tanto licentius eius membra, quãto vicinius tangebatur. Sed
& post resurrectionem eius à mortuis, manus eorum tracta-
uerunt de verbo vite, cum veram eum recepisse carnem,
quamuis iam incorruptibilem absque vlla dubietate cog-
nouerunt audientes ab illo ipso, *Palpate & videte, quia spi-
ritus carnis & ossa non habet. sicut me videtis habere.* Bene autem
dicitur, *Et manus nostra contrectauerunt de verbo vite:* quia cum
veritatem resuscitatie carnis eius, à mortuis etiam manib.
contrectando probarent, certius eum verbum vite, hoc
est, Deum verum esse cognouerunt. Vnde & Thomas, qui
specialius eum palpate iussus est, mox ubi palpauit carnem,
Deum confessus est, dicens: *Dominus meus, & Deus meus.*

Vita mani-
festata.

Et vita manifestata est, & vidimus & testamur.] Illam vitã
dicit, que in Euangelio loquitur, *Ego sum resurrectio & vita.*
Quæ manifestata est diuinis in carne declarata miraculis,
videruntque discipuli præfentes, quod posteris indubia ve-

ritate testarentur, quãdo signa faciens, sicut idem Ioannes
scribit, *manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum disci-
puli eius.* Et quia Ioannes Apostolus vitam se manifestatam
vidisse cum suis coapostolis testatur, confundatur cum suis
sequacibus Apelles hæreticus, qui eandem vitã, id est, Do-
minum Saluatorem, non Deum in veritate, sed hominem
in phantasia mundo apparuisse contendit.

*Et annunciamus vobis vitam eternam, quæ erat apud patrem,
& apparuit nobis.*] Erat apud patrem in diuinitate æterna,
apparuit ex tempore mundo in humanitate.

*Quod vidimus & audiuius, annunciamus vobis, ut & vos so-
cietatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre & fi-
lio eius Iesu Christo.*] Manifeste ostendit beatus Ioannes, quin-
cunque societatem cum Deo habere desiderant, primo
Ecclesie societati debent adunari, illamque fidem addisce-
re, eiusque sacramentis imbui: quam discipuli ab ipsa in
carne degente veritate perceperunt. Nec in aliquo minus
ad Deum pertinent, qui per Apostolorum doctrinam cre-
dunt, quam illi, qui per ipsum prædicatorem in mundo Do-
minum credebant, nisi in quantum eos vel fidei operum
qualitas discernit. Vnde etiam de hac societate sanctorum
quam habent in patre & filio, ipse filius patri suppliciter ait,
*Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint vnũ
sicut & nos.* Et paulo post: *Non pro his autem rogorantur, sed
pro his, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes vnũ
sint, sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis vnũ
sint.*

Et hæc scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit plenum.] Gau-
dium Doctorem sit plenum, cum multos prædicando ad
sanctæ Ecclesie societatem, atque ad eius, per quem Ec-
clesia roboratur & crescit, Dei patris & filii eius Iesu
Christi societatem perducunt. Vnde etiam Paulus his,
quos ad fidem instituebat, ait: *Implete gaudium meum, ut
idem sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimis, id ipsum
sapientes.*

*Et hæc est annuntiatio, quam audiuius ab eo, & annunciamus
vobis, quoniam Deus lux est, & tenebra in eo non sunt vlla.*] Hac
sententia beatus Ioannes & diuinæ puritatis excellentiam
monstrat, quam nos quoque imitari iubemur, dicente ipso,
Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vestrorum: &
Manichæorum dogma conuincit insanum, qui Dei naturã
à principe tenebrarum bello victam, & esse vitiatam di-
cebant.

*Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, & in tene-
bris ambulamus, mentimur, & non facimus veritatem.*] Tene-
bras, peccata, hæreses, & odia nominat. Nequaquam ergo
sola fidei confessio sufficit ad salutem, cui bonorum operũ
attestatio deest. Sed nec operum rectitudo sine fidei & di-
lectionis simplicitate prodest. Quicunque enim vlla ex parte
tenebris obsidetur, societatem ad eum, in quo nihil ini-
quatum incurrit, habere non valet: *Qua enim societas luci
ad tenebras?*

*Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem
habemus adiuicem.*] Notanda distinctio verborum, quia
Deum esse in luce dicit, nos autem in luce ambulare debe-
re. Ambulant enim iusti in luce, cum virtutum operibus
seruientes ad meliora proficiunt. Diuina autem sanctitas,
cui dicitur, *Tu autem idem ipse es, recte in luce esse memora-
tur, quia plena bonitas semper existens, ubi proficere va-
leat, non inuenit. Dicitur quippe fidelibus, Ut filij lucis am-
bulate.* Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia,
& veritate. Deus autem sine aliquo profectu semper bo-
nus, iustus, verusque existit. *Si ergo in luce ambulamus, sicut &
ipse est in luce, societatem habemus adiuicem.* Quia videlicet
manifestum dat indicium, quod in via lucis ambulando
proficimus, si fraternæ societatis, cum qua pariter ad lucẽ
veram perueniamus, copula gaudemus. Sed & si lucis ope-
ra facere comprobamur, si inuiolata mutue dilectionis iu-
ra tenere videmur, nec fide tamen putare debemus nostro
nos profectu aut industria à peccatis ad integrum posse
mundari. Nam sequitur:

Et sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato.]
Sacramentum namque dominicæ passionis, & præteri-
ta nobis omnia in baptismo pariter peccata laxauit,

& quic-

CAPUT II.

& quicquid quotidiana fragilitate post baptismum commisimus, eiusdem nostri redemptoris nobis gratia dimittit. Maximè cum inter opera lucis, quæ facimus, humiliter quotidie nostros illi errores confitemur, cum sanguinis illius Sacramenta percipimus, cum dimittentes debitoribus nostris, nostra nobis debita dimitti precamur, cum memores passionis illius libenter aduersa queque toleramus. Mire autem cum de Domino loqueretur, ait: *Et sanguis Iesu filij eius.* Filius quippe Dei in diuinitatis natura sanguinem habere non potuit. Sed quia idem filius Dei, etiam filius hominis factus est, rectè propter vnitatem personæ eius, filij Dei sanguinem appellat, vt verum eum corpus assumplisse, verum pro nobis sanguinem fudisse demonstraret: resellatque hæreticos, qui vel verâ carnem à filio Dei assumptam fuisse, vel Dominum Iesum in carne quam assumpsit, veraciter esse passum denegât. Cui simile est quod Paulus ait: *Vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam adquisiuit sanguine suo.*

Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.] Contra hæresim Pelagij hæc sententia valet, quæ & paruulos omnes sine peccato nasci, & electos in hac vita tatum proficere posse dicebat, vt sine peccato existant. Nam & cum Propheta dicat, *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea:* sine culpa in mundo esse non possumus, qui in mundum cum culpa venimus. Sed sanguis Iesu Christi filij Dei mundat nos ab omni peccato, vt nos idèd sub iure hostis nostri debita nostra non teneant, quia pro nobis mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus gratuito reddidit quod non debebat. *Qui enim pro nobis mortem carnis indebitam reddidit, nos à debita animæ morte liberavit.*

Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus vt remittat nobis peccata nostra, &c.] Quia sine peccato in hac vita esse non possumus, prima salutis spes est confessio, neque quisquam se iustum putet, & ante oculos Dei erigat ceruicem. Deinde dilectio, quia charitas operit multitudinem peccatorum, quâ propterea in sequentibus huius Epistolæ multiplici nobis laude commendat. Pulchre autem vtrunque simul insinuat, quod & rogare pro peccatis debeamus, & Impetremus Dei indulgentiam cum rogamus. Idèd & fidelem dicit Deum ad remittenda peccata, fidem pollicitationis suæ referuantem, quia qui orare nos pro peccatis nostris & debitis docuit, paternam misericordiam promissit, & veniam sequuturam. Iustum quoque eum asseuerat, quia veræ confessioni iuste dimittit. *Vt remittat nobis, inquit, peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Remittit in hac vita electis peccata quotidiana & leuia, sine quibus in terris vitare nequeunt, emundat post solutionem carnis ab omni iniquitate, introducens illos in eam vitam, in qua nec velint vltra peccare, nec valeant. Remittit nunc maiora tentamenta orantibus, ne vincantur: remittit minima, ne lædantur: mundat tunc omnibus, ne aliqua prorsus beatis in regno perpetuo iniquitas adsit.

Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis.] Ipse namque per hominem suo Spiritu plenum dicebat, *Non est iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet.* Sed & per semetipsum nos immunos à delictis esse non posse docuit, quos ita orare præcepit, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Nemo ergo docente Pelagio, liberum se à peccatis ac debitis viuere posse credat, cum viderit Apostolos docente Domino, pro suis orare delictis. Sed & alibi scriptum est, *Septies in die cadit iustus & resurgit.* Impossibile namque est quemlibet sanctorum non aliquando in minimis peccatis quæ per sermonem, per cogitationem, per ignorantiam, per obliuionem, per necessitatem, per voluntatem, per surreptionem committuntur, lapsum incurrare, nec tamen iusti esse desistunt, quia citius à reatu Domino opitulante resurgunt.

Filioli mei hæc scribo vobis, vt non peccetis.] Non est sibi ipsi contrarius, qui supra nos sine peccato viuere non posse perhibebat, nunc autem idèd scribere se nobis dicit, ne peccemus. Sed ibi nos necessariò, prouidèter atque salubriter nostræ fragilitatis admonuit, ne quis sibi quasi innocens placeat, & se de meritis extollendo plus pereat, hic consequenter hortatur, vt si omni culpa carere nequimus, deus tamen operam quantum valemus, ne nos ipsi fragilitatem nostræ conditionis negligenter agendo viuamus, sed contra omnia vitia strenue vigilantique dimicemus, maximè maiora & apertiora, quæ Domino iuuante facilius superare vel cauere valemus, vt iuxta quod Paulus ait, *tentatio nos non apprehendat nisi humanâ,* hoc est ea sola, quam humana infirmitas ad integrum declinare non potest.

Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum.] Vide ipse Ioannes quantum feruet humilitatem quam docet, certè vir iustus erat & magnus, qui de peccatore Domini mysteriorum secreta bibebat. Non tamen dixit, aduocatum me habetis apud patrem: sed aduocatum, inquit, habemus. Et habemus dixit, non habetis. Maluit se ponere in numero peccatorum, vt haberet aduocatum Christum, quam ponere se pro Christo aduocatum, & inueniri inter damnandos superbos. Nec tamen dicendum, quia Episcopi vel præpositi non petant pro populo. Orat enim Apostolus pro plebe, orat plebs pro Apostolo, qui dicit: *Orantes simul & pro nobis & pro vobis, vt Deus aperiat nobis ostium verbi.* Et pro Petro orabat Ecclesia cum esset in vinculis Petrus, & exaudita est, quomodo & Petrus pro Ecclesia, quia omnia pro inuicem membra orant. Caput pro omnibus interpellat, de quo scriptum est, *Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Vnigenito enim filio pro homine interpellare est, apud coæternum patrem se ipsum hominem demonstrare. Eique pro humana natura rogasse est, eandem naturam in diuinitatis suæ celsitudine suscepisse. Interpellat ergo pro nobis Dominus, non voce, sed miseratione, quia quod damnare in electis noluit, suscipiendo seruauit. Et benè cum diceret, aduocatum nos apud patrem habere Iesum Christum, addidit *iustum.* Iustus namque aduocatus, iniustas causas non suscipit. Qui tunc iustus nos defendet in iudicio, si nunc nos inietptos & cognoscimus, & accusamus iniustos. Cur enim iustus non sit qui contra suam iniustitiam iam per lachrymas sauit?

Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris.] Qui per humanitatem interpellat pro nobis apud patrem, idem per diuinitatem propitiatur nobis cum patre.

Non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.] Non pro illis solum propitiatio est Dominus, quibus tunc in carne viuentibus scribebat Ioannes, sed etiam pro omni Ecclesia, quæ per totam mundi latitudinem diffusa est, primo nimirum electo vsque ad vltimum, qui in fine mundi nasciturus est perfectæ. Quibus verbis Donatistarum schisma reprobatur, qui in Africæ solum finibus Ecclesiam Christi esse dicebant inclusam. Pro totius ergo mundi peccatis, interpellat Dominus: quia per totum mundum est Ecclesia, quam suo sanguine comparauit. Neque huic verbo repugnat, quod in sequentibus dicit, *Et mundus totus in maligno positus est,* quia & per totum mundum sunt qui maligno, id est, antiquo hosti famulentur.

Et in hoc scimus, quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruamus.] Quæ mandata dicat, in sequentibus aperit, id est, charitatem.

Qui dicit se nosse eum, & mandata eius non custodit, mendax est, & in eo veritas non est.] Christus veritas appellatur, *Ego sum* (inquit) *via, veritas & vita.* Frustra ergo nobis in eo applaudimus, cuius mandata non facimus. Nec grande putemus vnum Deum nosse, cum & dæmones credant, & contremiscant. Quid sit autem veraciter nosse Deum, subsequenter ostendit, dicens:

Qui autem seruat verbum, verè in hoc ch. ritus Dei perfectæ est.]

Cauendum à peccatis, quam quam nemo ab omnibus cauet.

Toannis modestia.

Christus mediator vniuersalis.

Deum quis nouit.

Ille itaque verè Deum nouit, qui eius mandata seruando, charitatem se eius habere comprobat. Hoc est enim Deum nosse, quod amare. Nam quisquis eum non amat, profecto ostendit, quia quàm sit amabilis non nouit. Et quàm sit suauis Dominus & dulcis, gustare ac videre non didicit, qui eius conspectibus placere continua intentione non saggit.

In hoc scimus, quoniam in ipso sumus. Qui dicit se in ipso manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Id est, per dilectionem nimiam etiam pro inimicis orare, sicut & ipse egit, dicens, Pater ignosce illis. Sed & prospera mundi cuncta, forti animo contemnere, libenter irrisiones & opprobria tolerare, sicut & ipse dixit: Si quis uult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.

Charissimi, non mandatum nouum scribo uobis, sed mandatum uetus quod habuistis ab initio. Mandatum uetus est uerbum quod audistis. Iterum mandatum nouum scribo uobis. Eadem charitas & mandatum uetus est, quia ab initio commedata, & mandatum nouum, quia tenebris eiectis desiderium nouæ lucis infundit. Vnde rectè subditur:

Quod est uerum & in ipso, & in uobis, quoniam tenebrae transeunt, lumen uerum iam lucret. Ecce inde nouum, quia tenebrae ad ueterem hominem, lux uero ad nouum hominem pertinet. Denique dicit Apostolus Paulus, Exiite uos ueterem hominem, & induite nouum. Et iterum, Fuisistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.

Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc. Dominus præcepit diligere inimicos. Qui ergo dicit se esse Christianum, & fratrem odit, in peccatis est usque adhuc. Et benè addidit usque adhuc, quia nimirum omnes homines in tenebris nascuntur uitiorum, in tenebris manent omnes, donec gratia baptismi per Christum illuminentur. Sed & is qui cum odio fratris accedit ad fontem uitæ quo renascatur, & ad potum sanguinis preciosi quo redimatur, & si se illuminatum à Domino æstimat, in tenebris est usque adhuc, neque uilla ratione peccatorum umbras exuere potuit, qui viscera charitatis induere non curauit. Hinc est enim quod Simon nuper baptismatis uerba perclusus, ab eo qui clauis cæli habuit, audiuit: Non est tibi pars neque fors in sermone isto: in selle enim amaritudinis & obligatione iniquitatis uideo te esse. Quia uidelicet collegio fraternitatis neglecto, donum Spiritus, quo uitas Ecclesiæ conseruatur, pecunia emere ac priuatum cupiebat habere.

Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est. Id est, offensio. Qui enim diligit fratrem suum, tolerat omnia propter unitatem unitatis. Pax enim multa diligentiibus nomen tuum, id est, charitatem, & non est illis scandalum. Et Paulus dicit, Sufferentes inuicem in charitate, studentes seruare unitatem Spiritus in uinculo pacis.

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est: & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quoniam tenebrae obcauerunt oculos eius. It enim uelcius in gehennam, ignarus & cæcus præcipitatur in poenam, recedens scilicet à Christi lumine momentis & dicentis, Ego sum lumen mundi. Qui me secutus fuerit, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen uitæ.

Scribo uobis filioli, quoniam remittuntur uobis peccata propter nomen eius. Omnes tuos auditores, quos ipse in Christo præcesserat, filiorum nomine glorificat, quia uidelicet renati ex aqua & Spiritu remissionem acceperant peccatorum. Et ne dubites, fideles quosque patrum præcedentium filios rectè posse nominari, audi Prophetam de Ecclesia canentem. Omnis gloria eius filia regis ab intus. Itèmq; ad eandem, Pro patribus tuis nati sunt tibi filij.

Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eum qui ab initio est. Patres non ætate, sed sapientia maiores, ac maturos appellat. Senectus enim uenerabilis est, non diuturna neque annorum numero computata. Cui sunt autem sensus hominis, & ætas senectutis uita immaculata. Patrum namque est antiqua meminisse, ac nosse: & hæc minoribus pandere. Vnde scriptum est, Interroga patres tuos, & annuntiant tibi. Et ideo rectè patres appellat eos, qui eum qui ab initio est, id est, Dominum Iesum Christum, uenit cum patre &

Spiritu sancto nosse, & suis auditoribus fideliter prædicare didicerunt.

Scribo uobis adolescentes, quoniam uicistis malignum. Adolescentiæ tempus propter incertitiam carnis lubricum est, sed propter robur ætatis certamini habile. Vnde adolescentibus Ioannes illis scribit, qui tentamenta uoluptatum carnalium uerbi Dei amore uicerunt. Scribit & eis, qui maiore perfectione illatis, propter uerbum Dei persecutionibus cunctas maligni hostis machinas fortiter contempserunt.

Scribo uobis infantes, quoniam cognouistis patrem. Infantes dicit humiles Spiritu, qui quo magis humiliari sub potenti manu Dei consentiunt, eo sublimius eternitatis eius arcana cognoscunt: sicut de talibus dicit eidem Patri Filius. Abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Commendat hoc & repetit. Mementote uos patres esse. Si obliuiscimini eum, qui ab initio est, perditis paternitatem.

Scribo uobis iuuenes, quia fortes estis, & uerbum Dei in uobis manet, & uicistis malignum. Etiam atque etiam considera te quia iuuenes estis, pugna ut vincaris, uincite ut coronemini. Humiles estote, ne in pugna cadatis.

Nolite diligere mandatum, neque ea que in mundo sunt. Omnibus hæc generaliter Ecclesiæ filijs scribit, & his uidelicet, qui patres sunt per maturitatem prædientis ac doctrinæ, & illis qui infantes per deuotionem humilitatis, & eis qui adolescentes uel iuuenes propter deuicta tentationum certamina. Omnibus his pariter mandat, ut utantur quidem mundo ad necessitatem, sed non diligant ad desideria superflua, sicut & Paulus ait, Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.

Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Nemo sibi mentiatur. Vnum cor duos tam sibi aduersarios amores non capit. Vnde & Dominus ait: Nemo potest duobus Dominis seruire. Et iterum: Non potestis Deo seruire & mammona. Sic enim charitas patris fons est omnium & origo uirtutum, ita dilectio mundi, cunctorum est radix ac fomes uitiorum. Vnde sequitur:

Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & superbia uitæ. Omne quod est in mundo, dicit omnes qui mente inhabitant mundum, qui amore incolunt mundum. Sicut cælum inhabitant, qui conuersionem habent in cælis, quorum cor sursum est, quamuis carne ambulent in terra. Omne ergo quod in mundo est, id est, omnes mundi dilectores non habent, nisi concupiscentiam carnis, & concupiscentiam oculorum, & superbiam uitæ. His quippe uitiorum genera comprehendit. Concupiscentia namque carnis est, omne quod ad uoluptatem & delicias corporis pertinet. In quibus maxima sunt, cibus, potus, & concubitus. De quibus Salomon ait, Sanguisuga dua sunt filia dicentes, Affer, affer. Concupiscentia oculorum, est omnis curiositas, quæ fit in discendis artibus nefarijs, in contemplandis spectaculis turpibus uel superuacuis, in acquirendis rebus temporalibus, in dignoscendis etiam carpendisque uitij proximatorum. Superbia uita est, quæ se quis iactat in honoribus. Per hæc tria tantum, cupiditas humana tentatur. Per hæc Adam tentatus est & uictus. Per concupiscentiam scilicet carnis, cum hostis cibum ligni uetiti ostendit, eumque ad comedendum suauis. Per concupiscentiam oculorum, quum diceret: Sciens bonum & malum, & aperientur oculi uestri. Per superbiam uitæ, cum diceret, Eritis sicut dii. Per hæc tentatus est Christus, & uicit. Per concupiscentiam carnis, id est cibum, ubi suggeritur, Dic ut lapides isti panes fiant. Per concupiscentiam oculorum, id est curiositatem, ubi de pinna templi admonetur, ut se deorsum mittat, tantandi gratia, utrum ab Angelis suscipiatur. Per superbiam uitæ, id est, inanem iactantiam, ubi in monte constituto, ostenduntur omnia regna terræ huius, & promittuntur, si adorauerit.

Quæ non est ex patre, sed ex mundo est. Non est pugna uitiorum nobis ex Deo patre & conditore naturali ter

Mandatum uetus & nouum.

Odium.

Scandalum.

Tenebrae obedientium.

Filioli Ioannis.

Patres Ioannis.

Adolescentes.

Infantes.

Iuuenes.

Ceterum duorum contrarium amorem capi.

Vitijs genera.

Concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum.

Superbia uita.

inserta, sed ex mundi huius amore, quem creatori praelatum, nobis accidisse probatur. *Fecit enim Deus homines rectos, & ipsi se miscuerunt infinitis questionibus, ut Salomon testatur. Vnde & Iacobus ait: Nemo cum tentatur, dicat. quoniam à Deo tentatur. Deus enim tentator malorum est. Ipse enim neminem tentat. Vnusquisque vero tentatur, à concupiscentia sua abstractus, & illectus.*

Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in aeternum.] Mundus tranſibit, quum in die iudicij per ignem in meliorem mutabitur figuram, vt sit cœlum nouum & terra noua. Tranſibit & concupiscentia eius, quia tempus patrandæ luxuriæ, vel alicuius peccati, vltra non erit. *In illa enim die peribunt omnes cogitationes eorum.* Illæ vtique quibus erga mundi huius desideria intendebant. Qui autem fecerit voluntatem Domini, nequaquam eius cogitationes mundo tranſeunte pereunt, sed quia cœlestia & æterna desiderabat, immutabiles in perpetuo manent, quia præmia superna quæ concupierat consequetur. Vnde & Dominus de femina deuota, imò de vnaquaque anima quæ voluntatem suam perfecte sequuta fuerit, ait: *Maria optimam partem elegit, qua non auferetur ab ea.* Qui ergo in æternum manere inconcussus quietusque concupiscit, ea quæ tranſire nesciunt amplectatur, eius qui æternus est, Dei voluntatem sequatur.

Filii mei, nouissima hora est.] Nouissimam horam, nouissimum sæculi tempus, quod nunc agitur dicit, iuxta illam Domini parabolam, vbi operarios in vineam à prima hora, à tertia, à sexta, à nona & ab undecima, narrat esse conductos. A prima namque hora vineam Domini excolebant, qui à primordio sæculi vel docendo, vel rectè viuendo, sui creatoris voluntati seruebant. Ab hora tertia, qui à temporibus Noë. Ab hora sexta, qui à temporibus Abraham. Ab hora nona, qui à temporibus legis data. Ab hora undecima, qui à temporibus dominicæ incarnationis vsque ad finem sæculi, cœlestibus famulantur imperijs. In qua videlicet hora, & aduentus in carne Saluatoris futurus, & secutura pestis Antichristi, qui præconia salutis impugnaret, Prophetarum præfatio signata est. Vnde sequitur:

Et sicut audistis, quia Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt.] Antichristos dicit hæreticos. Sed & illi qui fidem Catholicam quam continentur, peruersis actibus destruant, Antichristi, id est, Christo contrarij, iure vocantur. Qui omnes maximo illi Antichristo in finem sæculi venturo, quasi suo capiti testimonium reddunt. Vnde & Paulus de illo ait, *quia mysterium iam operatur iniquitatis.*

Vnde scimus, quia nouissima hora est.] Vnde? Quia Antichristi multi facti sunt. Potest autem & sic intelligi, quod ait, iam tunc nouissimam fuisse horam, quia persecutio illius temporis, quæ ab hæreticis ingerebatur, magnam similitudinem habuerit vltimæ illius persecutionis, quæ imminente de iudicij ventura est. Quamuis hæc linguis tantum vesanis Ecclesiam vexauerit, illa etiam gladijs sit vexatura ferocibus.

Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.] Plangendum videbatur vt damnum, cum audiremus, Ex nobis exierunt: sed mox consolatio subinfertur, quum subditur, Sed non erant ex nobis. Constat enim, non posse exire foras, nisi Antichristos, eos autem qui non sunt Christo contrarij, foras exire nullo modo posse. Qui enim non est Christo contrarius, in corpore ipsius hæret. Sed sunt qui intus sic sunt in corpore Domini, quandoquidem adhuc curatur corpus ipsius, & sanitas perfecta non erit nisi in resurrectione mortuorum. Sic sunt in corpore Christi, quomodo humores mali. Quando euomuntur, tunc releuatur corpus. Sic & mali quando exeunt, tunc Ecclesia releuatur. Ex nobis exierunt, inquit: sed nolite tristes esse, non erant ex nobis. Vnde probas?

Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum.] Hinc ergo videndum, quia multi qui non sunt ex nobis, accipiunt nobiscum Sacramenta Christi. Sed tentatio probat, quia non sunt ex nobis, quia quum illis tentatio venerit, velut occasione venti volant foras, quia grana non erant.

Omnes autem tunc volabunt, quum area dominica ceperit ventilari in die iudicij. Si qui sanè exierunt peccando, sed pœnitendo redeunt, hi non Antichristi, sed in Christo esse probantur, si illos finis vitæ præsentis in Ecclesia manentes inuenerit.

Sed vt manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.] Idè permittente Domino quidam & ante vltimam excusationem exeunt de Ecclesia, ostendentes se non fuisse Ecclesiæ membra, nec pertinuisse ad corpus Christi, vt per hoc manifeste clarescat, quia non sunt omnes ex nobis, qui nobiscum intus positi Sacramenta Christi percipiunt, sed soli qui digna eisdem Sacramentis opera in vnitate Ecclesiæ Christi faciunt.

Sed & vos vnctionem habetis à sancto, & nostis omnia.] Vnctio spiritalis, ipse Spiritus sanctus est, cuius Sacramentum est in vnctione visibili. Hanc vnctionem Christi dicit habere omnes, qui habent cognoscere bonos & malos: nec opus esse, vt doceantur, quos ipsa vnctio docet. Et benè quum de hæreticis loqueretur, repente ad suos auditores conuersus, dicit vnctionem eos habere à sancto, vt ostendat eis è contrario quod hæretici & omnes Antichristi, gratiæ spiritalis munere sint priuati, nec pertineant ad Dominum, qui sanctus vocari à Prophetis consuevit, quin potius inter ministros Satanae, qui sanctitatis nihil habent, perditionis locum teneant.

Non scripsi vobis quasi ignorantes veritatem, sed quasi scientibus eam.] Nostis enim veritatem fidei, & inde edocti per vnctionem Spiritus, nec opus habetis doceri, nisi vt persistatis in eo quod cœpistis.

Et quoniam omne mendacium ex veritate non est.] Hic verus pendet à superiori. Et est sensus. Non scripsimus vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & hoc quoque scientibus, quoniam omne mendacium ex veritate non est. Ecce autem moniti sumus, quomodo cognoscamus Antichristum. Christus dicit, *Ego sum veritas.* Omne autem mendacium non est ex veritate. Omnes ergo qui mentiuntur, non sunt ex Christo. Non dicit quoddam mendacium ex veritate. Nemo se decipiat, nemo se illudat. Omne mendacium non est ex veritate.

*Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Iesus non est Christus?] Prædixerat omne mendacium ex veritate non esse, sed quia multa sunt genera mendaciorum, non parum inter se disparia, nunc quasi singulare ponit mendacium negationis Christi, quia nimirum hoc tam nefandum & execrabile mendacium est, vt in eius comparatione cætera aut parua videantur, aut nulla. Iuxta quod peccanti Hierusalem dictum est, *Iustificata est Sodoma ex te.* Propria autem Iudæorum est hæc negatio, vt dicant quoniam Iesus non est Christus. Sed & hæretici qui malè credunt de Christo, negant Iesum esse Christum, quia de Christo non rectè sentiunt: neque eum talem confitentur, qualem diuina veritas docet, sed qualem ipsorum vanitas fingit. Mali quoque Catholici qui Christi mandatis obtemperare contemunt, Iesum esse Christum denegant, cui non vt Christo Dei filio debitum timoris vel dilectionis seruitium impendunt, sed velut homini nullius potentæ ad libitum contradicere non timent. Ideoque omnes hi mendaces & Antichristi, id est, Christo contrarij probantur exillere, attestante Apostolo, *quia confitentur se nosse Deum, factis autem negant.**

Hic est Antichristus qui negat Patrem & Filium.] Hac sententia cum hæreticos, tum maximè percutit Iudæos, qui negantes Iesum esse Christum filium Dei, nihilominus Deum Patrem se habere dicebant, ostendens eos frustra Deum Patrem confiteri, qui filium negant. Hinc & ipse Dominus eos execrans ait, *Si Deus Pater vester esset, diligeretis vtiq; me. Ego enim à Deo processi, & veni.*

Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet. Qui confitetur Filium, & Patrem habet.] Confessionem hic cordis, vocis & operis inquirat, qualem quærebat Paulus, cum ait, *Et nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.* Quod est aperte dicere, Nemo potest nisi donante gratia Spiritus

Vnctio spiritalis.

Antichristorum cognitio. Mendax.

Christi negatio in mendacium pessimum.

Christum negantes. Dei filium. Hæretici, Catholici mali.

Iudæi taxantur.

Confessio triplex.

sancti, perfecta professione & actione Christo Domino famulari.

Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Si in vobis permanerit quod ab initio audistis. & vos in filio & patre manebitis.] Illam, inquit, fidem, illa dogmata toto corde sectamini, quæ à primis Ecclesiæ nascentis temporibus Apostolorum voce percipistis. Ipsa sunt enim sola, quæ vos diuinæ gratiæ participes reddant. Et si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis. Exurgent enim pseudopropheta, vt Dominus prædixit. Et vos, inquit, in filio &

Filius cur pronominet.

Arriani.

patre manebitis. Filium primo ponens, quia sicut ipse filius dicit, nemo venit ad patrem nisi per filium: nullus diuinæ celsitudinis gloriam videbit, nisi qui per Sacramenta humanitatis, quam filius suscepit: renatus est. Vel certe idè primò filium, & sic patrem nominauit: ne dicant Arriani, filium minorem patre propterea credendum, quia nunquam ante patrem nominatus inueniatur.

Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est vobis, vitam æternam.] Quasi quærentes mercedem, & diceret, Ecce me, quod ab initio audiui, custodio, obtempero: pericula, labores, tentationes, pro ista permanfione sustineo. Quo fructu, qua mercede? Quid mihi postea dabitur? Et hæc est, inquit, repromissio quam pollicitus est nobis vitam æternam. Memoria promissæ mercedis, perseverantem te faciat in opere.

Seductores bonorum.

Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos.] Seductores quos nominat, non solum hæretici sunt intelligendi, qui peruersa doctrina quærant auertere à fide, sed & hi qui per illecebras vel aduersa sæculi à promissione vitæ æternæ mentes infirmorum malè mulcendo, siue terrendo, detrahunt.

Et vos vñctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis, vt aliquis doceat vos.] Hoc, inquit, Domino adiuuante procurate, vt Spiritus sancti gratiam, quam in baptismo consecuti estis, integram vestro in corde & corpore seruetis, iuxta illud Apostoli Pauli, Spiritum nolite extinguere. Sicque fit, vt docente interius vos Spiritu, minus indigeatis extrinsecus hominum institutione doceri. Potest vñctio de qua loquitur, ipsa Dei charitas intelligi, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Quæ citissimè ad obseruanda Dei mandata, cor quod implet, inflamat.

Gratia Spiritus sancti integre seruanda.

Sed sicut vñctio eius docet vos de omnibus.] Meritò addidit de omnibus, quomodo in Euangelio Dominus de eodem Spiritu loquens discipulis ait, ipse vos docebit omnia. Quia nisi idem Spiritus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti homini tribuat, quod ex ore docentis intelligit. Quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat. Nec tamen doctor cessare debet, quin quod valet faciat, iuxta id quod Paulus ait, Ego plantavi, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit.

Spiritus sanctum docet omnia.

Et verum est, & non est mendacium.] Solertius crebra iteratione inculcat, vera esse quæ prædicat, & ab omni falsitatis sorde mundissima, vt eos qui aliter prædicare præsumperint, coerceat, & nos quoque sedulos admoneat, nõ aliter vitam inuenire posse perpetuam, nisi illam sequamur fidei & operis castitatem, quæ per Apostolos primitiæ Ecclesiæ data est, atque in eadem sequenda & custodienda vsque ad finem vitæ huius permaneamus. Cui simile est illud Apostoli Pauli, Nemo vos seducat in anibus verbis. Propter hæc enim venit ira Dei in filios dissidentie. Quod verò in alia translatione dicitur, Et verax est, & non est mendax: ad priorem versum respicit quo dicitur, Sed sicut vñctio eius docet nos de omnibus, significans quia verax est eadem vñctio, id est, ipse Spiritus qui docet homines, mentiri non potest.

Vita æterna quibus inueniatur.

Et sicut docuit vos, manete in eo.] Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci. Ea fide, eo ritu quo ipse docuit, in illo manete. Qui enim perseverauerit vsq, in finem, hic saluus erit.

Et nunc filii manete in eo, vt cum apparuerit habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.] Qui inter persecutiones infidelium, inter irrationes carnalium proximorum permanet in Domino, fiduciam habet in aduentu

Fiducia quibus habenda.

eius, sciens quia patientia pauperum non peribit in finem. At quicunque erubescit vel percutienti se maxillam, præbere & alteram, vel conuitium à proximo illatum patienter sufferre, vel alia huiuscemodi quæ Dominus iussit obseruare, vel certè in tempore persecutionis publicè Christianum se profiteri meruit: ille nimirum fiduciam in aduentu Domini habere nõ potest, quia fiduciam professionis eius in hac vita seruare neglexit. Quin potius confundetur ab eo in aduentu eius. Hinc namque dicit, Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua & patris & sanctorum Angelorum.

Si scitis quoniam iustus est, scitote quoniam omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est.] Iustitia nostra modò ex fide est. Iustitia perfecta non est nisi in Angelis, & vix in Angelis, si Deo comparentur. Tamen si qua perfecta iustitia est animarum & spirituum quos Deus creauit, in Angelis est, sanctis, iustis, & bonis, nullo lapsu auersis, nulla superbia cadentibus, sed manentibus semper in contemplatione verbi Dei, & nihil aliud dulce habentibus nisi à quo creati sunt, in ipsis perfecta iustitia est. In nobis autè ex fide copit esse secundum Spiritum. Vnde dicit Psalmista, Incipite Domino in confessione. Incipite, inquit. Initium iustitiæ nostræ, est confessio peccatorum. Cœpisti non defendere peccatum tuum, iam inchoasti iustitiam. Perficietur autem in te, quando te nihil aliud facere delectabit. Quando abforbèbitur mors in victoria, quando nulla concupiscentia titillabit, quando non erit lucta cum carne & sanguine, quando erit corona victoriæ, & triumphus de inimico, tunc erit perfecta iustitia. Ergo si scitis, quoniam iustus est, ait, scitote quoniam omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est. Ex Deo, ex Christo, Et quia dixit, ex ipso natus est, hortatur nos iam ergo quod ex illo nati sumus, vt perfecti simus. Audi denique sequentia.

Iustitia nostra. Iustitia perfecta.

C A P V T III.

Videte qualem charitatem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur, & simus.] Magna est gratia conditoris nostri, quæ nobis donauit, vt eum amare & nouerimus & possimus: & ita amare, vt patrem filij, cum & hoc magnum esset, si sic illum amare possimus quomodo fideles serui Dominos, quomodo Dominos deuoti amant mercenarij. Qualiter autem filij Dei effici debeamus, idem Ioannes in Euangelio testatur. In propria (inquit) venit, & sui sumi non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credunt in nomine eius. Coniuncto ergo utroque testimonio, constat, quia per fidem & dilectione filij Dei efficiamur. Sed & Pelagij & Arrij dogma per hæc condemnatur. Pelagij quidem (qui dicere ausus est, homines sine gratia Dei posse saluari) condemnatur hæresis in eo quod dicitur, à Deo nobis charitatem vel potestatem dari, qua adoptionem filiorum accipiamus. Porro Arrius qui dicebat minorem patre ac dissimilem esse filium, repellitur in eo quod idem Ioannes & hic dicit, patrem nobis dare charitatem qua filij Dei nominemur & simus, & in Euangelio, per Dominum Saluatorem ait potestatem dari credentibus filios Dei fieri. Constat enim vnus substantiæ, & eiufdem eos esse potentiæ, qui æqualiter hominibus, atque indifferenter, cœlestia dona tribuunt.

Gratia Dei ergo.

Filij Dei quomodo efficiamur.

Pelagij & Arrij.

Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eum.] Mundum hoc loco, mundi amatores appellat. Et hoc est quod iidem in iudicio visa sanctorum gloria quorum fidem despexerunt, dicent intra se gementes & poenitentiam agentes, Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati, vitam illorum estimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sorores illorum est?

Mundum.

Charissimi nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus.] Et Paulus ait: Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Mortuus fidelis est extinctione veteris vitæ quæ erat in peccatis, & vitam habens nouam in Christo per fidem, cuius altitudo, necdum visibiliter nobis apparuit.

Scimus

Scimus quoniam cum apparueris, similes ei erimus.] Et hoc quoque Paulus alijs explicat verbis. *Cum Christus* (inquiens) *apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* Similes (inquit) ei erimus, quia cum immutabiles & æternæ diuinitatis contemplatione perfruemur, nos quoque immortales erimus. Et similes quidem erimus, quia beati, & tamen creatori similes non erimus, quia creatura sumus. Quis enim similis erit Deo inter filios Dei? Quamquam possit hoc etiam de immortalitate corporis dictum videri. Et in hoc quippe similes erimus Deo, sed tantummodo filio, qui solus in Trinitate corpus suscepit, in quo mortuus resurrexit, atque id ad superna prouexit.

Quoniam videbimus eum sicuti est.] Esse Dei, est æternum hunc atque incommutabilem permanere. Vnde ad Moysen dicit, *Ego sum qui sum.* Et dices filijs Israël, *Qui est, misit me ad vos.* Videbimus ergo eum sicuti est, quando hunc in ipsa deitatis suæ substantia contemplantur, quod in hac vita nulli prorsus electorum conceditur: cum etiam ipse legislator, Dominum quem in Angelica specie contemplantur solebat, obsecrans dicensque, *Domine ostende mihi te ipsum, ut videam te:* ab eodem Domino audierit, *Nemo videbit faciem meam & uiuet.* Cui tamen pro merito magnæ sanctitatis ait, *Ostendam omne bonum tibi.* Hinc & Paulus ait, *Nunc videbimus per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem.* Vnde quod responsum est Moysi verum est, quod *nemo potest faciem Dei videre & viuere,* id est, nemo potest eum in hac vita viuere, videre sicuti est. Nam multi videntur, sed quod voluntas Dei elegit, non quod natura formauit. Et illud quod Ioannes ait, sic rectè intelligitur. *Dilectissimi mi, filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus.* Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Non sicut eum homines viderunt, quando voluit, in specie qua voluit, non in natura qua in semetipso etiam cum videretur latuit: sed sicut est, quod ab eo à Moysse periebatur, cum ei diceretur, *Ostende mihi temetipsum,* ab eo qui cum eo facie ad faciem loquebatur. Non quia Dei plenitudinem quisquam non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. Aliud est enim videre, aliud est totum videndo comprehendere. Quandoquidem id videtur, quod præsens vtrunque sentitur, totum autem comprehenditur, videndo quod ita videtur: vt nihil eius lateat videntem, aut cuius fines circumspici possunt, sicut te nihil latet præsentis voluntatis tuæ. Circumspicere autem potes fines annuli tui. Exempli gratia duo posui, quorum alterum ad mentis obtutum, alterum ad corporales oculos pertinet. Visus enim ad vtrunque referendus est, id est, & ad oculos & ad mentem.

Et omnis qui habet spem hanc in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.] Multi se dicunt spem habere vitæ cœlestis in Christo, sed hanc confessionem negligenter viuendo euacuant. Manifestum autem de se iudicium spei supernæ exhibet, qui bonis operam dare actibus studet, *certus quia non aliter ad similitudinem Dei quis in futuro perueniet, nisi Dei sanctitatem in præsentibus se sanctificando,* id est, abnegando impietatem, & secularia desideria, sobrie autem & iuste & pie viuendo imitetur. Sic autem diuinæ sanctitatis munditiam pro nostræ capacitatis mensura iubemus imitari, sicut diuinæ similitudinis gloriam pro nostra, id est, creaturæ mensura sperare præcipimur. Neque autem Pelagianum dogma iuuare credendum est, quod dicitur de homine, *Sanctificat se:* quasi aliquis sine diuino auxilio per liberum arbitrium possit se sanctificare. Sed qui habet spem in Domino, sanctificat se quantum potest ipse nitendo, & eius per omnia gratiam flagitando, qui ait, *Sine me nihil potestis facere:* eique dicendo, *Adiutor meus esto, ne derelinquas me.*

Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit.] Nemo dicat, aliud est peccatum, aliud iniquitas. Nemo dicat, ego peccator sum, sed iniquus non sum. *Omnis enim qui facit peccatum, & iniquitatem facit,* quia peccatum est iniquitas. Virtus huius sententiæ facilius in lingua Græcorum, qua edita est Epistola, comprehenditur. Siquidem apud eos iniquitas *ἀνομία* vocatur, quod significat quasi contra le-

gem vel sine lege factum. Siquidem lex Græcè *νόμος* appellatur. Cum ergo dicit Ioannes quia *omnis qui facit peccatum & iniquitatem facit,* hoc est *ἀνομία,* & peccatum est iniquitas, manifeste insinuat, quia omne quicquid peccamus, contra legem Dei facimus, iuxta illa Psalmistæ, *Præuaricantes reputauit omnes peccatores terra.* Omnes enim qui peccant, præuaricationis rei sunt, hoc est nō solum illi qui data sibi scriptæ legis scita contemnunt, sed & illi qui innocentiam legis naturalis quā in protoplasto omnes accepimus, siue infirmitate, siue negligētia, siue etiam ignorantia corrumpunt. Sed & Latinum nomen eidem rationi congruit, quod iniquitas quasi æquitati aduersa nuncupatur, qui quæ facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas. Quia quicumque peccat, contrarius nimirum æquitati diuinæ legis peccando existit. Verum, ne nos qui peccatis & iniquitatibus ad perum carere nequimus, prorsus de salute desperemus, videamus quod sequitur de Domino.

Et scitis quoniam ille apparuit ut peccata nostra tolleret, & peccatū in eo nō est.] Hoc & Ioannes Baptista testimonium perhibens Domino ait, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Idē autem peccata tollere potuit Dominus, quia peccatum in eo non est. Tot & tanti homines in mundum venire perfecti, sed eorū nullus peccata tollere potuit mundi, quia nullus sine peccato esse potuit in mundo. Non ergo gloriatur Pelagius, non se Iulianus eius sectator extollat, audiens quia *omnis qui habet spem in Domino, sanctificat se.* Nemo enim tollit peccata, quæ nec lex quamuis sancta & iusta & bona potuit auferre, nisi ille in quo peccatum non est. Tollit autem, & dimittendo quæ facta sunt, & adiuvando ne fiant, & perducendo ad vitam vbi fieri omnino non possint.

Omnis qui in eo manet, non peccat.] In quantum in eo manet, in tantum non peccat.

Et omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum.] Visionem dicit & cognitionem fidei, qua iusti etiam in hac vita Deum videre delectantur, donec ad ipsam speciem apertæ visionis eius in futuro perueniant, de qua supra dicitur, *Quoniam videbimus eum sicuti est.* *Omnis ergo qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum.* Si enim gustasset & vidisset quam suavis est Dominus, nequaquam se peccando à videnda eius gloria segregaret. Et in quantum iusti memoriam abundantæ suauitatis eius eructant, & iniustitia eius exaltant, in tantum se à peccatis abstinendo iustitiæ eius incommutabili & incomparabili concordare fatagunt.

Filij, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est.] Et supra, *Sanctificat se,* inquit, *sicut & ille sanctus est.* Non quod nostra iustitia vel sanctitas diuinæ par esse valeat, cum scriptum sit, *Non est sanctus vt est Dominus,* sed sicut multum interest inter faciem hominis & imaginem de speculo, quia imago est in imitatione, corpus in veritate, & tamen sicut hic oculi, sic & ibi: sicut hic aures, ita sunt & ibi: dispar est res, sed sicut ad similitudinem refertur, ita & nos habemus quidē imaginem Dei, sed nō illam quā habet filius æqualis patri. Nā & nos pro modo nostro, si non sicut ille essemus, ex nulla parte similes diceremur. Ergo sanctificat nos sicut & ipse sanctus est. Sed ille sanctus æternitate, nos sancti fide. Iusti sumus, sicut & ille iustus est. Sed ille ipsa incommutabili perpetuitate, nos iusti credendo in quem non videmus, vt aliquando videamus.

Qui facit peccatum, ex diabolo est.] Non carnis Originem ducendo ex diabolo, sicut Manichæus impijssimè de cunctis credit hominibus, sed imitationem vel suggestionem peccandi ab illo sumendo, quomodo & nos filij Abrahæ sumus facti imitandi hinc Abrahæ. Econtra Iudæi non filij Abrahæ deserendo fidem Abrahæ, facti sunt filij diaboli, dicente ad eos Domino, *Vos ex patre diabolo estis.*

Quoniam ab initio diabolus peccat.] Cum præmitteret ab initio, subiunxit verbum præsentis temporis, *peccat.* Quia ex quo ab initio cœpit diabolus peccare, nunquam desijt, nec præsentium scilicet poenarum enormitate nec futurarum metu coercitus. Vnde ex illo iure esse dicitur, quis-

artibus

Peccatum tollere potest Christus.

Visto, que est cognitio.

Iustitia hominis ad iustitiam Dei.

Diaboli qui ex quomodo sint filij.

Peccat ab initio.

quis à peccando se reuocare negligit. Ab initio autem diabolus peccat, illo utique quo ipse factus est, quo etiam creaturarum cœpit origo cunctarum. Neque enim dubitandum est inter primas creaturas Angelos esse conditos, sed cæteris ad laudem creatoris gloriam suæ conditionis referentibus, ille qui primus est conditus, mox ut altitudinem suæ claritatis aspexit, contra conditorem cum suis sequacibus superbus intumuit, perque eandem superbiam ab initio peccans, de Archangelo in diabolum est versus.

In hoc apparuit filius Dei, ut dissoluat opera diaboli. Omnes peccatores ex diabolo nati sunt in quantum peccatores. Adam à Deo factus est, sed quando consensit diabolo, ex diabolo natus est, & tales omnes genuit qualis erat. Natiuitas illa deiecit ad mortem, natiuitas secunda, id est baptismi, erexit ad vitam. Natiuitas illa trahit secum peccatum, natiuitas secunda liberat à peccato. Ideo enim venit Christus homo, ut solueret peccata hominum. De qua solutione rectè subditur:

Omnis qui natus est ex Deo peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare quoniam ex Deo natus. Non autem hæc de omni peccato dicit, si enim dixerimus quoniam peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, sed de violatione charitatis, quam qui semen Dei, id est, verbum Dei quo renatus est in se habet, committere non potest. Hoc enim sequendo manifestat dicens:

In hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. Omnis qui non est iustus non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum. Dilectio ergo sola discernit inter filios Dei & filios diaboli. Qui habent charitatem, nati sunt ex Deo. Qui non habent, non sunt nati ex Deo. Quicquid vis habe, hoc solum non habeas, nihil tibi prodest. Alia si non habeas, hoc habe, & implesti legem. Qui enim diligit proximum, legem impleuit Et plenitudo legis est charitas.

Quoniam hæc est annuntiatio quam audistis ab initio, ut diligatis alterutrum. Dicente Domino, hoc est præceptum meum ut diligatis inuicem.

Non sicut Cain qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant, fratris autem eius iusta. Exponit quomodo ex maligno erat Cain, quia videlicet & ipse maligna habebat opera. Ergo ubi est inuidia, amor fraternus esse non potest, sed peccatum maligni, id est, diaboli, est in pectore tali, quia & diabolus hominem inuidendo eiecit. Opera ergo iusta Abel, non dicit nisi charitatem. Opera mala Cain, non dicit nisi odium fraternum. Parum est quia odit fratrem suum, & inuidet operibus bonis. Hinc itaque discernuntur homines. Nemo attendat linguas sed facta. Cor si non benefaciat pro fratribus suis, ostendit quid in se habeat. Tentationibus probantur homines.

Nolite mirari fratres, si odit vos mundus. Mundum, dilectores mundi dicit. Nec mirandum quod qui amant mundum, fratrem à mundi amore separatum, & cœlestibus tantum desiderijs intentum amare non possunt. Abominatio est enim peccatori religio, ut scriptura testatur.

Nos scimus quia quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Nemo se de virtutibus falso extollat, nemo suarum virium paupertatem vitra modum metuat, apertum dat iudicium, quia quicumque fraterna dilectione plenus est, ad sortem electorum pertinet, quia portionem habere in terra viuentium meruit.

Qui non diligit, manet in morte. Morrem animæ dicit, Anima enim que peccauerit ipsa morietur. Vita quippe carnis anima, vita animæ Deus est. Mors corporis amittere Spiritum, mors est animæ amittere Deum. Vnde constat, quod in anima mortui omnes in hanc lucem nascimur, trahentes ex Adam originale peccatum, sed Christi gratia fidelibus regenerando agitur, ut in anima viuere possint. Verum baptismatis & fidei mysterium illis solum modo prodest, illos de morte attrahit ad vitam, qui sincera mente diligunt fratres. Atque ideò notandum quod non ait, qui non diligit venturus est in mortem: quasi de pena perpetua loqueretur, quæ restat peccatoribus in futurum, sed qui non diligit, inquit, manet in morte. In illa utique morte, de qua etiam in hac vita si fratres perfecte amaret, exurge-

re posset. Hinc etenim dicitur in Apocalypsi: Beatus & sanctus qui habet spem in resurrectione prima, in his secunda mors non habet potestatem.

Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Si contemnebat quisquam odium fraternum, nunquid & homicidium in corde suo contempturus est? Non mouet manus ad occidendum hominem, homicida iam tenetur à Deo. Viuit ille, & iste iam interfectus iudicatur.

Et scitis quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. Et si hic per fidem inter sanctos viuere cernitur, non habet in se perpetuo vitam manentem. Nam ubi retributionis tempus aduenerit, cum Cain qui ex maligno erat, damnabitur etiam qui hoc homicidij genere tenetur, ut discordat & dissideat, & pacem cum fratribus non habeat. Notandum enim quod non ait absolute, homicida non habet vitam in se manentem, sed omnis inquit homicida. Scilicet non solum ille qui ferro, verum & ille qui odio fratrem insequitur.

In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Qualis perfecta charitas esse debeat in nobis, dominicæ passionis exemplo didicimus. Maiorem namq; hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amico suis. Vnde & Paulus ait: Commendat autem Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro impijs mortuus est. Hanc beatus Petrus habere monebatur, cum Domino dicente, Petre amas me, pasce oues meas: respondit se amare, statimque audiuit, Cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quod tu non vis. Hoc autem dixit (ait Euangelista) significans qua morte clarificaturus esset Deum. Cui enim amorem contenti suas oues commendaret, eum in testimonium perfecti amoris animam suam pro eisdem ouibus ponere docebat, ille, inquit, pro nobis animam suam posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Sed dicit forte aliquis: Et quomodo possum habere istam charitatem? Noli citò desperare, forte nata est sed nondum perfecta est. Nutri eam ne effocetur. Et vnde, inquis, noui natam in me charitatē esse quam nutriam? Audi sequentia:

Qui habuerit substantiam mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Ecce vnde incipit charitas. Si nondum es idoneus mori pro fratre, iam idoneus esto dare de tuis facultatibus fratri. Si enim fratri molestiam patienti non comperis, non utique patris ex quo ambo regenerati estis, charitas manet in te.

Filioli mei, non diligamus verbo, neq; lingua, sed opere & veritate. Opere videlicet, ut cum frater aut soror nudi sunt, & indigent victu quotidiano, demus eis quæ necessaria sunt corpori. Similiter cum spiritalibus donis esse egere conspiciamus, præstemus eorum necessitati quæ possumus. Veritate autem, ut eadem beneficia eis simplici intentione largiamur, & non propter laudem humanam, non per iactantiam, non in iniuriam aliorum qui maioribus præditi substantijs nil tale fecerunt. Quæcunque enim mens huiusmodi nequitijs inficitur, in hac puritas veritatis habitare non valet, tametsi opus dilectionis proximis impendere videtur.

In hoc cognouimus quoniam ex veritate sumus. Id est, cum opera pietatis in veritate facimus, patet quod ex veritate sumus, quæ Deus est: utpote qui eius perfectionem pro modo nostro imitemur.

Et in conspectu eius suadebimus corda nostra. Hæc sententia pendet à superioribus. Quia cū opere & veritate proximis diligimus, manifeste cognoscimus, quoniam in conspectu summæ veritatis suademus corda nostra. Omnes enim homines cum aliquid facere disponunt, ad idem factum meditando corda sua se conuertere suadent. Sed qui mala cogitant, hæc à Deo si valerent occultare vellet, ipso attestante qui ait, Omnis enim qui male agit, odit lucem. Et non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius. Qui vero bona operari meditantur, hi facillime iuxta cordibus persuadent, ut conspectui se patefieri desiderent, quod summæ diuinitatis perfectionis indicium esse solet, cum

Nati ex diabolo.

Peccatum mortale vitant qui ex Deo nati.

Dilectio discernit filios Dei.

Cain ex maligno.

Mundus.

Dilectio fortis electorum addit.

Mors animæ.

Homicida qui odit.

Charitas perfecte exemplum.

Charitas incipit.

Opere.

Veritas quomodo in nobis nascatur.

fua opera quisque vel cogitata à Deo gaudet videri. Vnde ipse subsequenter dicit, *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem ut manifestentur eius opera, quia in Deo sunt facta.* Per veram ergo dilectionem cognoscimus, quoniam ex veritate fumus, & quoniam in cōspectu eiusdem veritatis suademus corda nostra, hoc est tales cogitationes corda nostra habere suademus quæ diuinis sunt dignæ cōspectibus.

Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro, & nouit omnia. Si ipsa conscientia accusauerit nos intus, quia non eo animo bona nostra facimus quo facienda sunt, quomodo eius scientiam latere possumus, cui canitur, *Ecce tu Domine cognouisti omnia, & qui a tenebra non obscurabuntur abs te, & nox sicut dies illuminabitur?*

Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Si verum nobis respōderit quia diligimus, & germana in nobis dilectio est, & non ficta, sed sincera, salutem fraternam quærens, nullum emolumentum expectans à fratre nisi salutem ipsius: item si cor nostrum non reprehenderit nos, videlicet cum in oratione dicimus, *Dimitte nobis debitum nostrum, sicut nos dimittimus debitoribus nostris:* fiduciam habemus ad Deum non in cōspectu hominum, sed ubi ipse Deus videt in corde.

Et quicquid petierimus accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Magna hæc & desiderabilis fidelibus data promissio. Si quis vero tam vecors & absurdus est, vt promissis non delectetur cælestibus, saltem pertimescat quod e contrario sapientia terribiliter intonat dicens, *Qui auertit aurem suam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.* Neque huic B. Ioannis sententiæ contrarium videri oportet, quod Paulus ter Dominum rogauit, vt discederet ab eo Angelus Satanæ, nec impetrare potuit, sed dictum est illi, *Sufficit tibi gratia mea.* Nam virtus in infirmitate perficitur. Et si enim nō semper ad voluntatem accipimus orantes, tamen mercedem deuotionis ad salutem accipimus, sicut idem Paulus Dominum rogans, non quod querebat, sed quod vtile habebat accepit. At contra sæpè reprobi exaudiuntur ad voluntatem, non ad salutem. Vnde & eorum caput diabolus, vt beatum Iob tentaret exauditus est ad voluntatem, sed ad suam damnationem. Ideo enim concessus est iste tentandus, vt eo probato ille esset cruciandus. Cum ergo dixisset Ioannes, quia *quodcumque petierimus accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus,* quasi quæres quæ mandata, continuò subdidit, *Et hoc est mandatum eius vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.* Singulari numero mandatum præmisit, & duo subsequenter adiungit mandata, fidem scilicet & dilectionem, quia nimirum hæc abinuicem separari nequeunt. Neque enim sine fide Christi, rectè nos alterutra diligere, neque in nomine Iesu Christi sine fraternâ dilectione possumus credere. Et diligamus, inquit, alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Id est, puro amore, non sicut latrones, vel quorumlibet aliarum patratōres scelerum, qui se vtique alterutrum sed non castè diligunt. Sed enim dedit mandatum nobis, cum ait, *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.* Quid est enim, *sicut dixi vos:* nisi ad hoc amare ad quod amauit vos, videlicet vt ad cælestia regna pertingatis? Et qua mercede hæc mandata fidei & dilectionis feruantur? Sequitur;

Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. Sit ergo tibi domus Deus, & esto domus Dei, mane in Deo, & maneat in te Deus. Manet in te Deus vt te contineat, manes in Deo ne cadas. Serua mandata eius, tene charitatem. Noli te diuellere à fide illius, vt glorieris in præsentia ipsius, & securus manebis in eo, modo per fidem, tunc per speciè. Manebit & ipse perennis in te, iuxta quod ei Psalmista decantat, *In æternum exultabunt, & habitabis in eis.*

Et in hoc scimus, quoniam manet in nobis, de spiritu quem dedit nobis. Primis temporibus cadebat spiritus super credentes & loquebantur linguis, quas non audierant. Nunc autem quia exterioribus signis sancta Ecclesia non indiget, quicumque credens in nomine Iesu Christi fraternam habuerit charitatem, Spiritui sancto in se manenti testimo-

nium perhibet. Hoc enim agit Spiritus sanctus in homine, vt sit in illo charitas. Quia charitas (inquit Paulus) diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Verum, quia multi charitatem non habentes, & vnitatem Ecclesiæ peruerso dogmate scindentes, nihilominus Spiritum sanctum in se esse contendunt, rectè subditur;

charitatis
bons.

CAPVT IV.

Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint, quoniam multi Pseudopropheta exierunt in mundum. Et quis est qui probat spiritus, vel vnde possunt probari, docet in Euan-gelio Dominus, ubi talia ventura prædicebat, qualia Ioannes iam suo tempore venisse probat. *Attendite, inquit, à falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vnas, aut de tribulis ficus? Hi sunt ergo fructus à quibus spiritus maligni qui in Pseudoprophetis loquuntur valent dinosci, spinæ videlicet schismatum, & horridi hæresum tribuli, quibus eos qui sibi incautè appropriant, fidem lacerando contaminant. Sicut e contrario fructus bonorum, charitas scilicet, gaudium, pax in Spiritu sancto per fragrantiam vuarum, ficorumque dulcedinem, aptè figurauit.*

In hoc cognoscitur spiritus Dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Confessio hoc loco non solum Catholice fidei, sed & operationis bonæ quæ fit per charitatem, intelligitur. Alioquin nonnulli hæretici confitentur, multi schismatici, multi falsi Catholici Iesum Christum in carne venisse, sed confessionem suam factis negant, non habendo charitatem. Charitas quippe Dei filium adduxit ad carnem. Et ideo quisque non habet charitatem, negat illum in carne venisse, talisque spiritum ex Deo non habere conuincitur. Ipse autem est spiritus Dei, qui dicit Iesum Christum in carne venisse, qui dicit non lingua, sed factis, non sonando, sed amando.

Et omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Ille soluit Iesum qui vel diuinitatem eius, vel animam, vel carnem negat, quæ eum veraciter habere fides Catholica docet. Soluit & ille Iesum, qui mandata & verba Iesu vel peruersè videndo, vel peruersus interpretando corrumpit. Sed & ille qui vnitatem sanctæ Ecclesiæ quam Iesus venit colligere turbat, Iesum quantum in se est soluere nititur. Nec mirum si tales ex Deo non sunt, vt qui Dei opera vel verba vel sacramenta resecundunt. In tantum namque ex Deo non sunt, vt quidam eorum qui prauo dogmate separare volebant ab hominis dispensatione diuinitatem Christi, hunc quoque verficulum quo dicitur, *Et omnis spiritus qui soluit Iesum ex Deo non est,* ex hac Epistola eraserint, ne scilicet per auctoritatem B. Ioannis conuinceretur error eorum. Denique Nestorius nescire se prodidit hanc authenticis exemplaribus inditam fuisse sententiam, atque ideo soluere non timuit Iesum, ac se per hoc Deo reddere extraneum, dicens beatam Mariam virginem non Dei, sed hominis tantum extitisse genitricem, vt aliam personam hominis, aliam faceret Deitatis: neque vnum Christum in verbo Dei & carne atque anima credens, sed separatim alterum filium Dei, alterum hominis prædicans.

Et hic est Antichristus de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mundo est. Venit imminente die iudicij nato in mundo homine illo cæteris amplius nefando, filio iniquitatis. Et nunc iam in mundo est, habitans in mentibus eorum, qui Christo vel professione, vel opere sine remedio peccitendi repugnant.

Vos ex Deo estis filii, & vicistis eum. Vicistis Antichristum confitendo Iesum Christum in carne venisse, id est, charitatem habendo, quam docuit Iesus Christus veniens in carne, quam & ipse in Euan-gelio cōmendat dicens: *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Quomodo enim poterat filius Dei animam suam ponere pro nobis, nisi carne indueretur, ubi mori posset? Quisquis ergo violat charitatem, quodlibet dicat lingua, vita ipsius negat Christum in carne venisse,

Spirituum
probans.

Confessio
integra.

Iesum solu-
uens.

Nestorij
errores.

Antichristi
si aduen-
sum.

Antichristi
suum vincen-
tes, &
Christum
verè con-
fentes.

& ipse est Antichristus. *Et vicissis eum*, inquit. Sed vnde vicerunt? Nunquid liberi virtute arbitrij? Non utique. Taceat Pelagius, dicat ipse Ioannes

Quoniam maior est qui in vobis est, quam qui in hoc mundo.] Docet itaq; eos seruare humilitatem, ne victoriam suis viribus tribuant, & arrogantiam superbiæ vincantur. Docet inter aduersa fiduciam spemque semper habere vincendi, memoria retinentes, quia maior est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum.

Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit.] Antichristi, id est, hæretici, & si nomen Christi inuocant, si signo Christi se notant, ipsi tamen de mundo sunt, id est, de illorum numero qui mundana sapiunt, qui infirma quærunt, qui cælestia ignorant. Et ideo ipsi de mundo loquuntur, mundanæ videlicet sapientiæ ratione Christianæ fidei aduersantes, dicendo non posse fieri vt filius Dei sit patri coæternus, vt virgo intacta pariat, vt caro de puluere resurgat immortalis, vt homo de terra editus mansionem percipiat in cælis, vt recens natus paruulus reatu primi hominis teneatur astrictus, nisi aqua baptismi renatus in Christo saluatur.

Et mundus eos audit.] Quia spiritualium corda ad mundanos carnalesque sensus reuocare à fidei simplicitate nõ valent. Sed & Catholici quicumque audientes illam Domini sententiam, *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos & orate pro persecuentibus & calumniantibus vos.* Et iterum: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Dicunt senullatenus suas iniurias posse dimittere inultas: hi nimirum de mundo esse, & ideo de mundo loqui conuincuntur. Et quia charitatis viscera non habent, frustra fidei in temerata mysteria seruant. Sed nec Antichristi nomine possunt carere, qui Christi mandatis probantur aduersari.

Nos ex Deo sumus. Qui nouit Deum, audit nos. Qui non est ex Deo, non audit nos.] Carnalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi. Qui ergo non vult audire prædicatores charitatis, profecto ille Deum non nosse, neque ex Deo esse cognoscitur, quia charitatem quam erga homines Deus exercuit imitari negligit.

In hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris.] In hoc nimirum, quia qui audit nos, spiritum veritatis habet, qui nos non audit, spiritum habet erroris. Et hæc est discretio spirituum, de qua suprâ monuit dicens, *Probate spiritus si ex Deo sint.* Sed videamus quid moniturus est, in quo illum audire debeamus.

Charissimi diligamus inuicem, quia charitas ex Deo est.] Multum commendauit charitatem, quam dixit ex Deo esse: Plus dicturus est, intente audiamus.

Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum. Qui non diligit, non nouit Deum, quia Deus charitas est.] Quid amplius dici potuit? *Deus charitas est.* Facere ergo contra charitatem, facere contra Deum est. Nemo dicat, in hominem pecco, quando non diligo fratrem meum: & facillè est peccatum in hominem, si in Deum solum non peccem. Quomodo non peccas in Deum, quando in charitatem peccas? *Deus charitas est.*

In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.] Quomodo ipse Dominus ait, *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Et ibi probata est dilectio Christi in nos, quia mortuus est pro nobis. Dilectio patris inde probata est in nobis, quia filium suum vnicum misit mori pro nobis. Sic & Paulus Apostolus ait, *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donauit?*

In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.] Non illum dileximus prius. Nam ad hoc dilexit nos, vt diligamus eum. Gratia quippe hominem præuenit vt diligat Deum, qua dilectione operetur bona. Vnde Psalmista: *Deus meus, inquit, misericordia eius præueniet me.*

Et misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris.] Et

hoc est maximum in nos diuinæ charitatis indicium, quia cum necdum ipsi pro peccatis nostris eum petere nossemus, misit ille filium suum ad nos, qui nobis in se credentibus vltro veniam daret, nosque ad paternæ gloriæ societatem vocaret. In quibusdam codicibus hic verbulum ita legitur, *Et misit filium suum litatorem pro peccatis nostris.* Litator autem, sacrificator est. Sacrificauit enim filius Dei pro peccatis nostris non hostias pecudum, sed seipsum offerendo. Vnde benè Paulus admonens ait, *Estote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi, & ambulat in dilectione sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.]* Cui sententiæ conuenit hoc quod hic quoque Ioannes exhortando subiunxit, dicens:

Charissimi, si Deus dilexit nos & debemus alterutrum diligere.] Quod autem sequitur;

Deum nemo vidit vnquam.] Maiori disputatione indiget, cum Dominus & hominibus mundo corde Deum videndum promittat, & de sanctis dicat, quod Angeli eorum semper in cælis videant faciem patris. Hanc autem sententiam & ibi in Euangelio suo ponit idem Ioannes, vbi etiã quomodo Deus videri possit, consequenter adiungit dicens, *Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit.* Quod beatus pater Ambrosius ita exposuit: [Et ideo Deum nemo vidit vnquam, quia eam quæ in Deo habitat plenitudinem diuinitatis, nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. Vidit enim, ad vtrumque referendum est. Denique cum additur, *Vnigenitus filius, qui in sinu patris, ipse enarrauit:* mentium magis quam oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus vero narratur. Illa oculis, hæc mente comprehenditur.]

Item beatus Augustinus in libro de videndo Deo, de eadem disputans quæstione. [Proinde (inquit) narrante vnigenito, qui est in sinu patris narratione ineffabili, creatura rationalis, munda & sancta, impletur Dei visione ineffabili. Quam tum consequemur, cum æquales Angelis facti fuerimus. Quia sicut videtur ista visibilia corporis sensibus nota, Deum nemo vidit vnquam. Quoniam si aliquando eo modo visus est, non sicut ista natura videtur, sed voluntate visus est specie qua voluit apprens, latente natura, atque in se incommutabiliter permanente. Eo autem modo quo videtur sicuti est, nunc fortasè videtur à quibusdam angelis suis sanctis. A nobis tunc ita videtur, cum eis facti fuerimus æquales.]

Et post aliquanta exponens sententiam sancti Ambrosij: [Deum, inquit, nemo vidit vnquam, vel in hac vita sicut ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicut visibilia ista quæ corporali visione cernuntur, quia vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Vnde non ad oculorum corporalium, sed ad mentium visionem dictum est pertinere quod narrat.]

Item post multa: Ad eam vero visionem (inquit) qua videbimus Deum sicuti est, mundana corda comonuit. Quia enim corpora, consuetudine loquendi visibilia nominantur, propterea Deus inuisibilis dicitur, ne corpus esse credatur. Non quia munda corda suæ substantiæ contemplatione fraudabit, cum hæc magna & summa merces Deum colentibus & diligentibus promittatur, dicente ipso Domino quãdo corporalibus oculis visibiliter apparebat, & inuisibilem se contuendum mundis cordibus promittebat. Qui diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum, & ostendam me ipsum illi. Hæc quippe natura eius æqualiter cum patre inuisibilis, sicut æqualiter incorruptibilis est. Quæ continuatim Apostolus posuit dicens, Regi autem seculorum inuisibili, incorruptibili: diuinam substantiam qua potuit hominibus prædicatione commendans. Deus ergo res est inuisibilis, neque oculo sed mente quærendus est. Sed quemadmodum si solem istum videre vellemus, oculum corporis purgaremus, vnde lux videri potest: ita volentes videre Deum, oculum cordis quo Deus videri potest, purgemus. *Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Verum quia hæc visio in futuro speratur, quid agendum nobis est, dum adhuc cõstituti in corpore peregrinamur à Domino? quo solatio vtendum vbi diuina visione necdum licet perfrui?

Gratia maior arbitrio.

De mundo qui sunt.

Sermones mundanorum.

De mundo qui sunt.

Ex Deo qui sunt.

Spirituum discretio.

Charitatis commendatio.

Litator.

Deum nemo vidit vnquam.

visibilia.

Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet.] Sed nemo purat hanc dilectionem, in qua Deus manet, abiecta & desidiosa quadam mansuetudine, imò non mansuetudine, sed remissione & negligentia seruari. Non est ista charitas, sed languor: ferueat charitas ad emendandum, ad corrigendum. Si sunt boni mores, delectent: si mali, emendentur, corrigantur. Si ergo diligamus inuicem sincera & disciplinabili charitate, Deus in nobis manet, operibus quidem ipsius charitatis manifestatus, quamuis nondum uisibiliter appareat.

Et charitas eius in nobis perfecta est.] Quarendum autem quomodo dicat perfectionem diuinæ charitatis in mutua dilectione consistere, cū Dominus in Euangelio pronunciet, non esse magnum si diligamus eos qui nos diligunt, nisi ad inimicos etiam de quibus hic penitus tacere uideatur, eadē dilectio pertingat? Nisi fortē ipsos quoque inimicos fraterni amoris intuitu diligere debeamus, uidelicet ut non semper inimici remaneant, sed respiciant à diaboli laqueis, nobisque germano scedere socientur. *Si diligamus, inquit, inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.* Incipe diligere, perficietis. Ccepisti diligere, cepit Deus in te habitare, ut perfectius habitando faciat te perfectum.

In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu sancto suo dedit nobis.] Hoc ipsum quia de Spiritu suo dedit tibi, unde cognoscis? Interroga viscera tua. Si plena sunt charitate, habes spiritum Dei, Paulo attestante qui ait: *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.*

Et nos uidimus & testificamur, quomodo pater misit filium suum saluatorem mundi.] Nemo de salute desperet, quia & si magni sunt morbi scelerum qui deprimunt, omnipotens medicus uenit qui saluet. Tamen meminerit quisque, quia idem filius Dei qui uenit mitis ut saluaret, uenturus est districtus ut iudicet.

Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.] Perfectam cordis confessionem dicit, quæ nec malè suadentium hæreticorum possit fraude corrumpi, nec persequentium paganorum tormentis conuelli, nec carnalium fratrum exemplis, nec propria fragilitatis fegnitia titubare. Sunt etenim qui etiã uerbis negant Iesum esse filium Dei, quales multi fuisse produntur, eo ipso tempore quo hæc scribebat Ioannes. Sunt item qui consentunt uerbis, & factis negant. Unde benè qui nunc ait, *Quicumque confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet & ipse in Deo,* ipse paulò superius dixit, *Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet.* Intinuans profecto quia quisquis dilectionem in fratres habet, ille uerè Iesum Dei filium esse testatur.

Et nos cognouimus & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis.] Cognouimus quoniam Iesus est filius Dei, & quia pater misit eum saluatorem mundi. Et credidimus charitati quam habet Deus in nobis, quia uidelicet cum haberet filium unicum, noluit illum esse unum, sed ut fratres haberet, adopravit illi qui cum illo possiderent uitam æternam.

Deus charitas est.] Iam dixit illud superius, ecce iterum dicit. Amplius tibi non potuit charitas commendari, quam ut diceretur Deus. Fortè minus Dei contempturus eras, nunquid & Deum contemnis?

Et qui manet in charitate, in Deo manet & Deus in eo.] Vicissim in se habitant qui continent & qui continentur. Habitas in Deo, sed ut continearis: habitat in te Deus, sed ut contineat ne cadas, quia sic de ipsa charitate Apostolus ait, *Charitas nunquam cadit.* Quomodo cadit quem continet Deus?

In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicii.] Dicit, quomodo te probet unusquisque quantum in illo profecerit? Quisquis fiduciam habet in die iudicii, perfecta est in illo charitas. Quid est habere fiduciam in die iudicii? Non timere, ne ueniat dies iudicii. Cū enim quis primo poenitendo se de malè actis conuerterit, incipit timere diem iudicii, ne uidelicet appareat iusto iudice, ipse damnatur iniustus. Processu uero bonæ conuersionis animatus, discet nō timere quod timebat, sed po-

tius optare ut ueniat ille desideratus cunctis gentibus, sperans se cum sanctis merito bonæ actionis esse coronandū. Unde autem fiduciam in die iudicii habere possumus, plenius subdendo manifestat: *Quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.*] Nunquid uerò potest esse homo sicut Deus? *Sicut Deus* Sed memuisse oportet quod & supra dictum est, quia nō semper ad æqualitatem dicitur *Sicut*, sed dicitur ad quandam similitudinem. Quādo enim dicit, sicut aures habeo, ita habet & imago, nunquid omnino sic? Sed tamen dicit, sicut. Si ergo facti sumus ad imaginem Dei, quare non sicut Deus sumus? non ad æqualitatem, sed pro modo nostro. Inde ergo nobis datur fiducia in die iudicii, quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo: imitando uidelicet perfectionem dilectionis in mundo, cuius ille exemplū nobis quotidie præbet de cælo. De qua saluator in Euangelio, *Diligite, inquit, inimicos vestros, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filij patris uestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.*

Timor non est in charitate.] In tali uidelicet charitate, quæ ad imitationem diuinæ bonitatis etiam inimicis benè facere & hos diligere nouit.

Sed perfecta charitas foras mittit timorem.] Illum scilicet timorē, de quo dicitur, *Initium sapientiæ timor Domini.* Quo timet quisque; incipiens opera iustitiæ, ne ueniat districtus iudex, & se minus castigatum inueniens damnat. Hunc timorem illa charitas pellit foras, quæ pro merito iustitiæ fiduciam habet in die iudicii. Sed & præsentium aduertitatem timorem, perfecta charitas eicit ex animo. Quam habere quærebatur qui Domino supplicans aiebat: *A timore inimici eripe animam meam.* Quam habebat qui dixit, *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? &c.*

Quia timor poenam habet.] Torquet cor conscientia peccatorum, quod nondum facta est iustificatio. Ideo in Psalmo de ipsa perfectione iustitiæ, *Conuertisti* (inquit) *placitum meum in gaudium meum, conscidisti saccum meum, & praecinxisti me letitia ut cantem tibi gloria mea, & non compungar.* Id est, non sit quod stimulet conscientiam meam. Stimulat timor, sed noli timere. Intrat charitas, quæ sanat quod vulnerat timor.

Qui autem timet, non est perfectus in charitate.] Quia nimirum timor poenam habet, quomodo sectio medici poenam habet: quamuis sicut sectionem medici salus optata, ita timorem charitas desiderata subsequatur. Nec putari debet his B. Ioannis sermonibus esse contrarium quod Psalmista dicit, *Timor Domini sanctus permanet in seculum seculi.* Duo namque sunt timores. Vnus quo timent homines Deum, ne mittantur in gehennam. Ipse est timor ille qui introducit charitatem, sed sic uenit ut exeat. Si enim adhuc propter poenas times Deum, nondum amas quem times. Non bona desideras, sed mala caues. Sed ex eo quod mala caues, corrigis te, & incipis bona desiderare. Cū bona desiderare ceperis, erit in te timor sanctus, ille scilicet ne ipsa bona amittas, ne mittaris in gehennam. Sed ne te deserat præsentia Domini quem amplecteris, quo in æternum frui desideras.

Nos ergo diligamus Deum, quoniam ipse prior dilexit nos.] Diligamus, quia prior dilexit nos. Nam unde diligeremus, nisi ipse prius dilexisset nos? Hinc enim ipse in Euangelio dicit, *Non vos me elegeristis, sed ego elegi vos.* Ita autē perfecti erimus in charitate, si quemadmodū nullius alterius nisi salutis nostræ gratia prior nos ille dilexit, ita eum nos quoque nullius rei nisi amoris dilexerimus obtentu. Verum quia sunt qui uerbo tunc Deū diligunt, cōsulte subiungitur: *Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est.*] Unde probas quia mendax est? Audi, *Qui enim non diligit fratrem suum quem uidet, quomodo potest diligere?*] Qui diligit fratrem suum, diligit Deum. Ne esse est ut diligit Deum, ut diligit ipsam dilectionem, Deus enim dilectio est. Et ne quis dicere auderet, & quid obstat diligere Deum, etiam si non diligo fratrem? rectè subditur: *Et hoc mandatum habemus à Deo, ut qui diligit Deum, diligit & fratrem suum.*] Quomodo enim diligis, eum, cuius odisti

mandatum? Quis est qui dicat, diligo imperatorem, sed odi leges eius? Non ita vetus Deiamator, sed vide inquit, quia mandata tua dilexi Domine. Et ideo confidenter adiungit, *In tua misericordia iustificamur.*

CAPVT V.

Credeus
Iesum esse
Christum.

Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. Quis est qui credit quoniam Iesus est Christus? Qui sic viuunt quomodo præcepit Christus. Nemo hæreticorum, nemo schismaticorum dicat, Et nos credimus quia Iesus est Christus. Nam & demones credunt & contremiscunt, & confitebantur, sicut in Euangelio legimus, & sciebant ipsum esse Christum. Sed quia dilectionem & opera veritatis non habent, ex Deo non sunt.

Dilectionis
proximi
insinuatio.

Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo. Mira arte prædicationis beatus Ioannes ad dilectionem proximi nos accendere curauit, primo commemorans quia omnis qui perfectè credit, ex Deo sit natus: deinde insinuans quàm iustum sit, vt qui Deum diligit, diligit & eum qui ex Deo natus est. Si quis enim tantæ tarditatis est vt hominem quia homo est, quia secum eandem in terra peregrinationem tolerat, amare neglexerit: admonendus est, vt saltem ob id illum amet, quia ex Deo natus est, quia particeps secum diuinæ gratiæ factus est, quia eadem secum vitæ cælestis præmia expectat. Quæ quidem exhortatio specialiter ad illos pertinet, qui non solum humanæ consortio naturæ, sed & fidei professione fratres sunt nobis effecti. Verum quia nonnulli sunt qui proximos diligunt, sed propter consanguinitatem, vel propter aliquod commodum temporale, rectè sanctus Euangelista qui sit verus proximi amor subdendo manifestat.

Diligas
verè quis
proximum.

In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, & mandata eius faciamus. Ille ergo solus rectè proximum diligere & probatur, qui & conditoris amore fragrare cognoscitur. & ne quis seipsū de conditoris amore falleret, verbo tenus se amare profitendo, benè cum dixisset, In hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, addidit, & mandata eius faciamus.

Hæc enim est charitas Dei, vt mandat a eius custodiamus. Hoc & ipse Dominus dicit: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Probatio ergo dilectionis exhibitio est operis. Verè enim diligimus, si ad mandata eius à nostris nos voluntatibus coarctamus. Nam qui adhuc per illicita desideria defluit, profecto Deum non amat, quia ei in sua voluntate contradicit.

Et mandata eius graua sunt. Et ipse Dominus dicit: Iugum meum suauè est, & onus meum leue. Neque his vel Domini vel beati Ioannis verbis debet videri aduersum, quod & ipse Dominus alibi dicit, quia angusta porta & ardua via est quæ ducit ad vitam. Et Propheta ad eum: Propter verba, inquit, laborum tuorum ego custodiui vias duras. Et Apostolus: Quia per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei. Quæ enim natura sua dura sunt & aspera, spes cælestium præmiorum & amor Christi facit esse leuia. Durum namque est persecutiones pati propter iustitiam, sed & hoc facit suauè, quod ipsorum qui sic patiuntur est regnum cælorum. Vnde benè subditur;

Mundum
vincere.

Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. Id eodè namque mandata diuina non sunt graua, quia omnes qui vera deuotione his manciantur, & aduersa mundi huius & blandimenta pari mente contemnunt, ipsam quoque mortem velut ingressum patriæ cælestis amantes. Et ne quis sua virtute mundi vel luxus vel labores se posse superare confideret, consulte subiungit;

Fides vin-
cens mun-
dum.

Et hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Illa nimis mirum fides, quæ per dilectionem operatur. Illa fides, qua eius humiliter auxilium flagitamus, qui ait, In mundo pressuras habebitis, sed confidite, ego vici mundum.

Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est filius Dei? Vincit mundum, qui Iesum filium Dei esse credens, digna eidem fidei opera iungit. Sed nunquid sola diuinitatis eius fides & confessio valet ad salutem sufficere? Vide sequentia.

Hic est qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus. Qui ergo erat æternus Dei filius, factus est homo in tempore, vt qui nos per diuinitatis suæ potentiam creauerat, per humanitatis suæ infirmitatem recrearet. Qui venit per aquam & sanguinem. Aquam videlicet lauacri, & sanguinem iustæ passionis. Non solum baptizari propter nostram ablutio-nem dignatus est, vt nobis baptismi sacramentum conferret ac traderet, verum etiam sanguinem suū dedit pro nobis, sua nos passione redimens, cuius sacramentis semper refecti nutremur ad salutem.

Spiritus de
Christo
testimonium.

Et spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas. Baptizato in Iordane Domino descendit Spiritus sanctus in specie columbæ super eum, testimonium illi perhibens, quia veritas est, hoc est verus Dei filius, verus mediator Dei & hominū, verus humani generis redemptor ac reconciliator, verè ipse mundus ab omni cõtatione peccati, verè sufficiens tollere peccata mundi. Quod etiã ipse Baptista viso eiusdem spiritus aduentu intelligens, ait: Qui misit baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizatur in spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei. Quia ergo Spiritus Iesum Christum esse veritatem testatur, ipse se veritatem cognominat, Baptista illum veritatem prædicat, filius tonitruū veritatem Euangelizat, taceant blasphemæ, qui hunc phantasma esse dogmatizant: pereat de terra memoria eorum, qui eum vel Deum vel hominem esse verum denegant.

Tres de
Christo
testimonium
perhiben-
tes.

Quoniam tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis. Spiritus dedit testimonium, quoniam Iesus est veritas, quãdo super baptizatum descendit. Si enim verus Dei filius non esset, nequaquam in eum tanta manifestatione Spiritus sanctus veniret. Aqua etiam & sanguis dedere testimonium, quoniam Iesus est veritas, quando de latere eius in cruce mortui manarunt. Quod nullatenus fieri posset, si verã carnis naturam nõ haberet. Sed & hoc quod ante passionem cum oraret, factus est sudor eius sicut gutta sanguinis decurrentis in terram, veritati carnis assum præ testimonium dat. Nec reticendum quod in hoc quoque sanguis & aqua testimonium illi dederunt, quod de latere mortui viuaciter effluerunt, quod erat contra naturam corporum mortuorum, atque ob id mysteriis aptum, & testimonio veritatis fuit congruum, videlicet insinuans quia & ipsum Domini corpus melius post mortem esse victurum resuscitatum in gloria, & ipsa mors illius nobis vitam donaret. Hoc quoque quod sudor eius instar guttæ sanguinis decurrebat in terram, testimonium perhibebat illi sacro mysterio & Ecclesiam toto orbe suo sanguine laueret. Tres sunt ergo qui testimonium perhibent veritati.

Tres sunt.

Et tres (inquit) vnum sunt. Indiuidua namque hæc manent, nihilque eorum à sui connexionē se iungunt, quia nec sine vera credenda est humanitate diuinitas, nec sine vera diuinitate humanitas. Sed & in nobis hæc vnum sunt, non natura eiusdem substantiæ, sed eiusdem operatione mysterij. Nam sicut B. Ambrosius ait, Spiritus manentem renouat, aqua proficit ad lauacrum, sanguis spectat ad precium. Spiritus enim nos per adoptionem Dei filios fecit, sacri fontis vnda nos abluit, sanguis Domini nos redemit. Alterum ergo inuisibile, alterum visibile testimonium sacramento consequitur spiritali.

Si testimonium hominis accipimus, testimonium Dei maius est. Quoniam hoc est testimonium Dei quod maius est, quia testificatus est de filio suo. Magnum est testimonium hominis quod perhibet de filio Dei, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sedo à dextris meis. Et ex persona ipsius filij: Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Itemque ex persona patris loquentis de filio. Ipse inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus & susceptor salutis meæ. Pater meus, quia ego filius Dei. Deus meus quia ego homo. Susceptor salutis meæ, quia ego passurus & à morte saluandus sum. Et ego (inquit) primogenitum: ponam illum excelsum præ regibus terræ. Magnum hoc testimonium verum & omni acceptione dignum hoc testimonium hominis de filio Dei, sed multo maius est testimonium Dei, qui testificatus est ipse de filio suo, cum de celo illum alloquens ait, Tu es filius meus dilectus, in te complacuit mihi.

Testimo-
nium ho-
minis à
Christo
Deo.

Magnum est testimonium præcursoris, quod de Dei filio perhibens ait, *Ego baptizo vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.* Maius est testimonium patris, quo Spiritum factum in eum quo semper erat plenus etiã visibiliter misit.

Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se.] Qui ita credit in filium Dei, vt exercet operando quod credit, habet testimonium Dei in se. Illud vtique quia quodq; in filiorum Dei numero iure computetur, ipso vnico filio Dei sic suis fidelibus pollicente, *Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus.* Quod si testimonium Dei habere merueris, id Deum testem tuę fidei intemeratę possederis, quid te hominum infamia, quid etiam persecutio lædit? Si enim Deus pro nobis, quis contra nos?

Qui non credit filio, mendacem facit eum, quoniam non credit in testimonium quod testificatus est Deus de filio suo.] Frustra Iudæi, frustra hæretici patrem se credere & venerari putant, quãdã Christum contemnunt, & ei credere renunt. Qui enim non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Qui non credit filio quia it, *Ego & pater vnus sumus:* & interrogante Caipha, ac dicente, *Tu Christus filius Dei benedicti?* Respondit: *Ego sum.* Sed qui eum vel non esse Christum, vel non esse filium Dei, vel non esse similem patri, ostendunt: mendacem profectõ faciunt patrem, quia non credunt in testimonio quod testificatus est de filio suo. In illo videlicet quod & supra memini: *Tu es filius meus dilectus, in te complacuit mihi.* Sed & in illo quod ei imminente hora passionis perhibuit, dum orante illo ac dicente: *Pater, saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in hanc horam.* Pater clarifica nomen tuum: recipiendū etiam turba audiente de cælis: *Et clarificauit, & iterum clarificabo.* verum se Dei patrem esse significans in cælis illius, qui vt verus homo mortem passurus erat in terra.

Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus.] Dedit, inquit, vitam æternam nobis. Et ipse qui loquitur, adhuc vitam temporalem & morti obnoxiam agebat in carne. Sed ita dedit nobis vitam æternam, sicut dedit nobis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius. Vt enim scias datam tibi esse à Deo potestatem habere vitam æternam, audi Prophetam: *Quis est homo qui vult vitam, & cupit videre dies bonos? Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum, & cætera vtique ad finem Psalmi.* Dedit ergo nobis vitam æternam, sed adhuc in terra peregrinantibus in spe, quam daturus est in cælis ad se peruenientibus in re.

Et hac vita in filio est.] In fide scilicet & confessione nominis eius, in perceptione sacramentorum eius, in obseruatione mandatorum eius. Hinc & ipse ait: *Nemo venit ad patrem nisi per me.* Et Petrus de illo: *Neque enim nomen est aliud sub celo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.*

Qui habet filium, habet vitam. Qui non habet filium Dei, vitam non habet.] Ne parum dicere videretur vitam esse in filio, addidit ipsum filium esse vitam. Quod idem quoque filius patrem glorificans, ostendit vbi ait: *Sicut enim habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso.* Qualiter autem eadem vita quæ filio est & patri communis, etiam credentes illustret, idem filius alibi ad patrem orans inquit. *Sicut dedisti ei potestatem, inquit, omnis carnis, vt omne quod dedisti ei det eis vitam æternam. Hac est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti te solum Christum.*

Hæc scripsi vobis, vt sciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine filij Dei.] Vt sciatis, inquit, vt certi sitis futuræ vestræ beatitudinis, qui creditis in Christo, vt non seducamini per fraudem eorum, qui Iesum esse Dei filium negant, & ideo nihil eis profuturum asseuerant in nomine eius crediderunt. Et mira hæreticorum vanitas, qui toties per totam hanc Epistolam appellato Dei filio, ipsi contra, non filium, sed creaturam Dei, Christum esse confirmant. Quod nusquam prorsus legunt, nisi dum humanitatis eius mentio celebratur.

Et hæc est fiducia quam habemus ad eum, quia quodcumque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos.] Magnam nobis fiduciam præbet sperandi à Domino bona cælestia, quod

& in hac vita quicquid salubriter eum petierimus, impetramus. iuxta quod etiam ipse in Euangelio credentibus promittit. *Dico vobis, inquit, omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, & euentient vobis.* Notandum autem quod ita orantes exaudimur à Domino, si ea quæ ipse iussit petimus. Dicit autem ipse: *Primum querite regnum Dei, & iustitiam eius.* Vnde bene & Ioannes cum dixisset, Quodcumque petierimus exaudit nos: interposuit, secundum voluntatem eius. Ergo super his tantum plenam nos & indubitabilem iussit exauditionis habere fiduciam, quæ non nostris commodis, nec solatis temporalibus, sed Domini congruant voluntati. Quod etiam in oratione dominica inferere præcipitur, *Fiat voluntas tua:* scilicet non nostra. Si enim & illud Apostoli recordemur: *Quoniam quid oremus secundum quod oportet, nescimus,* intelligimus nos nunquam salutem nostram contraria postulare, & commodissimè nobis ab eo qui utilitatem nostram rectius quam nos intuetur, ea quæ postimus denegari. Quod ipsi quoque magistro gentium accidisse non dubium est.

Et scimus quoniam audit nos quicquid petierimus. Scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo.] Multipliciter eadem quæ præmiserat inculcat, vt nos ad orandum viuacius excitet. Sed manet obiectio quam posuit, vt secundum voluntatem petamus nostri conditoris. Quod bifariam potest accipi, vt scilicet & ea quæ ipse vult rogemus, & tales ipsi quales esse nos desiderat ad rogandum veniamus. Quod est habere fidem quæ per dilectionem operatur, & ante omnia meminisse illius Evangelici mandati: *Et cum stabitis ad orandum, dimitte si quid habetis aduersus aliquem, vt & pater vester qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra.*

Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, peccat & dabitur ei vita: peccanti non ad mortem.] Hæc & huiusmodi secundum voluntatem Domini petuntur, quæ ad fraternæ dilectionis officium spectant. Loquitur autem de quotidianis leuibisque peccatis, quæ sicut difficile vitantur, sic etiam facile curantur. Sed quo ordine hæc alterutrum petitio sit celebranda pro peccatis, Iacobus insinuat apertius, dicens, *Confitemini alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicem vt saluemini.* Si ergo dictu, vel cogitatu, vel obliuione, vel ignorantia forte deliquisti, vade ad fratrem, confitere illi, postula interuentionem. Si ipse te fragilitatis suæ conscium pure confitendo fecerit, & tu eius errata pie intercedendo dilue. Sed hæc de leuioribus dicta sint peccatis. Porrò si grauius quid admisisisti, induc presbyteros Ecclesiæ, & ad illorum examen castigate.

Est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt quis roget.] Magna hic quaestio nascitur, quia aperte ostendit beatus Ioannes esse quosdam fratres pro quibus orare nobis non præcipitur, cum Dominus etiam pro persecutoribus nostris orare nos iubeat. Quæ non aliter solui potest, nisi fateamur esse aliqua peccata in fratribus, quæ inimicorum persecutione grauiora sint. Peccatum ergo fratris ad mortem est, cum post agnitionem Dei, quæ per gratiam Domini nostri Iesu Christi data est, quis oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, inuidentiæ facibus agitatur. Peccatum autem non ad mortem est, si quisquam non amorem à fratre alienauerit, sed officia fraternitati debita per aliquam infirmitatem animi non exhibuerit. Quapropter & Dominus in cruce ait: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Nondum enim gratiæ Spiritus sancti participes effecti, societatem sanctę fraternitatis inierant. Et beatus Stephanus orat pro eis à quibus lapidabatur, quia nondum Christo crediderant, neque aduersus illam communem gratiam dimicabant. Et Apostolus Paulus propterea, credo, non orat pro Alexandro, quia iam frater erat: & ad mortem, id est, inuidentiã fraternitatem oppugnando peccauerat. Pro his autem qui non abruperant amorem, sed timore iucubuerant, orat vt eis ignoscatur. Sic enim dicit: *Alexander ararius multa mala mihi ostendit, reddat illi Dominus secundum opera eius. Quem & tu deuota, valde enim restitit nostris sermonibus.* Deinde subiungit pro quibus orat, ita dicens:

Exaudiendi à Domino.

Errandem non inanis repetitio. Petere secundum voluntatem conditoris.

Peccata non ad mortem. Confitemendum.

Graviorum remissio ad presbyteros.

Peccatum ad mortem an sit remissibile.

Alexander peccatum.

Peccatum
vsque ad
mortem.

in prima mea defensione nemo mihi assuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Potest autem peccatum ad mortem, peccatum vsque ad mortem accipi. Pro quo rogare quempiam vetat, quia scilicet peccatum quod in hac vita non corrigitur, eius venia frustra post mortem postulat. Verum si sequentia diligenter inspicimus, magis superior sensus huius lectionis tenori congruere videtur. Nam subditur;

Peccati
generalis
acceptio.

Omnis iniquitas peccatum est, & est peccatum ad mortem, & cetera.] Tanta est (inquit) diuersitas peccatorum, vt omne quod ab æquiritatis ratione discrepat, inter peccata numeretur, quamuis minima peccata iustis suæ iustitiæ meritum nequaquam auferre, vel minuere possint, illa duntaxat sine quibus hanc vitam nullatenus transigere valent, & item quedam peccata tantum ab omni iustitiæ sorte discordent: tanta iniquitate parentur, vt absque vlla contradictione factorem suum, nisi corrigantur, æternam merent in pœnam. De quibus scriptum est: *Anima que peccauerit, ipsa morietur.* Qua B. Ioannis sententia manifestè repudiatur inepta Stoicorum disputatio, qui dicere ausi sunt cõtra omnem generis humani sensum, & affirmare, quod omnia peccata sint paria, dicentes nihil distare vtrum hominem quis furatus sit, an bouem, an gallinam: quia non animal crimen, sed animus fecerit. Quos Iouinianus sequutus est hæreticus, astruens nullam nuptiarum & virginitatis esse distantiam, non abstinentes in aliquo retributionis priuilegio, simpliciter epulantibus esse præferendos. Omne itaq; quod inique committitur vel cogitatur, ad peccatum referendum est. Sed sunt peccata quadam ad mortem, de quibus dicit Apostolus, *Quoniam qui t alia agunt, regnum Dei non consequentur.*

Stoicorum
de paritate
peccatorum
error.

Iouiniani
hæresis.

Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo, non peccat.] Peccatum videlicet ad mortem. Quod & de omni crimine capitali, & de illo specialiter potest intelligi quo violatur fraternitas, sicut & supra exposuimus. Sed & peccatum ad mortem, peccatum vsque ad tempora mortis protrahentium diximus rectè posse intelligi, quo omnis qui natus est ex Deo non peccat. Denique Dauid rex mortale crimen admittit. Quis enim nesciat adulterium & homicidium mortem mereri perpetuam? Sed tamen Dauid quia ex Deo natus est, quia ad filiorum Dei pertinebat societatem, non peccauit vsque ad mortem, quia sui reatus veniam mox pœnitendo promeruit.

Natus ex
Deo non
peccat mor
taliter.
vsque ad
mortem qui
peccent.

Gratia
Dei.

Sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum.] Gratia Christi qua renati sunt fideles, conseruat eos qui secundum propositum vocati sunt sancti, ne peccatum ad mortem committant: & si in quibuslibet pro humanæ conditionis fragilitate deliquerint, ne ab hoste maligno possint tangi, defendit. Item dicendum tamdiu nos in generatione Dei permanere, quamdiu non peccauerimus: imò qui in generatione Dei perseverant, peccare non possunt, neque à maligno contingi. *Quæ enim commutatio lucis ad tenebras, Christi ad Belial? Quomodo (inquit) dies & nox misceri nequeunt, sic iustitia & iniquitas, peccatum & bona opera, Christus & Antichristus, malignus & generatio Dei.*

Mundus in
maligno
totus pos
itus.
Pelogij er
ror.

Scimus quoniam ex Deo sumus, & mundus totus in maligno positus est.] Nos ex Deo sumus eius gratia & baptismo regenerati per fidem, & vt in fide perduremus seruati. Mundi verò amatores maligno sunt hosti subiecti, vel nunquã regenerationis vnda ab eius soluti dominio, vel post gratiã regenerationis denuò peccando ad eius dominium redacti. Nec solum mundi amatores, sed & illi qui recens editi necdum dinoscantiam boni habent ac mali, propter præuicationis primæ ad regnum maligni pertinent hostis, nisi per gratiam benigni conditoris eruantur de porestate tenebrarum, & transferantur in regnum filij charitatis ipsius. Vnde non ait simpliciter, Mundum in maligno positum: sed cum additamento. *Et mundus (inquit) totus in maligno positus est.* Nam sicut beatus Ambrosius ait, *Omnes homines sub peccato nascimur, quorum ipse ortus in vitio est.* Et frustra nititur Pelagius affirmare quod paruuli recens editi non opus habeant gratia baptismatis renasci, quia tam mundi nascuntur ab omni forde peccati, quam fuit mun-

us in paradiso conditus Adam, nullam scilicet ex illo trahentes originalis culpæ maculam, in nullo existentes rei, donec propria sponte peccare incipiant. Sed nos omnis Antichristorum venenis, quæ per totam hanc Epistolam ille qui de pectore Domini fonte vitæ potatus est, damnat, & de Ecclesia expellit, audiamus in clausula verbum bonum salutis quod nobis eructat. Attendamus opera summi regis quæ dicit. Sequitur;

Et scimus, quoniam filius Dei venit, & dedit nobis sensum vt cognoscamus verum Deum, & scimus in vero filius eius. Quid enim apertius his verbis? quid dulcius? quid aduersus omnes hæreses fortius potuit dici? Christus est verus Dei filius. Pater Christi Iesu Domini nostri verus est Deus. Venit filius Dei sempiternus temporaliter in mundum, qui erat in mundo, & per quem factus est mundus. Neq; aliam ob causam venit nisi nostræ salutis, hoc est, vt daret nobis sensum cognoscere verum Deum. Nemo enim sine diuina cognitione ad vitam venire, nemo Deum cognoscere nisi ipso docente poterat: sicut & ipse dicit, *Et nemo nouit filium nisi pater, neque pater, neque patrem quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.* Subauditur, Et patrem & filium. Vtrumque enim filius reuelat, qui in carne visibilis apparet, diuinitatis arcana per Euangelium suum modo patefacere dignatus est.

Christus
venit, vt
agnoscat
verum
Deum.

Hic est verus Deus, & vita æterna.] Verum Deum dixerat esse filium, verum Deum hunc esse multoties repetit. Hunc dicit esse vitam æternam. Non utique ita sicut nobis vita promittitur æterna, quæ sic ex tempore nos suscipiat, vt nunquam nobis finem bene viuendi reponat: sed filius vita sine initio temporis semper manens, sine termino semper mansura.

Verus De
us Chri
sim.

Filioli, custodite vos à simulacris.] Qui verum Deum cognouit, in quo vitam habetis æternam, custodite vos à Doctrinis hæreticorum, quæ perpetuam ducunt ad mortem: quia more illorum qui simulacra pro Deo faciunt, gloriam incorruptibilis Dei prauis dogmatibus in similitudinem corruptibilium rerum immutant. Custodite vos à philargyria, quæ est simulacrorum seruitus. Obseruate, ne quas mundi illecebras, conditoris amoris præponatis. Nam & hoc inter simulacra reputabitur. quatenus solius veritatis curam studiumque habentes, in huius visione mereamini sine fine lætari. *Mundus enim transit, & concupiscentia eius. Qui autem fecerit voluntatem Domini, manet in æternum.*

Simulacra
vitiana.
Philargy
ria.

INCIPIT EXPOSITIO TIO EIVS, IN SECUN DAM EPISTOLAM EIVSDEM.

SENIOR, electa domina & natis eius, quos ego diligo in veritate.] Quidam putant hanc & sequentè Epistolam non esse Ioannis Apostoli, sed cuiusdam presbyteri Ioannis: cuius sepulchrum vsque hodie monstratur in Epheso. Cuius etiam Papias auditor Apostolorum, & in Hierapoli Episcopus, in opusculis suis sæpè meminit. Sed hunc generalis Ecclesiæ consensus habet, quod has quoque Epistolas Ioannes Apostolus scripserit, quia reuera multam verborum & fidei similitudinem cum prima eius Epistola ostendunt, & simili zelo detestantur hæreticos. Seniore autem se dicit Ioannes, vel quia iam prouectus erat ætate quando has scripsit epistolas, vel quia nomen senioris, id est presbyteri etiam pontifici, propter maturitatem sapientiæ & grauitatis congruit. Vnde & Petrus ait: *Seniores ergo qui in vobis sunt obsecra, consenior & testis passionum Christi.* Senior, inquit, electa domina & natis eius, quos ego diligo in veritate, id est, vero amore diligo, illo videlicet qui secundum Deum est. Vel certè quod ideo diligo, quia perseverantes in veritate confidero.

Epistola
hec cuius
sunt
Ioannes
presbyteri.

Senior.

Confessio
Petrus.

Et non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem.] Quia contra hæreticos scribere incipit, qui à fidei veritate exciderunt, rectè omniū qui veritatē cognouerunt vnam dilectionem in spiritu sancto esse commemorat, vt vnanimitate simul & multitudine Catholicorum terreat eos qui ab eorum societate se cum pauci essent, segregarunt. Reuera enim omnes per orbem Catholici, vnam ver. t. i. regulam sequuntur: non autem omnes hæretici & infideles vnanimò errori consentiunt: verum non minus semet alterutrum, quàm ipsam veritatis viam impugnant.

Propter veritatem quae permanet in vobis, & in vobiscum erit in aeternum.] Non aliam, inquit, ob causam te tuosque diligimus, nisi propter veritatem fidei, quæ in nobis semper inexpugnabilis perdurat, quia videlicet eandem etiam vos inuincibiliter custodire comperimus.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo patre, & à Christo Iesu filio patris in veritate & charitate.] Quoniam negabant illius temporis hæretici, Marcion scilicet & Cerinthus, verum esse filium Dei Dominum nostrum I E S U M Christum, & ei à natiuitate humana principium dabant: rectè Ioannes eum ad confutandos blasphemos, filium Dei patris esse commemorat. Gratiam quoque & misericordiam & pacem ab illo sicut & à Deo patre fidelibus esse dandam testatur, vt eum æqualem & coæternum patri demonstret, eius dona eadem quæ patris esse designat, sicut & ipse Dominus de sua & patris consubstantialitate loquens, ait: *Quacunque enim pater fecerit, hæc & filius facit similiter.*

Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, vt diligamus alterutrum.] Arguit hoc verbo hæreticos, qui noua dogmata relicta his quæ ab Apostolis audierant, inducere tentabant, ac per hoc fraternæ charitatis fœdera dissipabant. Dicit ergo, se nequaquam nouum mandatum scribere, sed hoc solum hortari, vt antiqua fides in omnibus, & charitas illibata permaneat.

Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne.] Et de hæreticis potest intelligi, qui confiteatur quidem Iesum Christum incarnatum, sed in aliqua parte fidei eius non rectè sentiunt, aut veram eius carnem, aut veram animam, aut veram diuinitatem, aut verum eius patrem Deum, aut verum eius Spiritum sanctum Deum omnipotentem, aut aliud aliquid quod recta fides confitetur, negant. Potest & de Iudæis accipi, qui omninò Iesum Christum negat, qui Christum in carne necdum venisse ad salutem mundi, sed ad interitum suum venturum expectant Antichristum.

Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina, hic & patrem & filium habet.] Nota verborum distantiam, & fidei complectere veritatem. Non permanentem in doctrina Christi, Deum non habere, permanentem autem in doctrina eius, filium & patrem dicit habere, vt ostendat patrem & filium vnum esse Deum verum, & coarguat eos mendacii, qui filium vel non esse Deum, vel posteriorem aut minorem patre asseuerant.

Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non offert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi, Aue, communicat operibus eius malignis.] Hac Ioannes de schismaticis siue hæreticis detestandis, quæ verbis docuit, etiam factis exercuit. Narrat enim de illo auditor eius sanctissimus, & martyr fortissimus Polycarpus Smyrnonum antistes, quod tempore quodam apud Ephesum balneas lauandi gratia fuisset ingressus, & vidisset ibi Cerinthum, exillret continuò, & discederet non lotus, dicens: *Fugiamus hinc, ne & balneæ ipse corruant, in quibus Cerinthus lauat se, veritatis inimicus.* Idem etiam Polycarpus Marcionis aliquando cum occurrisset, dicens sibi: *Agnosce nos, respondit: Agnosco, agnosco primogenitum Satanæ.* Tanta tunc Apostoli atque eorum discipuli in religione cautela vtebantur, vt ne verbi quidem communionem cum aliquo eorum qui à veritate deuiauerunt habere paterentur, sicut & Paulus dicit: *Hæreticum hominem post primam & secundam correptionem deuota, sciens quia peruersus est huiusmodi & peccat, cum sit à semetipso damnatus.*

Salutant te filij sororis tuæ electæ.] Sicut aduersariis veritatis aue dicere prohibet, ita & contrario electos ex persona electorum salutat, vt & infideles testentur ab omnibus bonis, si fortè vel sic corrigi velint, & fidelium semper ad iuicem pax augetur & charitas.

Electi ab electis saluandi.

INCIPIT IN TERTIAM EIVS EPISTOLAM, EXPLANATIO eiusdem.

SENIOR *Gaius charissimo, quem ego diligo in veritate.]* Qui vel qualis fuerit iste Gaius, in processu Epistolæ monstratur. Quia videlicet & fidem Christi quam perceperat, bonis accumulabat actibus, & si ipse ad prædicandum verbum minimè sufficiebat, eos tamen qui prædicarent de facultatibus suis, sustentare gaudebat. Hunc autem esse Gaium arbitramur, cuius in Epistola ad Romanos Paulus meminit, dicens: *Salutat vos Gaius hospes meus & Ecclesia totius.* Quia enim hospes & qui suscipit & suscipitur appellari consuevit, erat hospes vniuersæ Ecclesiæ, quia omnes qui ad se veniebant, & prædicatores videlicet & auditores verbi, benignè suscipiebat: sicut & huius Epistolæ sequentia manifestè declarant. Vnde & Ioannes eum in veritate diligit, hoc est, non temporalium gratia commodorum, sed solo perennium bonorum quæ eum diligere videri intuitu. Fuisse autem Gaius Corinthi videtur: ex eo quod Paulus in illa, moratus ciuitate, epistolam scripsit ad Romanos, quos & ex eius nomine salutat. Sed & in Epistola ad Corinthios, Gaius quasi ciuis Corinthi meminit, dicens, *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizauit, nisi Crispum & Gaium: ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis.*

Gaius.

Hospes.

Charissime, de omnibus orationem facio, prospere te ingredi & valere, sicut prospere agit anima tua.] Hoc (inquit) à Domino crebris exopto precibus, vt quod benè agis, benè perficias. Et sicut nunc anima tua, id est, interna mentis intentio prospere agit, id est, proficit in elemosynarum operibus abundantibus, & benignitate animi dapnatis, & pecuniarum facultate quas indigentibus largiris, ita semper virtutibus plenam Domino adiuuante vitam ducere possis.

Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.] Id est, vt eos quos prædicando vel baptizando filios Deo genui, cognoscam veritatem & rectæ fidei & bonæ operationis obseruantes.

Filij Ioannes.

Charissime, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos.] Fideliter facis, dicit pro eo vt diceret, sicut vere es fidelis ita facis, ostendens ex operibus fidem tuam.

Pro nomine enim profecti sunt, nihil accipientes à gentibus.] Cum dicit pro nomine, subaudiendum est Domini I E S U Christi. Sic enim loquebantur antiqui. Duabus autem ex causis pro nomine Domini sunt profecti, aut ad prædicandum videlicet nomen eius propriè sponte venientes, aut propter nominis sancti fidem & confessionem à ciuibus huc à contribulibus suis patria expulsi.

Pro nomine.

Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, vt cooperatores simus veritatis.] Iungit se beatus Ioannes, qui omnia dimiserat propter Christum, personæ fidelium diuitum: quatenus eos ita alacriores reddat ad miserendum pauperibus & peregrinis. nec discredendum est illum veraciter dicere potuisse, quòd Paulum dixisse legimus, *Ipsi scitis quoniam ad ea qua mihi opus erant & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus ista. Omnia ostendi vobis, quia sic laborantes, oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini, sicut dixit magis dare quàm accipere.* Cooperatores autem eos dicit veritatis, quia qui spiritalia dona habetibus, temporalia subsidia tribuit, in ipsis donis spiritalibus cooperatores existit. Nam cum pauci sint qui spiritalia dona perceperunt, &

Cooperatores veritatis.

multi qui rebus temporalibus abundant: per hoc se diuites virtutibus pauperum inferunt, dum eisdem sanctis pauperibus de suis diuitiis impartiantur. Hinc etenim Dominus ait, *Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.*

Scriptissem forsitan Ecclesiae, sed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrepes, non recipit nos.] Diotrepes ut videtur, erat haeretarcha temporis illius aliquis superbus & insolens, malens noua dicendo primatum sibi vsurpare scientiae, quam antiquis sanctae Ecclesiae, quae Ioannes praedicabat, humiliter auscultare mandatis. Vnde Diotrepes speciosus, infulsus, siue decor insaniens interpretatur, ut perfidiam cordis etiam nomine signet.

Propter hoc si uenero, commonebo eius opera.] Id est, in omnium notitiam manifestius arguendo producam. Iuxta illud Apostoli Pauli: *Quid uultis, in uirga veniam ad uos?*

Quo facit, uerbis malignis garruens in uos.] Notandum quod linguas detrahentium, sicut nostro uitio non debemus excitare, ne ipsi pereant: ita per suam malitiam excitatas debemus aequanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat: aliquando autem etiam compescere, ne dum de nobis mala disseminant, eorum qui audire nos ad bona poterant, corda innocentium corrumpant. Hinc est quod Ioannes detractoris sui linguam redarguit: ne suam praedicationem non audirent qui audire poterant, & in prauis moribus remanerent.

Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est.] Quod bonum illum imitari uelit, subdando aperit, dicens;

Demetrio testimonium redditur ab omnibus.] Quia uidelicet ipse suscipere infirmos, & egentes pro ueritate sustentaret. Hunc ergo Caio imitandum proponit, ut similiter omnium laude possit & ipse dignus exsistere.

Pax tibi. Saluta te amici, saluta amicos per nomen.] Amicis gratiam pacis mandat, & salutis, ut per haec Diotrepem ceterosque ueritatis inimicos, a salute & pace uestra moneret extraneos.

*Finis trium Epistolarum Diuisi
Ioannis.*

INCIPIT EXPOSITIO VENERABILIS BEDAE PRÆBYTERI, IN EPISTOLAM IUDÆE APOSTOLI.

IUDAS Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, ihs qui sunt in Deo patre dilectus & Iesu Christi conseruatis & uocatis, misericordia, & car.] Iudas Apostolus, quem in Euangelio Matthæ & Marcus Thaddæum appellant, scribit contra eosdem fidei corruptores, quos & Petrus & Ioannes in suis damnant Epistolis.

Charissimi, omnem sollicitudinem faciens scribendi uobis de communibus uestra salute.] De communi eorum salute dicit, de illa salute, quae ipsi & illis erat communis. Omnium namque electorum una & communis est salus, fides & dilectio Christi.

Deprecans supercertari semel tradita sanctis fidei.] Deprecans non aliam fidem discere quam eam quae semel tradita

est uobis ab Apostolis, sed pro hac certari semper usque ad mortem.

Subintrouerunt enim quidam homines, qui olim praescripti sunt in hoc iudicium impij.] In hoc iudicio dicit, in hanc damnationem, quam impij faciendo merentur. Vnde Dominus dicit, *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem uitae: qui uero mala egerunt, in resurrectionem iudicij*, id est damnationis.

Domini nostri gratiam transferentes in luxuriam.] Domini nostri gratia molliuit duritiam legis, quia cum illa diceret, si quis haec uel illa fecerit, lapidibus obruatur: si quis haec uel illa fecerit, flammis comburatur: Dominus laxata distinctione legis, dedit per Euangelij gratiam licentiam purgandi scelera commissa per penitentiam & elemosinam fructus. Sed hanc eius gratiam transferunt in luxuriam, qui nunc tanto licentius ac liberius peccant, quanto minus se uident ita in aupertate legis de admissis facinoribus examinari.

Et solum dominatorem & Dominum nostrum Iesum Christum negantes.] Solus dominator est Dominus noster Iesus Christus cum Patre & Spiritu sancto, sicut solus dominator est Pater cum Filio, & Spiritu sancto: sicut & solus dominator est Spiritus sanctus cum patre & filio. Sola dominatrix est tota ipsa Trinitas, Pater & Filius & Spiritus sanctus. Quamcunque enim in eadem sancta & indiuidua Trinitate personam nomines, solus Deus est. Et cum totam simul Trinitatem nominas, solum uerum Deum nominas. Vnde recte intelligendum, quia quicumque haereticus patrem Christi uerum Deum bonum & iustum esse denegat: solum dominatorem & Dominum nostrum negat. Quicumque Iesum Christum uerum esse filium Dei negat, & hi utique solum dominatorem & Dominum nostrum negant. Quicumque Spiritus sancti potentia derogat, etiam hi solius dominatoris & Domini nostri maiestati contradicunt. Quia nimirum idem Pater & Filius & Spiritus sanctus, solus dominator & Dominus noster est.

Commonere autem uos uolo, scientes semel omnia.] Omnia uidelicet arcana fidei scientes, & non opus habentes recens quasi sanctorum a nouis audire magistris.

Quoniam Iesus populum de terra Aegypti saluans: secundo eos qui non crediderunt perdidit.] Iesum non filium Naue, sed Dominum nostrum dicit, ostendens primum quia non ipse a partu sanctae uirginis, ut haeretici affirmant, principium habuit, sed iuxta mysterium sui nominis ad saluationem credentium Deus aeternus exstitit. Deinde insinuans quod ita credentes saluat propitius, ut etiam iustus damnet incredulos. Ita enim clamante ad se de afflictione Aegyptia primo saluauit humiles, ut secundo murmurantes contra se in eremo prosterneret superbos. Quod idem inculcat, ut etiam nunc meminerimus illum sic per aquas baptismi, quod rubrum mare signabat, saluare credentes, ut etiam post baptismum humilem in nobis requirat uitam, atque a uitiis forde secretam, qualem merito eremi secreta conuersio designabat. Quam profecto uitam, si quis uel a fide deuiando uel male agendo uolauerit: quasi reuersus corde in Aegyptum non ad promissam regni patriam peruenire, sed inter impios merebitur interire. Aliter: Secundo eos qui non crediderunt perdidit, quia iustus iudex nonnullos culpae exigentibus, & nunc a postmodum percuit. Solos quippe poena a supplicio liberat, quos imminuat. Nam quos praesentia mala non corrigunt, ad leuentia perducunt.

Angelos uero, qui non seruaerunt suum principatum sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni Dei uinculis aeternis sub caligine seruaant.] Et in hac sententia, sicut in praecedente, primo reminiscendum, quod Iesus Dominus noster praearcarios angelos puniuit. Qui enim homo in fine saeculorum de uirgine natus, Iesu nomen angelo dictante accepit, ipse ante omnia saecula natus ex patre Deus, omne creaturam cum patre ut uoluit, disposuit, & a principio superbientes angelos, ira sub caligine aeris huius damnauit, ut eosdem in die iudicij grauiore referuaret ad penas. Et ideo iure sunt damnandi, qui Christum Iesum, non Deum

Diotrepes.

Linguas detrahentium tolerant.

Saluta qui sunt.

Iudas Thaddaeus.

Salua una.

Iudicium impij.

Gratia Domini nostri.

Dominum nostrum Iesum Christum.

Relictis aeternis.

Iesum noster.

Deum verum, sed hominem fuisse tantum, & de utroque sexu progenitum contendunt. Deinde inferendum, quod qui angelis peccantibus non pepercit: nec hominibus parcat: superbientibus: sed & hos quoque cum suum principatum non seruauerint, illum uidelicet quo per gratiam adoptionis filij Dei effecti sunt, sed dereliquerint suū domiciliū, id est Ecclesie vnitatem, in qua Deo renati sunt, vel certè sedes regni cælestis, quas accepturi erāt, si fidem seruarent: & ante iudicium grauius, & grauius in iudicio vniuersali damnabit.

Sicut Sodoma & Gomorra & finitima ciuitates, simili modo exornatae, &c. Quia dederat exemplum damnationis in eos qui solum dominatorem & Dominum nostrum Iesum Christum negant, commemorato interitu, vel populi murmurantis & infidelis in deserto, vel erigentium se contra auctorem nequam angelorum: iam dat exemplum pœnæ illorum, qui Domini nostri Iesu Christi gratiam transferunt in luxuriam, commemorans incendium Sodomorum.

Similiter & ij carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant. Subaudiendum est, & hi damnandi sunt sicut Sodomitæ, qui carnem maculauerunt: sicut populus non credens, qui maiestatem diuinæ potentiae blasphemabat, sicut angeli qui dominationem sui creatoris spernebant.

Cum Michael Archangelus cum diabolo disputans altercatur de corpore Moysi, non est ausus iudicium inferre blasphemiam: sed dixit, Imperet tibi Dominus. De quibus scripturis Iudas testimonium hoc assumpserit, non facile patet. Sed tamen sciendum, quia simile his aliquid in Zacharia propheta reperimus. Ipse enim dicit: *Quia ostendit mihi Dominus I E S V M sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, & Satan stabat à dextris eius vt aduersaretur ei. Et dixit Dominus ad Satan: Inrepet Dominum in te Satan, & increpet Dominus in te, qui elegit Hierusalem.* Sed hoc in loco facillimè intelligitur: quod I E S V S sacerdos desiderabat populum Israel de captiuitate Babylonie liberari, atque ad patriam terram redire. Resistebat autem illi Satan, nolens Dei populum liberari, sed magis hostibus & gentibus mancipari: ideoq; illum angelus qui populi adiutor erat, increpabat, atque iniuria eiusdem populi remouebat. Sed quando de Moyse corpore contentionem cum diabolo Michael habuerit, incertum habemus. Attamen non desunt, qui dicant eundem Dei populum Moyse corpus appellatum, eo quod ipse Moyses illius populi portio fuerit: ideoque Iudas quod de populo factum legerat, rectè de Moyse corpore factum dicere possit. Sed vbicunq; & quocumq; hæc altercatio facta angeli cum diabolo fuerit, diligenter intuentium: quia si Michael Archangelus diabolo sibi aduersanti blasphemiam dicere noluit, sed modesto illum sermone coereuit, quāto magis hominibus omnis blasphemiam cauenda est: & maximè, ne maiestatem creatoris verbo indisciplinato offendant.

Ve illis qui in via Cain abierunt & errore Balaam mercede effusi sunt: & contradictione Core perierunt. Via Cain abeunt, qui propter inuidiam, meliorum nomen sibi doctorum quo honorificentur assumunt. Et errore Balaam effusi sunt, qui pro amore terrestrium commodorum, veritatem quam ipsi norunt, impugnant. Contradictione Core, qui viuis ad inferna descendit, intereunt: quicumque appetitu indebiti primatus sese ab vnitatem sanctæ Ecclesie fecerunt, scientesq; & prauidentes quantum mali gerant, ad scelerum tamen tartara descendunt. Et quidem Cain de fraticidio cogitantem Dominus corripuit, sed eum inuidia saluari non finit. Balaam autem aduersus Dei populum iter agentem Dominus vetuit, sed amor pecuniæ, ne obtemperaret, obstitit. Core superbientem Moyses Domino in se loquente lenire curauit: sed eum elatio qua feruebat, insanabilem reddidit. Sic profecto, sic faciunt hæretici: qui ad increpationem sanctæ Ecclesie emendari despiciunt: quin potius fratres gladio malæ doctrinæ, sicut Cain interficere: malo consilio decipere, sicut Balaam: contra doctores Catholicos erigere, sicut Core, ad suam ipsorum perditionem contendunt.

Hi sunt in epulis suis macula, conuiuantes sine timore. Maculatus est, qui peccat: macula est ipsum scelus, quod operatorem suum contaminat. Et ideo hæreticos quos arguit, maculas appellat: quia non solum in comestationibus & ebrietatibus suis siue carnalibus seu spiritalibus pereunt ipsi, sed & alios perdunt & inquinant.

Nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur. Nubes sunt sancti prædicatores, qui conuersationem habentes in cælis, miraculis coruscant, & pluunt sermonibus. De quibus Deo dicitur: *Et veritas tua vsque ad nubes.* Sed nubes sunt sine aqua hæretici, qui posuerunt in cælum nos suum per verba superbiæ: sed aqua sapientiæ, audientium corda non irrigant. Qui à ventis circumferuntur, quasi ad suggestionem spirituum inuisibilium, in diuersos vitiorum raptantur errores.

Arbores autumnales, infructuose, bis mortuæ, eradicatæ. Mortua est arbor, quæ non facit fructum bonum. Quæ vero etiam mali operis fructum protulit, bis mortua arbor appellatur. Et si ille qui boni operis fructum ferre noluit, pro sua sterilitate dicitur excidendus, & in ignem mittendus: quid putas illum mereri pœnarum, qui vel peruerse agendo, vel alios peruertendo pessimos fructus attulit? Nec mirum, si infructuosæ & bis mortuæ dicantur esse arbores, quæ eradicatæ esse probantur. De sanctis enim dicitur: *In charitate radicati, & fundati.* Qui verò à charitatis soliditate se eradicare non timent: meritò si quid boni fructus habere videntur, admittunt. Meritò tales autumnales arboribus comparantur, vt desperata eorum salus ostendatur. Autumnus enim tempore non solum poma nulla nasci: sed etiam ea quæ nata erant, matura solent decidere. Cui videlicet temporis assimilantur hi, qui & fructus fidei ferre ipsi negligunt, & ea quæ fideles quolibet facere bona conspiciunt, extirpare atque in cadaua student negotia conuertere.

Fluctus feri maris dissumantes suas confusiones. Fluctus feri maris, sunt perueri doctores: qui & in semetipsis inquieti semper, tumidi, tenebrosi & amari sunt, & pacem Ecclesie quasi stabilitatem firmitatemque obicunt semper impugnare non cessant. Sed tales rectè dicuntur dissumantes suas confusiones: quia instar tumentium vndarum, quāto altius se superbientes attollunt, tantò amplius confusi, quasi in spumas leuissimas dissoluuntur & pereunt.

Sidera errantia, quibus procella tenebrarum in æternum seruata est. Sidera errantia quæ sunt septem, nunquam in eodem loco vbi pridie fecerant, ortum vel occasum faciunt: sed modo ad infima zonæ brumalis descendunt: modo ad alta zonæ solstitialis ascendunt: modo mediæ zonæ æquinoctialis lineam repetunt. Sic nimirum, sic sunt hæretici, qui lucem veritatis promittentes nunquam in eodem statu docendi perdurant: sed modo sic, modo sic, doctrinam suam informant, ipsi vtique quāto sit contemnenda lucis ostentatio quam pollicentur, insinuant. Et quidem inter planetas, id est, errantia sidera, notissima sunt, luna, lucifer, qui & vesper. Quæ nonnunquam in bono accipiuntur, quum sol Dominus, luna Ecclesia est, lucifer Ioannes Baptista, qui Dominum in carne nasciturum nascendo, & testimonium lucis ei præbendo præcessit. Sed & in malo legimus solem, dicente Domino de seminibus iactis in petrosa. *Sole autem orto statim aruerunt.* Quod exponens ipse subiungit, *Persecutione autem orta propter verbum continuo scandalizantur.* Solis ergo ardor, feruorem persecutionis indicat. Lunam in malo legimus, *Stultus vt luna mutatur.* Lucifer in malo, *Quomodo cecidisti de calo lucifer?* Quod non solum de primo diaboli casu: sed de membris quoque eius quæ per hæresim de Ecclesia ruunt, intelligi potest. Vesperum in malo. Et vesperum super filios terræ confurgere facis. Quia & Antichristus, & ministri eius, quāuis se transfigurent velut angelos lucis: non tamen diuinæ luci testimonium perhibent, sicut lucifer soli: sed magis opera tenebrarum suis sequacibus ostendunt instar stellæ, quæ Vesper dicitur: quæ in occidente vespertina apparet, sequiturque noctis præcursor existit. Sidera, inquit, errantia, quibus procella tenebrarum in æternum seruata est.

Macula.

Nubes prædicatores.

Nubes sine aqua.

Arbor mortua.

Autumnales arbores.

Fluctus feri maris.

Sidera errantia.

Lucifer. Vesper.

Rectè enim in tenebras tormentorum mittentur æternas: qui in Ecclesiam Dei sub nomine lucis tenebras inducebant errorum. Meritò procella percellentur suppliciorum: qui in similitudinem tempestatum marinarum, pacem fidelium turbabant.

Prophetavit autem & de his septimus ab Adam, Enoch dicens, Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere iudicium contra omnes. Non contra omnes eos homines dicit, sed contra omnes impios, neminem illorum relinquens impunitum. De quibus subditur,

Enoch.

Et arguere omnes impios.] Septimum sanè ab Adam dicit esse Enoch, qui hæc prophetavit, vt confirmet exemplo quod superius ait, Quia iam olim præscripti fuerant in tale iudicium impij homines, qui suo tempore subintroierunt ad subvertendam fidem piorum.

Liber Enoch.

Et arguere, inquit, omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impiè egerunt, & de omnibus duris verbis quæ locuti sunt contra eum omnes impij.] Vera quidem est hæc sententia, quia Dominus in iudicio veniens impios, nõ solum de operibus, verumetiam de verbis arguet, & iudicabit iniquos, attamen sciendum quia liber Enoch de quo illam assumpsit, inter apocripas scripturas ab Ecclesia deputatur, non quia dicta tanti patriarchæ abijci vllatenus possint, aut falsa debeant æstimari, sed quia liber ille qui sub nomine eius offertur, non verè ab illo scriptus, sed sub titulo nominis eius ab alio quodam editus videtur. Si enim verè eius esset, non esset fidei sanæ contrarius. Nunc autem quia multa incredibilia continet: in quibus illud est de gigantibus, quod non habuerint homines patres, sed angelos, meritò doctis claret non esse viri veracis scripta quæ mendacio sordent. Vnde & hæc eadem Iudæ Epistola quia de Apocriphe libro testimonium habet, primis temporibus à plerisque reiiciebatur. Tamen auctoritate iam & vetustate & vsu meruit, vt inter sanctas scripturas computetur: maximè quia tale testimonium de apocriphe Iudæ assumplit: quod non apocripum ac dubium: sed verè lucis lucida esset veritate conspicuum.

Iudæ Epistola olim reiecta.

Hi sunt murmuratores, querulosi, secundum desideria sua ambulantes.] Tanto amplius quisque murmurat, & queritur de præsentibus Ecclesiæ laboribus, quantò minus iu se desideria carnis extinxit. At contra sanctus Daniel & cæteri cælestium desideriorum viri, quantum obnixè superna sola desiderant, tantum contemptius transitoria cuncta quæ videntur aduersa despiciunt.

Segregantes seipfos.

Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes.] Ideò semetipsos reprobè segregant à sorte iustorum: ideò sunt animales, id est proprias animæ suæ concupiscentias sequentes, quoniam spiritum vnitatis quo Ecclesia congregatur, quo spiritalis efficitur, habere non meruerunt. Ideo disfluunt: quia coagulatum non habent charitatis.

Vos autem charissimi superadificantes vosmetipsos sanctissima vestra fidei in Spiritu sancto orantes, vosipsos in dilectione Dei ser-

uate.] In Spiritu sancto oramus, quando inspiratione diuina compuncti supernum petimus auxilium, ad percipiendâ bonâ quæ ex nobis ipsis habere nequimus. Ita ergo nos admonet beatus Iudæ superadificare nosmetipsos super fundamentum sanctæ fidei, ita nos ad domum Dei, quæ est Ecclesia lapides viuos adiungere, ita nos in dilectione Dei seruare præcepit: vt nunquam de nostris viribus præsumamus: sed in diuinæ tuitionis adiutorium speremus ne: ne quis iuxta dogma Pelagij à seipso saluari posse pronunciet, sed omnes Spiritus sancti in nos petamus aduentum, quo inspirati ardentius orare valeamus, ne forè cum his qui spiritum non habent, ideoque animales perseuerant, à sanctæ Ecclesiæ societate segregemur.

Orare in Spiritu sancto.

Pelagij error.

Et hos quidem arguite iudicatos, illos vero saluate de igne rapientes. Alijs autem miseremini in timore.] Quod ait in timore, ad cuncta alia quæ proposuerat iungendum est. Quia & apostatas quisquis arguit ac damnabiles ostendit, in timore debet agere, ne forè sibi suisque quos diligit, aliquid tale contingat. Et qui de incendio vitiorum alterum castigans eripit, considerare se debet, ne & ipse tentetur. Et qui pœnitenti miseretur proximo, etiam illum necesse est hoc circumspectè agere, ne forè plus iusto vel seuerus existat vel pius.

In timore male agendi.

Odiens, & eam quæ carnalis est, maculatam tunicam.] Carnalem tunicam corpus nostrum dicit. Non autem corpus nostrum odisse debemus, sed maculatum hoc omnimodis debemus odisse, & quantū valemus agere, vt hoc immaculatum reddamus, vt de carnali, spiritali mereatur effici. Quod quia nõ nostri arbitrij potestate, sed Dei gratia perficiendum est, rectè subiungitur:

Carnalis tunica.

Ei autem qui potens est, conseruare vos sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione.] Bene hic dicit, in exultatione nos constituendos ante conspectum gloriæ Dei, quos superius admonebat, in timore Deo seruire. Quia quantò magis trepidi de actibus nostris in præsentem fuerimus, tantò amplius in futuro de percepta mercede lætabitur.

In exultatione iudicium Domini præsentiam di.

Soli Deo saluatori nostro per Iesum Christum Dominum nostrum gloria & magnificentia, imperium, & potestas ante omnia secula, & nunc & in omnia secula seculorum.] Hæc clausula & patri & filio coæqualem & coæternam, per omnia & ante omnia secula gloriam refert, ac regnum. Et eorum quoque qui minorem aut posteriorem patrem filium credunt, coarguit errorem: cum dicit, Deo patri gloriam, magnificentiam, imperium, & potestatem esse per Iesum Christum Dominum nostrum. Et hoc non ab initio temporis alicuius, sed ante omne seculum, & nunc & in omnia secula seculorum: Amen.

INCIPIT PRO-
LOGVS EIVSDEM
VENERABILIS BEDAE PRES-
BYTERI, IN EXPLANATIONEM
APOCALYPSIS, QVAE EST
reuelatio beati Ioannis
Apostoli.

DILECTISSIMO FRATRI EUSEBIO,
Beda salutem.

APOCALYPSIS sancti Ioannis, in qua bella & incendia interna Ecclesiae suae Deus, verbis figurisque, reuelare dignatus est, septem mihi (frater Eusebi) videtur esse diuisa periochis.

In quarum prima, post praefationem copiosam, ad roborandam fidem fragilium, ac Domini passiones, & posteriores

glorias enumeratas, similem filio hominis Ecclesia cernit indutum: qui commemoratis his quae specialiter in septem Asiae gesta vel gerenda sint Ecclesiis, generales totius Ecclesiae luctas describit & palmas. Vbi sexto loco consulto subiiciendos Ecclesiae Iudaeos, & tentationem orbis vniuersi futuram, seque promittit cito esse venturum: septimo autem, tepidam ponit Laodiceam. *Filius enim hominis veniens, putat inueniet fidem in terra?*

In secunda autem periocha, descriptis in sede Dei quatuor animalibus, & viginti quatuor senioribus, agnum videt apertis septem libri signati sigillis, confectus & triumphos Ecclesiae referre futuros. Vbi iuxta consuetudinem libri istius, vsque ad sextum numerum ordinem custodit: & praetermissis septimo recapitulat, ac duas narrationes, quali ordinem secutus, septimo concludit. Sed & ipsa recapitulatio, pro locis intelligenda est. Aliquando enim ab origine passionis, aliquando à medio tempore, aliquando de sola ipsa nouissima praesura, aut non multo ante dicturus recapitulat. Illud tamen fixum seruat, vt à sexto recapitulet.

Tertia verò periocha, sub specie septem angelorum tuba canentium, varios Ecclesiae describit euentus.

Quarta, sub figura mulieris parturientis, & draconis eam persequentis, eiusdem Ecclesiae labores & victorias aperit: & vtrique militiae praemia digna rependit. Vbi septem quoque angelorum dicta commemorantur, & facta & ipsi non pariter, vt supra. Hunc enim mystica solertia numerum penè vbiq; seruat, cum & moris sit eiusdem Ioannis, in Euangelij quoque & Epistolis, nihil tepide & breuiter dicere.

Quinta autem periocha per septem angelos, septem plagis nouissimis terram perfudit.

Sexta, damnationem meretricis magnae, id est, impiae ciuitatis.

Septima, ornatum vxoris agni, sanctae videlicet Hierusalem de caelo à Deo descendente ostendit.

Septem quoque regulas Tychonij, viri inter suos eruditissimi, quibus ad intelligendas scripturas studiosi plurimum adiuuantur, breuiter commemorandas putauit. Harum prima de Domino & eius corpore est: quado à capite ad corpus, vel à corpore transitur ad caput, & tamen ab vna eademque persona non receditur. Vna enim persona lo-

quitur dicens, *Sicut sponso imposuit mihi mirram, & sicut sponsam ornauit me ornamento: & tamen quid horum capiti, quid corpori, id est, quid Christo, quid Ecclesiae conueniat, vtiq; intelligendum est.*

Secunda est de corpore Domini bipertito, vel potius de Domini corpore vero atq; simulato, vt sancto Augustino magis appellari placuit. Dicit enim Ecclesia, *Fuscum & speciosum*: sed vtrunq; se esse dicit, propter communionem sacramentorum, & propter temporaneam commixtionem intra vna retia piscium bonorum & malorum. Tabernacula quippe Cedar ad Ismaelem pertinent, quia non erit haeres cum filio liberae.

Tertia est de promissis & lege, quae alio modo, de spiritu & litera, vel de gratia & mandato potest appellari. Haec sancto Augustino magna quaestio magis quam regula quae soluendis est quaestionibus adhibenda, videtur. Ipsa est enim quam non intelligentes Pelagiani, vel condiderunt suam haeresim, vel auerunt.

Quarta est de specie & genere. Species enim pars est. Genus autem totum, cuius ea pars est. Sicut vnaquaeque ciuitas, pars est totius prouinciae, & vnaquaeque prouincia, pars est totius orbis. Vnde & in notitiam vulgi verba ista venerunt: vt etiam idiotae intelligant, quid specialiter, quid generaliter in quocunq; praeecepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus, sicut ea quae de Salomone dicuntur, excedunt eius modum, & potius ad Christum & Ecclesiam, cuius ille pars est, relata clarescunt. Nec species semper excedit. Saepè enim talia dicuntur, quae vel ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime congruant. Sed cum ab specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio.

Quintam ponis regulam, quam de temporibus nuncupat. Potest autem (vt mihi videtur) etiam de numeris appellari. Hanc tropo synecdoche, vel legitime numeris vigere dicit. Tropos synecdoche est aut à toto totum, aut à toto partem. Quo locutionis modo etiam illa de resurrectione Christi soluitur quaestio: pars enim nouissima diei quo passus est, nisi pro tota die accipiatur, id est, adiuncta etiam nocte praeterita: & nox in cuius parte vltima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adiuncto scilicet illucescente die Dominico, non possunt esse tres dies & tres noctes, quibus se in corde terrae praedixit futurum. Legitimos autem numeros dicit: quos eminentius diuina scriptura comendat, sicut septenarium, vel denarium, vel duodenarium, quibus plerunq; vel vniuersitas temporis, vel rei alicuius perfectio designatur. Sicut *Septies in die laudem dixi tibi*, nihil est aliud, quam *semper laus eius in ore meo*. Tantundem aut valent, & cum multiplicantur siue per denarium: sicut septuaginta & septingenti: vnde possunt & septuaginta anni Hieremiae pro vniuerso tempore spiritaliter accipi, quo est apud alienos Ecclesia, siue per seipso, sicut decem per decem, centum: sicut duodecim per duodecim, centum quadraginta quatuor: quo numero significatur vniuersitas sanctorum in Apocalypsi.

Sextam regulam Tychonius recapitulationem vocat. Sic enim dicuntur in scripturis quaedam, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narretur: cum ad priora, quae praetermissa sunt, latenter narratio reuocetur. Sicut in Genesi quod dicitur: *Isti filij Noe in tribus & linguis suis. Ab his diuise sunt insulae gentium super terram.* Et Itatim: *Erat autem omnis terra labij vnius & sermonum eorundem.* Ita dictum videtur, tanquam eo iam tempore quo dispersi fuerunt, vna fuerit omnibus lingua, cum potius recapitulando latenter adiungeret, qualiter sint linguae diuiae.

Septima eiusdem regula est, de diabolo & eius corpore. Aliquando enim in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed in eius corpore possit agnosci, sicut Dominus beato Iob, eiusdem hostis fraudes & vires exponens, inter alia dicit, *Nunquid ad te preces multiplicabit, aut loquetur tibi mollia?* Non enim ipse diabolus legitur vspiam poenitentiam acturus: sed corpus ipsius quod damnatum in fine dicturum sit: *Domine, Domine, aperi nobis.* Has ergo regulas non in Apocalypsi tantum, id est, in reuelatione sancti Ioannis

Apostoli, quam idem Tychonius, & viuaciter intellexit, & veridicè satisque Catholicæ disseruit, præterea duntaxat loca, in quibus suæ partis, id est, Donatitarum schisma defendere nifus, persecutiones, quas ipsi à religiofo Valentinianno principe videlicet, vt hæretici pertulerunt, Ecclesiis eorum & plebibus, domibusque & possessionibus sub Catholicorum manum contraditis, sacerdotibus exilio retrulis, deflet, & martyria vocas, has in eadem gloriatur Apocalypsi fuisse prædictas: verum in omni quoque scriptura Canonica, & præcipuè prophetica, eadem vigere regulas, quisque vigilanter intenderit, inuoniet. Cuius quidem auctoris & nos in hoc opere sensum secuti, nonnulla quæ extrinsecus posuit, breuiandi causa omisimus: plura vero quæ illi vt potè viro ingeniofo, & qui, sicut de eo dictum est, veluti rosa in spinis effloruit aperta, nec quaesito digna videbatur: quantum vel magistrorum traditione, vel memoria lectionis, vel etiam captu nostri sensus attingere potuimus, superadiicere curauimus. Nam & hoc in præceptis habemus, vt percepta talenta cum vsuris referamus ad Dominum. Cumque opus memoratum in tres libellos releuandæ mentis gratia findi placuisset: nescio quo enim modo, vt beatus Augustinus ait, ita libri termino reficitur lectoris intentio, sicut labor viatoris hesperio. Nihilominus tamen vt facilius quærentibus inuentio redderetur, eadem capitulorum intermerata series, iuxta quod in ipso libello quondam præpositis breuibus distinxeram, per omnia videbatur esse seruanda. Nostræ liquidem, id est, Anglorum gentis, inertix consulendum ratus: quæ & non dudum, id est, temporibus B. Gregorij Papæ, semen accepit fidei, & idem quantum ad lectionem tepidè satis excoluit, non solum dilucidare sensus, verum sententias quoque stringere disposui. Nam & aperta magis breuitas, quam dilapudatio proluxa memoriæ solet inligi.

Opto in Christo valeas dilectissimè frater,
Bedaque tui semper memor esse digneris.

Explicitus est Prologus.

EPIGRAMMA BEDAE DE B. Ioanne, & eius Apocalypsi.

Exul ab humano dum pellitur orbe Ioannes
Et vetitus Coici est cernere regna soli,
Intrat ouans cali Domino dilectus in aulam
Regis, & altithroni gaudet adesse choris.
Hic ubi subiectum sacra lumina vertit in orbem,
Currere fluctuinas cernit utiq; rates,
Et Babel ac Solyman mixtis conspungere castris:
Hinc atque hinc vicibus tela fugamq; capi.
Sed mitem sequitur miles qui candidus agnum,
Cum duce percipiat regna beatæ poli.
Squamens est anguis, per tartara ceca maniplos
Submergit flammis, peste, fameq; suos.
Huius quæ facies studiumve, or dove duelli,
Ars que, quæve phalanx, palma vel arma forent,
Pandere dum cuperem, veterum sata lata per agrans
Excerpti campis germina pauca sacris,
Copia ne potior generet fastidia mensis,
Connuam aut tenuem tantæ parare vetet.
Nostra tuis ergo sapiant si fercula labris,
Regnant i laudes da super astra Deo.
Sin aliis, animos tamen amplexatus amicos,
Quæcano corripuens, pumice frange rogo.

INCIPIT LIBER PRIMVS VENERABILIS BEDAE PRESBYTERI, SVPER APOCALYPSIN.

CAPVT PRIMVM.

APOCALYPSIS Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis. Fundata per Apostolos Ecclesiæ, quali vel cursu dilatanda, vel fine perficienda esset, ad roborandos contra mundi aduersa fidei prædicatores oportuit reuelari. Cuius reuelationem mysterij Ioannes, more suo, filij gloriam ad patrem referens, Iesum Christum à Deo percepisse testatur.

Quæ oportet fieri cito.] Id est, quæ in præsentī tempore sunt Ecclesiæ ventura.

Et significauit.] Mysticis eandem Apocalypsin dicit innoxuit, ne cunctis manifesta vilesceret.

Mittens per angelum suum.] Angelus enim Ioanni in figura Christi visus est: sicut in sequentibus manifestius apparebit.

Seruo suo Ioanni.] Vt per Ioannem, qui singularis privilegio castitatis, hæc præ cæteris cernere promeruit, eadem omnibus suis palam faceret seruis.

Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quacumque vidit.] Ne de persona Ioannis dubites, ipse est qui verbo Dei æterno & eidem incarnato, sicut vidit, testimonium perhibuit dicens, *Cuius gloriam vidimus, gloriam quasi unigeniti à patre.*

Beatus qui legit, & qui audit verba Prophetiæ, &c.] Ideo doctores & auditores beati sunt: quia verbum Dei seruantibus, tempus breue laboris, gaudia sequuntur æterna.

Ioannes septem Ecclesijs quæ sunt in Asia.] Per has septem Ecclesias omni Ecclesiæ scribit. Solet enim vniuersitas septenario numero designari, quod septem diebus cunctum hoc seculi tempus euoluatur.

Gratia vobis, & pax ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est. Et septem spiritibus, &c.] Gratiam nobis optat & pacem à Deo patre æterno, & à spiritu septiformi, & ab Iesu Christo, qui in homine suscepto testimonium perhibuit patri. Filium tertio loco nominat: de quo erat plura locuturus. Nominat & nouissimè, quod ipse primus & nouissimus: quia iam non nominauerat illum in patre dicendo, *Qui venturus est.*

Primogenitus mortuorum, & Princeps regum terræ.] Hoc est, quod Apostolus ait, *Vidimus Iesum Christum propter passionem mortis gloria & honore coronatum.* Et alibi contumeliam crucis exponens adiecit: *Propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen quod est super omne nomen.*

Et fecit nos regnum & sacerdotes Deo & patri suo.] Quia rex regum & sacerdos cælestis se offerendo pro nobis nos suo corpori adunauit, nemo sanctorum est qui spiritaliter sacerdotij officio careat: cum sit membrum æterni sacerdotis.

Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.] Qui iudicandus primo venit occultus, tunc iudicaturus veniet manifestus. Hæc ideo commemorat: vt ad tolerantiam passionum confirmet Ecclesiam, nunc ab hostibus oppressam, tunc cum Christo regnaturam.

Et qui eum pugnaverunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ.] In eadem illum forma videntes iudicem potentem, in qua velut minimum iudicauerunt, sera semetipsos penitentia lamentabunt.

Etiã Amen.] Quod nouit certissimè Deo reuelantem futurum, interponens Amen, firmat line dubitatione venturum.

Ego sum a & u, initium & finis, dicit Dominus DEVS.] Initium, quem nullus præcedit: finis, cui nullus in regno succedit.

Qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens.] Hoc idem dixerat de patre. Deus enim pater & venit & venturus est in filio.

Ego Ioannes frater vester & particeps in tribulatione, & regno, & patientia.] Personam, locum, tempus, causamque visionis insinuat. Quam fe etiam in Spiritu vidisse testatur, ne à carnali phantasmate putaretur illusus.

Fuit in insula que appellatur Patmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu Christi.] Historia nota est, Ioannem à Domitiano Cesare propter Euangelium in hanc Insulam relegatum, cui tunc congrue secreta datum est cœli penetrare, cum certa terrarum spatia negabatur excedere.

Fui in Spiritu in dominica die.] Congruum quoque spiritali visioni tempus indicat. Solet enim scriptura terminos causarum, sicut sæpè loci, vel corporis, vel aëris, sic etiam temporis exprimere statutos. Abraham quippe Angeli meridie, Sodomam vespere visitant. Adam post meridiem ad vocem Domini deambulantis expauit. Et Salomon nocte, sapientiam non seruaturus accepit.

Et audivi post me vocem magnam tanquam tubæ dicentis, quod vides scribe in libro.] Voce prius admonetur, vt ad visionem conuertat intuitum.

Et mitte septem Ecclesijs que sunt in Asia.] Non in his tantum locis fuit tunc Christi Ecclesia, sed in septenario numero omnis plenitudo consistit. Asia quæ interpretatur eleuatio, superbam mundi altitudinem, in quo peregrinatur Ecclesia designat: & vt diuini mysterij mos est, in specie genus conuenit. Nam & Apostolus Paulus septem scribit Ecclesijs: non tamen eisdem quibus & Ioannes. Et licet ista septem loca figura sint totius Ecclesiæ septiformis, tamen gesta sunt in his specialiter quæ increpat aut laudat.

Et conuersus vidi septem candelabra aurea.] Pulchre hic forma describitur Ecclesiæ, lumen amoris diuini in peccatoris calli fulgore præferentis. Iuxta hoc quod Dominus ait: *Sunt lumbi vestri præcincti, & lucerne ardentes.* Cuius interioris exteriorisque perfectionem per duas septenarij numeri partes designat: dum in ea singuli quatuor corporis qualitatibus consistentes, Dominum Deum suum ex toto corde, tota anima, totaque virtute diligunt.

Et in medio septem candelaborum similem filium hominis.] Similem filio hominis dicit: cum morte deuicta ascendisset in cœlum. Et si enim noueramus Christum secundum carnem, sed iam nunc non nouimus. Bene autem, in medio: *Omnes enim, inquit, qui in circuitu eius sunt, offerent mercedem.*

Vestitum podere.] Poderis, quæ Latine tunica talaris dicitur, & est vestis sacerdotalis, Christi sacerdotium ostendit, quo se pro nobis in altari crucis obtulit hostiam patri.

Et præcinctum ad mamillas zona aurea.] Mamillas, duo testamenta hic dicit, quibus sibi connexus sanctorum corpus imbut. Zona enim aurea, chorus sanctorum est, concordia charitate Domino adhærens, & testamenta complectens, *seruantes* (vt inquit Apostolus) *vnanimitatem Spiritus in vinculo pacis.*

Caput autem eius & capilli, erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix.] Antiquitas & immortalitas maiestatis in capite candor ostenditur, cui præcipui quique velut capilli adhærentes, propter oues ad dexteram futuras, instar lanæ, & propter dealbatorum innumerabilem turbam, & electorum è cœlo datorum, instar niuis effulgeat.

Et oculi eius velut flamma ignis.] Oculi Domini, prædicatores sunt, igne spiritali, & fidelibus lumen, & incredulis præbentes incendium.

Et pedes eius similes Orichalco sicut in camino ardenti.] Pedes ignitos, nouissimi temporis Ecclesiam dicit, quæ vehementibus est examinanda, & probanda pressuris. Orichalcum quippe est æs multo igne & medicamine perductum ad aureum colorem. Alia translatio, quæ dicit similes Orichalco Libani, significat in Iudæa, cuius Libanus mons est, Ecclesiam esse persequendam, præcipue nouissimè. Nam & templum sæpè Libani nomen accepit, cui di-

ctur, *Aperi Libani portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Et vox illius tanquam aquarum multarum.]* Vox confessionis & prædicationis & laudis, non in Iudæa tantum sed in multis populis resonat.

Et habebat in dextera sua stellas septem.] In dextera Christi est spiritalis Ecclesia. *Asiit, inquit, Regina à dextris tuis in vestitu deaurato.* Cui astanti ad dexteram dicit: *Venite benedicti patris mei, percipite Regnum.*

Et de ore eius, gladius ex vitæ parte acutus exibat.] Qui de visibilibus & inuisibilibus iudicans, postquam occiderit habet potestatem mittere in gehennam ignis.

Et facies eius, sicut sol lucet in virtute sua.] Qualis in monte discipulis, talis post iudicium Dominus omnibus sanctis apparebit. Impij enim in iudicio videbunt, in quem pupugerunt. Totus autem hic filij hominis habitus etiam Ecclesiæ cõuenit: cum qua vna natura ipse factus est Christus, honorem illi sacerdotalem, & iudiciariam tribuens potestatem, & vt fulgeat, sicut Sol in regno patris sui.

Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius.] Tanquam homo ad spiritalem trepidat visionem, sed Domini clementia timor pellitur humanus.

Et posuit dexteram super me, dicens: Nolite timere, ego sum primus & nouissimus.] Primus, qui omnia per ipsum facta sunt. Nouissimus, qui in ipso restaurantur omnia.

Et habeo clauas mortis & inferni.] Non solum, inquit, mortem resurrectione deuict: sed & eiusdem mortis habeo dominium. Quod etiam Ecclesiæ Spiritum sanctum insufflando tribuit. *Quorum, inquit, dimiseritis peccata, dimittuntur eis, &c.*

Scribe ergo que vidisti, & que sunt que oportet fieri post hæc:] Quæ solus vidisti cunctis manifesta, varios scilicet Ecclesiæ labores, & malos in ea cum bonis, vsque in finem sæculi commiscendos.

Septem stella Angeli sunt septem Ecclesiarum.] Id est, rectores Ecclesiarum. *Sacerdos enim, vt Malachias ait, Angelus Domini exercituum est.*

C A P U T II.

ET Angelo Ephesi Ecclesia scribe.] Huius Ecclesiæ iuxta nominis qualitatem, partem increpat, & partem laudat. Ephesus enim & lapsus magnus & voluntas mea in ea, interpretari dicitur.

Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua.] Id est, vos in manu sua habet, suaque potestate regit & continet.

Qui ambulat in medio septem candelaborum aurorum.] Qui in medio vestrî digrediens corda singulorum, & renes inuestigat.

Scio operatua, & laborem tuum, & patientiam tuam, &c.] Video te, (inquit) opera bona solerter agentem, & iniurias malorum intolerabiles æquanimiter tolerantem: qui pseudoapostolorum verba factaque diligenter examinans, nullatenus eis cedere voluisti.

Sed habeo aduersum te, quod charitatem tuam primam reliquisti, Memor esto itaq, unde excideris, & age penitentiam, prima, &c.] In quibusdam quidem ceptum deseruisti amorem, quem nisi recuperauerint, lucis eos promissæ munere priuabo. In quibusdam vero prauorum exemplo idololatriam scilicet & fornicationem odisti. Hæc enim sunt facta Nicolaitarum, sicut in sequentibus aperitur.

Qui habet aurem audiendi, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.] Quæ singulis scribit, vniuersis te dicere demonstrat Ecclesijs. Non enim Ephesiorum Ecclesia sola, si eam non peniteret, de loco suo mouenda erat, aut Pergamus tantum sedes est Satanae, & non vbique. Sic & cætera singulorum, omni communia sunt Ecclesiæ:

Vincenti dabo edere de ligno vitæ quod est in paradiso.] Lignum vitæ Christus est, cuius in cœlesti paradiso visione, & in præsentî Ecclesiæ corpore, sanctæ rescinduntur animæ.

ET Angelo Smyrna Ecclesia scribe.] Huic Ecclesiæ de toleranda persecutione suggerit: cui & nomen congruit. Smyrna enim myrrha dicitur: quæ mortificatione in carnis designat.

Vox.

Dextera.

Gladius anceps.

Facies.

Primus. Nouissimus. Clauas mortis.

Septem stelle.

Ephesus.

Smyrna.

Hæc dicit, primus & nouissimus, qui fuit mortuus & uiuit.] Qui & omnia creauit, & omnia moriendo restaurauit. Apta præfatio patientiam suafuro.

Pauperes Spiritu.

Scio tribulationem tuam & paupertatem, sed diues es.] Beati enim pauperes Spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Quod pulchre fortunatus breui versu exposuit dicens, Pauper in angustis regnat habendo Deum.

Iudei qui.

Qui se dicunt Iudeos esse & non sunt.] Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Iudæus enim religionis est nomen. Vnde & Apostolus: Qui in abscondito (inquit) Iudæus est, & circumcissione cordis in Spiritu non litera.

Dies decem.

Ecce missurus est ex uobis diabolus in carcerem, ut tentemini.] Vniuersali Ecclesiæ hæc dicta conueniunt, aduersus quam diabolus inextricabiles semper inimicitias exercet.

Et habebitis tribulationem diebus decem.] Totum tempus significat, in quo Decalogi sunt necessaria madata. Quamdiu enim lucem uerbi diuini sequeris, carcerem necesse est aduersantis inimici patiari. Quidam decem gentium persecutiones à Nerone Cæsare usque ad Diocletianum significatas intelligunt.

Mors secunda.

Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam uitæ.] Quo decem dies pertrahant, ostendit, qui usque ad mortem fidem seruauerit suadet.

Qui uicerit, non ledetur à morte secunda.] Qui fideliter permanerit usque ad mortem carnis, mortem animæ non timebit æternam.

Pergamus.

ET Angelo Pergami Ecclesia scribe.] Pergamus interpretatur diuidens cornua eorum, qui iudicando distinxit inter virtutem fidelium, & Nicolaitarum perfidiam, ut cornua peccatorum confringerentur, & exaltarentur cornua iusti.

Hæc dicit, qui habet rompbeam utraq; parte acutam.] Iudiciariam potestatem congrue præmilit, qui erat uictoribus præmia, & pœnam redditurus errantibus.

Scio ubi habitas, ubi sedes est Satana, & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam.] Approbo quidem patientiam tuam, quæ inter reprobos qui thronus sunt diaboli, commorata, me non nomine tantum, quo Christiana diceris, sed fide colis integra etiam in tempore persecutionis cruentæ: sed improbo quod seductores etiam in te cerno doctores.

Antipas.

Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud nos.] Quidam martyrem Pergamo passum, alij Dominum Christum intelligunt, qui ab incredulis etiam nunc quantum in ipsis est, occiditur.

Edere & fornicari.

Edere & fornicari.] Hæc duo sunt principalia, quibus carnales quique militant, quorum Deus uenter est, & gloria in confusione ipsorum. Sed & omne opus malum idololatria est, & fornicatio spiritualis.

Nicolaitæ.

Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.] Nicolaitæ sunt dicti à Nicolao diacono: quem refert Clemens de zelo pulcherrimæ coniugis increpatum: respondisse, ut quicunque uellet, eam acciperet uxorem, & ob hoc infideles docuisse, quod Apostoli cunctis promiscua communiaque sceminarum consortia permitterent. Dicuntur autem Nicolaitæ quædam etiam fabulosa & penè gentilia de mundi prædicabile principio, nec ab eis quæ immolantur cibos suos separasse.

Vincenti dabo manna absconditum.] Qui carnis illecebram, hypocritis licet suadentibus, contempserit, iure dulcedine panis inuisibilis, qui de cælo descendit, saturabitur.

Calculus candidus.

Et dabo illi calculum candidum.] Id est, corpus nunc baptismo candidatum, tunc incorruptionis gloria refulgens.

Nomen nouum.

Et in calculo nomen nouum scriptum.] Ut filij Dei nominemur & simus.

Quod nemo scit, nisi qui accipit.] Quia qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est. Non enim guitat hypocrita quam suauis est Dominus.

Thyatira.

ET Angelo Thyatiræ Ecclesia scribe.] Thyatira transfertur in hostiam. Sancti autem exhibent corpora sua hostiam uiuentem.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis.] Qui sunt oculi flammei, inferius aperit dicens, Ego sum scrutans renes & corda: & dabo unicuique, uestrum secundum opera uestra.

Oculi flammei.

Et pedes eius similes orichalco.] Et hoc exponit quod huius Ecclesiæ nouissima sint opera plura prioribus.

Orichalco similes pedes.

Sed habeo aduersus te, quia permisisti mulierem Iezabel que se dicit Prophetam, docere.] In tuo quidem opere & fide laudabilis es, sed in hoc vituperabilis, quia pseudo Apostolorum Synagogam, quæ se Christianam fingit, non digna inuestigatione redarguis. Nomen Iezabel, quod fluxum sanguinis sonat, conuenit hæreticis. Et specialiter fuisse conijecitur, mulier in supradicta Ecclesia docens memorata facinora, quæ figura esset totius Iezabel per orbem, cui etiam manifestam comminatur ultionem.

Iezabel.

Et seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis.] Vtique sub Christi nomine fornicationem & idololatriam spiritalem docebat. Nam quomodo aperte idolotry culturam doceret, quæ in Ecclesia Prophetam se dicebat.

Ecce mitto eam in lectum.] Iusto Dei iudicio agitur, ut in lecto pœnæ iaceat æternæ: quæ miseris in lecto libidinis strauit.

Lectus bene.

Et filios eius in mortem.] Filios hic posterioritatem & opera mulieris nominat: quibus mortem non momentaneam corporis, sed animæ, minatur æternam.

Filij eius.

Et scient omnes Ecclesia, quia ego sum scrutans renes & corda.] In renibus, delectationes: in corde, cogitationes significat.

Renes & corda.

Et dabo unicuique, uestrum secundum opera uestra.] Opera ergo nostra, & dicta, postunt esse nota hominibus: sed quo animo fiant & quò per illa peruenire cupiamus, solus ille nouit qui perspicit quid quisque cogitet, quid quemque delectet. Quæ autem consequentia fornicationem & idololatriam, quæ crimina sunt manifesta, puniens, occultorum dicitur cognitor, nisi quia hæc in minimis etiam postunt appellari delictis? Perdes, inquit, omnes qui fornicantur abs te. Et idem qui hæc audit Apostolus Ioannes, cum de falsis fratribus disputaret, ita concludit: Filij, inquiens, custodite uos à simulacris.

Vobis autem dico & ceteris qui Thyatiræ estis.] Sicut impijs pœnitentiam suadet, & pœnam minatur: sic ad patientiam pios præmijs hortatur æternis.

Qui non cognouerunt altitudines Satanae. Nullo utiq; consensu probauerunt.] Sic & qui operantur iniquitatem, non cognoscunt Deum, licet ipsum prædicent. Hoc modo & Deus licet omnes nouerit, non cognouit operarios iniquitatis.

Cognoscite.

Non mittam super uos aliud pondus: tamen quod habetis tenete donec ueniam.] Non patiar uos tentari supra id quod potestis sustinere. Aliter. Attendite, inquit, à falsis Prophetis. Non enim ego uobis nouam mitto doctrinam: sed quam accepistis, seruate in finem.

Qui enim uicerit falsa, & mea iussa custodierit, digna mercede donabitur, & dabo illi potestatem super gentes.] In Christo habet Ecclesia hanc potestatem tanquam corpus in capite. In quo secundum Apostolum nobis Deus omnia donauit.

Et reget illas in uirga ferrea: & tanquam uas figuli confingentur.] Inflexibili iustitia Regis mites: ut fructum plus adferant. Destruit uero contumaces: ut uel in æternum pereant, uel conuerantur in eis cupiditates terrenæ: & ueteris hominis lutulenta negotia, quicquid de peccatore limo contractum atque inolitum est.

Et dabo illi stellam matutinam.] Christus est stella matutina: qui nocte sæculi transacta lucem uitæ sanctis promittit & pandit æternam.

Stella matutina.

C A P V T III.

ET Angelo Ecclesiæ Sardis scribe.] Hunc Angelum, id est, sacerdotem minus solertem in malis corrigendis arguit. Quosdam tamen in albis ambulantes habere collaudat: quibus nomen Sardis lapidis utique preciosi congruit.

Sardis.

Scio opera tua, quia nomen habes quod uiuas, & mortuus es.] Tibi quidem uiuus esse uideris, sed si non in prouincione uigilaaueris, iam inter mortuos computaberis.

Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.] Plena coram Deo non sunt opera rectoris, si non & ceteros excitare contenderit: quamuis hominibus innoxius esse videatur.

Veniam ad te tanquam fur.] Sicut in Euangelica parabola, sic & hic exemplo furis cauendi, vigilare prae monet.

Sed habes pauca nomina in Sardis: qui non inquinauerunt vestimenta sua.] Non dixit paucos, sed pauca nomina. Proprias enim oues vocat nominatim: qui Moysen nouit ex nomine, & suorum nomina scribit in caelo sanctorum.

Qui vicerit, sic vestiatur vestimentis albis.] Omnes ad illorum prouocat habitum: qui holosericam baptismi inuolutam seruauerunt.

ET Angelo Philadelphia Ecclesia scriba.] Philadelphia, dilectio fraterna interpretatur: cui ianua regni aperitur: & a Domino diligi promittitur.

Hac dicit sanctus & verus, qui habet clauem David.] Id est, regiam potestatem, quia siue ex David stirpe natus, siue quia Prophetia David, Christi est dispensatione patefacta.

Qui aperit & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.] Legis diuina secreta, solius Christi potestate panduntur fidelibus, clauduntur infidelibus.

Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere.] Ianua scientiae caelestis, quam Ecclesiae suae Christus aperuit, nullius vnquam vi aut nisu praecluditur.

Quia modicam habes virtutem & seruasti verbum meum.] Causam ostendit, quod ided haec dona promereatur Ecclesiae: quia non in suis viribus, sed in Regit Christi gratia confidit, lausque est protegentis Dei & deuotionis Ecclesiae, quod modicae fidei aperitur ostium vincendi: & quod modica virtus fide roboretur.

Ecce dabo de Synagoga Satanae: qui dicunt se Iudeos esse & non sunt.] Hoc omni Ecclesiae tunc promittit: quia non Philadelphiae tantum crediderunt ex Synagoga Iudaeorum, sicut in Actibus Apostolorum inuenimus.

Quoniam seruasti verbum patientiae meae, & ego te seruabo a hora tentationis quae ventura est.] Quoniam exemplum meum seruasti in aduersis tolerandis, & ego te vicissim ab imminetibus seruabo pressuris: non quidem vt non teneris, sed vt non vincaris aduersis. Et licet Ecclesia semper exercetur aduersis: potest tamen hic hora tentationis & humiliatio Iudaeorum sub tempore Antichristi significari: vt sicut in sequentibus in sexto sapius ordine: sic & hic in sexto Angelo nouissima persecutio designetur. In qua quidem Iudaeorum mali decipiendi & decepturi, alij autem Heliae magni Prophetae monitis legem spiritualiter intellecturi, & Ecclesiae membris incorporati, creduntur hostem fortiter esse victuri.

Ecce venio cito. Tene quod habes: vt nemo accipiat coronam tuam.] Ne tolerando lascescas. Cito enim auxiliabor, ne forte te deficiente, alius tibi decretam accipiat mercedem. Sic sanctorum numerum qui apud Deum fixus est, impossibile est zizaniorum crescentium perfidia breuiari. Si enim corona alteri tradatur amissa, non vacat locus eius qui quod tenebat amittit.

Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei: & foras non egre dietur amplius.] Qui aduersa propter me deuicerit, gloriosus in templo Ecclesiae nullam aduersitatis timebit vltra iacturam. Hae columnae, id est, sancti viri nunc sustinendo Ecclesiam muniant, tunc eminendo decorant, sicut illae duae in foribus templi Salomonis.

Et scribam super eum nomen Dei mei.] Quia videlicet per adoptionem filij Dei dicimur.

Et nomen ciuitatis Dei mei, noua Hierusalem.] Vnitati Ecclesiae sociabitur, quae gratia caelesti in nouam vitam generata est.

Et nomen meum nouum.] Hoc est nomen Christianum: non quod nouum sit istud filio Dei, qui hanc habuit claritatem antequam mundus fieret, sed nouum filio hominis qui fuit mortuus & resurrexit, & sedet ad dexteram Dei.

ET Angelo Laodicia Ecclesia scriba.] Laodicia dicitur tribus amabilis Domini, siue fuerunt in vomitu. Erant

enim ibi & quibus diceret, incipiam te euomere ex ore meo. Et quibus item. Ego quos amo, arguo & castigo. Ex Graeco autem populus iustus interpretatur.

Hac dicit Amen testis fidelis & verus qui est principium creaturae Dei.] Amen, verè siue fideliter interpretatur. Christus ergo, qui est in diuinitatis essentia veritas, per incarnationis mysterium principium creaturae Dei factus se esse commemorat, vt per haec ad tolerantiam passionum conformet Ecclesiam.

Scio opera tua quia neq, frigidus es, neq, calidus, &c.] Nec in fide seruatus es, nec in totum infidelis. Quod si adhuc infidelis esses, adhuc tibi spes conuertendi maneret, nunc vero quia voluntatem Domini quam cognouisti, non facis, de visceribus Ecclesiae meae proijceris.

Quia dicit quod diues sum, & locupletatus, & nullus ego, &c.] Sola fide contentus, iustitiae tibi frustra diuitias vlrpas, sed si verè diues esse desideras, seruorem charitatis pressurarum flamma probatum, derelictis omnibus eme, atque oculos mentis non tibi fallacis iactantiae, sed diuinae scientiae perunge collyrio. Collyrio oculos inungere, est executione boni operis intelligentiam scripturae sanctae promereri.

Ego quos amo, arguo, & castigo.] Ne refugas pati aduersa, hoc cum hoc speciale fit indicium amari a Domino.

Aemulare ergo, & poenitentiam age.] Ostendit fuisse illic qui aemulandi sequendi que fuissent.

Excito ad ostium & pulso, &c.] Ostium quidem cordis tui exhortationis dextera pulso, quam si libenter receperis, me in habitatore & cohære dignus habebis.

Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.] Confessorem participem dicit potestatis & iudicij. Qui confedere, inquit, nos fecit in caelestibus in Christo.

Sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius.] Vincens Dominus in throno cum patre sedet, quia post passionis certamina, post palmam resurrectionis clarius se omnibus quod potestati patris esset æqualis, indicauit. Nota in singulis Ecclesijs primo Dominum suam indicare potentiam, dehinc opera Ecclesiae vel laudanda vel vituperanda, intermixta semper admonitione, retexere. Postremo, mercedem quae & in praesenti & in futuro potest intelligi, vtrique parti rependere debitam. Cum vero adiungit, Qui habet aures audiat, aures proculdubio cordis ad mandatorum obedientiam intelligere conuenit.

CAPVT IV.

Post haec vidi, & ecce ostium apertum in caelo.] Descriptis Ecclesiae operibus, quae & qualis futura esset, recapitulat a Christi natiuitate, eadem aliter dicturus. Totum enim tempus Ecclesiae varijs in hoc libro figuris repetit. Ecce, inquit, ostium apertum in caelo. Conuenienter ostium caeleste ascensus alpicit, cui celsa mysteria pandi promittuntur. Vel quia ostium Christus est, qui illum crediderit natum & passum, conscendit caelum, id est, Ecclesiae altitudinem, & videt futura spiritualis effectus sicut dicit.

Et statim fui in Spiritu. Et vox prima quam audiu. Similis vtrique priori voci, quae dixerat, Quod vides, scribe in libro.

Et ecce sedes posita erat in caelo, & supra sedem sedens.] Ecclesiam Dominus inhabitat. Gregorius Papa, solium Dei in visione Micheae, Angelicas potestates interpretatur. Quarum mentibus altius praesidens, inferius cuncta disponit.

Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis Iaspidis, & Sardinis.] Iaspidis color aquam, Sardis ignem significat. Quibus duobus iudicium nouimus celebrari. Sicut enim, inquit, in diebus Noe, ita erit & aduentus filij hominis.

Et iris in circuitu sedis, similis visioni Smaragdinae.] Iris qui fit sole nubes irradiante, & post diluuium primo propitiationis indicio factus est, intercessu sanctorum quos Dominus illustrat, Ecclesiam muniri designat. Qui benè Smaragdo lapidi nimiae viriditatis comparantur, quo enim hereditatem immarcescibilem sibi perfectiori expectant, eo protinus etiam ceteros, orando protegunt.

Amen. Christus.

Dives vere.

Collyrio perungere oculos.

Confessor Christi.

Ostium.

Solium Domini.

Iaspis. Sardis.

Iris.

Sedilia viginti-
quatuor.

Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos viginti quatuor seniores sedentes.] Ecclesiam quam propter societatem fidei in vna sede viderat, eandem per geminum testamentum de Patriarchis & Apostolis generatam, in viginti quatuor sedilibus cernit. Sedentem autem propter iudiciariam eius in Christo dignitatem. Sedebunt enim & iudicabunt vniuersa membra, sed in vno & per vnum caput. Nam quomodo poterunt sancti in iudicio sedere, stantes ad dexteram iudicis? Possunt etiam viginti quatuor seniores in illis intelligi, qui perfectione operis, que senario numero commendatur, clara Evangelij prædicatione consummant. Nam quater seni, viginti quatuor faciunt.

Seniores viginti-
quatuor.

Circumamictos vestimentis albis, & in capitibus eorum coronas aureas.] Id est, bonis operibus indutos, perenni mentis memoria gaudia superna querentes. Sæpe enim capitibus nomine, mens solet intelligi.

Caput.

Et de throno procedunt fulgura & voces & tonitrua.] Hoc est quod Marcus ait: Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante, sequentibus signis.

Spiritus septiformis.

Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem Spiritus Dei.] Vnum Spiritum dicit septiformem, vnus enim est Spiritus. Septiformitas autem, perfectio est & plenitudo. Commemorato vero Spiritu sancto, cõuenienter vnda baptismi sequitur, in qua idem Spiritus percipi creditur.

Vitrum crystallum.

Et in conspectu sedis, tanquam mare vitreum, simile crystallum.] Propter fidem veri baptismi refertur ad vitrum, in qua nõ aliud videtur exterius quam quod gestat interior. Crystallum quoque, quod de aqua in glaciem & lapidem preciosum efficitur, baptismi gratia figuratur.

Animalia quatuor. Matthæus Leo, &c.

Et in medio sedis & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante & retro.] Sanctas throni Dei, id est, Ecclesiæ partes, lumen Evangelij de præteritorũ futurorumque scientia replet.

Lucas viginti-
quatuor.

Et animal primum simile leoni, &c.] Hæc animalia multifarie interpretantur. Beatus autem Augustinus iuxta ordinem libri istius Matthæum in Leone dicit intelligi, qui regie dignitatis in Christo profapiam narrat, qui & vicit Leo de tribu Iuda. Catulus enim Leonis Iuda. Et in quo vt Rex à Rege timetur, à Magis adoratur. Vbi etiam Rex cum seruis ratione ponit, Rex nuptias filio facit, & ad vltimum Rex segregat oues ab hœdis. Lucas in vitulo, qui hostia magna fuit in lege. Eius enim nõ solum principia circa templum & sacrificia diuersantur, sed & ita concluditur, Et erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum. Facies vero hominis Marcum significat, qui nihil de regali vel de sacerdotali Domini potentia locutus, tantum hominis Christi gesta simpliciter narrat. Aquila autem, Ioannes est, qui natiuitatem verbi velut ortum solem perspicaciter aspeccat. Animalia autem, nunc Evangelistas, nunc totam significant Ecclesiam. Cuius fortitudo in Leone, victimatio in vitulo, humilitas in homine, sublimitas in aquila volante monstratur.

Marcus bo-
uo.Ioannes
aquila.

Senarius.

Singula eorũ habebant alas senas.] Perfectione suæ doctrinæ Ecclesiam ad alta subleuant. Senarius enim numerus idè perfectus dicitur, quia primus suis partibus impletur. Vnum quippe, quod est sexta senarij pars, & duo, quod est tertia, & tria quod est dimidium, eundẽ senarium faciunt. Aliter. Alæ senæ quatuor animalium, quæ sunt viginti quatuor, totidem veteris instrumenti libros insinuunt, quibus Evangelistarum & fulcitur auctoritas, & veritas comprobatur.

Oculi intus
& foris.

In circuitu & intus plena sunt oculis.] Sancta Ecclesia & coram Deo & coram hominibus se vigilanter attendit, cuius inferiores oculos aspexerat Psalmista, cum dicit, Omnis gloria eius filia Regum ab intus. Exteriores vero cum continuo subdit, In fimbrijs aureis circumamicta varietate. Aliter. Siue literam attendas, siue allegoriam quæras, lucem semper in Evangelio reperies. Alia translatio sic habet: Plena oculis ante se & retro. Quia lux Evangelij & ænigmata legis irradiat, & nouæ gratiæ mundo fulgorem infundit.

Oculi ante
& retro.

Et requiem nõ habebant die ac nocte dicentia: Sanctus, sanctus,

sanctus Dominus Deus omnipotens.] Sancta animalia cuncto tempore sæculi vnã dominationem deitatis, omnipotentiam & æternitatẽ sanctæ Trinitatis affirmant, manente intellectu creaturæ perpetua in cœlestibus laude.

Procedebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant.] Animalibus personantibus laudem, id est, Euangelistis prædicantibus Christi dispensationem, omnis Ecclesia quæ in præpositis constat & populis (hoc enim geminatus duodenarius numerus significat) statim cadens in faciem, adorat viuentem in sæcula sæculorum.

Et mittebant coronas suas ante thronum.] Duo videlicet assignantes quicquid virtute, quicquid habebant dignitatis. Quippe qui ex nihilo cuncta creauerit.

CAPIT V.

Et vidi in dextera sedentis super thronum, librum scriptum intus & foris.] Hæc visio mytheria nobis sanctæ scripturæ per incarnationem Domini patefacta demonstrat. Cuius vnitas concors vetus Testamentum quasi exterius, & Nouum continet interius.

Signatum sigillis septem.] Id est, vel omni latentum mysteriorum plenitudine tectum, vel Spiritus septiformis dispositione conscriptum.

Et audiui Angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum?] Prædicationem legis inlinuat. Multi enim Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ Apostoli viderunt. Et de hac salute, vt Petrus ait, exquiesierunt atq; scrutati sunt Propheta. Hic est liber, qui in Esaiæ & scienti literas & nescienti irreferabilis est. Cuius tamen etiam illic ita prædicatur apertio. In die illa audient surdi, verba libri. De quo & Iezechiel: Et vidi, inquit, & ecce manu missa ad me, in qua erat liber involutus, & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris. Vbi & hoc quod Ioannes tacuit, quid videlicet in libro scriptum esset, adiunxit, dicens: Et scripta in eo erant lamentationes & carmen & va. Cuncta enim series veteris & noui Testamenti, penitentiã pro peccatis agendum, regnum cœlestis querendum, & fletus infernales premonet esse fugiendos.

Et nemo poterat in cœlo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum, neque respicere illum.] Neque Angelus, neque vllus iustorum etiam carnis vinculo absolutus, mytheria diuinæ legis reuelare vel inuestigare potuerunt, neque respicere illum, id est, contemplari splendorem gratiæ Noui Testamenti. Sicut filij Israël in faciem latoris Veteris testamenti, nouum continentis non poterant aspicere.

Et ego flebam multum.] Communem humani generis miseriam agnoscens doluit.

Et vnus de senioribus dixit mihi, Ne fleueris. Ecce vicit Leo de tribu Iuda.] Flere prohibetur, quia iam tunc impletum erat in Christi passione, quod diu latebat mytherium, cum illo tradente Spiritum, velum templi scissum est. Cui dicitur: Catulus Leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, &c. Sequitur, & describit quomodo & vbi vicerit Leo de tribu Iuda.

Et vidi in medio throni, & quatuor animalium, & seniorum, & agnum stantem tanquam occisum.] Idem Dominus qui agnus est innocenter moriendo, Leo quoque factus est, mortem fortiter euincendo. Tychonius agnum Ecclesiam dicit, quæ in Christo accepit omnem potestatem.

Habentem cornua septem & oculos septem.] Spiritus in Christo septiformis, propter eminentiam potestatis: cornibus, propter illuminationem gratiæ comparatur oculis.

Et venit & accepit de dextera sedentis in throno librum.] Librum de dextera Dei, dispensationem ipsam incarnationis à patre & à seipso, secundum id quod Deus est, dispositam accepisse filius hominis dicitur, quia vterque cum Spiritu sancto in throno habitat. Christus enim qui in humanitate agnus, ipse in deitate dextera patris est.

Et cum aperisset librum, quatuor animalia & viginti quatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas & psalteria aureas.] Cum passione sua Dominus vtriusque

Testamen-

Tellamenti præconia in se comprobaret impleri, Ecclesia gratias referens, ipsa quoque se passionibus offert, vt iuxta Apostolum impleat ea que desunt passionum Christi in carne sua. Citharis enim vbi ligno chordæ tenduntur, corpora mori parata: Phialis verò, corda latitudine charitatis patula designantur.

Et cantabant canticum nouum dicentes, Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius.] Sacramenta noui testamenti, quæ in Christo sunt completa, celebrant: illam ipsam eius dispensationem laudibus prosequentes, quam soli fatentur Christo competere.

Et redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione.] Hic amplius declaratur animalia & seniores Ecclesiam esse, quæ Christi est sanguine redempta, & congregata de gentibus. Ostendit etiam in quo cælo sint, dicendo:

Et regnabunt super terram. Et vidi & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni & animalium & seniorum.] Et erat numerus eorum millia millium. Innumera millia populorum ad Ecclesiam confluentium, Deum laudant.

Cui data est omnis potestas in cælo & in terra.] Si enim filij Dei dicti sunt iusti, cur non & Angeli? Licet & cœlestis quoque militia redemptioni nostræ congratulando possit ista concinere. Sicut & sanctus Papa Gregorius exposuit, subiungens: *Vox namq; Angelorum est in laude conditoris, ipsa admiratio intimæ contemplationis.*

Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et viginquatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerunt viuentem in secula seculorum.] Populus in Ecclesia Domini laudes resonantibus, doctores idem confirmant, & exempli gratia, Dominum simul adorant.

C A P V T VI.

ET vidi quod aperuisset agnus vnum de sigillis.] Cum signa primo soluantur, deinde liber aperiatur, certa ratione præposuerat vtitatum ordinem. Dominus enim patiens & resurgens, finem se esse legis edocuit. Ascendens autem in cælum, Spiritu sancto misso, secretioris arcani munere firmavit Ecclesiam. Tunc ergo librum aperuit, & nunc eius signacula soluit. In primo igitur sigillo, decus Ecclesiæ primitiua. In sequentibus tribus, triforme contra eam bellum. In quinto, gloriam sub hoc bello triumphatorum. In sexto, illa quæ ventura sunt tempore Antichristi, & paululum superioribus recapitulatis. In septimo, cernit initium quietis æternæ.

Et audiui vnum de quatuor animalibus dicens, Veni & vide.] Nos quoque gloriam Ecclesiæ cernere magnis Euangelij vocibus admonemur.

Et ecce equus albus, & qui sedebat super eum habebat arcum, & data est ei corona, & exiit vincens vt vinceret.] Ecclesiæ, quæ super nuem gratia dealbata est, Dominus præfidel, & spiritalis doctrinæ contra impios arma ferens, victor in suis coronam percipit. De quo dicitur, *Acceptit dona in hominibus. In quibus etiam cælo præsidens, à Saulo persequatur.*

Et cum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni & vide.] Contrarium quoque equitatum solenter attendere iubetur, vt licet de prosperis Ecclesiæ gaudium, sic de aduersis cautelam ex præsentia sumat.

Et exiit alius equus rufus.] Contra vittricem vincentemque Ecclesiam exiit equus rufus, id est, populus sinister, ex fessore suo diabolo sanguinolentus. Quamuis legerimus apud Zachariam, equum Domini rufum: sed ille suo sanguine rufus, hic alieno.

Et qui sedebat super eum, datum est ei vt sumeret pacem de terra.] Scilicet suam. Ecclesia vero æternam pacem, quam sibi Christus reliquit, accepit.

Et datus est illi gladius magnus.] Siue in eos quos præuariatores fidei, siue quos martyres facit. De quo ad beatum Job dicitur, *Qui fecit eum, applicauit gladium eius, id est, vel ne tantum sanctos tenet quantum impius velit, vel quod suæ rabiei in seipsum vindicta redeat.*

Et ecce equus niger, & qui sedebat super eum, habebat stateram in manu sua, & audiui tanquam vocem in medio quatuor anima-

lium.] Equus niger, falsorum caterua est fratrum, qui stateram rectæ professionis habent, sed socios lædunt per opera tenebrarum. Dum enim in medio animalium dicitur ne læseris, ostenditur illic esse qui lædit. De hoc præcurrente equo dicit Apostolus. *Foris pugna intus timores.*

Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinum & oleum ne læseris.] Caue, inquit, ne exemplo pessimo fratrem tuum scandalizantes propter quem Christus mortuus est, & sacri sanguinis chrismatismque portat insignia. Quia siue perfecti meritis, siue etiam minimi, quique in Ecclesia fide tamen sanctæ Trinitatis imbuti, omnes eodem perfecto precio sanguinis dominici sunt redempti. Nec immerito bilibri & non simplici libra fidei vel operis perfectio exprimitur, quæ vtraque in radice geminæ consistit charitatis.

Et ecce equus pallidus, & qui sedebat desuper, nomen illi mors, & infernus sequebatur eum.] Hæretici qui se Catholicos palliant, morte inhabitatrice digni, perditorum post se rapiunt exercitum. Diabolus enim & ministri eius, metonymicos mors & infernus dicti sunt, eo quod multis causa mortis & infernorum sint. Potest & simpliciter accipi, quod hic spiritaliter mortuos, ibi pœna sequatur æterna.

Et data est illi potestas super quatuor partes terræ.] Ecce Arrij vāsania de Alexandria nascens, ad Gallicum vsque peruenit Oceanum, nō fame tantum verbi Dei, sed & gladio corporali bestialiter pios insequens. Alia editio quartam partem transtulit, quia tres equi mali diabolo rectore fidentes, contra quartum Ecclesiæ calcitrant equitatum.

Et cum aperuisset quintum sigillum, vidi sub ara animas intersectorum propter verbum Dei.] Quia Ecclesiam dixerat in præsentem multipliciter afflictam, dicit & gloriam animarum post corporum pœnam. Vidi, inquit, eas sub ara, id est, in secretario laudis æternæ. Ara enim aurea & interior posita, & prope domnici corporis arcam, nō vt exterior carnem & sanguinem, sed sola offert Domino thymiamata laudis. Et qui nunc exhibent corpora sua hostiam viuentem, tunc disruptis carnis vinculis, illi sacrificant hostiam laudis. Potest autem & per hyperbaton esse, vt non sub ara viderit, sed sub ara occisos, id est, sub testificatione nominis Christi, sicut de Machabæis dictum est, *Sub testamento Dei ceciderunt.*

Et clamabant voce magna dicentes.] Magnus animarum clamor, magnum est desiderium eorum quæ Dominum facere velle nouerunt. Nec enim fas est, eas credere contra Dei nutum quicquam cupere, cum earum desideria ex eius pendeant voluntate.

Vsquequo Domine sanctus & verus non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?] Non hæc odio inimicorum, pro quibus in hoc sæculo rogauerunt, orant, sed amore æquitatis, qua ipsi iudici vt prope positi concordant, idem iudicij quo peccati regnum destruat, & resurrectionem extinctorum corporum aduenire precantur. Nam & nos in præsentem, cum pro inimicis orare iubeamur, dicimus tamen Domino orantes, *Adueniat regnum tuum.*

Et data sunt illis singula stola alba.] Singulas modo stolas habent animæ sanctorum de sua beata immortalitate gaudentes. Resurgentibus autem corporibus iuxta Esaiam, in terra sua duplicia possidebunt.

Et dictum est illis, vt requiescerent tempus adhuc modicum, donec impleantur conserui eorum, & fratres eorum.] Non desiderium resurrectionis abnuitur, sed ex colligendorum fratrum augmento differtur. Nam & ipsa animarum lætitia potest stolis albis figurari, cum Domino reuelante didicerint, & impios in fine damnandos, & vsque ad finem sæculi multos suo numero per martyrium esse sociandos: atque interna charitate perfusi, maluerint hac consolatione contenti, pro supplendo fratrum numero hæctenus sua gaudia differri.

ET vidi cum aperuisset sigillum sextum, & terra motus factus est magnus.] Sexto sigillo patefacto nouissima

Equus niger.

Bilibris.

Equus pallidus. Mors & infernus.

Arrij vāsania.

Ara aurea.

Animarum clamor.

Stola alba.

Gaudij dilatatio.

Sigillum sextum.

persecutio nunciatur, & sicut Domino sexta feria crucifixo, mundum tenebris & pauore concuti.

Sol niger sub Antichristo.

Et sol factus est niger tanquam saccus.] Tanquam Christi vel opera potentia, vel doctrina temporaliter obscurata, vel à defensione sit velata, cum ministri Antichristi in seruos Christi grassari sumuntur.

Grossi fructum similes.

Et luna tota facta est sicut sanguis.] Ecclesia solito amplius pro Christo sanguinem fundet. Tota autem dixit, quia in toto orbe erit nouissimus terræ motus, antea vero sicut scriptum est, per loca.

Liber inuolutus.

Et stella ceciderunt super terram, sicut ficus mittit grossos suos, cum à vento magno mouetur.] Qui cœlestes in Ecclesia specie tenus fulgent, vento nouissimæ persecutionis impulli, terreni fuisse probabuntur. Quorum bonè opera grossis, immaturis uidelicet & inutilibus & caducis fici fructibus comparantur.

Reges.

Et cælum recessit sicut liber inuolutus.] Sicut liber inuolutus mysteria quidem intus, sed foris non apparentia continet, sic & tunc Ecclesia suis tantum cognita, persecutionum discrete vitans recedet, vt ab extraneis abdita non videatur.

Et omnis mons & insula de locis suis mota sunt.] Diuersa pro qualitate officiorum vel virium memorans Ecclesiæ membra, nullû ab hoc turbine prædicit alienum, sed motus dissimilis, in bonis scilicet fugiendo præcauens, in malis vero cedens sequendo.

Et Reges terræ & principes & tribuni.] Reges, potentes homines accipimus. Ex omni enim gradu & conditione vult intelligi. Cæterum, qui tunc Reges præter vnum persecutorem?

Absonderunt se in speluncis & petris montium, & dicunt montibus & petris, cadite super nos.] Cum infirmiores quique præcellorum in Ecclesia roborari exemplis, consilij muniri, protegi monitis, & precibus quærunt obumbrari, quasi ipsos super se montes per affectum compassionis cadere deprecantur. Montes enim excelsi ceruis, petra refugium erinacij.

Et abscondite nos à facie sedentis super thronum & ab ira agni.] Vt nos scilicet nõ reprobos, sed in fide stabiles venturus inueniat, peccatis nostris sanctorû intercessu & Dei miseratione contextis.

Et quis poterit stare?] Ille vti que qui nunc vigilare, in fide stare, viriliter agere procurauerit. Quod si hunc terræ motum iuxta terram, ad ipsum diem iudicij referas, non est mirum si Reges terreni & principes, sanctorum tunc montium pauidi refugia quærant. Sicut in diuite purpurato & paupere Lazaro iam factum legimus.

C A P V T VII.

Regna quatuor.

Posthac vidi quatuor Angelos stare super quatuor angulos terræ.] Id est, quatuor regna principalia, Assyriorum scilicet & Persarum, Græcorumque, & Romanorum. Sicut enim in superioribus sigillis post multiformes Ecclesiæ conflictus, triumphantium gaudia vidit animarum, sic etiam nunc regnum Antichristi quæ victoria sequatur præcedentium mundi regnorum, quæ Christi Ecclesiæ iuriam cesserunt, probaturus est exemplis. Grandes enim causæ, grandioribus necesse est confirmetur argumentis.

Ventorum inhibitor.

Tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.] Suo quodammodo potentatu omnia præfocantes, nullum pro libitu sui iuris respirare sinent. In terris, diuersitas prouinciarum: in mari, insularum: in arboribus, diuersa hominum qualitas & conditio designatur. Aliter. Qui sunt Angeli quatuor, iidem quatuor intelligendi sunt venti, iuxta Danielis Prophetiam dicentis, Ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno, & quatuor bestia ascendebant de mari.

Angelus Christus.

Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui.] Dominus in carne natus, qui magni consilij Angelus est, paternæ scilicet voluntatis nuncius, visitauit nos oriens ex alto, vexillum crucis, quo suorum frontes signaret, afferens.

Vox Domini.

Et clamauit voce magna quatuor Angelis.] Magna Domi-

ni vox est, prædicatio sublimis: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum.

Christi imperium.

Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus.] Ex quo Dominus passus est, non hostis solum aduersarij, sed & mundani principatus contritum est imperium, sicut & oculis cernimus, & in statua, quam lapis de monte comminuit, legimus.

Cruz.

Quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.] Ad hoc enim gentium contractum est imperium, vt signo fidei, cui resisterant, facies sanctorum libere notaretur. Nam & ipsa crucis figura dilatatum, vbique Domini significat regnum, sicut vetus dictum comprobatur:

Respice distinctis quadratum parvibus orbem, Vt regnum fidei cuncta tenere probes.

Nomen Domini Tetragrammaton.

Neque enim frustra in fronte Pontificis, nomen Domini tetragrammaton scribebatur, nisi quia hoc est signum in fronte fidelium, de quo in Psalmo pro torcularibus canitur: Domine Dominus noster quam admirabile est nomen tuum in vnuerſa terra, &c. vsque dum ait, Vt destruas inimicum & defensorum.

Centi quadragesimæ quatuor millia.

Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israël.] Hoc numero finito, innumerabilis significatur rotius Ecclesiæ multitudo, quæ de Patriarchis, vel profapia carnis, vel fidei, est imitatione progenita. Si enim, inquit, vos Christi, ergo Abrahæ semen estis. Ad augmentum autem perfectionis pertinet & ipsa duodecim duodecies multiplicari, & ad summam millenarium perfici, qui est denarius numerus quadratus solidus, significans Ecclesiæ stabilem vitam. Propterea quippe duodenario numero sæpè figuratur, quia per orbem quadratum in fide consistit sanctæ Trinitatis. Ter enim quaterni, decus dipondij. Denique & Apostoli eandem mundo fidem prædicaturi, duodecim sunt electi, numero scilicet mysterium operis sui figurantes.

Iude tribus primis Dan prætermis.

Ex tribu Iuda duodecim millia signati, ex tribu Ruben duodecim millia signati, ex tribu Gad duodecim millia signati, ex tribu Aser duodecim millia signati, ex tribu Neptalim duodecim millia signati, ex tribu Manasse duodecim millia signati, ex tribu Simeon duodecim millia signati, ex tribu Leui, duodecim millia signati, ex tribu Issachar duodecim millia signati, ex tribu Zabulon duodecim millia signati, ex tribu Ioseph duodecim millia signati, ex tribu Benjamin duodecim millia signati.] Conuenienter & à Iuda inchoat, ex qua tribu ortus est Dominus noster: & Dan prætermisit, ex quo dicitur Antichristus esse nasciturus, sicut scriptum est: Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius. Quia non ordinem terrenæ generationis, sed iuxta interpretationem nominum virtutes Ecclesiæ decreuit exponere, quæ à confessione & laude præsentis, ad dexteram vitæ festinet æternæ.

Confessionis Iam.

Hoc enim nomen Iudæ, qui primus, & Benjamin qui vltimus ponitur, sonat. Primus ergo Iudas, qui confessio siue laudatio interpretatur, ponitur: quia ante initia confessionis, culmen bonorum operum nullus apprehendit. Et nisi per confessionem renunciemus actibus malis, non informamur rectis. Secundus Ruben, qui interpretatur videns filium. In filijs opera designari, Psalmista testatur, qui in beati viri benedictionibus inter cætera dicit, Filij tui sicut nouella oliuarum. Et infra, Vt videas filios filiorum tuorum.

Ruben.

Non enim qui timet Dominum, nisi genuerit filios, nepotesque susceperit, beatus esse non potest, cum virgines fideles potior merces expectet, sed in filijs opera, in filijs vero filiorum fructus operum, id est, mercedem designat æternam. Post Iudam ergo Ruben, id est, post exordia diuinæ confessionis & laudis, perfectio sequitur actionis. Sed quia per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei, post Ruben sequitur Gad, qui tentatio vel accinctus interpretatur. Post inchoationem enim boni operis, maioribus necesse est hominem tentationibus probari, atque ad bella grauiora succingi, vt fidei illius fortitudo comprobetur. Dicente Salomone: Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Itemque Psalmista, Præcinxisti me, inquit, virtute ad bellum. Et quoniam beatificamus eos qui sustinuerunt sufferentiam, idè post Gad Aser, id est, beatus ponitur, congruo satis

Gad.

Aser.

ordine. Beatus enim, qui suffert tentationem, qui cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Quia verò huius beatitudinis fida promissione securi non angustantur, sed spe gaudentes, in tribulatione patientes, cum Psalmographo decantant, *In tribulatione dilatasti me: & item, Viam mandatorum tuorum cucurri, dum dilatares cor meum, & cum matre beati Samuelis, exultantes aiunt: Dilatum est os meum super inimicos meos, quia letata sum in salutari tuo.* Propterea Neptalim succedit, quod est latitudo. Sed & ipsum Manasses sequitur, qui interpretatur oblitus, vel necessitas. Cuius nominis mysterio mouemur, vt tentationem præsentium angoribus edocti, ea verò, quæ retro sunt, obliuiscetes: sic in ea, quæ ante sunt, secundum Apostolum extédamur, vt carnis curam non in desiderijs, sed sola necessitate humanæ conditionis aftricti faciamus. De qua Psalmista, meliora suspirans orabat: *De necessitatibus meis eripe me.* Huic supponitur Simeon, id est, audiuit tristitiam, vel nomen habitaculi. Vt huius etiam qualitate vocabuli euidentius inculcaret, & quid hic habendum, & quid sit salubriter expectandum. Illis enim habitaculi celestis gaudium dabitur, quorum hic animus fructuosa pœnitentia contristatur. Quibus & dicitur, *Tristitia vestra vertetur in gaudium.* Proinde Leui subnequitur, id est, additus. In quo intelligimus siue eos, qui temporalibus æterna mercâtur, sicut Salomon dicit: *Redemptio animæ viri, propria diuitiæ,* seu illos, qui Dei seculo consilium, percipiunt in hoc seculo cêptuplicia cum tribulationibus, in futuro autem seculo vitam æternam. His & quod scriptum est conuenit: *Qui addit scientiam, addit laborem.* Nam & beato Iob ad hoc tribulationum acerbitas addebatur, vt probato præmiorum merces amplior redderetur. Vnde non immerito Isachar, ei ordine recto succedit, qui interpretatur merces. Quia sicut docet Apostolus, *non sunt condigna pœssiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur iohis nobis.* Fructuosius quippe pugnatur, vbi merces certa speratur. Hoc autem in habitaculo fortitudinis Deus operatur & perficitur, quod dicitur Zabulon, quando virtus in infirmitate perficitur, vt corpus, quod ab inimicis putatur infirmum, & per cuius materiam animæ quoque inferre nituntur înteritum, Deo confortante experiatu inuictum, augmento succedente felici. Quod vocabulum, Ioseph indicat, gratiarum videlicet addenda dona designans. Siue de talentorum dupla redditione vsuras commodi spiritualis intelligas, siue in his, quæ votiuia fidelium religione redemptori Deo redduntur, accipias. Atque vt hos oranes, quos & ordo interpretatio nominum his significatiue positos indicat, in futuro iudicio ad dexteram Christi regis æterni futuros intelligas, Benjamin, vt prædixi, postremo loco supponitur, id est, filius dexteræ: tanquam ipse sit finis ordinis, cum nouissima inimica morte destructa, felicitas hæreditatis æternæ donabitur electis, siue vnusquisque fidelium filius dexteræ iure dicatur, seu omnis Ecclesie cœtus, de qua canitur, *Assitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.* Ex singulis ergò tribubus duodecim sunt millia signati, quia in quibuscunque singuli fidelium virtutibus profecerint, antiquorum necesse est patrû semper fide roborêtur, atque informentur exemplis. Duodenario enim numero propter Apostolorum vel Patriarcharum summam, sæpe doctõrû, sæpe totius Ecclesie formam designari certissimum est. Siue enim confessione quique tanquam in Iuda laudabiles, siue in Ruben operum prole præclari, siue in Gad tentationum exercitio fortes, siue in Aser certaminum victoria felices, siue in Neptalim largis misericordie operibus dilatati, siue in Manasse posteriorum oblitum, siue in Simeon quasi tristes adhuc in cõuale lachrymarum, semper autem gaudentes nomine habitaculi in cœlestem suspirantes Hierusalem: siue in Leui, qui in promissionibus vitæ præsentis & futuræ congaudent, additis bonis temporalibus æterno bono fundati: siue in Isachar futuræ mercedis contemplatione firmati, siue in Zabulon, qui pro Christo suas animas ponant: siue in Ioseph, qui & augmento spiritualis substantiæ studeant, & super Dei præcepta aliquid amplius vel in virginitate vel ex facultatum suarum offerant quantitate: siue in Benjamin,

qui felicitatis æternæ dexteram indefessis votis expectet. in sua quæque professione congruit patrum præcedentiû regula quasi duodenario numero signari, atque ex singularum meritis personarum perfectissimam Ecclesie pulchritudinem, quasi centum quadraginta quatuor millium summam colligi.

Post hac vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.] Finita recapitulatione, quam exempli causa interposuerat, regreditur ad ordinem, gloriam prædicans eorum, qui nequitiam victuri sunt vltimæ persecutionis. Et quod sequitur:

Ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in cõspectu agni.] Potest & sic intelligi, quod enumeratis tribubus Israel, quibus Euangelium primo prædicatum est, saluationem quoque velit commemorare gentium.

Amicci stolis albis, & palme in manibus eorum.] Stolis, baptismum: palmis triumphum crucis insinuat, & quod seculum in Christo vicerint. Licet claritatem quoque, quæ per Spiritum sanctum datur, stolæ significet.

Et clamabant voce magna, dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, & agno.] Magna voce, hoc est, grandi deuotione & indefinente laude profitentur in throno, id est, in Ecclesia patrem filiumque regnare, Spiritu sancto nihilominus conregnante. Sic enim dictum est, *Sedenti super thronum & agno:* sicut in Euangelio dicitur, *Et cognoscant te verum & vnum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Subauditur, vnum & verum Deum cognoscant.

Et omnes Angeli stabant in circuitu throni & seniorum & animalium.] In omnibus Angelis turbæ multæ personas exposuit Dominum adorantes. *Omnes, inquit, qui in circuitu eius sunt, offerent muneræ.*

Et ceciderunt in cõspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum.] Neque turbam, neque animalia, vel seniores hoc loco comemorat adorasse, sed solos Angelos. Ipsi enim sunt turbæ, ipsi animalia & seniores. Quamuis & de ipsis angelicis spiritibus intelligi possit, de quibus in gentium salute congaudentibus dicitur, *Letamini gentes simul cum populo eius, & adorent eum omnes Angeli Dei.*

Benedictio & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro.] Septenariam Ecclesie virtutû laudem offert Domino, quam se in singulis membris ab eo percepisse fatetur.

Et vnus de senioribus dixit mibi: Hi qui amici sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt?] Ad hoc interrogat, vt doceat.

Et dixit mibi: Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione.] Per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei. *Quis autem nesciat tribulationem Antichristi ceteris futuram esse maiorem?*

Et lauerunt stolas suas in sanguine agni.] Non de solis maribus dicit. Illi enim sanguine proprio lauantur. Ecclesiam autem totam sanguis Iesu filij Dei mundat ab omni delicto, ideo sunt ante thronum Dei. Illi enim digni habentur illic in Dei consistere ministerio, qui hic inter aduersa fideles nominis eius confessores existunt.

Et seruiunt ei die ac nocte in templo eius.] More nostro loquens, æternitatem significat.

Et qui sedet in throno, habitabit super illos.] Thronus Dei, sancti sunt, super quos & in quibus in secula habitat Deus.

Non esurient ueque sitient amplius.] Hoc est, quod Dominus ipse promisit: *Ego sum, inquit, panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam.* *Beati enim, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.*

Ne quo cadet super illos sol, neque vllus aestus.] *Transiuimus, inquit, per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium.*

Quoniam agnus, qui in medio throni est, reget illos.] *Agnus in medio dicit esse throni, qui superius agnum à sedente in throno librum dixerat accepisse, docens Ecclesiam vnû esse patri & filio thronum, in qua per fidem inhabitat vnus, tota Trinitas, Deus.*

Fontes vi-
tae.

Et deducet eos ad vita fontes aquarum.] Ad consortium v-
tique sanctorum, qui fontes sunt doctrinae caelestis. Potest
& ipsa Dei visio significari, in quo sunt thesauri sapientiae
& scientiae absconditi. iuxta quod David ait: Sicut cervus
desiderat animam aequam ad te Deus.

Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.] Immor-
taliū adepta plenitudine gaudiorum, omnis mœror pen-
nitus obliuioni mandabitur. Beati enim, qui lugent, quantum
ipsi consolabuntur. Potest autem visio huius turbæ stolatae
de praesenti etiam tempore intelligi, vbi spe salui facti su-
mus, & quod non videmus sperantes, per patientiam ex-
pectamus.

CAPVT VIII.

Antichristo
interfecto
quies.

Et cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in
caelo, quasi media hora.] Post interitum Antichristi re-
quies aliquantula futura creditur in Ecclesia, de qua Da-
niel ita praedixit: Beatus qui expectat & peruenit ad dies mille
trecentos triginta quinque. Quod beatus Hieronymus sic ex-
ponit: Beatus, inquit, qui interfecto antichristo supra mille du-
centis nonaginta dies, id est, tres semis annos, dies quadraginta
quinque praestolatur, quibus est Dominus atq; Saluator in sua ma-
iestate venturus. Quare autem post interfectionem Anti-
christi quadragiesimum quintum dierum silentium sit, di-
uinae scientiae est. Nisi forte dicamus, dilatio regni sancto-
rum, patientiae probatio est. Nota quod in sexto sigillo
maximas Ecclesiae pressuras, in septimo, requiem cernit:
quia Dominus sexta feria crucifixus, in sabbato quieuit,
tempus resurrectionis expectans. Hucusque de apertione
libri clausi, & sex sigillorum. Nunc vero recapitulat ab o-
rigine, eadem aliter dicturus.

LIBER II.

Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei, &
datae sunt illis septem tubae.] Ecclesia septenario
saepe numero commendata, praedicationis of-
ficio mancipatur. Cuius prima tuba commu-
nem impiorum in igne & grandine designat
interitum. Secunda, propulsam de Ecclesia diabolum, ma-
re seculi ardentius incendendam. Tertia, haereticos Eccle-
sia decedentes, sanctae scripturae flumina corruptentes.
Quarta, falsorum fratrum, in siderum obscuratione, defe-
ctum. Quinta, maiorem hereticorum infestationem, tem-
pus Antichristi praecurrentium. Sexta, apertum Antichri-
sti & suorum contra Ecclesiam bellum, & recapitulatione
ab aduentu Domini, interfertam eiusdem aduersarii de-
structionem. Septima, diem iudicii, quo mercedem Do-
minus suis redditurus, & exterminaturus est eos, qui cor-
ruperunt terram.

Et alius Angelus venit.] Non dixit, postea venit, sed ange-
los tubas accepisse proponens, redit, exponere qualiter ac-
ceperint. Quoniam & si ante aduentum Domini praedica-
bat Ecclesia, sed non vbique, donec eius esset confirmata
Spiritu.

Thuribulum
aureum, & c.

Et stetit ante altare, habens thuribulum aureum.] In conspe-
ctu scilicet apparuit Ecclesiae, factus ipse thuribulum, ex
quo Deus odorem suauitatis accepit, & propitius factus
est mundo. Alia editio habet, Super altare, quod super alta-
re crucis thuribulum suum aureum, id est, corpus suum
immaculatum & Spiritu sancto conceptum obtulerit pa-
tri pro nobis.

Preces san-
ctorum.

Et data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus sancto-
rum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei.] De
orationibus sanctorum obtulit incensa. Ipsi enim delega-
uit Ecclesia preces suas, dicens: Dirigatur oratio mea sicut in-
censum in conspectu tuo. Accepisse de orationibus sanctorum,
idem dicitur & obtulisse, quia per ipsum omnium possunt
preces ad Deum suauiter peruenire.

Et ascendit fumus incensarum de orationibus sanctorum, de ma-
nu Angeli coram Deo.] Christo Domino se hostiam suauita-
tis offerente compunctio cordis sanctorum acceptabilis

facta est. Quae ab igne nascens intimo, sicut fumus solet ex-
citare lacrymas.

Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne alta-
ris.] Bene thuribulum igne impletum inducit. Non enim plenitudo
ad mensuram dat Deus Spiritum. Quod proprie de Christo Christis
nouimus ad impletum, in quo habitat omnis plenitudo di-
uinitatis corporaliter.

Et misit in terram.] Sic & Dominus in Euangelio: Ignem,
inquit, veni mittere in terram.

Et facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terra motus.] Tonitruum
Tonitruo comminationis supernae, & voce exhortatio-
nis, & fulgure miraculorum terram mouit, quibusdam in-
sequenribus, quibusdam vero sequentibus: his dicentibus
bonus est, illis autem non, sed seducit turbas.

Et septem Angeli, qui habebant septem tubas, parauerunt se vt
tuba canerent.] Ecclesia septiformi Spiritu inflammata, se
ad praedicandum fiducialiter praeparauit, gloriam seculi
tubis caelestibus quasi muros Hiericho deiectura. Nam &
illa septem dierum circuitio totum Ecclesiae tempus in-
nuat.

Et primus Angelus tuba cecinit.] Recte praedictio plagarum, Tubae
tubae, quae signum belli est, comparatur. Exalta enim, inquit,
sicut tuba vocem tuam, & annuncia populo meo scelera eorum. Et
alibi: Tuba sit in guttore tuo, quasi aquila super domum Domini,
id est, grandi voce praedica Nabuchodonosor ad destruc-
tionem templi venturum.

Et facta est grandis & ignis mixta sanguine, & missum est in
terram.] Poenam gehennae sanguinolentis operibus deberi,
praedicatorum voce refertur dicentium: Ad calorem ni-
mium, transibunt ab aquis nimum. Potest etiam nomine san-
guinis ipsa mors animae spiritualis intelligi: Hunc versum
Tychonius sic exponit: Facta est ira Dei, quae haberet in se mul-
torum necem.

Et tertia pars terra combusta est, & tertia pars arborum com-
busta est.] Vita bonorum in doctoribus consistit & audi-
toribus. Beatus enim qui legit (inquit) & qui audit verba proph-
etiae. Tertia vero pars malorum hoc vtroque caret. Terra
enim bona fructum proferens in patientia, benedictionem
accipit a Domino. Mala autem spinas & tribulos generat,
cuius consummatio in combustionem. Sic & arborem fru-
ctiferam agricola pater excolit, sterilem vero excidens,
igni pabulum praebet.

Et omne fenixum viride combustum est.] Omnis caro scilicet, Fenix com-
quae nunc luxus mollitiae saginata, sole iudicij feruente, flo-
rem decoris amittit, & vt Dominus ait, hodie in agro est, &
cras in clibanum mittitur. Tychonius de tertia parte sic in hoc
loco inquit. Tertiam hostes intestinos dicit. Ceterum qui-
quid praeter Ecclesiam est, tertia pars dicta est, & Ecclesia
tertia, quae contra geminum malum pugnet.

Et tanquam mons magnus igni ardens, missus est in mare, & fa-
cta est tertia pars maris sanguis.] Crescente religione Chri-
stiana, diabolus superbia tumidus, & igne sui furoris ardens, mare mis-
in mare seculi missus est, dicente Domino: Si monti huic di-
xeritis tollere, & iacta te in mare, fiet. Non quod ante ibi non
fuerit, sed quod de Ecclesia proiectus, amplius in suos in-
sanire coeperit, factu prudentiae carnalis, mortem illis in-
fligens spiritalem. Sapere enim secundum carnem, mors
est. Non autem Apostolos caro & sanguis docuit, sed pa-
ter, qui est in caelis. In illo enim mari nauem fidei regebant,
quod plantis Domini se calcabile praebuit.

Et mortua est tertia pars eorum, quae habebant animas in ma-
ri.] Quae habent animas, dixit, vt ostenderet viuos spirita-
liter mortuos. Sicut Apostolus de vidua deliciofa, Viuens,
inquit, mortua est.

Et tertia pars nauium interijt.] Alia editio dicendo, Et ter-
tiam partem nauium corruerunt, significat quod tertia, quae
mortua est, aliam tertiam, id est, succedentem sibi occide-
rit noxia traditione, & inutilis imitatione doctrinae.

Et cecidit de caelo stella magna, ardens tanquam scintilla, & ce-
cidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, & mu-
men stellae dicitur Absinthium.] Haereticos, quos Iudas Apo-
stolus sidera seductionis appellat, de culmine cadentes
Ecclesiae, flamma suae nequitiae fontes diuinarum conan-
tur inficere scripturarum. Quarum non sensus tantum, sed

& verba sepius infalsare non timent. Absynthij nomine digni, cuius immixtio modica, magnam solet amaricare dulcedinem.

Et multi homines mortui sunt de aquis.] Multi enim (vt ait Apostolus) sequitur eorum luxurias per quos via veritatis blasphematur: tamen populo Dei, Moſe docente, omnis aquarum vnda potabilis est.

Et percussa est tertia pars solis, & tertia pars lune, & tertia pars stellarum, ita vt obscuraretur tertia pars eorum.) Ecclesie decus instar fideris relucens, per falsos fratres sepe obscuratur, qui vel in prosperis, vel in aduersis seculi sepe obsurgere sua defectiōe faciunt.

Et diei non lucebat pars tertia, & noctis similiter.] Alia editio sic habet, *Et diei tertia pars apparet, & noctis similiter.* Id est, ad hoc percussa est, vt apparet tertia pars diei, & tertia noctis, quæ Christi, & quæ Diaboli. Ad hoc, inquam, percussa est, id est, suis voluntatibus tradita, vt redundantibus & infolenscentibus peccatis, in suo tempore reuelaretur.

Et vidi & audiui vocem vnus aquilæ volantis per medium cæli, dicentis voce magna, Vah, vah, vah habitantibus in terra.] Huius aquilæ vox per eximiorum in Ecclesia quotidie perulat ora Doctorum, cum nequitiam hæreticorum, Antichristi scruitiam, diemque iudicii, amatoribus terræ prædicant grauitatem affuturum, dicentes: *In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipos amantes, & intra: Homines corrupti mente, reprobi circa fidem: & alibi, Tunc reuelabitur ille iniquus, qui aduersatur & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Et item, *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus.*

De cæteris vocibus trium Angelorum.] Non quod Angelorū tubæ plagas inferant mundo, sed venientes vel vêturas suo quique tempore prædicent.

C A P V T I X.

Et vidi stellam de cælo cecidisse in terram, & data est illi clauis putei abyssi.] Flamma hæreticorum, de qua paucis memorauerat, quo fomite adoleuerit, exponit: antiquus quippe hostis, quem Dominus viderat quasi fulgur de cælo cadentem, blasphemio dogmate corda sanctorum aperuit, eosque quasi fumum alta petere, iniquitatem in excelsum loqui perdocuit.

Et ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magna, & obscuratus est sol, & aer de fumo putei.] Prænuincia magnæ fornacis, id est, nouissimæ persecutionis, hæretica feruet insaniam, non imbecilliores tantum, qui acris instar, terræ quodam modo cœlique confinia tangunt, sed excelforum quoque lumen obscurare laborans, non tamen extingui valens. In errorem enim inducentur, si fieri potest, etiam electi.

Et de fumo exierunt locustæ in terram.] Sicut sancti corpus sunt Christi, & membra de membro, sic & membra carniū draconis coherentia sibi alia nascuntur ex alijs, fumulque hæreticæ cœcitatia ore lædentem prauorum generat superbiam. Qui vento elationis exuiffi, terrena tamen non deserunt. Nam & fumus, de quo gignantur, alta licet appetens, in seipso semper deficit.

Et data est illi potestas, sicut habent potestatem scorpiones terra.] Aduersarijs potestatis hæretici comparantur, in facie velut innocui, sed in posterioribus venena seruantes.

Et receptum est illis, ne laderent fœnum terræ, neque omne viderent.) Ostendit locustas homines esse, quæ non ad fœnum, sed ad homines mittuntur. Fœnum enim hoc loco simpliciter accipimus.

Nisi autem homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis.) Signum Dei in frontibus suis illi habere dicuntur, à quibus vt oportet, habetur. Quorum supra numerum angelus, qui ab ortu solis signum Dei viui attulit, inuiolabilem firmumque: recensuit. Illo enim hic locutionis genere vti voluit, quo dicitur, *Nemo dicit Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto, id est, perfecte & vere.*

Et datum est illis, ne occiderent eos, sed vt cruciarentur mensibus quinque.) Quantumlibet hæretici seculari potestate sultit temporaliter in bonos grassari permittantur, animam tamen, vt Dominus ait, occidere non possunt. Tempus quippe seculi quinque mensibus, propter quinque partitum sensum, quo in hac vita vtimur, significat. Quod vero alia translatio sex menses cõtinet, eidem sensui propter sex ætates seculi congruit.

Et cruciatus eorum, vt cruciatus scorpj, cū percussit hominem.) Sicut scorpj a posterioribus venena diffundit, sic impietatorum a posterioribus nocet, cum anterioribus, id est, æternis bonis temporalia, quæ retro sunt, preferri minis blandimentisve compellit. Hunc scorpionem contra Euangelij parabolam, generatio viperarum suæ soboli tradit.

Et in diebus illis querent homines mortem, & non inuenient eam.) Miseram vitam cita morte finiri malentes. Sicut beatus Cyprianus sub Deciana contigisse tempestate conquestus. *Volentibus, inquit, mori, non permittebatur occidi.*

Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium.) Id est, similes nouissimis persecutoribus. In nouissimo enim bello, quod descripturus est in sequente Angelo, equos dicit pugnare. Vel simpliciter sicut equi non propria ratione, sed impetu præsentis aguntur in prælium, ita mali doctores demoniaco acti spiritu Ecclesiam impugnant.

Et super capita earum tanquam coronæ similes auro.) Seniores viginti quatuor, qui sunt Ecclesia, coronas aureas habent. Isti autem similes auro falsos sibi fingentes de victoria stulta triumphos.

Et facies earum sicut facies hominum, & habebant capillos sicut capillos mulierum, & dentes earum sicut leonum erant, & habebant loricas, sicut loricas ferreas.) In facie humana simulationem rationis. In capillis mulierum, fluxos & effeminosos mores. In dentibus leonum, qui & laniare & naturalem solent afferre putorem, mentis ferocitatem famamque doctrinæ male, in ferreis vero loricas obdurata contra veritatem præcordia notat. Qui habentes formam pietatis, virtutem autem eius abnegantes, veniunt in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

Et vox alarum earum, sicut vox currum equorum multorum currentium in bellum.) Expauescendum magis quam exponendum est, quod tantum huic exercitui vires accrescent. Primo fumus ascendit. Deinde locustas effert, quæ & prius scorpionibus, & mox equis leonibusque comparantur. Quarum & virtus sufficeret, si non etiã loricatæ venirent. Nunc vero volatiles, & curribus dicuntur similes esse bellantibus.

Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum.) Sicut scorpj palando incedit, sed cauda ferit, ita fraudulenta pernicies malorum blanda & innoxia in facie videtur, sed dum occulte perimit, quasi latere mortem trahit.

Potestas earum nocere hominibus mensibus sex.) Hanc vitam rursus inuauat, vbi potest valere mendacium vel ad capiendum inutiles, vel ad cruciandum temporaliter spirituales.

Et habebant super se regem angelum abyssi.) Deus summe bonus licet occultis, iustis tamen iudicis congruum talibus Angelum præesse permisit.

Vah vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo vah.) Quoniam tria vah ventura prædixerat, horum nunc vnum in hæretica fraude iam venisse, duo autem restare memorat, quæ in tempore Antichristi, & in die iudicij sunt futura peruersis.

Et sextus Angelus tuba cecinit, & audiuit vocem vnam ex cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto angelo.) Sextus angelus prædicatores nouissimi certaminis exprimit, qui monente Euangelio, fraudes detegunt Antichristi. Cornua quippe altaris aurei Euangelia sunt Ecclesie præminentia.

Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.) Quatum hostis antiquus cum satellibus suis in fine

Abjuncti
Ecclesia
Aquila
Angelus
Hæretici
Fœnum
Signum Dei

Quinque
mensis.
Scorpj.
Mori cupi-
entes.
Equis simi-
les.
Indumentis
magi-
tudo.
Scorpj si-
miles.
Angelus
malorum.
Vah tria.
Sextus An-
gelus.
Antichristi
persecutio.

CAPVT X.

Euphrates.

mundi sit Ecclesiam persecuturus; indicat, qui à tempore dominicæ passionis in corde reclusus impiorum, ne hanc quantum velit, noceat, diuina potentia refrenatur. Euphrates enim, qui fluuius est Babylonice, mundani regni potentiam & perfectiorem indicat vndas. Iste est mons magnus, quem igne ardente in mare missum prædixerat.

Angeli quatuor soluti, pro soluentur.

Et soluti sunt quatuor angeli.] More prophetice, quæ nobis ventura designat, ipse facta videt in Spiritu. Quatuor vero dixit Angelos, eo quod in quatuor mundi partibus illa persecutio sit factura. Hi sunt enim, quos superius vidit in quatuor angulis terre stantes, & propter consignandos Dei seruos à terræ marisque læsione prohibitos.

Soluti quid facient.

Qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum, ut occiderent tertiam partem hominum.] Maligni Spiritus, qui singulis horarum & temporum momentis humanam effuriunt mortem, tunc ad exercendam Ecclesiam opportune per dendam liberius fauere permittuntur. Quid autem putas soluti facient, qui tantum nunc nocent ligati?

Bis myriades myriadum.

Et numerus equestris exercitus vices millies dena millia.] Hic numerus dupliciter dolosam perversi designat exercitus. Quod alia translatione, quæ dicit bis myriades myriadum, facilius sentiri potest. Hunc autem numerum Evangelica quoque parabola opponit regi habenti decem millia, tanquam malorum dupliciter simplici fidei Christi resistat, cui millia millium ministrant, & decies millies centena millia assistunt.

Spiritum malignorum amictus.

Et ita vidi equos in visione, & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tanquam capita leonum.] Spiritus maligni, quorum cordibus præsident, eorum sunt pœnis amicti. Legimus enim adorantes bestiam igne & sulphure torquendos, & fumum tormentorum eorum in secula seculorum ascendere. Nota quod in plaga locustarum non se dixit equites, sed equos tantum vidisse. Hic enim magnitudo persecutionum apertam contrariæ virtutis ostendit præsentiam. Denique hic capita leonum, illic vero facies quidem humana, sed dentes tantum sunt bestiales. Quia sæpe hæretici aliquid humanitatis ostentant, ministri vero nouissimæ tempestatis, quod dictis & signis suadent, hoc etiam pœnis extorquent.

Propheta mendax.

Et de ore ipsorum procedit ignis & fumus, & sulphur.] Ostendit quod pro fumo hyacinthum dixerat. Non autem perspicue ista exeunt de ore ipsorum, sed noxia prædicatione, pœnam sibi suisque generant auditoribus. Producam enim, inquit, ignem de medio tui, qui comedit te.

Potestas enim equorum in ore, & in caudis eorum.] Id est, in sermone & officio. Propheta enim docens mendacium, ipse est cauda. Qui partem quodammodo cæcam & imundam linguae blandientis volubilitate contegit, dicens impio, bonus es.

Gentilium error.

Nam & cauda eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent.] Falsi doctores antiqui serpentis, qui hominem decepit, similes principum patrociniis fulti, amplius nocent, quam si solo sermone suaderent. Sedet, inquit, in insidijs cum diuitibus.

Et ceteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque poenitentiam egerunt de operibus manuum suarum, & cetera.] Quia falsos Christianos & hæreticos descriperat, nunc ut corpus omne diaboli circumscribat, gentilium quoque commemorat errorem, quibus nihil prodest his plagis non occidi, cum constet eos in gentili tunc quoque perdurare malitia. Neque enim in illa persecutione cogentur gentiles supradictis consentire, sed in sua incredulitate morientur.

Et non egerunt poenitentiam ab homicidijs suis, neque à veneficijs suis.] Impiæ religioni improbos etiam mores adiungunt. Deserta Antichristi fauicia, ad ostendendam eiusdem ruinam more suo exordium natiuitatis Christi, & gloriam recapitulat Ecclesie.

ET vidi alium Angelum fortem, descendentem de caelo, amictum nube.] Dominus magni consilij Angelus descendit de caelo, nube carnis amictus. Sicut & Elaias ait: Ecce Dominus ascendit super nubem leuem, & ingreditur Aegyptum, & iris in capite eius. Circa bonos, propitiationis promissio perseverans.

Christi ad ueniam p...

Et facies eius erat ut sol, & pedes eius tanquam columna ignis.] Facie Domini clarificante, id est, eius notitia per resurrectionis gloriam manifestata, pedes illius super montes euangelizaturi & annuntiaturi pacem, igne sunt Spiritus sancti illustrati, & instar columnæ firmati. Iacobus enim & Cephas, & Ioannes, columnæ videbantur Ecclesie esse.

Et habebat in manu sua libellum apertum.] Hic est liber supra memoratus, quem diutino regimine clausum, Domini tandem gratia referauit, ut iuxta Prophetam, surdi etiam verba libri audirent. Et merito facies eius ut sol, quia librum iam gestat apertum.

Et posuit pedem suum dexterum super mare, sinistrum autem super terram.] Prædicationis fidei Christianæ terra marique propagatur. Sed allegorice, fortiora membra in maioribus periculis, altera in competentibus sistuntur. Non enim patitur nos Deus tentari super id, quod possumus.

Et cum clamasset, locuti sunt septem tonitrua voces suas.] Domino fortiter prædicant, Ecclesia quoque septiformi gratia plena, suas ad prædicandum voces eleuat. Leo enim rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? Septem quippe tonitrua idem sunt quod septem tubæ, de quibus sermo est.

Tonitrua septem.

Et cum locuta sunt septem tonitrua, ego scripturus eram.] Superius enim audiuit, quod vides, scribe in libro.

Signa qua locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere.] Mysteria fidei Christianæ nec passim cunctis ostenta, ne vilescant, nec probis claudere, ne in totum lateant. Propter quod inferius audiuit, Ne signaueris verba prophetie huius. Quod videris apud Danielem vno versiculo comprehenditur, cui per angelum dicitur, Signa librum, & claudere sermonem usque ad tempus statutum.

Fidei mysteria, ab omnibus claudenda.

Et angelus, quem vidi stantem supra mare, & supra terram, leuauit manum suam ad cælum, & iurauit per viuentem in secula seculorum.] Angelus per viuentem in secula iurat, dum Christus in nomine patris veniens, incommutabili sua dicta veritate confirmat, Cælum, inquit, & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Angelus iurans.

Qui creauit cælum, & ea quæ in illo sunt, & terram & ea, quæ in ea sunt, & mare & ea, quæ in eo sunt.] Qui mari terraque consistens, cælo palmam tendit, congrue per cæli, terræ, marisque creatorem iurat.

Quia tempus amplius non erit.) Erit, utique, ut Psalmus ait, tempus impiorum in æternum, sed mutabilis secularium temporum varietas in nouissima tuba cessabit. Cadet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & hæreditas eorum in æternum erit.

Consummabitur mysterium Dei, sicut Euangelizauit per seruos suos prophetas.) Mysterium quod nunc Euangelizatur, tunc consummabitur, quando ibunt impij in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam.

Et vox quam audiui de caelo, iterum loquentem mecum & dicentem. Vade & accipe librum apertum de manu angeli.) Domino futuri temporis mysteria pendente, ac dicente: Appropinquauit enim regnum caelorum, Ecclesia quoque monetur eundem prædicandi percipere librum. Quamuis & eidem Ioanni possint hæc dicta congruere post exilium ad prædicandum reuersuro.

Et abiit ad Angelum, dicens ei, ut daret mihi librum.) Accedat ad Dominum, qui velit docendi percipere sacramenta.

Et dixit mihi, Accipe librum, & deuorauit illum.) Id est, infertuis visceribus, & describe in latitudine cordis tui.

Et faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulcius quam mel. Et accipi librum de manu angeli, & deuorauit illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cum deuorarem, &c.)

Cum

Cum perceperis, oblectaberis diuini eloquij dulcedine, sed amaritudinem senties, cum prædicare & operari coeperis, quod intellexeris. Vel certe iuxta Iezechielem intelligendum, qui cum librum se deuorasse diceret, adiecit. *Et absit amarus in indignatione Spiritus mei.*

Et dixit mihi, oportet te iterum prophetare populis & gentibus.] Quid liber comestus, & amaritudini mixta dulcedo significaret, exprimit, quod videlicet ereptus exilio, gentibus esset Euangelium prædicaturus, amore quidem dulce, sed tolerantia persecutionibus amarum.

CAPVT XI.

ET datus est mihi calamus similis virgæ.] In calamo ministerium scribendi Euangelij percepit, qui non inani nitore superuacuus, sed similis est virgæ æquitatis, virgæ regni Dei. Regnum enim Christi describit æternum.

Surge & metire templum Dei, & altare.] Surge, dixit, non quia hæc Ioannes sedibūdus audiebat, sed quia hoc verbo excitantur corda singulorum Euangelicam scripturam, actusq; metiri. Ibi enim quantum singuli proficiant, quantumq; regulæ diuinæ concordent, inueniunt.

Et adorantes in eo.] Quia non omnes, qui videntur, in eo adorant, sicut qui confessus fuerit in me. Partem deniq; iubet, non recenseri dicens.

Atrium autem, quod est extra templum, eijce foras, & ne metiaris illud quoniam datum est gentibus.] Hi qui nomine tenus Ecclesiæ iunguntur, & nec altaris, nec sanctis sanctorum appropriant, à regula Euangelij proiecti gentibus fociantur. *Omnis enim gloria eius, filiarum regum abintus.*

Et inuitatem sanctam calcabunt mensibus quadragesima duobus.) Non solum de Ecclesia pelluntur, sed & eandem Ecclesiā socij gentilibus tribus semis annis impugnant. Non quod illo tantum hanc, id est, Antichristi tempore conculcet, sed quod omne malorum corpus illo quasi ad proprium caput pertineat, in quibus nunciam ministerium operatur iniquitatis.

Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta.) Ne sæuitia prauorum terretur audientem, Ecclesiam quoque duobus ex populis vnitam, gratia commemorat illustrandam esse virtutum. *Quæ & ipsa caput suum, Christum videlicet in carne docentem semper intuens, tribus semis annis prophetatura narratur.* Menses enim trium semis annorum, id est, tricies quadragenarij & bini, mille ducentos sexaginta dies efficiūt. Daniel autem scribit dies mille ducentos nonaginta temporis eiusdem, quo ponenda sit abominatio in desolationem.

Saccis amicti.) Id est, in hexomologesi constituti. Sicut Propheta: *Ego autem, ait, dum mihi molesti essent, inducbam me ciuicio.*

Hi sunt due oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræstantes.) Ecclesia duorum testamentorum lumine radiata, Domini semper iussis assistit. Nam & Propheta Zacharias vnum candelabrum vidit septiforme, & has duas oliuas, id est, testamenta infundere, oleum candelabro. Hæc est Ecclesia cum oleo suo indiciente, quod eam facit in lumine orbis ardere.

Et si quis eos voluerit nocere, ignis erit de ore illorum, & devorabit inimicos eorum.) Si quis Ecclesiam lædit, eiusdem læsionis reciprocante iudicio igne consumitur condemnatus. *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Vnde & Chaldaica flamma, quæ pueris Dei ingerebatur, ipsos ministros impietatis absumpsit. Siue in bono precibus oris Ecclesiæ igne spiritualiter consumitur in melius commutandus. *Carbones, inquit, ignis congeres super caput eius.*

Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetia ipsorum.) Data est Ecclesiæ in Christo omnis potestas in cælo & in terra, clauibus ei ligandi atque soluendi dimissis. Sed & spiritualiter cælum clauditur, ne imbrem pluat, ne super terram sterilem de Ecclesia benedictio descēdat. Sicut Dominus de patre vineæ suæ. *Nubibus, inquit, mandabo, ne pluant super eam imbrem.*

Et potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem.) Non solum aquas suspendunt, sed etiam quæ descenderant, inutiles faciunt, quod est vertere aquas in sanguinem. Bonus enim Christi odor de Ecclesia fragrans, alijs odor mortis in mortem, alijs odor est vitæ in vitam.

Et cum finierint testimonium suum, bestia qua ascendit de abyso faciet aduersus eos bellum.) Aperte ostēdit omnia hæc ante nouissimam persecutionem fieri, dicendo quum finierint testimonium suum. Vtique illud, quod perhibent vsque ad reuelationem bestię, quæ cordibus emerfura est impiorum. Non quod tunc eodem testimonio non nitantur hosti fortiter resistendo, sed quod tunc Ecclesia virtutum gratia destituenda credatur, aduersario palam signis mendacij coruscante. Nam *Faciem eius præcedet egestas, vt Dominus ait.*

Et vincet eos, & occidet illos.) Vincet in eis, qui succubuerint, occidet in eis, qui pro Christi nomine laudabili patientia fuerint interempti. Aut si spiritualiter vincet & occidet, partem testium accipiamus. Sicut in Euangelio Dominus dicit, *Tradent vos in pressuram, & occident vos.* Quod Lucas Euangelista pro parte dictum insinuat, dicens: *Occident ex vobis.*

Et iacebunt corpora eorum in plateis ciuitatis magna.) Si me, inquit, persecuti sunt, & vos persequentur. Non est ergo mirū, si ciuitas impiorū, quæ Dominum crucifigere non timuit, seruos quoque ipsius ludibrio habeat etiam occisos. Quia sæpe facta historia Ecclesiastica refert.

Quæ vocatur spiritualiter Sodoma, &c.) Id est, muta & tenebrosa, nec lumen vtiq; fidei, nec confessionis habens vocem. *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Hæc prouinciæ in signum pœnæ spiritualis visibiliter his plagis, id est, igne deuorante, & aqua in sanguinem versa, percussæ sunt.

Et videbunt de populis, & tribubus, & linguis, & gentibus corpora eorum.) Non dixit, videbunt populi & tribus, sed multi de populis, qui alijs credentibus, sanctos palam irrident.

Et corpora eorum non sinent poni in monumentis.) Votum eorum dixit & impugnationem. Non quod valeant facere, ne sit Ecclesia in memoriam. Sicut, *Nec vos intratis, nec alios finitis intrare,* cum intrent illis impugnantibus. Facient autem perspicue de viuorum occisorumq; corporibus, quia nec viuos sinent sacra celebrando in memoriam colligi, nec occisos in memoriam recitari, nec eorum corpora in memoriam Dei testium sepeliri.

Et habitantes in terram, gaudebunt super eos.) Quoties affliguntur iusti, exultant iniusti, & epulantur, sicut dum superbit impius, incenditur pauper.

Quoniam hi duo Propheta cruciauerunt eos.) Propter plagas, quibus propter testamenta Dei humanum genus vrgetur, etiam visus ipse iustorum grauat iniustos. Sicut ipsi dicūt, *Grauis est nobis etiam ad videndum.*

Et post tres dies & dimidium, Spiritus vita à Deo intrauit in eos. Et steterunt super pedes suos.) Hucusque angelus futurum narrat, & inducit factum, quod futurum audit, regno Antichristi perditos sanctos surrexisse in gloriam.

Et timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos.) De omnibus viuus dixit, quia & iusti superstitēs pertimescent in resurrectione dormientium.

Et ascenderunt in cælum in nube.) Hoc est quod Apostolus dixit, *Rapiemur in nubibus obuiam Domino in aëra.*

Et viderunt illos inimici eorum.) Hic separauit iniustos ab his, quos in commune dixerat timuisse.

Et illa hora factus est terra motus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit, & occisa sunt in terra motu, hominum septem milia.) Incumbente terrore iudicij, omnis diaboli ciuitas super arenam condita tum omnibus ædicatoribus suis corruet. Et denarius enim & septenarius numerus est perfectus. Quod si non esset, à parte totum intelligendum erat.

Et ceteri in timorem sunt missi.) Quis hominum gloriabitur castum se habere cor, cum virtutes cælorum commouebuntur?

Propheta
duo,
Enoch.
Helias.

Et dederunt gloriam Deo celi.] Isti sunt super petram edificati, qui alijs terræ motu iuentibus, de stabilitate sua, restâ Dominum confessione clarificant. *Lætabitur enim iustus, cum viderit vindictam impiorum.* Quidam duos Prophetas, Enoch & Heliam interpretantur, qui tribus semis annis prædicantes, contra mox secuturam Antichristi perfidiam fidelium corda confirmant, illisque occisis tantumdem temporis scuitiam eiusdem grassaturam, & restitaurato demum certamine, à sanctis, qui latebrarum perfidio velut mortui credebantur, esse superandam: qui pro vnus compage corporis eidem propheta resurgere dicantur, acriusque illis visis, qui iam mortui putabantur, exaggerata persecutione multos eorum, qui vel septenario, vel denario numero digni credebantur, esse cauros, dicente Daniele, *Confirmabit pactum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis desiciet hostia, & sacrificium, & in templo erit abominatio desolationis.* Et in subsequenibus, *Et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducentos nonaginta.* Qui numerus circa trium annorum & sex mensium curricula diuersatur. Denique Helias igni quondam perdidit aduersarios, & tres semis annos latitans imbres continuit, tandemque pseudopropheta interfecit, per sacrificium, quod oblatum fuerat, conuertit Israel ad Dominum.

Helias.

Va secundum.

Va secundum abiit, & ecce va tertium veniet cito.] Hoc va secundum non ad recapitulationem, sed ad prælium eorum, quod tuba sexti angeli commotum est, pertinet. Prædixerat enim aquila, tria va de trium voce ventura tubarum. Sed ibi non dixit, ne statim tertium sequi puraretur, quod ad septimum angelum, & ad finem pertinet.

Septima
tuba.

ET septimus Angelus tuba cecinit, & facta sunt voces magne in caelo dicentes, *Factum est regnum huius mundi Domini nostri & Christi eius.* Sex tubæ priores seculi præsentis ætatibus comparatæ, varios bellorum Ecclesiæ denunciauere concursum. Septima verò sabbati æterni nuncia, victoria tantum & imperium veri regis indicat.

Et viginti quatuor seniores adorauerunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens.] Ecce, inquit, va tertium veniet in voce septimi angeli. Et cum cecinisset, non nisi Ecclesiam dixit laudantem Deum, & gratias agentem. Vnde intelligimus, bonorum retributionem non esse, nisi va malorum.

Qui es, & qui eras, qui accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti, & irata sunt gentes, & aduenit ira tua.] Tu quidem rebellantibus licet impijs, à seculo regnasti, sed eorum nunc furor te iudice pressus peribit, Dominus enim regnauit, irascantur populi.

Et tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis prophetis, & timentibus nomen tuum, pusillis & magnis, & exterminandi eos, qui corrupert terram.] Ordini congruit Euangelicæ lectionis, primo quidem omnes gentes ante iudicem congregandas, deinde dexteros in regno patris per multas mansiones collocandos, impios verò extra terminos regni pulsos, flammis maledictionis esse torrendos.

Va tertium.

Et exterminandi eos, qui corrupert terram.] Hoc est va nouissimum. Hactenus de septem angelis tuba canentibus, nunc recapitulata natiuitate Domini, eadem aliter a clausis dicitur.

ET apertum est templum Dei in caelo, & visa est arca testamenti eius in templo eius.] Templum Domini quondam in terra positum, arcam testamenti sub velamine mystico clausam tegebat: nunc autem in Ecclesia, quæ est templum Dei viuus, cuius conuersatio in caelis est, velo templi veteris, & medio pariete maceræ Domini sanguine discisso, arca incarnationis eius toto iam panditur orbi. Quasi enim manna cælestis in auro mundo; diuinitas est in corpore sancto.

Et facta sunt fulgura & voces & terra motus, & grando magna.] Hæc omnia virtutes sunt coruscationis, & prædicationis, & bellorum Ecclesiæ. Hæc dixerat facta, & in de-

scriptione prædicationis septem angelorum ab aduentu Domini, cum stetit super aram, sed generaliter ab origine in finem. Deinde descripsit per partes, quemadmodum facta sint: & nunc, ut templum Dei in caelo apertum sit, & pugna secuta, dicens,

CAPVT XII.

ET signum magnum apparuit in caelo.] Quod nunc quoque apparet in Ecclesia, Deum ex homine fieri.

Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius.] Ecclesia Christi lumine cincta, gloriam calcat temporalem: oritur, inquit, in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec extollatur vel interficiatur luna. Id est, abundantia pacis in tantum crescet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis absorbet, cum nouissima inimica destruetur mors. Sive quia eadem Ecclesia partim in caelo, sole Christo fruitur, partim in corpore peregrinatur: à Domino. Potest hic intelligi, quod ait, *Lana eius sub capite meo, & dexteræ eius amplectabitur me.*

Mulier a
micta sole.

In capite eius corona stellarum duodecim.] Duodenario Apostolorum numero caput ornatur Ecclesiæ, siue Christi intelligas, siue ipsum primordium eiusdem Ecclesiæ nascens, capitis nomine designatum. *Posuisti, inquit, in capite eius coronam de lapide precioso.*

Et in utero habens, & clamat parturiens.] Ecclesia spiritaliter & quos parit et am, genitos parturire nõ desinit. Sicut ipsa dicit, *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.*

Et cruciatur vt pariat. Sic Dominus in Euangelio.] *Mulier, inquit, cura parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem peperit puerum, iam nõ meminit pressura propter gaudium.* Quod ipse discipulis exponens adiunxit, & vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum.

Et ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem.] Diabolus seuitia cruentus contra Ecclesiam potentia terreni regni armatur. In septem enim capitibus omnes reges suos, & in decem cornibus omne regnum dicit.

Draco diabolus.

Et cauda eius trahet tertiam partem stellarum caeli, & misit eas in terram.] Vires & malitiam hostis indicat, quem Ecclesia Domino iuuante deuincit, qui innumeram partem angelorum vel hominum dolo fallentem quasi cauda deiecit. Cauda enim est pars cæca, pars immunda, suiq; velamine contegens immunda, ne appareant. Tychonius more suo tertiam partem stellarum, quæ cecidit, falsos fratres interpretatur, quod altera tertia Ecclesia sit, & hostes forinseci tertia.

cauda,
Tychonius.

Et draco stetit ante mulierem, vt cum peperisset filium eius deturaret.] Insidiatur Ecclesiæ diabolus, fidem Christi contendens in cordibus extinguere credentium, vt quem illa docendo genuit, ipse quasi occidat dectum. Cuius in Herode doli figura ostensa est, qui hostes intestini Dominum vt perimat, adorare se velle simulat.

Et peperit puerum masculum.] Semper Ecclesia dracone licet aduersante, Christum parit. Masculum autem dixit victorem diaboli, qui foeminam vicerat. Nam quis filius, nisi masculus? qui rectorum est omnes gentes in virga ferrea, in inflexibili iustitia regit bonos, confringit malos. Quod in superioribus etiam Ecclesiæ promittitur. *Dabo ei potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea.* Nam & Ecclesia cotidie gignit Ecclesiam, mundum in Christo regentem.

Masculum

Et raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius.] Ideo Christum spiritaliter in auditorum mente nascentem apprehendere non potest impietas, quia idem cum patre regnat in caelis, qui nos quoque resuscitauit, & confedere fecit in cælestibus in Christo.

Et mulier fugit in solitudinem.] Ecclesia sub spe viuens æternorum peregrinatione presentis eremi gaudet, accepta potestate calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem draconis rufi, instar Israeliticæ plebis, quæ pane cælesti pasta in eremo, visu aenei serpentis, serpentes vicit ignitos.

Vbi ha-

ibi habet locum paratum à Deo.] *Esto mihi.* inquit, in Deum
poteſtorem. & in locum refugij, vt ſaluum me facias.

Et ibi paſcant illam diebus mille ducentis ſexaginta.] Iſto die-
rum numero, qui tres ſemis annos facit, omnia Chriſtiani-
tatis tempora cõplectitur, quia Chriſtus, cuius hæc corp-
us eſt, temporis in carne temporis prædicauerit.

*Et factum eſt prælium magnum in cœlo. Michael & angeli eius
prælabantur cum dracone.]* Cælum Eccleſiam ſignificat, in
qua Michaelẽm cum Angelis ſuis contra diabolum dicit
pugnare, quia ſecundum Dei volũtatem pro peregrinante
Eccleſia orando, & adiutoria miniſtrando cõſlignit. Quem
& Daniel in nouiſſima grauiffimãq; preſſura in auxilium
dicit Eccleſie venturum, vnde ab eo putant Antichriſtum
eſſe perimendum. Ita verò angeli eius eſſe dicũtur, quem-
admodum & angeli noſtri, vt Dominus ait: Angeli eorum
ſemper vident faciem patris mei, eorum ſcilicet, quorum
ciues ſunt.

Et draco pugnavit, & angeli eius.] Angeli Satanæ non illi
tantum, qui ei natura ſunt, & voluntate ſimiles, ſed & ho-
mines eorum laqueis irretiiti, ſunt intelligendi.

Et non valuerunt.] Scilicet toto tempore.

Neque locus inuentus eſt eorum amplius in cœlo.] Id eſt, in
hominibus ſanctis, per eiectionem eius cælum iam factis,
qui credentes ſemel expulſum, cum amplius non recipi-
unt.

Et proiectus eſt draco ille magnus in terram.] Antiquus hoſ-
tis de ſpiritalibus expulſus, ac tũ terrenos includit. Hoc
eſt de cœlo præcipitari, & in terram mitri. Cui dicitur,
Terra comedes cunctis diebus. In qua terra ſanctorum pedi-
bus coneritur, ſicut ſcriptum eſt, *Super aſpidẽ & baſiliſcum
ambulabis.*

*Nunc facta eſt ſalus, & virtus & regnum Dei noſtri, & pote-
ſtas Chriſti eius.]* Euidenter oſtenditur, in quo cœlo iſta ſi-
ant. In Eccleſia namque factam nouimus victoria Chriſti
ſalutem. Pro qua dicit, *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo &
in terra.* Non quam ſemper ipſe habuit, ſed quam in Eccle-
ſia ex tempore, quo ipſe voluit, tanquam caput in mem-
bris habere cepit.

Qui proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum.] Congratulã-
tur angeli ſaluti fratrum ſuorum; id eſt, ciuium futuro-
rum, nunc autem peregrinorum.

Qui accuſabat illos ante cõſpectum Dei noſtri, ac nocte.] Quos
& proſperis in aie vti, & in aduerſis non habere patientiam
ſugillat.

Et non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem.] Merito ani-
mas pro Chriſto contemnunt, qui per ſanguinem Chri-
ſti tantum vicerunt aduerſarium.

Propterea latamini cœli, & qui habitatis in eis.] Hic habitã-
tores cœli, & angelos, & homines ſanctos oportet intelli-
gi, & vti ſiquẽ conuenit in Domino gratulari, cum & ho-
mines angelis ſociantur, & angeli humanẽ in Chriſto ſub-
ſtantiam famulantur.

*Vt terra & mari, quia deſcendit diabolus ad vos, habens iram
magnam.]* Sicut gaudium redemptis, ſic pereuntibus plan-
ctum docuit expectandum. Magnumq; vã illis imminer, *quos
nequiſſimus hoſtis poſidet iratus.*

*Et poſtquam vidit draco, quod proiectus eſt in terram, perſe-
cutus eſt mulierem.]* Inextricabili altu diabolus Eccleſiam
impugnans, quando plus deiicitur, tanto magis perfe-
quitur.

*Et data ſunt mulieri dua ala aquila magna, vt volaret in ſolitu-
dine.]* Eccleſia duobus ſalia teſtamentis, tumultuoſa ſeculi
venena cauens, mentis afficta quotidie ſolitudinem quie-
ti & modelli ſpiritus petit, ita gaudendo canens: *Ecce elon-
gavi fugiens, & manſi in ſolitudine.* Nec diſſonar, quod ibi co-
lumbæ quærunt, hic verò aquilæ percipit alas. Sicut enim il-
la propter donum Spiritus ſancti, ſic & hæc propter celſum
volatum, aciemque ſublimem, qua mundo corde Deum
cernit, Eccleſia figurata eſt, cuius renouabitur vt aquilę iu-
uentus.

Vbi aliter per tempus, & tempora, & dimidiũ temporis.] To-
tũ tempus Eccleſiæ, deſignat dierum numero ſuperius
comprehenſum. Tempus enim annum ſignificat, tempo-
ra duos, dimidium temporis ſex menſes.

*Et miſit ſerpens ex ore ſuo aquam tanquam flumen poſt mu-
lierem, vt eam faceret trahi à flumine. Impetum perſecutorum
aqua ſignificat.]* Vnde dicitur, *Forſitan velut aqua abſorbu-
iſſent nos.* Eccleſia ergo non ſolum verbo Dei ſubleua-
ta, ſed & vi perſecutionum propulſa, feſtinat euolare de
mundo.

Et aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen.] Terra hæc
ſancta Domini caro eſt, qua ſuſcepta deglutiens mortem
temporaliter ſibi preualentem, nos quoque deglutire do-
cuit. Poſteſt & Eccleſia intelligi, cuius monitis & præcibus
oris inimici cauentur inſidiæ.

*Et iratus eſt draco in mulierem, & alijt facere prælium cum
reliquis de ſemine eius.]* Videns non poſſe continuari perſe-
cutiones, quod ore ſanctæ terræ auertantur, magis ſe ar-
mauit myſterio facinoris inſiſtere, quo poſſit iugiter in-
ſidiari.

Qui cuſtodiant mandata Dei, & habent teſtimoniũ Jeſu.] Man-
data Dei in fide Jeſu Chriſti cuſtodire, hoc eſt, pugnare cũ
dracone, & ipſum prouocare in prælium. Et gratias Deo,
qui ſcãui draconis euacuauit inceptus. Ecce enim, Domi-
num in carne natum extinguerẽ molitus, eius reſurrectio-
ne fruſtratur. Poſt Apoſtolis fiduciam docendi reſringe-
re laborans, quaſi mulierem, id eſt, totam Eccleſiam de re-
bus humanis auferre ſatagebat. Sed & hæc fruſtra niſus
paſſim nunc ſingulas fidelium impugnat ætates. Vnde &
ſequitur:

Et ſtetit ſuper arenam maris.] Id eſt, ſuper multitudinem
populi, quem præiecit ventus à facie terræ. Illius ſine du-
bio, qui hoſtis machinas abſorbere ſolet, idem hoſtis inſi-
dias & bella excitaturus inſiſtit.

CAPVT XIII.

ET *vidi de mari beſtiam aſcendentem.]* Varias habet beſtia
diaboli de populo naſcens impiorum ſignificat. Hoc ete-
nim mare, quod ſupra abyſſus intelligitur. Vnde & draco
rex dicitur omnium, quæ in aquis ſunt, & cuius in mari ſe-
cundum Dauid conſringuntur capita.

*Habentem capita ſeptem, & cornua decem, & ſuper cornua e-
ius decem diademata.]* Oſtendit id eſſe ſeptem capita, quod
decem cornua. Dixerat enim draconem ſeptem diadema-
ta ſuper ſeptem capita geſtare: nunc dicit beſtiam decem
diademata ſuper decem habere cornua. Septem namq; &
decem idem eſt, ſicuti Septupla accipiet in iſto ſeculo. Ex
alijs Euangelita, centupla.

Et ſuper capita eius nomina blaſphemiarum.] Reges enim ſuos
deos appellant, tam mortuos, & velut in cælum atq; inter
deos tráſlatos, quam etiam in terris auguſtos, quod eſt no-
men (vt volunt) deitatis. Alio autem loco totam ipſam be-
ſtiam plenam dicit nominibus blaſphemiarum.

*Vt beſtia quam vidi, ſimilis erat pardõ, & pedes eius ſicut viſi,
& os eius ſicut os leonis.]* Pardo, propter varietatem gẽtium,
Vrſo, propter malitiam & vaſantiam. Leoni, propter vir-
tutẽ corporis & linguæ ſuperbiam ſimilatur. Legimus in
Daniele, Regnum Chaldæorum leonæ, Perſarum vrſo,
Macedonum pardo comparatum.

Et dedit illi draco virtutem ſuam.] Sic Apoſtolus de diabo-
li corpore loquens: *Cuius eſt, inquit, aduentus ſecundum ope-
rationem ſatanæ in omni virtute, ſignis, & prodigijs mendacijs his
qui pereunt.*

*Et vidi vnũ de capitibus eius quaſi occiſum in mortem, & pla-
ga mortis eius curata eſt.]* Antichriſtus ad capita regni terreni
perſtinens, imitatione veri capitis noſtri ſe quaſi occiſum
reſurrexiſſe, & pro Chriſto, qui hoc vere perfecit, ſe ſuſci-
piendum audent exhibere. Cuius commenti dicitur in Si-
mone Mago præceſſiſſe fallacia.

Et admirata eſt vniuerſa terra poſt eam.] Genus ponit pro
ſpecie, dicens adorari beſtiam, cum ipſum caput ſimulati-
tium ſub nomine capitis vere occiſi & viuẽtis, terreni ſint
homines adoraturi.

Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ.] Illi di-
cunt, adorare ſe Deum, qui dedit poteſtatem Chriſto.

Et adorauerunt beſtiam, dicentes, Quis ſimilis beſtiæ.] Ipi

Terra, caro
Dopini.

Beſtia.

Dini, co
anguli.

Pardo, vr-
õ, leoni ſi-
mili, be-
ſtia.

Antichri-
ſtus.

dicunt, Quis similis Christo? Aut quis illum potest vincere?

Et datum est ei os, loquens magna & blasphemias.] Qui extollitur, inquit, super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur.

Et data est illi potestas facere menses quadraginta duos, & asperuit os suum in blasphemiam ad Deum.] Ante enim tres semis annos non aperto ore blasphemavit, sed in mysterio facinoris, quod facta discessione & reuelato homine peccati nudabitur. Tunc enim dicit, *Ego sum Christus*: nunc vero, *Ecce hic Christus*, & ecce illic. Ad Deum autem significat aduersus Deum.

Blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius.] Dignitatem sibi nominis Dei impius usurpans, Ecclesiam quoque suam nominare presumat.

Et datum est illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos: & data est illi potestas in omnem tribum & populum, & c.] A toto partem. Quae vinci potest, cum violentia temporis, si fieri potest, etiam electi quatiantur. Vt condemnentur Iudaei, qui non credentes veritati, susceperunt mendacium.

Et adorauerunt eam omnes, qui habitant terram.] Omnes dixit, sed habitantes terram. *Recedentes enim*, inquit, *à te, in terra scribentur.*

Quorum non sunt scripta nomina in libro vitae agni.] Iustus est eos qui mortis auctori seruiunt, in libro vitae non scribi, & qui simulatoria nece bestiae deluduntur, agni, qui abstulit peccata mundi carere confortio. Agni, inquit.

Qui occisus est ab origine mundi.] Agni, ut Petrus ait, immaculati, praecogniti quidem ante constitutionem mundi, manifestati autem nouissimis temporibus. Alia enim editio, agnum signatum ab origine mundi transtulit. Potest & per hyperbaton intelligi, quod sanctorum ab initio nomina sint in libro vitae conscripta.

Si quis habet aurem audiendi, audiat.] Quoties scriptura hoc dictum interponit, intentum praecuratore rei querit auditorem. Ne enim momentaneum diaboli regnum magni penderetur, cogitationibus humanis occurrit, dicens, *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet*, id est, diabolus & bestia, qui suis nunc retibus gētes captiuare videtur, ipse erit cum suis cito captiuus.

Qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.) Qui Ecclesiam nunc vel carnali, vel etiam spiritali morte persequitur, hunc Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustrationem aduentus sui.

Hic est patietia & fides sanctorum.) Promiserat occidi homicidam, sed quia nemo coronatur, nisi qui legitime certauerit, nunc animis opus esse dicit, nunc pectore firmo. Descripta generaliter bestia primo in hypocrisi, deinde aperto ore blasphemante, describit eandem in solis praepositis, similiter in hypocrisi, deinde reuelatam.

ET vidi aliam bestiam ascendente de terra.) Aliam dixit de officio. Alias vna est. Quod est autem mare, hoc teste Daniele est terra. Cui quatuor bestias ascendere de mari cernenti, per angelum dicitur. Hae quatuor bestiae magnae, quatuor regna confurgent de terra.

Et habebat cornua duo similia agni, & loquebatur ut draco.) Agni cornua praefert, quo draconis venena latenter inferat. Quia per hypocrisin sanctitatis, eam quam in se veraciter habuit Dominus, singularem sibi inesse & sapientiam mentitur & vitam. De hac bestia Dominus: *Attendite*, inquit, *à pseudopropheta, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.*

Et omnem potestatem prioris bestiae faciebat.) Discipuli miseri magistrum sequuntur in omnibus.

Et fecit terram, & inhabitantes in ea, adorare bestiam primam.) Vin seductionis ostendit, & corpus sibi mancipasse, & animam quae habitat in ipso.

Cuius curata est plaga mortis.) Id est, quae se simulauit mortem resurgendo vicisse. Hunc enim scriptura non oculum, sed velut occisum dixerat, sicut de Iudaeis dictum est. Ipsi autem non intrauerunt in praetorium, ne contaminarentur. Non enim affirmavit Euangelista, potuisse inquinatissimos inquinari, si praetorium intraissent: aut Iudaei tatorum sce-

lerum conscij vere inquinari timuerunt: sed quid simulassent, quasi affirmans retulit.

Et fecit signa magna: ita ut etiam ignem faceret de caelo descendere in terram.) Miraculum ignis, quasi maximum ceteris praetulit, ut quia Dominus Christus discipulis Spiritu sancto in igne veniente, virtutum dedit gratiam, ipse quoque suos quasi simili charismate, astu fallente decipiat.

Et seducit habitantes terram, propter signa, quae data sunt illi facere.) Aduentus enim eius erit, sicut dictum est secundum operationem Satanae in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacij. Quae solet ambigi, vtrum propterea dicta sint signa & prodigia mendacij: quoniam mortales sensus per phantasmata decepturus est: ut quod non facit, facere videatur: aut quia illa ipsa etiam, si erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros non ea potuisse, nisi diuinitus fieri, virtutem diaboli nescientes, qui non phantastico, sed vero igni & turbine tantam familiam sancti Iob, cum tantis gregibus assumpsit. Siue autem hoc, siue illo modo signa mendacij dicantur, hoc est, sine dubio, in quo illa tentatio cunctis maior apparebit, quando pius martyr & corpus tormentis subiicit, & tamen ante eius oculos miracula tortor facit.

Dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiae, quae habet plagam gladij, & vixit.) Id est, esse eius similes, & sic ei facere imaginem, ut alia editio dicit, *Sicut habet plagam de gladio, & vixit.* Id est, ea falsitate se dicant commortuos, & confurrexisse Antichristo, quasi ille & Deum mediatorem inter se suosque constituat, non enim sicut Dominus noster Iesus Christus habet alterum, inter quem suosque mediator sit.

Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiae.) Id est, ipsi populo, qui hanc falsitatem impleuerit, bestiae se fabre constituendo imaginem, Spiritum veritatis se dare simulabit.

Et ut loquatur imago bestiae.) Non tantum vulgus miserum simulato per ignem spiritu deludet, verum etiam docedis alijs efficiet idoneum.

Et faciet, ut quicumque non adorauerint imaginem bestiae, occidantur.) Non illam imaginem, quam se dicunt fieri, sed illam, cui similem populum faciunt. Facit ergo, ut imago bestiae adoret imaginem bestiae, id est, ut populus adoret diaboli inuentionem.

Et faciet omnes pusillos & magnos, & diuites & pauperes.) Non omnes sine exceptione quasi & gentiles, sed qui ad hoc mysterium pertinent.

Habere characterem in dextera manu, aut in frontibus.) Character est mysterium iniquitatis: quod hypocrisae sub nomine Christi in opere & professione accipiunt.

Et ne quis possit emere aut vendere.) In hac vendendi ac mercandi mentione docuit, quod sicut in bono symbolum Ecclesia tradidit profuturum nostrae salutis, ita illi in malo tali se definitione coarctent: ut nec mercandi aut vendendi licentia detur, sicut mercatores, qui vna nauis portantur, vniuersi signo tenentur.

Nisi qui habet characterem nominis bestiae, aut numerum nominis eius.) Id est, qui communicat fraudi illius. Character enim, id est, nota, & nomen bestiae, & numerus nominis eius vnum est. Numerus enim hominis est, ne eum putemus iuxta quorundam opinionem, vel diabolum esse, vel demonem: sed vnum de hominibus, in quo totus Satanus habitaturus est corporaliter. Est enim homo peccati, filius perditionis.

Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est, & numerus eius sexcenti sexaginta sex.) Hic numerus apud Graecos in nomine Titanis, id est, gigantibus, dicitur inueniri, hoc modo. T, enim, ccc. E. v. lxx. T. ccc. A. i. N. L. Et sibi nomen Antichristus, quasi omnibus potentia antecellat, usurpatum repetat, ipsum se esse iactans, de quo scriptum est: *Exiit autem ut gigas ad currendam viam, à summo caelo egressio eius.* Sec. Ponit autem Primateus & aliud nomen, eundem numerum complectens, A. i. N. L. T. ccc. E. v. M. xl. O. lxx. z. c. c. q. significat honori contrariū. Sed & verbum A. I. P. C. N. L. O. lxx. Y. ccc. M. xl. E. v. id est, nego. Per q̄ & plonę qualitas & operis Antichristi insinuat asperitas.

ad Deum.

Terrā habitantes.

agni occisus ab origine mundi.

Qui aurem habet.

Occidi gladio.

Antichristi fram. Occisus dicit, quia tale se simulabit.

Igni signi.

Signa mendacij, quae dicantur. Diaboli potestati.

Character bestiae.

Antichristi numerus non diabolus.

Tellus.

Antichristi.

Asperitas.

ritas. Sed operosa expositione indiget, quomodo se tantus appetitor laudis, tali velit caractere notari. Aliter senarium numerum, quo mundus factus est perfectionem operis significare quis nesciat? Qui siue simplex, siue per decem, centum ve multiplicatus, eiusdem perfectionis, sexagesimum, centesimumque fructum demonstrat. Erat autem pondus auri, quod afferebatur Salomoni per singulos annos sexcentorum sexaginta sex millia talentorum. Quod ergo vero regi iure munus & debetur & soluitur, hoc etiam sibi seductor ille tyrannus exigere praesumet.

CAPUT XIV.

ET *vidi, & ecce agnus stabat super montem Sion.*] Id est, Dominus Iesus Christus, Ecclesiae suae certaminum fauce defudanti, exemplo virtutis & protectionis munimine praestabat. Ostenso enim corpore, quod draconis & virtute confusum, & notatum est cauterio, ne corpus agni bestiae timeres succubuisse furori, ostendit Ecclesiam solito fulgore numeroque gaudentem. Notaque bestiam in arena maris, agnum in monte Sion consistere.

Et cum illo centum quadraginta quatuor millia.] Numerus hic finitus pro infinito debet intelligi, & secreti significatione mysterij, virginali aptus examini, quod Deum ex toto corde, tota anima, totaque mente diligens, corporis quoque, quod ex quatuor qualitibus subsistit, illi est integritate sacramentum. Ter enim terni nouem, & quater quaterni sedecim. Sedecies autem noueni centum quadraginta quatuor adimplent. Ut cum de his, qui in ardentioris vitae constituti merito in monte Sion cum agno videntur, tam perfecta multitudo cernatur, de caeteris Ecclesiae membris non dubitetur.

Habentia nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus.] Ostendit quae sit imitatio notae in fronte corporis bestiae, dum Deum & Christum dicit scriptos in frontibus Ecclesiae.

Et audiui vocem de caelo, tanquam vocem aquarum multarum.] Magna vox sanctorum, magna est deuotio charitatis, quam se de caelo audisse refert, cum eos, qui vocem ediderunt, in Sion monte stare praediceret. Ut ostendat se montem Sion non aliud dixisse, quam Ecclesiam: quae ad deuincenda grauamina pressuratum, sibi limi contemplationis erecta gaudio, regis sui certamina laude simul & imitatione cocelebrat. Hoc est enim veraciter agno stanti psallere.

Et vox quam audiui sicut cithararum citharizantium in citharis.] Cum citharistae Dei omnes sancti sint, qui *carne* suam crucifigentes cum vitijs & concupiscentijs, laudant eum in Psalterio & cithara, quanto amplius illi, qui angelicae privilegio castitatis totos se Domino faciunt holocaustum, singulariter abnegantes semetipfos, & tollentes crucem suam sequuntur agnum quocunque vadit?

Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem.] Vetus erat canticum, Beatus qui sedem in Sion, & domesticos in Hierusalem habet. Nouum verò est, *Latere sterilis, quae non parit.* Et item, *Dabo, inquit, eunuchis, dicit Dominus in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus.*

Et nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra.] Singulariter canticum agno cantare est, cum eo in perpetuum praesentibus fidelibus etiam de carnis incorruptione gaudere. Quod tamen electi caeteri canticum audire possunt, licet dicere nequeant, quia per charitatem quidem de illorum celsitudine laxi sunt, quamuis ad eorum praemia non assurgunt.

Virgines enim sunt, hi sequuntur agnum quocunque abierit.] Haec pulchre beatus Augustinus virgines admonendo exposuit. *Pergite, inquit, sancti Dei pueri & puella, mares ac feminae, celibes & innuptae, pergite perseveranter in sinem. Laudate Dominum dulcius, quem cognatis verberis. Sperate felicius, cui seruitus instans. Amate ardentius, cui placetis attentius. Lumbis accinctis & lucernis ardentibus expectate Dominum, quando*

veniat à nuptijs. Vos asferetis ad nuptias agni canticum nouum quod cantabitis in citharis vestris: virg, tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vos vidit in Apocalypsi quidam praeteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius solitus erat, ipse vos vidit duodecies duodena millia sanctorum cithararum illibata virginitatis in corpore, inuolata veritatis in corde. Sequimini agnum: quia & agni caro vtiq; virgo. Sequimini eum virginitate cordis & carnis quocunque ierit. Quid est enim sequi, nisi imitari? quia Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia.

Hi empti sunt ex omnibus primitiis Deo & agno.] De illo sancto & immaculato Ecclesiae grege quasi sanctiores purioresque hostiae pro voluntatis suae meritis à Spiritu sancto eliguntur: quos Apostolus de eis praecipuum Domini non habes, obsecrat vt exhibeant corpora sua hostiam viam, sanctam, Deo placentem.

Et in ore ipsorum non est inuentum mendacium.] Non solius pudicitiae merito, diuino comitarui virgines copulantur: nisi & ab omni contagione peccati immaculatam gesserint vitam. Hinc visionem Tychonius non de virginibus specialiter, sed de tota generaliter interpretatur Ecclesia, quae despondit Apostolus vni viro virginem castam exhibere Christo, ita concludens: Non dixit, Non fuit in ore eorum mendacium: sed, *Non est inuentum.* Sicut Apostolus dicit: *Et haec quidem fuistis, sed abluti estis.* Et iniquitas inuoluit non nocet ei, quae die conuersus fuerit ab iniquitate sua, & poterit esse virgo, & dolus in ore eius non inueniri. Virgines enim castos dicit, & pudicos.

Virginitas integra. Tychonius.

Et vidi alterum angelum volantem per medium caelum, habentem Euangelium aeternum.] Quoniam Ecclesiae peregrinantis in seculo ancipitem variamque cum dracone pugnam descripsit, restat vtrique militiae dignam rependere mercedem: & quae vel malos poenae, vel praemia bonos sequantur, ostendere. Praedicator ergo per medium dicurrens Ecclesiam, Euangelium regni portat aeterni.

Praedicator.

Vt euangelizaret sedentibus super terram.] Conuenit eos, qui caelesti attolluntur volatu, terrenas quoque mentes de sede suis torporis praedicando leuare.

Et super omnem gentem, & tribum, & linguam.] Praedabitur, inquit, hoc Euangelium in toto orbe, & tunc veniet consummatio.

Time Deum, & date illi honorem: quia venit hora iudicij eius.] Tanto magis, inquit, salutem vestram prospicite, quanto vos citior expectat retributio, quae in aeternum mutari non potest, dominum mundi factorem, & non temporalem bestiae tyrannidem formidantes.

Cecidit, cecidit Babylon illa magna.] Ciuitatem diaboli ruinofam iam cecidisse dicit. Siue more scripturae, quae solet praeteritum ponere, quod nouit inuitabiliter adimplendum. Siue quod superbi tunc à Domino deieci, quando à diabolo sunt inflati, sicut Psalmista inquit, *Deiecisti eos dum alleuarentur.*

Babylon cecidit.

Quae à vino irae fornicationis suae potauit omnes gentes.] Ciuitas impiorum ex omnibus congregata gentibus, ipsa gentes, id est, sua membra vino inebriat erroris. Domini verò ciuitas vineam Sorech exercens non vult inebriari vino, in quo ex luxuria: ne promisso vitae priuetur denario.

Vinum duplex.

Si quis adorauerit bestiam & imaginem eius.] Id est, diabolum, & caput vetuli occisum.

Et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua.] In fronte aut in manu dicens, significat diaboli quosdam professione nefanda, quosdam verò tantum operatione notari.

Et hic bibet de vino irae Dei, quod mixtum est mero in calice irae ipsius.] Dum dicit: Et hic bibet, ostendit esse & alium, qui biberit, ne separet eum, qui licet gentibus visibiliter non miscetur, eandem tamen sub Christi nomine adorat bestiam. Iuste autem, qui calicem irae fornicationis propinat, calice Domini sternuntur, non vt iuxta Hieremiam malitiam cordis euomant mundandi, sed vt damnati pereant aeterna morte soporandi.

Calix ira.

Et cruciabitur igni & sulphure, in conspectu angelorum sanctorum.

Beati videt
damnatoris
gratia.
Aurum.] Pœnam malorum sancti cum Domino regnantes semper videre possunt, vt hinc maiores ereptori suo gratias agentes, misericordias Domini in æternum cantent. Non enim eos iusto iudici concordantes, visa prauorum tormenta consistant: sicut nec diuitem in flammis sepul-tum visa Lazari requies refrigerare valebat.

Coni. na.
tura.
Nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius.] Leonem dicunt homini prostrato parcere, sed hæc bestia leonẽ ferocior, quo magis adoratur, eo maiores irrogat pœnas.

Bestia, se-
cundũ Au-
gustinum.
Et si quis acceperit characterem nominis eius.] Bestiam sanctus Augustinus impiam ciuitatem: imaginem vero eius, simulationem auis, id est, fallaci imagine Christianos, characterem autem notam criminis interpretatur, qua adorari & subijci ei, & consentiri dicit.

Hic patientia sanctorum est.] Licet bestia sæuerit: non tamen sanctos passio contristet temporalis, quæ æterna beatitudine remuneranda est, cum e contrario persecutores suos temporaliter superbientes, æternas cum bestia vide-rint luere pœnas.

Teati, &c.
Et audiui vocem de celo dicentem, scribe.] Pulchra iam prædicatorum concordia. Ecce enim Domini hic regnum venire, ille ciuitatẽ diaboli cecidisse: iste flammam impiorum, alius beatorum prædicat requiem, qui suam vocem & de celo emittit, & digna memoria æterna literis mandari præcipit. Gaudent enim iusti, quia nomina eorum scripta sunt in celo: delentur vero impij de libro viuentium.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur.] Gratias tibi ago Iesu, qui beatificas eos in celo, qui in te moriuntur in terra. Quanto magis illos, qui & in tua & pro tua fide felices ponunt animas?

Amodo iam dicit Spiritus: vt requiescant à laboribus suis, opera enim illorum sequuntur illos.] Sicut impios dixerat perpetuo requiem non habere, sic e contrario fideles præcis adiutos operibus amodo iam, id est, à tempore mortis requiescere docet. Cum enim dederit dilectis suis somnum, hæc est hæreditas Domini. Propter frigus autem piger arare noluit, mendicabit ergo ætate, & non dabitur ei.

ET vidi, & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem, similem filio hominis.] Hactenus præconum voce præmissa, nunc personam restat ipsius demonstrare iudicis. Qui ad iudicium veniens, gloriam diuinitatis nube carnis obumbrat: vt videant impij, quem compunxerunt.

Habentem in capite suo coronam auream.] Qualis sit hæc corona, superius in mulieris habitu descripsit. Et in capite eius corona stellarum duodecim. Quamuis & victoriam possit significare regnantis.

Fals in ma-
nu Dei.
Et in manu sua falcem acutam.] Iudiciale scilicet dirimendi sententiam, quæ nullatenus euitatur. Intra ipsam quippe sumus, quo libet fugere conemur. In falce enim quicquid includitur, intus cadit.

Angelorum
munificia.
Et alter Angelus exiit de templo, clamans voce magna, ad sedentem super nubem.] Angeli, quos terræ messores in Evangelio legimus, & qui omnes sunt in ministerio missi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, singula pefantes Ecclesiæ merita, cotidie Domino enarrant.

Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ.] Ecce (inquit) abundante iniquitate, refrixit charitas multorum, & æstu malorum incumbente, messis mundi pene iam virere cessauit. Ne ergo grana iam matura decident, propter electos breuia dies, & zizania quidem paleasque flammis, fructum vero cœlestem horreis reconde felicibus.

Christus
messor &
vindemia-
tor.
Et alius angelus exiit de templo, quod est in celo, habens & ipse falcem acutam.] Si Christus visus est in nube candida messor: quis est vindemiator, nisi idem propter geminum Ecclesiæ fructum elegatẽ reperitus? Quia qui seminauit bonum semen in agro suo, ipse quoque vineam in loco vberi plantauit: sed vtraque cultura, custodum in curia degenerauit.

Et alius angelus exiit de altari, qui habet potestatem supra ignem, & clamauit voce magna.] Duplex est, vt Hieronymus ait, angelorum officium. Aliorum qui præmia iustis tribuant: aliorum qui singulis præsent cruciatibus. Sicut dicitur, Qui facit angelos suos spiritus, & cætera. Possunt duo angeli, qui aridam messem, & maturam prædicat vineam, Ecclesiæ preces intelligi: quæ magna voce, id est, magno quotidie desiderio regnum Domini aduenire precatur, dicens:

Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terra.) Sicut messis, sic & vindemia partim terrena, partim cœlestis est. Vtriusque autem maturitas finem indicat seculi.

Maturitas
Quoniam matura sunt vicia eius.] Id est, consummata sunt peccata. Quamuis & bonorum quoque perfectio maturitas dici possit. Nam vt sanctus Papa Gregorius ait, Quamlibet mundi finis ex ipso suo ordine pendeat: peruersiores tamen quosque inueniens, quia digne ruinis illius opprimantur, innovescit.

Et misit angelus falcem suam in terram, & vindemiavit vineam terræ.) Qui habet falcẽ messoriam, ipse habet & vindemiatoriam. Vnum est enim iudicium, & vno tempore fiet. Sed in messe & vindemia, initium ostendit, & finem eiusdem pressuræ.

Et misit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem.) Si ad malos tantum messis hæc, & de vindemia pertinet, torcularis pœnam significat. Si autem & ad bonos, calcatio torcularis & tribula aræ inutilia conerit, vtilia probat. Sicut ait Apostolus, preciosa metalla igne probari, lignum vero fœnum stipulamque consumi. Quod vtrunque extra cœlestem Hierusalem agitur. Lacus autem iræ eo loquendi genere nominatur, quo dicitur, In die mala liberauit eum Dominus.

Et exiit sanguis de lacu vsque ad frenos equorum.) Exiit vltio vsque ad rectores populorum. Vsque enim ad diabolum, & eius angelos nouissimo certamine exiit vltio sanguinis sanctorum effusi. Sicut scriptum est, In sanguine peccasti, & sanguis te persequitur. Dicitur est supra de equis.

Per stadia mille sexcenta.) Id est, per omnes quatuor mundi partes. Quaternitas enim est cum quaterna, sicut in quatuor faciebus quadriformibus & totis. Quater enim quadringenti, mille sexcenti. Tychonius messorem & vindemiatorem Ecclesiæ interpretatur, post persecutionum flammam clarescentem, & potestatem ligandi, soluendi que tenentem. Angelus de templo vel altari iubentis imperium dicens Domini non perspicua voce, sed suggestionem Spiritus sancti, qui operatur in suo corpore, docens iam tempus esse malorum anathematorum, habens potestatem super ignem; vtique illum, qui exiit ex ore testium, & comedit inimicos eorum. Hucusque de conflictu Ecclesiæ, & vtriusque maturo fine certaminis.

LIBER III.

CAPVT XV.

Plaga se-
piem.
T vidi aliud signum in celo magnum & mirabile.) Instaurato rursus ordine, eisdem plagas persecutionis nouissimæ narraturus, intentum fieri voluit auditorem dicendo, Signum magnũ & mirabile.

Angelos septem.) Id est, Ecclesiam septiformi gratia plenam.

Habentes plagas septem nouissimas.) Quoniam in illis consummata est ira Dei, nouissimas dixit: quia semper ira Dei populum percutit contumacem septem plagis, id est, perfecte: sicut frequenter in Leuitico, Et percutiam, inquit, vos septem plagis. Quæ nouissimæ futuræ sunt, cum Ecclesia de medio eius exierit.

Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni.) Fontem videlicet baptismi perlucidum, igne S. Spiritus consecratum.

Vel etiam quod ad ignis pertinet qualitatem, martyrio rubricatum.

Et eos qui vicerunt bestiam & imaginem eius stantes supra mare vitreum.] Qui fraudes vincunt bestia, consequenter igneo baptismo superflare videntur, studēs iuxta Apostolum, supercertare semel traditā sanctis fidei.

Habentes citharas Dei, & cantantes canticum Mosi serui Dei, & canticum agni.] Id est, corda laudantium Deo dicata gentes, & vtriusque testamenti veritate canora. Vel carnem ligno passionis extentam. Vbi nō tantum sonus vocis, sed etiam boni operis significatur effectus.

Magna & mirabilia operata tua Domine Deus omnipotens, iusta & vera via tua rex seculorum, & reliqua.] Hoc carmen in vtroque reperi testamento, vbi Dominus & verax & misericors, à cunctis canitur seculis iudex adorandus. Repetit quod proposuerat, dicens:

Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in celo.] Concinit carmini viho. Vt enim Dominus à cunctis possit gentibus adorari, templum illud secretorum Dei, vnius quondam vrbs mœnibus inclusum toto iam spiritaliter cœpit orbi referari.

Et exierunt septem Angeli, habentes septem plagas de templo.] Hoc est, quod Marcus ait. Illi autem profecti prædicauerunt vbique.

Vestiti lapide mundo candido.] Quot quot (ait Apostolus) in Christo baptizati estis, Christum induistis. Ipse est enim summus lapis angularis electus. Vel si numerum singularem pro plurali positum intelligas, varia virtutum ornamenta significat. Alia translatio linteamen candidum habet, mortificationem carnis doctoribus indicens: iuxta illud, *Castigo corpus meum, & seruituti subijcio, ne forte aijs prædicans, ipse reprobus inueniar.*

Et præcincti circa pectora zonis aureas.] Qui prædicare fortia velit, non solum mortificet corpus, sed & pectus auro sapientie stringat. Vel certe zonis aureis pectora stringere, est cunctos mutabilium cogitationum motus per folius iam amoris vincula restringere.

Et vnus ex quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei viuentis.] Itæ sunt phialæ, quas cum odoribus ferunt animalia, & seniores, qui sunt Ecclesia, qui & septem Angeli. Eadem quippe phialæ, & suauitatem supplicationum & iram supplicationum continere dicuntur: cum à sanctis pro regni Dei aduentu funduntur: quando iudicia Dei non iam occulta sicut abyssi, sed aperta vt phialæ, iustis latura salutem, impijs verò prædicantur inferre perniciem, sicut Apostolus ait: *Quia Christi bonus odor sumus Deo in his, qui salui sunt, & in his qui pereunt.*

Et impietum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius.] Prædicatura gentibus Ecclesia, prius ipsa charitatis igne calefcens, fumum piæ confessionis emittit, gratias Deo super enari: abili dono eius agens.

Et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorū.] Nemo potest Ecclesiæ membris incorporari, nisi qui mysteria fidei audiens discit à prædicatoribus, quia Iesus constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum. Quod si fumum abdita iudiciorū Dei interpretaris arcana, mortalibus hæc impenetrabilia manent & clausa, donec finitis præsentis seculi plagis adueniat Dominus: qui & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet, quantum vel utilitatis ad probandam Ecclesiæ fidem, vel iustitiæ ad excæcandos Iudæos, qui charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, aduentus conferat Antichristi.

CAPVT XVI.

Et audiui vocem magnam de templo dicentem septem Angelis: Ite & effundite septem phialas iræ Dei in terram.] Data est potestas Ecclesiæ, iudicium irrogare damnandis, & absolutionem misericorditer dare conuersis. Et omnibus quidem angelis in terram fundere mandatum est: sed iidem terreni homines pro varietate peccatorum, varia quoque vocabula sortiuntur, vt sicut prædicatis & vindictæ, sic etiam noxæ plenitudo septenario numero censetur.

Et abiit primus, & effudit phialam suam in terram.] Duplici

modo prædicatores phialas iræ Dei effundunt: dum pœnas impiorum vel eisdem impijs irrogant spiritaliter iudicando, vt Petrus Simoni, *Pœnia*, inquit, *tua tecum sit in perditionem*: vel sanctæ Ecclesiæ manifestant prædicando, vt idem dixit, *Quibus iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat.* Potest & tertius modus intelligi, quo quisque peccator audita prædicatione veritatis grauiori contradictionis vulnere corrumpitur. De quo Dominus: *Si non venissem, inquit, & locutus eis fuissetem, peccatum non haberent.*

Et factum est vulnus sanum, &c.] Qui domino derelicto diabolum veneratur, eiusdem impietatis vulnere pessimo spiritaliter interibunt.

Et secundus effudit phialam suam in mare: & factus est sanguis tanquam mortui: & omnis anima viuens mortua est in mari.] Qui non solum caractere notatur Antichristi, sed & seruorum Christi, stabilitatem vndis amaræ persecutionis insectantur spiritali iam vltione, quam sanguinem vocat, puniuntur: & qui se viuere iactabant, mortis probantur auctori seruisse.

Et tertius effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum, & factus est sanguis.] Et hi quoque, qui vt suum virus incautis infundant, dulcia fe propinare lingunt, digna plagæ perennis vltione plectentur.

Et audiui Angelum aquarum dicentem: Iustus es, qui es, & qui eras sanctus, quia hæc iudicasti.] In angelo aquarum, omnes angelos populorum dicit, interiora affectus diuini laudibus concrepantes, quod vindicans sanguinem seruorum suorum homicidas morte potauerit.

Et audiui alterum ab altari dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.] Quod sunt angeli, hoc est, & altare Deo gratias agens, id est, interior affectus sanctorum, vel angelorum vel hominum, qui docendo populis præfunt.

Et quartus effudit phialam suam in solem, & datum est illi astru afficere homines & igni.] Persecutores Ecclesiæ, qui solis instar ardentis, semen verbi Dei arefacere moluntur, futuro cremandi sunt ardore gehennæ. Vel si solem splendorem sapientium interpretaris, non angelo solem perfundenti, sed eidem soli datum est æstu afficere homines & igni: quia dum sapientes viri cruciatibus victi, male agendi errore tanguntur, illorum exemplo persuasi, infirmi quique tēporalibus desiderijs inardescunt. Quamuis & æstus, vt diximus, possit intelligi, quod diaboli corpus de stabilitate sanctorū irremediabiliter cruciatur, & ad blasphemandum incitatur. De quo Propheta: *Zelus*, inquit, *apprehendit populum ineruditum: & nunc ignis aduersarios comedit.* Et nunc vtiq; excepto, scilicet vltimū illius igne iudicij.

Et astuauerunt homines astu magno.] In præsentiarum quidem, quātum permittitur, clarificat suos diabolus. Quam claritatem & lætitiā Spiritus sanctus plagas definiuit, & dolores. Nam & supra legimus, exercitum diaboli occidisse homines igne, fumo, & sulphure. Non quod perspicue occiderit, sed his pœnis consentientes destinauerit.

Et quintus effudit phialam suam, &c.] Sedes bestie, id est, regnum eius tanquam iudicaria potestas, huiusmodi plagis, id est, terrenæ felicitatis falsa contenebratur lætitiā, & lucis efficitur aliena, vt Psalmus: *Deiecisti*, inquit, *eos, dum alleuarentur.* Non enim dixit, postquam eleuati sunt.

Et manducauerunt linguas suas pro dolore.] Sicut iustus labores fructuum suorum manducabit, ita impius quoque dignis blasphemiarum suarum pœnis expositus, quasi lingua sua saturatur. Sibi ergo nocebant blasphemantes ex ira Dei, qua transpuncti gaudia existimabant.

Et blasphemauerunt Deum celi pro doloribus & vulneribus suis.] Non ad ipsorum duritiam retulit: sed ad iustam indignationem Dei, qui tale genus plagæ dedit, in quo non recordentur. Nam quis corporaliter afflictus, non sentiat manū Dei sicut Antiochus? Blasphemauerunt enim, dixit, non aperte, sed in peccatis luxuriantes.

Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnū Euphraten, & siccauit aquam eius: vt pararetur via regibus ab

Phialas effundendi duplex medus.

Aquarum Angelus.

Sol.

Aestu.

Sedes bestie.

Linguas comedentes.

ortu solis.] Pereunte populo, Babylonis affluentia, in quo nihil viride, quod igni aptum non sit, remanebit. Hoc est, quod supra dixit, *Aruit mēsis terra*, Sancti reges obuiam soli iustitiae, properant. Aliter. Sicut dum superbit impius, incenditur pauper, ita pestilente flagellato sapiens asurior fiet. Solito autem more prætermisso, septimo angelo recapitulat ab origine breuiter.

Et vidi de ore draconis, & de ore bestie, & de ore pseudopropheta exire spiritus tres immundos in modum ranarum.] Spiritus diaboli, & Antichristi, & præpositorum corporis eius, qui pro numero partium vnius corporis trifarius dicitur, ranis similatur, animantibus scilicet loco, visu, molestoque stepitu horrentibus. Quæ quum aquarum incolæ videantur, in sordibus tamen & cœno volutantur. Hypocritæ quippe aquam vitæ suis promittentes, in sordibus, quas credentes in aqua deponunt, mortui delitescunt. Sic Pharaon, qui cum populum perderet in baptisma, post eum introire ausus est, ibidem necatus est.

Sunt enim spiritus demoniorum facientes signa.] Ita namque sicut etiam per magos Pharaonis credendi sunt signa facturi. Nec immerito eorum meminit facta mentione ranarum, nisi ministros Satanæ, tunc quoque similia prædicaret signa facturos. Vsq̄ue ad signum enim ranarum, suis magi incantationibus valere permisi sunt.

Et procedent ad reges totius terræ congregare illos in prælum ad diem magnum Dei omnipotentis.] Sicut sancti reges sunt, quibus Euphrate siccato via panditur orientis, ita etiam prauis reges terræ dicuntur, qui non ex toto orbe ad vnum locum congregati, sed suo quæq; gens in loco sanctos impugnent. Diem autem Domini magnum, totum tempus dicit à Domini passione. Potest & dies accipi iudicij: quum exercitus diaboli per totum tempus vitæ præsentis congregatus, Domino regi prosternendus occurret.

Ecce venio sicut fur.] Alia editio consequentius habet, *Ad diem magnum Dei omnipotentis. Ecce venit vt fur.*

Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulat, & videant turpitudinem eius.] Beati quorum tecta sunt peccata, qui turpitudinem vitæ reprehensibilis ante iustorum oculos in iudicio subsequentes boni operis tegmine velat. Et in Euangelio Dominus in exemplo furis cauendi, seruos vigilare præcipit. *Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraice Hermagedon.*] Hunc locum alibi exponit, dicens: *Congregauit illos in prælum, & circumierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam*, id est, Ecclesiam. Potest & contrario locus impiorum diabolus intelligi, qui in homine perditio tumore vsurparat deitatis inflato, priores, id est, quondam à Domino interdictas, recuperare se gaudebit insidias. Hermagedon enim conresurrectio in priora, siue mons globosus interpretatur. *Et septimus effudit phialam suam in aerem, & exiuit vox magna de templo à throno, dicens: Factum est.*] Sicut supra sanguis vltionis vsque ad frenos equorum, immundos videlicet spiritus exiuit: sic & hic cum easdem potestates aereas nouissima perfunderet vltio, factum esse, id est, finis adesse narratur, quando (vt Apostolus ait) nouissima inimica destruetur mors, Hactenus sub plagarum nomine persecutio nouissima describitur, quas Tychonius omnes à contrario vult intelligi. *Plaga est*, inquit, *insanabilis*, & ita magna accipere potestatem peccandi maxime in sanctos, nec corripi adhuc maiore ira Dei. Prouetus enim beatitudinis malorum mors est. Sicut contrario, tormenta & humiliatio, Ecclesiæ claritas est. Nam ipso tempore illatus erit omnis populus impius ab omni plaga corporis, quasi qui acceperit totam sæuendi potestatem. Nec opus erit tunc adimpletione peccatorum, & iræ consummatione aliquem malorum flagellari, & à furore compesci. Recapitulat ab eadem persecutione, ruinam describens impiæ ciuitatis. *Et facta sunt fulgura & voces, & tonitrua, & terramotus factus est magnus, qualis nõ fuit, ex quo homines fuerunt.*] Cum in fine seculi talis fuerit tribulatio, qualis nõ fuit ab initio, signa pariter maxime clarebunt. Sed vtrum à parte bonorum, an à parte malorum, an ex vtraque parte sibi altrinsecus coeant, non hic satis elucet. Sicut Moysi & magis factum est Pharaonis.

Et facta est ciuitas magna in tres partes.] Triforme bellum

impia ciuitas infert Ecclesiæ Christi. Quam gentiles & Iudæi aperto certamine, hæretici subdola defectione, falsi fratres prauis infestant exemplis. Quod & supra in tribus equis malis, roseo, nigro, & pallido figuratum est.

Et ciuitates gentium ceciderunt.] Id est, omne robur fiduciaq; gentium. Iocunditas enim impiorum, ruina est magna, & gaudium iniqui perditio. *Et Babylon magna in memoriam venit ante Deum, dare ei calicem vini indignationis iræ eius.*] Tunc Babyló cadit, aut iram Dei bibit, quum potestatem accipit aduersus Hierusalem, præcipue nouissimam. Propterea ipsam dixit cecidisse terræ motu, quem facit Ecclesiæ. Quod si ad diem iudicij referas, ibi impius in memoria Deo veniet, qui nunc dicit in corde suo, *Oblitus est Deus.*

Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti.] Ecclesia, quæ propter stabilitatis eminentiam insulis comparatur, ac montibus, à persecutorum se cauta fluctibus abscondit.

Et grando magna sicut talentum descendit de caelo in homines.] Grando iræ Dei talento similatur, quæ & pondere grauis & æqua iudicio, pro diuersitate culparum singulis infligatur. Et omnes plagæ Ægypti figuræ fuerunt plagarum spiritualium.

Et blasphemauerunt homines Deum propter plagam grandinis.] Quia alia peccata causa sunt peccati, alia poena peccati, alia vtrunque. Sicut Esaias, *Ecce tu (inquit) iratus es, & peccauimus.* Hic blasphemare Deum propter grandinam & peccatorum agnoscitur, & poena peccati.

CAPVT XVII.

Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magna, quæ sedet super aquas multas.] Perditorum multitudo, quæ relicto creatore dæmonibus se prostrauit costuprandam, in fluctibus discordium populorum sedere memoratur. Econtrario autem multitudinis credetium erat cor vnum & anima vna. Quos deponit Apostolus vni viro virginem castam exhibere Christo. *Cum qua fornicati sunt reges terra, & inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius.*] Vniuersitas partibus præminet. Reges enim & inhabitatores terræ sunt singuli terrena superbe petentes: quos illecebra seculi vitiorum libidine constuprat, & insania mentis ebriat. *Et abstulit me in desertum, in spiritu.*] Desertum ponit diuinitatis absentiam, cuius præsentia paradus est. *Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiae.*] Diabolus impietate cruentus, blasphemus, inflatus, corruptelam prauorum fastu præuentionis extollit. *Habentem capita septem, & cornua decem.*] Id est, habentem reges mundi & regna, quorum & Domino gloriam in monte monstrauit. Et septenario enim saepe & denario numero, vt supra diximus, vniuersitas indicat.

Et mulier erat circumdata purpura & coccino.] In purpura fucus simulati regiminis. In coccino, cruentus habitus impietatis demonstratur. *Et inaurata auro & lapide precioso & margaritis.*] Id est, omnibus illecebris simulata veritatis. Quid sit denique intra hanc pulchritudinem, exponit, dicens: *Habens poculum aurum in manu sua plenum abominationum.*] Aureum poculum plenum immunditiarum hypocrisis est, quia foris quidem parent hominibus quasi iusti, intus autem pleni sunt omni spurcicia. Quod enim virus in auro, hoc est, bestia sub habitu meretricis latens.

Et in fronte eius nomen scriptum mysterium, Babylon magna mater fornicationum & abominationum terra.] Hæc quidem corruptela itatum in ipsa facie nutrix ostenditur esse vitiorum, sed quia prudenti tantum ratione discernitur, maxime preciose ornata, mysticum hoc esse nomē indicatur.

Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu.] Vnum est corpus aduersum intus ac foris: quod licet videatur loco separatum, in commune tamen vnitate Spiritus operatur. Sic pronepotes prauorum sensu Zachariæ lapidasse accusantur, quæ ipsi non fecerint.

Et miratus sum, cum viderem illam admiratione magna. Et dixit mihi angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris & bestie, quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia quam vidisti, fuit, & non est: & ascensura est de abyso, & in interitum ibit.] Id est, diabolus quondam in mundo principabatur, qui Domino crucifixo eiectus est foras:

Spiritus
immundi,
Linguae,
Ranas.

Dies Domini
magnum.

Furis maior
veniet.

Tychonius.

Babylon
cadit.

Grando in
leuis simi
lis.

Peccati
diuersitas.

Desertum.

Purpura
Coccinum.

Hypocrisis
fuit.

Zachariæ
lapidatus.

in fine autem mundi, de carceris sui laxatur ergastulo, Spiritu oris Domini peribit in æternum. Tychonius bestiam ad omne corpus diaboli refert, quod decedentium & succedentium sibi generationum pro cursu suppleatur. Maxime, quia mulierem, quam super aquas multas, id est, populos sedentem ostendere promiserat, super bestiam ostendit sedentem. *Septem capita, septem montes sunt super quos mulier sedet, & reges septem sunt.*] Capita, inquit, bestia, reges mundi sunt, ob tumorem superbiae montibus adæquari præcellis. In quibus lasciuia requiescit impietas, ut & vi præmant, & fraude decipiant. *Quinq; ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.*] Cum in septenario numero plenitudinem mundani descripsisset imperij, cuius vltima pars, id est, Antichristi nondum venerat regnum, consequenter quinq; reges præterijisse, sextum adesse, septimum venturum esse testatur. *Et quum venerit, oportet eum breui tempore manere.*] Quia & superbos nos & infirmos Dominus conspicit, dies quos singulariter malos intulit, misericorditer breuiatos dicit. Profecto ut & superbiam terreat, de aduersitate temporis, & infirmitatem refoueat, de breuitate. *Et bestia qua erat & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, & in interitum vadit.*] Antichristus qui in fine sæculi regnaturus est, propter eiusdem quidem corporis impiorum, cui caput est, vnitatem, & regnorum mundi pertinet numerum: sed propter singularem nequitia potentiam, sui etiam loci proprii continetur ordine. *Et decem cornua qua vidisti, decem reges sunt qui regnum nondum acceperunt.*] Nondum regna mundi in persequendo Ecclesiam, suam plene potentiam demonstrarunt: quæ licet nunc quoque plurimis dominantur, acrior tamen erit gloriationis insanæ potentia, quàm etiam signis decerperit plurimos. Quidam persecutione nouissima propinquante, decem reges futuros, qui orbem inter se diuidant, iuxta Danielis quoque Prophetiam, interpretantur, qui de bestia quarta dixerit, *Et habebat cornua decem: & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum: & tria de cornibus primis euulsa sunt a facie eius.* Et Antichristum de Babylone natum, Ægypti regem & Aphricæ & Æthiopiæ superaturum, quibus interfectis, etiam septem alij reges victori colla submittant. Alij autem ad præuaricationem significandam, in vdenario numero positum dicunt Antichristum. Vndenim denariæ perfectionis transgressionem designant. *Sed potestatem tanquam reges vna hora accipient post bestiam.*] Tanquam reges dixit: quia velut in somnis regnant, qui Christum regno aduersantur. *Hi vnum consilium habent, & virtutem & potestatem suam bestia tradent.*] Id est, pari consensu tota intentione diabolo militant, hoc est enim post bestiam accipere regnum, diabolium imitando, Christo aduersari. *Hi cum agno pugnabunt, & agnus vincet illos.*] Ne scæuitiam hostis antiqui, humana timeret infirmitas septicipitem describit bestiam secularis regni cornibus armatam, Christo triumphante deuinci. Quæ in suis triumphare designans adiecit:

Et qui cum illo sunt vocati electi, & fideles.] Præmisit benè electi, multi enim sunt vocati, pauci vero electi. *Et decem cornua que vidisti, hi odient fornicariam.*] Gloriam mundi, quã nunc lasciuo cõplectuntur amore, maximo tunc incipient odio detestari, cum se agno vincente viderint in fine damandos. Potest & aliter intelligi, siue quod inter superbos semper iurgia fiat: siue quod omnis qui diligit iniquitatem, odit animam suam.

Et desolatam facient illam & nudam.] Ipsi enim per iram Dei desertum faciunt mundum, dum ei dediti sunt, & iniuste vtuntur. *Et carnes eius manducabunt, & ipsam igne cremabunt.*] Luxibus eam solitis destitutam, gehennæ ignibus comburent. *Deus enim dedit in corda eorum, vt facerent quod illi placitum est.*] Deus, inquit, iudex iustus fortis, & cui iustitia semper placita est, talia permisit impijs pro pœna peccati prioris operari: pro quib; merito finem totius imponeret orbis: sicut in Sodomis & diluio factum Euangelia testantur. *Vt dent regnum suum bestia donec consummentur verba Dei.*] Id est, diabolo pareant, donec consummentur scripturæ, quibus Deus dixit quartum regnum terram cõsummam, sicut in Daniele legimus, *Quartum erit regnum super terram, quod istis omnibus regnis præualebit.* Et vnuerfam

terram deuorabit, & euertet, & delebit. *Et mulier quam vidisti est ciuitas magna qua habet regnum super reges terra.*] Sic & infra sponsam agni contemplari iustus, vidit ciuitatem sanctam descendentem de cœlo. Quam cum describeret, *Et reges (inquit) terra afferent gloriam suam in illam.* Duæ sunt enim in mundo ciuitates: vna de abyssu, altera de cœlestibus oriens. Vnde & eandem impietatem, quam sub habita meretricis nudatæ atque combustæ descripsit, nunc desertæ ciuitatis comparat ruinis.

CAPVT XVIII.

ET post hac vidi alium Angelum descendentem de cœlo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est à gloria eius.] Angelus hic fortis & illuminans terram, & ipse Dominus incarnatus, & Ecclesiæ doctores possunt intelligi: qui cœlesti lumine præditi, casum mundi prædicant, dicentes, *Appropinquauit regnum cœlorum.*

Cecidit cecidit Babylone magna, & facta est habitatio demoniorum, & custodia omnis Spiritus immundi.] Ne timeas (inquit) Hierusalem terrenæ potentia ciuitatis, quæ eo ipso spiritaliter cadit, quo tibi nefandorum præualeat infestatione ciuium. Esaias quoque describit, Babylonem monstrosis inhabitandam immundis. Nulla est enim nisi diaboli ciuitas qua omnem animam capiat immundam, in qua omnis immunditia per orbem commoratur. *Et mercatores terra de virtute deliciarum eius, diuites facti sunt.*] Diuites peccatis dicit eos, qui pro abundantia temporali suas infelici mercatu animas commutant. Nam nimietas luxuriæ, pauperes potius quàm diuites facit. *Exite de illa populus meus, & ne participetis scelerum eius.*] Sic & Esaias: *Exite de medio eorum, & immundum ne tetigeritis. Mundamini qui fertis vasa Domini.* Prænucciata Babylonis ruina, inducit discessionem, quæ est Babylonis ruina. Cum enim discesserit Loth à Sodomis, funditus tollentur. *Reddite illi sicut ipsa reddidit vobis.*] De Ecclesia enim exeunt in mundum plagæ visibiles & invisibiles. *Et duplicate duplicia secundum opera eius.*] Vt quæ temporalibus fruebatur delicijs, tormentis crucietur æternis. *Quia in corde suo dicit, Sedeo Regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. Ideo in vna die venient plaga eius.*] Quia præsentibus delectata luxurijs vltionem noluit præcauere futuram, ideò in breui tempore & spiritali & carnali clade punietur. Econtrario autem ciues cœlestis patriæ, qui propositum Hierusalem in principio lætitiæ suæ, nolunt in terra aliena canticum Domini resonare, id est, in presenti percipere gaudium, futuro sæculo debitum. *Et flebunt & plangent se super illam Reges terra, qui cum illa fornicati sunt.*] Hic fletus Regum, & mercatorum & nautarum Babylonis, dupliciter intelligi potest: vel cū in die iudicij, tota mundi gloria pereunte, impijs sola præteritæ vitæ præsentia remanserit, dicentibus, *Quid nobis profuit superbia? aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Transierunt hæc omnia, tanquam vmbra.* Vel cum in præsentia, rerū affluentia cessante, & contritione gentium diuersarum instante, prauorum voluntatibus adimplendis circumfluens, carnalium deliciarum ablata fuerit occasio. *Cum viderint fumum incendij eius.*] Id est, indicium perditionis: quoniam fumus ignem præit. Quid enim est aliud grassatio ista mundi & cõtritio, quàm fumus instantis gehennæ? *Longè stantes propter timorem tormentorū eius.*] Longè stantes non corpore, sed animo, dum vnusquisque sibi timet, quod alterum per calumnias & potentiam pati videt. *Dicentes, va, va ciuitas illa magna Babylone ciuitas illa fortis, quoniam vna hora venit iudicium tuum.*] Spiritus dicit nomen ciuitatis, verum illi mundū plangunt exiguo admodum tempore pœna interceptum, omnemque industriam labefactam cessare. *Et negociatores terre flebunt & lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius, &c.*] Cunctas mundi pompas, & ea quæ vel sensibus corporis suaui, vel externis sunt visibus accommoda, deficere lugent. Species enim metallorū ad visum, odora menta ad olfactum, vnguenta ad tactum, vinum, triticum, & oleum ad gustum pertinent. Iumentorum porro & mancipiorū vocabulo cætera humanitatis auxilia perire queruntur: duplici genere vt dixi, quod deficient ista mundo moriente, vel quod miseri superstites eorum in-

Ciuitas
duæ.Ciuitas im-
mundo-
rum.Fletus ini-
quorum.

teritum qui mundi gaudia morte reliquerunt, quasi suæ ciuitatis ruinas deplorent. Qui & idem metu pœnæ similis, longè stare dicuntur. *Qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt.* Vbiunque dicit Spiritus ditatos ab ea, delictorū diuitias significat. Inferius enim vbi iniustorum vox est dicentium, Væ, væ, ciuitas illa magna in qua ditati sunt omnes qui habent naues in mari, rerum diuitiæ intelliguntur. Putant enim suæ factionis solertia se esse ditatos. *Qua amicta erat bysino & purpura & cocco.* Nunquid ciuitas amicitur Byssio aut purpura, & nō homines? ipsi itaque se plangunt, dum supradictis expoliantur. *Et omnis gubernator, & naua longè steterunt videntes locum incendij eius.* Nunquid omnes mare nauigantes adesse poterunt, vt videant incendium ciuitatis? Sed omnes sæculi cultores & operarios dicit timere sibi, videntes spei suæ ruinam. *Dicentes, Quæ est similis ciuitati huic magna?* Id est, non posse mundum in integrum restitui. *Et miserunt puluerem super capita sua.* Id est, principum suorum faciem exprobrantes: à quibus seducti peribant: vel cordis sui, quod est principale hominis, fera pœnitentia vāsaniam accusantes. *Quoniam vha borā desolata est.* Nota singulas lugentium personas nō solum iacturā diuitiarum, sed & repentinam improuisaq̃ deflere ruinam sæculi fallentis. *Exulta super eam cælum, & sancti Apostoli & Prophetæ.* Sic & Dominus in Euangelio ruinā mundi prædicens addidit, *Cum videritis hæc fieri, respicite & leuate capita vestra,* id est, exhilarate corda. *Quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa.* Hoc est illud quod iudicium animæ sanctorum magno clamore quærebant. *Vfque quo Domine Deus sanctus & verus non iudicas & vindicas sanguinem nostrum?*

Et sustulit vnus Angelus fortis lapidē quasi molarem magnum: & misit in mare, dicens. Hoc impetu mittetur Babylon. Sive (vt alia dicit editio) sic impetu deicietur Babylon magna ciuitas. Ciuitas sæculi pro peccatorum pondere & errore, instabili molarē comparatur. In circuitu enim impij ambulant. Quæ iure fluctib⁹ vltionis absorbetur: quia ciues Hierusalem fluctibus oppressit infidelitatis: cum super flumina Babylonis sedentes, cælestis Sion absentiam flerent. Ait enim Dominus, auctores scandali tali pœna plectendos. Et Ecclesia quidem lapidi similatur, sed stabili & firmo, qui tempestatum spernat incurfus. Potest mola etiam pro contritione pœnarum intelligi. Nam & beatus Ignatius fertur dixisse passurus, *Frumentum Dei sum, bestiarum dentibus molar, vt panis mundus efficiar.*

Vox cithæcedorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur, &c.] De illis quinque sensibus sonum distulerat: quem nunc inter alia de mundo dicit auferri. Ac si diceret, Quod visu pulchrum, auditu canorum, tactu planum, odoratu suauē, gustu delectabile, de sæculo transtuturum est. *Et omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius, & omnis artifex, omnisq̃ ars non inuenietur in te amplius, & vox molarē nō audietur in te amplius, & lux lucerna nō lucebit, &c.]* Omnia, inquit, quæ ad vsum vel iocunditatē humanæ vitæ pertinent, tolluntur ab impijs. Et adiecit causam, dicens:

Quoniam mercatores tui erant principes terræ.] Id est, quoniam in vita tua percepisti bona. *Et in ea sanguis Prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra.]* Nunquid eadem ciuitas occidit Apostolos, quæ & Prophetas, aut omnes sanctos? Sed hæc est ciuitas, quam Cain fratris sui sanguine fundauit: & vocauit nomine filij sui Enoch, id est, posteritatis suæ omnis. Nam septem generationes descriptæ sunt Cain. In eius ciuitatis ædificium funditur omnis sanguis iustus à sanguine Abel iusti vsq̃ ad sanguinem Zachariæ, id est, populi & sacerdotis.

C A P V T X I X.

Post hæc audiui quasi vocem magnam tubarum multarum in cælo dicentium, Alleluia. Laus & gloria & virtus Deo nostro.] Hæc nunc ex parte dicit Ecclesia: tunc autem perfecte cum discissio facta fuerit, & cum apertius vindicata. *Quæ corrupit terram in prostituzione sua, & vindicauit sanguinem seruorum suorum de manu eius.]* Duo meretricis facta commemorat, quæ se videlicet malis corruerit, & bonos persecutavit: quib⁹ duobus cuncta reor prauorum crimina compre-

hendit. *Et iterum dixerunt Alleluia.]* Ecclesia Dominum super iudicis eius indesinenti affectu collaudat. Alleluia enim dicitur, *Laudate Dominum.* Denique Psalmi, qui principium habent *Laudate Dominum,* apud Hebræos ab Alleluia incipiunt. *Et fumus eius ascendit in sæcula sæculorum.]* Ascendit dixit, non ascendet, Semper autem in perditionem vadit Babylon, & iam crematur in parte, sicut Hierusalem transit in paradysum, Domino manifestante in parere & diuite. *Et viginti quatuor seniores ceciderunt, & quatuor animalia adorauerunt Deum.]* Non laborū tantum officio, sed summæ dulcedine deuotionis Ecclesia Deum veneratur. *Dicentes Amen Alleluia.]* Hæc verba cum interpretari queant (nam in fidem suæ veritatē & laudem Domini (vt dixi) transferuntur) propter reuerentiam tamen sanctitatis primæ illis linguæ seruatur auctoritas. Nam & Alleluia dominicis diebus, totoq̃ quinquagesimo tempore propter spem resurrectionis, quæ in Domini est laude futura, continue canit Ecclesia. *Et vox de throno exiit, dicens, Laudem dicit Deo nostro omnes serui eius: qui timetis eum pusilli & magni.]* Cum hoc imperat faciendum, & memorat factum, approbatam seruorū laudem indicat electorum. *Pusilli (inquit) & magni, quia paruitas nō nocet ingenij, cuius cor & lingua Domini laude repleta est. Et audiui quasi vocem tube magnæ, & quasi vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum dicentium, Alleluia, quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens.]* Magna vox canentium, magna cordis est deuotio: quæ multiplici repetitu laudis & ruinam impiorum, & gloriam Domini suorumq̃ celebrat æternam. *Et demum gloriam ei, quia venerunt nuptiæ agni.]* Nuptiæ sunt agni, cum Ecclesia Domino in thalamo regni cælestis sociabitur. *Et vxor eius præparauit se.]* Operibus iustitiæ semper insistendo spiritali se conuiuio & perenni regno dignam exhibuit. Potest & iuxta Euangelij parabolam accipi, quæ virgines narrat veniente sponso surgentes, suas ornare lampadas, id est, sua secum opera numerare, pro quibus æternam percipere beatitudinem expectant. *Et datum est illi, vt cooperiat se bysino splendente candido.]* Datum est illi factis suis indui. Quo contra, impij, qui iuxta Esaiam telas aranæ texunt, non operientur operibus suis. Opera enim eorum, opera inutilia.

Et dicit mihi: Scribe. Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.] Non ad prandium, sed ad cœnam vocatos narrat, quia nimirum in fine diei conuiuium, cœna est. Qui ergo finito præsentis vitæ tempore, ad refectionē supernæ contemplationis veniunt, profecto ad cœnam agni vocantur.

Hæc verba vera Dei sunt.] Id est, veraciter euenient quæ futura prædixi. *Vide ne feceris. Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum.]* Supra dixerat, *Ego sum primus & nouissimus.* Ostendit ergo Angelum missum esse in figuram Domini & Ecclesiæ. Nam & in fine dicit, *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesijs.*

Habentium testimonium Iesu.] Postquam Dominus Iesus hominē assumptum super cælos eleuauit, Angelus ab homine timuit adorari, super se videlicet adorans hominem Deum: quod ante incarnationem Domini ab hominibus factum, & nequaquā ab Angelis prohibitum esse legimus.

Testimonium Iesu est Spiritus Prophetiæ.] Quicquid enim Spiritus Prophetiæ dixit, testimonium est Iesu, qui habet testimonium à lege & Prophetis. Ne me ergo (inquit) pro Deo adores, cum illius ego virtutibus testimonium perhibere venerim. Hactenus de ruina Babylonis, abhinc de gloria Hierusalem futura.

Et vidi cælum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis & verax.] Dominus qui est via, veritas, & vita, & cui per Prophetam dicitur: *Quoniam seculis mirabilia cogit, & iustitias antiquas, fideles, Amen.* Ad debellandas aëreas potestates candidi corporis, id est, immaculati conscendit sedem. *Et in iustitia iudicat & pugnat.]* Iudicat vt Rex seculorum. Pugnat, quia in suis membris semper compassus dimicat. *Oculi autem eius sicut flamma ignis.]* Oculos Dei aliquando præcepta dicit, aliquando Spiritum. *Lucerna (inquit) pedibus meis verbum tuum Domine. Et de Spiritu, Ignem veni mittere in terram.*

Et in capite eius diadema multa.] In quo faciemus vir-

ritem, in ipso multitudo sanctorum, coronatum dicitur habere decorem. *Habens nomen scriptam quod nemo nouit nisi ipse.*] Nisi ipse ait, quia in illo est omnis Ecclesia. Verbi enim Dei perfecta cognitio illis manifestatur, qui corpus Christi & membra esse meruerunt. Eodem modo & Dominus ait, *Nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo.*

Et vestitus erat veste aspersa sanguine.] Vestis Christi pro locis intelligi debet. Hic ergo videtur ipsum opus indicare passionis: vt in equo albo, natiuitas incorrupta: in veste sanguinolenta, mors innoxia designetur. *Et vocabatur nomen eius verbum Dei.* Quia idē qui homo passurus ad tempus apparuit, in principio Deus apud Deum erat. Verbū enim dicitur, quia nihil in substantia naturae eius visibile vel corporeum est, vel quia per eum omnia condidit pater. Cuius ad integrum notitia naturae sibi tantum, vt superius ait, & patri cognita est. *Pax enim Dei exuperat omnem sensum,* id est, ea pax qua Deus ipse sibi pacatus est, omnem creaturam siue humanam, siue etiam Angelicam transcendit intellectum. Sapientia enim eius non est numerus. Nam quod dicitur, *Et cui voluerit filius reuelare,* id est, filium & patrem nouit, ad modum creaturam respicit. *Et exercitus qui sunt in caelo, sequebantur eum in equis albis.*] Id est, Ecclesia in corporibus candidis imitabatur eum: quae propter agonem certaminis sui, iure nomen accipit exercitus. *Vestiti bysino albo mundo.*] Quod ipse superius exposuit iustificaciones esse sanctorum: iuxta q̄ Psalmista ait, *Sacerdotes tui induantur iustitia.*

Et de ore ipsius procedit gladius acutus.] Sic & Esaias: *Et posuit, inquit, os meum quasi gladium acutum.* Et Apostolus, *Et gladium Spiritus quod est verbum Dei.*

Et ipse calcet torcular vini furoris & ira Dei omnipotentis.] Calcet enim nunc quoque, donec extra ciuitatem calcet.

Et habet in vestimento & in femore suo scriptum, Rex regum & Dominus dominantium.] Hoc est nomen quod nemo superborum cognoscit. Ecclesiae autem non attramento, sed Spiritu Dei viui, in tabulis scilicet cordis inscribitur. Femore enim, posteritas seminis designatur. Vnde & Abraham ne posteritas eius alienigenis misceretur, inter se serumque suum, tertium testimonium femur adhibuit. De quo Apostolus tanquam mortuo fratri semen suscitans, ait: *In Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.* Potest & sic intelligi, quod Ecclesia seruando in Christo regnet, & dominetur dominantium. In vestimento etiam idem nomen describitur: quia mysterio natiuitatis & opere passionis, illius nobis maiestas, regnumque aperitur. Exponit in sequentibus quid hic habitus regis & exercitus significet, laborem videlicet nouissimi certaminis, & gloriam regni sequentis. *Et vidi vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna.*] Id est, praedicationem in Ecclesia, quae quanto magis premitur, tanto lucet clarius, & liberius intonat.

Dicens omnibus auibz quae volabant per medium cali.] Aues appellat fannocetos, in caeli vita degentes. *Vbiunque enim fuerit corpus, illuc congregabuntur aquila.* Quos in vnum corpus redigens, dixerat Aquilam volantem in medio caeli.

Venite congregamini ad cenam magnam Dei, vt manducetis carnes regum, & reliqua.] Venite, inquit, qui esuritis & sititis iustitiam, ad epulas regni venturi, vbi superborum furore represso, diuinam iustitiae luce satiemini. *Et carnes equorum & sedentium in ipsis.*] Hos reor equites illos esse, quos in apertione sigillorum contra equum Domini album venisse descriperat. *Et vidi bestiam, & reges terra, & exercitus eorum congregatos ad faciendum praelium, &c.*] Coena illa Dei quomodo parata sit exponit, diabolo scilicet Ecclesiam impugnantem, sed victo. *Vni misi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis & sulphuris, & ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum.*] Videtur significare diabolum & Antichristum tanto maiore, quam ceteros homines vel daemones, poena plectendos, quanto grauius est viuentem flammis concremari sulphureis, quam cito moriturum ictu gladii trucidari. Nisi forte praecoccupatam in eos diuinam significat aduersationem. *Qui enim non crediderit, iam iudicatus est.* Siue Antichristum pseudopropheta dicitur, siue haereticos intelligat. Nullus enim mortalium durius peccat haereticis, qui Christum postquam cognouerint, negant. *Et omnes*

aves saturatae sunt de carnibus eorum.] Si nunc laetabitur iustus cum viderit vindictam impiorum, quanto tunc amplius, cum ipsi iudici praesens, vnus cum eo Spiritus efficietur? Possunt autem aves etiam immundi Spiritus intelligi, qui de suorum interitu satientur. Hanc cenam Tychonius sic exponit: *Omni tempore comedit Ecclesia carnes inimicorum suorum, dum comeditur ab eis, satiabitur autem in resurrectione de eorum carnali opere vindicata.*

Aues.

Tychonius.

CAPVT XX.

ET vidi Angelum descendentem de caelo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.] Recapitulans ab origine, plenius exponit quomodo supra dixerit, *Bestia quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abyssu, & in interitum ibit.* Dominus ergo paterna praedicta potestate descendit in carnem cum principe mundi bella gesturus, atque illo ligato, vasa eius erepturus. *Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus & Satanas.*] Diabolus deorsum fluens interpretatur. Graecè autē dicitur criminator. Satan aduersarius siue prauiator. Draco ergo, propter nocendi malitiam: Serpens, propter fallendi astutiam. Diabolus, propter status sui casum: Satan propter obstinationem Domino aduersandi nominatur. *Et ligauit eum per annos mille.*] Id est, eius potestate seducendis hominibus qui liberandi fuerant, cohibens refrenauit. Quam si totam vi vel fraude permitteretur exercere, in ta longo tempore plurimos infirmorum deciperet. Mille annos, dixit partem, id est, reliquias mille annorum sexti diei, in quo natus est Dominus & passus. *Et misit eum in abyssum.*] In corda vtique populi persecutoris. Non quia ibi diabolus ante non erat, sed quia exclusus a credentibus amplius cepit impios possidere, qui non solum alienantur a Deo, verum etiam grauius odiunt seruientes Deo. Quod & Dominus visibiliter ostendit, cum cum de hominibus in porcos excluderet.

Diabolus. Satana. Draco. Serpens.

Et clausit, & signauit super illum ne seducat amplius gentes.] Interdixit, & velut signaculo regali praclusit, ne seducat gentes, sed quae in vita destinatae sunt, quae antea seducebat, ne Deo reconciliarentur. *Post hac oportet eum solui modico tempore.*] Tunc soluetur, vt sanctus Augustinus ait, quando

Solutio diaboli cur fiat.

& breue tempus erit. (Nam tribus semis annis, legitur totis suis suorumque viribus saeuurus) & tales erunt cum quibus belligerandum est, vt vinci tanto eius imperu insidiisque non possint. Si autē nunquam solueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus sanctae ciuitatis fidelissima patientia probaretur, minus denique prospiceretur quam magno malo eius tam bene vsus fuerit omnipotens Deus. *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis.*] Quid in istis mille annis quibus diabolus ligatus est, agatur, indicat. Ecclesia enim, quae sedebit in Christo super duodecim thronos ad iudicandum, iam sedet iudicans, quae a suo rege meruit audire. Quaecunque ligaueris super terram, erunt ligata & in caelo. *Et animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei.*] Subauditur quod post hic diciturus est, *Regnauerunt cum Christo mille annis.* Regnat itaque Ecclesia cum Christo in viuis & mortuis. Propterea enim, sicut dicit Apostolus, *mortuus est Christus vt & viuorum & mortuorum dominetur.* Sed ideo martyrum tantum animas commemorauit, quia ipsi praecipue regnant post mortem, qui vsque ad mortem pro veritate certauerunt. Quod vero sequitur: *Et qui non adorauerunt bestiam, neq. imaginem eius, & vixerunt & regnauerunt cum Christo mille annis.*] Simul de viuis & mortuis debemus accipere, qui siue adhuc in ista mortali carne viuentes, siue defuncti regnant cum Christo, iam nunc modo quodam tempore huic congruo, per totum hoc interuallum quod numero mille significatur annorum. *Ceteri mortuorum non vixerunt donec consummentur mille anni.*] Quicunque toto isto tempore quo agitur prima resurrectio, id est animarum, non audierunt vocem filij Dei, & ad vitam de morte transierunt, profecto in secunda resurrectione quae carnis est, in secundam mortem, id est, aeterna tormenta cum ipsa carne transibunt.

Martyres.

Resurrectio prima.

Hac est (inquit) resurrectio prima.] Vtique qua resurgimus per baptismum: sicut Apostolus dicit, *Si conseruexistis cum Christo, qua sursum sumus querite.* Sicut enim prima mors

in hac vita est per peccata, cum anima quæ peccauerit ipsa morietur, ita & prima resurrectio in hac vita est per remissionem peccatorum. *Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima.* Id est, qui seruauerit quod renatus est.

Sacerdotes omnes quo modo.

Sed erunt sancti Dei & Christi. Alia editio habet, *sacerdotes Dei & Christi.* Non autem de solis Episcopis & presbyteris dictum est, qui proprie vocantur in Ecclesia sacerdotes, sed sicut omnes Christi dicuntur propter mysticum christum, sic omnes sacerdotes, quoniam membra sumus vnius sacerdotis. De quibus Apostolus Petrus: *Plebs, inquit, sancta, regale sacerdotium.*

Mille anni.

Et regnabunt cum Christo mille annis. Retulit Spiritus cum hæc scriberet, regnaturam Ecclesiam mille annos, id est, vique ad finem mundi, vnde posset dubitari. De perpetuo enim regno manifestum est. *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo.* Columnatus dixit à toto partem, nam sic soluetur vt supersint anni tres & menses sex nouissimi certaminis. Sed præter hunc tropum recte dicitur finitum tempus. Non enim computanda sunt tā exiguae reliquæ, cum septingenti & quot Deus voluerit anni, hora ab Apostolo appellati sint. *Et exibit & seducet gentes quæ sunt super quatuor angulos terra, Gog & Magog, & congregabit eos in prælum.* Ad hoc tunc seducet, vt in hoc prælum congreget. Nam & antea modis quibus poterat, per mala multa & varia seducebat. Exibit enim dictum est, in apertam persecutionem de latebris erumpet odiorum. Porro Gog & Magog, vel à parte totum significant, vel iuxta interpretationem nominum, quæ tectum & de tecto dicuntur, occultos & apertos indicant hostes. Et tectum enim ipsi sunt, quia in eis nunc clauditur & regitur inimicus: & de tecto ipsi erunt, quando in apertum erupturi sunt odium.

Hora, anni multi.

Gog & Magog.

Castra.

Ignis.

Bestia.

Mundus non interbit.

Libri vite.

Libri.

Et ascenderunt super latitudinem terra, & circumierunt castra sanctorum & ciuitatem dilectam. Non vtiq; ad vnū locum venisse, vel venturi esse significati sunt, quasi vno aliquo loco coarctanda sit dilecta ciuitas, id est Ecclesia. Quam potius nomine latitudinis terræ in omnibus tunc gentibus persequendam, & nec militiam suam deserturam, vocabulo maluit intinare callorom. *Et descendit ignis à Deo de caelo, & deuorauit eos.* Non extremum putandum est id esse supplicium, sed ignis potius inuidentiae quo cruciabitur, aduersitas de firmitate sanctorum. Firmamentum est enim cælum. Hic est ignis qui exiit ex ore testium Dei, & deuorabit inimicos eorum. Nam in nouissimo die non super eos pluit ignem, sed congregatos ante se & iudicatos mittit in ignem æternum, de quo & hic subditur: *Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta cruciabuntur.* Id est, diabolus vltimo iudicio in ignem mittetur æternum, vbi & omnes quos præmisit, id est, maxima pars impia ciuitatis. Bestia quippe pro locis accipienda est, nunc diabolus, nunc Antichristus, nunc ipsa ipsa ciuitas impia. Potest autem ignis nomine de caelo descendentis, etiam repentinus impiorum interitus designari, cum Dominus adueniens interficiet Antichristum Spiritu oris sui. Exponit latius quomodo iudicante Christo diabolus cum suis sit missus in ignem. *Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius aspectu fugit terra & cælum.* Eum se dixit in throno vidisse sedentem, à cuius aspectu fugit terra & cælum. Peracto quippe iudicio esse desinunt cælum & terra, cum incipit esse cælum nouum & terra noua, mutatione scilicet rerum non omnimodo interitu earum. *Præterit enim figura huius mundi,* Non dixit & substantia. Eadem namque in melius commutanda esse creditur. *Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni.* Cum enim sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes. *Et libri aperti sunt, & alius liber apertus qui est vita.* Alia editio habet, *Qui est vita vniuersiuiusque.* Libros ergo apertos testamenta Dei dicit. Secundum enim vtrumque testamentum iudicabitur mundus. Librum vitæ vniuersiuiusque memoriam dicit gestorum nostrorum, non quod librum habeat commemoratorium, occultorum cognitor. *Et iudicati sunt mortui ex his quæ scripta sunt in libris secundum opera ipsorum.* Id est, ex testamentis iudicati sunt secundum quod ex eis fecerunt, aut non fecerunt. Possunt etiam libri, facta

istorum intelligi, quorum dum ex comparatione reprobi damnantur, quasi in expansione librorum legunt bonum quod agere ipsi noluerunt. *Et dedit mare mortuos suos qui in eo erant, & mors & infernus dederunt mortuos suos.* Hoc proculdubio prius factum est, quam essent mortui iudicati. Idem recapitulauit quod intermiserat, & exequitur ordinem dicens. *Et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.* Significat autem corpora de terra, & animas de suis locis esse congregandas. Bonas enim mortis nomine, quæ tantum modo solutione carnis, non autem & poenam perpessus sunt. Malas autem inferni vocabalo designat. Potest & ad literam accipi, corpora omnia etiam quæ fluitus absorbit, vel belua deuorauit, esse resurrectura. Quod Tychonius sic exponit: *Gentes quas hic inueniet viuas, ipsi sunt mortui maris. Et mors & infernus dederunt mortuos suos, ipsi sunt gentes sepulta.* Cum autem dixisset, *Et iudicati sunt singuli secundum opera,* breuiter subiicit quomodo & mors & infernus missi sunt in stagnum ignis. Diabolum dicit & suos, quem supra in equo pallido sedentem infernus sequetur. Repetit enim quod euidentius præoccupando iam dixerat. Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris. Quod vero ibi obscurius adiunxerat, quod & bestia & pseudopropheta, hic apertius edisserit. *Et qui non est inueniet in libro vite scriptus.* Id est, qui non est iudicatus à Deo viuus. Vnde mihi rectius dicere videntur, qui supra libros apertos, conscientias singulorum & opera patefacta interpretantur. Librum autem vitæ, præscientiam Dei (quæ falli non potest) de illis quibus æterna dabitur vita, in quo sunt scripti, id est, ante præcogniti. Finito iudicio quo malos vidit damnandos, restat vt etiam de bonis dicat.

Bona me. Mala.

Tychonius.

Libri vi.

Cælorum mutati.

Mare in desertum.

Vita.

CAPVT XXI.

ET vidi cælum nouum & terram nouam. Primum enim cælum, & prima terra abiit. Istò fiet ordine, quod superius præoccupando iam dixit, vidisse se super thronum sedentem, cuius à facie fugit cælum & terra, iudicatis videlicet impijs. Tunc figura huius mundi supernorum ignium conflagratione præteribit, vt caelo & terra in melius commutatis, incorruptioni & immortalitati sanctorum corporum congrua vtriusque commutationis qualitas cõueniat. Quod autem ait: *Et mare iam non est.* Vtrum maximo illo ardore siccetur, an & ipsum in melius vertatur, non facile dixerim. Cælum quippe nouum & terram nouam, non autem & mare nouum futurum legimus. Nisi forte vt assolet Prophetica locutio proprijs verbis transiit miscere, turbulentam huius sæculi vitam quæ tunc cessabit, maris nomine figurauit. *Et ciuitatem sanctam Hierusalem nouam vidi descendentem de caelo à Deo.* De caelo descendere ista ciuitas dicitur, quoniam cælestis est gratia, qua Deus eam fecit. Compositam sicut sponsam & ornata viro suo. Est enim altera Hierusalem, quæ non viro suo ornatur, sed adultero. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.* Ipse Deus erit electis æternæ beatitudinis præmium, quod ab eo possessi possidebunt in æternum.

Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Tanta illius ciuitatis & tam celsa de Dei munere claritas apparebit, vt nulla remaneant vestigia vetustatis. Quandoquidem & corpora cælestis incorruptio sublimabit, & mentes æterni regis pascet intuitus.

Et mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra quia prima abierunt. Prædixerat enim mortem in stagnum ignis missam. Nam etiam sic eadem potest sententia intelligi, vt sancta ciuitate nouissimo iudicio glorificata, dolor, luctus, & mortalitas tantum in gehenna remaneant.

Et dixit mihi, scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et dixit mihi, factum est. Hæc credi oportet, non exponi, præsertim quia sic dicit factum esse de præterito, vt dubitare quemquam non sinat de futuro.

Ego sum Alpha & Omega, initium & finis. Sicut in initio libri hoc esse testatus est, ita hoc tertio oportuit repeti, vt neque ante eum Deus, sicut Ezechiel dicit, nec post eum credatur alius. Et quia de fine mundi sermo est, potest ipse sæculi consummator, qui creator dictus intelligi.

Ego sitienti dabo de fonte aqua viva gratis.] De hoc fonte irrorat nunc credentes in via, que vincuntibus vberim hauriendum prabet in patria. Vtrumq; aut gratis. Gratia enim Dei, vita eterna Christo Iesu Domino nostro. Et de plenitudine eius oēs accepimus gratia pro gratia. Timidis autem, & incredulis, & execratis, &c.] Blandis temper, ad cautelam intinuandam, austeram permiscet. Sic & Psalmus 144. cum gratiam misericordiam Domini abundanter intimaret, repente districtum eius iudicium infert dicens, Custodit Dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet. Timidos autem coniungit incredulis, quia ille timet experire periculum certaminis, qui dubitat de premio vincuntis. Et omnibus mendacibus pars erit in stagno ardenti.] Ostendit multa esse genera mendacij, sed periculosissimum, & maxime detestandum est quo in religionem peccatur, de quo supra. Dicunt, inquit, se Iudaeos esse & non sunt, sed mentiantur, sunt enim synagoga Satanae. Et venit vnus de septem angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis.] Predicatores ijdem qui plagam septenariam, id est, vniuersalem irrogant impijs, ecclesie quoque futura gaudia pandunt. Veni, ostendam tibi sponsam vxorem agni.] Sponsam & vxorem dicit ecclesiam, quae immaculata permanet, spirituales semper Deo filios generat. Vel quod nunc Deo desponsata, tunc ad immortales est perducenda nuptias. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem.] Post ruinam Babylonis ciuitas sancta, quae sponsa est agni, supra montem posita videtur. Lapis enim praecifus de monte sine manibus comminuit simulacrum gloriae mundanae, & creuit in montem magnum, orbemque impleuit vniuersum. Descendentem de caelo ad Deo, habentem claritatem Dei.] Tunc enim amplius decora videbitur, quando per spiritum quo eius sponsus creditur conceptus & genitus, imaginem plenè meruit portare caelestem. Lumen eius simile lapidi precioso.] Lapis preciosus Christus est, qui ait, Claritatem quam dedisti mihi, dedi eis. Tanquam lapidi Iaspidi, sicut crystallum. Iaspidi, pro candore virtutum: crystallo, pro interna mentis puritate & fide non ficta. Et habebat murum magnum & altum.] Id est, inexpugnabilem fidei, spei, charitatisque firmitatem. Potest & ipse Dominus ecclesiam vndiq; protegens, murus magnus intelligi, de quo & Esaias ait, Ponentur in ea murus & antemurale. id est Domini protectio & intercessio sanctorum, qui iter faciunt ei ducendo ad corda credentium. Habens portas duodecim.] He portae Apostoli sunt, qui suo vel scripto vel opere cunctis primordialiter genibus ecclesiae pandebant introitum. Et in portis angulos duodecim.] Doctores scilicet Apostolorum vestigia fidei & verbi myteria sequentes. Et nomina scripta, quae sunt nomina duodecim filiorum Israel.] Memoriam veterum patrum significat praedicatorum cordibus insitam. Vnde & pontifex tabernaculum ingressurus, memoriale patrum in rationali pectoris ferre iubetur. Ab oriente portae tres, ab aquilone portae tres, ab Austro portae tres, ab occasu portae tres.] Hac tam solerti reor descriptione portarum, duodenarij numeri voluit indicare mysterium, quo idcirco vel summa Apostolorum, vel Ecclesiae sit figurata perfectio, quia per eam orbi quadrato sanctae Trinitatis erat fides intinanda. Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum & agni.] Quod sunt portae, hoc fundamenta: quod ciuitas, hoc murus. Possunt autem & Patriarchae fundamentorum vocabulo designari, qui nomina in se Apostolorum, id est figuram tenuerunt. Per illos enim fundamenta haec ciuitas, quamuis per Apostolos, quasi per portas latius sit credituris aperta nationibus. Et notandum fundamenta cum pluraliter dicantur, doctores vel virtutes ecclesiae: cum vero singulariter, ipsum significare Dominum, qui est fundamentum fundamentorum. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream. Christus qui est sapientia Dei, attingens à fine vsque ad finem fortiter, & disponens omnia suauiter, sanctam metitur ciuitatem. Quia omnia in numero, & mensura, & pondere constituens, vnicique fidelium spiritualium distribuit dona gratiarum. Possunt & Ecclesiae doctores corpore fragiles, mēte caelestes intelligi, qui merita soler-

per examinent singulorum. Et ciuitas in quadra posita est. Idcirco ciuitas in quadra posita, & ex omni parte aequaliter dimensione locata, quia nulla sinitur inaequalitate notari. Perfectum enim secundum Apollolum esse, id est sapere, pacem habere, vere est in soliditate quadra subistere. Et mensus est ciuitatem per stadia duodecim.] Id est, ecclesiam fide factisque conspexit, vel donauit esse perfectam. Quatuor enim principalium perfectio virtutum fide sanctae Trinitatis sublimata, quasi numero denario dignitatem componit Ecclesiae. Longitudo & latitudo & altitudo eius equalia sunt.] Haec illa soliditas veritatis inuicē, qua ecclesia longitudine fidei, latitudine charitatis, altitudine spei subnixā, circumferri nō sinitur omni vento doctrinae, quarum si vnam minus habuerit, perfecta ecclesiae stabilitas non erit. Et mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum.] Haec summa quadraturam duodenarij numeri continet (Duodecies enim duodeci, centum quadraginta quatuor sunt) significans & ipsa stabilem ciuitatis sanctae perfectionem. Mensura hominis quae est angeli.] Ex hominibus enim conuulsa consistat ecclesia, & Christi promissionibus sublimata aequalitatem sperat angelorum. Quantum autem ad literam, significat sibi angelum in hominis apparuisse figurā. Et erat structura muri ex lapide Iaspide.] Hoc est quod Petrus Apollolum hortatur. Et vos equam lapides vini super edificant domos spirituales. Ipsa vero ciuitas aurum mundum simile vitro mundo.] Ecclesia auro figuratur, quae in candelabris aureis & phialis propter sapientiae cultum sapere compta describitur. Vitrum autem ad fidem veri retulit, quia quod foris videtur, hoc est & intus, & nihil simulatum est & non perspicuum in sanctis ecclesiae. Potest & ad illud tempus referri, quo sibi inuicem cogitationes in alterutrum perspicaciter decedantur. Fundamenta muri ciuitatis omni lapide precioso ornata.] Variorum nominibus lapidum, vel species virtutum, vel ordo, vel diuersitas indicatur, quibus tota Hierusalem caelestis extruitur. Difficile enim est singulos cunctis florere virtutibus. Denique Esaias, cum eiusdem ciuitatis ornatū describeret, dicens, Ecco ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphiris, & reliqua : itatim quasi exponens subiicit, Vniuersos filios tuos doctos à Domino. Fundamentum primum Iaspis.] Iaspidum multa sunt genera. Alius enim viridis coloris, & tinctus quasi floribus apparet. Alius Smaragdi habens similitudinem, sed crassi coloris, quo omnia phatasmata fugari autumant. Alius niue & spuma maris motu fluctuum, quasi mixto colore obrutilans. Per Iaspidem ergo, fidei viror immarcescibilis indicatur, quae Dominicae passionis sacramento per vnam baptismatis imbuitur, atq; ad omnes spiritualium gratiarum flores proficiētib; meritis instruitur. Hanc enim qui habuerit, vanos timores fugat, monente B. Petro Apollolo. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circumit, quaerens quem deuoret, cui resistite fortes in fide. Et potest cum sponsa dicere, Dilectus meus candidus & rubicundus. Vnde merito ex hoc lapide & hac structura muri, & apud Esaiam propugnacula eiusdem ciuitatis muniuntur pariter & ornantur. Secundum Sapphirus.] Huius lapidis colorem pariter & sacramentum Moyses exposuit, cum Dei habitum describens diceret, Sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphiri, & quasi calum cum serenum est. Iezechiel quoque dicit quod locus in quo thronus Dei sit, Sapphiri habeat similitudinem, & gloria Domini in hoc colore consistat, qui portat imaginem supercaelestis: vt qui talis est, cum Apollolo possit dicere, Nostra autem conuersatio in caelis est. Qui radiis percussus solis, ardentē ex se emittit fulgorē. Quia caelestibus semper intentus sanctorū animus, diuini luminis quotidie radiis innouatus, cōpunctior quodāmodo atq; ardentior aeternam perquirat, alijsq; inquirenda suadet. Nam quod in mari rubro reperiri dicitur, significat per Domini passionē & sacri baptismatis lauacrum mentes mortaliū ad praesens caelestia sublimiter erigi. Tertium Chalcedonium.] Chalcedonium quasi ignis lucernae pallenti specie renitet, & habet fulgorē sub dio, nō in domo. Quo demonstrantur huius

quadrata ciuitas, Ecclesie mensura, Centum quadraginta quatuor, mensura hominis quae angeli, Aurum, Vitrum, Lapidum diuersitas, Iaspidum genera, Sapphirus, Chalcedonium.

quadrata ciuitas, Ecclesie mensura, Centum quadraginta quatuor, mensura hominis quae angeli, Aurum, Vitrum, Lapidum diuersitas, Iaspidum genera, Sapphirus, Chalcedonium.

cælesti desiderio subnixi, hominibus tamen latet, & quasi in abscondito, ieiunium, elemosynas, precesq; suas agūt. Sed cum vel doctrinæ, vel alius sanctorum vrbibus in seruituti ad publicum procedere iubentur, mox quid fulgoris intus gesserint, ostendunt. Nam quod sculptris resistere, radiis autem solis icū, vel digitorum attritu si excandeat, paleas ad se rapere dicitur, talibus merito congruit quā nullo suam fortitudinem vinci permittentes, ipsi potius fragiliores quousq; in sui luminis, ardorisq; iura coniungunt. De quorum vno dicitur, *Ille erat lucerna ardens & lucens*. Ardens videlicet amore, lucens sermone. Lumen enim virtutum suarum internæ charitatis oleo, ne deficiat, semper refovent. Et quod apud Nasamonas, quæ est Æthiopiæ prouincia, nascitur, indicat eos sub ardenti seruore dilectionis, fama tamen obscura quasi nigranti cute fordere. *Quartum Smaragdus*. Smaragdus nimie viriditatis est, adeo vt herbas virentes, frondesque, & gemmas superet omnes, inficiens circa se viriditate repercussum aerem, qui merito & viridi proficit oleo quamuis natura imbuitur. Cuius genera plurima, sed nobiliores Scythici. Secundum locum tenet Baetrianus. Tertium Aegyptij, significat autem animas fide semper virentes, quæ quo magis aduersitate seculi, quam frigora Scythiæ designant, tentantur, eo amplius hereditate immarcescibile & æternam conseruatam in cælis & mente concipere sperando, & in proximis satagunt spargere prædicando. Quæ etiam calice dominicæ passionis, & internæ pinguedine charitatis, quæ per Spiritum sanctum datur, ad cōtemptum mundi proficiunt. His quoque eiusdem lapidis patria tellus, pulcherrima ratione congruit. Tellus locuples, sed inhabitabilis. Nam cum auro & gemmis affluit, gryphes tenent vniuersa, alites ferocissimi, vel potius feræ volantes. Sunt enim quadrupes, & corpore quidem leonibus, capite vero & alis aquilis similes. Arimaspi cum his dimicant, qui vno oculo in fronte media feruntur insignes, vt accipiant hos lapides, mira cupiditate & feris rapientibus, & Arimaspos custodientibus. Hanc enim terram, virtutum thesauris abundantem, adierat Psalmita cum dicebat, *Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine*: id est, à mundi illecebris animos elongando subtraxi. In hac contrarias sibi bestias offenderat, cum imprecans ait, *Muta efficiantur labia dolosa, quæ loquuntur aduersus iustum inquitatem in superbia, & contemptu*. In hac quoque gazas desiderabiles inuenire se manifestat, cum admiratione delectabili secutus adiungeret, dicens, *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te, & cætera vique ad finem Psalmi*. Contra huiusmodi alites semen diuini verbi nobis præripere anhelantes, quique sanctorum inuigilant simplici per cæleste desiderium intentione, quasi vno oculo admirandi, vt gemmam fidei, cæterarumq; virtutum inuestigare & effodere queant. Quo enim quæque virtus celsior est, eo pauciores habet cultores, grauioremque ab immundis spiritibus persecutionem tolerat, qui velut gryphes horrendi meritorum deiectione terrestres, sed superbæ mentis altitudine volucres, diuitias spirituales non sibi ad vsum possidere, sed hominibus auferre indefesso labore decertat. Et quia tanta fidei sublimitas per Euangelium mundo innotuit, aptè propter quatuor Euangelij libros, quarto loco Smaragdus ponitur.

Quintum Sardonyx. Hic ex Onyche candorem, ex Sardio rubore trahens, ab vtroque nomen Sardonychis accepit. Sunt autem genera eius plurima. Alius enim terræ rubræ similitudinem tenet. Alius, quasi per humanū vnguem sanguis inuitat, bicolor apparet. Alius tribus coloribus, subterius nigro, medio candido, superius minio consistit. Cui comparantur homines, corporis passione rubicundi, spiritus puritate candidi, sed mentis sibi met humilitate despecti cum Apostolo protestantes. Et si exterior homo non corrumpitur, sed tamen interior renouatur de die in diem. Et iterum: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum*. Itemq; Psalmita: *Quantum in imagine Dei ambules homo id est, de virtute mentis, tamen vane conturbabitur, id est, de infirmitate carnis*. Quæ quoniam est passio in corporis infirmitate versatur: Qui enim occidunt corpus, animam

non possunt occidere: & humilitas de eiusdem corporis fragilitate descendit, cum dicitur, *Infelix ego homo, qui me liberabit de corpore mortis huius*? Rectè Sardonyx quinto fundamento inferitur. Nam corpus nostrum quinque sensibus subsistere certum est. *Sextum Sardius*. Sardius, qui ex integro sanguinei coloris est, martyrum gloriam significat, de qua dicitur, *Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*. Merito sexto loco positus, cum Dominus nos ter & sexta ætate seculi incarnatus, & sexta feria sit pro totius mundi salute crucifixus. *Septimum Chrysolithus*. Chrysolithus lapis quasi aurum fulget, scintillas habens ardentes. Cuius specie figurantur hi qui intellectu supernæ veræq; sapientiæ fulgentes, verba exhortationis in proximis, vel etiam virtutum signa, quasi scintillas ignis, effundunt. Quorum vt Arator ait,

Mentibus instat amor, sermonibus astuat ardor.

Quod quia solo spiritalis gratiæ munere geritur, decentsime septimo fundamento Chrysolithus inest. Septiformi enim sæpè numero solet Spiritus sancti gratia figurari, de quo supra dicitur, *Et à septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt*. Cui sensui consonat etiam hoc, quod eiusdem lapidis genus quoddam cærulei viridisq; coloris inuenitur. Vnde & apud Hebræos, à marini coloris similitudine Tharsis appellatur. Viror quippe ad integritatem fidei, quæ initium sapientiæ dicitur, Aqua verò tropice ad Spiritum sanctum pertinet, Domino attestante qui ait, *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua*. Hoc autem dicebat de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. *Octauum Beryllus*. Beryllus est quali concolor aquam solis fulgore percussam, rubicundum ac decorum reddere colorem. Sed non fulget, nisi in sexangulam formam poliando figuretur. Repercussus enim angularum splendor illius acuitur. Significat autem homines ingenio quidem sagaces, sed amplius supernæ gratiæ lumine refulgentes. Nam quod aqua, sensus altitudinem designet. Salomon testis est, qui ait, *Aqua profunda verba ex ore viri*. Sed non est perfecti fulgoris vel humana, vel etiam diuina sapientia, nisi operum quoque & cōsummatio subnectatur. Nam senario sæpè numero perfectio designatur actionis, maximè cum in hoc numero mundi huius sit opus consummatum. Quodque tenentis manum adurere dicitur, proculdubio patet, quia quisquis sancto viro coniungitur, eius nimirum bonæ conuersationis igne recreatur. *Nonum Topazius*. Topazius lapis quantum inuentione rarus, tantum mercium quantitate preciosus est. Qui duos habere fertur colores, vnum auri purissimi, & alterum ætherea claritate relucentem. Pinguedo rosea, verecundaque puritas, vicinus lapide Chrysopraso magnitudine vel colore, quia maximè lampas cum solis splendore percutitur, omnium gemmarum superans preciosissimas claritates, in aspectum suum singulariter prouocans oculorum cupidissimam voluptatem: Quem si polire velis, obscuras, si nature propriæ relinquis, irradiat. Hic regibus ipsis fertur esse mirabilis, vt inter diuitias suas nihil se simile possidere cognoscant. Cuius pulcherrima naturæ qualitas, cōtemplatiuæ vitæ decori dignissime comparatur. Hanc enim reges sancti, quorum cor est in manu Dei, cunctis bonorum operum diuitiis, vniuersisque virtutum gemmis merito præferunt, in eam maximè puræ suæ mentis intuitu, aciemque dirigentes, tanto ardentius cælestis vitæ dulcedinem animo cōplectentes, quanto frequentius supernæ gratiæ fuerint splendore repercussi. Habent ergo sancti viri aureū colorem ex internæ flâmæ charitatis, habent & æthereū ex superne cōtemplatione dulcedinis. Qui sæpè præsentis seculi turbine, velut attritu limæ vilescit. Non enim facile potest animus vno eodemque momento terrenis laboribus, ærumnis, curisq; & doloribus angī, & illa cælestis vitæ gaudia, tranquillæ mētis litatu delectatus intueri, quin potius ingemiscendo proclamat. *Turbatus est, inquit, præ ira oculus meus, inueteraui inter omnes inimicos meos*. Quod verò in insula Thebaide, quæ Topazion appellatur, vnde & ipse nomen accepit, inueniri dicitur, dupliciter intelligendum est, quia & ille præcipuè, id est, Ægyptiorum regiones, monachorum gregibus abund-

Nasamona
set.

Gryphes.

Arimaspi.

Sardonyx.

Sardius.

Chrysolithus.

Beryllus.

Aqua.

Topazius.

Chrysopraso.

Topazion natura.

Topazion.

dent,

dent, & quicunq; soli iustitiæ vicinus habitauerit, ætherei nimirum luminis fulgore coloretur. Et pulchrè, sicut in octauo ordine actiua vitæ perfectio, sic in nono, speculatiua suauitatis gemma ponitur. Siue quia nouem ordines angelorū quorū vitam imitatur, in scriptura sancta reperiuntur: siue quia à pfecta beatitudinis denario vno tantum, vt ita dicā, gradu mortis abest. Cui summo desiderio propheta suspirans aiebat, *Ideo dilexi mandata tua super aurum & Topazion*, i. super omnē probatæ actionis claritatē, superq; omnem, quæ in hoc seculo fieri potest, cōtemplatiui gaudij sublimitatem, dulcissimo mandatorū tuorum delectabar amore. Quorum primum & maximū est, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, toto anima, tota virtute*. quod non nisi in illo cœlestis regni culmine, ad integrum perfici posse certissimū est. *Decimum Chrysoptasus*.] Chrysoptasus est viridis auræque commixtura, quoddā etiam purpureum iubar trahens, aureis interuenientibus guttis. Nascitur autē in India. Qui significat eos qui viriditatem æternæ patriæ, perfectæ charitatis fulgore promerentes, eam etiam cæteris purpurea martyrij sui luce patefaciunt. Qui, quādo in eo quod præfentē vitā despiciunt, æternam gloriam præferunt, Domini in carne apparentis exempla sequuntur, iam velut in India, id est, prope solis ortū, mentorū suorū fulgorē ostendunt. Et quia velut sol in regno patris fulgere, regiūque suo cui nunc cōpatiuntur, tunc cōregnare desiderantes expectant, iure in decimo loco sunt positi. Per denarium enim quo Dominicæ vineæ cultores remunerantur, æterni Regis percipiendā imago figuratur, vbi quod in nono gradu non poterat, perfectā dilectione Dei & proximi per omnia decalogus implebitur. *Vndecimum hyacinthus*.] Hyacinthus in æthiopia reperitur, cæruleū colorē habens, optimus qui nec rarus est, nec densitate obtusus, sed ex vtroque temperamento lucet, & purificatū suauiter florē trahit. Hic autē non rutilat æqualiter, sed cum facie cæli mutatur. Sereno enim perspicuus atque gratus est, nubilo corā oculis euanescit atq; marcescit. Indicat autē animas cœlesti semper intentioni deditas, atque Angelicæ quodam modo, quantū mortalibus fas est, conuersationi propinquates. Quibus omni custodia discretionis, cor seruare præcipitur, ne vel nimia sensus subtilitate callētes, altiora se quærere & fortiora se scrutari audeant. Gloria enim Domini celare verbū, id est, caute de Deo vel homine Christo Philosophari: vel rursum desidia torpēte ad infirma fidei initia atq; elementa exordij sermonū Dei relabātur. Quin potius via regia gradientes, à dexteris & à sinistris per arma iustitiæ tutati procedāt, aptaque temporis obstruantia cum cælo faciem mutātes, suis inspectatoribus dicant, *Siue enim mente excedimus Deo, siue sobrii sumus vobis*. Quasi hyacinthus nubilo circumdatus, loquitur, *Non angusti animi in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris*. Et iterum, *Nihil enim iudicauit me scire inter vos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum*. Et quasi in serena luce visus ait, *Sapientiam autem loquimur inter perfectos*.

Duodecimum Amethystus.] Amethystus, purpureus est permixto violaceo colore, & quasi rosæ nitore, quāsdamque leniter flammulas fundens, sed & quiddam in purpura illius nō ex toto igneum, sed quasi vinū rubens apparet. Purpureus ergo decor, cœlestis regni habitum, roseus vero atque violaceus, humilem sanctorū verecundiam preciosamque mortē designat. Quorum videlicet mens principaliter in summis erigitur, etiam cum exterius perpeti abiecta cernuntur, dominici semper inter aduersa memores promissi. *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum*. Quique flammam charitatis non ad se tantū inuicem, sed ad ipsos etiam persecutores: *Domine ne statuas illis hoc peccatum*. Atque inter calicem passionis bibendum, illius potius vini quod lætificat cor hominis iugit recordatione inebriantur, quod Dominus se nouum cum discipulis suis in regno patris bibiturum esse promisit. In iaspide ergo fidei viriditas. In Saphiro, spēs cœlestis altitudo. In Chalcedonio flāma charitatis internæ figuratur. In Smaragdo autē eiusdē fidei fortis inter aduersa confessio. In Sardonyche, sanctorum inter virtutes humilitas. In Sardo reuerēdus martyrum cruor exprimitur. In Chry-

solitho vero spiritalis inter miracula prædicatio. In Beryllo, prædicantium perfecta operatio. In Topazio, eorundem ardens contemplatio monstratur. Porro in chrysoptaso, beatorum martyrum opus pariter & præmium. In hyacintho, doctorum cœlestis ad alta subleuatio, & propter infirmos, humilis ad humana descensio. In Amethysto, cœlestis semper regni in humilium animo memoria designatur. Singulique lapides preciosi, singulis sunt fundamentis deputati. Quia licet oēs perfecti, quibus ciuitas Dei nostri in mōte sancto eius ornatur atque fundatur, spiritalis gratiæ sint luce fulgentes: *alij tamen per Spiritū datur sermo sapientia, alij sermo scientia, alij gratia sanctorum, alij genera linguarum, alij fides in eodē Spiritu, &c.* Cuius artifex & conditor Deus, qui est fundamentum fundamentorum, & p nobis etiam Pontifex fieri dignatus est, vt proprii sanguinis hostia eiusdē mœnia ciuitatis ablueret pariter atque dedicaret, omnia quæcunq; haberet pater, propria possidet. Vnde in pectore summi Pontificis ijdē lapides & ipsi Patriarcharum nominibus inscripti iubebātur imponi, vt pulcherrimo mysterio panderetur, omnia spiritalia chrisinata quæ singuli quique sanctorū viritum & ex parte percipiebant, in mediatore Dei & hominum homine Iesu Christo pariter & perfecte fuisse completa. Hęc de lapidibus preciosis copiosius fortassis quā commaticum interpretandi genus decebat, videor exponisse. Necessè enim erat eorū naturas patriamque diligenter exponere, deinde Sacramentū inuestigare solertius, sed & ordinem, numerosque profequi. Quantum vero ad ipsam rei profunditatem pertinet, videor mihi perpauca, & hęc breuiter, strictimque dixisse. Lectoremque supplex obsecro, vt si recto me tramite viderit incensisse, agat Deo gratias. Sin vero secus quam volebam, euenisse deprehenderit, errori meo veniam mecum à Domino deprecetur. Sed hęc hæcenus, videamus & reliqua. *Et duodecim porta, duodecim margarita sunt per singulas*.] Omnis gloria capitis refertur ad corpus. Et sicut lux vera, quæ illuminat omnem hominē, sanctis donauit lumen esse mūdi, sic & ipse, cum sit margarita singularis, quam negotiator sapiens venditis omnibus emat, suos nihilominus margaritarum fulgorē cōparat. *Et platea ciuitatis aurum mundū, tanquam vitrū pellucidum*.] Iisdē metallis plateas componit, quibus ciuitatem iam dixerat adornatam. Multi enim sunt etiam vitæ latioris & inferioris, summis in ecclesia cincti virtutibus, & puritate mentis & radio fulgent operis. *Et templum non vidit in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est & agnus*.] Quamuis, inquit, lapidibus ciuitatem dixerim extructā, non in edificio tamen materiali significauit requiem esse sanctorum, quorum ipse Deus vnica domus & lux & requies est. *Et ciuitas non eget sole neque luna vt luceant in ea*. Quia non lumine aut elementis mundi regitur ecclesia, sed Christo æterno sole deducitur per mundi tenebras. *Nam claritas Dei illuminabit eam*.] Ipso enim lumine fruemur in patria, quo nunc regimur gradientes in via. Eodem informati inter bona malaque discernimus, quo tunc beatificati, sola quæ bona sunt cernemus. *Et ambulabunt gentes per lumen eius*. Significat quod idem ipse agnus nunc sit peregrinantis, qui tunc ciuibus vita.

Et reges terræ afferent gloriam suam & honorem in illam. Reges hic spirituales dicit, qui cunctas virtutum suarum diuitias, ecclesiæ conferant laudibus. *Et porta eius non claudentur per diem, nox enim non erit illic*.] Lumen agni perpetuum, imò ipsum pro lumine sempiterno in illa ciuitate, sublato noctis tempore memorat futurum. Quod autem portæ non claudētur, plenissimæ securitatis indicium est. Non enim ibi iam dicitur, *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem*: sed potius, *Vacate & videte, quoniam ego sum Deus*. *Et afferent gloriam & honorem gentium in eam*.] Eo quod ex omnibus gentibus sit cōgreganda. *Nec intrabit in eam aliquid iniquitatum, & faciens abominationem & mendacium*.] Illius temporis describit ecclesiam, quando iam malis de medio segregatis, soli cum Christo boni regnabunt. Sed & nunc omnis immundus & mendax non est in ecclesia, nec videt lumen ciuitatis Dei qui eam odit, quia tenebræ excæcauerunt oculos eius.

Margarite
portæque
duodecim.

Platea.

Via & vi
eius.

Reges.

Securitas
incalo.

CAPVT XXII.

ET ostendit mihi fluium aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum procedentem de sede Dei & agni. In fluiuo vitæ civitatis medio meante, non adhuc celebratio indicitur baptisimi, sed fructus iam illius reuelatur sacramenti. Mo- do enim ecclesia seminat in spiritu, vt tūc de spiritu metat vitam æternam. Et ex vtraq; parte fluminis lignum vitæ. Lignum vitæ circa fontem vitæ cernitur. Quod siue gloriam sanctę Crucis, siue Dñi-n Christū interpretaris, iam & ante baptisima reuelatū in veteri testamento, & nunc baptisimat- is clarescere mysterio, cęlesti fructū sanctos imbuat. Nec enim aliud nomen est sub calo datum hominibus, in quo oporteat nos soluos fieri. Idem quippè lignum, quod Ioannes in aurea Hierusalem, Moses in Paradiso florere descripserunt, Sa- lomō dixit lignum vitæ esse amplectentibus eam. Hunc fluium puto Iordanem figurasse, vltra quem Moyses populis monita salutis, & intra quem terram repromissio- nis Iesus aperuit. Afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum. In duodecim mensibus omne tem- pus insinuat vitæ, scilicet illius vbi dicitur, Et anni tui non deficient. Et iterum, Erit mensis ex mense, & sabbatum ex sab- bato. Vbi præfens Domini vultus, æterna sanitas, æternus vitæ cibus est. Potest & simpliciter intelligi, quòd per do- ctrinam duodecim Apostolorū, crux Christi fructificet. Et folia ligni ad sanitatem gentium. Si fructus merces beatæ immortalitatis accipitur, rectè folia perpetuus intelligitur cantus, quod in sanitate cadat felici iam forte canenti- bus. Ibi enim gentiū curatio vera, redemptio plena, felici- tas sempiterna, Et videbunt faciem eius. Præmium fidei no- bis visio Dei seruatur, quòd summum esse bonum Philip- pus intelligens ait, Domine ostende nobis patrem, & sufficit no- bis. Sollicitè enim fuerat cōmendandum hoc sanctos visu- ros & habituros specie, quòd credunt viuentes ex fide. Et nomen eius in frontibus eorum. Confessio nominis sancti nūc inter hostes seruata, tunc victores in patria glorificat. Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucerna, neq; lumine so- lis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos. Non ibi fragilitas corporum, vel quiete noctis, vel ignis eget lumine, quando erit Deus omnia in omnibus, qui est lux vera, & requies æterna san- ctorum. Quæ si ad allegoriam verba referas, non ibi prophe- tarum exhortatio, non legis est prædicatio necessaria, quæ nunc lucerna dicitur esse in obscuro loco, quoniam in Dei contēplatione rebus expletis tenetur perfecta pro- missio. Et dixit mihi, Hæc verba fidelissima & vera sunt. Non de Ioannis diffidentia dubitabat, sed veram visionem om- ni Ecclesiæ, in qua & paruulos futuros nouerat, commen- dabat. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit angelum suum. Ne dubites inquit de persona momentis. Deus enim ipse qui spiritus prophetarum cęlesti solet imbuiere visio- ne, hæc me tibi misit præmonstrare futura. Ostendere seruis tuis quæ oportet fieri cito. Docuit se, vt dixi, omnium gene- raliter vtilia prospexisse. Beatus qui seruat verba prophetia li- bri huius, & ego Ioannes qui audiui & vidi hæc. Subauditur beatus sum. Sic enim beatus Dionysius Alexandrinus an- tistes hos versiculos connectit, dum quibusdā hæresibus ex huius libelli occasione surgentibus & errorem redar- gueret, & eiusdem prophetiæ sensum ab omni nubilo car- nalis intelligentiæ purgatum ad æterna & cęlestia promissa transferret. Cecidi vt adorem ante pedes angeli qui mihi hæc ostendebat. Aut semel factum iteravit, quòd cohibitus nō est ausus repetere, aut magno visionum stupore percussus, adorare se voluisse iterum confitetur. Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum. Nota quotiens & Ioannem prophetam, & hunc librū prophetiā nominet. nam multa huic cum prophetis cōcordia, nec in sensibus tantū, sed & in verbis. Quot enim hic Esaiæ, quot Zachariæ, aliorumq; prophetarū versus inuenies? Ne signaueris verba prophetiæ li-

brī huius, tēpus enim propè est. Futuro propinquantē iudicio manifestari oportuit diuina præcepta, iudicia, atque pro- missa, quorum obseruatione præmiū mites acquirant, ne- glectis pœnam contumaces incurrant. Qui nocet, noceat ad- huc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc. Occulta hīc Dei iudicia, sed iusta demonstrat, quibus mali homines in peius proficere permittuntur, id est, peruenire ad summam ne- quitia, vt possit iustum inuenire iudiciū. Huic illud simile est, Aut facite arborem bonam & fructū eius bonum, aut facite ar- borem malam & fructū eius malum. Ego sum Alpha, & ω. primus & nouissimus. In ω verbi diuinitatem, & in α susceptam hu- manitatem designat. Principium sine termino. quod cre- bra in hoc libro repetitione firmatur: siue propter vnus Christi diuinitatē, & humanitatē sæpè insinuādā: siue vt vnus naturæ tota trinitas intimeretur, quæ per prophetam dicit, Ante me non est formatus Deus, & post me non erit, vt sit potestas eorum in ligno vitæ. Dignum præmiū Itolis candidis, id est, vitæ immaculata promittit, videlicet vt Domini aspectu, qui est vita æterna, potiatur. Beati enim mūdo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et per portas intrent in ciuitatem. Qui domini seruant mandata dicentis, Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascuam inueniet: illa vtiq; pascuæ quæ & hic promittuntur, id est ligni vitæ, hi proculdubio per portas intrant in eccle- siam. Portas scilicet iustitiæ, quas sibi Psalmista postulat aperiri. Qui autem aliunde tentat ascendere, ille fur est & latro. de quibus & hic subditur, Foris aut canes & venefici & impu- dici, &c. Cuncta enim rabies improborum & nūc intrin- secus ecclesiam tentat, sed cum intrauerit pater familias, & sanctis secum ad nuptias intrantibus, clauerit ostiū, tunc incipient foris stare & pulsare ostium. Ego sum radix, & genu David. Geminam hīc personæ suæ naturam exprescit, quòd idē factor sit Dauid secundū diuinitatem, qui factus est ex semine Dauid secundum carnem. Quam Dominus quæstionem Iudæis in Euangelio proponit, quomodo vi- delicet Christus filius sit Dauid, cum eum Dauid in spiri- tu suum Dominū vocet. Stella splendida & matutina. Qui post noctem passionis vnus apparēdo lumen resurrectionis & vitæ verbis & exemplo seculis ostendit. De quo ad B. Iob dicitur, Nunquid producis luciferum in tempore suo? Et sponsus & sponsa dicunt veni. Caput & corpus ecclesię, singula membra cohortantur ad fidem. Et qui audit, dicat veni. Quisquis internum mente fidei vel charitatis lumen per- cepit, ad hoc & alios conuocet. Qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. Sic liberum conuenitur arbitrium dicēdo, Qui vult accipiat, vt confestim gratia prædicetur in eo quod sequi- tur, Aquam vitæ gratis. Nullis vtiq; meritis præcedentibus. Et ipsum enim velle, Dei donum est. Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Hæc propter infalsatores dixit, non propter eos qui simplici- ter quod sentiunt, dicunt in nullo prophetia mutilata. Dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam, venio cito. Idem Christus testimoniū perhibet, qui se Ecclesiæ venturum annunciat. Cui more Cantici Canticorum ecclesia deuote respondet, Amen, veni Domine Iesu Christe. Quæ quotidie clamat orans, Adueniat regnum tuum. Et in Psalmo, Psallam & intelligam in via immaculata, quando venies ad me. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen. Eant Pe- lagiani, & sua virtute fidentes, Domini se gratia priuent. Apostolo aut Paulo præsidium quærente ac dicente, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Respondeat Ioannes no- minis sui memor, & dicat, Gratia Dei per Iesum Christum Do- minum nostrum. Et ne sibi Donatistæ de singulari Dei mu- nere blandiantur, audiant quod cum gratiam Dei quasi vale vltimum commendaret, adiecit, Cum omnibus vobis: Amen.

Lignum vitæ.

Iordanis.

Menses duodecim.

Lumen cęlestē.

Dionysius Alexan- drinus.

Propheta Ioannes.

Alphā & ω.

Foris intrantes.

Pelagiani.

Donati- stæ.

Explicita est Explanatio Venerabilis Bedæ presbyteri super Apocalypsin Ioannis Apostoli, atque ita in Euangelia, Acta & Epistolæ canonicas, quaque ab ipso in illas scripta inuenimus.